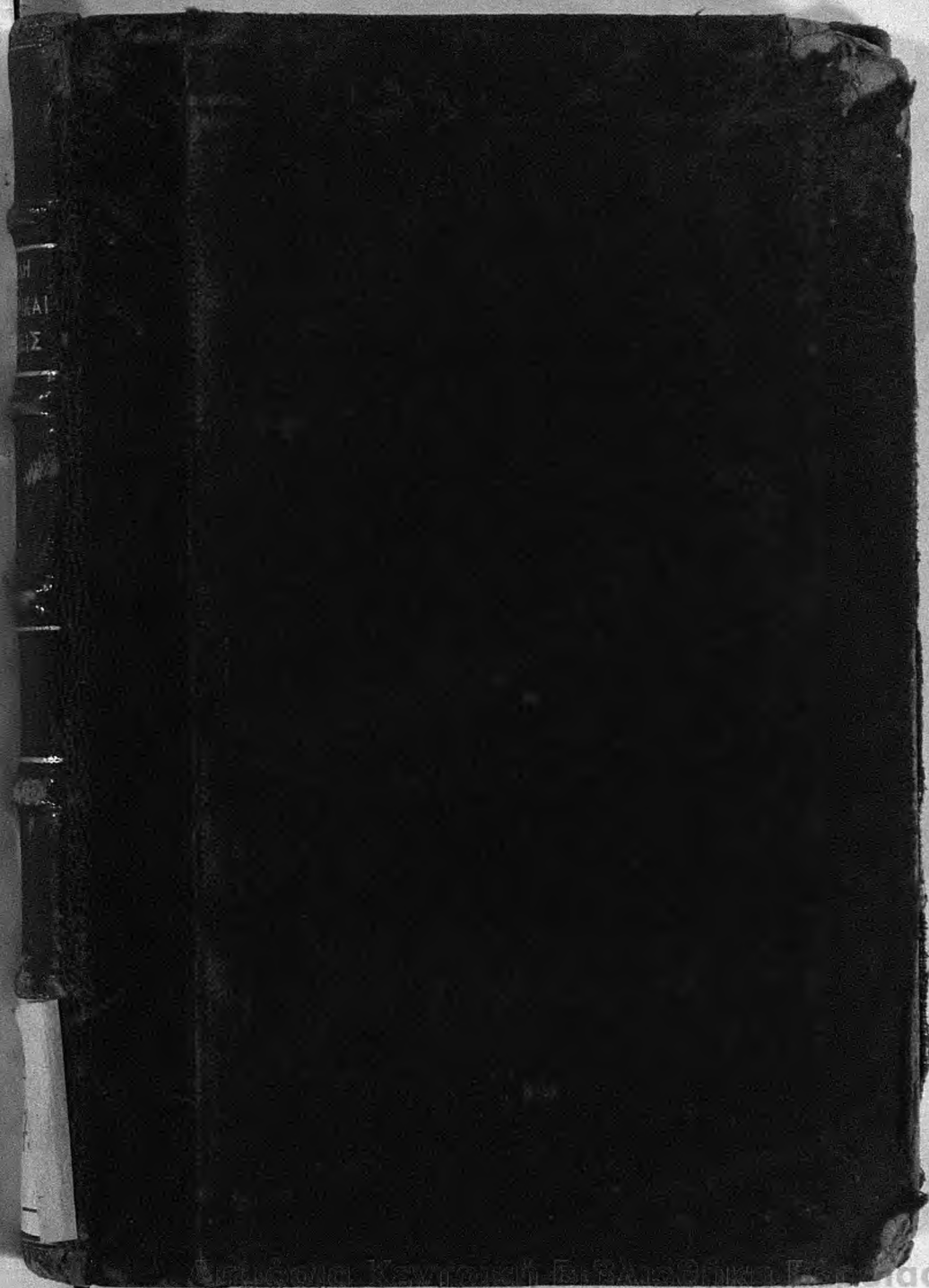




+ 900

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΒΕΡΟΙΑΣ

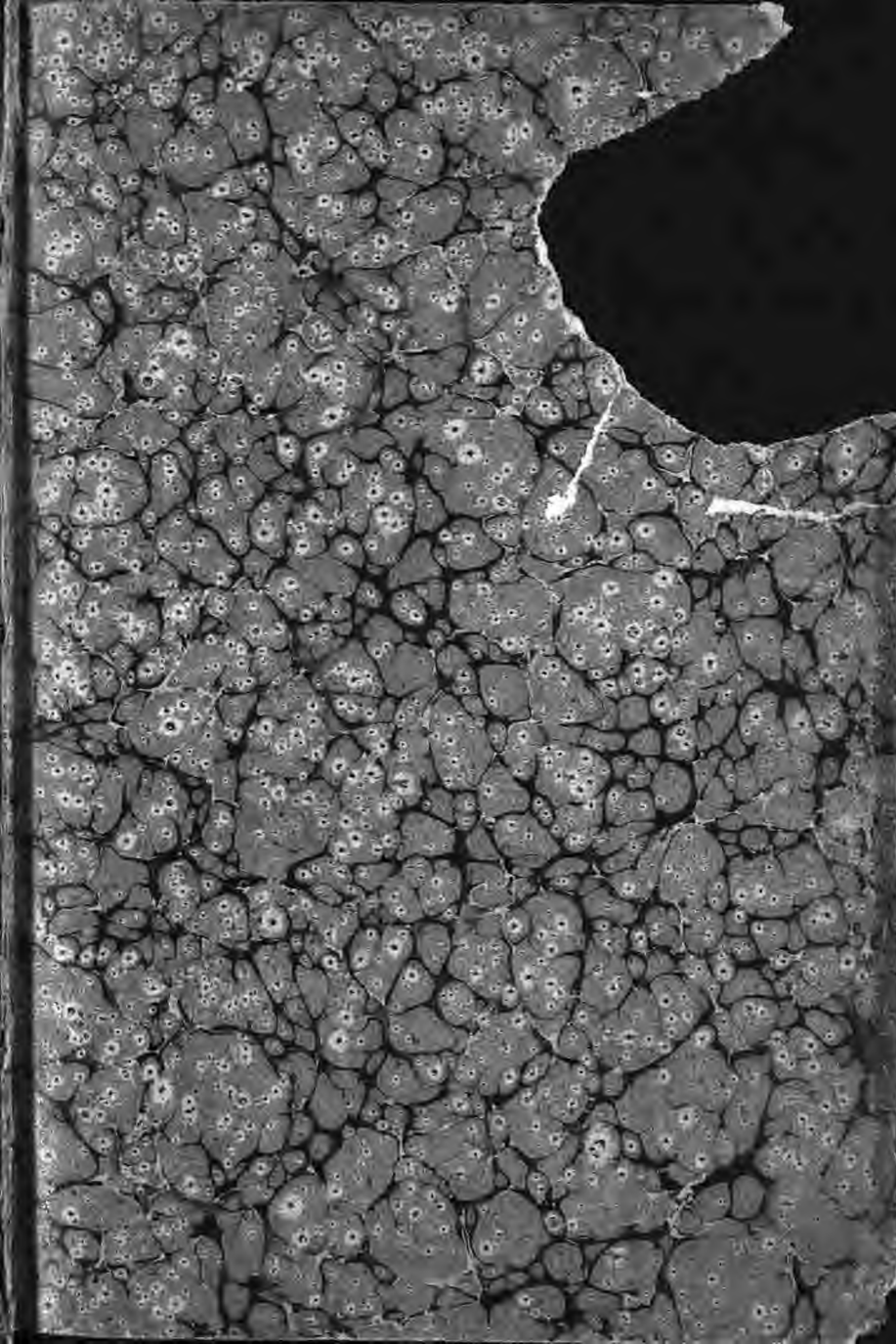
Τα 3

GRV600253

*Αριθ. είσ.

857

Δωρεά' Χρ. Πατρίκα'μοφφ
Υακρόν



Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Α'.

ΟΙ ΣΕΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Β'.

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ
ΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Κ. ΠΑΓΑΝΕΛΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ

33. — ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ — 33

1882

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Α΄

ΟΙ ΣΕΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἱ χιακαὶ αὗται σημειώσεις, ἐγράφησαν ἐπὶ τοῦ γόνα-
τος κατὰ τὴν βραχυτάτην ἐν τῇ νήσῳ διατριβὴν μου.
Ὅταν τὴν 25 Μαρτίου 1881 ἀφίκετο ἐν Ἀθήναις ἡ εἰδη-
σις τῆς τρομερᾶς τῆς Χίου καταστροφῆς, κυδέρνησις καὶ
ἰδιῶται, καταπνίγοντες τὸ ἄλγος αὐτῶν, ἡσυχολήθησαν
νὰ μετριάσωσι τὴν ἀπελπισίαν ἀδελφοῦ λαοῦ, πράυνοντες,
ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, τοὺς πόνους του, καὶ σπεύδοντες
εἰς παραμυθίαν ἐγκαταλειμμένων τραυματιῶν, οἱ γόοι
τῶν ὁποίων καὶ αἱ ἐπικλήσεις συνεπλήρουν τὸ ἐκτάκτως
ἀπαίσιον τῆς εἰκόνος ἣν παρίστα τότε ἡ Χίος. Ἡ Σύρος,
καὶ ἡ ἑλληνικωτάτη Σμύρνη εἶχον ἐπιτελέσει ἐκ τῶν
πρώτων, καὶ μετὰ συγκινητικῆς προθυμίας τὸ καθήκον
αὐτῶν. Ὁ Ἑλληνισμὸς, καὶ ἡ ἀνθρωπότης καθόλου, εἰσέ-
φερε βραδύτερον τὸ δάκρυον αὐτῆς καὶ τὸν ὀβολόν, ἡ
δὲ νῆσος ἀνακουφισθεῖσα ἐκ τῆς διατρανωθείσης ἀπαντα-
χοῦ συμπαθείας, ἤρξατο πάλιν νὰ ζῇ. χωροῦσα, μεθ' ὑπο-
σκάζοντος βήματος, ἐμπρός, κατὰ τὸν αἰώνιον νόμον τῆς
ἀνθρωπότητος. Ἀλλ' εἰς πᾶν αὐτῶν βῆμα, οἱ Χίοι προσέ-
κρουον καὶ εἰς ἓνα τάφον, καλύπτοντα φιλτάτων προσώ-
πων τὰ λείψανα. . . .

Μίαν ἐκ τῶν ἀποστολῶν αἱ δι' ἐθνικῶν ἀτμοπλοίων

διενήργησε τότε ἡ κυβέρνησις, ἠκολούθησα, εὐγενῶς προσ-
κληθεὶς καὶ γὰρ, μετὰ τὴν πρόθεσιν νὰ συνεισφέρω ἐλάχιστα,
διὰ τῆς ἀτελοῦς εἰκόνης τῆς πανολεθρίας. Ἄτυχῶς, οὐδὲν
ἄλλο ἤμην εἰς θέσιν νὰ πράξω. Τὴν Χίον ἅμα ἀποβάς,
παρωμοίασα πρὸς παρθένον νεαν καὶ συμπαθῆ, κατακει-
μένην νεκράν ἐντὸς ἀνθοπλέκτου φερέτρου. Τοιαύτην εὔρον
τὴν νῆσον.

Εἰς τὰς ἀκολουθοῦσας γραμμάς, εὐρεῖαν εὐηρεστήθη νὰ
παράσχῃ φιλοξενίαν ὁ φίλος διευθυντῆς τῶν Νέων
Ἰδεῶν, πρὸς ὃν ἐκφράζω τὰς εὐχαριστήσεις μου. Οὐδε-
μίαν αἱ ταχεῖαι αὐτὰι σημειώσεις ἔχουσιν ἀξίωσιν. Εἶναι
ἀπλῶς ἐντυπώσεις ληφθεῖσαι ἐπὶ τόπου, ἀληθεῖς, πισταί,
ἄτακτοι, καὶ πένθιμοι, ὥς οἱ τόποι οὔτινες μοὶ τὰς ὑπη-
γόρευσαν.

Ἐν τῇ θαλάσῃ, 26 Μαρτίου 1881 μ.μ.

Ἡ «Σχλαμινία», ἐφ' ἧς εὐμενεῖ ἀδεία μοὶ ἐπε-
τράπη νὰ ἐπιβῶ, εἶχεν ἀπάρει ἤδη ἐκ Πειραιῶς εἰς
Χίον, κομίζουσα προχείρους βοηθείας εἰς τοὺς ταλαι-
πώρους νησιώτας. Ἐκτὸς φορτίων τινῶν πάγου διὰ
τοὺς πληγωμένους, ἱκανῶν φιαλῶν ἀναληπτικῶν
ἐλκίων, κολοδίων καὶ ζυλείας, τὸ ἡμέτερον πλοῖον
ἔφερε καὶ πολύτιμον ἐφόδιον ὅθι σκαπανέων ὑπὸ
τὴν ὀδηγίαν νεκροῦ καὶ εὐζώνου ἀξιωματικοῦ. Οἱ
ἀναπόφευκτοι ἐκεῖνοι τύποι τῶν παρουσιάσεων, περὶ
ὧν τοσοῦτον οὐκ ποιεῖται ὁ χερσαῖος κόσμος, ἀφί-
νονται εἰς τὴν ἀποθάθραν κατὰ πᾶσαν ἀναχώρησιν,
ἐν δὲ τῷ πλοίῳ, ὥραν μόνον μετὰ τὴν ἀπόπλουν,
τελείει δημοκρατία ἐπικρατεῖ μετὰ τῶν συμπλω-
τήρων, καὶ ζωηρότατοι συγκροτοῦνται διχλεκτικοὶ
ἀγῶνες, τελικὸν ἐξαγόμενον τῶν ὁποίων εἶναι, πάν-
τοτε σχεδὸν, ἡ στενοτέρα σφίγις τῶν νωπῶν αὐτῶν
σχέσεων. Καὶ ἡ πειθαρχία αὐτὴ, τοσοῦτω σιδηρὰ
εἰς τὸν στρατῶνα καὶ εἰς τὴν ξηρὰν καθόλου, χα-
λαροῦται μικρὸν κατὰ τὰς ὥρας τῶν ταξειδίων,
οὐδόλως δὲ ἐξεπλάγημεν, ὅτε, μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν
ἀπάντων τῶν στρατιωτικῶν τύπων καὶ τὴν σή-
μηνσιν τοῦ σιωπητηρίου, φαιδροὶ ἦχοι καντὰδας,

sotto voce τὸ κατ' ἀρχάς, alta voce μετὰ μικρόν, ἤχησαν παρὰ τὴν πρύμναν τοῦ πλοίου ἔνθα ἐστρα-
τωνίζετο τὸ ἡμέτερον ἀπόσπασμα. Ἡ φύσις τοῦ μέ-
λους ἐδίδαξεν αὐθωρεὶ τοὺς ἀκροατὰς, ὅτι ἐν τῷ
ἀποσπάσματι ἡμῶν ὑπῆρχον καὶ Ἑπτανήσιοι, καὶ
ἀληθῶς δὲν εἴχομεν ἀπατηθῆ. Ἡ κ α ν τ ᾱ δ α δια-
μένει πάντοτε ἐν τῶν τυπικῶν γνωρισμάτων τῶν
καλῶν τούτων τέκνων τῆς πατρίδος, συμπληροῦσα
τὰς τέρψεις αὐτῶν, ἢ πραῦνουςα τὰς ἀνίας, πάντο-
τε δὲ δυναμένη νὰ ληφθῇ ὡς ὁ γνώμων οὐ μόνον
τῆς ἑπτανησιακῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς νήσου,
ἐξ ἧς ἔλκει τὸ γένος ὁ μουσολήπτης ἀοιδός.

Ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ πάντες οἱ ἐπιβάται ἐτύχομεν
τοιαύτης προθύμου καὶ εἰλικρινεστάτης δεξιώσεως,
ὥστε ἡ δημοσία ἔκφρασις τῶν εὐχαριστιῶν τοῦ
γράφοντος κρίνεται παρ' αὐτοῦ ὡς ὑπαγόρευσις κα-
θήκοντος, πρὸ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ ὁποίου δὲν
τοῦ εἶναι ἐπιτετραμμένον ν' ἀκολουθήσῃ τὴν σειράν
τῆς ἑαυτοῦ ἀφηγήσεως. Κυβερνήτης τῆς «Σαλαμι-
νίας», εἶναι ὁ ἄξιος κ. Πινότσης, ὑπαρχος ὁ κ. Γ.
Λ. Κριεζῆς καὶ οἰκονομικὸς ἀξιωματικὸς ὁ κ. Ν.
Κλάδος, ἡ ὑποχρεωτικὴ μέριμνα καὶ εὐγένεια τοῦ
ὁποίου ὑπερέβη καὶ τὴν ἀγαθοτέραν προσδοκίαν. Με
τὴν ἀνάμνησιν τῶν καλῶν παρὰ τὴν Ψυτάλειαν
τηλεβολοστασίῳ ἅτινα εἶδομεν ἐξερχόμενοι τοῦ
Πειραιῶς, καὶ μὲ τὰς ἐντυπώσεις τῆς Σουινιάδος ἅ-

κρας, ἥτις ἤγειρε τὴν λευκὴν κεφαλὴν τῆς διὰ τῆς
 ὀμίχλης, παραδόξως μαινύουσης τὴν διαυγῆ τῆς
 Ἀττικῆς ἀτμοσφαῖραν, ἀπεσύρθημεν εἰς τὰς προ-
 χείρους ἡμῶν κλίνας, λικνιζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐλαφροῦ
 κύματος καὶ μὲ τὴν γλυκύπικρον σκέψιν, ὅτι τὴν
 ἐπαύριον θὰ κατεπλέομεν εἰς τὴν ὀλβίαν Χίον, καθ'
 ἧς ἀποχρώντως ἐπικίνδυνον εἶχε πρό τινος τανύσαι
 τὰ βέλη αὐτοῦ ὁ Ἐγκέλαδος, ἀπειλῶν νὰ καταστή-
 σῃ τὴν πατρίδα τοῦ Ὀμήρου, νεκρούπολιν, τὰς
 συμφορὰς τῆς ὁποίας μόνον ὁ δαιμόνιος υἱὸς τῆς θ'
 ἀπετόλμα νὰ ἐκτραγωδήσῃ. Ἡ ποντοπορία δὲν ἰσο-
 πεδώνει μόνον ὄλων τὰς κεφαλὰς, καθιστῶσα σχε-
 τικοὺς τοὺς ἐναγχοὺς οὔτε γνωρίμους, ἀλλ' ἀπεργά-
 ζεται καὶ τσελῖαν ἐπανάστασιν συνθηθειῶν τοῦ κα-
 θημερινοῦ βίου· οὕτω δὲ οἱ νωθοὶ ἐκεῖνοι, χάριν
 τῶν ὁποίων δὲν ἀνέτελε ἄχρῃ τῆς 11^{ης} ὥρας ὁ ἥλιος,
 εὐρέθησαν κάτω τῆς κλίνης πολὺ πρὸ τῆς ἀνατολῆς,
 βεβασίως δὲ ἡ τοιαύτη παλαιοτάτου κανόνος μόνη ἐξαί-
 ρεσις θ' ἀποτελέσῃ ἐποχὴν ἀξιομνημόνευτον ἐν τῷ βίῳ
 των. Ἡ Ἰκαρος, ἀρκετὰ εὐκρινῶς φαινομένη δεξιᾷ,
 τὰ Ψαρρὰ ὧς νέφος ἀριστερὰ, ἀπτόμενα τῆς ἐπιφα-
 νείας τῆς θαλάσσης, καὶ αἱ κορυφαὶ τῆς Χίου ἀμυδρῶς
 διαφαινόμεναι εἰς τὸ βάθος, ἦσαν τὰ πρῶτα ἀντικεί-
 μενα τὰ προσβαλόντα τοὺς ὀφθαλμούς. Ὅποιος ἰδέας
 μεγαλοπρεπῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἀπεγνωσμένων τολ-
 μημάτων, ἐμπνέει ὁ ἔρημος ἐκεῖνος βράχος, ἐφ' οὗ

«περπατεῖ ἡ δόξα μονάχη», καὶ ἀφ' ὅπου ὁ παρά-
 βολος ἀπλοῦς ναύτης, ὁ συγκινήσας τὸν κόσμον
 εἶτα στολοκαύστης Ἑλλήν προθωπουργός, ἐξώρμη-
 σε τιμωρός τοῦ ἀνάνδρου Καρχιλή; Δυστυχία! ἔάν
 ἡ Ἑλλὰς εἴμαρτο νὰ θρηνήσῃ παρὰ τὸν ἀπλοῦν
 μαῦρον σταυρὸν τοῦ Κανάρη, τὸν τελευταῖον τῶν
 ἀξίων τροπιλλιστῶν της! Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τὰ κύματα
 ἀφάνεια τῶν Ψαρρῶν, χωρὶς ν' ἀφανίσῃ ἀπὸ τῆς
 μνήμης ἡμῶν τοὺς υἱοὺς καὶ τὴν πτωσίν των, ἐπέ-
 σπασε τὴν προσοχὴν πρὸς τὴν Χίον, ἧς διακεκρι-
 μένως ἤδη ἐωρῶμεν τὰς κοιλάδας καὶ τοὺς γηλό-
 φους, χλοάζοντας ὅλως καὶ ἀμφιθεκτρικῶς ὑψου-
 μένους ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος. Ἡ Καλλι-
 μασία, τῶν Νενήτων ἡ κόμη, ἡ Ἀγ. Μαρκέλλα,
 διηλθον καὶ ἀντιπκρῆλθον πρὸ ἡμῶν, οἵτινες τέλος
 ἀποθαυμάζοντες τὴν θεσπεσίαν ἀποψιν τοῦ Κάμπιου
 καὶ τοῦ Αἴπου, αἰρομένου δυσαναλόγως πρὸς τὸν
 χαριέστατον στηλοβάτην, ἐφ' οὗ ἀναπαύεται, ἐρρί-
 ψαμεν τὴν ἄγκυραν εἰς τὸν ὕρμον τῆς Χίου πλήρη
 πλοίων καὶ ἀτμοπλοίων, ὧν τὰ πλεῖστα ὀθωμανικά.

Ἐάν μὴ ὁ νοῦς ἡμῶν συνεκεντροῦτο ἀμερίστως
 πρὸς τὰς συμφοράς, αἵτινες ἐπληξεν τὴν νῆσον, καὶ
 πᾶν ἄλλο πέριξ ἡμῶν ἐνδιαφέρον δὲν ἡμβλύνετο
 φυσικῶς ἐκ τῆς εὐλόγου σπουδῆς τῶν κατὰ τὸν
 τόπον, ὁ Χιανὸς κόλπος θὰ παρεῖχε βεβαίως πλεί-
 στην τροφήν καὶ εἰς ἀλυσσίδετον φαντασίαν. Αὐτὴ

ἡ θάλασσα, ἐν ᾗ εὖρον ἄτιμον μνημα οἱ ἐπονείδιστοι ἑταῖροι τοῦ Καρχαλῆ, ἡ ἔναντι ξηρὰ τῆς Ἀσίας, ἀποτελοῦσα στενὰ πορθμοῦ, ἐνιαχοῦ ἀνακαλοῦντά πως τὸ Κατάστενον, ἡ φύσις τῆς νήσου, τὰ παθήματα τῆς, ὁ Ὅμηρος, αἱ σημεριναὶ συμφοραὶ τῆς τέλους, ἦσαν τοσαῦτα κέντρα μελέτης, οἴκτου καὶ θαυμασμοῦ. Ἀλλ' ἡ σπουδὴ ν' ἀποβῶμεν εἰς τὴν ξηράν, ἐγγυτέρω θεωροὶ τῶν καταστροφῶν, εἶναι τοιαύτη, ὥστε σημειοῦντες μόνον, ὅτι, μικρὸν μετὰ τὸν κατάπλου τῆς «Σαλαμινίας», ὁ κυβερνήτης τοῦ γαλλικοῦ πλοίου Bouvet ἀπέστειλεν ἀξιωματικὸν πρὸς τὸν ἡμέτερον κυβερνήτην, ἵνα τὸν προσαγορεύσῃ κατὰ τὸ ναυτικὸν ἔθος, τοῦθ' ὅπερ ἔπραξε καὶ ὁ τῆς «Σουρεγιᾶ» (Συρίας), ἵνα ἐρωτήσῃ τίνος ἕνεκα κατέπλευσε τὸ πλοῖον εἰς Χίον, ριπτόμεθα εἰς τὴν προσφυχοῦσαν λέμβον καὶ ἀποθνήσκομεν εἰς τὴν ξηράν, ἔνθα μετὰ τὴν πρώτην ριπὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀναμνησκόμεθα καταλλήλως τοῦ στίχου τοῦ Φλωρεντινοῦ ποιητοῦ. «Καὶ ἐὰν δὲν κλαῖς, διατί λοιπὸν συνειθίζεις νὰ κλαῖς !!!»

Ἐν Χίῳ, 27 Μαρτίου 10 30' π. μ. 1881.

Ὅποῖον ἔλεεινὸν καὶ ἀπαίσιον θέαμα! Μοὶ ἦτον ἀδύνατον νὰ τὸ φαντασθῶ, καὶ οἱ ἀπόντες θ' ἀδυνατήσωσι πάντως νὰ τὸ ἐννοήσωσι καὶ ἔτι παρουσιάζετο εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των καὶ διὰ τῆς

ἀριστοτεχνικωτέρως γραφίδος. Πρέπει νὰ τὸ ἴδῃ τις ἐπὶ τόπου, νὰ τὸ οἰκτείρῃ ἐδῶ, ὑπὸ τὸν συχνὸν σάλον τοῦ ἐδάφους, ἐν μέσῳ ἐρειπίων, πτωμάτων, καὶ θρήνων. Διατελὼν ὑπὸ τὸ κράτος εὐνοήτου καταπλήξεως, θὰ σημειώσω ἀτάκτως τὰς ἐντυπώσεις μου, ἐκ πρώτης ὄψεως μορφωθείσας, ἐπιφυλασσόμενος βραδύτερον νὰ καταρτίσω τι κάλλιον διατεταγμένον, ἐὰν ᾔναι δυνατὴ πλέον ἐν Χίῳ ἢ τάξις, ὅπου τὸ πᾶν εἶναι ἀταξία καὶ σύγχυσις, ἐπηρεάζουσα φυσικῶς καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου. Πρώτος ἡμῶν σταθμὸς κατὰ τὴν ἐξοδὸν ἐγένετο ξυλίνη ἀποβάθρα· τὴν ὑπερέβημεν ἀτενίζοντες, μετ' ἐπανειλημέναις συμβουλαῖς πρὸς τ' ἄνω, ἔνθα ὀγκόλιθοι ἴστανται ἀνηρτημένοι ἀπὸ εὐθράστων δεσμῶν, ἀπειλοῦντες ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ προσθέσωσι νέα θύματα εἰς τὰ πολλά, ἅτινα ὀρῶμεν κομιζόμενα ἐπὶ αὐτοσχεδίων κραυδῶν, ἀνὰ πάσας τὰς διευθύνσεις. Εὐρεῖα πλατεῖα, ὑψηλοτέρα διαφόρων ἄλλων σημείων τῆς πόλεως, ἀναπτύσσεται ἀριστερόθεν τῶ βαίνουντι ἀπὸ τῆς παραλίας, καὶ εἰς τὴν θέσιν ταύτην μηχανικῶς φέρομεν τὰ πρῶτα βήματά μας ἐν μέσῳ βοῶντος λαοῦ καὶ σειρᾶς αὐτοσχεδίων παντοπωλείων. Οἱ Ἕλληνες καλοῦσι Βουνάκι τὴν θέσιν ταύτην, πλῆκοστρωτον πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, καταχωσθεῖσαν βραδύτερον, οἱ δὲ Τοῦρκοι Κιλτῆ Μεϊδάν, ἥτοι πλατεῖαν ξίφους, διότι τὸ Βουνάκι ἐγέ-

νετο ὁ Γολγοθᾶς, ὅστις ἔπιε τὸ αἷμα τοσούτων Χίων σφαγέντων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν. Μέγιστον ἐργαστήριον παραμυθίας καὶ λυσιτελεστάτων βοηθειῶν ἀπέβη ἡ πλατεῖα αὕτη, ἐφ' ἧς ἡ πρόνοια τῶν Εὐρωπαϊῶν ἠπλώσε τὴν εὐεργετικὴν πτέρυγάν της. Τὸ νοσοκομεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ἐνταῦθα ἵσταται ἀνοικτὸν εἰς πάντας, μὲ κυμαινομένην τὴν ἐρυθρόσταυρον σημαίαν ἐπὶ τῆς μετωπίδος καὶ τὸν ἀκάματον κ. Γαλθάνην ἐπιτηροῦντα ἐδῶ, σπεύδοντα ἐκεῖ, ποιοῦντα ἀποτομάς, ἐπιδέσεις, γυψώσεις ποδῶν καὶ ἄκρων, σκορπίζοντα παρηγορίας, διαρκῶς δὲ κινούμενον καὶ εὐργετοῦντα. Οἱ ἰατροὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν πολεμικῶν πλοίων εἰσὶν ἅπαντες εἰς τὴν ξηράν, ἀσχοῦντες τὴν τέχνην αὐτῶν προθύμως, ὀλίγον δὲ ὑψηλότερον τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου, αἴρεται ἕτερον, τῶν Εὐρωπαϊῶν, παρέχον ἀμελητὶ πᾶσαν περίθαλψιν εἰς τοὺς πληγωμένους, καὶ παρ' αὐτὸ εὐρεῖα ἀποθήκη τῆς ἐν Σμύρῃ Στοᾶς τῶν ἐλευθέρων τεκτόνων, οἵτινες μὲ τὰ σύμβολα αὐτῶν ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τῆς σκηνῆς, διανέμουσιν ἀφειδῶς ἄρτον, κρέας, ἐλαίαν, ρουχισμὸν ἐνίοτε, οἶνον κτλ. Οἱ μόνοι οἵτινες εἶναι τέλειοι κηφῆνες εἰς τὴν εὐρεῖαν ταύτην κυψέλην τῆς ἐργασίας καὶ τῆς παραμυθίας, εἶναι οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες οὐδόλως τὴν νωθρότητα ἀποβαλόντες, θεωροῦσι παρέργως τοὺς γκλασούριδες, ἀναπλέους ἰδρωτὸς ἐκ τῶν μόχθων· οὐδὲν

ἔπραξαν! Οὐδεμίαν παρέσχον συνδρομήν, οὐδὲ ὁλῶς ἔσπευσαν ἅμα τῇ θεομηνίᾳ νὰ δείξωσιν ὡς κυβερνῆται ψευδὲς ἔστω ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὄντινα ἀκορέστως ἀμέλγουσι. Τὸ μόνον κατόρθωμά των ἦν ἡ ἐπικουρία 150 ἢ 200 στρατιωτῶν καὶ τουρκικῶν, οἵτινες ἔκαμαν κοράκι εἰς τὰς καλύβας τῶν Χριστιανῶν καὶ δεκατίζουσι τὸν ξηρὸν ἄρτον, ὃν ἡ εὐσπλαγχνία παρέχει εἰς τὰ θύματα τῆς καταστροφῆς!

Δεξιόθεν τῆς Π.λατείας τοῦ ξίφους, αἴρονται τὰ παχέα τεῖχη Γενουηνσίου φρουρίου, περικλείοντα τὴν παλαιὰν πόλιν (Κάστρο) ἀποκλειστικῶς οἰκουμένην ὑπὸ Τούρκων καὶ Ἰουδαίων. Παρκαύσας εἰς τὰς ἀξιώσεις τούρκου γυμνόποδος σκοποῦ, ἀπαγορεύοντός μοι τουρκιστὶ τὴν εἴσοδον, διήλθον τὴν τάφρον, καθ' ὅσον μ' εἶχον πρότινος βεβαιώσει, ὅτι ἐντὸς τοῦ Κάστρου, ὁ δαίμων τοῦ ὀλέθρου, εἶχεν ἐπιτελέσει εὐρύτερον τὸ ἔργον του. Ἦναγκαζόμεν ν' ἀποφεύγω τοὺς ἐτοιμορρόπους τοίχους, μέτρων ὀλοκλήρων πάχος ἔχοντας, καὶ κρεμναμένους ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ὡς βότρες ἀναδενδράδος. Τὰ ἀναχώματα, ἐφ' ὧν ἔβαινον, ἔφερον βαθείας σχισμὰς ποικίλου πλάτους· βαθυτάτῃ ἐπεκράτει σιγὴ διακοπτομένη μόνον ὑπὸ τοῦ ἤχου τῆς σκαπάνης τοῦ ἐργάτου, ἀναζητοῦντος πτώματα ὑπὸ τὰ ἐρείπια, ἢ τῆς ὀξείας φωνῆς τοῦ Ἰουδαίου, ἐπισκοποῦντος τὸν χθὲς οἶκόν του μετα-

ἔλθόντα εἰς σποδὸν ἐντὸς δευτερολέπτου. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀνεπαίσθητος δυσωδία πτωμάτων, μιγνυομένη μὲ τὸ ἄρωμα ὀλίγων λεμνεῶν ἀνθουῶν ἐντὸς φθισικῶν κηπαρίων τοῦ Κάστρου, προσέβλεπε τὴν ὁσφρησίν μου, ἐνῶ ὑπὸ τοὺς πόδας μου ἔτρεμε τὸ ἔδαφος, ὑπὸ χκλκρῶν δονούμενον κλονισμῶν. Μὲ συνεβούλευσεν νὰ ἀποχωρήσω, τῇ ἀληθείᾳ δὲ δὲν ἐδίστασα νὰ ὑπακούσω εἰς τοιαύτην πρόσκλησιν, καὶ ὅσον ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἡ θέσις μου ἡδύνατο ν' ἀποβῇ δυσχερὴς, ἀπαρρασσομένων ἀπὸ πιθανῶν πτώσεων τῶν στενῶν διόδων, καὶ μένοντος οὕτω ἐμοῦ στενωῶς ἀποκεκλεισμένου ἐντὸς τοῦ τάφου ἐκείνου. Χριστιανὸς, παρευρεθεὶς ἐκεῖ, μοὶ ἔδειξε μετὰ προφανοῦς ὑπερηφανεῖας μέτριον σαρκοφάγον ἐντὸς τουρκικοῦ κοιμητηρίου κειμένου κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Κάστρου. «Εἶναι, μ' εἶπε, τοῦ Καραλῆ, τὸν ὁποῖον ἔκαυσεν ὁ Κανάρης.» Πλειότερας ἐρεῦνας κατέστησεν ἀδυνάτους ἡ παρουσία Τούρκου καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποχωρήσεως ἀπὸ τόπου, δυναμένου ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ τιμωρήσῃ ἀνεπανορθώτως τὴν περιέργειαν.

Κατέλιπον τὸ φρούριον, ἐνθα εἶδον καλῶς διατηρούμενα ἐπὶ μαρμαρίνης πλακῶς τὰ οἰκόσημα τῶν δεσποτῶν τῆς νήσου Ἰουστινιάνη, καὶ ἐξῆλθον βαδίζων ἀγερώχως πρὸ τοῦ σκοποῦ, διότι μοὶ παρητήρηθη ὅτι ποτὲ δὲν πρέπει νὰ προσφέρεται τις εὐ-

γενῶς εἰς τοῦρκον, καὶ ὑποδεέστερον μάλιστα, καθ' ὅσον παρεξηγεῖ τὴν τοιαύτην συμπεριφορὰν ἀποδίδων αὐτὴν εἰς δειλίαν. Μετὰ μικρὸν ἤμην εἰς τὸ Βουνάκι.

2α ὥρα μ. μ.

Ἐπρεπε νὰ περιέλθω τὴν πόλιν, τὰ ἐρείπια μᾶλλον τῆς πόλεως, διότι καὶ ἂν βλέπη τις ὀρθοῦς τοὺς τέσσαρας τοίχους, καὶ εἰς τοὺς παραλίους οἴκους κατ' ἐξοχὴν, τὸ ἐσωτερικὸν εἶναι ἄμορφος ὄγκος πετρῶν, ξύλων, ἐπίπλων καὶ που νεκρῶν. Πρὶν θίξω ἀκροθιγῶς τὸ ἐλσεινὸν θέαμα, σημειῶ εἰδήσεις τινὰς περὶ τοῦ σεισμοῦ, ὅσας ἠδυνήθην νὰ ἀρυσθῶ παρ' ἀξιοπίστων προσώπων, καὶ ἐφ' ὅσον αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις τῶν ἦσαν ἱκαναὶ ν' ἀντιληφθῶσι τότε λεπτομερειῶν, ἡ ὥρῶν δ' ἐμοῦ ἐνταῦθα παρουσία, ἐπιτηδεῖα εἰς ἔρευναν καὶ κατὰταξιν. Οἱ πλείονες συμπίπτουσιν εἰς τὴν βεβαίωσιν, ὅτι ὁ σεισμὸς τῆς παρελθούσης Κυριακῆς ἔλαβε χώραν τὴν 1 ὥραν καὶ 3)4 μ. μ. Ἦλθε μετὰ βοῆς ἀπὸ Ἀνατολῶν κατευθυνθεὶς πρὸς Μεσημβρίαν. Κατὰ πρῶτον διεσείσθη ἐκ τοῦ βάθους πρὸς τ' ἄνω τὸ ἔδαφος, εἶτα, ἐπηκολούθησε φρικτὸς κλονισμὸς λαβῶν ἡμικυκλοτερὲς σχῆμα ἐλλείψεως. Ὀλίγα δεύτερα λέγεται ὅτι διήρκεσαν οἱ κλονισμοί, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦν ἡ καταστροφή. Τὸ ἔδαφος τῆς ἀνατολικῆς παραλίας διεσχίσθη εἰς μακρὰς ἀποστάσεις, καὶ ὕδωρ ἀνέβλυσε

εἰς διαφορά τῆς ὁδοῦ τοῦ Κάμπου σημεία, ἐγὼ δ' αὐτὸς εἶδον παρὰ τὴν γέφυραν ἔνθα ἐκβάλλει ὁ χεῖμαρος τοῦ Βαρθάση, τοιαύτας ρωγμὰς καὶ ὕδωρ, ὅπερ ὑποθέτω ὅτι ἦν θαλάσσιον, ἀνατιναχθὲν ὑπὸ τῆς βίβης τοῦ σεισμοῦ, καὶ οὐχὶ προσελθὼν ἐκ τῶν σπλάγχχνων τῆς γῆς· τὸ ὕδωρ δὲν ἔξεν, ὥς ἔμαθον, οὐδὲ ἀτμούς ἄλλους εἶχε· περὶ τῆς γεύσεως τοῦ ὕδατος οὐδὲν ἔμαθον, διότι οὐδεὶς ἐφρόντισε ν' ἀπογευθῇ· τὰ ὕδατα ταῦτα ἀπεχώρησαν ἤδη τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς. Εἰς μακρὰν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἀπόστασιν, ἡ θάλασσα ἐθόλωσε καὶ ἐξηκολούθησε τεθωλωμένη ἐπὶ πολὺ· τὰ ὕδατα ὑψώθησαν, εἶδον δ' ἰδίους ὄμματα, παρὰ τοίχον κήπου, θαλασσίαν ἄμμον νωπὴν, ἣτις ἀδύνατον εἶναι νὰ μετηνέχθῃ διὰ τῆς χειρὸς. Ἡ ὑπόθεσις, ὅτι μετὰ τῶν ὑδάτων, περὶ ὧν ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐξώρμησε καὶ χῶμα, δὲν μοι φαίνεται πάντῃ ἀβάσιμος. Αἱ πηγαὶ, ἀφ' ὧν ὑδρεύετο ἡ πόλις ἀνεστράφησαν ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ αὐτῶν δρόμου, ἐδῆτε δὲ ν' ἀναζητηθῶσιν αἱ φλέβες καὶ ἤδη ἡ πόλις ἔχει ὕδωρ· πολλὰ κρῆναι κατέπεσον, ἀλλὰ μίαν, παρὰ τὴν ἀκτὴν, εἶδον ὀρθίαν, ἐκβάλλουσαν διὰ πολλῶν κρουνῶν, καὶ ἐγερεῖσαν δαπάναις βαθυπλούτου Χίου, ἐν Ἀθήναις ἀποκατασταθέντος, τοῦ κ. Συγγροῦ. Παρατηρήσεις ἄλλας, ὅσῃ ἐπιπολαίους, βεβαίως δὲ ἐπιστημονικὰς ἀδυνατῶ φυσικῶς νὰ ἐπιτελέσω, δὲν δύναμαι νὰ ποιήσω σήμερον. Εἰ-

πον ὅτι ἡ πόλις καταστράφη, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ φρικτὴ ἀλήθεια τοῦ πράγματος. Ἐπὶ τῶν ἀγρῶν, τῶν νεκροταφείων, τῶν πλαταιῶν, εἰς μέρη ἰδίως μακρὰν πάσης οἰκοδομῆς, κατχυλίζονται οἱ χθεσινοὶ εὐποροὶ Χῖοι, τὸ δὲ μέγαθος τοῦ δυστυχήματος τοῖς ἀφαιρεῖ τὴν δύναμιν τῆς σκέψεως, διότι ἄλλως δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω ἡθὸς τι ἀπαθείας, ὕπερ διὰ βλέπω εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς πολλῶν σκηνιτῶν. Ἀπὸ τῶν παραθύρων τῶν οἰκῶν φαίνονται ἡρτημένα τὰ παραπετάσματα· οὐδεὶς θόρυβος οὐδαμοῦ· οὐδὲν κατοικίδιον ζῶον εὗρον εἰς τοὺς δρόμους τῆς ἐρημικῆς πόλεως, οὓς σπεύδων διέτρεχον. Βλέπει τις τὴν πόλιν, ἀλλ' ἄφωνον, καὶ τὸ δαιμόνιον τοῦ ὀλέθρου πλανώμενον ὑπεράνω τῶν ἐρειπίων, ἐν μέσῳ τελείας σιγῆς, καθιστώσας εὐγλωττοτέραν τὴν συμφορὰν.

Παρὰ τὴν ἀποβάθραν τοῦ ὑγειονομείου, ὑπάρχει εὐρὺ γήπεδον παρέχον εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν εἰρήνην ὑπὸ τὴν γῆν. Ἡ θέσις καλεῖται *Μεζάρια*, ὕπερθεν δὲ τῶν ἀμφιθεατρικῶν τμημάτων τοῦ χωματώδους λόφου, κατὰ τὴν κορυφὴν ἀκριβῶς, κυματίζει μικρὰ ἑλληνικὴ σημαία προσηρμοσμένη εἰς σκηνήν. Εἶναι τὸ νοσοκομεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου καθηγητοῦ κ. Μυγγίνα διευθυνόμενον. Πόσας ὑπηρεσίας προσφέρει εἰς τὸν πάσχοντα πληθυσμὸν ἡ ὑπὸ τὸν κ. Μυγγίναν ὁμάς τῶν ἀξίων ἱατρῶν μας, δὲν λέγω σήμερον. Παρέστην μάρτυς

σπαρακτικωτάτων σκηνῶν. «Ἄχ! ἰατρέ μου, νὰ φιλήσω τὸ χέρι σου καὶ νὰ πεθάνω», ἔλεγε ταλαίπωρος νέα κόρη, μεμωλωπισμένη πανταχοῦ φοβερῶς καὶ μὲ τεθραυσμένον τὸν πόδα, ὃν ὁ κ. Μαγγίνας εἶχε γυψώσει καὶ λαμβάνουσα τὴν χεῖρα τοῦ ἱατροῦ κατεφίλει αὐτὴν ὀλολύζουσα, καὶ εὐχαριστοῦσα τοὺς ἱατροὺς διὰ τὰς μητρικὰς, ἀληθῶς, φροντίδας, ἃς καταβάλλουσι ὑπὲρ τῶν δυστυχῶν. Πάντες, πάντες ἐκπληροῦσι καρτερικῶς καὶ μετ' αὐταπαρνήσεως τὸ ἔργον των, πάντες, ἄνευ ἐξαιρέσεως, ἐγείρονται πρὸ τοῦ ἡλίου, μοχθοῦσιν ἄχρι μεσονυκτίου σχεδὸν, νήστεις ἢ ἐλάχιστα τρώγοντες, τρέχουσι ἀνὰ πάσας τὰς διευθύνσεις, ὅπουδῆποτε κληθῶσι, καὶ ἐπιδαφιλεύουσι τὴν πολύτιμον αὐτῶν συνδρομήν, μετὰ προθυμίας ἀληθοῦς χριστιανοῦ, μετ' ἀφοσιώσεως εὐγενοῦς ἐπιστήμονος, καὶ ἀκριβοῦς ὑπερτερούσης πάντα χαρακτηρισμόν. (Τὴν σειρὰν τῆς ἀφηγήσεώς μου διακόπτει δεινὸς κλονισμὸς τοῦ ἐδάφους). Εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ προχείρου νοσοκομείου μ' ἀνέμενεν ἑτέρα σπαρακτικωτέρα σκηνή. Μήτηρ, τρία ἀπωλέσασα τέκνα κατὰ τὸν σεισμὸν, ὁδηγεῖ τὸ τέταρτον εἰς τὸν ἱατρὸν, ἵνα τὸ θεραπεύσῃ. Εἶναι πεντάετὲς κοράσιον μὲ τὴν δεξιὰν κνήμην ὅλως συντετριμμένην, ἀποφασίζεται δὲ ἡ ἀποτομὴ τοῦ ποδὸς ἀμέσως. Τὸ κοράσιον ἐννοῆσαν παραδόξως περὶ τίνος πρόκειται, βάλλει φοβερὰς κραυγὰς, ἡ μήτηρ ἐννοή-

σασα καὶ αὐτὴ, ἀποκρίνεται ἔξωθεν δι' ὀλοφυρμῶν, οἵτινες μὲ ἔτρεψαν εἰς ταχεῖαν φυγὴν. Ἦκουον εὐκρινῶς τῆς παιδὸς, ἱκετευούσης μετὰ παιδικῆς εὐγλωττίας τοὺς ἰατροὺς, νὰ «μὴ τῆς κόψουν τὸ ποδάρι», ἄχρις οὗ τὸ χλωροφόρμιον καὶ ὁ σίδηρος, ἐπέτελεσαν τὴν φοβερὰν καὶ εὐεργετικὴν λειτουργίαν των. Εἶδον τὴν ταλαίπωρον μητέρα τίλλουσαν τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της, βοῶσαν τρομερῶς, ἐπικαλουμένην τὴν Παναγίαν, νὰ τῆς διασώσῃ, ἄνευ ἀκρωτηριασμῶν, τὸ μόνον ἀπολειφθὲν τέκνον της. Τὸ ἐσπέρας προσῆλθον πάλιν δειλῶς νὰ οἰκτείρω τὰ δύο θύματα. Ἡ μικρὰ χωλὴ ἔκειτο χαμαὶ ἡ μήτηρ εἶχεν ἀπαισίαν τὴν ἔκφρασιν, προσηλοῦσα μετ' ἀγρίας στοργῆς τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ ἀκρωτηριασθὲν τέκνον της. Αἱ μητέρες κάλλιον παντὸς ἄλλου θὰ ἐννοήσωσι τὴν καταιγίδαν, ἥτις ἐμυκάτο εἰς τὸ στήθος τῆς δυστυχοῦς ἐκεῖνης.

Σκηναὶ τοιαῦται εἶναι τῶν συνηθεστάτων καὶ προχειροτάτων θεαμάτων ἐδῶ. Εἰς τοὺς δρόμους διαγκωνίζεσαι πρὸς φορεῖς κομίζοντας πτώμα πρὸ μικροῦ ἐκταφέν καὶ ἀπόζον, ἢ τραυματίαν 35, 40, 80 πολλάκις ὥρας μείναντα ὑπὸ τὰ ἐρείπια καὶ ἐκταφέντα τῇ στοργῇ ἀδελφοῦ ἢ συγγενοῦς. Συμβαίνει πολλάκις, κατὰ τὴν πτώσιν νὰ τηρεῖται κενόν τι ὑπὸ τὰ ἐρείπια, οὕτω δὲ ὁ ἀτμοσφαιρικός ἀήρ δὲν ἀπώλνυται καὶ ὁ ἐπώδυνος βίος παρατείνεται.

ται ἢ σώζεται, ἵνα ἐπέλθῃ, μετὰ τὴν ἐκχωσιν, ὀδυνη-
ρὸς ἀκρωτηριασμός! Ἐκ τῶν πολλῶν ἐπεισοδίων,
ἀναγράφω τὸ τῶν δύο ἀδελφῶν, τρυφερῶς ἀγαπωμέ-
νων, αἵτινες συνταφεῖσαι ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ οἴκου
τῶν, ἔζησαν, ὥρας διαλεγόμεναι πρὸς ἀλλήλας, χω-
ρὶς νὰ βλέπωνται, καὶ ἀμοιβαίως παραμυθούμεναι
καὶ ἐγκαρτεροῦσαι. Στιγμὴν τινὰ ἡ μία φωνὴ παύει,
καὶ μάτην ἡ ἀδελφὴ ἀπαιτεῖναι τρυφερὰς ἐρωτήσεις·
τὸ ἕτερον πλάσμα εἶχεν ἀποπνιγῇ, καὶ εὐτυχέστε-
ρον τοῦ ἐπιζήσαντος, δὲν εἶδε τὰ θλιβερά παρακο-
λουθήματα τῆς ζωῆς, καὶ τοιαύτης ζωῆς στερήσεων,
πικρῶν ἀναιμνήσεων, καὶ ἀκρωτηριασμῶν. Παῖδες
μικροὶ εὐρίσκονται εἰς τὰ χωρία ἀπωλέσαντες τοὺς
γονεῖς τῶν, καὶ ἄστεγοι ζητοῦσιν ἄρτον. Εἰς τὰς
μεγάλας συμφοράς, ὅταν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀτόμου
στρέφεται ὁλόκληρον περὶ τὴν σωτηρίαν ἑαυτοῦ καὶ
τῶν ἐγγυιᾶτω, ὁ ἄνθρωπος ἀποβιβάζει ἐγωϊστικῶς.
Γυνὴ ἔγγυος, ταφεῖσα ὑπὸ τὰ εἱρεῖπια, ἔτεκεν ἐκεῖ,
ὑποστᾶσα ὅλας τὰς ὀδύνας τοῦ τοκετοῦ. Τὸ νεο-
γνὸν ἀπεπνίγη, καὶ ἡ μήτηρ ἐκταφεῖσα, οὐδὲν ση-
μεῖον περαιτέρω ζωῆς παρουσιάζει. Τὴν στιγμὴν
καθ' ἣν γράφω, ἐντὺς καφενεῖου κομίζουσι τραυ-
ματίας οἰμώζοντας· τὰ φορεῖα ἐξακολουθοῦσιν ἐρ-
γαζόμενα, οἱ δὲ Γάλλοι, οἱ Ἀμερικανοὶ, καὶ οἱ ἄλ-
λοι εὐρωπαῖοι, ἀναδείκνυνται σωτῆρες, τρέχοντες
ἀνὰ πάσας τὰς διευθύνσεις μὲ πτύα καὶ σκαπάνας,

καὶ ἐκθάπτοντες τραυματίας καὶ νεκρούς. Ὁ Θεὸς ἄς ἀμείψῃ τοὺς γενναίους σωτῆρας. Ἀνὰ πάσας τὰς διευθύνσεις τοὺς συναντῶ τρέχοντας πρὸς συνέχειαν τοῦ ἔργου των· πάντες ἀποστάζουσιν ἰδρωτός, καὶ μόνον οἱ Τοῦρκοι ροφῶσι τὰς πίπας των ἐν κτηνώδει ἀμεριμνησίᾳ διατελοῦντες.

Ἐνῷ διέτρεχαν τὴν πρὸς τὸν Κάμπον ὁδὸν, διαπυθανόμενος περὶ τῆς πανωλεθρίας, ἐν μέσῳ χωραφίου βλέπω πυκνὸν πλῆθος, ὅπερ ἐφάνη μοι μακρόθεν χειρονομοῦν. Πλησιάζω σπεύδων, καὶ ἡ συγκίνησίς μου ἀνελύθη εἰς δάκρυα. Ἐτέλουν οἱ δυστυχεῖς τὴν ἀκολουθίαν τῶν *Χαιρετισμῶν τῆς Παραγίας*. Εἶχον προμηθευθῇ τραπέζιον τι, ἐφ' οὗ ἕστησαν εἰκόνα τινα ἁγίου, καὶ ἐνῷ ὁ ἱερεὺς ἀπήγγελε τοὺς χαιρετισμοὺς μετὰ κατανύξεως, τὸ πλῆθος σχεδὸν ἀνεβόα ἐπικαλούμενον τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ. Μεγалоπρεπὴς καὶ τραγικὴ σκηνή! Τὸ πλῆθος ἐπανελάμβανε περίφοβον τὰς εὐχάς, ἐνῷ τὸ ἔδαφος ἐσειέτο, ὅτε καὶ αἱ δεήσεις ἐπανελαμβάνοντο δυνατώτερον. Ἀπεμακρύνθη ἀσχεπής, καὶ μόλις εἶχον βήματά τινα προχωρήσει, ἄλλη σπαρτακτικὴ σκηνὴ ἀνεπτύχθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου. Εἰς τὴν παραλίαν ἀπέβησαν, ἐκ Κων)πόλεως προερχόμενοι, Χῆοι χωρικοὶ, φέροντες ἐπὶ τῶν ὤμων ὀλίγον διπυρίτην διὰ τὰ τέκνα των, ὧν ἡ τύχη ἦν ἄγνωστος. Δύο βήματα μετὰ μικρὸν, ἄρχονται συναντήσεις μετὰ συγ-

χωριανῶν, καὶ αἱ ἐρωτήσεις πίπτουσι βροχηδόν. Εἶδες τὸ παιδί μου; τὴν γυναῖκα μου; τὸν πατέρα μου; τί κάνει ὁ Μικὲς, ἡ Πλουμοῦκα; ἡ Ἀγγερούκα; ὁ Ζανῆς; Σιγὴ τελεία καὶ ἄγνοια. Ἐνταῦθα ἄρχεται φοβερά συμφωνία οἰμωγῶν, ὀδυρμῶν, θρήνων ἀτελευτήτων. Οἱ ἐρχόμενοι ἐνόησαν ὅτι ἔχασαν τοὺς οἰκείους των, καὶ ἡ φωνὴ ἠκούσθη πράγματι ἐν Ῥαμᾶ. Ἀπελπισία! Ἐφυγα ἔντρομος καὶ συντετριμμένος, καὶ φεύγων ἀνελογιζόμην τὰς συμφορὰς τῆς Χίου. Δύο εἶναι κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, καὶ αἱ δύο μεγάλα ἀληθῆς. Ἀλλὰ τὴν πρώτην ἐπετέλεσε μερικῶς βραχίων δημίου, ἐνῶ τὴν δευτέραν συνετέλεσεν εὐρύτατα αὐτῇ τοῦ Δημιουργοῦ ἡ ὀργή, ἀπολυθεῖσα κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν ἀπροστατεύτων πλασμάτων του. Γεννηθήτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ὡς ὦρα μ. μ.

Ὅταν τις ἀφηγηθῇ μίαν, ὡς τὰς ἀνωτέρω σκηνάς, δὲν ἔχει πολλὰ νὰ προσθέσῃ μετέπειτα, διότι τῆς αὐτῆς φύσεως εἶναι σήμερον πάντα τὰ ἐνταῦθα λαμβάνοντα χώραν. Δονισμοί, γόοι, ἀποκοπαὶ ποδῶν καὶ χειρῶν, φανικὸν ὄξύ, παρηγορεῖαι, καὶ δεήσεις. Εἰς τοὺς δρόμους φαίνονται πάντοτε οἱ λαμπροὶ Ἀμερικανοί, μὲ τοὺς ἰατροὺς των ἐπὶ κεφαλῆς, τρέχοντες πρὸς ἀνάρυξιν νεκρῶν ἢ τραυματιῶν. Ἡ ἁμιλλα τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς περιποιήσεως εἶναι γενικὴ, μεταξὺ πάντων ἐνταῦθα, ἐκτὸς τῶν Τούρκων.

Ἡ στατιστικὴ τῶν ἀπωλειῶν, δυσχερὲς πάντοτε, ἀποβαίνει δυσχερεστέρα σήμερον. Πολλοὶ εἶναι τεθαμμένοι ὑπὸ τὰ ἐρείπια¹ ἕτεροι, ἀνορυχθέντες, ἐτάφησαν ἐντὸς τάφρων, ἄλλοι ἐντὸς περιβολίων, καὶ τινες κείμενοι ἔσως ἄταφοι. Ἐπειδὴ οὐδεὶς κατὰ λογὸς ἐνταφιάσεων τηρεῖται, ἡ στατιστικὴ εἶναι ἀδύνατος. Κατήρτισα οὖν ἥττον τοιαύτην, παρὰ πολλῶν χωρικῶν καὶ ἄλλων καταγινομένων περὶ τὰ τοιαῦτα ἀρυσθεὶς πληροφορίας, ἀσμένως παρασχεθεῖσας μοι. Παρέβαλον τὰς σημειώσεις μου πρὸς τὰς στατιστικὰς ἄλλων, καὶ τὸ ἐξυγόμενον παρέβαλον πρὸς πληροφορίας διὰ ζώσης. Δὲν ἐγγυῶμαι τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἀριθμῶν μου, φαίνεται ὁμως ὅτι νεκροί, πληγωμένοι, ἢ ἐλλείποντες, συμποσοῦνται εἰς ἀπροσδόκητον ἀριθμόν¹.

Τὰ μᾶλλον βλαθέντα μέρη τῆς νήσου εἶναι τὰ πρὸς μεσημβρίαν, τὰ ἐλάχιστον τὰ πρὸς βορρᾶν, ἔσως ἕνεκα τῆς τοιαύτης διευθύνσεως τοῦ σεισμοῦ. Ὁ Κάμπος ἔπαθε πολὺ, ἅπαντες δὲ οἱ περίφημοι πύργοι τῶν Γενουηνσίων κατέπεσαν εἰς ἐρείπια. Ἡ κώμη τῶν Νενήτων κατεστράφη, ἐνῶ περιέργως, τὰ πρὸς μεσημβρίαν χωρία Μεστά, Ὀλύμπι, καὶ Πυργί, μετὰ τῶν πρὸς βορρᾶν ἄλλων, οὐδὲν σχεδὸν ἔπαθον.

¹ Τὰς στατιστικὰς περὶ τῶν νεκρῶν πληροφορίας δὲν καταχωρίζω, διότι δὲν πείθομαι ἐντελῶς περὶ τῆς ἀκρίβειας των.

28 Μαρτίου· Σάββατον πρωία.

Οἱ Τούρκοι ἤρχισαν κᾶτι νὰ κάμνουν, ἀλλὰ διὰ τοὺς Τούρκους μόνον. Οἱ σεισμοὶ ἐξακολουθοῦσιν, ἀλλ' ὁ ἀκριβὴς ὑπολογισμὸς, μετὰ τῆς ἐντάσεώς των, δὲν εἶναι ἐφικτὸς, διότι σεισμόμετρα δὲν ὑπάρχουν. Αἱ συμφοραὶ τῶν ἐξοχῶν εἶναι δεινότεραι τῶν τῆς πόλεως, καλὸν δὲ θὰ ἦτον, ἐὰν ἀτμόπλοιοι περιήρχετο ἐπίτηδες τὰς παρακτίους κόμας, κομίζον τὰς πρώτας βοηθείας εἰς τοὺς χωρικοὺς, ἀδυνατοῦντας νὰ ἔρχωνται εἰς τὴν πόλιν. Συνήντησα μητέρας ὀδηγούσας τὰ τέκνα των, μὲ ἀμφίβολον τὴν ζωὴν, εἰς τοὺς ἰατρούς. Κρίνω καθῆκον μου νὰ ἀποδώσω πάγκοινων ἐπαινον εἰς τοὺς διευθυντὰς τῶν ἡμετέρων νοσοκομείων, τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, τοὺς ἀξιοτίμους συνεργάτας καὶ τὸ ἄλλο προσωπικόν, διὰ τὰς λαμπρὰς ἐργασίας των περὶ ὧν βραδύτερον. Οἱ σκαπανεῖς μας ἐξῆλθον μόνον σήμερον πρώτῃν μὲ πολιτικὰ, καὶ ἤρξαντο τοῦ ἔργου των μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτοὺς ἐπιτυχίας. Ἐκθάπτουν, συντρέχουν, κρημνίζουν, πράττουν πᾶν τὸ ἐφικτὸν διὰ κατὰστασιν οὕτω κρίσιμον, ἐργαζόμενοι εἰς ἐτοιμορρόπους οἰκοδομὰς.

Τὰ διχδοθέντα περὶ ἀνυποφόρου δῆθεν ἀποφορᾶς, ἦσαν ὑπερβολικὰ· τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὸν σεισμόν, δυτωδία τις ἐπέπνεεν ἀληθῶς ἀνὰ τὴν πόλιν, ἀλλ' ἡ ἐκταφὴ τῶν πτωμάτων διεσχέδασε τὸ κακόν.

Τὴν στιγμήν ταύτην πληροφοροῦμαι, ὅτι οἱ πυροσβέσται κατέρριψαν εἰς Ἀπλωταριᾶ ἓνα οἶκον, ἐκθάψαντες διὰ μιᾶς 11 πτώματα, κινδυνεύσαντες καὶ αὐτοί. Ἡ ἀγορὰ ἄρχεται συνισταμένη, ἄρτος νωπὸς σήμερον μόνον ἐξετέθη εἰς τὴν ἀγοράν, ἔνθα ὑπάρχουσι καὶ ἰχθύες. Τελευτῶ τὴν πρώτην ἀφήγησιν, ποιούμενος ἐκκλησίαν εἰς τὰς εὐγενεῖς ψυχάς. Ἡ συμφορὰ εἶναι μεγάλη, μικρὰ τὰ μέσα, καὶ αἱ πρὸς τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπότητα ὑποχρεώσεις μέγισται. Τὸ συμπαθὲς ἰδίῳ φῦλον, αἱ μητέρες, αἵτινες ἔχουσιν τὴν εὐδαιμονίαν νὰ θάλλωσι τὰ τέκνα των εἰς τοὺς κόλπους των, ἃς ἀναλογισθῶσι τὰς Χίας, αἵτινες θάλλουν καὶ αὐταὶ τέκνα... ἀλλὰ πτώματα καὶ ῥωδότη ! Ὅ,τι ἂν δοθῇ, θὰ ᾔηται εὐεργεσία ὑπὲρ καταστραφέντων ἀνθρώπων καὶ ἀδελφῶν.

(Ὑπόγειος μυκηθμὸς παρατεταμένος καὶ ἰσχυρὰ δόνησις, καταπτοεὶ τὴν στιγμήν ταύτην τοὺς Χίους σταυροκοπουμένου; κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις.)

Σάββατον μ. μ.

Ἄνευ προσιμίων, ἡ αἰσθηματικῶν εἰσαγωγῶν, συνεχίζω τὰς ἐντυπώσεις τῆς πρωῒς. Ἡ μεταφορὰ πῶν τραυματιῶν ἐξακολουθεῖ ἄνευ διακοπῆς. Βλέπω ἀμερικανοὺς ναύτας ἐπιτελοῦντας μετὰ καρτερίας τὸ φιλάνθρωπον τοῦτο ἔργον ἔρχονται ἀπὸ μιᾶς καὶ δύο ὥρῶν ἀποστάσεως, κομίζοντες τὸν τραυματίαν ἐπὶ φορείου, καὶ ἀποθέτοντες τὸν ἓνα, ἀνα-

χωροῦσιν ἀναζητοῦντες ἕτεροι γάλλοι ναῦται, σύ-
ρουσιν ἐπὶ τετρατρόχων σανίδας, κομίζοντες αὐτὰς
εἰς τὴν ἀρκτικὴν γωνίαν τοῦ Βουνάκι, ἔνθα ἰδρύεται
τὸ πρόσκαιρον νοσοκομεῖον, ὅπερ δυνάμεθα ν' ἀπο-
καλέσωμεν διεθνές.

Πλείστοι τραυματίαι εὐρίσκουσιν ἄσυλον ἐντὸς
τοῦ νοσοκομείου τούτου, ἔνθα μεγίστη κίνησις ἐπι-
κρατεῖ. Οἱ πλείστοι τῶν παρεχόντων τὴν βοήθειαν
αὐτῶν εἰσὶν ἐκ Σμύρνης, λαλοῦντες κάλλιστα τὴν
Γαλλικὴν καὶ Ἑλληνικὴν καὶ προσφερόμενοι μετ'
ἀπείρου ἀγαθότητος εἰς τοὺς τραυματίας. Εἶδον καὶ
ἀδελφὰς τοῦ Ἑλέους, λαλούσας Ἑλληνιστὶ ἐπίσης·
αἱ αὐταὶ τραγικαὶ ἀφηγήσεις πανταχοῦ, τὸ αὐτὸ
ὀδυνηρὸν θέαμα· ἐδῶ κόπτουν χεῖρας, ἐκεῖ δένουσι,
περαιτέρω ράπτουν χεῖλη πληγῶν φορικῶδως χαινου-
σῶν, φωναὶ ἀπὸ τῆς μιᾶς ἄκρας, γόοι ἀπὸ τῆς ἄλ-
λης. Πλησιάζω ἀλγοῦντα τραυματίαν· «ἐσώθης, τῷ
λέγω δυστυχῇ»· Ὡ δυστυχία μου, ἀπαντᾷ· «ἀμ,
δὲν ἔχασα τρία ἀδέρφια, τὴν μάνα μου, καὶ τὸ μοι
γάκριθό παιδί μου». «Ζωὴ εἶναι αὐτή;»

Τοιαῦται ἀφηγήσεις, εἶναι τὸ συνηθέστατον καὶ
κοινότατον τῶν πραγμάτων ἐν Χίῳ· οὐδεὶς ὑπάρχει
ὁ μὴ πληρώσας βαρύτερον φόρον εἰς τὴν θεομηνίαν
τῆς παρελθούσης Κυριακῆς, καὶ εὐτυχῆς εἶναι ὁ ἀ-
πωλέσας ἐν μόνον, καὶ πολλάκις δύο φίλτατα μέλη
τῆς οἰκογενείας του! Σήμερον π. μ. ἀπεβίωσεν εἰς

τὸ διεθνὲς νοσοκομεῖον γυνή, ἐκχωθεῖσα τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ οἴκου της. Εἶχε κομισθῇ ἐκεῖσε, καὶ ἡ ἀφήγησις τῆς πτώσεως καὶ τῆς διαμενῆς της εἰς τὸν φοικαλέον ἐκείνον τάφον, ἀνορθοῦ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς. Συνετάφη μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας της. Ἰστατο ὀρθία, ὃ δὲ σύζυγός της, καταπεσὼν κατὰ κεφαλῆς καὶ ταφεῖς ἐν τοιαύτῃ θέσει, εἶχε τοὺς δύο πόδας του εἰς τὸ πρόσωπον τῆς ἐκταφείσης γυναικὸς, πέριξ τῆς ὁποίας ἔκειντο τὰ πέντα τέκνα της. Ἐγένετο ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἐξήχθη ὁ Δάζαρος οὗτος, μετὰ τριήμερον βίον εἰς τὸ σκότος ἐκεῖνο, ἐν μέσῳ συζύγου καὶ πέντε τέκνων, ἅτινα ἦσαν νεκρά. Δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκκωσιν ἀπεβίωσεν ἡ τάλαινα μήτηρ. Ἴνα μὴ καταστήσω τὴν ἀφήγησιν τυχὴν, ἀτελεύτητον κατάλογον μαρτυρολογίων, παρατρέχω τὴν ἀναγραφὴν πλείστων παραπλησίων συμβάντων, ὧν ἔλαβον γνῶσιν ἐπιτοπίως. Αἱ προμήθειαι, καὶ αἱ ἐξωθεν ἐπικουρίαι, καταφθάνουσι πάντοτε ἄφθονοι. Σπανίδων μόνον ἔλλειψις ὑπάρχει, καὶ σκηνῶν, τοῦθ' ὅπερ δυσχεραίνει οὐ μόνον τῶν ἰδιωτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν καλλίστων ἱατρῶν μας τὴν θέσιν, ἀγνοούντων πῶς νὰ οἰκονομήσωσιν εἰς στενοτάτους καὶ ἀνεπαρκεστάτους χώρους, τὴν πληθὺν τῶν τραυματιῶν. Διὰ τὴν παροχὴν τῶν σιτηρεσίων συνέστη, ἅμα τῇ πρώτῃ στιγμῇ τῆς ἐλθέου, κεντρικὴ ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῆς Αὐτοῦ Ἐ-

ψηλότητος (ὑπῆρξε πρωθυπουργός) τοῦ Σαδῆκ-Πασᾶ, διοικητοῦ τοῦ Ἀρχιπελάγους.

Εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ταύτην ἐδρεύει φυσικῶς ὁ ἡμέτερος πρόξενος κ. Κοντουμάς, ὁ Μητροπολίτης Χίου κ. Ἀμβρόσιος, ὁ κ. Καράβας, καὶ πλείστοι ἄλλοι τῶν προϋχόντων Ἑλλήνων. Ἐκτὸς τῆς κεντρικῆς ταύτης ἐπιτροπῆς, λειτουργοῦσιν ἐν τῇ χώρᾳ καὶ δύο ὑποεπιτροπαί, εἰς δὲ τὰς κώμας συνέστησαν σωματεῖα, ὑπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν ἐκκλησιῶν ἀποτελούμενα, μετοχῇ καὶ τῶν προκρίτων. Τὰ σιτηρέσια στέλλωνται ὅτε ἡμερήσια, ὅτε κατὰ δόσεις· παραδίδονται εἰς ἐπιτρόπους, ἅμα ἀφικνούμενα εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, παρ' ὧν διανέμονται εἰς τὸν λαόν. Ἐὰν ἐξαίρεση τις τὴν ἔνδειαν σκεπασμάτων σανίδων καὶ σκηνῶν, οἱ Χῖοι ἐξοικονομοῦνται κατὰ τᾶλλα, σχετικῶς πάντοτε.

Ἵνα μὴ κατηγορηθῇ ἡ τουρκικὴ διοίκησις, ὅτι δὲν μεριμνᾷ ἀποχρώντως περὶ τοῦ λαοῦ, ὃν κυβερνᾷ, ἀπεφάσισε, πάνυ φιλοτίμως, νὰ προβῇ εἰς γενναῖον πρὸς αὐτὸν φιλοδώρημα. Καὶ δὴ, μετεπέμψατο ἐξ Ἀνατολῆς ἑκατοντάδας Γιουρούκιδων, Ταγκαλάκιδων, πειναλέων τοῦτέστι ὀρῶν, ἃς, εἶναι ἀδύνατον νὰ θεωρήσῃ τις, χωρὶς νὰ φέρῃ αὐτομάτως, καὶ ἐν πάσῃ σπουδῇ, τὴν μίαν γεῖρα εἰς τὰ χρήματά του, καὶ τὴν ἄλλην εἰς τὸ ρεβόλβερον. Τοὺς εὐπατρίδας τούτους, γυμνοὺς, ἀγροίους, καὶ ἄνευ οὐδενὸς ἐφο-

δίου διὰ τὸν καθημερινὸν βίον, μετεπέμψατο ἐνταῦθα ἡ κυβέρνησις, ἵνα ἐργασθῶσιν ὡς ἐργάται, διὰ τὴν ἐκταφὴν πτωμάτων καὶ ἐπίπλων. Οὐδεμία σκαπάνη, οὐδὲν πτύον τοῖς ἐδόθη, οὔτε σιτηρέσιον ἔχουσιν, οὔτε στέγην! Τί θὰ κάμωσιν αὐτοὶ οἱ ἀγριάνθρωποι; Φοβοῦνται κλοπὰς καὶ μεμονωμένους ἐπιθέσεις, τῇ ἀληθείᾳ δὲ δὲν ἔχουσιν ἄδικον.

Σάββατον νῆξ.

Οὐδεμία περίπολος ἀσκεῖ ἀστυνομίαν, ἢ ἄλλην οἰανδῆποτε ἐπιτήρησιν ἐπὶ τῆς πλατείας, ἐνθα κεῖνται ἄνδρες, γυναῖκες, κῆραι, τραυματῖαι ἀδύνατοι, καὶ διάφορα ἐπιπλά. Οἱ Ριουρούκιδες δὲν ἔκμαν εἰσέτι τίποτε, δηλαδὴ, ἐκ τῶν ἀναγομένων εἰς τὸν συνήθη αὐτῶν βίον, οὐχὶ εἰς τὸν σκοπὸν, δι' ὃν φιλοτίμως ἐκλήθησαν. Τὴν νύκτα ἡ θεὰ τῆς πόλεως καθίσταται μεγαλοπρεπεστέρα, ἀλλ' ἐμπνέει μελίζονα τὴν θλίψιν· διέτρεξα τὰς ἐρήμους ὁδοὺς τῆς, λιθοστρώτους, στενὰς κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀποχωρῶντως πλατείας εἰς ὠρισμένα μέρη, ἐνθα φαίνεται ὅτι ἦν ἡ καρδιά τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως. Εἶδον κουρεῖα, μὲ τὰ κάτοπτρα ἐπὶ τῶν τοίχων ἔτι, μὲ τὰς κτένας ἐπὶ τῶν ὀκριθάντων καὶ τὰ φιαλίδια ἐπὶ τῶν παρὰ-θύρων. Ἐπιπλά τινα κεῖνται ἀνεστραμμένα· οὐδεὶς τολμᾷ νὰ προσπελάσῃ, καὶ ἡ εἰκὼν τῆς ἐρημώσεως εἶναι τελεία, τελεία. Οἱ δονισμοὶ ἐξακολουθοῦσι πάντοτε, ἀλλ' ἦτον ἰσχυροί· μετὰ τὴν δύσιν τοῦ

ἡλίου, αἱ μεταγωγαὶ τραυματιῶν παύουσι σχεδόν, ἔν' ἀρχίσωσι τὴν ἐπαύριον, ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου. Δὲν ἔχω λόγους νὰ εἰκονίσω τὸν ζῆλον τῶν ἱατρῶν μας, τῶν τοῦ νοσοκομείου τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, καὶ τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, εἰς θν. πολύτιμος ἀρωγὸς προσήλθεν ἐξ Ἀθηνῶν, ὁ κ. Χρ. Ῥάλλης, ἀφωσιωθεὶς μετὰ ζέσεως καὶ ἐπιτυχίας εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς φιλανθρωποῦ αὐτοῦ ἀποστολῆς.

Κυριακὴ 29 Μαρτίου.

Εὐθὺς μετὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς μου, εἶχον ἀναζητήσει ἐπιμόνως ὁδηγὸν καὶ ἵππον, ἔν' ἀπέλθω εἰς τὰ χωρία τῆς νήσου, ἔνθα ἡ καταστροφὴ παρίστατο ὑπὸ τὰ μελανώτερα χρώματα. Εἶχον πολὺ μοχθήσει πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἀνωφελῶς· ὁ εἰς μ' ἀπεκρίνετο ὅτι ἐκθάπτει τοὺς γονεῖς του, καὶ συνεπῶς ἀδυνατεῖ νὰ καταλίπῃ τὸ μέρος ἔνθα ἦν, ὅπως μ' ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν λυπηρὰν ἐκδρομὴν μου· ἕτερος μ' ἐβεβαίον, ὅτι ἀδύνατον ἀποβαίνει νὰ ἐπιτύχῃ ἵππον, καθ' ὅσον οἱ ἐκ τῆς καταστροφῆς ἀπολειφθέντες, ἀσχολοῦνται εἰς μεταφορὰν τραυματιῶν καὶ ἄρτου· εἶχον ἤδη πεισθῇ περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐπιτυχίας, ἐφ' ᾧ, καὶ συντυχῶν νέον διδάκτορα τῆς ἱατρικῆς τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου, ἐκ Καλλιμασίας τῆς Χίου ἔλκοντα τὸ γένος, ἀπεφάσισα νὰ ἐπιχειρήσω πεζῇ μετ' αὐτοῦ τὴν περιήγησιν τῶν Καμποχωρίων καὶ Μαστιχοχωρίων.

Ἀνεχώρησα τὴν 10 ὥραν τῆς πρωΐας, κατευθυνόμενος διὰ τοῦ Κάμπου εἰς τὸ χωρίον Καλλιμασία, ὅπερ, μετὰ τοῦ γείτονος τῶν Νενήτων, κοινῶς ὠμολογεῖτο, ὅτι εἶχε πάθει τὴν τελειοτέραν καταστροφὴν. Τὰ χωρία ταῦτα ὑπάγονται εἰς τὴν σειρὰν τῶν Μαστιχοχωρίων, ἅτινα συμποσοῦνται εἰς 21, ἅπασα δὲ ἡ νήσος χωρίζεται, ὑπὸ διοικητικὴν ἵνα εἴπω οὕτω ἔποψιν, εἰς τρεῖς διακεκριμένας κατηγορίας. Τὰ Καμποχώρια, τοῦτέστι τὰ κείμενα εἰς τὸν Κάμπον, ἐγγύτατα τῆς πόλεως. Τὰ Μαστιχοχώρια, ἐνθα ἀκμάζει ὁ μαστιχοφόρος σχοῖνος, θάμνος μετρίου ὕψους, αἰρόμενος ἐνίοτε καὶ εἰς μέγεθος δένδρου μικροῦ, μὲ φουντωτοὺς μᾶλλον τοὺς κλάδους, καὶ τὰ Ἐπκνωχώρια, τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς νήσου κείμενα, ἅτινα δὲν δύνανται νὰ παραλληλισθῶσι πρὸς τ' ἄλλα δύο, οὔτε ὑπὸ φυσικὴν, οὔτε ὑπὸ κοινωνικὴν ἔποψιν, ὥς ἔμαθον.

Βαίνοντες πρὸς μεσημβρίαν, διήλθομεν τὸν χεῖμαρον Κοκαλά, καὶ μετὰ μικρὸν, ἐρρίφθημεν ἐντὸς τοῦ θαυμασίου πεδίου, ὅπερ, ἀπλούμενον ἀπὸ τῆς χώρας καὶ ἐξικνούμενον ἄχρι τῶν μεσημβρινῶν βουνιδίων, ἅτινα ὀρίζουσι τὰς δυτικὰς κώμας τῆς νήσου, παρουσιάζει ἀπαράμιλλον θέαμα θελτικωτάτων τοπίων, ὅμοια τῶν ὁποίων, δὲν δύναται τις εὐχερῶς νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τῆς Ἑλβετίας, ἢ τῆς ἄνω Ἰταλίας τοῦ παραδείσου. Τὰς ἰλαρὰς σκέψεις, αἱ ἐνέπνεον

ἡ θεωρία τοιοῦτου πανοράματος, διέκοπτεν ἡ συνάντησις τῶν φερεοίκων χωρικῶν, οἵτινες καταυλιζόμενοι ὑπὸ χαμηλὰ δένδρα, περίτρομοι καὶ θρηνοῦντες φίλτατα πρόσωπα πρὸ ἐκτῶ ἡμερῶν ἀκμαῖα καὶ εὐέλπιστα, ἤρχοντο πρὸς ἡμᾶς μετ' εἰλικρινοῦς ἀφελείας, παρακαλοῦντες νὰ μεθεξώμεν εἰς τὸ ἐκ νωπῶν κουκίων πρόγευμάτων, ἀρτυόμενον ὑπ' ὀλιγίστου ἐλαίου μόνον καὶ ἄλατος. Ὅταν ἤρνούμεθα μᾶς προσέφερον ἄνθη καὶ πορτοκάλλια, ἐκφράζοντες τὴν εὐγνωμοσύνην εἰς τοὺς δικούς μας διὰ τὴν παρεχομένην πρόθυμον καὶ ἀδελφικὴν συνδρομήν. Αἱ γυναῖκες εἰσὶν ἀρίστου τύπου, λαλοῦσαι μετὰ τοῦ ἰδιώζοντος χιακοῦ ἰδιώματος, ὅπερ κατ' ἐμὲ προστίθουσιν ἀναμφισβήτητον θέληητρον εἰς τὰς συνδιαλέξεις των· ἀσχημότεροι ἄλλ' ἀγαθοὶ εἶναι οἱ ἄνδρες, καὶ τὰ δύο δὲ φύλα διακρίνονται διὰ τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων των καὶ τὴν ἀπέρριπτον φρασσεολογίαν καὶ παράστασιν.

Πρῶτος ἡμῶν σταθμὸς ἐγένετο τὸ χωρίον Εὐθυμiana. Εἰσῆλθομεν ἐντὸς, προφανῆ διζτρέχοντες κίνδυνον καὶ ὑπὸ δύο χωρικῶν ἀκολουθούμενοι. Οἱ οἴκοι ἦσαν λιθόκτιστοι, κεραμόχρωες ἐκ τῆς φύσεως τοῦ χιακοῦ λίθου, ὅστις ἀφθόνως λατομεῖται εἰς τῆς νήσου τὰ λατομεῖα. Θεωρῶν τὸ χωρίον, παρελλήλizon αὐτὸ πρὸς τὰς κεραίας χριστιανικοῦ πλοίου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς. Ὅσοι οἴκοι

δὲν ἦσαν ἐρείπια, εἶχον τοιοῦτον συγκλονισμόν ὑποστῆ, ὥστε ἐκάμφθησαν καμπυλωθέντες πλειότερον καὶ τοῦ Πισσαίου κωδωνοστασίου. Σπαρακτι- καὶ ἦσαν αἱ ἐκθέσεις τῶν γυναικῶν τοῦ χωρίου. Ἐγώ, ἔλεγε νέεα κόρη, καταχρωμένη κομψῶς τοῦ στοιχείου ΝΗ, ἐγὼ ἔχασα πατέρα, μητέρα καὶ δύο ἀδέρφια! Περαιτέρω γραῖα ἐξετραγώδει τὴν φοβεράν στιγμὴν, καθ' ἣν ἀποσυρθέντων ἐρειπίων τινῶν τοῦ αἵκου της, ἐφάνησαν τὰ ἐξοιδημένα καὶ ἀπόζοντα πτώματα τῶν δύο υἱῶν της, τῶν μόνων στηριγμάτων τοῦ βίου της. Ὅταν ἀπεπειράθην νὰ παρηγορήσω περίλυπον γέροντα, στηρίζοντα τὴν κεφαλὴν εἰς τὰς χεῖράς του, ἤκουσα πράγματα, ἅτινα μ' ἐκκαμαν νὰ μετανοήσω σχεδὸν διὰ τὴν ἀπόπειράν μου ταύτην. Ἐξ ἀνθρώπους του εἶχε χάσει ὁ ἄθλιος ἐκ τῆς συμφορᾶς τῆς Κυριακῆς πῶς ἀντεῖχεν; Ἐνεκαρτέρει ὅμως καὶ ἀφηγεῖτο τὴν δυστυχίαν του!

Κατέλιπον τὰ θυμιανὰ αἱμάτων, κατευθυνόμενος πάντοτε πρὸς Μ. Καθόσον ἐπροχωροῦμεν τὸ ἔδαφος ἀπέβκινεν ὑψηλότερον καὶ συνεπῶς ἐξ ὑψηλότερας περιωπῆς ἡδυνάμεθα ἤδη νὰ θεωρῶμεν τὰ ἐρείπια τῶν χωρίων, τῶν κωμοπόλεων μᾶλλον τούτων, ἐν αἷς πρὸ ὀλίγον ἡμερῶν, τοσαύτη κίνησις, τόση ζωὴ, τοσοῦτος πλοῦτος ἦν ἐσωρευμένος. Ἀμορφὸν πλέγμα λίθων ἦν ἕκαστος πύργος τοῦ Κάμπου· τὸ πράσινον πεδῖον ἐκάπνιζε τῇδε καὶ κείτε ἐκ τῶν.

πυρῶν τῶν χωρικῶν ἐτοιμαζόντων τὸ γεῦμά των, ἀναμιξ δὲ ἐνδύματα, ἐφαπλώματα, σανίδες ἡμισυντετριμμένοι, κρόμμυα, καὶ εἰς περίβλεπτον γωνίαν περιωθέν που εἰκονισμάτιον, ἐφαίνοντο φύρδην μύγδην ἐρριμμένα ἢ ἐσπαρμένα ἐπὶ τῶν ὑπὸ ἀμυγδαλεῶν ἢ ἄλλων ὀπωροφόρων δένδρων διχκοπτομένων ἄγρων. Οἱ χωρικοὶ προσήρχοντο κατὰ τὴν διάβασίν μας, μᾶς ἐχαιρέτων φιλοφρόνως, ἐστέναζον, καὶ μᾶς ἐθεώρουν ἀπεροχομένους βραδέως καὶ κατὰ μικρὸν χανομένους ἐντὸς χαλασμάτων, περιφρασσόντων τοὺς εὐωδεςτέρους καὶ ἀνθηροτέρους κήπους, οὓς ἠδύνατο νὰ μορφώσῃ ποιητοῦ φαντασία.

Ὁ τόπος ὁπόθεν γράφω τὴν στιγμὴν ταύτην ἦ-κιστα συμβάλλει εἰς διέγερσιν αἰσθήματος καλλιτεχνικοῦ. Γράφω ἀπὸ τῆς σκηνῆς τῶν κυρίων ἱατρῶν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, πρὸς οὓς δὲν εἶναι κατάλληλος ἡ στιγμή σήμερον νὰ ἐρμηνεύσω τὰς εὐχαριστίας μου ὡς ἀτόμου καὶ ὡς Ἕλληνας, διὰ τὴν πρὸς με φιλοφροσύνην των καὶ διὰ τὰς πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς καὶ ἄλλοεθνεῖς πολυτίμους ἀρωγὰς των, ὧν ἕνεκα τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ τῶν κυρίων ἱατρῶν, τοσοῦτο δημοτικὸν καὶ εὐλογητὸν ἀποβαίνει ὁσημέραι. Ἐχω πέραξ μου ἀλγοῦντας ἀσθενεῖς, καὶ αἱ φωναὶ των ἐνούμεναι μετὰ τῶν ὑπογείων κλονισμῶν, οἵτινες ἐξοκλοῦ-θοῦσιν ἀδιαλείπτως, μ' ἀραιροῦσι πᾶσαν ὁρεξίν καὶ

πᾶσαν δύναμιν σκέψεως καὶ πνευματικῆς ἐργασίας. Συνεχίζω οὐχ' ἤττον καὶ ἐξ ἀνάγκης τὴν ἀφήγησιν διότι τράπεζαν γραφῆς δυσκολώτατον εἶναι νὰ εὕρω ἀλλαχοῦ !

Σκοπός μου ἐρχομένου ἐνταῦθα, δὲν ἦτο βεβαίως νὰ παράσχω τὴν φυσικὴν εἰκόνα τῆς νήσου, χειρ-
σαῖος ἐγὼ, πλέων εἰς ὕδατα Δηλίου δεόμενα κολυμ-
θητοῦ. Ἐπίσης σκοπὸν εἶχον ν' ὑπεκφύγω προσεκ-
τικῶς τοὺς σκοπέλους τῆς Τουρκομάχου Χίου, ἀπέ-
χων τῆς ἐκθέσεως παντὸς συναφοῦς πρὸς τὴν πολυ-
δάκρυτον ἐκείνην πανωλεθρίαν, ἐφ' ἣ οὐδεὶς ὀφθαλ-
μός ἐμεινεν ἄδακρυς εἰς τὰς πέντε ἡμέρας τοῦ Κόσ-
μου. Ἀλλ' ὅτε προσῆλθον πρὸς τὴν κορυφὴν λόφου
τινὸς στεφομένου ὑπὸ ἔταιμορρόπου θόλου χριστια-
νικῆς ἐκκλησίας, καὶ, ἐκ περιεργείας ἀπλῶς ἐρωτή-
σας, ἔκαθον ὅτι ὁ περίβολος ἐκεῖνος καὶ ἡ ἐκκλησία
ἦν ὁ Ἅγιος Μηνᾶς, ἡσθάνθην τὸ αἵμά μου συρρεόν
μετὰ βίας εἰς τὴν καρδίαν, φλέγουσαν τὴν κεφα-
λήν μου, καὶ ἐμχυτὸν εἰς πλήρη ἀδυναμίαν νὰ τη-
ρήσω τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν εἰς ἐμαυτὸν εἶχον δώσει.
Ὅποῖον θησαυρὸν ὀδυνηροτάτων καὶ πενθίμων εἰκό-
νων παρέχει τῷ ξένῳ ὁ μονήρης ἐκεῖνος λόφος, οὐ-
τινος τοὺς βραχεῖς θάμνους καὶ τὴν νωπὴν κόνιν
τῶν ἐρειπίων σείει μετὰ βίας σφοδρῶς πνέων ὁ Ἀ-
πηλιώτης; Ὁ Ἅγιος Μηνᾶς... καὶ ἔμεινα εἰς τὸ
ἔδαφος καθηλωμένος. Ὅτε συνῆλθον ἠρξάμην βαδίζων

μετὰ τάχους πρὸς τὸν ἑναντι λόφον, εἰς πέλαγος λογισμῶν βυθισμένος, καὶ τὸ αἰμάκτηρὸν δρᾶμα ἀνελίσσων, ἔφριττον πρὸ τῶν λεπτομερειῶν τῆς τραγωδίας, τὴν σκηνὴν τῆς ὁποίας μετὰ μικρὸν ἔμελλον ν' ἀσπασθῶ μετ' ἀφοσιώσεως καὶ συγκινήσεως σταυροφόρου, γονυπετοῦντος πρὸ τοῦ τάφου τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐπαύριον τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ.

Ἀνῆλθον τέλος εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου. Ἡ ἐκκλησία ἐκείνη, ἐν ἣ διεδραματίσθη ἐν τῶν συγκινητικωτάτων ἐπεισοδίων τοῦ μεγαλοπρεποῦς δράματος τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως, διασεισθεῖσα ἐπὶ τῶν εὐρέων αὐτῆς θεμελίων, εἶχεν ἐν μέρει καταπέσει καὶ καθόλου διαρραγῇ ἐπιφόβως εἰς πλεῖστα· ὁ θόλος ἵσταται, ἀλλ' οἱ κρεμάμενοι λίθοι ἀπείργουσι τὴν προσέλευσιν. Κρημνισμένοι ἔκειντο πέριξ οἱ τετράγωνοι λίθοι τοῦ περιβόλου, ὅπου τοσοῦτοι ἄθωοι ἐσφάγησαν, ὅπου ἡ ἐλευθερία ἔχρανε τὸν ἀκηλίδωτον αὐτῆς πέπλον εἰς ρεῖθρον αἵματος γυναικοπαίδων καὶ πολεμιστῶν, ὧν τὰ ὅσα ἔκειντο χθὲς ἔτι ἐρριμένα εἰκῇ, παίγνια τῶν βροχῶν καὶ τῶν ἀνέμων, ἄταφα, καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Ἑλλήνος λειτουργούμενα μόνον. Πλαγίως αἶρεται τετράγωνον οἰκοδόμημα, ἐγερθὲν πρόνοια καὶ δαπάνη φιλοτίμου Ἑλλήνος, χρησιμεῦson ὡς ὀστεοθήκη· ὁ σεισμὸς εἶχε διαρρήξει τὸ Μαυσωλεῖον, καὶ ἡ βία τῶν δονισμῶν ἀναπετάσσει τὰς θύρας τῶν θηκῶν, ἐν αἷς

κανονικῶς ἔκειτο τεταγμένα τὰ ὅστ' αὐτῶν μαρτύρων. Εἰσῆλθον ἐντός· ἀπὸ τοῦ διαρραγέντος τοίχους εἰσώρμα βιάτως ὁ ἄνεμος, ἀπειλὼν νὰ συμπληρώσῃ τὴν καταστροφὴν. Ἐλαβον μίαν κεφαλὴν, τὴν ἡσπάσθην, καὶ, ἀποσπᾶσας εὐλαβῶς τειμάχιν, ἐξῆλθον ὑπὸ τὸ κράτος ἀπεριγράπτου ταραχῆς. Κατὰ τί διαφέρουσι τὰ λείψανα τῶν ἁγίων, ἅτινα μετὰ τοσούτης στοργῆς ἀναζητεῖ ὁ λαός; Τὰ ὅστ' αὐτῶν θυμάτων τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ δὲν εἶναι ἄρ' αὖ γε λείψανα ἁγίων; Οἱ μάρτυρες τῆς Χριστιανωσύνης ἔπασαν ὑπὲρ πίστεως τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ τὰ θύματα ἔπασαν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐν ταύτῃ, ὑπὲρ δύο ἰδεῶν ἁγίων, συμπληρωσacῶν ἀλλήλας ἐν τῇ μελανῇ δουλείᾳ καὶ ἐν τῇ φωτεινῇ ἐγέρσει τοῦ περιουσίου λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἀνάβασις ἀδελφοῦ μοναχοῦ ἀπὸ τινος τῶν πλευρῶν τοῦ λόφου, προσέθηκεν εἰς τὴν εἰκόνα, ἧς τὸ πένθιμον δὲν ἔσχυε νὰ μετριάσῃ τῆς πέριξ φύσεως τὸ ἀνέκφραστον κάλλος. Εἶχε παρῆλθαι τὴν μέσσην ἡλικίαν ὁ μοναχὸς, καὶ ἀνῆρχετο πενθίμως τὰς κλιτύας τοῦ λόφου ὑπὸ δύο παίδων ἀκολουθοῦμενος, ἵνα θεωρήσῃ ἅπαξ ἔτι τὴν μονήν, ἐν ᾗ εἶχε διῆλθαι τὰ πρῶτα τῆς ἡλικίας του ἔτη. Ἐκαθήσαμεν ὁμοῦ μακρὰν τῶν τοίχων τῆς μονῆς, καὶ ὁ γέρων μοὶ ἀφηγεῖτο τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς λεπτομερεῖας τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἁγ. Μηνᾶ, ὃς εἶχε παρὰ κα-

λουθήσει παῖς ἔτι, ἀρτύων τὴν φοβεράν ἱστορίαν διὰ παρεμπιπτόντων ἐπεισοδίων, καὶ δεικνύων μοι αὐτοὺς τοὺς τόπους καὶ τὰς θέσεις, ἐν αἷς ἐξετυλίχθη ἡ σφαγὴ καὶ ἡ δῆωσις. Εἶχον πρὸ ἐμοῦ τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων, ἔβλεπον τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς θύρας, φερούσας ἔτι τὰ ἔγνη τῶν τουρκικῶν πυροβόλων, ἤκουον τῶν λεπτομερειῶν ἀναπτυσσομένων παρὰ τοῦ γέροντος, καὶ ὅταν, ἐκ τῶν συγκινήσεων τῆς ἱστορίας τοῦ μοναχοῦ παθαινόμενος, ἔστρεφον πέραν ἀναζητῶν παρχμυθίαν καὶ ἀνακούφισιν εἰς τὴν θέαν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, καταστροφῆς καὶ ἐλθέθρου πάλιν θέαμα ἔπλησσε τὰς αἰσθήσεις μου, ποθοῦσας λήθην τῶν γεγονότων, ὧν θέατρον ἐγένετο ὁ ἅγιος τόπος, ἐφ' οὗ ἰστάμην. Ὅποιον σπαρκατικὸν συνῆασμὸν πανωλεθείας ἀνθρωπίνης καὶ θείας, παρελθούσης καὶ ὑφισταμένης, εἶχον πρὸ ἐμοῦ; . . . Ὁρμευφύτως ἡ καρδία ὤθει εἰς προσευχὴν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' αἴφνης κλονισμὸς τοῦ λόφου καὶ διάσεισις τῶν ἐτοιμορρόπων κτιρίων, περιέστειλε τὰς ὁρμὰς τῆς καρδίας, καὶ ἡ λειτουργοῦσα κρίσις ἐπέβαλλεν ἀναπόφευκτον τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ σεμνοῦ θυσιαστηρίου, ἐν ᾧ Θρησκεία καὶ Πατρίς, εἰς ἄλυτον ἐνωθεῖσαι δεσμὸν, ἐμαρτύρησαν ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ ἀγριωτέρου καὶ κτηνωδέστερου τῶν κατακτητῶν.

Κατῆλθον τοῦ λόφου στρέφωιν συνεχῶς ὑπισθεν ἵνα θεωρῶ τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ.

Δὲν ἀποχωρίζεται τις ἄνευ σεισμῶν τῆς καρδίας ἀπὸ τοιούτων τόπων. Ἐβzinov ἤδη πρὸς τὴν κώμην Νεοχώρι, ὅπου καὶ μετὰ βραχεῖαν πορείαν ἀφικόμεν, θεωρὸς τῶν αὐτῶν σκηνῶν, ἅς τινες ἔναγχος εἶχον οἰκτεῖρει εἰς τὰ θυμιανὰ καὶ εἰς τὰ πλεῖστα χωρία τῆς νήσου. Ἀπίστευτον ἀλλ' ἀληθέστατον γεγονός! οὐδένα ἠρώτησα περὶ τῶν κατ' αὐτὸν καὶ τῆς καταστροφῆς, χωρὶς ν' ἀκούσω παρ' αὐτοῦ μακρὰς ὀνοματεπωνυμίας φιλτάτων συγγενῶν, ταφέντων ὑπὸ τὰ ἐγγὺς ἐρείπια καὶ τεθαμμένων εἰσέτι διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐργατῶν καὶ τόλμης περὶ τὴν ἀνασκαφὴν. Εἰς τὸ Νεοχώρι ἀντελήφθην γεγονότος, ὅπερ θὰ φανῇ ἀπίστευτον, ἀλλ' οὐτινος τὴν ἀλήθειαν ἐγγυῶμαι. Τριετὲς παιδίον Γεώργιος Ἀνδρεάδης τοῦνομα κατεχώθη παρὰ τινά θύραν μετὰ τριῶν ἄλλων παιδίων, ἐξήχθη δὲ ζῶν μεθ' ἡμέρας ἕξ ἀπὸ τῆς καταχώσεως, ἔχων περὶ ἑαυτὸ νεκρὰ τὰ ἄλλα παιδία. Ἰδίοις ὄμμασιν εἶδον τὸ θαῦμα τοῦτο, τὸ ἐθώπευσα, καὶ παρ' αὐτῆς τῆς μητρός του καὶ τῶν ἄλλων χωρικῶν ἤκουσα τὰς λεπτομερεῖας τῆς ταφῆς καὶ ἐκχώσεώς του. Τὸ παιδίον ἔφερεν ὀλίγους μόνον μώλωπας εἰς τὴν κεφαλὴν, ἦτο ζωηρότατον, καὶ ὅτε τὸ ἐδώκαμεν φιλοδώρημά τι, ἀπέδωκεν εἰς τὴν μητέρα του τὸ πορτοκάλλιον ὅπερ ἐκράτει, ἵνα τοῦ τὸ φυλάξῃ. Ἐλεγον εἰς τὴν περιχαρῇ μητέρα του ὅτι «ὁ υἱός σου διὰ τὰ σωθῇ διὰ

τοιούτου θαύματος, ἀφεύκτως θὰ γείνη μέγας ἄνθρωπος», ἡ δὲ ἀτυχὴς μήτηρ, ἣτις ἐπλήρωσε καὶ αὐτὴ ἄλλον σκληρὸν φόρον, ἔλαβε τὴν χειρὰ μου πειραθεῖσα νὰ τὴν ἀσπασθῇ, οἶονεὶ εὐγνωμονοῦσα διὰ τὴν μαντείαν, περὶ ἧς ἄλλως οὐδεμίαν ἐγγύησιν δύναται νὰ δώσῃ ὁ μάντης.

Θεωρῶ περιττὸν νὰ παράσχω τὴν εἰκόνα τοῦ χωρίου καὶ τῶν θυμάτων. Τί ἰδιαιτέρον θὰ ἔλεγον; Ἐὰν τοῦλάχιστον ἡδυνάμην νὰ παρατηρήσω ὅτι οἱ νεκροὶ ἦσαν ὀλίγοι, θὰ τὸ ἔπραττον χαίρων, σπεύδων νὰ μετριάσω τὰς ἐντυπώσεις τοῦ ἀναγνώστου. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα καὶ πανταχοῦ ὅθεν διήλθε τὸ ρεῦμα τοῦ σεισμοῦ, ἐσημείωσε τὴν διάβασίν του διὰ χαρακτηρίων, οἵτινες ἐπὶ μακρὸν θὰ παραμένωσιν ἀνεξάλειπτοι. Τὸ ἔδαφος εἶναι ἀργιλλῶδες, λευκόν, καὶ οὕτω μαλακόν, ὥστε ἡσθανόμην τοὺς πόδας μου βυθιζομένους ἀκριβῶς μέχρις ἀστραγάλων. Ἐὰν τοῦτο εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς γεωλογικῆς συστάσεως τῆς χώρας ἢ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐπιμελοῦς καλλιέργειας ἀγνοῶ. Ὁ τόπος ὅμως φαίνεται ἡφαιστειογενής· βαθύτατα λατομεῖα χαίνουσι παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς νήσου, λίθοι δὲ ποικίλοι, πορφύρεας καὶ χῶμα ἐπιτηδειότατον εἰς ἀγγειοπλαστικὴν καὶ τὴν κεραμοποιάν ἐξάγεται ἀφθόνως ἀπὸ τῆς νήσου, ἀγνοῶ ὅμως ἐὰν καὶ παρὰδίδεται εἰς τὴν ἐμπορείαν καὶ

τὴν ἐξαγωγήν, ἣ ἀναλίσκεται μόνον εἰς τὰς ἑσωτερικὰς χρείας τοῦ τύπου.

Διὰ τὴν φθάσιν εἰς τὴν Καλλιμασίαν ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ τῆς κορυφῆς τῶν λόφων, οἵτινες κεῖνται πρὸς Δ. τῆς νήσου. Ἀπὸ τῆς λεκάνης, ἔνθα κεῖνται τὰ Καμπόχωρα καὶ τὸ Νεοχώρι, κατηυθύνθη πρὸς τὸν λόφον τοῦ προφήτου Ἠλία, ὑπερκείμενον τῆς ὠραίας κοιλάδος τοῦ Κάμπου, δεσπόζοντα δὲ καὶ τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τούτου, ναῖσκος τοῦ προφήτου Ἠλία ἡγείρετο πρὸ ἑκτῶ μῶλις ἡμερῶν, σήμερον δὲ οὐδὲ ἔχνος φαίνεται μακρόθεν. Μόνον ὅταν φθάσῃ τις εἰς τὸ κατακόρυφον τοῦ λόφου περπατῇ τὴν καταστροφὴν ἣτις ἐπ' ἦλθεν εἰς τὸν ναῖσκον ἀνατραπέντα ἄρδην καὶ ἐκ θεμελίων. Ἀπὸ τῆς γραφικῆς τούτης θέσεως ὁ ὀφθαλμὸς πλανᾶται εἰς μαγευτικὰς ἐκτάσεις, περιλαμβάνων δεξιόθεν τὸν κόλπον τῆς Χίου ἀποτελούμενον ἀπὸ τῆς χερσονήσου τῶν Ἐρυθρῶν, καὶ ἀριστερόθεν τὴν μεγαλοπρεπῆ σειρὰν τοῦ Αἴπου καὶ Προβιάτης, ὧν τοὺς πρόποδας περιβάλλει πρᾶσινον πλῆσιον ἐπωροφόρων δένδρων καὶ μακκρίων λειμώνων! Πρὸς τὸ βάθος φαίνονται αἱ Οἰνοῦσαι, καὶ ἡ θάλασσα βομβοῦται ἀδιαλείπτως, πλουσιτόλιστος καὶ ἀφρώδης, λείχει ἀλληλοδιαδόχως τὰς Χιανὰς καὶ Ἀσιατικὰς ἀκτὰς, ἐνῶ οἱ ἄνεμοι ἐκφυλλίζοντες τὰ Χιανὰ ἄνθη μεταγυμνῶσιν εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην τὰς εὐωδίας τῆς

νήσου καὶ εἰς τὴν νῆσον τοὺς χειρετισμοὺς τῆς ξηρᾶς.

Κυριακὴ μ. μ.

Εἰς τὸν λόφον τοῦ προφήτου Ἡλία εὐρισκόμενῃ τὴν στιγμήν, καθ' ἣν τὸ ὥρολόγιον ἐδείκνυε μίαν ὥραν καὶ $3/4$ μ. μ. Εἶναι ἡ ὥρα αὕτη, καθ' ἣν ἡ σεισμὸς ἠρῆμωσε πρὸ μιᾶς ἀκριβῶς ἐβδομάδος τὴν νῆσον. Ἐθεώρουν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοὺς ἐρειπωμένους πύργους τῶν Γεκουηνησίων, τὰς σκοπιάς (βίγλες), δι' ὧν μετέδιδον διὰ πυρσῶν τὰς εἰδήσεις εἰς τὰς διαφόρους φρουράς τῆς νήσου, τοὺς οἴκους τῶν σημερινῶν Χίων, καταπεσόντας εἰς σποδὸν πάντας, καὶ ἀνελογιζόμενῃ τὴν ἐλεεινότητα καὶ μηδαμινότητα τοῦ ἀνθρώπου, αἰωνίως ἀπλήστου καὶ ἀμνήμονος ὅτι τρία μόνον δεύτερα λεπτὰ ἀρκοῦσι νὰ ταπεινώσωσι τὴν δφρὺν του, νὰ κατασπρέψωσι τὰ ἔργα του, δι' ἃ ἐπ' αἰῶνας εἰργάσθη, καὶ ὧν ἡ θεὰ ἐκκλίνει καὶ τρέφει τὴν ἀλάστορα αὐτοῦ ἀλαζονείαν. Εἶχον ἅπαντα τὰ Καμποχώρια ὑπὸ τοὺς πόδας μου, τὸ Βερβεράτον, Θολό-Ποτάμι, Βαβιάλι, Εὐθυμιανά, Νεοχώρι, τὰ παρὰ τὰς κλιτύας τῆς σειρᾶς τοῦ Αἵπους κείμενα, τὴν πόλιν τῆς Χίου, καὶ ἔπασχον, διότι ὁ διασχίνων αὐριον ἀπὸ τῆς ἀτυχοῦς νήσου θὰ σημειώσῃ τὴν χώραν, ἐνθα ἔκειτο πρὸ ἐλίγων ἔτι μηνῶν τὸ δεῖνα χωρίον. Εἶναι δυσχερὲς νὰ κατοικηθῶσι πλέον αἱ κῶμαι τῆς νήσου· δὲν ἐπῆλθε κατὰ

στροφή μόνον, ἐπέρχεται καὶ μετοικεσία καὶ ἐγκατάλειψις τάφων πατέρων καὶ πάππων, τοποθεσιῶν καὶ μερῶν συνδεομένων μὲ τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου διὰ γλυκέων δεσμῶν καὶ ἀναμνήσεων, πικρῶν ἴσως πολλάκις, ἀλλὰ παραδόξως εὐαρέστων καὶ ποθεινῶν καὶ ἐν τῇ πικρίᾳ τῶν αὐτῇ.

Ἀφῆκα τὸν λόφον τοῦ προφήτου Ἡλία, ἀφ' οὗ εἶχον θυμᾶσαι μίαν τῶν ἐξαιρέτων καὶ σπανιωτάτων τοποθεσιῶν, ἃς εἶδον εἰς τὴν ζώην μου. Κατηνυθινόμην ἤδη εἰς Καλλιμασίαν, ἀφιχθεὶς μετὰ πορείαν ἡμισείας ὥρας εἰς τὴν γυναικείαν μονὴν τὴν τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι Παναγίας τῆς Πλακουριώτισσας. Εὗρον τὰς ἀδελφὰς ὑπὸ τὰ δένδρα καθεζομένης καὶ τὴν μονὴν τελείως ἐρειπωμένην. Περὶ τὰς ἑκατὸν ἀδελφὰς ἐμόναζον εἰς τὸ ἀποχωρητήριον τοῦτο, μεταξὺ δὲ τῶν μοναχῶν μοι ὠνόμασαν καὶ πρόσωπα ἀνήκοντα εἰς τὰς πλουσιωτέρας καὶ μᾶλλον διακεκριμένας οἰκογενείας τῆς νήσου. Αἱ μοναχαὶ ἔκλαιον πᾶσαι, συγκινηθεῖσαι ἐκ τῆς θέας ξένου. Μοι ἐδείκνυσαν τὰ κελλία τῶν, ἐξετραγῶδουν τὰς συμφορὰς τῶν, τὰ θύματα, ἅτινα ἔκειντο ὑπὸ τὰ ἐρείπια, τὴν ἀπελπισίαν καὶ τὴν ἔνδειαν, εἰς τὴν ἔμελλον νὰ εὗρεθῶσι διὰ τῆς καταστροφῆς, ἣτις τὰς ἔπληξεν ἀνεπανορθώτως. Τί ἡδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ τις εἰς τὰς ἀδελφὰς ταύτας; Ἐνῶ παρέθετον ἡμῖν γλυκὸ λεμονάκι, περιτωθὲν ὡς ἐκ θαύματος,

ἀφίκετο ὑπέργηρος ἀδελφὴ, ὑπερεννενηκονταῦτις, τηροῦσα ἀκμαιοτάτας πάσας τὰς διανοητικὰς αὐτῆς δυνάμεις. Τριετὴς εἰσῆλθη εἰς τὴν μονήν· ἦτο τριακονταέτις ὅτε ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν «πωληθεῖσα, ὡσάν ΕΡΙΦΗ, μοι εἶπε, εἰς τοὺς δρόμους». Τὴν παθητικωτάτην ἀφῆγησιν τῆς γραΐας μοναχῆς διέκοπτον λυγμοὶ καὶ δάκρυα, ἅτινα δὲν ἦσαν καὶ τὰ μόνα, ἅτινα ἔρρεον ἐκεῖ . . . Ἦγοράσθη παρὰ τινος Ὁθωμανοῦ, ὅστις λαμβάνων σιδηροῦν πῆχυν τὴν ἐκτύπα μέχρις αἵματος, ἐπιμένων νὰ ἐξομώσῃ. Ἐγένετο ἴλεος εἰς αὐτὴν ὁ Θεὸς, καὶ διὰ τινος ἄλλου Τούρκου, ὁ μιστὴ Τζαννῆς Μαυροκορδάτος τὴν ἠγόρασε, μετὰ σκληρὰς δὲ περιπετείας ἐπανεῦρε πάλιν τὸ προσφιλὲς αὐτῇ ἄσυλον, ἔνθα τὴν εἶδομεν καὶ ἡμεῖς, κλαίουσαν πάλιν πικρῶς διὰ τὴν ἐρήμωσιν, ἐν ᾗ εὕρισκετο. Ἐδείκνυε τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς γραΐας ἐθολοῦντο ἐκ τῶν δακρύων, ἐνῶ ἡ φωνὴ τῆς ἀπεπνίγετο, ἐξερχομένη εἰς βραγχνοὺς ῥόγγους. «Αἱ οἱ Τοῦρκοι! μοι ἔλεγε! «Νὰ σχισθῇ ἡ γῆ καὶ νὰ μὲ πιτῇ κάλλιον». Οἱ Τοῦρκοι ἐπαναλάμβανεν ἐκ νέου σπασμωδικῶς ἡ γραῖα, καὶ τὴν λέξιν ταύτην ἐπρόφερε μετὰ τηλικαύτης ἐκφραστικῆς φρίκης, ὥστε σχεδὸν τὴν εἶχε μεταδώσει καὶ εἰς ἡμᾶς, ἀποθαρμάζοντας τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὴν ἐκφρασιν τῆς μοναχῆς, πρὸς ἣν μετ' εὐλαβείας προσεφέρετο ἡ

μικρὰ ὄμας τῶν παραμεινασῶν ἐκεῖσε ἀδελφῶν.

Ἀπὸ τῆς μονῆς εἰς τὴν κώμην τῆς Καλλιμασίας ἐλάχιστον εἶναι τὸ διάστημα. Ὅτε εἰσῆλθομεν, ὁ ἥλιος ἔδυσε, χρωματίζων πενθίμως διὰ τῶν τελευταίων σκιῶν, τὸ θέαμα καταστροφῆς, ὁμοίαν τῆς ὑποίας, εἰς οὐδὲν τῶν μερῶν ὅθεν διῆλθον, εἶχον ἰδεῖ. Οἱ κάτοικοι ἀδυνατοῦσι νὰ διακρίνωσι τὰ σύνορα τῶν ἰδίων οἰκῶν· ἐν μέγα ἐρείπιον εἶναι ὁλόκληρος ἡ κώμη, καὶ ὑπὸ τοῦτο κείνται τὰ πτώματ, ὧν τὸν ἀριθμὸν δὲν ἠδυνήθησαν ἀκριβῶς νὰ μοι ὀρίσωσιν οἱ κάτοικοι.

Ἐνῶ κατηρχόμην ἀπὸ ὑψώματός τινας, βλέπω γυναικῶν χωρικὴν κρατοῦταν κέρχμον εἰς χεῖρας, ἀφ' οὗ ἀνεδίδετο καπνὸς ὁρατός. Περιῆγε τὴν κέραμον ταύτην σπασμωδικῶς, ποιοῦσα κινήσεις, καὶ, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἱσταμένη, ἔστρεφε τοὺς ὀφθαλμούς της πρὸς τὸν οὐρανὸν μετ' ἐκφράσεως τραγικῆς ἀπελπισίας. Πλησιάζω καὶ βλέπω ἀτυχῇ μητέρα λιβανίζουσαν τοὺς τάφους τῶν τέκνων της, ἅτινα γῆς ἐκχώσασα, εἶχε θάψει ἐκεῖ πλησίον. Ἡ δυστυχὴς ἐκάλει ὀνομαστὶ τοὺς υἱούς της, βάλλουσα ὑποκώφους φωνάς, αἵτινες καίτοι μὴ ὀξεῖαι διέσχιζον ὅμως ὀξύτατα τὴν καρδίαν μου, αἰμάσσουσιν ἀπὸ παραπλησίων θεαμάτων, ἅτινα ἀπὸ ἡμερῶν ἡδὴ θεωρῶ εἰς τὸν ἀτυχῇ τοῦτον τόπον. Σκηναὶ φοβεραὶ διαδραματίζονται κατὰ τὰς στιγμὰς τῆς ἐκ-

χώσεως τῶν πτωμάτων· γονεῖς ἀναγνωρίζουσι τέκνα, τέκνα γονεῖς, ἀδελφοὶ ἀδελφοὺς καὶ τὰνάπαλιν, πάντων δ' ὁμοῦ αἱ γονεὶς φωναὶ ἀποτελοῦσι τρομεράν συμφωνίαν ἱκανὴν νὰ δαμάτῃ καὶ τὴν ἀγριωτέραν ὕαιναν. Θάπτουσι τὰ τέκνα τῶν οἱ πατέρες ἄνευ ἱερέως κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ μόνον εὐλαβέστατον φόρον εἰς τὴν μνήμην καὶ εἰς τὸ μνημα φιλάτων προσώπων ἀποτείνουσιν οἱ ἀτυχεῖς ὀλίγον λίθονον, ἐὰν διεσώθῃ καὶ αὐτός, καὶ ἄφθονα μῦρα δάκρυα, ἀντὶ ἀνακουφίσεως, βαρύτερον καθιστῶντα τὸ ἄχθος τῶν.

Καὶ ἡ μάλλον φλογμαίνουσα φαντασία, μοι φαίνεται ὅτι ἦτον ἀδύνατον νὰ ἐπινοήσῃ τὰς τραγικὰς σκηνάς, ἃς βλέπω ἐκτυλισσομένας, ἀφ' οὗτου πατῶ τὸ ἔδαφος τῆς Χίου. Πρέπει νὰ ἐπαναλάβω καὶ πάλιν καὶ ἐκ νέου νὰ βεβαιώσω ὅτι μόνον πολλοστή μόριον ἀναγράφω τῶν ὅσων βλέπω καὶ οἰκτείρω. Ἐνῶ, ἐπισκεπτόμενος τὴν δεῖνα κώμην, φρονῶ ὅτι ἀδύνατον τραγικώτερα ἐπεισόδια νὰ ἀνεπτύχθησαν ἀλλαχοῦ, μεταθίβω ἡμίσειαν ὥραν προσωτέρω καὶ πείθομαι ὅτι τὸ ποτήριον δὲν εἶχε ἔτι ὑπερπληρωθῇ ὀδύνης, καὶ ὅτι ἦσαν καὶ ἄλλαι συμφοραὶ πλήθασσι τοὺς μὲν, φεισθεῖσαι δὲ τῶν δέ. Εἰς τὴν κώμην τῆς Καλλιμασίας ἔμαθον καὶ περίεργα ἐπεισόδια, ἀφ' ὧν ἀναγράφω ὅσα διετῆρησα εἰς τὴν μνήμην μου. Θηλάζον βρέφος τοῦ Γ. Σταυριανοῦ τρεῖς

ἡμέρας κεχωσμένον ὑπὸ τὴν γῆν ἐξεχώθη ζῶν ἐντὸς τοῦ λίχνου, μεθ' οὗ εἶχε καταχωθεῖ. Τὸ χῶμα εἶχε πῆξει περὶ τὰ χεῖλη τοῦ βρέφους ὅπερ ζῇ τὴν στιγμὴν ταύτην. Ὁ γδοηκοντούτις γραῖα Κουτσουμπίδενα τοῦνομα ἐξεχώθη ζῶσα μετὰ τεσσάρων ἡμερῶν κατὰ χωσιν, πρώτη δὲ παράκλησις αὐτῆς, ἅμα ἰδοῦσα τὸ φῶς ἦν νὰ τῆς φέρωσι καφὲ νὰ πῖν. Ἐπὶ 48 ὥρας δύο κόραι ἔμενον τεθαμμέναι, ἀνελκυσθεῖσαι τυχαίως ἀπὸ τοῦ τάφου των, καὶ ζῶσαι ἤδη. Πέντε τέκνα ἀπὸ 18 ἐτῶν καὶ κατωτέρω ἀπώλεσεν ἐντὸς τριῶν δευτερολέπτων ὁ ἐκ Καλλιμασσίας Ι. Σταγκούλης· εἶδον ἐγὼ αὐτὸς τὸν ἀτυχῆ πατέρα καὶ παρ' αὐτοῦ ἤκουσα τὴν φρικαλέαν ἱστορίαν, ἣν μεταδίδω. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ πατρὸς τούτου εὐρίσκονται πλεῖστα μέλη τοῦ χιακοῦ πληθυσμοῦ· περὶ τῶν ἀπωλεσάντων ἀδελφούς, ἀδελφάς, γονεῖς, καὶ ἐν γένει δύο, ἢ τρία μόνον πρόσωπα, οὐδένα ποιοῦμαι λόγον διότι τούτων ὁ ἀριθμὸς δὲν ὑπολογίζεται! Ἐξαιρετικῶς ὁμῶς σημειῶ ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ χωρίου Κοινὴ οἰκογένεια Πρωτοῦ — Λάρδενα ἀπώλεσε 38 μέλη ἐκ τῶν 40 ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο!!

Αἱ συγκινήσεις τῶν δυστυχῶν Χίων ἔχουσι τι τὸ παραπλήσιον πρὸς τοὺς παροξυσμοὺς τοῦ πυρεττοῦ. Ἐνῶ τοὺς θεωρεῖ τις εἰς ὕφεσιν, αἴφνης ὁ παροξυσμὸς ἐπέρχεται καὶ τὸ δράμα ἐντείνεται εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Ἀπέρχονται, καὶ θεώμενοι τὰ ἐρείπια

τῶν οἰκῶν των, κατάρχονται θρήνων καὶ ὀδυρμῶν, τὸ συγκινητικὸν τῶν ὁποίων ἀδυνατῶ νὰ παραστήσω. Ἐνῶ ἦτοχοι οἱ ἄνδρες ἢ αἱ γυναῖκες διηγοῦνται τὴν βίαν τοῦ σεισμοῦ μετὰ τῶν ἐπεισοδίων, διαλύεται αἴφνης ἡ φαινομένη αὕτη γαλήνη καὶ ἀποκαλύπτεται ὁλόκληρος ἡ καταιγὶς τοῦ οἰκτροῦ πάθους, ὅπερ ἐλώφαζε ὑπὸ τὴν ἡρεμοῦσαν ἐπιφάνειαν. Συγκινούμεθα ἀναγινώσκοντες τὸ δράμα τῶν ἀρχαίων, καὶ ἐν τούτοις ἀγνοοῦμεν ὅτι σήμερον εἰς τὴν Χίον ὑπάρχουσι χίλια Ἐκάβαι καὶ Πρίαμοι, οἵτινες χωρὶς νὰ ὑπῆρξαν βασιλεῖς, ὑπάρχουσιν ὅμως πατέρες, τέκνων ὀρφανοί, καὶ ἴσοι τὴν δυστυχίαν πρὸς τὸν ἄνακτα τῆς Τροίας. Αἰσθάνομαι ὅτι πρέπει νὰ θέσω τέρμα, σήμερον τοῦλάχιστον, εἰς τὴν σειρὰν τοιούτων ἀφηγήσεων. Ἐνῶ πρωτίστως ἐργετῶ ἐμαυτὸν πράττων οὕτω, νομίζω ὅτι καὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας καὶ τὰς συμπαθεῖς ἀναγνωστρίδας ἰδίως, προσφέρω μικρὰν ἐκδούλευσιν, κόπτων τὸ νῆμα ἱστορίας, μόνον τὸν ἔλεον καὶ τὰ δάκρυα ἱκανῆς νὰ κινήσῃ.

Δευτέρα πρωΐ.

Εἰς τὴν Καλλιμασίαν, ἔνθα διενυκτέρευσα, εὖρον πρόσωπα, πρὸς ἃ ὀφείλεται δημοσίᾳ εὐχαρίστησις, ἐν ὀνόματι τῆς φιланθρωπίας· τὰ πρόσωπα ταῦτα εἰσὶν οἱ ἐκ Σύρου ἰατροὶ κύριοι Ἰωσήφ Κατζηδάκης, Ἀντώνιος Ξενοθήκης καὶ Γεώργιος Στχυρίδης,

οἱ πρῶτοι καταφθάσαντες μετὰ φαρμάκων καὶ ἐργαλείων εἰς Χῖτον, καὶ ἀπελθόντες εἰς τὰς ἔξω κώμας, ἄγγελοι πράγματι παρηγορίας καὶ συνδρομῆς. Ἐγενόμην μάρτυς αὐτόπτης τοῦ συγκινητικοῦ ἀποχωρισμοῦ τῶν ἀξιολόγων τούτων ἱατρῶν ἀπὸ τῶν κατοίκων τῆς κώμης, καὶ τὴν σκηνὴν ταύτην συγκινητικὴν ἄνευ ἀγριότητος δὲν θέλω ποτὲ λησμονῆσαι. Πάντες οἱ χωρικοὶ, αἱ χωρικαὶ, τὰ τέκνα τῶν ἐδεδειγμένων τοὺς ἀπερχομένους ἱατροὺς κλαίοντες, καὶ ἐκφράζοντες τὴν μεγάλην αὐτῶν εὐγνωμοσύνην διὰ τοὺς ἀπείρους κόπους, οὓς εἶχον καταβάλλει οἱ κύριοι οὗτοι τρέχοντες ὅπου παρίστατο ἡ ἀνάγκη, καὶ πράττοντες πλέον ἢ ὅτι ἡ φιλάνθρωπία καὶ τὸ καθῆκον τοῦ ἱατροῦ τοῖς ὑπηγόρευε. Βύαρεστον καθῆκον ἐκπληρῶ δημοσιεύων τὰς γραμμὰς ταύτας, ὡς γενόμενος καὶ γὰρ αὐτὸς διεμνηνὺς τῶν πρὸς τοὺς ἱατροὺς τούτους αἰσθημάτων τῶν κατοίκων Καλλιμασίης, πρὸς οὓς καὶ ἔγγραφον ἐνεχειρίσθη εὐχαριστήριον τὴν στιγμὴν τῆς ἀναχωρήσεως.

Δὲν ἦσαν ὅμως οἱ ἀγαθοὶ οὗτοι ἱατροὶ τὰ μόνα εὐάρεστα πρόσωπα, ἃ εἶχον συναντήσῃς εἰς τὴν ἀφιστάσῃ αὐτὴν κώμην. Εἶδον ἐκεῖ καὶ ἀπόσπασμα ἐκ τῶν πυροσβεστῶν μας ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ λοχίου Παναγιώτου Χρήστου, ἀξιολόγου καὶ λίαν μορφωμένου ὑπαξιωματικοῦ, ἔχοντος ἀκριβεστάτην συνείδησιν τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς τοῦ στρατιώτου

Οἱ σκαπανεῖς μας ἀπεστάλησαν ἐκεῖσε κατόπιν παρακλήσεως τῶν χωρικῶν, τῇ ἀληθείᾳ δὲ ἐξεπλήρωσαν καὶ ἐκπληροῦσιν οὕτω λαμπρῶς τὸ καθήκον των, ὥστε δὲν σφάλλω βεβαιῶν, ὅτι αἱ ἡμέραι τῆς ἐν Καλλιμασίᾳ διαμονῆς τῶν στρατιωτῶν μας ἐγένοντο αἱ πρῶται μετὰ τὸν σεισμόν, καθ' ὃς ἐμειδίασεν ὀλίγον τὸ χεῖλος τοῦ χωρικοῦ. Εἰσέρχονται μετ' ἐκπληκτικῆς ἀφοβίας εἰς τὰ ἐρείπια, ἀνασκάπτουσι πτώματα, ἐξάγουσι σκευὴ καὶ ἐπιπλα, προσφέρονται ὡς τέλειοι ἱππότες, καὶ τοῦτο ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὸ βεβαιῶ. Ἐσημείωσα προγενεστέρως, ὅτι εἰς τὴν πόλιν τῆς Χίου εἶχον ἐκθρασθῇ ἑκατοντάδες τινὲς Γιουρούκιδων ἐπὶ τῷ σκοπῷ παροχῆς συνδρομῆς πρὸς ἐκχωσιν σκευῶν κλπ. Τεσσαράκοντα τούτων ἀπῆλθον καὶ εἰς Καλλιμασίαν, ἄνευ σκαπανῶν, ἄνευ ἄρτου, ἄνευ ὁδηγοῦ, μὲ ἀπαίτησιν πληρωμῆς ἡμερομισθίου πρὸς ἐργασίαν εἰς τοιαύτην ὥραν, ὅτε καὶ ὁ εὐπαρὸς ἐπαιτεῖ τὸν ἴδιον ἄρτον. Οἱ χωρικοί, αἱ γυναῖκες ἰδίως, αἵτινες σκηνοῦσιν ὑπὸ τὰ δένδρα καὶ διεσπαρμέναι, καταπτοθεῖσαι ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀγρίων Γιουρούκιδων, ἔτρεξαν εἰς τὸν ἄξιον καὶ συνετὸν λοχίαν Χρήστου, ἐπικαλούμενοι τὴν ἀντίληψίν του. Ὁ Ἕλλην ὑπαξιωματικός, καλέσας αὐτοστιγμὲν ἓνα Γιουρούκην τὸν διέταξε ν' ἀναχωρήσῃ ἀμέσως, ἄλλως, τῷ προσέθηκεν, εἶναι ἠναγκασμένος νὰ προβῇ εἰς ἄλλα μέτρα. Οἱ

Γιουρούκιδες ἀνεχώρησαν ἀληθῶς, πάρχυτα, ἀλλ' οἱ κάτοικοι φοβούμενοι κρυφίαν ἐπάνοδον τὴν νύκτα, ὠργάνισαν, συμβουλευόντος καὶ τοῦ Ἑλληνος ὑπαξιωματικοῦ, νυκτερινὰς περιπολίας ἐνόπλων, εἰς οὓς προσετέθη καὶ εἷς σκαπανεύς. Οἱ Χῖοι ὀπλῖται ἐξεπλήρωσαν θαυμασίως τὸ ἔργον των, περιπολοῦντες μετ' ἡθους ἐλευθέρων ἀνδρῶν. Ἐβλεπον τὴν χάραν λάμπουσιν εἰς τὰ πρόσωπά των, καὶ ὅταν ὑπὸ τὸ φῶς ἀσθενοῦς λαμπτήρος, τοὺς ἐθεώρουν ἀπὸ τῆς σκηνῆς μου εὐσταλεῖς καὶ ἀγερώχους ἀναχωροῦντας μετ' ἐλευθέρου Ἑλληνος στρατιώτου πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας των, ἐδουκαλιζόμενῃ μὲ εὐφροσύνης ἐλπίδας, αἵτινες μετὰ μικρὸν εἴθε νὰ κατασταθῶσι πραγματικότητες. Εἰς τὸν Κάμπον ἐργάζονται ἐπίσης Ἑλληνες σκαπανεῖς, ἐνθουσιάζοντες διὰ τῆς ἀφοσιώσεως καὶ συμπεριφορᾶς τοὺς πικραμένους γωρικοὺς, εἰς δὲ τὴν Νέαν Μοῆν τοσούτῳ ταχέως καὶ προσφόρως ἐπετέλεσαν τὸ κινδυνώδες αὐτῶν ἔργον, ὥστε προῦκάλεσαν ὁμόθυμον δῆλωσιν τοῦ ἡγουμένουσυμβουλίου πρὸς τὸν ἀξιότιμον ὑπολοχαγὸν τοῦ μηχανικοῦ καὶ διοικητὴν των κ. Τζαθέλλαν, δι' ἧς θερμαὶ ἀπονέμονται τοῖς στρατιώταις ἡμῶν εὐγνωμοσύνη καὶ χάριτες.

Ἡτοιμαζόμεθα πρὸς ἀναχώρησιν ἀπὸ τῆς Καλλιμασίας, ὅτε τὴν 7 ὥραν καὶ 40 λεπτά τῆς πρωῒας τρομερὸς σεισμὸς διέσεισε τὴν γῆν. Αἱ γυναῖκες ἔρ-

ρηξαν ἀγρίως φωνάς, ἡμεῖς δὲ πάντες ἐτρέξαμεν εἰς τὰ ἐρείπια, ἔνθα εἰργάζοντο οἱ στρατιῶταί μας, ὁψόμενοι μῆτοι τις τῶν γενναίων τούτων ἔπαθέ τι. Εὐτυχῶς ἦσαν ὅλοι ὀρθιοὶ καὶ ἐξηκολούθουν τὸ ἔργον των. Πολλὰ ἐρείπια κατέπεσαν ἐκ τοῦ νέου σεισμοῦ, κόνις δ' ἐπακολουθήσασα ἐπ' ἀρκετὴν ὥραν, ἀπέκρυσεν ἀφ' ἡμῶν τὸ θέαμα τοιαύτης καταστροφῆς. Μετὰ παρέλευσιν 20 λεπτῶν τῆς ὥρας, δεύτερος τρομερὸς σεισμὸς κλονίζει πάλιν τὸ ἔδαφος· τὰ δένδρα σείονται, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά ἀνακράζουσι φοβερῶς. Μετ' ὀλίγον τελεῖται λιτανεία ἐξω τῆς κώμης· οἱ ἱερεῖς ἐπὶ κεφαλῆς καὶ ἐνδεδυμένοι, οἱ χωρικοὶ, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, κρατοῦντα τὰς εἰκόνας τῶν οἰκων των, περιτρέχουσι τὰ πέριξ κρίζοντα· «Κύριε ἐλέησον». Εἶθε ὁ Θεὸς νὰ ἐλεήσῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν τόπον. Ἄν μὴ ἐπέλθῃ γαλήνη τις ἢ ὀλιγώτερον συνεχῆς κλονισμὸς τοῦ ἔδαφους, εἶναι πλεῖστα πιθανότητες, ὅτι θὰ ἐρημωθῇ ἡ νῆσος, καθ' ὅσον οἱ κάτοικοι διατελοῦσι κατεπτοημένοι, φανταζόμενοι ἐκρήξεις, ἡφαίστεια καὶ βυθισμὸν τῆς νήσου.

Ἀφῆκα τὴν Καλλιμασίαν καὶ τὸν κάλλιστον συνοδοιπόρον μου ἱατρὸν κ. Ψαλτάκην, ὅστις ἀνέλαβε προθύμως νὰ παρέχῃ τὴν ἀρωγὴν του εἰς τοὺς πάσχοντας, ὑπὲρ ὧν ἐξεκένωσαν ὅλας τὰς φαρμακευτικὰς αὐτῶν ἀποθήκας οἱ ἐκ Σύρου ἱατροί. Οὐδὲν

ἄξιον λόγου παρατηρεῖται καθ' ὁδόν. Μόνον κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως καὶ ὀλίγον μακρὰν τῆς ἀκτῆς, παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς ἀγίας Ἐλένης, νομίζω, βλέπομεν πλατὺ ὥσει μέτρων δύο χάσμα κυκλοτερές μὲ πλάτος μέτρων τριῶν, πλήρες ὕδατος ὑφαλμύρου. Πέριξ παρατηροῦνται ρωγμαί· τὸ χάσμα καὶ αἱ σχισμάδες ἐγένοντο κατὰ τὸν πρῶτον σεισμόν.

7 ὥραι καὶ 1 λεπ. τῆς νυκτός.

Βίαιος σεισμὸς μᾶς κλονίζει καθ' ἀπάσας τὰς διευθύνσεις· ἐτοιμαζόμεθα νὰ καθήσωμεν εἰς τὴν τράπεζαν.

7 ὥραι καὶ 5 λεπ. τῆς νυκτός.

Ὁ βικιοτάτος καὶ τρομερώτατος τῶν σεισμῶν, οὗς ἤκουσα εἰς τὴν νῆσον καὶ ἐπὶ ζωῆς μου. Τὸ ἔδαφος κλονίζεται εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον· μοῦ ἔρχεται ζάλη. Αἱ Ὀθωμανίδες βάλλουσι δυνατὰς φωνάς, αἱ χριστιαναὶ ἐπίσης, ἄνδρες δὲ καὶ γυναῖκες τρέχουσιν ἀπεγνωσμένοι. Ἡ διάρκεια καὶ ἡ δύναμις τοῦ σεισμοῦ τούτου εἶναι ἀξιοσημεῖωτος. Παύει τέλος, ἀλλ' οὐδεμία ὄψις εἶναι φυσικὴ, πᾶσαι Ἱπποκρατικά. Μετὰ μικρὸν ὁ Χότζας ἄρχεται δημοσίας παρακλήσεως, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν, μελπόντων ἐν χορῶ δεήσεις.

Ὁ πανικὸς βασιλεύει πανταχοῦ, καὶ ἡ ἀπάφαισις τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς νήσου ἀποβαίνει ἐδραιωτέρα.

Μάτην πειρώμεθα νὰ παρηγορήσωμεν τὰς γυναῖκας. Τὸ παιδί μου, τὸν ἄνδρα μου, τὴν μάνα μου, ἀκούει τις πανταχόθεν. Ἡ λιτανεῖα τῶν Ὀθωμανῶν ἐτελείωσε· μετ' ὀλίγον ἄρχεται ἡ τῶν Χριστιανῶν ἐτελείωσις καὶ αὕτη, ἀλλ' ἡ ἡσυχία τοῦ λαοῦ ἀπέπτη ὀριστικῶς. Ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι θολή καὶ ἡ Σελήνη ἐπίσης.

Τρίτη. Ἐξακολουθοῦσιν οἱ σεισμοί.

Τετάρτη. Ἐκτὸς τῶν σεισμῶν, ἀραιωτέρων ὅμως ἤδη, οὐδὲν νέον παρτηρεῖται. Μοναχὸς τις χριστιανὸς Παρθένιος, λέγεται προειπὼν τὸν βυθισμόν τῆς γῆσου· γενικὸς φόβος καὶ τρόμος, διότι ὁ Παρθένιος θεωρεῖται ἐνταῦθα προφήτης, ἂν καὶ μετὰ Χριστόν. Συλλαμβάνεται ἐπινεύοντος τοῦ Ἀρχιερέως, καὶ ἀποστέλλεται εἰς Σμύρνην. Ἐξοργίζεται ὁ λαὸς ἀπειλῶν τὰ ἔσχατα. Ὁ διοικητὴς διατάσσει τὴν ἐμφάνισιν στρατοῦ, ἀλλ' ὁ λαὸς ἐπιμένει νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ Παρθένιος, νὰ τιμωρηθῇ δὲ ὁ Ἀρχιερεὺς.

Ἐν τούτοις ἡ ὄψις τῆς πόλεως ἄρχεται μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐπανερχομένη εἰς ἡρεμωτέραν κατάστασιν. Εἶπον πόλεως κατὰ συνήθειαν, διότι πόλις, ἀκριβῶς εἶπεῖν δὲν ὑπάρχει. Σκηνίζεται ὑπάρχουσι μόνον καὶ λαὸς, προφυλασσόμενος κάτωθι ἐλεεινῶν ξυλίνων παραπηγμάτων, ἅτινα ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν ἠῤῥήθησαν κατ' ἀναλογία, ἱκανοποιοῦσαν ἅπως τὰς ἀνάγκας τοῦ πληθυσμοῦ. Εἰς τὰς ἐσχάτας ὁμως ἡ σπάνις τῆς

ξύλειας εἶναι μεγίστη. Οἱ κάτοικοι κατεσκεύασαν διὰ θυρῶν καί τινων πανίων διαρρεούσας καὶ παντὶ ἀνέμῳ ἀναπεπταμένας πανίνους στέγας, οὐδαμῶς ἢ ἐλάχιστα πληρούσας τὸν σκοπὸν τῆς κατασκευῆς των. Μετὰ τὸν ἄρτον ἡ προμήθεια τῆς ξυλείας εἶναι τὸ μεγαλύτερον τῶν εὐεργετημάτων διὰ τοὺς ἀτυχεῖς νησιώτας.

Μέχρι τῆς προχθῆς καὶ τῆς χθῆς, οἱ ἀσθενεῖς αὐτοὶ τῶν νοσοκομείων ἔκειντο κάτωθι σκηνῶν, εὐτυχῶς δὲ ἡ ἀτμόσφαιρα, καί τοι ψυχρανθεῖσα ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν, δὲν ἐπηρέασε παντάπασι τὴν φυσικὴν αὐτῶν κατάστασιν. Τὸ πρῶτον ξύλινον νοσοκομεῖον, ὅπερ κατασκευάσθη ἐνταῦθα, εἶναι τὸ ἐν *Μεζάρια* νοσοκομεῖον τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, ὡς ἀποκαλεῖται, τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Μαγγίνα διευθυνόμενον. Τὴν ξυλείαν ἐπρομήθευσε τὸ Κράτος, ὃ δὲ νομομηχανικὸς καὶ εἰσηγητῆς παρὰ τῇ διευθύνσει τῶν δημοσίων ἔργων κ. Γεώργιος Κατσαρὸς, ὅστις παρηκολούθησε τὴν διὰ τῆς «Σχλαμινίας» ἀποστολὴν, εἰργάσθη μετὰ ταχύτητος. Δύο αἵθουσαι νοσοκομείων ἐγένοντο. Ἡ αἵθουσα τοῦ *Γαλήνου* καὶ ἡ τοῦ *Ἀσκληπιοῦ*, ἀμφοτέραι χωρητικότητος 45—50 κλινῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἐξαρτήματα κατασκευάσθησαν προχείρως, ἀλλ' ἐπιτυχῶς. Ἡ ἐλληνικὴ σημαία, ἥτις ἐκυμάτιζε τὰς πρώτας ἡμέρας ἐπὶ τῆς σκηνῆς, δὲν κυματίζει σήμερον ἐγέ-

γοντο ἐπεισθιδιά τινα, ἐλέγχοντα τὴν μικρότητα τῆς τοπικῆς ἀρχῆς, ἥτις ἀντὶ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν καταθέσθαι τῶν σημείων, ἀφ' ὧν διεκρίνοντο αἱ σκηναὶ τῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων, θὰ ἔπραττε κάλλιον ἐὰν ἀπεπειράτο νὰ μιμηθῇ, ὥσως ἔστω, τὸ φίλεργον καὶ φιλόανθρωπον τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, τοιοῦτον ἐπιδειξασὼν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν θυμάτων τῆς καταστροφῆς.

Τὸ νοσοκομεῖον τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως διευθύνει ὁ καθηγητῆς τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου κ. Μαγγίνας. Μετὰ τοῦ κ. Μαγγίνα ἦλθον ἐνταῦθα ἐξ Ἀθηνῶν καὶ οἱ ἱατροὶ κύριοι Μακκῆς (υἱός), Λούης, Κατερινόπουλος, Ἀναστασιάδης, Ταρσῆς καὶ οἱ ἐπικούρου στρατιωτικοὶ ἱατροὶ κύριοι Σπαθῆς, Κουτσουμητόπουλος, Παππαδάκης, βραδύτερον δὲ οἱ κύριοι Λύγουρας καὶ Ὀριγώνης. Οἱ πλείστοι τῶν ἱατρῶν ἀπῆλθον διὰ τοῦ ἰταλικοῦ τῆς σήμερον εἰς Πειραιᾶ, ἐκπληρώσαντες γενναίως, προθύμως, καὶ φιλανθρωπῶς τὸ ὑψηλὸν καθῆκόν των, παρέμειναν δὲ, διευθύνοντες τὰς αἰθούσας Ἀσκληπιοῦ καὶ Γαληροῦ οἱ κύριοι Μακκῆς καὶ Κατερινόπουλος, μετὰ τῶν ἐπικούρων κυρίων Λύγουρα καὶ Ὀριγώνη. Οἱ τὴν πρώτην ἀποστολὴν ἀποτελοῦντες ἱατροὶ ὑπέφεραν μεγάλως κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας, ἀναγκαζόμενοι, ἐκτὸς τῶν ἀτρύτων κόπων τῆς νοσηλείας, νὰ τρέφονται κακῶς, νὰ κοιμῶνται δὲ πλέον ἢ κάκιστα.

Δεύτερον νοσοκομεῖον ἑλληνικὸν μὲν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἑλλ. κυβερνήσεως ὑπαγόμενον, εἶναι τὸ τοῦ «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ,» ἰδρυθὲν ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλατείας Βουνάκι, περὶ οὗ ἔγραψα προγενεστέρως. Οὐδενὸς τοῦς κόπους ὑποτιμῶ καὶ εἰς πάντων τὴν προθυμίαν καὶ τὴν εὐστοχὴν διατάξιν ἀποδίδω δικαιοσύνην. Ἐὰν ὁμως εἶπω ὅτι τὸ νοσοκομεῖον τοῦ ἑλλ. «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ,» προηγείται πάντων τῶν ἄλλων ἐνταῦθα, θὰ εἶπω ἀλήθειαν, ὁμολογουμένην ἄλλως τε. Σήμερον μᾶλιν τὸ στανιδαπαγὲς νοσοκομεῖον τοῦ «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ» κατώρθωσε νὰ συντελεσθῇ, ἀργοπορήσαν δι' ἑλλειψιν ξυλείας. Μέχρι τῆς σήμερον αἱ νοσηλεῖαι ἐτελοῦντο ἐντὸς καλλίστων καὶ ἀπλῶν σκηνῶν, μεγάλων, οὐχὶ κωνοειδῶν, ὁμοίας τῶν ὁποίων δὲν εἶδον ἐνταῦθα. Ἀρὰ στεγασθέντος τοῦ στανιδώματος μετηνέχθησαν ἐπὶ ἀναπαυτικῶν φρεϊῶν οἱ πάσχοντες, τοποθετηθέντες ἐπὶ ξυλοπηγῶν κλινῶν μετὰ στρωμνῶν, ἃς ἔδωκεν εἰς τὸ νοσοκομεῖον ἡ ἐνταῦθα Κεντρικὴ τῶν βοηθημάτων ἐπιτροπὴ. Δὲν ἠξυρῶ πῶς νὰ ἐρμηνεύσω τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν πασχόντων διὰ τὰς τελείας περιποιήσεις, αἵτινες ἐπιδραφεύονται αὐτοῖς, ἀναλώμασι τοῦ «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ,» φροντίσι δὲ τῶν ἀκαμάτων ἱατρῶν Γαλθάνη καὶ Ῥάλλη, ἀπὸ τῆς ἑκτῆς πρωΐνης ὥρας ἐπὶ ποδὸς εὐρισκομένων, καὶ διαρκῶς παρκαμενόντων ἐπὶ

τοῦ προσκεφαλαίου τῶν πασχόντων ἄχρι βαθυτάτης νυκτός. Μ' ἐξέπληξεν ἡ ἀφθονία τῶν ἱατρικῶν βοηθημάτων, ἅτινα ἡ ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴ διεύθυνσις τοῦ «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ» ἀπέστειλεν εἰς Χίον, μικρὸν μετὰ τὴν γνῶσιν τῆς καταστροφῆς. Ὑπάρχουσι μάλ्लινὰ σκεπάσματα πρώτης τάξεως καὶ ἄφθονα, καινουργῇ δὲ ἅπαντα ἡ θεραπεία τελεῖται διὰ τῆς ἀντισηπτικῆς μεθόδου τοῦ Lister, ἣτις ἀπαιτεῖ πολλὰς δαπάνας, ἀφειδῶς παρεχομένας ὑπὸ τῆς ἐντίμου κεντρικῆς διευθύνσεως. Ἡ τροφή εἶναι ἐξαίρετος· ἄφθονον νωπὸν κρέας, ζωμὸς Liebig, Roastbeef ἑτοιμον ἐντὸς κυτίων, γάλα ἐλβετικὸν συμπεπυκνωμένον, ὕλα τὰ ἀναληπτικὰ, ἐργαλεῖα πρώτης τάξεως καὶ ἐντελέστατα, ψεκαστὴρ ἀπαμολυντικὸς ὁ μόνος *du* εἶδος εἰς τὰ ἐνταῦθα νοσοκομεία, περιποίησις ἀπαράμιλλος καὶ πεφωτισμένη ἱατρικὴ ἀρωγή, πάντα ὑπάρχουσιν ἄφθονα καὶ γενναιοφρόνως παρεχόμενα εἰς τοὺς πάσχοντας, συντελοῦσιν, ὥστε τὸ νοσοκομεῖον τοῦ Ἑλλ. «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ,» νὰ κρίνεται ἀληθῶς *mon* *le*, ἐφ' ᾧ δίκαιοι ὀφείλονται ἔπαινοι εἰς τὸν ἄξιον καὶ ἀκούραστον διευθυντὴν κ. Γαλβάνην, καὶ τὸν κατὰ πάντα λόγον ἀξιόλογον συνκρωγόν του κ. Ράλλην, ἀπὸ πρώτας μέχρι ἐσπέρας μοχθοῦντας πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς φιλανθρώπου ἀποστολῆς των. Νομίζω πρέπον νὰ ὑψώσω μεγάλην φωνὴν εὐγνωμοσύνης καὶ ὑπὲρ τῆς Κεντρι-

κῆς διευθύνσεως τοῦ Ἑλλ. «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ», προτρέπων πάντα Ἑλληνα, πάντα Χριστιανόν, πάντα κατὰ νοῦν τὰς δόνας τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος, πάντα δυνάμενον νὰ διαθέσῃ μικρόν τι ἐκ τοῦ ὑστερήματός του, νὰ σπεύσῃ τάχιστα εἰς ἀρωγὴν τοῦ «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ», μὲ τὴν πεποιθήσιν καὶ βεβαιότητα ὅτι πράττει τὴν ἀγιωτέραν καὶ τὴν χριστιανικωτέραν τῶν πράξεων. Πρέπει νὰ ἴδῃ τις κατακοίτους τοὺς δυστυχεῖς τραυματίας· νὰ τοὺς ἀκούσῃ ἀφηγουμένους τὰ σκληρὰ παθήματά των· νὰ τοὺς θεωρήσῃ θλίβοντας ἐν ταῖς θραυσθείσαις χερσὶ των τὰ ἐναπομείναντα τέκνα των, ὀλοφυρομένους δι' ὅσα ἐτάφησαν ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ ὑπεράνω τῶν φοβερῶν τούτων σκηνῶν νὰ θαυμάσῃ πλυνόμενον τὸν ἄγγελον τῆς παραμυθίας τοῦ «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ», πτερυγίζοντα διὰ πτερύγων ἐκ κοινῆς συνδρομῆς κατασκευασθεισῶν, καὶ νοήσῃ πόσον σωτήριοι ἀποβαίνει ἡ θυσία τοῦ ἀτόμου, καὶ πόσον παρηγορίαν χύνει τὸ μέγα ἐκεῖνο ἢ μικρόν, ὅπερ εὐαρεστεῖται νὰ παράσχῃ εἰς τὸ Ταμεῖον τοῦ «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ», ὁ βαθύπλουτος ἐνταυτῷ καὶ ὁ χειρόναξ.

Πρέπει ἐπίσης νὰ μνημονεύσω καὶ δύο καλλίστων νέων, οὓς συνήντησα ἐνταῦθα κοπιῶντας φιλοτίμως ὑπὲρ τῶν θυμάτων τῆς καταστροφῆς. Ὀνομάζονται Μιχ. Παναγόπουλος καὶ Δημ. Δέδες, φοιτηταὶ ἀμφοτέρω τῆς ἱατρικῆς, καὶ βοηθοὶ τοῦ ἐνταῦθα νο-

σοκομείου τοῦ «Ἑρ. Σταυροῦ». Ἀπὸ τῆς πρώτης ἄχρι τῆς 10ης ὥρας τῆς νυκτὸς διατελοῦσιν ἐπὶ ποδῶς, ἀλλάσσοντες τραύματα, καὶ πράττοντες πλέον τῆς δυνάμεώς των, ὅπως ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν καιρῶν. Προαλείφονται διὰ τὴν ἐπιστήμην, μέγαρα ὑπὲρ ἑαυτῶν φέροντες ἐφόδια, ἐπιμέλειαν, ἀντίληψιν, προσοχὴν, ἐπὶ πᾶσι δὲ φιλανθρωπίαν καὶ καρτερίαν πολυτίμων προσόντων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἱερᾶς τέχνης.

Ὑπεράνω τοῦ Βουνάκι, ἐντὸς χώρου ἀμυγδαλοφύτου ἰδρύθη διεθνὴς ambulance μετενεχθεῖσα αὐτόσε ἀπὸ τοῦ Βουνάκι, ἐνθα ἦν πρότερον. Ὡς προέγραψα, γάλλοι, ἄγγλοι, γερμανοὶ, ἀμερικανοὶ κλπ. ἰατροὶ παρέχουσι πρόθυμον συνδρομὴν εἰς τοὺς πάσχοντας ἀδιακρίτως, ἂν δὲ δὲν σφάλλω τὸ νοσοκομεῖον τοῦτο, ἐνοσήλευσεν ἄχρι τῆς ὥρας ταύτης τοὺς πλείονας. Πλέον τῶν 150 τραυματιῶν ἀπεστάλησαν ἀπὸ τοῦ διεθνοῦς εἰς Σμύρνην, τοποθετηθέντες εἰς τὰ ἐκεῖσε εὐρωπαϊκὰ νοσοκομεία, περιποιούμενοι δὲ ἀναλώμασι τῶν κοινοτήτων Σμύρνης, αἵτινες ἐπεδείξαντο πρωταφανὲς ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν Χίων, ἀποστείλλασαι οὐ μόνον ἔφθονα, ἀλλὰ καὶ ἐκλεκτὰ ἐφόδια, ἰατροὺς, φάρμακα κλπ. Ἐν ὀνόματι τῆς φιλανθρωπίας, μία θερμότης εὐχαριστίας εἰς τοὺς ἀγαθοὺς Σμυρναίους, εἶναι εὐάρεστον καθῆκον, οὔτινας ἢ ἐκπλήρωσις μοὶ εἶναι ἐπιβεβλημένη. Ἦδη εἰς τὸ

διεθνές νοσηλεύονται περί τοὺς 50 τραυματίας. Πόροι ὑπάρχουσιν ἄφθονοι, γενναία δὲ γίνεται δαπάνη, οὐδεμίαν φειδοῦς λαμβανομένης ὑπ' ὄψει.

Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀφίκετο ὁ ταγματάρχης κ. Τρωττερ, προξενος τῆς Ἀνάσσης, ἃν δὲν σφάλλω, εἰς Διαρθεσίην. Ἀντιπροσωπεύει μέγα κομητάτον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὗτινος πρόεδρος εἶναι ὁ ζάπλουτος Ἑλλήν κ. Στεφάνοβιχ καὶ μέλη πολλοὶ Ἕλληνες, σκοπὸς δὲ ἡ συνδρομὴ τῶν παθόντων ἐκ τοῦ σεισμοῦ. Ὁ κ. Τρωττερ διεμήνυσε τοῖς διευθυνταῖς τῶν νοσοκομείων νὰ ἀποστείλλωσιν αὐτῷ κατάλογον τῶν ὧν δέονται, ἵνα τοῖς τὰ προμηθεύσῃ. Ἀπὸ τῶν ἀγγλικῶν πλοίων ἐστάλησαν ἱκαναὶ βοήθειαι εἰς εἶδη δευτέρας ἀνάγκης, οἷον σοκολάτα, σορπας, τέϊον κλπ. Ὁ «Θένδερερ» (Keravnos) ἀγγλικὸν πυργωτὸν, ὃπερ εἶχε καταπλεύσει τὸ παρελθὸν Σάββατον εἰς Χίον καὶ ἀνεχώρησε τὴν Κυριακὴν διὰ τὰ δυτικὰ τῆς νήσου, ἐπανῆλθε χθὲς πάλιν εἰς τὸν λιμένα. Μανθάνω ὅτι ἐξήγαγε σκηνάς τινας. Ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀφίκοντο πολλαὶ βοήθειαι εἰς εἶδη καὶ 30,000 φράγκων. Ἐκ Μκσσαλίας δὲ 160 τόνοι βοηθειῶν ποικίλων καὶ 25,000 φράγκων. Πᾶσαι αἱ βοήθειαι παραδίδονται εἰς τὴν Κεντρικὴν ἐπὶ τῶν βοηθημάτων ἐπιτροπὴν, παρ' ἧς διανέμονται ἀκολούθως.

Θὰ ἐρωτήσετε βεβαίως πῶς εἶναι τὸ τουρκικόν

νοσοκομεῖον καὶ τί πράττει ἡ Κυβέρνησις ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων της, οὗς ἀδιαλείπτως μακαρίζει ὅτι ζῶσιν ὑπὸ τὴν φιλάνθρωπον αἰγίδα τοῦ Σουλτάνου. Νοσοκομεῖα τουρκικὰ δὲν ὑπάρχουσι, διότι οὐδὲν κοινὸν μεταξὺ φιλάνθρωπίας καὶ Τούρκων, διατελούντων εἰς πλήρη πρὸς αὐτὴν διαζύγιον, προκειμένου μάλιστα περὶ ἀπίστων. Οἱ στρατιῶται σιτίζονται καὶ παχύνονται ἀναλώμασι τῆς Κεντρικῆς ἐπιτροπῆς, στεροῦντες δηλαδὴ τὸν πτωχὸν καὶ κατεστραμμένον πληθυσμὸν ὀλίγου ὄρυζιου, ἵνα γεμίσωσιν αὐτοὶ τὴν γαστέρα των λουκουλικῶς. Δὲν εἶναι μόνη ἡ ἀκηδεῖα των ἀπίστευτος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀναισθησία των. Τίποτε δὲν ἔκνεναν· οὔτε ἐκνήθησαν κἄν· τρώγουν, πίνουν, καπνίζουν καὶ τυφλώττοντες πρὸς τὴν πέριξ των κατάστασιν, κινουῦνται εἰς οἶκτον καὶ τοὺς λίθους, παίζουσι μπουζούκι, ὅπερ ἐγὼ αὐτὸς συνεχῶς ἀκούω ἀπὸ τῶν στρατιωτ. σκηνῶν. Τὸ κωμικώτερον εἶναι ὅτι, καθ' ἃ μανθάνω, ἐξεδόθη καὶ ἐπίσημος ἐγκύκλιος, δι' ἧς δηλοῦται εἰς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου, ὅτι ὅλαι αἱ βοήθειαι, αἵτινες κατέκλυσαν πράγματι τὴν νῆσον, προέρχονται ἐκ τοῦ Σουλτάνου! Βλέπει τις ὅτι οὐ μόνον ἀναίσθητοι εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἀναιδεῖς οἱ κύριοι οὗτοι, οἵτινες, ἂν ὅχι ἄλλο, ἔτρεπε τοῦλάχιστον νὰ τρέψωσι πλείονα σεβασμὸν εἰς τὴν λειτουργοῦσαν ἀντίληψιν τῶν παρὰ ἐπιδημούντων ἐνταῦθα ξένων.

Οἱ σκαπανεῖς μας ἐξακολουθοῦσι πάντοτε προσφέροντες τὰς ὠφελίμους ὑπηρεσίας των εἰς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου. Ἐκτὸς τῆς κώμης Καλλιμασίας, εἰς ἣν ἀπὸ 6 ἡμερῶν σταθμεύει διαρκῶς ἀπόσπασμα 25 ἀνδρῶν, ἀπὸ πρωῒας διανέμονται οἱ ἐπίλοιποι εἰς διαφόρους θέσεις καὶ ἐγγυτάτας κώμας τῆς νήσου, ἐργαζόμενοι ἀκαμάτως καὶ φιλοφρόνως. Πλεῖστα πολύτιμα πράγματα ἐξέχωσαν ἤδη, καλοῦντες δὲ τοὺς ἰδιοκτῆτας, παραδίδουν αὐτὰ ἐν μέσῳ τῶν εὐλογιῶν καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν κατοίκων. Τὰ ἀνευρισκόμενα πτώματα, μὴ ὄντα πλέον, ἐκ τῆς σήψεως, εἰς θέσιν νὰ μετακομισθῶσι, θάπτονται ἐπὶ τόπου, ἅμα ἐκθαπτόμενα. Εἰς τὸν κυβερνήτην τῆς «Σαλαμινίας» ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ τῆς νήσου Σαδῆκ πασσα, ὡς προέδρου τῆς ἐπὶ τῶν βοηθειῶν Ἐπιτροπῆς, εὐχαριστήριον ἔγγραφον, ὑποθέτω δὲ ὅτι θὰ ᾔτο γενικὸν δι' ὅλους τοὺς ξένους πλοιάρχους, διὰ τοὺς κόπους, οὓς κατέβαλλε τὸ ἐλληνικὸν πλήρωμα ὑπὲρ τῶν κατοίκων.

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἔχει ὧδε :

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΥΣ.

Ἐν Χίῳ 1 Ἀπριλίου (ν) 1881.

Κύριε Κυβερνήτα.

Ἡ κεντρικὴ ἐπὶ τῶν βοηθειῶν Ἐπιτροπὴ σπεύδει

ἐν ὄνματι αὐτῆς καὶ τοῦ Χιακοῦ πληθυσμοῦ, τοῦ
 τοσοῦτω σκληρῶς δοκιμασθέντος ἐκ τῶν σεισμῶν,
 νὰ ἐκφράσῃ ὑμῖν θερμοτάτας εὐχαριστείας διὰ τὴν
 ἀφοσίωσιν, ἣν οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ τὸ πλήρωμα τῆς
 «Σαλαμινίας», ὡς καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ τοῦ
 μηχανικοῦ κ. Τσαβέλλα διοικούμενοι σκαπανεῖς, ἀ-
 νέπτυξαν ἐν τῇ δυστυχεῖ ταύτῃ περιπτώσει, παρέ-
 χοντες βοηθείας προσφόρους καὶ λυσιτελεῖς εἰς τὰ
 θύματα τῆς καταστροφῆς τῆς νήσου ταύτης.

Δέξασθε κτλ.

Ὁ Γεν. Διοικητῆς
 Πρόεδρος τῆς Κεντρ. Ἐπιτροπῆς

ΣΑΔΗΚ

Τῷ κυρίῳ Πινότηϊ Κυβερνήτῃ
 τοῦ Β. ἀγγελιοφόρου πλοίου ἡ «Σαλαμινία».

Περὶ τὸν νὰ σημειώσω ὅτι τὸ παράστημα τῶν
 νυκτῶν μας καὶ οἱ ἄθλοι τῶν σκαπανέων μας, κα-
 ταρριπτῶντων ἐπικινδύνους τοίχους, κινουσι τὴν ἀ-
 γάπην καὶ τὴν συγκίνησιν ὁλοκλήρου τοῦ πλήθους.

Ὁ πάτερ-Παρθένιος, ὁ μετὰ Χριστὸν προφήτης,
 περὶ οὗ ἐλέχθη ὅτι ἐκήρυσσε τὴν προσεχῆ ἐξαφάνι-
 σιν τῆς νήσου καὶ δι' ὃ εἶχεν ἐξορισθῆ ὑπὸ τοῦ διαι-
 κητοῦ, ἐπανῆλθε σήμερον τὴν πρωτὴν, ἀνακληθεὶς
 καὶ γενόμενος δεκτὸς μετὰ θριάμβου ὑπὸ τοῦ πλή-
 θους, ὅπερ ἀνέπτυξε περίεργον ἐπιμονὴν, χωρήσασαν
 καὶ μέχρις ἀντιστάσεως. Οἱ σεισμοὶ εἶναι κατὰ

πολὺ ἀραιοτέρου, τὸ δὲ ἠθικὸν τῶν Χίων ἄρχεται ἐμπεδούμενον, ἀφοῦ τοσούτῳ ἰσχυρῶς εἶχε συγκλονισθῇ, ὥστε ἐσκέπτοντο τελείαν ἐγκατάλειψιν τῆς νήσου.

4—5 Ἀπριλίου Παρασκευὴ καὶ Σάββατον.

Ὀλίγον ἀνωτέρω τῆς κόμης Βροντάδο, ὑπάρχει ἀγχάλος λίθος, μνημονευόμενος, κατὰ παράδοσιν, ὡς λίθος, ἔνθα ὁ Ὀμηρος ἐδίδαξεν ἢ ἀπήγγελλε τὰ ἔπη αὐτοῦ. Δὲν ἠδυνάμην νὰ καταλίπω τὴν νήσον πρὶν ἢ ἐπιχειρήσω τὸ προσκύημα τοῦτο, τελῶν ἄσημον φόρον εἰς παράδοσιν ἥτις, καὶ τοὶ ἀπίθανες καὶ ἀβιάσιμος πιθανῶς, εἶναι ὅμως ἱερὰ, ἅτε δὴ ἀναφερομένη εἰς τὸν δαιμόνιον ἄνδρα. Ἐπεσκέφθην τὴν πρῶτην τῆς Παρασκευῆς τὴν Δασκαλόπετρα, ὡς τὴν ἀποκαλοῦσιν οἱ ἐγγύριοι· κεῖται παρὰ τὴν ἀκτὴν, αἶρομένη εἰς τινων μέτρων ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, εἶναι κυκλοτερῆς, ἐπίπεδος, φαιά, καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἔχουσα περίμετρον περὶ τὰ 40 βήματα. Ἐπὶ τῶν χειλέων τῆς πέτρας φαίνονται ἵχνη καθισμάτων λαξευθέντων ἐπὶ τοῦ λίθου, σχεδὸν δὲ κατὰ τὸ μέσον αἶρεται εἰς ἑνὸς μέτρου ὕψους φυσικὸς λίθος προσομοιότατος καθέδρᾳ μικρᾷ ἐστραμμένη πρὸς τὴν θάλασσαν, ὁπόθεν ἄριστα διακρίνεται ἡ Ἀσιατικὴ ἀκτὴ. Ἀπὸ τοῦ βράχου τούτου ἱστοροῦσιν ὅτι ἐδίδαξεν ὁ Ὀμηρος. Ἡ πέριξ φύσις εἶναι τραχεῖα· ξηρὸς χεῖμαρος διέρχεται παρὰ τὴν βᾶσιν

τοῦ λίθου, καὶ ὅταν σφοδρὸς πνέῃ ὁ ἄνεμος, αἱ ψε-
κάδες τῆς θαλάσσης θὰ φθάνουν βεβαίως ἄχρι τοῦ
ὕψους τῆς Δασκαλόπετρας. Ὀλίγον ὑψηλότερον ῥεῖ
διαυγὲς ὕδωρ, ἔνθα συνήντησα γυναῖκας πλυνούσας
ἐνδύματα, παρ' αὐτῶν δ' ἔμαθον ὅτι ἂν μὴ τὴν θέ-
σιν ταύτην ὀνομάσῃ τις τοῦ «Πασᾶ ἢ βρύση» ἀδύ-
νατον νὰ τὴν εὔρῃ ἀμέσως. Ὅποιās σκέψεις ἐγέννα
ἡ τοιαύτη βεβαίωσις. Νὰ διασώσῃ ἡ παράδοσις ὅτι
ὁ Ὅμηρος ἐκαθέσθη παρά τινα λίθον, καὶ τὸν λίθον
τοῦτον, ἵνα τὸν ἀνεύρῃ τις ἀνάγκη νὰ τὸν ἀναζητή-
σῃ πλησίον τῆς βρύσης τοῦ Πασᾶ! καὶ ὑπὸ τοιοῦ-
τον ὄνομα!

Ἡ ὁδὸς ἣν εἶχον διέλθει ἔφερε βαθύτατα τὰ
ἴχνη τῆς καταστροφῆς. Οὐδὲν λέγω περὶ τῶν οἰ-
κων. Παρὰ τὴν θίνα τῆς θαλάσσης, ἔβλεπον καθαρῶς
σχεδὸν τὸ ἔδαφος καὶ τοὺς ὄγκους τῶν γηλόφων
διαρραγέντας. Εἰς ἀπόστασιν δύο μιλίων ἡ θάλασσα
ἦτο θολή τὴν ἡμέραν τοῦ σεισμοῦ. Κατὰ τὴν εὐ-
φυᾶ καὶ χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν τοῦ μικροῦ Ἀ-
λκίως, ὅστις μ' ὠδήγει «ἡ θάλασσα ἵγεινεν ἀλοιφή».
Κατὰ τὴν θέσιν Ἀλμυρὸς ἀνέβλυσεν ἀπὸ τῶν ἐγ-
κάτων τῆς ξηρᾶς ἄφθονον κόκκινον ὕδωρ, αἷμα ὡς
εἶπον πολλοὶ ἐπὶ τόπῳ. Φαίνεται ὅτι ἡ σύστασις
τοῦ χώματος εἶναι εἰς τὴν θέσιν ταύτην τοιαύτη,
ὥστε τὸ ὕδωρ ἐνῶθὲν μετὰ τῶν μορίων τοῦ χώμα-
τος καὶ ἀναπηδῆσαν παρουσιάσθη ὡς αἷμα εἰς τοὺς

ὀφθαλμούς τῶν ἐπτοημένων χωρικῶν. Παρὰ τὴν ἀκτὴν, ἐσχηματίσθησαν μάτια ἐντὸς τῆς θαλάσσης, ὥς μ' ἐβεβαίωσαν οἱ ἄλιεις, ἀπὸ δὲ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων καὶ τῶν θέσεων *Με.λιγγᾶς*, *Παχὺ*, *Ἀλ-μυρὸς*, *Ἀλατσόπετρα*, μεγάλοι ὄγκοι λίθων ἀποσπαθέντες, ἐκυλίσθησαν μετὰ βίας πρὸς τὰ κάτω, τοιαῦτα δὲ χάσματα ἠηοίχθησαν ἐκ τοῦ σεισμοῦ, ὥστε οἱ ποιμένες ρίπτοντες λίθους ἐντὸς, σχεδὸν δὲν ἀκούουσι τὸν ἦχον τοῦ καταπίπτοντος λίθου.

Τοιαύτας πτώσεις βράχων εἶδον καὶ γὰρ ὅτε σήμερον Σάββατον, ἐπεχείρησα, ἐκδρομὴν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου μετὰ τοῦ γνωστοῦ ἐπιστήμονος καὶ καθηγητοῦ κ. Χρηστομάνου, ἀποσταλέντος εἰς Χίον παρὰ τῆς κυβερνήσεως, χάριν ἐπιστημονικῶν μελετῶν. Διῆλθον ἀπὸ κοιλάδων, ἐν αἷς προθύμως θᾶ ἔτασσε τοὺς ἥρωας αὐτοῦ ὁ Λόγγος, βαίνων πρὸς τὰς κορυφάς, καὶ εἶχον πρὸ ἐμοῦ ὥραίας τοποθεσίας πλήρεις ἀναμνήσεων καὶ φυσικοῦ κάλλους. Ὅπου κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸν Δαφνῶνα, ἴστανται παράλληλοι δύο βουνοί, καὶ διὰ μέσου ρεεὶ ὁ *Κακὸς ποταμὸς*, εἶδον τοὺς ὀγκολίθους τούτους εἰς τὸ βάθος τῆς χαράδρας, εἶδον τὰ μέρη, ἀφ' ὧν ἀψπασθήσαν, διερρηγμένα, ἐπίφοβα, χαίνοντα καὶ κρεμάμενα ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν μου, παρὰ δὲ τοὺς καταπεσόντας βράχους εἶδον τοὺς σκελετοὺς ἀγελάδων καὶ ἐριφίων, φονευθέντων ὑπὸ τῶν πε-

τρῶν καὶ τῶν χωμάτων, ἅτινα ἐκυλίωντο φοβερῶς. Οἱ πέριξ λίθοι ὁμοιάζουσι λάβας· σχιστόλιθοι τιτανώδεις καὶ ἀργιλλώδεις, μὲ περιέργους μορφὰς ἀποφράσσουσι τὰς διόδους, ἡ ὅλη δὲ εἰκὼν τοῦ μέρους τούτου, ὅπερ ὁ ὁδηγὸς ἀπεκάλει Ξηρόπετρα ἔχει τι τὸ φοβερόν. Εἰς τὰς κλιτύας ἀδυνατεῖ νὰ βαδίσῃ ὁ ἄνθρωπος ἕνεκα τῆς καθέτου κλίσεως, ὥς πολυέλαιοι δὲ προβάλλοντες τῇδε κακίσει· ἐτοιμύρροποι βράχοι, καθιστῶσι πολυμέριμον τὴν διάβασιν· ὅτε διηρχόμεν κατ' ὥθην ἐμάστιζον ἰσχυρῶς τὴν ἡμίονον καὶ ἀνελογιζόμεν, ὅτι δόνησις πιθανὴ τῆς γῆς κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, θὰ προσέθετε μονάδα ἔτι εἰς τὰς ἐκαντοτάδας τῶν νεκρῶν, οἵτινες ἐχάθησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια.

Διατρέχω ἐν σπουδῇ τὴν ὁδόν, τὸ πανόραμα, καὶ τὰς ἀπωλείας. Πανταχοῦ τ' αὐτά. Θεῖα φύσις, μαγεία, κοπετοί, χαρὰ τῆς φύσεως, καὶ πένθος τῶν ἀνθρώπων παραλλήλως βαδίζοντα. Μὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, εὐρέθην ἐντὸς τοῦ διαρρέοντος τὸν Κάμπον χειμάρου Κοκκαλά, ἀκολουθῶν τὸν πρὸς τὴν θάλασσαν δρόμον του. Τὰ κρηπιδώματα, ἅτινα ἀνήγειρον ὅπως παρακλώσωσι τὰς χειμερινὰς ὑπερχειλήσεις τοῦ χειμάρου, χρησιμεύουσι καὶ ὡς τοῖχοι τῶν κήπων, ἐν οἷς ἐναμίλλως θάλλει ἡ λεμονέα, ἡ ἀμυγδαλέα, καὶ παντοῖα γένη ὀπωροφόρων δένδρων. Δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν φαίνονται τὰ ἐρείπια τῶν

πύργων καὶ ἐπαύλεων, πρὸ δέκα μόλις ἡμερῶν ἀντη-
 χουσῶν ἐξ εὐθύμων φωνῶν, σήμερον δὲ ἀμόρφων κατα-
 σκευασμάτων, ὧν τὴν προσπέλασιν τρέμει ὁ ἄνθρω-
 πος. Αἱ ἀναμνήσεις τῶν τέκνων τῆς Γενούης, περιπ-
 πταντο πυκναὶ εἰς τὴν φαντασίαν μου. Ἐβλεπον
 τὰ ἐρείπια αὐτῶν τῶν πύργων, ἐν οἷς ὠργιάζον οἱ
 Γενουήνσιοι σφυρηλατοῦντες τὰ δεσμὰ τῆς νήσου,
 χωρὶς βεβαίως νὰ φαντάζωνται ποτὲ ὅτι ἡ μνήμη των
 πιθανῶς θὰ ἐκρίνετο ἐπιεικέστερον παρὰ τῶν μετα-
 γενεστέρων κατοίκων, ἔνεκα τῆς ἐξίσου σκληρᾶς δου-
 λείας ἣτις ἐπηκολούθησε τῆς δεσποτείας των. Πύρ-
 γοι, μιναρῆδες, καὶ ἐρείπια, τριπλοῦς σύνδεσμος δου-
 λείας καὶ καταστροφῆς διαφόρων ἐποχῶν, ἦτο τὸ
 θέαμα ὃπερ εἶδον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐγεροθείσης σελή-
 νης, ὅτε ἀφίχθην εἰς τὰ ἐγγύς τῆς πόλεως ὑψώματα.
 Τί νὰ θρηνήσῃ τις μᾶλλον; Ἡ φωνὴ γυναικὸς, ἥς ὁ
 θάνατος ἀφῆρπασεν ἐν τοῖς νοσοκομείοις τὸν πλη-
 γωθέντα σύζυγον, ἀφοῦ προηγουμένως τῆς εἶχεν
 ἀρπάσει ἑνδεκα ἐκ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογε-
 νείας της, μοι ἔδειξε τὸ σημεῖον καὶ τὴν ἐποχὴν, ἣτις
 βαρύνει μᾶλλον τὴν στιγμὴν ταύτην ἐπὶ τὴν πολυ-
 στένακτον νῆσον.

7 Ἀπριλίου.

Οἱ ὀγκόλιθοι οὐκ εἶχον ἰδεῖ τὴν προτεραίαν, ὅτε
 ἐπεχείρησα τὴν ἐκδρομὴν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νή-
 σου, δὲν ἦσαν καὶ οἱ μόνοι, οἵτινες, ἀποσπασθέντες

ἀπὸ τῶν βουνῶν, ἐκυλίσθησαν εἰς τὰς χαράδρας, πκрасύροντες πᾶν προστυχόν. κατὰ τὴν βιαίαν αὐτῶν πτώσιν. Εἰς πλεῖστα μέρη τῆς νήσου, εἶχον ἀποκοπεῖ μεγάλοι βράχοι ἀπὸ τῶν ὀρέων, ὀνομαστὶ δὲ διὰ τὴν *Νέαν Μονήν*, μ' εἶχαν βεβαιώσῃ ὅτι τὸ θέαμα τοιούτων ἀποκοπῶν ἦν τι περίεργον καὶ ἀξιοθέατον. Ἐκτὸς τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐπὶ τόπου σπουδῆς τῶν ἐξωτερικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ σεισμοῦ, εἰς τὴν *Νέαν Μονήν* μ' ἐκάλουν αἱ χριστιανικαὶ ἀναμνήσεις τῶν Βυζαντινῶν χρόνων κεντριζόμεναι ὑπὸ τῆς φήμης τοῦ μοναστηρίου τούτου, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου εἶχον ἀκούσῃ μετ' εὐλαβείας καὶ θαυμασμοῦ προφερόμενον, ἀφ' ὅπου εἶχον διέλθει. Εἶχον ἐπισκεφθῇ τὴν πέτραν τοῦ *Ὁμήρου*, ὑφιστάμενον μνημεῖον τῆς ἀρχαιοτάτης τῶν Ἑλλήνων ἐποχῆς, εἶχον θεωρήσῃ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς τοίχους τοῦ *Ἀγ. Μητᾶ*, ἕτερον πολὺδακρυ μνημ. τῆς νέας τῆς Ἑλλάδος περιόδου, ἀνὰ μέσον δὲ τῆς παλαιοτάτης καὶ τῆς νεωτάτης ταύτης ἐποχῆς, ἴστατο ἡ Βυζαντινὴ, ἐν τελείᾳ ἐκπροσωπῆσαι παρισταμένη διὰ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μονῶν, αἵτινες ἐγένοντο τὸ ἐξωτερικὸν σύμβολον τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἤλαυνε καὶ ἐπεκράτει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Τῶν τριῶν τούτων ἐποχῶν τὰ ζῶντα μνημεῖα ἐπεβάλλετό μοι νὰ ἐπισκεφθῶ, λυπούμενος ὅτι ἀπέτυχον περὶ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἐν Βαρθασίῳ

ἐκκλησίας Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Καταδότου, ἔνθα, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἡ ἐρῶσα καρδιά νέας κόρης Χίας, ἀπεκάλυψε εἰς τὸν νέον Ἰουστινιάνην τὴν τεκταινομένην συνομωσίαν τῶν Χίων, ἥς σκοπὸς ἦν ἡ ἀπολύτρωσις τῆς Χίου ἀπὸ τῶν Γενοουσιῶν κατακτητῶν, ὧν ἡ δεσποτεία ἐσημείωσε τετάρτην ἐποχὴν εἰς τὰ χρονικά τῆς τλήμονος νήσου.

Πρωΐαιτάτα ἀνεχώρησεν εἰς Νέαν Μονήν, ἀκολουθῶν δύσβατον ὀρεινὸν ὁρὸμον, γραφικώτατον ὁμῶς, ἐν μέσῳ χαρὰδρῶν ἐκτεινόμενον καὶ ὑπὸ χειμάρων καὶ ἄλλων ἐξαίρετων τοποθεσιῶν διακοπτόμενον κατ' ἀποστάσεις. Ἡ γέφυρα τῆς Κόρης, πεντάτοξον οἰκοδόμημα, ἐνόνον δύο παραλλήλους βουνούς καὶ χρησιμεῖον ὡς μέσον μεταβιβάσεως τοῦ ὕδατος ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον, ἦν τὸ πρῶτον περίεργον ἀντικείμενον, ἐφ' οὗ ἐπανειλημμένως ἀπηύθυνον ἐρωτήσεις πρὸς τὸν ὁδηγόν μου. Νέα κόρη, μ' εἶπε, ἐτάφη ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ τόξου τούτου, διότι ἄλλως ἀδύνατον ἀπέβλινε νὰ στερεωθῇ ἡ οἰκοδομή. Κατ' ἄλλην ὁμῶς παράδοσιν, βασιλεὺς τις ἔταξε τὴν ἰδίαν θυγατέρα γέρας εἰς τὸν τεχνίτην ἐκεῖνον, ὅστις θὰ ἠδύνατο, ζευγνύων τοὺς δύο λόφους, νὰ κατορθώσῃ τὴν συγκοινωνίαν τοῦ ὕδατος, ἦντινα τὸ σχηματιζόμενον ἀπὸ τῶν δύο βουνῶν χάσμα, καθίστατο προβληματικὴν ὁ τεχνίτης εὗρέθη καὶ ζεύξας τοὺς λόφους, ἔλαβε τὴν κόρην ὡς σύζυγον.

ἐξ οὗ καὶ τὸ ἔργον τοῦ διετήρησε μέχρι σήμερον τὴν προσωνομίαν ἢ γέφυρα τῆς Κόρης.

Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης ἡ ὁδὸς ἄρχεται χωροῦσα ἀνωφερῆς ἄχρι τῆς μονῆς, κειμένης ἐπὶ τῆς κορυφῆς χαμηλοῦ λόφου, ἐριζομένου πέριξ ὑπὸ βουνῶν μεγίστου ὕψους. Ὁ δρόμος ὅν διήλθομεν ἔφερε προφανέστατα τὰ ἔχνη τοῦ σεισμοῦ· αἱ γέφυραι εἶχον σχισθῆ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, καθ' ἃ δὲ μοι ἔλεγεν ὁ ὁδηγός, οἱ μοναχοὶ διελογίζοντο νὰ προβῶσιν εἰς ταχεῖας ἐπισκευάς, ἐκ φόβου μήτοι καταρρεύσωσιν ὀριστικῶς τὰ ἔργα ταῦτα, ἀποκοπτομένης οὕτω τῆς μεταξὺ πόλεως, τῶν δυτικῶν μερῶν καὶ τῆς μονῆς αὐτῆς συγκοινωνίας. Πολλάκις, διερχόμενος ὑπὸ τὰ ὄρη, ἅτινα ἐγείρονται ἐνθεν κακεῖθεν τῆς ὁδοῦ, ἰσάμην ἐκ νέου περιδεῶς ἀτενίζων πρὸς τὸ ὕψος τῶν ἀπορρώγων, ἀφ' ὧν εἶχον ἀποκοπῆ ὑπερμεγέθεις βράχοι, οὓς ἔβλεπον καθαρῶς κειμένους εἰς τὰ βάθη τῶν χαραδρῶν. Κατὰ τὴν θέσιν Γουδιές, οἱ λίθινοι ὄγχοι ἦσαν πολυπληθέστεροι καὶ πυκνότεροι. Ἀποσπασθέντες ἀπὸ κολοσπαίου ὕψους εἶχον κυλισθῆ πρὸς τὸ βάθος, ἐκριζώσαντες ἐλαίας καὶ ἄλλα δένδρα, ἅτινα εἶδον ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς, καὶ, παρασύραντες κατὰ τὴν πτώσιν των χώματα, λίθους, θάμνους, κλάδους καὶ πᾶν τὸ τυχόν, ἐθραύσθησαν μετὰ βοῆς καὶ κλονισμῶν εἰς τὰ βάθη τῶν κοιλάδων. Ὁ ὁδηγός μου μ' ἀφηγεῖτο περίτρομος τὰς σκηνὰς τῶν πτώ-

σεων τούτων· οἱ πλάγιοι δρόμοι, μ' εἶπεν, ἀπεφράχθησαν πάντες· πολλοὶ τρίβοι κατέστησαν ἀδιάβατοι, ἔνεκα τῶν βράχων, οἵτινες πεσόντες ἐπὶ τῶν μονοπατίων ἀπέκοψαν πᾶσαν δι' αὐτῶν συγκοινωνίαν. Εἰς τὴν θέσιν Γερόκτια, μοι προσέθηκεν, ἥτις εἶναι κτῆμα τῆς Νέας Μονῆς, ἐσχίσθη ἡ γῆ ἀμέσως ἐν τῇ μεγάλῃ δονήσει· τὸ δὲ πλάτος τῶν σχισμάδων τούτων εἶναι ἱκανὸν νὰ καταπίῃ ἀνθρώπινον σῶμα. Ἐγὼ δὲν ἐπεσιέφθην αὐτοπροσώπως τὴν θέσιν ταύτην, καὶ συνεπῶς ἀδυνατῶ νὰ ἐγγυηθῶ τὴν ἀκρίβειαν τῶν λόγων τοῦ ὁδηγοῦ· εἶδον ὅμως τὰς σχισμάδας τοῦ πετρώδους ἐδάφους, εἶδον τὰς ρωγμὰς τῶν γεφυρῶν, εἶδον εἰς τὸ ὕψος καθαρῶτατα τὰ μέρη, ἀφ' ὧν ἀπεκόπησαν οἱ πελώριοι βράχοι, καὶ τοὺς βράχους τούτους, οὓς διέκρινέ τις, ὅτι εἶχον ἀποκοπῇ νεωστὶ, εἶδον κειμένους εἰς τὸ βάθος, ὡς μεγαλοπρεπεῖς τραυματίας, δαμασθέντας ὑπὸ δυνάμειος προφανῶς ὑπερφυσικῆς.

Προσῆγγιζον ἤδη εἰς τὴν μονήν, ἥς τὰ ἐρείπια εὐκρινῶς διέκρινον διὰ μέσου τῶν πιτύων, αἵτινες θάλλουσιν εἰς τὰς πλευράς καὶ τὰς κορυφὰς τῶν περιρρύτων ὀρέων, ἀφ' ὧν ὀρίζεται τὸ μικρὸν ὀροπέδιον, ἐφ' οὗ κεῖται ἡ μονή. Κατὰ τὴν εἰσοδὸν ἐδέησε νὰ κατέλθω τοῦ ζώου διότι οἱ λίθοι, τὰ χῶματα, τὰ ξύλα καὶ πᾶσα ἡ ἄλλη οἰκοδομήσιμος ὕλη τῶν ἀνατολικῶν πλευρῶν τῆς μονῆς, καταπε-

σοῦσα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἀπέφραξεν αὐτὴν καθ' ἅπαν τὸ πλάτος. Ὁ εὐρύς ξενὼν τῆς μονῆς ἦν πάντῃ ἄξενος ἤδη, ἀντὶ δὲ τῆς πρώτης φιλοξενείας, ἐσπείρε σήμερον φρίκην μόνον καὶ ἀπελπισίαν.

Ἡσπάσθην τὴν χεῖρα τοῦ ἡγουμένου Ἰωαννικίου Μαγίστρου ἀναμένοντός με ὑπὸ σκηνὴν καὶ ἐδεξιώθην τοὺς προεστῶτας καὶ τὸν γραμματέα τῆς μονῆς Διόδωρον Μάσχαν κάλλιστον ἱεροδιάκονον εὐμαθῆ, ἐν ᾧ ἀπεθαύμασα τὴν χριστιανικὴν ἀγαθότητα τῆς καρδίας καὶ τὴν γλυκύτητα τῆς ἐξωτερικῆς παραστάσεως. Ὁ λόγος ἐστράφη φυσικῶς εἰς τὰ τῆς μονῆς, τῆς οἰκοδομῆς αὐτῆς καὶ τῶν ἐπισκοδείων, μεθ' ὧν συνεδέθη ἅπας ὁ μακρὸς καὶ εὐκλεὲς βίος αὐτῆς. Καίτοι Νέα καλουμένη ἡ μονὴ αὕτη, εἶναι ὅμως παλαιὰ, καὶ ἐκ τῶν παλαιοτάτων. Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος ἐκτίσεν αὐτὴν τὸ 1044 μ. Χ. τελῶν ὑποσχέσεως φόρον εἰς τρεῖς μοναχοὺς Νικήταν, Ἰωάννην καὶ Ἰωσήφ, προφητεύσαντας αὐτῷ ἐν Μιτυλίνῃ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἄνοδον. Οἱ μοναχοὶ αὗτοι ἐν τῷ κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ Προβατείου ὄρους σπηλαίῳ μονάζοντες, ἐβλεπον ἀνὰ πᾶσαν νύκτα σταθερὸν φῶς εἰς τὴν κατάφυτον κοιλάδα, ἀδυνατοῦντες δὲ νὰ νοήσωσι πόθεν τὸ φῶς ἐξήρχετο, ἔθηκαν πῦρ, ὅπερ καταφαγὸν πᾶσαν τὴν σύδδενδρον ἐκτίσιν, ἐφείσθη μύρτου, ὑφ' ἣν οἱ μοναχοὶ εὗρον τὴν σωζομένην ἐτι εἰκόνα Παναγίας τῆς Νεαμονήτιδος,

ἐξ ἧς καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς μονῆς ταύτης. Εἰς ἐμὰ, λαϊκὸν, ξένον ἐπισκέπτῃν τῆς μονῆς οὐδεὶς ἔλεγχος τῶν λεγομένων ἀπέκειτο· τὸ ἐνδιαφέρον μου ἐκίνει ἡ θεὰ τῆς ἐκκλησίας, ἀμιγοῦς βυζαντινοῦ τύπου ἀπαυγάσματος, καὶ προσομοίας ἐν σμικρῷ τῷ βυζαντινῷ ναῷ τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων. Ἐν τῇ Χώρα, εἶχον πολλὰ ἀκούσει περὶ τοῦ κάλλους καὶ τοῦ κόσμου τῆς ἐκκλησίας ταύτης, τιμωμένης ἐπ' ὄνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὁμολογῶ ὅμως ὅτι, καίτοι κατερειπωθεῖσαν θεωρήσας τὴν ἐκκλησίαν, εὗρον ὅτι, ἵνα κρίνῃ τις καὶ πῶς ἀσφαλῶς περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀριστουργήματος· τούτου ἔπρεπεν ἐπὶ τόπου νὰ τὸ ἐπισκεφθῇ. Δυστυχῶς ἡ θεομηνία δὲν ἠύλαβήθη τοῦ ἱεροῦ οἰκοδομήματος, ἐφ' οὗ βυζαντινὴ τέχνη ἀπετύπωσε τὸν ρυθμὸν τῆς. Τρεῖς θόλοι στεγάζουσι τὸν πρόναον, κατὰ μέσον δὲ τοῦ ἐδάφους αἱρονται πέντε μονόλιθοι κύκλοι πορφυροὶ οἱ τέσσαρες, καὶ ὁ πέμπτος μέλας, διὰ μωσαϊκῶν πολυχρῶν πεποικιλμένοι, εἰκονίζοντες ἐν συμβολικῇ παραστάσει τοὺς πέντε ἄρτους, δι' ὧν ὁ Σωτὴρ ἔθρεψεν εἰς τὴν ἐρημον τὰς χιλιάδας τοῦ λαοῦ. Λευκὴ πύλη ἄγει ἀπὸ τοῦ προνάρθηκος εἰς τὸν νάρθηκα, καὶ ἀπὸ τούτου πύλη ἐξ ἰάσπιδος ὁδηγεῖ εὐθὺ εἰς τὸ καθολικὸν, λαμπρῶς ἀπαστράπτον ἐκ ποικίλων μαρμάρων καὶ ἀψίδων ψηφιδωτῶν, ἐν αἷς ἡ ἀριστοτέχνης χεὶρ τοῦ καλλιτέχνου ἀπεικόνισε θαυμασίως διὰ μωσαϊκῶν

σκηναὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Αἱ τέσσαρες τῶν ἀψίδων τούτων στρέφονται πρὸς τὰ τέσσαρα τοῦ ὀρίζοντος σημεῖα, αἱ δ' ἕτεραι τέσσαρες, θολοειδῆς ἔχουσαι τὸ σχῆμα, ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἄλλας, οὕσας κογχοειδεῖς, δι' ἀπαρამίλλου καὶ ἀλκθοῦς θαύματος τέχνης ἀγῆρου, εἰκονίζουσιν ἐπὶ χρυσῆς ψηφιδωτῆς ἐπιφανείας καὶ διὰ πολυχρόων μωσαϊκῶν ἡ μὲν πρὸς Ἀνατολὰς τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος, ἡ μετ' αὐτὴν γωνιώδης τὴν Ὑπαπαντὴν, ἡ Νοτίᾳ τὴν Βάπτισιν, ἡ μετ' αὐτὴν γωνιώδης τὴν Μεταμόρφωσιν, ἡ πρὸς Δυσμὰς τὴν Σταύρωσιν, ἡ μετ' αὐτὴν γωνιώδης τὴν ἀποκαθήλωσιν, ἡ πρὸς Βορρᾶν τὴν Ἀνάστασιν καὶ ἡ μετ' αὐτὴν τελευταία τὸν Εὐαγγελισμόν. Ἐν αὐτῶν ἐξέχει ἡ ζώνη τοῦ θόλου μὲ τὸν Παντοκράτορα ἐν μέσῳ, καὶ δώδεκα ὁλοσώμων ἀγγέλων ἐν τῇ περιφερείᾳ. Κάτωθεν τῆς ζώνης καὶ πέριξ τῶν ἀψίδων δι' ὁμοιοχρόου ψηφιδωτοῦ, εἰκονίζονται οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, ἐν ταῖς γωνίαις δὲ οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ μετὰ τῶν Χερουβείμ καὶ Σεραφεῖμ, ἱσταμένων πέριξ.¹

Τὸ ἅγιον βῆμα ἀποστράπτει ἀπὸ ψηφιδωτῶν καὶ πολυτίμων μαρμάρων, τρίκογχον, καὶ ὑπὸ τὴν μέ-

(¹) Τὰ τοῦ θόλου τῆς Ν. Μονῆς, ἅτε δὴ καταπεσόντος μετὰ τηλικούτων ἀφ' αὐτοῦ τούτων τῶν τέχνης καὶ αἰσθημάτων, ἠρύσθη ἐκ συγγραφῆς, ἀναφερομένης εἰς τὴν Μονὴν ταύτην καὶ Ν. ε. α. μονήσια καλουμένης.

σπιν κόγχην τὴν Ἀγίαν τράπεζαν, ἔνθα ἦν καὶ ἡ μυρσίνη, ἐφ' ἧς ἀνευρέθη ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας, ἄνευ βρέφους. Κατὰ τὴν μεσαιάν κόγχην εἰκονίζεται ὁλόσωμος ἡ Θεομήτωρ, κατὰ δὲ τὰς πλαγίας δύο Ἀρχάγγελοι. Τριάκοντα στήλαι, πολύγωνοι, λεπτὰ καὶ λευκαὶ ἐξωρατίζουσι τοὺς τοίχους τοῦ καθολικοῦ, ἀναλόγως αἰρούμεναι ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἄχρι τῆς ζώνης τοῦ θόλου. Θεωρῶν τὸν ναὸν, τὴν ἀπαράμιλλον καὶ πάσης περιγραφῆς ἀνωτέραν ψηφιδωσὶν του, τὴν ἄψογον ἑκφρασιν τῶν προσώπων, οὕτως ἔντεχον, ὥστε ἡσθάνομην κατὰ γράμμα ῥήγος ἀτενίζων εἰς τὰ πρόσωπα, τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν τέχνην, ἥτις ἐφαίνετο οἷον εἰ ἐκλέξασα ὡς ἐστὶν τὸν ναὸν τοῦτον, ἡσθάνομην ἀνεκφραστον ταραχὴν καὶ συγκίνησιν, ἀναλογιζόμενος τὴν προσεχῆ καταστροφὴν τοῦ καλλιτεχνήματος. Οἱ μοναχοὶ δεικνύοντές μοι τὸν εὐκτῆριον οἶκόν των, καλοῦντές με ἀλληλοδιαδόχως νὰ θαυμάζω τὰς ἁρμονίας καὶ τὸ κάλλος τοῦ ναοῦ, ἔκλαιον ὅτι χάνεται διὰ παντὸς ἀριστούργημα, ὅπερ τελειωθὲν πρὸ 837 χρόνων, Αὐτοκρατορικῇ προνοίᾳ καὶ δαπάνῃ, διετέλεσεν ἐν τῶν σεμνωμάτων καὶ ἐγκαλλωπισμάτων τῆς νήσου καὶ τῆς Ἐκκλησίας καθόλου. Τί ἡδυνάμην νὰ εἶπω τοῖς μοναχοῖς, ἀφοῦ ἐγὼ αὐτὸς διατελὼν ὑπὸ τὸ κράτος ἀνεκφράστου ψυχικῆς ὁδύνης, παρηγορίας μᾶλλον εἶχον ἀνάγκην καὶ πνευματικῆς ἀντιδρά-

σεως! Οὐδέποτε θὰ λημονήσω τὴν πένθιμον ὄψιν, τὰ δάκρυα καὶ τοὺς στεναγμοὺς τῶν ἀδελφῶν τῆς Νέας Μονῆς. Ἐβλέπομεν ὁμοῦ τὴν ἐκκλησίαν, ἐθαυμάζομεν δι' ὑστάτην φορὰν τὸ κάλλος αὐτῆς καὶ τὴν τέχνην, καὶ ὅτε ἀνελογιζόμεθα, ὅτι εἰς σποδὸν καὶ συντρίμματα εἴμαρται μετὰ μικρὸν νὰ καταπέσωσι τὰ θαύματα ἐκεῖνα τῆς τέχνης, καταλαμβάνόμεθα ὑπὸ λυγμῶν σχεδὸν, οὓς οὐδὲ ν' ἀποκρύψωμεν ἀμοιβαίως ἐφροντίζομεν. Οἱ τοῖχοι διεσπάρησαν εἰς βαθμὴν οὐδεμίαν σχεδὸν ἐπιτρέποντα ἀνακαίνισιν· ὁ θόλος κατέπεσεν ὁλόκληρος, συντριβείς ἐν τῷ ἐδάφει τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐριον, ὅταν πνεύσωσι βόρειοι ἄνεμοι, ἢ τὸ ἔδαφος σαλευόμενον ἔστω καὶ χαλαρῶς συντελέσῃ τὸ βαθμιαῖον ἔργον τῶν βροχῶν καὶ τῶν ἀνέμων, οἱ ἀδελφοὶ τῆς Νέας Μονῆς θὰ στηρίξωσι τὰ μέτωπα αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐρείπιοι τοῦ ναοῦ, θρηνοῦντες τὴν ἀπώλειάν του, ὡς υἱοὶ ἀπορφανισθέντες πατρός, μητρὸς, πάσης συγγενείας καὶ πάσης ὕλικῆς ἀγάπης ἐπὶ τῆς γῆς.

Εἶχον ἀληθῶς ἀνάγκην ἀλλαγῆς θεάματος ἅμα καὶ θέματος. Παρά τινα γωνίαν τοῦ ἐρειπωμένου περιβόλου τοῦ μοναστηρίου, παρετήρησα διερχόμενον μοναχὸν, κεκαλυμμένην ἔχοντα τὴν κεφαλὴν διὰ μελανοῦ ὑφάσματος, ἀποκρύπτοντος ἅπαν τὸ πρόσωπον καὶ ἐξικνουμένου ὀπίσθεν ἄχρι τῶν νεφρῶν καὶ ἔμπροσθεν ἄχρι τῶν ὀφρύων. Περιέργως ἠρώτησα τίς

ἦν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, οὕτινος τὸ σθεναρὸν βάδισμα ἤλεγγεν ἀκμαίαν ὑγίειαν. Μ' ἀπεκρίθησαν, ὅτι ὁ μοναχὸς ἦν ὁ ἀσκητὴς Παχώμιος, διερχόμενος ἐν νηστείᾳ καὶ μαρτυρίᾳ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ ἐν τινι σπηλαίῳ τοῦ Προβατείου ὄρους, τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ, ἐν ᾧ πρὸ 810 χρόνων ἀσκητεύοντες οἱ μοναχοὶ Ἰωσήφ, Ἰωάννης καὶ Νικήτας, εἶδον τὴν μυρσίνην φλεγόμενην, ἀλλ' ἀδαπάνητον. Ὁ μοναχὸς διήροχτο ἐν τάχει, κατευθυνόμενος πρὸς τὰς κλιτύας τῶν βουνῶν, ὅτε σπεύσας τὸν προκατέλαβον ἑτοιμον γ' ἀφηνισθῆ ἀπὸ τὰς ὀψεις μου. Ἦν νέος ἔτι τὴν ἡλικίαν· οἱ γαλανοὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἦσαν μεστοὶ ἐκφράσεως καὶ τινος ἀγριότητος· ἡ ὄψις τοῦ κάτωχρος, γρυπὴ μᾶλλον ἢ ρίς, καὶ καστανόχρους ὁ πώγων· τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐκάλυπτεν ἡ μελανὴ καλύπτρα, καὶ ἀπὸ τῆς ὀσφύος τοῦ ἡρτητο κομβοσχοίνιον τερματούμενον εἰς μέλανα ὀστέϊνον σταυρόν. Πρῶτον ἤδη ἔβλεπον ἀσκητὴν, ἡ δὲ φαντασία μου, τρεφομένη ἀπὸ τὰς εἰκόνας τῶν ἀναχωρητῶν τῆς Θηβαΐδος, ἐθεώρει ἐν τῷ μοναχῷ τούτῳ ἕνα τῶν σιδηρῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου καὶ Σάββα τοῦ Ὁσίου, ὧν τὰς ἱστορίας, παῖς ἔτι, εἶχον μετ' ἐκπλήξεως καὶ θαυμασμοῦ ἀναγνώσει. Ἡ συνάντησίς μου μετὰ τοῦ ἀσκητοῦ ἐν τῇ ἐρημίᾳ ἐκείνῃ, ἐν μέσῳ τῶν συνδένδρων χώρων τῆς μονῆς, ὑπὸ τὴν θέαν ἐρειπίων καὶ καταστροφῶν, καὶ τὰς ἐντυπώσεις ἅς τινες πρὸ μι-

κροῦ εἶχον λάβει, περιερχόμενος τὸ κτίριον καὶ οἰκτείρων τὰς ἀπώλει'ας, εἶχέ τι ὁμολογουμένως τὸ πρωτότυπον, δι' ἐμὲ δὲ καὶ τὸ ἐπιβάλλον. Τὸν ἔλαβον ἐκ τοῦ βραχίονος καλῶν αὐτὸν «πάτερ», οὗτος δὲ στραφεὶς μ' ἐχαίρετ' ἡθους φιλόφρονος ἀνδρὸς, εἰθισμένου εἰς τὰ τοῦ κόσμου καὶ πῶς τρίβονος εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰς συνηθείας τοῦ βίου. Ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἐξηκολούθουν λαλῶν μετὰ τοῦ ἀσκητοῦ, ὁμολογῶ δὲ ὅτι μετὰ λύπης διέγνων ὅτι ὁ νοῦς του εἶχεν ἀποπλανήσῃ αὐτὸν εἰς θεωρίας καὶ μελέτας, πόρρω ἀπεχούσας τοῦ ὑγιοῦς πνεύματος τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ τῶν πρώτων ἀναγκῶν πρὸ συντήρησιν αὐτοῦ τοῦλάχιστον τῆς ἀπλῆς ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου. Ἦτο ματαιοπονία νὰ πειραθῶ ἐπανόρθωσιν συνειδήσεως σκληρυνθείσης ἀπὸ δεκατετραετίας ἐν τοιοῦτῳ βίῳ. Ἐκαλεῖτο Παχώμιος ὁ ἀσκητὴς, καὶ τὴν πρώτην του ἡλικίαν εἶχε διέλθει εἰς τὰς ἀπαρμύλλους τῆς Ἰωνίας καὶ τοῦ Βοσπόρου ἀκτὰς. Σκληρὰ ὕβρις ἀπευθυνθείσα κατὰ τῆς ἀνδρικῆς αὐτοῦ ἀξιοπρεπείας, κατέστησε φονέα τριῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων (ζαπτιέδων) τὸν Παχώμιον, ὅστις συλληφθεὶς καὶ καθειργθεὶς εἰς ὑγρὰ σπῆλαια, χρησιμεύοντα πρὸς Τούρκους ἀντὶ φυλακῶν, κατῴρθησε, μετὰ μακρὰς περιπετειῶς νὰ δραπετεύσῃ. Ὁ βίος του εἶχε διέλθει ἐν τρικυμίαις ποικίλαις, ἐνῶ δ' ἐλάλει ἐνόμιζον ὅτι εἰς τὴν γλαυκὴν κόρην τοῦ

ὀφθαλμοῦ του διέκρινον λείψανα βιωτικῶν καταιγίδων, ἃς δὲν ἡδυνήθη ν' ἀποσβέσῃ τῆς μικρᾶς καὶ σκληρᾶς ἀσκητείας ἢ ἐπίδρασις. Ἀπ᾽ τῆς ἡμέρας τρώγων ξηρὸν ἄρτον καὶ ἐνίοτε ἀνέλαια ὕσπρια, 400 ποιῶν ἡμερησίως γονυκλισίας ἐκοιμάτο 3 μὲνον ὥρας ἐπὶ τῶν 24 τοῦ ἡμερονυκτίου, τὰς δὲ λοιπὰς ταλαιπωρῶν τὸ σῶμά του ἐν κακουχίαις καὶ πρᾶσσευχαῖς ὑπὸ τὰ θάλαττα θερινοῦ ἡλίου, τοὺς πάγους τοῦ χειμῶνος, καὶ τὰς ὑγρασίας καὶ τὰ ψύχη χειμερινῶν νυκτῶν, ἥλπιζε, μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι θὰ ἔσωζε τὴν ψυχὴν του. Μοὶ ἐψέλλισε περικοπὴς τινὰς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, μοὶ ἐλάλησεν ἐν ἀκραδάντῳ πεποιθήσει περὶ δαιμόνων καὶ πειρασμῶν, μορφὴν χοίρων δανειζομένων καὶ ἐνοχλούντων τὴν νύκτα τὸν τρίωρον ὕπνον του, ἐπειράθη νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸ πέλαγος μεταφυσικῶν τινῶν θεωριῶν, τάχιστα ὅμως κατεῖδον ὅτι εὐχερέστερον ἦν αὐτῷ τὸ ταλαιπωρεῖσθαι ἢ τὸ ἀναπτύσσειν θέματα μεταφυσικῆς καὶ ψυχολογίας.

Ἐῖχον πρὸ ἐμοῦ φρενόπληκτον δυστυχῆ, ἀλλ' ἤρωα βεβαίως τῆς ἐσφαλμένης αὐτοῦ πεποιθήσεως, ὁμολογῶ δὲ ὅτι, καὶ τοὶ οἰκτεῖρων βαθέως τὸν νοσοῦντα τὴν ψυχὴν ἀσκητὴν, τὸν ἐθαύμασα ἀνυποκρίτως διὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ γνώμης. Ἐὰν τοιούτους σιδηροὺς χαρακτηρᾷς, ἀφοσιουμένους εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ πραγματικοῦ

ἀγαθοῦ, καὶ μετὰ τῆς καρτερίαις τοῦ ἀσκητοῦ Παχωμίου, ἡδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν οἱ ἐν τῇ κοινωνικῇ ἀνεμοζάλῃ διερχόμενοι τὸν ἀβίωτον βίον μας, βεβιαίως σχετικῇ εὐπλοίᾳ θὰ ὠδήγει τὸ ταλανιζόμενον σκάφος μας. Ἀλλ' ὁ Παχώμιος, δῆμιος ἀσπλαχνος τοῦ ἑαυτοῦ του, εἰς οὐδὲν ἡδύνατο ν' ἀποβῇ χρήσιμος, τοῦναντίον ἔμαθον μετὰ μικρὸν, ὅτι ἠρίθμει ἐν τῇ τρώγλῃ αὐτοῦ τρία νέα θύματα, τρεῖς ἀνθρωπίνους ὑπάρξεις, ἃς περισυναγαγὼν ἐν τῷ σπηλαίῳ του, ὑπέβαλεν ἐθελουσίως εἰς τὸ μαρτύριον τῆς ἀσκητείας, κατηγὼν αὐτὰς καὶ ὑπισχνούμενος μετὰ τὴν γενναίαν δοκιμασίαν, τὴν αἰώνιον ζωὴν, ἀνθ' ἧς, οὕτω ἐλεεινὴν ἦγον τὴν πρόσκαιρον.

Ἀφῆκα τὸν Παχώμιον καὶ ἀπελθὼν παρὰ τοῖς λογικοῖς μοναχοῖς τῆς «Νέας Μονῆς», παρεκάλεσα, ἂν ἦτο δυνατόν, νὰ μὲ ὀδηγήσωσιν εἰς τὸ ἀσκητήριον τοῦ Παχωμίου, διότι ἐπόθουν ζωηρῶς νὰ ἴδω τὰ θύματα τοῦ μονομανοῦς καλογήρου. Τὸ ὕψος τῆς σκῆτης δὲν ἦν εὐκαταφρόνητον· 2,500 πόδας καὶ πλέον ὕψοῦτο ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης τὸ σπήλαιον, ἔνθα ἐμόναζεν ὁ ἀσκητής, τὸ ὅλως δὲ ἀναντες τῆς ἀναβάσεως ἐδυσχέραине τὴν ἀπόπειραν. Τὴν ἐπεχείρησα ὅμως, καὶ ἀνάπλευς ἰδρώτος, ἀσθμαίνων καὶ μὲ τὰ ὑποδήματα σχισθέντα, προσήγγισα εἰς τὸ ἐρημητήριον τοῦ μοναχοῦ, ὑπεράνω τοῦ ὁποῖου ὁ ἀκούραστος αὐτοῦ ζῆλος ἤγειρε

μεγίστην ἐκκλησίαν, ἱκανὴν νὰ κατέχη καλὴν θέσιν εἰς ὅποιανδήποτε μετρίαν πόλιν. Τί δὲν κάμνει ὁ ζῆλος, ἡ καρτερία, καὶ ἡ εἰς τὴν ἰδέαν ἀφοσίωσις! Φθάσας εἰς τὸ ἀκρότατον ὕψος τοῦ ἀσκητηρίου, ἐστράφη θεωρῶν τὴν πέριξ φύσιν γλοάζουσαν ὅλην ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ ἔαρος, καὶ ὁ οἰκτιρμός μου διὰ τοὺς δυστυχεῖς τούτους, οἵτινες ἀφῆκαν καὶ φύσιν, καὶ οἰκογένειαν, καὶ τοῦ βίου τὰς ἀθώας περιπετείας, ἵνα ἐγκλεισθῶσιν εἰς τὴν φοβεράν τῆς σκῆτης κόλασιν, αὐτόχειρες καθημερινοὶ, ἀπέβη βαθύτερος καὶ σφοδρότερος. Εἶχον τὴν θάλασσαν σχεδὸν ὑπὸ τοὺς πόδας μου, καὶ τὸν Θεόδωρον προσβάλλοντα δίκην σκοπέλου ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς. Δεξιόθεν ὑψοῦντο τὰ πράσινα βουνὰ τῶν Ἐρικωνῶν, ἀριστερὰ τὸ Πηγάνιον ὄρος κατὰ κυματισμοὺς ἀπλούμενον, ἐχάανετο εἰς ἀραιὰ νέφη, καὶ τὸ Πένθοδον μὲ τὴν ἐλατοστόλιστον κορυφὴν του καὶ τὰ κελλία τοῦ ἁλλου μονομανοῦς Παρθενίου, ὅντινα εἶχεν ἐξορίσει καὶ μετακαλέσει πάλιν ἐκ Σμύρνης ὁ διοικητὴς τῆς νήσου, ἐκάμπτετο πρὸ τοῦ ὑψηλοῦ ὄρους, ἐφ' οὗ ἱστάμενος, περιῆγον ἅπληστον βλέμμα, ἀποθαυμάζων τὰς πιτυοφόρους χαράδρας καὶ τὰς θαλλούσας πλευράς καὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων. Μαλακὴ καὶ εὐώδης αὖρα ἐπέπνεε κιναῦσα τοὺς ἀσποδέλους καὶ τὸν ἐλελίσφακον, χύνοντα πέριξ τὰς εὐωδίας του, τὸ θέαμα ἦν ἐξάισιον, ἀλλ' ἀκριβῶς τὴν στιγμὴν

τῆς ἀπλήστου ἀπολαύσεως τοιοῦτου ἀπαρμιλλοῦ θεάματος, ὁ ὄφιος ἤγειρεν ἀπὸ τοῦ ἄνθους τὴν κεφαλὴν του, πειρώμενος νὰ δηλητηριάσῃ τὴν ἑκστασιν τοῦ θεατοῦ. Πρὸς τὸ βάθος κατείδον εὐκρινῶς τὴν «Νέαν Μονὴν» εἰς ἐλκεϊνὸν ἐνιαῖον ἐρείπιον μεταμορφωθείσαν, καὶ τὰ ἀνώμαλα χεῖλη τοῦ κύκλου, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο χθὲς ἀκρόμη ὁ θαυμασιος ψηφιδωτὸς θόλος, χαίναντα φοβερώς, ὡς στόμα γραΐας νωδῆς, ὅπερ, οὐχὶ τοῦ χρόνου ἢ πάροδος, ἀλλ' ἡ ἀγρία βία τοῦ σεισμοῦ μετεμόρφωσεν εἰς σαπρὸν ἀπὸ εὐώδους, ἐρατεινοῦ καὶ μαργαριτοφόρου, οἷον ἦν πρὸ ἐβδόμῳ μόνις! Ἀπέστρεψα ἀπεγνωσμένως τὴν κεφαλὴν, καὶ παρελθὼν ταχέως τὴν ἐπικίνδυνον τρίβον, ἣν εἶχον διέλθει, ἐπλησίασα καὶ ἔκρουσα τὴν θύραν τοῦ ἀσκητοῦ, οὗτινος τὸν ἀσθενῆ ἦχον τῆς προσευχῆς εἶχον μετὰ τινος συγκινήσεως ἀκούσει ἔξωθεν.

Ἡ θύρα ἠνοιχθη καὶ ἐξησθενημένη μορφὴ ἐπρόβαλεν ἔσωθεν. Ὁ μοναχὸς ἦν νέος, ἀλλ' οἱ μόχθοι εἶχον ρυτιδώσει τὸ πρόσωπον, ἀφ' οὗ ἡ ἀλκὴ δὲν εἶχεν ἔτι παντελῶς ἀποχωρήσει. Μ' ἐθεώρησε περιέργως, ἀλλ' ἄνευ ἐκπλήξεως προφανοῦς· τῷ ἀπνήθυον ἡπίως τὸν λόγον καὶ μ' ἀπεκρίθη ταπεινῶν τοῦς ὀφθαλμοὺς καὶ περιστελλόμενος περὶ τὸν παραστάτην τῆς θύρας. Ἐκαλεῖτο Νικήτας· καὶ ἦν ἀπὸ τῆς κώμης Βροντάδο· ναύτης πλεύσας ἐπὶ τῶν νώτων ἀγρίας θαλάσσης, ἐγκατέλειψε καὶ θάλασσαν καὶ κα-

ταιγίδας, προσελθὼν νὰ σωθῇ πιθανῶς ἀπὸ τὰς τῆς καρδίας του, εἰς τὸ ἐρημητήριον ἐκεῖνο, ἐφ' οὗ ἀπλήστως περιέφερον τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ἦτο μικρὸν καὶ χαμηλὸν, ἀκάθαρτον, φρικῶδες, καὶ ἀπόζον ὡς χῶρος ἐφ' οὗ ἡ κυκλοφορία τοῦ ἀέρος διατελεῖ εἰς αὐστηροτάτην κάθαρσιν. Παρὰ τὸ προσκεφάλαιον αὐτοῦ, ἐφ' οὗ ἡ κινάθρα εἶχεν ἀποτυπώσει ἤδη ἀναμφισβήτητον σφραγίδα κατοχῆς, εἶδον τόμους τινάς, οὓς ἐγνώρισα ὅτι ἦσαν συναξαρίσται καὶ ἀμαρτωλῶν σωτήρια. Ὁ μοναχὸς ἔφερε ποδῆρες φόρεμα, μελανόν, ἐξ ἡμισείας μάλλινον καὶ λιπῶδες ἐκ τῆς ἀκαθαρσίας, ἄνευ χιτῶνος καὶ ὑποδημάτων, μὲ κόμην πίπτουσαν εἰς κεκολλημένους βοστρύχους πυκνοὺς περὶ τὸν λαιμόν του, παρίστατο εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου ὡς ὃν περίεργον ἑτέρου κόσμου, οὐχὶ βεβαίως φωτεινότερου καὶ εὐδαιμονεστεροῦ τῆς σφαίρας ἣν ἡμεῖς, καὶ τοι οἶκόν μας, ἀποκαλοῦμεν κοιλάδα κλαυθμῶνος· τῷ ἀπέτεινον ἐπανειλημμένως ἐρωτήσεις, ἀπῆντα δὲ ἐν προφανεῖ διατελῶν ἀμνηχανία· τὸν ἠρώτησα ἐὰν ποθῇ τὸν κόσμον, ἐὰν ἔχη μητέρα, πατέρα καὶ ἀδελφάς, ἐὰν δὲν ἔχη ἀναμνήσεις εἰς τὸν βίον, ἢ ἄλλα φίλτατα πρόσωπα, ὧν ἡ μνήμη καὶ ἡ θεὰ θὰ ἦτον ἱκανὴ νὰ ἐπιτελέσῃ τελείαν ἀναρχίαν εἰς τὰ στήθη του. Μ' ἀπεκρίθη ἐξαίρων τὴν ἡρεμίαν τοῦ κελλίου του, καὶ παρατηρῶν μοι ὅτι ἅπας ὁ βίος καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτὸν, ἐτύγ-

χανε κεκλεισμένος ἐντὸς τῶν τοίχων τοῦ ἀποχωρητηρίου του. Ἡθέλησε νὰ μοὶ ψελλίσῃ φρασιδία τινὰ, ἅτινα προφανῶς εἶχε συλλέξει εἰς τοὺς βίους τῶν ἀγίων, οὓς ἐμπύρως ἐμελέτα. Ὅτε τῷ παρετήρησα ὅτι δύνатаι ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς πανταχοῦ, καὶ ἐν τῷ βίῳ νὰ ᾔῃ καὶ ἀσκητὴς καὶ νικητὴς, μ' ἀπήντησεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον καὶ κλίνων τὴν κεφαλὴν του ἡτοιμάζετο νὰ κλείσῃ τὴν θύραν, ἀπερχόμενος τὸν ἐσταμάτησα ἀποτεινὰς αὐτῷ δευτέρως ἐρωτήσεις καὶ ἀρτύων αὐτὰς διὰ τινων παθητικῶν ὑπαινιγμῶν· ὁ Νικήτας μ' ἐθεώρησεν ἀτενῶς, ἐσίγησεν ὅμως, ἐνῶ ἀπὸ τῆς ἀντικρῆ πλευρᾶς θύρα ἑτέρα ἀνοίγεισα μοὶ ἔδειξε τὴν δυάδα νεωτάτων προσώπων χορωπῶν, τηρούντων ὅλην τὴν ἀκμὴν τῆς νεότητος. Ἦσαν δυστυχεῖς πλάσματα πεπρωμένα νὰ αἵμαπτύσωσι εἰς τὴν κόλασιν ἐκείνην «διὰ νὰ σώσωσι τὴν ψυχὴν των.» Ἐπεθύμησα νὰ εἶχον ἀπόλυτον ἐξουσίαν, ἐνῶ δὲ ἤρχισα ἀνοίγων μικρὰν μετ' αὐτῶν ὀριλίαν, ἤκουσα κρύφα παρὰ τοῦ συνοδούντός με καλογήρου, ὅτι οἱ νεόφυτοι οὗτοι ἀπείργονται νὰ λχλῶσιν ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ προστοῦ των, τοῦ Παχωμίου τοῦτέστι, ὃν εἶχον ἀφήσει πλανώμενον εἰς τὰ πέριξ τῆς «Νέας Μονῆς.» Εἶχον τὴν ἀπλότητα νὰ φανῶ τυπικὸς καὶ ἀπεσύρθην πρὸς τὸ σπήλαιον ἐντὸς τοῦ ὁποίου πρὸ ἐννέα αἰώνων ἐμόναζον οἱ ὄσιοι ἰδρυταὶ τῆς «Νέας Μονῆς.»

Ἐντὸς τῶν σπλάγχχνων τοῦ Προβατείου ὄρους, εἰς ὕψος 2,700 ποδῶν, ἡ φύσις ἐλάξυσσε τὸ σπήλαιον τοῦτο τανῦν μεταβληθένεις πολυκάνδηλον ἐκκλησίαν. Ὅτε εἰσῆλθον, μετὰ τῆς φυσικῆς ὑγρασίας ἡσθάνθησαν καὶ φρίκην, ἀναλογισθεὶς τὴν πιθανὴν περίπτωσιν ἰσχυροῦ σεισμοῦ μετ' ἀπορράξεων ἢ ἄλλων κινδυνωδῶν περιπετειῶν. Ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τούτου, περὶ τὸ μεσονύκτιον, εἰσερχόμενοι οἱ ἀσκηταὶ τοῦ Προβατείου ὄρους, ρίπτονται μὲ τὴν κεφαλὴν κατὰ γῆς, εἰς τὸ ὑγρὸν ἔδαφος, δεόμενοι τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγάπης, τοῦ ἐλέους καὶ τοῦ οἰκτιρμοῦ! Ὅταν οἱ πάγοι καλύπτουσιν ἅπασαν τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βουνοῦ, ἀγριπιοῦσι τὰς μέσας νύκτας οἱ μοναχοὶ προσευχόμενοι εἰς τὰς πλάκας τοῦ σπηλαίου ἄσπιτοι, τρέμοντες, ἡμίγυμνοι, ἀσκεπεῖς καὶ ἀνυπόδητοι! Φρικαλέα νόσος τῆς ψυχῆς ὑπονομεύει ἀληθῶς τοὺς ἀθλίους τούτους! Ἐξῆλθον τοῦ σπηλαίου ἐν πάσῃ σπουδῇ προσεῖδον τελευτικῶς πρὸς τὰ θύματα τοιοῦτου φανατισμοῦ πεποιοθήσεως, καὶ χαιρετήσας καὶ ἀντιχαιρετηθεὶς, κατῆλθον πενθίμως τοῦ βουνοῦ, ἐφ' οὗ, ὑπὸ τοιαύτην καθαρὰν καὶ διαυγῇ ἀτμόσφαιραν, τηλικούτον ψυχικὸν καὶ ὁλέθριον μόλυσμα εἶχε σκηνώσει. Ἡ κάθοδος ἦν ταχυτέρα φυσικῶς ἢ ἡ ἀνόδος· ἐπανεῦρον τοὺς μοναχοὺς τῆς «Νέας Μονῆς» ἀναμένοντάς με, καὶ εἰς τὴν ἀγγελίαν ὅτι ἡ ἡμίονος μ' ἀνέμενε παρὰ τὴν ποτὲ θύ-

ραν τοῦ μοναστηρίου, ἡτοιμάσθην νὰ καταλίπω τὴν μονὴν καὶ τοὺς φιλοξένους ἀδελφούς.

Ἄλλ' ἡδυνάμην ν' ἀπέλθω, χωρὶς ὕστατον νὰ ρίψω βλέμμα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν αὐτὴν, ἧς τὴν φήμην ἐκ πείρας ἤδη εἶχον καταμάθει νὰ θεωρῶ ὡς δικαίαν; Προσῆλθον πάλιν εὐλαβῶς καὶ ἀπὸ τῶν χαινόντων παραθύρων ἀπεθαύμαζον ἀπλήστως τὰ μωσαϊκὰ, δι' ὧν ποικίλονται οἱ ὄρθιοι ἔτι τοῖχοι. Τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης αἱ συγκινητικαὶ σκηναὶ καὶ τῆς Νέας Διαθήκης τὰ κυριώτερα ἐπεισόδια ἀπεικονισθέντα διὰ ψηφίων καλλιτεχνικῶν, πληροῦσι θαυμασμοῦ, φόβου, συγκινήσεως καὶ ἀπελπισίας ἐν ταῦτῳ τὴν ψυχὴν. Τί θὰ ἀπογείνωσι τοιαῦτα ἀριστουργήματα; . . . Φεῦ! τοῦ σεισμοῦ καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ. Μοὶ ἐπετρέπη εὐμενῶς νὰ λάβω τεμάχιον ψηφιδωτοῦ, εἰκονίζοντος τὴν κεφαλὴν τῆς Θεομήτορος, ἐν θαυμασίᾳ ἐκφράσει, δὲν ἤμην ὁμῶς ἀποχρώντως εὐτυχής, ὥστε νὰ ἐκθέσω τοῦτο ἄρτιον εἰς τὸν κοινὸν θαυμασμόν. Διεσπάρθη κατὰ τὴν μετακόμισιν, καὶ ἡ θέα τῶν τεμαχίων, ἅτινα μετ' εὐλαβείας φυλάσσω εἰς ἀνάμνησιν, μὲ ἀνακαλοῦσι, συντετριμμένα καὶ ἄτακτα, τὸν νὸν τῆς Ν. Μονῆς, οἷον ἐθεώρησα αὐτὸν κατὰ τὴν βραγχείαν ἐκεῖσε διαμονήν μου, τὴν ἐπίσημον ἡμέραν τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων τοῦ 1881.

Ἐάν ποτε αἱ γραμμαὶ αὗται πέσωσιν ὑπὸ τὰς

ὄψεις τῶν ἀδελφῶν μοναχῶν τῆς Ν. Μονῆς θὰ πει-
σθῶσιν ὅτι ἡ ὑπόσχεσις, ἣν εἶχον δώσει αὐτοῖς, ὅτε
ἐγευόμεθα ὁμοῦ ὄσπρια καὶ ἐλαΐας ἐν ὑπαίθρῳ, μα-
κρὰν τῶν ἐρειπίων, νὰ μνημονεύσω ἀτελέστατα τῆς
μονῆς αὐτῶν, ὑπῆρξεν ἱερὰ καὶ ἀπαράβατος δι' ἐμέ.
Ἐν ἐξῶμεν εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν θαυμάτων, θὰ
ἐδεόμην τῆς Παναγίας ν' ἀνεγείρῃ, ἔστω καὶ διὰ
θαύματος, τὸ ἀγλάισμα τοῦτο τῆς Νεαμονήτιδος
Ἐκκλησίας. Σήμερον προτιμῶ ν' ἀφοσιωθῶ εἰς τὸν
οἶστρον ἢ τὴν γενναιότητα πλουσίου Χίου, δυναμέ-
νου ν' ἀπαθανάτισῃ τὸ ὄνομα του συντρέχων, ἐν
ὅσῳ εἶναι καίρως, εἰς τὴν διάσωσιν τοῦλάχιστον τοῦ
καλλιτεχνήματος. Καὶ ὁ κόπος καὶ ἡ θυσία ἔσεται
βραβείως ἀνταξία ἔργου, ἐνοῦντος χριστιανικῆς καὶ καλ-
λιτεχνικῆς ἅμα ιδιότητος. Ἀπεχαιρέτησα ἐν συγκι-
νήσει βραδείᾳ τοὺς μοναχοὺς, προπεμφθεῖς ὑπ' αὐτῶν.
Κατῆλθον σπεύδων τὰς κλιτύας, στρεφόμενος, συνεχῶς
ἀλλὰ ματαίως, ἵνα θεωρήσω τοὺς τοίχους τῆς ἐκκλη-
σίας, ἣν εἶχον θαυμάσει. Εἶχον ἀποκριθῇ οἷον εἰς αἶσχυ-
νό, ἐνοὶ νὰ φανῶσι γυμνοὶ τοῦ ἀρχικοῦ κάλλους τῶν !
Ὅταν ὁ ἥλιος ἔδυσεν ἡμην εἰς τὰ πρῶτα ὑψώματα
τῆς Χώρας. Αἱ ἀκτῖνές του ἀκοντιζόμεναι ἐπὶ τοῦ
λοφου τοῦ Ἀγ. Μητᾶ ἔβλαψον ἐρυθρὰν τὴν γῆν καὶ
τὴν ἀτμόσφαιράν του, οἷον εἰς ὅπως ἐνθυμήσωσιν εἰς
τὸν περὶ τὴν τὴν φορικτὴν ἡμέραν τῆς σφαγῆς
καὶ ὅτι ἡ γῆ ἐκείνη ἦν ἑσκαί γῆ αἵματος καὶ δα-

κρούων... Ὁ Ἄγ. Μηράς! Ἀδύνατον νὰ ἐλευθερώσῃ τις τὸν στοχασμὸν τοῦ ἀπὸ τοῦ λόφου τούτου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὀπίου ἡγείρεν ἡ ἐλευθερία ἀγίαν τράπεζαν διὰ τοῦ αἵματος καὶ τῶν κοκκάλων τῶν Χρίων, καὶ ἐφ' οὗ ἡ θρησκεία ἀνεστήλωσε μέγαν, ὑπερνέφελον στυρόν. Ὅταν ἐγένετο σκότος, πλινώμενος εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς μου, ἔτρεφον τὰς ἀναμνήσεις μου, ἐν πλήρῃ ψυχικῇ ἐπαναστάσει διατελῶν. Μήπως δὲν εἶχον δικαίον; Ἀπὸ δύο ἐβδόμαδων οἰκτεῖρω εἰς τὴν νῆσον πράγματα, ἅτινα τὸ χρῆμα καὶ ὁ χρόνος δύναται νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν θέσιν, καὶ κρίσσοινα ἔτι· ἀλλὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Νέας Μονῆς τίς ποτε θά δυνήθῃ νὰ ἀποδώσῃ τελείαν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν τέχνην;

Ἐν Χίῳ, Μεγάλη ἐβδομάς.

Καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἅπαντα ἐν γένει τὰ γήϊνα, ὑπόκεινται εἰς τὸν ἀναλλοίωτον νόμον τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς. Τὸ ἀνυπολόγιστον ἄλθος τῶν ταλαιπώρων νησιωτῶν δὲν ἀνεκυρίσθη βεβαίως· συγκρίνων τις ὅμως τὴν ψυχικὴν αὐτῶν κατὰστασιν τῆς σήμερον, πρὸς τὴν πρό τινος ἐκδηλουμένην ἐν ταῖς μορφαῖς αὐτῶν ἐκστασιν, βιάζεται νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὁ νόμος τῆς παρακμῆς τοῦ τρόμου καὶ τῆς ἡθικῆς ὀδύνης ἄρχεται λειτουργῶν εἰς τὰς ὑπὲρ πᾶν μέτρον κατὰπλαγείσας, καὶ εὐλόγως, συνειδήσεις αὐτῶν.

Οὐδέποτε ἀπεικονίσθη ἐπὶ πόλεως, καὶ τελειότερον τὸ πένθος τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ ταῖς διερχομέναις ἡμέραις, ἢ ἐν Χίῳ, τὴν στιγμὴν ταύτην· τὸ πᾶν εἶναι ἀναστάσεις, ἀταξία καὶ ἀπόδοσις ἐπιθανατίων ἑορτῶν, ἃν οὕτω δύναται τις νὰ ἀποκαλέσῃ τὰς συγχρόνους σκηνάς. Οἱ ἥχοι τῶν κωδῶνων, καλούντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοὺς Χριστιανοὺς, δὲν περιδονοῦνται πλέον μυστηριωδῶς εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν. Ἐκκλησίαι δὲν ὑπάρχουσιν, οὔτε κώδωνες, τὰς δὲ ἀκολουθίας τῆς μεγάλης ἐβ-δομάδος θὰ ψάλλωσιν οἱ Χριστιανοὶ τῆς νήσου πρὸ μεγαλοπρεπεστέρων καὶ οἰκειοτέρων τῷ Δημιουργῷ ναῶν, ἀχειροποιήτων. Ἐνώπιον τῆς φύσεως, ὑπὸ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ θόλου ἤχῃ τὸ μέλος τοῦ τροπαρίου τῆς ἐνθουσιώδους ἐκείνης Κασσιανῆς, ἥτις μοναχὴ ἀντὶ Αὐτοκρατορίας, τὸ ρόσον ἀνταλλάξασα ἀντὶ ἐπιφθόνου ἀλουργίδος, διέχυσε δι' ὑπαινιγμῶν καὶ παρομοιώσεων εἰς τοὺς παθητικωτάτους στίχους τῆς ὕλης τὰς ὀδύνας τοῦ ἀκοιμήτου καὶ εὐγενοῦς πάθους τῆς, ἐνωθέντος μετὰ τοῦ θεοῦ οἴστρου τῆς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν λατρείας. Ἀτυχῆς μνηστὴρ ἀνθρώπου, ἐγκατέλειψε τὸν θνητὸν ἀφοσιωθείσα εἰς τὸν ἀθάνατον.

Ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ταῖς ἐξοχαῖς, δὲν εἶχον πλέον νὰ παρατηρήσω τι νεώτερον ἢ μᾶλλον ἐνδιαφέρον. Ἄπαντα τὰ θεάματα εἶχον ὑφαντουργηθῆ ἐκ τῆς αὐ-

τῆς ὕλης, ἐὰν δὲ εἰς τὰς ὑστάτας ταύτας σελίδας τοῦ σημειωματαρίου μου ἔγραφον: «αἱ θεῖαι ὑψηγορίαι τῶν προφητῶν, αἵτινες ἀκούονται ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τῆς θαλάσσης καὶ τοὺς ἀγροὺς, μεταβληθέντας εἰς ἐκκλησίας ὑπὸ δοκιμασθέντος λαοῦ, οὐδέποτε μὲ συνεκίνησαν βαθύτερον· οἱ ἔδυρμοι τοῦ Ἰερουσάλημ, ἀφ' ὅτου ἐπληξάν τὰς ἰσορροπίους ὄχθας τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, οὐδέποτε ἤχησαν προσφορώτερον ἢ ἡδὴ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καταστραφείσης καὶ αὐτῆς χώρας», ἐὰν, λέγω, ἔγραφον οὕτω, θὰ εἰκόμην ἐν ὀλίγαις λέξεσι τὴν θλιβερωτέραν πραγματικότητα τῆς Χίου καὶ τῶν κατοίκων της. Οἱ Χῖοι κλαίουσι τ' ἀπωλεσθέντα τέκνα καὶ τ' ἀγαθὰ των, καὶ τὰ κλαίουσι δοῦλοι, ἀναρτῶντες τὰς λύρας αὐτῶν ἀντὶ τῶν ἰτεῶν, εἰς ἀνθοπλέκτους κλάδους καὶ ἀντὶ χειλέων ποταμῶν, κύπτοντες εἰς τὰ χεῖλη τᾶφων, καταπιόντων τοιοῦτον πλοῦτον ἐλπίδων, τόσκι φιλόστοργα αἰσθήματα υἱῶν καὶ πατέρων, μητέρων καὶ ἀδελφῶν, νεονύμφων καὶ μελλονύμφων!

Μεγάλη Παρασκευή.

Δεκαπέντε ἡμέραι συνεπληρώθησαν ἀφ' ὅτου ἀπέβην εἰς τὴν ἀτυχῇ νῆσον· δεκαπέντε ἡμερῶν συνεχῆς καὶ ἀδιάκοπον θέαμα ὀδύνης καὶ θεομηνίας ἀνελίχθη ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μου, ἀποκαμώντας ἥδη τὸ μεσονύκτιον ἀναχωροῦμεν εἰς Πειραιᾶ, μὲ τὸ σῶμα μας ἐπὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ τὸν λογισμὸν

μας ἐδῶ, ὅπου τῆς μεγάλης Παρασκευῆς τὸ πένθος δὲν θὰ λυθῇ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως, καὶ ἐνθα ἐπὶ πολὺ ἀκόμη θὰ ἐξῆκολουθῇ πλανώμενον, ὥσει ἡ λύπη ν' ἀπέβῃ ὁ ἐφ' ἑστίος θεὸς καὶ τὸ παλλάδιον τῆς νήσου καὶ τῶν κατοίκων. Διὰ τελευταίαν φορὰν διατρέχω τὴν Ἀπλωταριᾶ, τὰς ἄλλας συνοικίας τῆς πόλεως, καὶ τὰ πέριξ. Ἰδοὺ ὁ οἰκοδεσπότης ἐκείνος, ὅστις, εἰσερχόμενος οἶνει λάθρα καὶ σπεύδων εἰς τὸν οἶκον του, ἀρπάζει ὀρμητικῶς ὅτι ἂν εὕρῃ προσκείμενον καὶ φεύγει, φεύγει περίτρομος, σπεύδων εἰς τὴν ἀναμένουσαν οἰκογένειάν του καὶ ἐπιπλήττουσαν αὐτὸν ὡς τολμηρὸν καὶ ἐκτιθέμενον εἰς τὰς οἰκτρὰς συνεπείας πιθανῆς δονήσεως. Περαιτέρω, δραματικώτεραι ἀνελίσσονται σκηναί· ἡ δίκελλα τοῦ ἀνασκάπτοντος ἐργάτου διασχίζει μαλακώτερον στρώμμα γῆς. . . . ἀλλὰ δὲν ἦτο γῆ ἡ ὕλη ἐν ἣ εἰσεχώρησεν ἡ αἰχμηρὰ ἄκρα τῆς σκαπάνης· ἦτο κρανίον περικαλλοῦς νέας χωθείσης ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ οἴκου, ἐν ᾧ πρὸ μηνὸς ἐτέλεσε εὐφροσύνως τοὺς γάμους της. . . Ὁ παρὼν σύζυγος ἀναγνωρίζει τὸ πτωμα, ὀδύρεται, ὀρμᾷ νὰ τὸ ἐναγκαλισθῇ, ἀλλ' ἀκατὰ τὸν ποιητὴν «πόσον ἥλλαξεν ἑκτοτε». Ἡ κόμη καταπίπτει, ἀπογυμνοῦσα τὸ κρανίον, ἀντὶ ὀφθαλμῶν χρίνουσι φρικωδῶς δύο ὅπαι ὑπὸ τὸ μέτωπον, καὶ τὰ μέλη ἀποσπῶνται, φθαρέντα ὑπὸ τῆς σαπρίας. Ἀξίως ἐπίλογος τοιοῦτου οἰκτροῦ δράματος, οἷον τὸ

χακόν! Περιτιτέρω ἔτι, ἐνεργουμένης τῆς ἀνσκαφῆς, ἀφόρητος δυσωδία δηλοῖ τὴν ὑπαρξιν πτώματος ἀγνώστου· οἱ ἐργάται ταχύνουσι τὸ ἔργον των δυσφοροῦντες, καὶ ἐν ἀποσυνθέσει ἀποκαλύπτουσι τὸν νεκρὸν ἀνδρὸς, διαρρέόμενον ὑπὸ θανατηφόρων δυσωδῶν χυμῶν. Παραπλήσιαι εἶναι αἱ εἰκόνες αὗται καὶ ἐν τοῖς χωρίοις εἰσαρμένως θὰ εἰκονίσῃ ὁ περιγνητής. Ἐκεῖ ὅμως, συνεχῶς παρὰ τὸν νεκρὸν παίδος ἢ γέροντος ἀνευρίσκουσι καὶ τὸ πτώμα ὑποζυγίου...!

Με βαθύτατα τραυματισμένην ἐκ τοιούτων σκηνῶν τὴν καρδίαν, ἀπεσύθην περὶ τὴν ὡραν τῆς νυκτὸς εἰς τὴν «Σαλαμινίαν,» ἐνθα, εὐγενεῖ παραχωρήσει, ἔμελον νὰ παραμείνω, ἄχρι τῆς ἐμφάνισεως τοῦ ἀτμοπλοίου, ἐφ' οὗ θ' ἀπηρχόμην. Συγκινητικὴ σκηνή, ἀλλὰ λίαν διάφορος μ' ἀνέμενεν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ ἐλληνικοῦ πολεμικοῦ πλοίου, μεταβληθέντος τῇ καλλαισθησίᾳ τῶν κ. κ. ἀξιοματικῶν καὶ τοῦ πληρώματος εἰς αὐτοσχέδιον ἐκκλησίαν. Ὑπεράνω τοῦ πρυμναίου τηλεβόλου ἡ ἐλληνικὴ σημαία ἀπλωθεῖσα εὐρέως, ἐφαίνετο ὡς χειροποίητος οὐρανός, ἐφ' οὗ ὁ σταυρός εἶχεν ἀποτυπωθεῖ κατὰ μέσον τοῦ κέντρου· ἡ θέα τοῦ συμβόλου τούτου τῆς Χριστιανωσύνης τοῦ περιλαμβάνοντος τὴν μεγίστην ἔννοιαν ἐν τῷ ἐλαχίστῳ, συνεκίνει καὶ διέθρυπτε διὰ τοῦ κυανολεύκου αὐτοῦ χρώματος τὴν

ἐθνικὴν φιλοτιμίαν πολλῶν Χίων χερσαίων καὶ ναυ-
τῶν, ὁρμησάντων ἀπὸ τῆς ξηρᾶς καὶ τῶν πέριξ πλοίων
ν' ἀκούσωσιν ἐπὶ ἐλευθέρας ἑλληνικῆς γῆς τῆς ἀκο-
λουθίας τοῦ Ἐπιταφίου, ὅστις ὑπὸ ἑλληνικῆς ση-
μαίας καλυπτόμενος καὶ Αὐτὸς, ἵστατο εἰς τὸ κέν-
τρον τοῦ καταστρώματος ἄνθεσι καὶ κυανολεύκαις
ταινίαις διηνησμένος. Ὅταν ἡ ἀκολουθία ἤρξατο, ἐν
σαλευμένῃ θαλάσῃ, ὑπὸ τοῦς βαρεῖς ἤχους τῶν ἱε-
ρέων καὶ τῶν ψαλτῶν, ὑπὸ τὴν θέαν τῶν Ἑλλήνων
ἀξιωματικῶν καὶ ναυτῶν, καὶ τὰς ἀνεπισητήτους
ἀναφωνήσεις τοῦ πέριξ πλήθους καὶ τοῦ ἐν ταῖς λέμ-
βοις, αἵτινες πυκνῶς ἐπολιόρχουν τὴν «Σαλαμίνιν»
οἱ ὀφθαλμοὶ ὑγράνθησαν ἀκουσίως, καὶ ἡ διάνοια
λυομένη ἀπὸ τῶν γηϊνῶν φροντίδων, ἵπτατο πρὸς
τὸν Θεόν, τὴν ἀρχὴν παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ἐξ Οὗ ἀ-
πορέει πᾶν εὐγενὲς καὶ ὑψηλόν. . . .

Ἐδεήθημεν ὑπὲρ τοῦ κόσμου, ὑπὲρ τῆς νήσου,
ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἀπὸ σεισμοῦ καὶ καταποντισμοῦ,
ὑπὲρ τῶν περισσώτων, ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ
καὶ ναυτικοῦ, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων
Γεωργίου, καὶ τῆς βασιλίσσης Ὀλγας, καὶ ὑπὲρ «τοῦ
συμπολεμῆσαι καὶ ὑποτάξαι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν
πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον». Ἡ ἀνεμοζάλη τῶν
εὐγενῶν παθῶν εἶχε κορυφωθῇ, ἐξατμισθεῖσα ὅμως
εἰς ἀθόρυβον δάκρυα τῶν παρισταμένων, πραῦναντα,
δίκεν βροχῆς μετὰ τυφῶνα, τὰ ἐξυνθέντα αἰσθή-

ματα τῶν παρισταμένων Χριστιανῶν καὶ Ἑλλήνων. Εἶθε ὁ βασιλεὺς οὗτος, ὑπὲρ οὗ ἐδεήθημεν πρό τινας, καὶ οὗτινος τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα, τὴν τόλμην, καὶ τὸν ἱπποτισμὸν ὑποτιμῶσι δυστυχῶς, εἶθε νὰ διαψεύσῃ ἐν τῷ λίαν ἐγγυτάτῳ μέλλοντι, διὰ τῆς ἡρωϊκῆς αὐτοῦ αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς εὐγενεοῦς καὶ ἐθνικῆς τόλμης, τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. . . α)

Ἡ ἀκολουθία ἐτελείωτε καὶ μετ' αὐτῆς ἐλύθη τὸ πλῆθος, εὐφροσύνους ἀποκομίσαν ἐντυπώσεις. Τράπεζα νηστήσιμος ἐκάλεσεν, ὡς ὑπὸ πατρικὴν στέγην, ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ πάντας ἡμᾶς, τέκνα τῆς ἐλευθέρας πατρίδος, ἐπὶ δούλης ἀδελφῆς χώρας διὰ τρίβοντας, καὶ ὅτε ἡ φωνὴ τοῦ σκοποῦ μᾶς ἀνῆγγειλεν ὅτι τὸ ἀτμόπλοιο ἐφάνη εἰς τὸν ὀρίζοντα καὶ τὸν λιμένα, ἠγέρθημεν συσκευασθέντες ἐν σπουδῇ.

Κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα καθ' ὃ ἔμεινον ἐπὶ τῆς «Σαλαμινίας», συναθροίσας ὅλας τὰς σημειώσεις καὶ τὰς ἀναμνήσεις μου, κατήρτισα βραχεῖαν ἀνακεφαλαίωσιν τῆς ἱστορίας τοῦ σεισμοῦ καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων του, ἧντινα συνοψίζω ὡς ἑξῆς.

Τὴν 22^α Μαρτίου 1881 περὶ ὥραν 4^η μ. μ. καὶ

α) Ὅτε ἔγραφον τ' ἀνωτέρῳ ἐν Χίῳ, δὲν ἦτο γνωστὴ ἡ προσχώρησις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν γραμμὴν τῆς Κων/λεως, ὁ δὲ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος ἐθεωρεῖτο ἐπικείμενος.

λεπτά 45 ἡ γῆ τῆς νήσου Χίου ἐκόχλασεν αἴφνης ἐν δεινῷ μηκυθμῷ, μεθ' ὃ βιαιότατοι κυματισμοὶ τοῦ ἐδά-
 ρους, τερματισθέντες εἰς ἑλικοειδῆ σπασμὸν, κατέρ-
 ριψαν τοὺς οἴκους τῆς πόλεως καὶ τῶν χωρίων, ἀνέ-
 κοψαν τὰ ὕδατα, ἐθόλωσαν τὴν θάλασσαν ἐγγὺς
 τῆς ἀκτῆς, ἔρρηξαν τὸ ἀγχίαλον ἔδαφος καὶ τὸ με-
 σόγαιον εἰς ἐλαχίστας διαστάσεις, ἀπέσπασαν ἀπὸ
 τῶν ἐρέων τεμάχια βράχων, καταπεσόντων φοβερῶς
 εἰς τὰς ὑποκειμένας χαράδρας, καὶ ἔφεραν ἐπὶ τῆς
 ἐπιφανείας τῆς γῆς τὰ καθεύδοντα ὑπ' αὐτὴν ὕδα-
 τα, ρήξαντα τὰς φλέβας τῶν. Οὐδὲν σημεῖον προάγ-
 γελον τῆς καταστροφῆς εἶχε παρατηρηθῆ δὴ καὶ
 λεπτά πρὸ τῆς πανωλεθρίας· ἡ ἀτμόσφαιρα ἦν γαλή-
 νιος, καὶ τὰ κατοικίδια ζῶα, τὰ πτηνὰ, καὶ τὰ ἐρ-
 πετὰ, ἦγον ἡσυχίαν. Ἀμέσως μετὰ τὸν σεισμὸν, ἡ
 νῆσος ἐκαλύφθη ὑπὸ πυκνοῦ νέφους κονιορτοῦ, ὅπερ,
 ὁρατὸν εἰς μιλλίων ὅλων ἀπόστασιν, κατεπτώησε
 τοὺς ναυτίλους, ἀποστραφέντας ἐν τρόμῳ πρὸς ἀλ-
 λήλους μετὰ τῆς αὐτομάτου ἐπιφωνήσεως: «πάει ἡ
 Χίος». Διαφωνοῦσιν ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τοῦ σει-
 σμοῦ, οὐδεὶς ὅμως, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἀντιλέγει
 ὡς πρὸς τὴν δύναμιν καὶ τὴν φορὰν τοῦ ρεύματος.
 Κατὰ τοὺς μὲν δύο ἦσαν οἱ σεισμοί, ὧν ὁ πρῶτος
 ἐπὶ δεύτερον λεπτὰ διαρκέσας, παρηκολουθεῖτο ὑφ'
 ἐτέρου μακροῦ ὡσαύτως καὶ βιαίου, συνετέλεσαντος
 τοῦ πρώτου τὸ ἔργον. Κατὰ τοὺς δὲ ὁ σεισμὸς ἦν

ἐνιαῖος, διαρκέσας ὑπὲρ τὰ 15 δεύτερα, μεθ' ἧς ἡ φρίκη καὶ ἡ ἀπελπισία ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων τῆς Χίου, τῶν κοιλάδων, τῶν οἰκῶν καὶ τῶν καρδιῶν τῶν κατοίκων τῆς.

Ἡ νῆσος ὑπέκειτο εἰς σεισμοὺς, κατὰ τὴν τελευταίαν δὲ εἰκοσαετίαν, οὐχὶ ἅπαξ τὸ ἔδαφος ἐδο-
νήθη ἐπιφόβως πως· ἀλλ' ὁ σεισμὸς τῆς Κυριακῆς
(22 Μαρτίου) ἦν τι, ἀναγόμενον εἰς οὐχὶ συνήθη
τάξιν τῶν ὑπογείων κλονισμῶν. Μετὰ τὴν συμφορὰν,
καθολικὸς ἀλλαλαγμὸς τῶν καταπλαγέντων κατοί-
κων, μικροῦ δεῖν ἐπεσκίαζε τὴν ὑποχθόνιον βοήν,
ἥτις ἐβρόντα ὡς ἀπὸ στομάτων λεγεῶνων δαιμόνων.
Ἡ νῦξ τῆς Κυριακῆς πρὸς τὴν Δευτέραν, 23 Μαρτίου,
σημειωθήσεται ἀνεξάλειπτος εἰς τὰς καρδίας τῶν
Χίων, παραδοθήσεται δὲ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, κα-
τάρτου μνήμης ἀντικείμενον. Ὅλα ὅσα ἀχαλίνω-
τος καὶ φλεγμαίνουσα φαντασία δύναται νὰ συλλά-
βῃ ἐν τῇ ἀκροτάτῃ αὐτῆς ἐξάψει διατελοῦσα, ὅλα
διεδραματίσθησαν ἐν Χίῳ τὴν νύκτα ἐκείνην, θλιβε-
ρὰν καὶ ἀπαίσιον ὡς νύκτα Κολάσεως καὶ καταδί-
κης θεϊκῆς. Δὲν ἔχω τὴν δύναμιν ν' ἀναγράψω τὰ
σπαρχητικὰ ἐπεισόδια, ἐπὶ τῶν ἐρωτήσεων τῶν πα-
τέρων, τῶν τέκνων, τῶν μητέρων, τῶν συζύγων καὶ
τῶν ἀδελφῶν. Οἱ κάτοικοι, ἐκτὸς μικροτάτων ἐξαι-
ρέσεων, διήλθον τὴν νύκτα ἐκείνην, ἀγνοοῦντες τίνας
ἐκ τῶν οἰκείων τῶν ἐσώθησαν, τίνας ἐχάθησαν, τίνας

ἐτραυματίσθησαν, καὶ εἰς ποῖον μέρος τῆς σπαιρούσης νήσου κατέφυγεν ἕκαστον θῦμα. Ὅταν ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, τὰς ἀγωνίας διεδέχθησαν οἰμωγαί· ἡ λανθάνουσα ἐκείνη καὶ προσφιλεστάτη ἐλπίς, ὅτι ἦτον ἐνδεχόμενον ὁ ἀγνοούμενος νὰ περισώθῃ που, ὥχστο ἀπερχομένη, καὶ λαμβάνουσα μεθ' αὐτῆς καὶ ἡσυχίαν καὶ ἐλπίδας καὶ παρηγορίαν ἀπὸ τοῦ ἀπορφανιζομένου προσώπου.

Ἐὰν τὴν ἐξωτερικὴν ἀλλοίωσιν καὶ τὰ οἰκοδομητικὰ φαινόμενα λάβωμεν μόνον ὑπ' ὄψει, ἕτερα δὲ ἄχρι τῆς ὥρας καθ' ἣν ἀνεχώρουν, δὲν εἶχον παρυσιασθῆ, δυνάμεθα ν' ἀποτολήσωμεν, περιδεῶς πάντοτε, τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἐστία τοῦ σεισμοῦ ἐγένετο τὸ σχηματιζόμενον τρίγωνον ἀπὸ τῶν ὀριζόντων ἀρκτικῶς τὴν Νέκν Μονὴν ὀρέων, ἄχρι τοῦ ὄρου τῶν Νεννήτων δεξιόθεν, καὶ τῆς ἐκείθεν τῶν Θυμιανῶν ἀκτῆς ἀριστερόθεν. Κορυφὴ τοῦ τριγώνου τούτου εἶναι οἱ πρόποδες τῶν ὀρέων τούτων, σκέλη δὲ, γραμμὴ διήκουσα ἀπὸ Δαφνῶνος δεξιὰ καὶ τερματουμένη εἰς Νέννητα, ἀριστερὰ δὲ ἡ πρὸς τὰ Θυμιανὰ, καταλείπουσα ἐντεῦθεν τὴν κοιλάδα καὶ τὰ ὑψώματα, ἐν οἷς ἡρειπώθησαν τὸ Θολὸ Ποτάμι, ἡ Καλλιμασία, τὸ Βερβεράτο, Βαβύλι, Νεροχῶρι καὶ ὅσα διαφεύγουσιν ἤδη τῆς μνήμης μου· ἀπλῆν μόνον ὑπόθεσιν ποιῶμαι, ἀναμένων μετὰ τοῦ εἰς τὴν ἐπιστήμην ὀφειλομένου σεβασμοῦ, τὴν γνώμην τῶν

εἰδημόνων, οὐς ἐπὶ τόπου ἀπέστειλε φιλοτίμως ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις.

Ὡς πρὸς τὰς ζημίας, τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς τραυματίαι, διχάζονται αἱ γνώμαι. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον παρατηρῶ, ὅτι βεβαίως τὰ 80]100 τῆς νήσου ἔπαθον, ἑκαστος δὲ ἅς ὑπολογίσῃ ὡς θέλει τὴν ὕλικὴν ζημίαν. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον προστίθημι ὅτι, καί τοι ἀνακοινωθέντος μοι εὐμενῶς τοῦ ἐξαγομένου τῶν ἐπὶ τόπου σπουδῶν καὶ στατιστικῶν τῆς τοπικῆς ἀρχῆς, καί τοι γνωστῶν κατὰσταθεισῶν μοι τῶν πλείστων ἐρευνῶν τῶν διαφόρων κυβερνητῶν τῶν πολεμικῶν Εὐρώπαικων πλοίων, τῶν ἐν Χίῳ ὁρμούντων, οὐχ' ἤττον τὴν κατὰ προσέγγισιν ἀκριβῆ στατιστικὴν, δὲν ἔκρινον δυνατὴν σήμερον, φρονῶ δὲ ὅτι ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον πιθανῶς δὲν θὰ ᾔναι δυνατὴ. Εἶχον τὰς πληροφορίας διαφόρων Χίων συλλεξάντων τὰ περὶ τῶν ἀπωλειῶν, εἶχον ἐγὼ αὐτὸς τοὺς ἀριθμοὺς μου, οὐς ἐπιτοπίω συνέλλεξα, μεθ' ὅσης ἡδυνάμην ἀκριβοῦς, ἀλλ' ὅτε ἐπεχείρουν τὴν παραβολήν, ἔβλεπον ὅτι ἀνάγκη παρίστατο νὰ ἀναβάλλω, διότι πολὺ αἰεὶ ἐκ διαμέτρου ἐχώρουν πάντων τὰ κεφάλαια. Αἱ ἀπώλειαι εἶναι ὀδυνηραί, ἵνα μὴ τις δὲ περιπέσῃ εἰς ὑπερβολάς, ἢ τανάπαλιν εἰς ἀνακριβοῦς ἐπὶ τοῦ ἐλαχίστου, ὀρθὸν εἶναι ν' ἀναμείνῃ τὸν χρόνον, ὅστις ἔσεται ὁ καλλίτερος στατιστικογράφος, εἴαν ἐννοεῖται, ὡς πιστεύω, ἐρευνητι-

κὸν πνεῦμα κεντρίσῃ τοὺς ἀρμοδίους ἐν Χίῳ.

Μίαν περατήρησιν ὅμως ποιῶμαι τελευταίαν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν θυμάτων θὰ ᾗτον ὀλιγώτερος ἂν, μετὰ τὴν πανωλεθρίαν, ὑπῆρχον χεῖρες ἑτοιμοὶ καὶ πνεῦμα πρόθυμον καὶ νῆφρον νὰ χειραγωγήσῃ τὴν ἐργασίαν. Πολλοὶ τεθχαμμένοι ἐπιπολαίως, ἔκραζον εὐκρινῶς «βοήθειν», ἀλλ' οὐδεὶς ἦν ὁ βοηθήσων. Καὶ χεῖρας καὶ πόδας ἐβλεπέ τις ἐξέχοντας τῶν χωμάτων καὶ τῶν πετρῶν, ἀλλ' ὁ πανικός, στειρεύσας φυσικῶς πᾶν αἶσθημα οἴκτου καὶ ἐνδιαφέροντος, ἀπεκώλυε τὴν ταχεῖαν ἀρωγὴν, δυναμένην ἄλλως ἐκ τοῦ ὕψους τῶν ἐτοιμορρόπων κτιρίων καὶ τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πετρῶν, ν' ἀποβῇ ὀλεθρία εἰς τὸν ζῆλον καὶ τὴν εὐσπλαγχνίαν. Ἐὰν ὁ σεισμὸς ἐγίνετο νύκτα, ἡ Χίος θὰ ᾗν Πομπηία, ἀντὶ λάδας, παρέχουσα ἐπιθανάτιον σάβανον, ξύλα, πέτρας καὶ ἄσβεστον εἰς τοὺς κατοίκους της. Ἐὰν ἐγίνετο καθημερινήν, οἱ κάτοικοι τῆς Χώρας θὰ ἐπλήρωνον φοβερὸν φόρον, χάνοντες ἐν πρώτοις τὰ ἄφρενα καὶ θήλας τέκνα τῶν, ἅτινα θὰ ᾗσαν εἰς τὰ σχολεῖα, καὶ ἅτινα κατεσκάφησαν ἅπαντα, τοῦτο δὲ, ἂν ὑπὸ τεθῇ, ὅτι ἐσώζοντο οἱ πατέρες τῶν τέκνων τούτων διεσπαρμένοι εἰς τὰς στενὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ τὰ ἐργαστήρια· ἀλλ' οἱ τὴν ἐξοχὴν κατοικοῦντες, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀπησχολημένοι εἰς τὰς ἀγροτικὰς αὐτῶν ἐργασίας, θὰ ἐδεκατίζοντο ὀλιγώ-

τερον ἢ ἤδη, ὅτε συνέβη τοῦναντίον. Ἀναντίρρητον εἶναι, ὅτι ἡ πλημμυελὴς κατασκευὴ τῶν οἰκῶν ἐν ταῖς κώμας καὶ τοῖς χωρίοις τῆς νήσου συνέβηεν εἰς τὸν ὕλεθρον. Ἄνευ ἰσχυρῶν δεσμῶν, καὶ μὲ δυσανάλογα τὰ θεμέλια πρὸς τὰς πλακοστρώτους στέγας, οἱ ἐν τοῖς χωρίοις οἴκοι, ἐπόμενον ἦν ὅτι θὰ ἐπάθαινον πλειότερον ἢ οἱ ἔχοντες δυνατοὺς τοὺς δεσμούς καὶ τὰς ὀροφὰς ἐλαφροτέρας. Ἐὰν ὁ συνοικισμὸς εἰς τὰ ὀρεινότερα καὶ τὰ πεδινώτερα μέρη ἐπιτελεσθῇ ταχέως, καὶ θὰ ἐπιτελεσθῇ, διότι μ' ὅλας τὰς ἀποδημίας τῶν κατοίκων, αἵτινες ἔχουσι τὴν ἀρχὴν εἰς παροδικὸν αἶσθημα τρόμου, οὐδεὶς Χίος θ' ἀπχρηθῇ σήμερον τὴν ἀτυχῇ νῆσόν του, ἔργον φρονήσεως θὰ ἦτον ἡ μεταπομπὴ εἰδημόνων μηχανικῶν καὶ ἀρχιτεκτόνων, οἵτινες νὰ χαράξωσι τοὺς δρόμους καὶ τοὺς οἴκους συμφώνως πρὸς τοὺς ὄρους, οὗς ἐπιβάλλει ἡ τέχνη ἐπὶ τόπων ἡφαιστειογενῶν καὶ ὑπακειμένων εἰς σεισμούς. Ἡ ξυλεία δέον νὰ ᾖ καὶ ἡ πρωτεύουσα οἰκοδομητικὴ ὕλη, πρὸ πάντων δὲ πρέπει νὰ ἐξοβελισθῶσιν αἱ βαρύτεραι στέγαι, καὶ ἰδιαίτατα αἱ χωμάτιναι καὶ πλακόστρωτοι.

Ἄλλ' εἶναι ταῦτα ἀντικείμενα εἰδικῆς ἐπιστήμης, ἀσφαλῶς ἤδη δυναμένης νὰ κρίνῃ καὶ νὰ δρίσῃ τ' ἀσφαλιστικὰ μέσα. Ὁ συριγμὸς τοῦ ἀτμοπλοίου ἐκάλεσεν ἅπαντας ἡμᾶς ἐπὶ τῆς κλίμακος τῆς «Σαλαμινίας», ὁπόθεν δεξιωθέντες καὶ εὐχαρι-

στήσαντες τὸν ἀξιόλογον κυβερνήτην καὶ τοὺς κκ. ἀξιωματικούς, ἀπήλθομεν πρὸς τὸ ἐμπορικὸν ἀτμόπλοιον, χαιρετήσαντες ἀπὸ τοῦ λιμένος τὸ Χιακὸν ἔδαφος, ὅπερ καταλιμπάνοντες δοῦλον, εἶθε τάχιστα ν' ἀσπασθῶμεν ἐλεύθερον.

EN THY ΘΑΛΑΣΣΗ ΚΑΙ EN ΠΛΩ

(Ἐπὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἀτμοπλοίου ἡ «Ραχμανιέ»).

Ὅπως μέτρον τοῦ λόγου ἐστὶν ὁ ἀκούων, οὕτω καὶ μέτρον τῆς ὑπομονῆς τοῦ ἀναγνώστου καὶ τῆς γραφῆς, ἐστὶν αὐτὸς ὁ ἴδιος, καὶ οὐχὶ ὁ γράφων. Αἰσθάνομαι ὅτι πρέπει νὰ τελειώσω. Μ' ἀπεπλάνησεν ἴσως εἰς μακρολογίας πληθώρα ὕλης, ἀλλὰ πόσα εἶχον νὰ εἶπω, καὶ ποίας φύσεως ἰδίως; . . .

Ἡ αἰφνιδία στροφή τοῦ ἔλικος μ' ἀπέσπασεν ἀπὸ τὸν ὠκεανὸν τῶν λογισμῶν, ἐν οἷς ἤμην βυθισμένος, θεωρῶν τὸ ἐρυθρὸν φῶς τῆς ἄκρας τοῦ λιμένος, καὶ τῆδε κακεῖσε τ' ἀραιὰ φῶτα τῶν θέσεων, ἐν αἷς ἦνθαι ποτὲ ἡ Χῖος! Διὰ τοῦ σκότους ὅπερ καλύπτει τὰ πέριξ ἀντικείμενα, πειρῶμαι νὰ διακρίνω ἐκεῖ εἰς τὸ βάθος, ὀλίγον ἀριστερὰ, ἓνα λοφίσκον. Ἀδύνατον! Ὁ Ἅγιος Μηνᾶς, ἀπὸ τῆς σφαγῆς ἐνεδύθη ἄλυτον πένθος, καὶ τὴν νύκτα ὁ μελανειμονῶν Ἅγιος Μηνᾶς δὲν διακρίνεται εὐχερῶς. Ὅταν πνεύσωσιν ἐλεύθεραι αὖραι ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ τῶν κοιλάδων σου, νῆσος μάρτυς τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώ-

πων, θὰ λευχειμονήσῃ ὁ ἅγιος ἐκεῖνος λόφος, καὶ τότε τὴν νύκτα θὰ αἴρεται ὡς λαμπρὸν ἄγαλμα ἐλευθερίας καὶ παρχυθίας, ἐπὶ μέλανος σπηλοβάτου. Ἀλλ' ὅταν πνεύσωσι. . . .

Ὁ δρόμος τοῦ πλοίου μας καθίστησιν ἀφανέστερα τ' ἀντικείμενα τοῦ λιμένος. Ἦδη χάνομεν σχεδὸν τὰς ξηράς, καὶ ματαίως πειρῶμαι νὰ διακρίνω τὴν κορυφὴν τοῦ Αἴπους, τὸ Βροντάδον, τοῦ Προβατείου ὄρους τὰς κορυφάς, καὶ τοῦ ἀσκητοῦ Παχωμίου τὴν σκήτην καὶ τὴν ἐκκλησίαν, τὸ μέλλον μνημα, καὶ τὴν πρόσκαιρον φήμην ἱσως. Οὐτε ὁ Κάμπος φαίνεται πλέον, ἀλλ' οὐδ' ἡ Χίος, εἰς μέλανα πέπλον καλυφθεῖσα. Ἰῆς ἀρμόζει τῆς ὀρφανῆς, καὶ τῆς ἐπαιτούσης! . . . Δὲν ἀποχωρίζεται τις ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις, ἄνευ λειποθυμιῶν τῆς καρδίας ἀπὸ ἐδάφους φίλου, ἐν ᾧ κατεῖδεν εὐκρινέστατα τὸ ἐλεεινὸν καὶ μάταιον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ἀκμῆς. Συνέλαβον ἀπλήστως τὴν τελευταίαν ἀνάμνησιν τῆς Χίου. Ἦτον αὖρα ἀνθέων λεμονέας, ἦντινα τὸ πνεῦμα πνέον ἔφερεν εἰς τὸ πρόσωπόν μου· ὡσφράνθην ἀπλήστως, καὶ ὅτε τὰ ὕστατα μῦρα δισκεδάσθησαν, ἀφῆκα τὰς πλευράς τοῦ πλοίου, κατελθὼν εἰς τὰ ἔγκατά του. Τὴν ἐπαύριον ἐχαιρετήσαμεν ἑλληνικὰς θαλάσσας καὶ ξηράς, καὶ τὴν πρώτην τοῦ Πάτχα ἀπέβημεν εἰς Πειραιᾶ. Εἰς Χίον ἀφῆκα μεσίστιον τὴν σημαίαν μας καὶ εἰς Πειραιᾶ τὴν εὐρον κυματίζουσιν

ὑπερηφάνως καὶ ἐντίμως. Εἶθε τοιοῦτος νὰ ᾖ ὁ κυ-
ματισμός Σου πάντοτε, εὐελπι σύμβολον τῆς ἐθνι-
κῆς ἐνότητος, λαμπρὸν ἄστρον, πρὸς ὃ μετ' ἐλπίδος
στρέφουσι τοὺς δακρυσμένους ὀφθαλμούς των τόσοι
δοῦλοι λατρευταί σου καὶ ἀδελφοί.



Β'

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ

ΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

I
ΑΡΤΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΩ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ

Καὶ αἱ σημειώσεις αὗται, γραφείσκει ἀπὸ τοῦ ἐ-
φιππίου πολλάκις, πάντοτε δὲ ἐν σπουδῇ, ἕνεκα τῶν
βραχυτάτων προθεσμιῶν, αἵτινες εἶχον ταχθῇ ὑπὸ
τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιτροπῆς διὰ τὴν κατάληψιν τῶν
διαφόρων διαμερισμάτων τῆς Θεσσαλίας, ἐπόμενον
εἶναι ὅτι πρωτίστως χρῆζουσι τῆς εὐμενοῦς κρίσεως
τοῦ ἀναγνώστου. Ἄς μὴ ὑποληφθῶσιν ὡς ὁδοι-
πορικὸν ἢ ἄλλο τι παραπλήσιον, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς
σημειώματα, χαραχθέντα ἐν τάχει, χάριν ἐφημερίδος,
καὶ προωρισμένα νὰ παράσχωσιν ἀμέσως εἰς τοὺς ἀ-
ναγνώστας αὐτῆς τὰς πρώτας εἰδήσεις τῆς ἐν Ἀρ-
τῇ καὶ Θεσσαλίᾳ κινήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ,
κατὰ τὴν τελευταίαν κατάληψιν, θεραπεύσωσι δὲ
εὐλογον ἐνδιαφέρον. Οὐδ' ἤθελον ἐπιχειρήσῃ τὴν εἰς
ἴδιον τεῦχος ἐκδοσιν τῶν σημειωμάτων τούτων, ἐάν
μὴ, ἐλλείψει πληρεστέρου τινὸς δημοσιεύματος, ἡδύ-
ναντο ἴσως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς περιλαμβάνοντα τὴν χρο-
νογραφίαν γεγονότος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν σπουδαιό-

τερον, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν, σταθμὸν εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῆς Ἑλλάδος.

Ἀληθῶς ἐν τισι τῶν ἀκολούθων σελίδων ἀπεμακρύνθην τοῦ κυρίου σκοποῦ, ὃν εἶχον ἐν τῷ νῷ, ὅτε ἠκολούθησα τὸν στρατὸν, θίξας καὶ κεφάλαια οὐδεμίαν πρὸς τὰς στρατιωτικάς, κινήσεις ἔχοντα σχέσιν. Ὀλίγας λέξεις λ. γ. ἀφιέρωσα διὰ τὸ εἶσαι ἀξιωμανημόνευτον χωρίον Πέτα καὶ τὴν πενιχροτάτην καὶ ρυπαράν ὀστεοθήκην, ἐν ᾗ εὔρηνται ἡμελημένα τὰ ὅσα τῶν εὐγενῶν φιλελλήνων, οἵτινες ἔπεσαν μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἡμῶν. Ὀλίγας λέξεις ἐπίσης καὶ διὰ τὰς ἀγροτικάς διαιρέσεις ἀμφοτέρων τῶν νέων Ἐπαρχιῶν, διὰ τὰς μονάς καὶ τοὺς βράχους τῶν Μετεώρων, τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν κτλ.

Ἐλπίζω νὰ μὴ κατακριθῶ ἐπὶ τούτῳ. Ἄλλως τις ἐπισκεπτόμενος τὴν Ἄρταν, δὲν σπευδεὶ νὰ πετάξῃ πρὸς τὸ Πέτα, ὅπως, ἀτενίζων ἐκεῖθεν τὰ ἥρωστόκα ὄρη τοῦ Σουλίου, καὶ τὴν πολύτιμον ἐν τῇ πτωχείᾳ τῆς ὀστεοθήκην, ἀρυσθῇ μαθήματα ὑψηλοφροσύνης καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν; Ἦθελον τολμήσει νὰ προσθέσω καὶ «μαθήματα μιμήσεως» ἂν μὴ ἔτρεχον τὸν κίνδυνον νὰ χαρακτηρισθῶ ὀπισθοδρομικός. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ τυφλοῦ καὶ ἀγαλινώτου ὕλισμοῦ, ὃ προσηλούμενος εἰς τὰ ράκη, ἅτινα ἐκάλυπτον τὰ στήθη τῶν

ἀνδρῶν τοῦ παρελθόντος, διάτρητα ἐκ τῶν τουρκομάχων ἀγώνων, δύναται νὰ ὑποληφθῇ ὡς «τὸ περίεργον τέρας» τῶν ἀγυρτῶν, κατὰλληλον νὰ τεθῇ ἐντὸς ὑαλίνου σκευοθήκης, καὶ ἐκτεθῇ εἰς τὴν ἐπὶ πληρωμῇ θεῶν τοῦ φιλοθεάμονος κοινοῦ.

Ἄλλοτε πάλιν, κατὰ τοὺς βραχεῖς ἐν τοῖς χωρίοις σταθμούς μου, βλέπων περίλυπον τὸν ἀγρότην τὴν ὑστεραίαν αὐτὴν τῆς ἀπελευθερώσεώς του, ἡρώτων ἐκπληκτος ἑμαυτὸν, ἐὰν τοσοῦτον ὑποτιμᾶται τὸ μέγα ἀγαθὸν διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ὁποίου ἐπὶ ἔτη μακρὰ αἵματοκυλίσθη καὶ ἡρημώθη ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Στερεά. Ἡ ἀγροτικὴ διαίρεσις παρίστατο αὐτομάτως πρὸ τῶν αἰσθήσεών μου, ὅσην δὲ καὶ ἂν εἶχον διαθέσιν νὰ παρίδω ζήτήματα ἀλλότρια, δὲν ἠδυνάμην νὰ μὴ παρενείρω βραχείας ἐπὶ ταύτης παρατηρήσεις, ἀνὰ μέσον τῆς περιγραφῆς τῶν λόχων καὶ τῶν ταγμάτων, τῶν φωνῶν, τῶν εὐλογιῶν, καὶ τῶν γονυκλισιῶν πολλάκις λαοῦ, ἀποδιδομένου εἰς ἑαυτόν. Τὸ ζήτημα ὅπερ τίγεται τὴν ὥραν ταύτην εἶναι ἐκ τῶν λεπτοτάτων ἐπιτηδειότατον δὲ νὰ κινήσῃ ὅλα τὰ πάθη τοῦ συμφέροντος, δυνάμενον νὰ μεταβληθῇ καὶ εἰς ἐπικίνδυνον ὄπλον δημαγωγίας, πρέψει ἐπισταμένως νὰ μελετηθῇ, καὶ μετὰ συνέσεως καὶ ὅσον ἔνεστι ἀκριβοῦς δικαιοσύνης νὰ λυθῇ ἢ τοῦλάχιστον τακτοποιηθῇ. Τὸ ἐν ταῖς νέαις ἐπαρχίαις ἀγροτικὸν ζήτημα ἐγκυμονεῖ ἀνωμαλίας, διότι

ἐὰν ἔχωμεν ἀφ' ἐνὸς τοὺς γαιοκτήμεονες, ἀληθεῖς καὶ ἀγερώχους τιμωριώτας, ἀφ' ἑτέρου ἔχομεν καὶ χωρικοὺς ἀπλήστους καὶ πονηροὺς, καὶ τὸ χεῖριστον εὐδημαγωγῆτους. Ἰστάμεθα πρὸ δύο ἀντιθέτων δυνάμεων, τῶν γαιοκτόχων μὲ τοὺς νομίμους τίτλους τῆς ἰδιοκτησίας των, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν καλλιεργητῶν μὲ τοὺς ὁδορμῶν καὶ τὰς παραστάσεις των, ὅτι ἐγένοντο τὰ θύματα αἰσχροκερδεῖας καὶ ἀνθαιρεσίας. Ἡ τραχεῖα καὶ ἄκαμπτος φωνὴ τοῦ νόμου, τυρβάζοντας μᾶλλον περὶ τοὺς τύπους, πνίγει τὴν φωνὴν τῆς συμπεκθείας εἰς τὸ στήθος τοῦ δικαστοῦ, συγκινουμένου εἰς τὴν σφωνον ὁδύνην τοῦ χωρικοῦ, εἰς τὰ δάκρυά του καὶ τὴν ἀπελπισίαν του. «Εἶναι ἀγνώμονες οἱ χωρικοὶ» λέγουσιν οἱ γαιοκᾶτοχοι, «ἀγνώμονες εἰς τὰς εὐεργεσίας μας, εἰς τὴν προστασίαν, καὶ τὰς εὐκολίας ἄστινας τοῖς παρέσχομεν.» «Εἶναι τύραννοι οἱ γαιοκᾶτοχοι» φωνάζουσιν οἱ ἀγρόται, «οἱ ἀγροῖ οὗς ἔλαβον παρὰ τῶν ἀρπάγων κατακτητῶν ἦσαν ἰδιοκτησίαι τῶν πατέρων καὶ τῶν πάππων μας· μᾶς ἐπίεσαν ὑπερμέτρως, μᾶς ἠρνήθησαν τῶν κλυθῶν μας τὴν ἀδιατάρακτον κατοχὴν, ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν δυστυχίαν μας, ἀλλ' ἤδη, ἐὰν πράγματι ἀνέτειλεν ἡμέρα ἐλευθερίας καὶ δικαιοσύνης, ζητοῦμεν νὰ μᾶς ἐγκαταστήσωσιν εἰς τὰς γαῖας μας, ἀφ' ὧν ἡ βίη καὶ ὁ δόλος ἐξεδίωξε τοὺς γονεῖς καὶ προγόνους μας». Ἐμφανίζονται, τότε οἱ

γαιοκράτοχοι μὲ τακτικούς τοὺς τίτλους τῶν ἰδιοκτησιῶν, περὶ οὗ οὐδεμία ἡδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, καθ' ὅσον εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ κύριοι οὗτοι εἶναι ἔξυπνοι ἄνθρωποι, ἐπιτηδεύονται εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων των, πρὸ πάντων δὲ γνωστοὶ διὰ τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς κρατοῦντας, παρ' οἷς δὲν εἶχεν εἴσοδον οὔτε φωνὴν ὁ δουλοπάροικος τῆς Ἡπείρου, ἢ ὁ Πενέστης τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλ' οἱ χωρικοὶ, ἐλπίσαντες ἴσως πολὺ πλέον τοῦ πρέποντος μετὰ τὴν κατάληψιν, φανταζόμενοι ὅτι αἱ κυβερνήσεις τῶν εὐνομουμένων χωρῶν δύνανται ἀκωλύτως νὰ λαμβάνωσιν ἀπὸ τὸν μὲν καὶ νὰ δίδωσιν εἰς τὸν δὲ, μὲ τὸ sans façon ἐκεῖνο, οὗτινος περιφανῆ δείγματα ἔδωκεν ἡ κατὰκτησις κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας, ἐνόμισαν ὅτι θὰ ἐβλεπον πραγματοποιουμένους τοὺς πόθους των, οὗς καὶ διετύπωσαν πολλάκις μετ' ἀσυνήθους αὐθαδείας, δυναμένης νὰ κριθῇ μετὰ τινος συγκαταβάσεως, μόνον ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἡ παχυλὴ ἄγνοια τῶν ἀνθρώπων, ἡ πεποιθήσις αὐτῶν ὅτι ἔχουσι δίκαιον, ζητοῦντες τὰς γαίς, καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ πνεύματός των ἀσκηθεῖσα ραδιοῦργος ἐπιρροή, ἥτις ἀναφλέγουσα τοὺς πόθους τῆς κυριότητος, ἀμφίβολον εἶναι ἐὰν ἀπέβλεπε εἰς τὸ ὑψηλὸν αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης, ἐνῶ εἶναι ἴσως βέβαιον, ὅτι ἐσκόπει τὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἐπιτυχίαν πλαγιωτέρων σκοπῶν.

Δογματική ἀπόφανσις ἐπὶ τῶν χωριζόντων τοῦς γαιοκατόχους καὶ καλλιεργητάς ζητημάτων, βεβαίως δὲν εἶνε ἡ ἀρίστη καὶ δικαιοτάτη τῶν λύσεων. Οὔτε ἡ τυφλὴ κατὰ τῶν γαιοκτημόνων καταφορά, οὔτε ἡ ἐπιδεικτικὴ μέριμνα ὑπὲρ τῶν συμφερόντων καὶ δικαιωμάτων των, ἀλλ' οὐδὲ ἡ ἐνθάρρυνσις τῶν χωρικῶν εἰς τρίβους πλέον ἢ ἐπισφαλεῖς, δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ποθητὴν μεταξὺ τῶν διαφορομένων ἀρμονίαν. Ὑπάρχουσι νόμοι, ὑπάρχουσι συνθήκαι, καὶ παρὰ τὰς διατάξεις τῆς καλῆς πίστεως καὶ τοῦ σεβασμοῦ εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν, βλαστάνουσιν ἰσχυρὰ αἰσθήματα συμπαθείας καὶ ἐλέους ὑπὲρ τῶν χωρικῶν. Ἐὰν τὰς κοινωνίας συνιστῶσιν αἱ ἐτέρωθεν ὑποχωρήσεις τῶν μελῶν των ἔαν ἕκαστος παραιτῇ μερίδα τῆς αὐτοβουλίας καὶ τῶν ἰδεῶν του, χάριν μείζονος σκοποῦ, ἴσως δὲν πρέπει ν' ἀπελπισθῶμεν ὅτι θὰ ἴδωμεν τάχιστα τὴν ἀρμονίαν βραδύουσιν ἐν Ἀρτῇ, ἀλλ' ἐξαιρέτως ἐν Θεσσαλίᾳ, κατόχους δὲ καὶ καλλιεργητάς ἐρίζοντας οὐχὶ περὶ κυριότητος, ἀλλὰ περὶ μείζονος παραγωγῆς, ἐν ἧ καὶ τὸ δημόσιον καὶ τὸ ἰδιαίτερον εὖρηται συμφέρον.

Ἐλπίζω ὅτι καὶ διὰ τὰς ἄλλας, ἐκ τοῦ συνήθους στρατιωτικοῦ θέματος ἐκτροπὰς ἐν ταῖς σελίσιν ταύταις, ὁ ἀναγνώστης δὲν θὰ φανῇ ὑπὲρ τὸ δέον ἀνεπιεικής. Αὐστηρῶς ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος,

ἴσως ὥφειλον νὰ μὴ μνημονεύσω οὐδενὸς ἀπολύτως
 ἀσχετοῦ πρὸς τὴν κατάληψιν, ἢ μὴ στενῶς συνα-
 πτομένου πρὸς αὐτήν. Ἄλλ' εἰς τὸ σφάλμα εἰς ὃ
 ὑπέπεσα, ἐὰν τοιοῦτον καταγνωσθῇ, νομίζω ὅτι
 πᾶς ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν Θεσσαλίαν ὑπόκειται,
 διότι οὐδεὶς, ἀναστέλλων τὸν δρόμον αὐτοῦ, ὅπως
 θαυμάσῃ τὰ Μετέωρα καὶ τὰ Τέμπη, δύναται
 ν' ἀποφύγῃ ὀλίγας λέξεις ἐπὶ τῶν θαυμασίων τού-
 των φαινομένων, ἅτινα, καίτοι ἀφροστώτα, παρί-
 στανται ἐνούμενα, τὸ μὲν ἕνεκα τοῦ ἐκτάκτως μεγα-
 λοπρεποῦς κοινοῦ ἀμφοτέρων χαρακτηριστικοῦ, τὸ
 δὲ ἕνεκα τοῦ Πηνειοῦ, χρησιμεύοντος ὡς τῆς ἑνω-
 τικῆς γραμμῆς μεταξὺ τῶν δυτικῶν καὶ τῶν ἀνα-
 τολικῶν ἐσχατιῶν τῆς παλυνύμου καὶ γεραρᾶς
 Θεσσαλίας. Ἐὰν ἡδυνάμην νὰ ἐλπίσω, ὅτι ἡ φωνή
 μου ἡδύνατο νὰ τύχῃ προσοχῆς τινος, ἤθελον θεο-
 μῶς παροτρύνει τοὺς ὕλικῶς ἀνεξαρτήτους ἐκ τῶν
 νέων ἡμῶν, χάριν τῶν τέρψεων τῆς Δύσεως, νὰ μὴ
 παραβλέπωσι τὰς γονίμους εἰς γνώσεις καὶ ὠφε-
 λίμους παρατηρήσεις ἐκδρομὰς, ἐπωφελοῦμενοι δὲ
 τῆς ἐκ τῆς καταλήψεως ἐπελθούσης ἀσφαλείας, νὰ
 ἐπισκεφθῶσι, χάριν μελετῶν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν
 ἀρχαιοτάτην καὶ σεβασμίαν κοιτίδα τοῦ γένους τῶν
 Ἑλλήνων. Αἱ ποικίλαι καὶ τερπναὶ σπουδαί, αἵτινες
 θὰ διηνοίγοντο πρὸ αὐτῶν, αἱ ἔρευναι τῶν φοβερῶν
 ἀλλοιώσεων, αἵτινες ἀλληλοδιαδόχως ἐπῆλθον εἰς

τὸ Θεσσαλικὸν ἔδαφος, ὅτε πρὸ τριακοσίων ἐβδομή-
 κοντα καὶ ἐπέκεινα αἰώνων, οἱ ὑποχθόνιοι σπασμοὶ
 διεχώρισαν τὸν Ὀλύμπου ἀπὸ τῆς Ὀσσης, μεταβαλ-
 λόντες τὴν ἀπέραντον Θεσσαλικὴν λίμνην εἰς τὰς
 ἐριβώλακας πεδιάδας, ὅπου ἡ διαίρεσις κρατεῖ σή-
 μερον, καὶ ἡ ἐρημία δεσπόζει κατὰ τὸ πλεῖστον,
 ἤθελον ἐπαρκῶς ἀποζημιώσῃ τὸν ζῆλον αὐτῶν, καὶ
 τὴν πολυπράγμονα ἔφεσιν. Καὶ ἐὰν ἔτι πᾶσαι αἱ
 ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαιοτάτης τῶν Ἑλλήνων ἐπο-
 χῆς, ὅτε τὸ Πελασγικὸν Ἄργος ὤκειτο ὑπὸ τῶν
 θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἀναλαβόντων τὴν καλαύροπα
 ἀντὶ τῶν ἀργυρῶν τόξων καὶ τοῦ πυρφόρου ἄρμα-
 τος τοῦ Φαέθωνος, δὲν παρεῖχον ἀφορμὴν πρὸς βα-
 θείας καὶ μελαγχολικὰς μελέτας, ἐπὶ τῆς τύχης
 τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν, τῶν ἀληθῶς ὁμοίων πρὸς
 φύλλα φθινοπωρινὰ ἅτινα συναρπάζει βίαιον χειμέ-
 ριον πνεῦμα, ἢ ἐπίσκεψις μόνη τῶν Μετεώρων καὶ
 τῶν Τεμπῶν, θὰ ἤρκει ν' ἀμείψῃ τὸν ζῆλον αὐ-
 τῶν, καὶ νὰ παραδώσῃ εἰς λήθην τὸν ἐφήμερον καὶ
 παροδικὸν κόπον τῆς ὁδοιπορίας. Οἱ Ἕλληνες, εἰς
 τ' ἀφορῶντα τὴν πατρίδα μας, περιβαλλόμεθα μὲ μεί-
 ζονας τῶν ἄλλων λαῶν ὑποχρεώσεις, ὀφείλοντες νὰ
 γνωρίζωμεν τοῦτέστι κάλλιον ἐκείνων τὸν τόπον ἐν
 ᾧ ἐγεννήθημεν, καὶ ὅστις διὰ τὸ παρελθόν του εἶναι
 οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπά-
 σης τὸ σεμνότατον κτῆμα. Πρὸς ἡμῖν, κεκτημένοις

τὸν Παρθενῶνα, τίνα ἐντύπωσιν ἠδύνατο ν' ἀσκήσῃ οἷονδ' ἡποτε τῆς Δύσεως τεχνούργημα, ὥστε νὰ ἐπιτηδευώμεθα ἄκραν σπουδὴν πρὸς τὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ, ἐνῷ ἀγνοοῦμεν τὸν Μαρθῶνα, περιορώμεν τὴν Ὀλυμπίαν, ἀδικφοροῦμεν διὰ τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Δῆλον, καὶ οἱ πλεῖστοι δὲν γνωρίζομεν ὅτι σώζεται ἔτι εἰς τὰς Φερράς τὸ ἱερίπιον τῆς οἰκίας τοῦ Ρήγα, ὑπὸ τοὺς τοίχους τῆς ὁποίας συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἀνυστάσεως τοῦ Γένους ὁ ἐξοχρὴς ἀνὴρ, ὁ ποιητὴς, ὁ μεγαλεπήβολος, ὁ παλέμαρχος, ὁ διαχειριζόμενος τὸν κάλαμνον ἐπίσης καλῶς ὅσον καὶ τὸν δαυλὸν τοῦ Σαμουήλ.

Ὅλίγας τελευταίας λέξεις ἔτι. Εἶπον ὅτι τὰς ἀκολουθούσας σημειώσεις ἔγραψα ἐν τάχει, ἕνεκα τῆς ἀλληλοδιαδόχου καταλήψεως, καὶ εἰς τοῦτο ἐπανέρχομαι, ὅπως τὴν τυχὸν κατάκρισιν κατὰστήσω χαλαρωτέραν. Ἐγραψα δι' ἐφημερίδα ἡμερησίαν, τὸν βυζαντινὸν *Νεολόγον*, πρὸς τὸν φίλον ἀρχισυντάκτην καὶ διευθυντὴν τοῦ ὁποίου χαρίζομενος, ἠκολούθησα τὸν Ἑλλ. στρατὸν, ὡς στρατιώτης καὶ ἐγὼ, ἅμα ἐπιστάσης τῆς ὥρας. Ἡ δημοσίευσίς ἐπιστυλῶν ἐξ ἐλληνικοῦ στρατοπέδου εἰς ἐφημερίδα δημοσιευμένην ἐν Κων)πόλει, ὑπὸ τὸν διαρκῆ ἐλεγχον καὶ τὴν ἄκαμπτον λογακρισίαν τοῦ γραφείου τοῦ τύπου, θὰ ἐξηγήσῃ τίνος ἕνεκα πολλὰ παρελείφθησαν, καὶ πῶς, ἐνῷ ἡ καρδία ὑπηγόρευεν ἀχχλί-



νωτον διάχυσιν, παρενέβαιναν ὁ νοῦς ἀναστέλλων ἡ μετριάζων τὰς ὁρμὰς τῆς. Τὸ ζήτημα ἰδίως τῆς μεταναστεύσεως τῶν τούρκων, καὶ ἐξ ἄλλων λόγων, ἀλλ' ἰδιαίτατα ἐκ τῶν συναφῶν πρὸς τὴν οἰκογένειαν, ἀπέφυγον ἐπιμελῶς νὰ θίξω, καὶ τοι φρονῶν ὅτι, εἰς τὴν μετανάστευσιν τῶν Ὀθωμανῶν, ἐὰν ἐπέλθῃ, μεγάλως θὰ συντείνῃ ἡ σχέσις αὐτῶν ὡς οἰκογενειαρχῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν ὑφ' ἣν ζῶσι, καὶ τὴν νομοθεσίαν τῆς χώρας. Ὁ Ὀθωμανικὸς κώδικς, ὑφ' ὃν ἀνετρέφοντο τέως εἰς Ὀθωμανοὶ Ἀρτῆς καὶ Θεσσαλίας, συνετάχθη διὰ κατακτητὰς, τοιοῦτος δὲ, δὲν συνάδει πρὸς τὰς κρατούσας ἐν Εὐρώπῃ νομοθεσίας, μ' ὅλας τὰς τροποποιήσεις εἰς αὐτὰς ἡδύνατο νὰ ὑποβληθῇ. Ὁ Ὀθωμανὸς, ἐννοῶν δεσπότην ἀφ' ἐνός, καὶ ὑπήκοον ἄνευ βουλήσεως ἀφ' ἐτέρου, ἀδυνατεῖ νὰ κατανόησῃ τὴν ἰσότητά, ἥτις εἶναι κατάστασις ἐρμαφροδιτικὴ διαφεύγουσα τὴν δύναμιν τῆς ἀντιλήψεώς του. Τὴν ὑπηκοότητα στέργει ὁ τούρκος, ἐφ' ὅσον, καλούμενος εἰς εὐπείθειαν, ὑπακούει εἰς κυβέρνησιν ὁμογενῇ καὶ ὁμόθρησκον. Ἀφαιρουμένης ὁμῶς ἀπὸ τοῦ νοός του τῆς ἰδέας τῆς δεσποτείας, τὴν ὑπὸ κυβέρνησιν μὴ Μωαμεθανικὴν ἐγκαταδίωσιν, ὑπολαμβάνει ὡς ὕβριν εἰς τὴν εὐγένειαν τῆς καταγωγῆς του, εἰς τὴν λεπτότητα τῶν αἰσθημάτων του, εἰς τὸ θρήσκευμά του, καὶ τὰς παραδόσεις του, καθ' ὅσον, μὴ δυνάμενος νὰ δεσπόζῃ, τὴν ἰσοτιμίαν κρίνει

ὡς ἀναξίαν ἐξάρτησιν, ἀποβαίνουσιν βαρυτέραν, ἐφ' ὅσον ὁ παρ' οὗ ἐξαρτᾶται δὲν λατρεύει τὸν αὐτὸν Θεὸν ἐν τοῖς τεμένεσιν, δὲν συνδέεται διὰ τῶν αὐτῶν δεσμῶν, τῶν κοινῶν ἐθίμων, τῶν κοινῶν παραδόσεων, τῶν κοινῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν δικτάξεων. Ἡ συναίσθησις ὅτι δὲν δύναται νὰ αὐτοδικῇ, ἀδικούμενος τυχόν, ὑπὸ ὄντος ὑποδεεστέρου, ὡς κρίνει πάντα μὴ Μωαμεθανόν, ἢ ἀνεξάρητος αὐτοῦ ὑπαγωγή εἰς νόμους ἄλλοτρίους τοῦ σερί, ἢ ἀδυναμία του νὰ κολαφίσῃ, νὰ ἐξυθρίσῃ, νὰ φονεύσῃ πάντα ἀτενίζοντα ἐλευθερίως πρὸς τὰ δικτυωτὰ τοῦ οἴκου του, ἀποβαίνει ἐπαχθεστάτη κατάστασις, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ὁποίας, νομίζω ὅτι δὲν ἤθελεν ὀκνήσει νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὰς βαρυτάτας τῶν θυσιῶν. Βεβαίως ἡ βραχυτάτη ἐν Θεσσαλίᾳ διατριβή μου, δὲν μοι δίδει δικαίωμα νὰ ἀποφαίνωμαι γνώμην, ἀφοῦ, παντὸς μὲν ἀνθρώπου, ἐξαιρέτως ὅμως τοῦ Ὁθωμανοῦ, εἶναι δυσχερὲς νὰ διαγνώσῃ τις τὸν μύχιον στοχασμόν. Ἐὰν ὅμως οἱ συμπολίται ἡμῶν Ὁθωμανοὶ, στέρξωσι νὰ ζήσωσι μεταξὺ ἡμῶν, διεπόμενοι ὑπὸ τὸ Κράτος τῶν νόμων μας, τιμώμενοι, καὶ ἐλεύθεροι ἐντὸς ἐλευθέρας χώρας, οὐδεμία ἀμφισβολία ὅτι θὰ ὦσι χρηστοὶ ὑπήκοοι καὶ συμπολίται ἀξιοσέβαστοι καὶ ἀγαπητοί.

Ἐκ Λευκάδος, τὴν 6 Ἰουλίου 1881.

Ἀπὸ τῆς νήσου, ὁπόθεν ἡ περιπαθὴς Λεσβία ἐξήνεγκε τὸν ὕστατον αὐτῆς στεναγμὸν, χαράσσω τὴν πρῶτην ἐπιστολήν μου, οὐχὶ χωρὶς νὰ ὀχυρωθῶ φρονίμως ὀπίσθεν τοῦ σοφοῦ λογίου: «κάλλιον ἄργά παρὰ ποτέ». Ἀφοῦ ἀτυχῶς, ἔνεκ κωλυμάτων ἀνυπερβλήτων, εὐρέθην εἰς ἀδυναμίαν νὰ πηρευρεθῶ εἰς Ἄρταν τὴν ἡμέραν τῆς εἰς τὴν πόλιν ταύτην εἰσόδου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐνόμισα ὅτι θὰ ἐξιλεοῦμην μικρὸν πρὸ τῶν φλεγομένων ὑπὸ περιεργείας ἀναγνωστῶν, ἐὰν ὁψέ πως ἐπεχείρουν νὰ διαπερασιωθῶ, διὰ τῆς πρώτης εὐκαιρίας, εἰς τὴν πόλιν, ἐν ᾗ προσηλοῦνται σήμερον οἱ ἑλληνικοὶ ὀφθαλμοί. Πρωϊκίτατα τῆς χθὲς ἤμην ἐπὶ τοῦ ἀποπλέοντος εἰς Καλαμάκιον ἀτμοπλοίου τῆς ἑλληνικῆς ἐταιρίας ἡ *Ἑλπίς*, ὁμολογῶ δὲ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου ἀτμοπλοίου ἐφ' οὗ ἐπέβην, ἀναχωρῶν εἰς Ἄρταν ἐφάνη μοι παρήγορος οἰωνός, βρυκαλίσας με ἰσχυρότερον κατόπιν, ὅτε ἔμαθον ὅτι ἡ *Ὀμόνοια* ἔμελλε νὰ μεταφέρῃ ὑμᾶς ἀπὸ Κορίνθου εἰς Πάτρας, καὶ ἡ *Καρτερία* ἀπὸ Πατρῶν εἰς Λευ-

κάδα. Ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς Ἑλπίδος κατευθυνόμενος πρὸς τὴν πόλιν τῆς Ἡπείρου, ἔχων τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὴν Ψυττάλειαν πρὸ ἑμοῦ καὶ τὴν κορυφὴν τῆς Ἀκροπόλεως θεωρῶν λουομένην ἀπὸ τῶν χρυσῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου, συνεδύαζον τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν ἀτμοπλοίων ἐφ' ὧν ἔμελλον νὰ ἐπιβῶ, καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐσκίρτα ὑπὸ εὐπιστίας καὶ εὐαρέστου προκαταλήψεως σχεδὸν παιδικῆς.

Προτιθέμενος νὰ πραγματοποιθῶ ζητήματα καθαρῶς στρατιωτικὰ, αἰσθάνομαι ὅτι ὁ ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Λευκάδα ὁδὸς μου οὐδέν ἑδαφος μοὶ παρέχει πρὸς ἀνάπτυξιν. Ἀλλὰ σκέψεις ἐπιφοιτῶσιν εἰς τὸν νοῦν τοῦ ναυσιπόρου θεωμένου τὸν φαλακρὸν βράχον τοῦ Ἀχροκορίνθου καὶ τὰς ὀλίγας καλύβας καὶ τὰ συντρίμματα τῶν στηλῶν ἐπὶ τῆς θέσεως, ὅπου ἠπλοῦτό ποτε ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀφνειὸς πόλις ! Τί ἀπέμεινεν ἀπὸ τοῦ ἀπεράντου ἐκείνου κέντρου τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐμπορίας ; Ποῦ ἄρα ν' ἀναζητήσῃ τις τὴν θέσιν, ἐν ᾗ ἐξηγνίσθη τὸ ἔγκλημα, καὶ ὅτε κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἔτι ἀπετολμήθη, τὸν χῶρον ὅπου ἠγείροντο τῆς τέχνης τ' ἀριστουργήματα, ὅπου ἡ ἐπίγειος Ἀφροδίτη εἶχε στήσει τὸν βωμὸν αὐτῆς, πολυπληθέστερον παντὸς ἄλλου Ὀλυμπίου θεοῦ, ὅπου ὁ ζηλωτὴς Ἀπόστολος ἔθετο τὰ κρατερὰ θεμέλια τῆς θείας διδασκαλίας τοῦ Γαλιλαίου, καὶ ὁ Μούμιος ἐξέδιδεν εἰς ἀπεμπόλησιν τοὺς

Κορινθίους, ὅτε ἡ σπάθη τῆς Ῥώμης ἐσκότιζε τὸ ὕστατον φέγγος τοῦ δύνοντος ἑλληνισμοῦ; Τὴν εἰκόνα τῆς καταστροφῆς οἰκτεῖρει τις πανταγοῦ ὅπου τὴν ἀτενίσῃ, πλειότερον ὅμως εἰς τοὺς τόπους, οἵτινες ἔσχον λαμπρὸν τὸ παρελθόν, καὶ τὸ παρὸν διάφορον καὶ ὑποδεέστερον τοιοῦτου ἀπαραιμίλλου παρελθόντος.

Μόλις πρὸ τὸ ἔσπερας, ὅτε ἐγγίζει τις πρὸς τὴν ἀρχαϊκὴν ἀκτὴν, ἡ ἀνάμνησις τῆς Ναυπάκτου (Λεπάντης) καὶ τοῦ μεγάλου ναυτικοῦ ἀγῶνος, ὅστις ἐξετυλίχθη παρὰ τὴν ἀντικρὺ παραλίαν, προκαλεῖ πνευματικόν τινα περισπασμὸν, λύοντα τὰς κορινθιακὰς ἐντυπώσεις, αἵτινες πυκναὶ μυρμηκίῳσιν ἐν τῇ φαντασίᾳ. Ἀτυχῶς, ἡ ὥρα τοῦ κατάπλου τοῦ πλοίου ἐκώλυσέ με νὰ ἴδω τὰς Πάτρας καὶ νὰ κρίνω περὶ τῆς φήμης τοῦ ὀφθαλμοῦ τούτου τῆς Πελοποννήσου, ὅστις πρὸς τῇ ἱστορίᾳ του ἐνέχει καὶ βέβαιον μέλλον, χάρις εἰς τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων, τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν. Τὴν αὐγὴν κατελίπομεν τὴν πόλιν, καὶ ὅτε, ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου ἔσπευσα εἰς τὴν γέφυραν, εἶδον λευκὴν γραμμὴν ὁμίχλης πλανωμένην ὑπεράνω λευκαζόντων τινῶν ὄγκων ἐν μέσῳ τῆς πεδιάδος, ἣν ὠριζεν δεξιόθεν ὁ Εὐηνος, ἀριστερόθεν ὁ Ἀχελῷος ἀρκτικῶς ὁ Ἀράκυνθος καὶ ἡ θάλασσα πρὸς μεσημβρίαν. Ἦτο τὸ Μεσολόγγιον, ἡ πόλις τῶν σεμνοτά-

των ἀναμνήσεων τῆς νέας Ἑλλάδος, ἡ καθαρκτική
 χράνη, ἀφ' ἧς ἄσπιλος ἀνεπήδησεν ὁ ἑλληνικὸς φοῦ-
 ριξ, ἰθύνας τὴν πτήσιν αὐτοῦ, ἐκεῖ ἔνθα ἡμεῖς οἱ
 νεώτεροι οὐχὶ νὰ τὴν ἀκολουθήσωμεν, ἀλλ' οὐδὲ νὰ
 τὴν ἀτενίσωμεν φαινόμεθα ἱκανοί. Ἐπιθαλάσσιοι
 δρόμοι ζευγνύει τὴν πόλιν μετὰ τῆς θαλάσσης χω-
 ρῶν ἀνὰ μέσον ἐλῶν καὶ τελμάτων ἀλμυρῶν, με ἐν-
 δοξον τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἀτμόσφαιραν ἀτμώδη
 καὶ ἀνακαλοῦσαν τὸν καπνὸν τῆς ἐκρήξεως, ἣν ἡ
 θρυαλλίς, τὸ προσφιλέστατον καὶ καταλληλότατον
 σύμβολον τῆς πανελληνίου πόλεως ἤναψεν ὡς τὴν
 μόνην παρμυθίαν καὶ τὸ μόνον μέσον τῆς βλαστή-
 σεως τῆς ἐλπίδος ἐκ τῶν κόλπων τῆς ἀπελπισίας.

Ἐάν, διὰ νὰ φθάσω εἰς τὸν τελευταῖον σταθμόν
 μου, ᾧ φείλον νὰ πλεύσω εὐθύ, θ' ἀπήλλασον τὸν ἀνα-
 γνώστην περικιτέρω τοπογραφικῆς ἀσχολίας. Ἀλλ' ἡ
 Ἰθάκη, ἥτις ἐπλήρωσε τὸν κόσμον διὰ τῆς φήμης της,
 παρενέπιπτε κατὰ τὸν δρόμον μου, ἀσέβεια δὲ θὰ ἐκρί-
 νετο νὰ μὴ προσηγόρευέ τις δι' ὀλίγων λέξεων τὴν
 νῆσον, ἥτις ἔδωκε τὸν αἰώνιον τύπον τοῦ Ἑλλήνος. Ὁ
 θρυμμάσιος καὶ περιέργος λιμὴν, εἰς ὃν εἰσῆλθομεν δὲν
 θὰ ἦτο βεβαίως ἡ παραλία, εἰς ἣν ὁ θαλασσομάχος
 Λαερτιάδης ἀπέβη ἔχων πλήρη τὴν ψυχὴν αἰσθήμα-
 τος καὶ τὸ κύτος τῆς θεῆς νηὸς μεστὸν τῶν δώρων
 τοῦ Ἀλκινόου. Ἐπὶ τῶν βράχων τούτων ἡ ἰδανικω-
 τάτη παράστασις τῆς γυναικείας ἀρετῆς καὶ τῆς

οἰκογενειακῆς καὶ συζυγικῆς σεμνότητος, ἡγωνίσαστο
 μηχανευομένη σωτηρίαν ἀπὸ τῶν ἐρωτύλων μνηστῆρων,
 οἵτινες ἤκιστα ἱπποτικοὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους,
 ἱκανοποιοῦντο διὰ τὰς ἀναβολὰς τῆς ἐναρέτου βασι-
 λίσσης τρώγοντες τοὺς βόας αὐτῆς καὶ σπαταλῶντες
 τὴν ἄλλην περιουσίαν της. Ἀπὸ τινος τῶν ἀκτῶν τοῦ
 τῶν ἀπέπλευσεν εἰς Πύλον ὁ Τηλέμαχος, καὶ ὁ Ὀδυσ-
 σεὺς τις οἶδεν, ἐὰν ἀπὸ τῶν φαινομένων ἐκείνων ὑψω-
 μάτων δὲν ἀπέβη χωρῶν πρὸς τὸν πειρὸν συβώτην καὶ
 θωπεύων τὸν κύνα, οὔτινος ἡ χαρὰ ἔληξε μετὰ τῆς
 ζωῆς. Ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ὀμήρου κατέστησε προ-
 νομιουῶν τὴν μικρὰν νῆσον, καὶ ἐνῶ δικαιολογού-
 μεθα πῶς προβάλλοντες ἄγνοϊαν τῶν γνωστοτάτων
 γεγονότων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, δὲν μᾶς εἶναι
 ἐπιτετραμμένον νὰ μὴ γνωρίζωμεν ἐν πάσῃ λεπτο-
 μερίᾳ τὰ κατὰ τὸν τόπον, ὅστις ἠτύχησε νὰ κι-
 νῆσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ποιητοῦ, καὶ οὐ ἤγειτο ἡ-
 γεμῶν, ἐμπεύσας εἰς τὸν ἄνδρα τὸ ἀριστούργημα,
 ἐφ' ᾧ σεμνύεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Ὅτι ἐξαίρέτως εἶχον νὰ παρατηρήσω εἰς τὴν
 Λευκάδα, ἧς τὰς ἀκτὰς παρηπόρην ἡδὴ, ἦν τὸ ἄλ-
 μα τῆς Σαπφούς. Κατὰ τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς νή-
 σου ἀπολήγει ἀκρωτήριον τῆς «Κυρᾶς» λεγόμενον,
 καὶ σήμερον ἔτι, βεβαίως δὲ ἡ τοιαύτη προσωνυμία
 ἀδύνατον νὰ μὴ ἔχῃ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ παραβόλου
 ἐκείνου ἄλματος, ὅπερ ἀλμάτων μόνον φαντασία

δύνχται νὰ ὑπαγορεύσῃ καὶ πραγματοποιήσῃ. Δυστυχῶς, ἔνεκα τῆς διευθύνσεως τοῦ πλοίου, δὲν κατάρθωσα νὰ ἴδω εἰμὴ μόνον τὴν ἀνατολικὴν ὄψιν τοῦ βράχου, ἐξ οὗ ἡ αὐιδὸς ἐρρίφθη εἰς τὸ κύμα, ζήτουσα τὸν θάνατον, ἀφοῦ τὴν ζωὴν τῇ εἶχεν ἀρνηθῇ ἡ ἀσταςία τοῦ Φάωνος. Γνωρίζωμεν ἐκ περιγραφῶν, ὅτι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Λευκάτα τούτου ἠγείρετο πάλαι ἀξιόλογος ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, οὗτινος ἀμφιβάλλω ἐὰν ἀπομένῃ σήμερον τὸ ἐλάχιστον ἶχνος. Γνωστὸς ἐπίσης τυγχάνει καὶ ὁ μῦθος περὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ ναοῦ τούτου, ἡ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ὁποίου θυσία ἐθεωρεῖτο ἱκανὴ νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς θύτας πάντας τε καὶ πάσας ἀπὸ τῶν ἀγωνιῶν τοῦ ἔρωτος καὶ τῶν ἄλλων ἀπελπισιῶν τοῦ αἰωνίου θεοῦ, ὅστις ἐξευρωπάσθη καὶ αὐτὸς σήμερον. Πῶς αἱ παράβολοι πράξεις, τὰ ἥρωϊκὰ κατορθώματα καὶ αἱ θυσίαι ἐν γένει, ἄς τρυφερὸν αἶσθημα ἢ τὸ ἀρρενωπὸν τοῦ πατριωτισμοῦ ἐμπνέει καὶ πραγματοποιεῖ, εἶναι ἱκανὰ ν' ἀπαθανατίζωσι μετὰ τῶν προσώπων καὶ τὰ μέρη ἐνθα συντελοῦνται! Τὸ βάραθρον τοῦ Κουρτίου, ὅπως καὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Σαπφοῦς οὐδὲν ἐξαιρετικὸν εἶχον ὅπως περισωθῶσιν εἰς τὴν ἱστορίαν, καὶ μόνον διὰ τοῦ θανάτου ἐζήσαν καὶ θά ζήσωσι, προκαλοῦντα τρυφεράς καὶ ὑψηλὰς συγκινήσεις, πιθανῶς ὁμως οὐχὶ καὶ τὴν μίμησιν.

Κατεπλεύσαμεν τὴν 5^{ην} μ. μ. εἰς τὸν Ἀλέξανδρον,

ὄρμον βαθὺν τῆς νήσου ὁπόθεν ἐπικοινωνεῖ ἡ Λευκάς, διότι ἡ ἀπὸ τοῦ ὄρμου τούτου θάλασσα, ἡ ἄχρι τοῦ φρουρίου ἐκτεινομένη, εἶναι ἀπροσπέλαστος, καὶ μόνον διὰ τεχνικῆς διώρυγος φέρουσιν ἄχρι τοῦ τελωνείου. Ἀναχωρήσω τὴν πρωτὴν εἰς Βόνιτσαν καὶ ἐκείθεν διὰ θαλάσσης εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Μενιδίου, ὁπόθεν διὰ ξηρᾶς εἰς Ἄρταν. Ἡ νῆσος εἶναι τερπνὴ, ποικίλα πικράγουσα καὶ εὐχυμότατα προϊόντα. Στενὸς ἐπὶ θαλάσσης δρόμος, ἐνώσας τὴν Ἀκαρνανίαν μετὰ τῆς νήσου, κατέστησε χειρσόνησον τὴν Λευκάδα. Ὅπως ἡ ἀπονήσωσης τῆς Πελοποννήσου ἔσεται εὐεργέτημα, ἡ ἐκχειρσόνήσωσης τῆς Λευκάδος ὑπῆρξεν εὐστοχος πρᾶξις, μεγάλως ὑπηρετήσους τὴν νῆσον καὶ τὰ συμφέροντα τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Ἐκ Βονίτσης, 7 Ἰουλίου.

Ἀθρόχοις ποσὶ διῆλθον ἀπὸ Λευκάδος εἰς Ἀκαρνανίαν χωρῶν πρὸς τὴν Βόνιτσαν, πρωτεύουσαν τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας. Καί τοι ἡ Ἀκαρνανία εἶναι ἐν γένει χώρα ὀρεινὴ καὶ δρυμώδης, ἡ δὲ ἐν τούτοις ἦν διηρχόμεν ἦν ὁμαλὴ, ἡμερος, σπανίως διακοπτομένη ὑπὸ τοποθεσιῶν ἀναγκαιουσῶν τὸ δασῶδες καὶ ἀπότομον τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Πρὸ τριμηνίας ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις ὑπ' ὅψει ἔχουσα τὰς πιθανότητας τοῦ πολέμου, εἶχε διατάξει τὴν ἐν τάχει κατασκευὴν στρατιωτικῆς ὁδοῦ, αὐτῆς ταύτης ἐφ' ἧς

ἔβαινον, καὶ ἤτις μοι ἐφάνη καλλίστη, καίπερ πά-
σχουσα ἔλλειψιν χαλικώσεως καὶ τακτικωτέρας
διαρρυθμίσεως. Μετὰ πορείαν πεντάωρον ἐν ψιλῷ πε-
δίῳ καὶ ὑπὸ τὰς ἀκτίνας θερμοτάτου ἡλίου ἔφθασα
εἰς τὴν Βόνιτσαν, τὸ παλαιὸν Ἀνακτόριον, γραφικὴν
κωμόπολιν, ἐκτειναμένην ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Ἀμ-
πρακικοῦ, παρὰ τινὰ τῶν πολλῶν μυχῶν οὓς ἀπο-
τελεῖ ὁ πολύκολπος κόλπος. Ἀρχαῖον ἐνετικὸν φρού-
ριον αἵρεται κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ ἐπὶ τῶν
πλευρῶν τοῦ ὁποῖου ἀναθρώσκουσι φαιοὶ οἴκοι. Ἐ-
πρεπε ν' ἀναμείνω εἰς Βόνιτσαν εὐκαιρίαν μεταβά-
σεως διὰ θαλάσσης εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Μενιδίου,
ὅπερ ἀντικατέστησε προσωρινῶς τὴν Σαλαχώραν,
καταστὰν τὸ ἑλληνικὸν ἐπίνειον τῆς Ἀρτης. Εὐτυ-
χῶς ὁ πλοίαρχος τοῦ ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ πλοίου,
ὅπερ δυνάμει εἰδικοῦ ἄρθρου τῆς συνθήκης ναυλοχεῖ
εἰς τὸν κόλπον, μοὶ παρεχώρησε θέσιν ἐντὸς τῆς ὑπὸ
τὰς διαταγὰς του διατελοῦσης ἀτμακάτου, ἥς ἡ
ἱστορία εἶναι περίεργος. Πρὸ ὀλίγων μηνῶν τὸ ὑ-
πουργεῖον τῶν ναυτικῶν ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ με-
φέρῃ δι' οὐτινοσδήποτε τρόπου ἐντὸς τοῦ Ἀμπρακι-
κοῦ ἀτμῆρες πλοῖον χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς στρα-
τιωτικῆς ὑπηρεσίας, αἵτινες ἦσαν μέγισται, ἔνεκα
τοῦ πολλοῦ στρατοῦ, ὅστις κατηυλίζετο κατὰ μῆκος
τῆς ἀκκρνανιακῆς ἀκτῆς, ἣν βρέχει ὁ Ἀμπρακικός.
Ἐγένετο σκέψις νὰ εἰσέλθῃ νύκτωρ τὸ μικρὸν πλοῖον

διὰ τῶν στομιῶν τῆς Πρεβέζης, καὶ τὸ πρᾶγμα ἀνέλαθε νὰ πραγματοποιήσῃ ἄνευ ἀναβολῆς ὁ ἐν τῷ κόλπῳ ἑλλήν πλοίαρχος. Βραδύτερον ὅμως ἀπερρίφθη ἡ ἰδέα αὕτη πρὸς ἀποφυγὴν δικαίων ἐγκλήσεων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ παρουσία τῆς ἀτμακάτου ἐκρίνετο πάντοτε κατεπείγουσα, τὸ ὑπουργεῖον τῶν ναυτικῶν διέταξε τὴν διὰ ξηρᾶς ἀπὸ Ζαθέρδας μεταφορὰν τῆς ἀτμακάτου ἐντὸς τοῦ κόλπου. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο, ὡς ἐννοεῖται, εὐχερές. Οἱ στρατιῶται ὅμως καὶ τὸ πλήρωμα τοῦ πλοίου κατώρθωσαν τοῦτο ἐντὸς δύο μόνον ἡμερῶν, θέντες δὲ ἐπὶ ξυλίνης ἐσχάρας τὴν ἀτμάκατον καὶ σύροντες αὐτὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἐχούσης 4 — 5 ὥρων μῆκος, μετέφερον αὐτὴν ἀπὸ Ζαθέρδας εἰς Βόνιτσαν ἐν ἀλλաλλαγμοῖς καὶ τυμπάνοις μὲ τὴν σημαίαν ὑψωμένην ἐπὶ τῆς πρύμνης καὶ ἐν συνοδίᾳ ἐνόπλων χωρικῶν μετὰ μουσικῶν, διότι εἶχε διαδοθῇ ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐσκόπει νὰ κατάρσῃ τὴν ἀτμάκατον, καὶ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἔστω. Ἦδῃ ἡ ἀτμάκατος ἐκτελεῖ τακτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς κυβερνήσεως μετὰ ξὺ διαφόρων ἐλληνικῶν σημείων τοῦ κόλπου ἀνενοχλήτως. Οἱ στρατιῶταί μας, ἐκτὸς τῆς ἀτμακάτου μετέφερον ἀπὸ Ζαθέρδας καὶ τὰ 4 τηλεθάλα Ἀρμυρογγ, ἅτινα καὶ ἀνεβίβασαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ φρουρίου. Ὅταν ἴδῃ τις τοὺς ὄγκους τούτους καὶ μάθῃ ὅτι μετηνέχθησαν μόνον διὰ τῶν χειρῶν, ἄνευ οὐδενὸς μηχανήματος, ἐκπλήσσεται διὰ

τὴν φυσικὴν δεξιότητα καὶ τὴν ἐπιμονὴν τῶν στρατιωτῶν συράντων εἰς μέγα ὕψος τηλεβόλα χιλιάδων ὄλων χιλιογράμμων βάρος ἔχοντα.

᾽Ωφειλον νὰ διανυκτερεύσω εἰς Βόνιτσαν καὶ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου νὰ διαπεραιοθῶ εἰς Μενίδιον. Ἀπερχόμενος ἵνα παραστῶ θεατῆς γεγονότος πηγάσαντος ἀπὸ γνωστῶν τριετῶν διαπραγματεύσεων, ἐνόμισα ὅτι δὲν ἔπραττον ἀσκόπως, ἐὰν κατῆρτιζον βραχυτάτην περίληψιν τῶν ἀπὸ τῆς ψηφίσεως τοῦ ΙΓ'. πρωτοκόλλου γεγεννημένων, τῶν ὁδηγησάντων εἰς τὴν τελευταίαν γραμμὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἧς ἡ ἀποδοχὴ συνετέλεσε τὴν εἰς Ἀρταν εἰσοδὸν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.¹⁾ Ἡ περίληψις αὕτη χρη-

¹⁾ Προκειμένου περὶ τῶν διαφορῶν φάσεων τοῦ ΙΓ'. πρωτοκόλλου ὀλίγαι λέξεις, ὅπως ἐν παρόδῳ, καὶ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ πρωτοκόλλου τούτου, ἴσως δὲν θὰ κριθῶσιν ἀπὸ σκοποῦ.

Μετὰ τὸν καταναγκασμὸν τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ὑποχρεωθείσης διὰ τῆς θεσσαλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἐξόδου τοῦ στρατοῦ, ἵν' ἀναγνωρίσῃ ὑφιστάμενα δίκαια ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τὴν συγκρότησιν τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1878, ὃ Ἑλληνὺν πουργότων ἐξωτερικῶν Δηλιγιάννης, παραστὰς ὡς πρῶτος πληρεξούσιος τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ Συνεδρίῳ, ἀνέγνω λελογισμένον ὑπόμνημα, ἐν ᾧ διετύπου τοὺς μετριοπαθεῖς πόθους τῆς γῴρας, καὶ τὴν ἀναγνωρισθεῖσαν ἀνάγκην νὰ ἐκτείνῃ ἡ Ἑλλὰς τὰ ὅρια τῆς δι' ἑδαφικῆς αὐξήσεως πρὸς βορρᾶν καὶ τῆς Κρήτης πρὸς μεσημβρίαν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὡς εἶπε.

σιμεύσει καὶ ὥς τὸ ἐνωτικὸν σημεῖον τῆς παρελθούσης ἐποχῆς πρὸς τὴν σημερινήν, ἀνγκαλοῦσα εἰς τὴν

Πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀποσπασθέντος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τίτλου δεῖον ν' ἀναμνησθῶμεν τῆς τότε θέσεως τοῦ τόπου, τὰ δικαιώματα τοῦ ὁποίου οὐδεμιᾶς ἐτόγγανον ἀναγνωρίσεως καὶ συνάμα ὅτι ἡ πλήρης τοῦ τίτλου τούτου πραγματοποίησις ἐσκοπεῖτο καὶ προητοιμάζετο δι' ἠθικοῦ καταναγκασμοῦ ὑπὸ τῆς Εὐρώπης κατὰ τῆς Τουρκίας, τῆς Ἑλλάδος μὴ περιερχομένης εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ αἷμα αὐτῆς καὶ τὸ χρῆμα, ὅπως ἐπιτύχῃ ἀπλοῦν σταθμὸν ἐν τῇ σταδίῳ τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς. Πρὸς μεῖζονα κατανόησιν καὶ αὐτῆς τῆς ἀπλῆς ἀξίας τοῦ βερολινείου τίτλου, δεῖον νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἀκάθεκτον ἀντίδρασιν τῶν ἁγγλῶν ὑπουργῶν καὶ πληρεξουσίων, ἀντιπολιτευομένων μετ' ἀλυγίστου ἐπιμονῆς καὶ ἐμπαθείας τὴν Ἑλλάδα, ἐντὸς Συνεδρίου, ἐνθα ἡ Ἑλλὰς οὔτε φίλους εἶχε οὔτε προστάτας, οὔτε ἀπλῶς ἐνδιαφερομένους. Ὁ λόρδος Βήκονσφιλδ, κατηγορηματικῶς εἶχε δηλώσει τῇ Ἑλληνι ὑπουργῇ τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅτι ἀποστολὴ τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ Συνεδρίῳ δὲν ἦν νὰ ἐπιχειρήσῃ νέας ἀποτομὰς ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς Εὐρ. Τουρκίας, ἀλλὰ τούναντίον νὰ τὰς προλάβῃ, περιορίζων καὶ τὰς ἤδη ἐπιλούσας, ἀπὸ δὲ τῶν συντριμμάτων τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου νὰ μορφώσῃ νέαν Τουρκίαν ἰσχυράν. Συνεπέρανεν ὁ ἁγγλος πρωθυπουργὸς παρατηρῶν ἀποφασιστικῶς καὶ μετὰ τινος τραχύτητος, ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὔτε ἠδύνατο, ἀλλ' οὔτε ἐδικαιοῦτο ν' ἀναμείνῃ τι ἐκ τοῦ Συνεδρίου. Αἰῶσταται προσδοκίαι τῆς Ἑλλάδος κατεστρέφοντο οὕτω ἀνεπιστρεπτί. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ὥραν τῆς ἐγκα-

μνήμην τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν διπλωματικῶν ἀγώνων, τὰς χρηστὰς ἐλπίδας, αἵτινες συνελήφθησαν

ταλείψεως, ὁ Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ἀρνούμενος ἐκ τῆς ἰδίας τόλμης καὶ πεποιθήσεως τὴν δύναμιν νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν τελευταίαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀπόπειραν, ἀπετάθη πρὸς τοὺς γάλλους πληρεξουσίους, καὶ κρούων τὰ ἀλάνθαστα ἐλατήρια τῆς γαλλικῆς φιλοτιμίας ἠτήσατο τὴν ἀρωγὴν τῆς Γαλλίας. Ὁ κ. Βάδινγκτων, εὐμενέστατα ἔσπευσε νὰ υἱοθετήσῃ, συνεργούσης προθύμως καὶ τῆς Ἰταλίας, τὴν αἴτησιν τοῦ Ἑλλήνος ὑπουργοῦ, ἐφαπτομένου τελεσφόρως καὶ τοῦ κ. Γαμβέττα, τὰ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος αἰσθήματα τοῦ ὁποίου εἶχον δεόντως καὶ ἐκ τῶν προτέρων καλλιεργηθῇ. Δὲν ἤρκει ὁμῶς ἡ καλὴ θέλησις τῶν γάλλων καὶ ἰταλῶν πληρεξουσίων· ἔπρεπε νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ τῶν ἀγγλῶν ἡ συγκατάθεσις ἢ ἡ ἀπλὴ τοῦλάχιστον ἀδιαφορία, τοῦτο δὲ ἦν ἐγγεῖρημα σχεδὸν ὑπέρτερον τῆς ἀνθρωπίνου δυνάμεως. Μετὰ πολλὰς ἀγωνιώδεις ἀποπείρας, καθ' ἃς ὁ λόρδος Βήκονσφιλδ, ἀντέτασσε διαιρκῇ ἰσχυρογνώμονα ἄρνησιν, διατεινόμενος ὅτι αὐτὸς δὲν ἤλθεν εἰς Βερολίνον ὅπως «φονεύσῃ τὴν Τουρκίαν» καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν δικαίωμα εἶχε ζητοῦσα ἐδαφικὴν ἔκτασιν ἐπὶ βλάβῃ τῆς Τουρκίας, κατωρθώθη τέλος νὰ πεισθῇ, οὐχὶ νὰ συντρέξῃ θετικῶς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ νὰ μὴ ἀντεῖπῃ εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῆς πρότασιν ἐν τῇ Συνεδρίῳ. Τὰ νέα ὅρια, αἵτινα ὁ Ἕλλην ὑπουργὸς ὑπεστήριξεν ὡς δυνάμενα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ θεραπεύσωσι τὰς ἀνάγκας τοῦ Ἑλλ. Βασιλείου, ἦσαν ὁ Ἀλιόκμων πρὸς τὸ Αἰγαῖον, καὶ ὁ Ἀῶος πρὸς τὸ Ἴόνιον, μετὰ τῆς Κρήτης. Παρητηρήθη ὁμῶς αὐτῷ ὑπὲρ τῶν εὐνοησάντων τότε τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν, ὅτι οἱ

κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τῶν διαπραγματεύσεων, τὴν ἀπελπισίαν καὶ ἀπογοήτευσιν, ἣτις διεδέχθη τὴν πρόσθεν χαρὰν, καὶ τὴν ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν, ἣτις ἐπηκολούθησε τῇ ἀπηγοητεύσει. Ἐλαβον δύο ἐποχὰς, τὴν τῆς ψηφίσεως τοῦ ΙΓ' πρωτοκόλλου καὶ τὴν ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, κατὰ τὴν 31^{ην} Μαρτίου 1881 ἀποδοχὴν τῆς γραμμῆς Κωνσταντινουπόλεως, δι' ἧς περιεκόπτετο μεγάλως τὸ ἐν Βερολίνῳ ἑρμηνευθὲν ΙΓ' πρωτόκολλον. Ἀνὰ μέσον τῶν ἐποχῶν τούτων ἔσυρον γραμμὴν, τῶν κυριωτέρων

ἄγγλοι πληρεξούσιοι ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐπιτρέψωσι τοιαύτην μεθοριακὴν διαρρύθμισιν. Πρὸ τοιαύτης σκληρᾶς καὶ ἀναποδράστου ἀνάγκης, ὁ Ἑλλὴν ὑπουργὸς ἠναγκάσθη, μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα, νὰ ὑποχωρήσῃ, ἐφ' ᾧ καὶ ἐνεδείχθησαν αἱ κοιλάδες τοῦ Πηνειοῦ καὶ τοῦ Θυάμιδος. Οὕτω, τὸ ΙΓ' πρωτόκολλον προήχθη ἀπὸ τῶν κόλπων τοῦ Βερολινείου συνεδρίου. Ἦτον ὅμως πεπρωμένον ν' ἀπωλεσθῇ ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀξία, ἀναγκασθείσης τῆς Ἑλλάδος νὰ ὑποδῶλθῃ εἰς ἐπαχθιστάτα θυσιάς, ἀναιρεσάσας τὸ εὐεργέτημα τοῦ ἐπιτευχθέντος τίτλου, καὶ εἰς τὰς θυσιάς ταύτας ὑπεβλήθη ἡ Ἑλλὰς, χωρὶς τοῦλάχιστον νὰ ἔχῃ τὴν παρηγορίαν ὅτι λαμβάνει τὴν γραμμὴν, ἣν κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1880 ἡρμηνεύσεν ὑπὲρ αὐτῆς ἡ ἐν Βερολίνῳ, κατὰ τὴν συνθήκην, συνελθοῦσα πρὸς μεσολάθεσιν Εὐρώπῃ. Ἐὰν περιέλθωσι ποτε εἰς φῶς τὰ κατὰ τὸ ΙΓ' πρωτόκολλον, θὰ ἀποδείχθῃ ὅτι ὁ τόπος δὲν ἐξετίμησεν ἴσως ἀποχρώντως οὔτε τὴν ἐξαιρετικὴν τοῦ τίτλου σημασίαν, οὐδὲ τὰς πρὸς ἐπίτευξίν του ἐπιτυχεῖς προσπάθειάς.

μόνον ἀναμνησθεῖς καὶ ἀπέχων πάσης λεπτομερείας.

Τὰ συνταράξαντα τὴν Ἀνατολὴν μεγάλα πολιτικὰ γεγονότα καὶ τῆς πρώτης βερολινείου συνόδου προηγηθέντα εἶχον ἀνκτρέψει πάντας τοὺς διθνηεῖς νόμους ἐφ' ὧν βασιζόμενον ἐλειτούργει τέως τὸ ἀνατολικὸν καθεστῶς. Ἀπόρροια τῶν γεγονότων τούτων καὶ ἰδίως τῆς κατὰ τὴν 11^η ὥραν πολιτικῆς ἐνεργείας τῆς ἀθηναϊκῆς κυβερνήσεως ἐγένετο ἡ κραταίωσις τῆς θεωρίας ὅτι, ἡ ἀπὸ τῆς ἐπικειμένης ὑπὸ τῆς Εὐρώπῃ διακανονίσεως τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων παράλειψις τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου ἀφεύκτως ἐμελλε νὰ ἐγκυμονήσῃ νέους πολιτικοὺς περισπασμοὺς, ὧν τὴν πρόσκαιρον θεραπείαν ἀπεπειρᾶτο τότε ἡ Εὐρώπη συνερχομένη εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Γερμανίας. Διὰ τῆς πρόσθεν τολμηρᾶς καὶ πῶς παρὰ δόλου πολιτικῆς τῆς διαδεχθείσης τὴν οἰκουμένην κυβερνήσεως, εἶχε ἐξασφαλισθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ δικαίωμα τῆς ἐμφανίσεως πρὸ τοῦ συνεδρίου, καὶ τῆς ἀκροάσεως πληρέστατα καὶ εὐνοϊκῶς πάντων τῶν λόγων καὶ τῶν ἀξιώσεων αὐτῆς, αἷ, εὐλογωτάτας ὑπὸ τὴν ὑψηλοτέραν ἐννοίαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ τῶν σχέσεων τοῦ κέντρου πρὸς τὰς ὁμογενεῖς ἀκτῖνας, εἶχε κατὰ στήθει νομιμωτέρας ἔτι καὶ ἡ ὁμολογία μιᾶς τῶν ἐπιφανεστάτων δυνάμεων ἐπιτευχθεῖσα διὰ τῆς ἠθικῆς αὐτῆς ἐκβιάσεως, ἣν ἥσκησεν ἐπ' αὐτῆς ἡ τελευταία ἐνέργεια τῆς κυβερ-

νήσεως τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ βερολίνειον συνέδριον κατη-
τίσθη· ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλά-
δος Θ. Δηλιγιάννης· ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ὑπουργοῦ
καὶ πρώτου τῆς πατρίδος του πληρεξουσίου παρέ-
στη πρὸ αὐτοῦ, διετύπωσε τοὺς μετριοπαθεῖς πόθους
τῆς χώρας, ἣν ἀντιπροσώπευε, ἠτύχησε δὲ τὴν 23^{ην}
Ἰουνίου (5 Ἰουλίου) τοῦ 1878 νὰ ἀναγγεῖλῃ εἰς
τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν ὅτι τὸ πρωτόκολον Γ',
μὲ τοὺς γνωστοὺς αὐτοῦ προσδιορισμοὺς, εἶχε ψηφι-
σθῇ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὑπὸ τῆς ἐπιβαλλούσης ἐκεί-
νης πολιτικῆς συνελεύσεως.¹⁾ Ἐπὶ τὰς ἡμέρας βραδύτε-

¹⁾ Τὸ καίμενον τοῦ Γ', πρωτοκόλλου ἔχει ὥδε·

«Τὸ Συνέδριον προσκαλεῖ τὴν Ὑψ. Πύλιν, νὰ συνεν-
νοηθῇ μετὰ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τροποποιήσιν τινὰ τῶν
ὁρίων ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ, εἶναι δὲ γνώμη· ὅτι ἡ
τροποποίησις αὕτη ἡδύνατο ν' ἐκκολουθήσῃ τὴν κοιλίαν τοῦ
Πηνειοῦ πρὸς τὸ Αἰγαῖον, καὶ τὴν τοῦ Καλαμᾶ πρὸς τὸ Ἴόνιον.

Τὸ Συνέδριον ἔχει τὴν πεποιθῆσιν ὅτι τὰ ἐνδιαφερόμενα
μέρη θὰ κατορθώσωσι νὰ συμφωνήσωσι Οὐδὲν ἥττον, ὅπως
εὐκολυνθῇ ἡ ἐπιτυχία τῶν διαπραγματεύσεων, αἱ δυνά-
μεις εἰσὶν ἐτοιμαὶ νὰ προσφέρωσι τὴν ἄμεσον μεσολάθε-
σίν των εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη».

Ὑπογ. Βίσμαρκ, Μπόλο, Χουελόες, Ἀνδράσσυ, Κάρολυ,
Χαυμέρλε, Βάδινγκτων, Σαίν-Βαλλιέ, Δεπ-έ, Βήκονσφελδ,
Στλισβουρῆ, Ὁδω Ῥούσελ, Κόρτη, Δελωναί, Γαρτζικώφφ,
Σουβάλλωφφ, Οὐβρίλ, Καραθεοῶρῆς, Μεχμέτ Ἀλῆ, Σαα-
δουλάχ·.

«Le Congrès invite la Sublime Porte à s'entendre

ρον τὴν 1]13 Ἰουλίου κατηρτίζετο ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου, περιέχουσα ἐν τῷ 24 ἄρθρῳ τὸ δικαίωμα τῆς μεσολαβήσεως, ἐὰν αἱ δύο διαφερόμεναι δυνάμεις ἤθελον ἀδυνατήσῃ νὰ συμφωνήσωσιν ἀπ' εὐθείας περὶ τῶν λεπτομερειῶν τῶν συνόρων, ἅτινα ὅλως ἀορίστως διέγραψε τὸ γράμμα τοῦ πρωτοκόλλου 1Γ'.¹⁾

avec la Grèce pour une rectification de frontières en Thessalie et en Epire, et est d'avis que cette rectification pourrait suivre la vallée du Salamvriâ (ancien Peneus) sur le versant de la mer Egée, et celle du Kalamas du côté de la mer Ionienne.

• Le Congrès a la confiance que les parties intéressées réussiront à se mettre d'accord. Toutefois, pour faciliter le succès des négociations, les puissances sont prêtes à offrir leur médiation directe auprès des deux parties. •

1) Τὸ κείμενον τοῦ 24ου ἄρθρου ἔχει ὥδε:

Ἄρθρον 24ον τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου.

• Καθ' ἣν περίπτωσιν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη καὶ ἡ Ἑλλάς δὲν ἤθελον κατορθώσῃ νὰ συνεννοηθῶσιν ἐπὶ τῆς τροποποιήσεως τῶν ἐνδεχθέντων ὁρίων ἐν τῇ 1Γ'. πρωτοκόλλῳ τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου, ἡ Γερμανία, ἡ Αὐстро-Οὐγγαρία, ἡ Γαλλία, ἡ Μ. Βρετανία, ἡ Ἰταλία, καὶ ἡ Πρωσία ἐπιφυλάσσονται νὰ προσφέρωσι τὴν μεσολαβησίν των εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη, ὅπως εὐκολύνωσι τὰς διαπραγματεύσεις. •

• Art. 24. Dans le cas où la Sublime Porte et la Grèce ne parviendraient pas à s'entendre sur la rectification de frontière indiquée dans le treizième proto-

Ἡ ὑπογραφή τῆς συνθήκης ἐδημιούργει δικαιώματα ἀφ' ἑνὸς καὶ ὑποχρεώσεις ἀφ' ἑτέρου διὰ τὰς κυβερνήσεις τῶν ἀπὸ τοῦ Δουναβίως ἄχρι τοῦ Ταινάρου λαῶν. Τὴν 5]17 Ἰουλίου 1878 ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος, ὁρμωμένη ἀπὸ τῶν πηγασσῶν τούτων συνεπειῶν, ἤτήσατο τὸν διορισμὸν τῶν ἐπιτρόπων, οἵτινες ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς, ὥφειλον νὰ προβῶσιν εἰς τὰ περικιτέρω πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου. Ἐνα μῆνα μετέπειτα, τὴν 8^{ην} Αὐγούστου, ὁ Σαβφὲτ πασσᾶς, οἶονεὶ ὡς ἀπάντησιν εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην αἵτησιν, ἀπέστειλε πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις ὑπόμνημα, δι' οὗ ἠμφισβήτει κατ' ἀρχὴν τὴν ὑποχρέωσιν τῆς Υ. Πύλης ἵνα ἐκτελέσῃ τὸ ΙΓ' πρωτόκολλον. Ἀπαντῶν διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ὁ κ. Δηλιγιάννης εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐξήτασε, κατὰ τὴν 26^{ην} Αὐγούστου 1878, τὴν κατὰ τὴν συνθήκην μεσολάβησιν τῶν δυνάμεων, θεὶς εἰς τὰς ὑπογραφάσας τὴν βερολίνειον συνθήκην δυνάμεις τὸ ἐξῆς ἐρώτημα· «Ἡ Υ. Πύλη εἶναι κατ' ἀρχὴν ὑπόχρεως νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ΙΓ' πρωτόκολλον;» Ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο τοῦ ἑλλήνος ὑπουργοῦ ἦν ὁ κατὰ τὴν 13]25 Δεκεμβρίου 1878 διορισμὸς ὑπὸ τῆς Υ. Πύ-

cole du Congrès de Berlin, l'Allemagne, l'Autriche-Hongrie, la France, la Grande-Bretagne, l'Italie et la Russie se réservent d'offrir leur médiation aux deux parties pour faciliter les négociations. *

λης τῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου ὀθωμανῶν ἐπιτρόπων, ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ διορισμοῦ τούτου εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Υ. Πύλης ἐπομένως ἀναγνώρισις τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ Τουρκία ἦν ὑπόχρεως πρὸς ἐκτέλεσιν.

Τὸ ἔτος ὅπερ εἶδε γεννηθὲν τὸ ἔγγραφον τῆς νέας ἐλληνοτουρκικῆς ὁροθεσίας ἐξέπνευσεν ὑπὸ τὰς περιστάσεις, ὧν βραχυτάτην περίληψιν ἐδώκαμεν διὰ τῶν ἀνωτέρω. Πέντε καὶ εἴκοσιν ἡμέρας μετὰ τὸν ὑπὸ τῆς Πύλης διορισμὸν τῶν ἐπιτρόπων αὐτῆς, τὴν 8^{ην} Ἰανουαρίου τοῦ 1879, ὁ στρατηγὸς Σοῦτσος ὁ κ. Ζηνόπουλος καὶ ὁ ταγματάρχης Πάνος Κολοκοτρώνης, διορισθέντες ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως πληρεξούσιοι αὐτῆς, ὅπως διαπραγματευθῶσι μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν τὰ τοῦ πρωτοκόλλου, ἀνεχώρουν εἰς δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς συνάντησιν τοῦ Ἀχμέτ Μουχτάρ πασᾶ, τοῦ Βαχάν ἐφέντη, καὶ τοῦ Ἀβδεδὶν πασᾶ, διορισθέντων ὑπὸ τῆς Ὑψ. Πύλης πληρεξουσίων πρὸς συζήτησιν μετὰ τῶν Ἑλλήνων τῶν συναφῶν πρὸς τὸ πρωτόκολλον ΙΓ'. Τὴν 15^{ην} Ἰανουαρίου οἱ Ἕλληνες ἐπίτροποι ἀφίκοντο εἰς Πρέβεζαν, μόνον δὲ 9 ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφίξιν αὐτῶν ἐγένετο ἡ πρώτη προκαταρκτικὴ τῶν πληρεξουσίων τῶν δύο κρατῶν συνεδρίασις, τροποποιηθείσης ἐν τῷ μεταξὺ τῆς ὀθωμανικῆς ἐπιτροπῆς διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ Ἀβδεδὶν πασᾶ ὑπὸ τοῦ Κωνστάν πασᾶ.

Τὴν 27^{ην} τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ ἔτους ἐγένετο ἡ πρώτη ἐπίσημος συνεδρίασις τῶν ἑλλήνων καὶ τῶν τούρκων ἐπιτρόπων, καὶ τὴν 6^{ην} Μαρτίου 1879 διεκόπτοντο αἱ ἑλληνοτουρκικαὶ ἐν Πρεσβείᾳ διαπραγματεύσεις εἰς οὐδὲν καταλήξασαι ὁριστικὸν ἐξαγόμενον. Τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὴν διακοπὴν ταύτην, τὴν 10^{ην} Μαρτίου, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπηύθυνε διακοίνωσιν πρὸς τὰς Δυνάμεις αἰτοῦσα τὴν μεσολάβησίν των ἐπὶ διαφορᾷ, ἣν δὲν εἶχεν ἰσχύσει νὰ ἐξομαλύνῃ ἢ ἀπ' ἐνθείας συζήτησις τῶν δύο ἐνδιαφερομένων δυνάμεων.

Τὸ πρῶτον στάδιον τῶν ἑλληνοτουρκικῶν διαπραγματεύσεων εἶχε λήξει διὰ τῆς συνεντεύξεως τῆς Πρεσβείας, ἐξεντληθέντος τοῦ κατηγορηματικοῦ ὁρισμοῦ τοῦ 24^{ου} ἄρθρου τῆς συνθήκης, καθ' ἃ ἔδει πρῶτον νὰ προέλθωσιν εἰς ἀπὸ κοινοῦ συνεννόησιν Ἑλλὰς καὶ Τουρκία. Διὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν αὐτῶν αἱ τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου ὑπογράψασαι δυνάμεις ἀπεφάσισαν ἤδη νὰ μεσολαβήσωσι μετὰ τὸ τῶν δύο κρατῶν, κατ' Ἀπρίλιον δὲ τοῦ 1879 εἰδικὰ ὁδηγίαι ἀπεστάλησαν ἐπὶ τούτῳ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁρίζουσαι τὸν τρόπον τῆς μεσολαβήσεως, οὗ ἰδιαιτέρως φάσις ἦν ὅτι Ἑλλὰς καὶ Τουρκία θ' ἀντιπροσωπεύοντο ἑκάτερα δι' ἰδίων πληρεξουσίων. Ὁ κ. Κουντουριώτης ἔλαβε τὰ πληρεξούσια αὐτοῦ ἐγγράφα,

τὰ διαπιστεύοντα τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνα πρεσβευτὴν ὡς πληρεξούσιον, ὁ δὲ κ. Βράϊλας μετὰ τοῦ ταγματάρχου Πάνου Κολοκοτρώνη ἀπέπλεον εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπως σὺν τῷ κ. Κουντουριώτῃ συζητήσωσι τὰ τῆς ὑποθέσεως ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾗ ἀντιπρόσωποι τῆς Υ. Π. παρεκάθησαν οἱ ἐξοχώτατοι Σαβφὲτ πασᾶς, Σάββα πασᾶς καὶ Ἀλῆ Σαῖπ πασᾶς. Ἐννέα καὶ πλέον ἴσως μῆνας διήρκεσαν αἱ πηνελόπειαι αὗται διαπραγματεύσεις καὶ ὅτε διεκόπησαν τέλος τὸ ἐξαγόμενον ἦν μηδέν. Ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἤκολούθει τακτικὴν συνοψισθεῖσαν εἰς τὴν μικρὸν κατὰ μικρὸν, αἰέποτε δὲ ἀσημάντως, μεταβολὴν τῆς γραμμῆς, ἣν εἶχε προτείνει ἐν Πρεβέζῃ καὶ ἦτις, καθ' ὃ πάσης σπουδαιότητος ξένη, δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψει. Ἡ τῆς Ἑλλάδος ἀφ' ἑτέρου κυβέρνησις προσκληθεῖσα νὰ ὀρίσῃ γραμμὴν ἔπραξε τοῦτο προθύμως, χαράξασα τὸ ὅριον, ὅπερ ἐνόμιζεν ὡς συνᾶδον πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ βερολινείου ἐγγράφου, ἀλλ' ὅπερ ἐπέταξε βραδύτερον τοὺς πληρεξούσιους τῆς ν' ἀλλοιωσωσιν, ἐπιτρέψασα τὴν πρότασιν γραμμῆς, τῆς αὐτῆς ἐκείνης, ἣν οἱ ἐν Πρεβέζῃ ἐπίτροποι εἶχον ἐνταλθῇ νὰ προτείνωσιν. Ἐν τούτῳ ἐπῆλθεν ἐπισόδιον, ὅπερ, καίπερ εἰς οὐδὲν λήξαν, πρέπει οὐχ' ἥττον νὰ μνημονευθῇ ἅτε δὴ σημήναν τὴν πρώτην ὑποχώρησιν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, ὑποχώρησιν

λίαν ἔντιμον καὶ καλῆς πίστεως ἄλλως τε. Ἐν τῇ γαλλικῇ πόλει Δεῖππη ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς ἀνάσσης Σαλισβουρή, καὶ ὁ τῆς γαλλικῆς Δημοκρατίας ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Βάδιγκτων ἔσχον συνέντευξιν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1879, ἃν ἐνθυμοῦμαι καλῶς, ἀκαριαίως δέ τις σπινθὴρ ἐλπίδος ἐθέρμανεν ἐπὶ στιγμὴν τὴν ψυχὴν τοῦ γάλλου ὑπουργοῦ, ἐλπίσαντος ὅτι ἐκαμψεν τὸν ἀγγλικὸν χάλυβα νὰ στέρξῃ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα παραχώρησιν τῶν Ἰωαννίνων, ἅτινα ἀπετέλουν τότε τὸ μόνον σημεῖον τῆς κεφαλαιώδους διαφορᾶς μεταξὺ τῶν γνωμῶν τῶν δύο, ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως, μονομαχουσῶν κυβερνήσεων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Ἡ ἐλπίς αὕτη τοῦ γάλλου ὑπουργοῦ ἦν καὶ ῥόδου βραχυβιωτέρᾳ, ἐφ' ᾧ καὶ ἀπελπισθεὶς ὀριστικῶς ὁ κ. Βάδιγκτων περὶ τῆς τύχης τῶν Ἰωαννίνων ἀφ' ἑνὸς, ἀφ' ἑτέρου δὲ σπεύδων νὰ περατώσῃ ὑπόθεσιν, ἐν ᾗ ἐνείχετο ἡ τιμὴ τῆς Δημοκρατίας καὶ ἡ ἡρεμία τοῦ ἀρτιπαγοῦς νέου ἀνατολικοῦ καθεστῶτος, ἤγαγεν εἰς τὸ μέσον τὴν γραμμὴν, ἣν ἡ ἱστορία τοῦ II' πρωτοκόλλου θὰ περισώσῃ, διακρίνουσα αὐτὴν διὰ τοῦ ὀνόματός του, καὶ ἧς βάσις ἦν ἡ ἀκεραία καθ' ὅλα τᾶλλα ἐκτέλεσις τοῦ βερολινείου βουλευμάτος, καταλειπομένων ὅμως τῇ Τουρκίᾳ τῶν Ἰωαννίνων.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις προσκληθεῖσα ἐμμέσως ν'

ἀποφανθῇ, ἀπέστερξε κατηγορηματικῶς τὴν γραμμὴν ταύτην, συμπέσασα περιέργως ἐν τῇ ἀρνήσει ταύτῃ μετὰ τῆς κυβερνήσεως τῆς Ἀνάσσης, ἣτις ἤρνεϊτο καὶ αὖτῃ ἀλλ' ἐκ λόγων πάντῃ ἐκ διαμέτρου χωρούντων. Ἡ τῆς Ἑλλάδος κυβέρνησις, ἥ μᾶλλον ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Δηλιγιάννης, ὅστις ἴθυνε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς πάντα τὰ νήματα τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ τόπου πολιτικῆς, ἐφρόνησεν ὅτι οὐδὲν εἶχε δικαίωμα νὰ στέρξῃ πρότασιν ἀποκλείουσαν ἀφ' ἐνὸς τὴν μητρόπολιν τῆς Ἡπείρου, τιτρώσκουσιν δὲ εἰς τὰ καιριώτατα, διὰ παραπλησίᾳς ἐγκαταλείψειως ἠθικὰ ὠφελήματα, ἅτινα εἶχε προσκομίσει εἰς τὸ παλαιὸν βασιλεῖον ἡ ἀπόφασις τοῦ Βερολίνου. Ἀπέρριψε τὴν πρότασιν Βάδιγκτων, συναντηθεὶς ἀρνητικῶς μετὰ τοῦ μαρκησίου Σαλισβουρῆ, ὅστις ἀπέρριπτε καὶ οὗτος ταῦτοχρόνως τὴν πρότασιν τοῦ γάλλου ὑπουργοῦ, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ὁ μὲν Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἀπέρριπτε τὴν πρότασιν ἵνα περισωθῶσιν ἐν μεταγενεστέρῳ καὶ εὐθεωτέρῳ χρόνῳ τὰ Ἰωάννινα, ὁ δ' ἄγγλος τοῦναντίον ἵνα ἀσφαλίσῃ τῇ Τουρκίᾳ οὐ μόνον τὰ Ἰωάννινα, ἀλλὰ καὶ τὸ Μέτσοθεν καὶ τὰς δύο μεσημβρινὰς ἐπαρχίας Παραμυθίας καὶ Μαργαριτίου, ἃς, καθ' ὃ ἐν πλειονότητι ὑπὸ ἔθωμανῶν κατοικουμένας, ὥς ἔλεγεν, ἐπεζῆται νὰ ἀσφαλίσῃ ὑπὲρ τῆς Τουρκίας. Αἱ καρκινοβαποῦσαι ἐν τούτῳ ἑλλη-

νοτουρκικαὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεις διεκόπησαν κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1879 ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, τῆς διακοπῆς δὲ ταύτης ἄμεσος συνέπεια ἦν ἡ ἀναγραφείσα ἐν τῷ 24^ῳ ἄρθρῳ τῆς βερολινείου συνθήκης ὑποχρέωσις τῆς Εὐρώπης ν' ἀσκήσῃ τὴν μεσολάβησιν μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, ὧν ἡ ἐπὶ τοῦ ὁροθετικοῦ ζητήματος συμφωνία ἦν ζήτημα ὑπέρτερον καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου.

Περιελθοῦσα εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην τῆς μεσολαβήσεως μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, διὰ τοῦ μαρκησίου Σαλισβουρή, ἐβουλεύθη τὴν εἰσήγησιν μέτρου, οὗτινος ἡ μὴ ἐφαρμογὴ δὲν ἐπέτρεψε νὰ κρίνωμεν θετικῶς περὶ τῆς χρησιμότητος. Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ἄγγλος ὑπουργός, ἅμα διακοπείσων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεων, εἰσηγήσατο τὴν σύστασιν διεθνoῦς ἐπιτροπῆς, ὑπὸ τὴν αἵρεσιν ὅμως ν' ἀντιπροσωπευθῇ ἐν τῇ ἐπιτροπῇ ταύτῃ καὶ ἡ Υ. Πύλη, ἡ δ' ἐπιτροπὴ αὕτη μεταβλίνουσα ἐπὶ τόπου νὰ ὀρίσῃ τὴν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ὁροθετικὴν γραμμὴν. Τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον τῆς Ἑλλάδος ἀντέτεινε μεθ' ὅσης ἡδύνατο δυνάμει καὶ τόλμης κατὰ τῆς πραγματοποιήσεως μέτρου, καθιδρύνοντος τελείαν ἀνισότητα πλεονεκτημάτων μεταξὺ δύο διαδίκων, καὶ παρέστησεν εὐγλώττως ὅτι ἡ Υ. Πύλη δὲν ἐδίκαιοῦτο νὰ ἐδρεύῃ νομίμως μετὰ

τῶν ἄλλων εὐρωπαϊῶν ἐπιτρόπων, καθ' ὅσον οὐχὶ αἱ τὴν βερολίνειον συνθήκην ὑπογράψασαι δυνάμεις, ἀλλ' αἱ μεσολαβοῦσαι μόνον ἠδύναντο ἀρμοδίως νὰ κρίνωσι μεταξὺ τῶν δύο διαφερομένων. Περιπλέον τὸ ἐλληνικὸν ὑπουργεῖον κατεπολέμει δραστηρίως τὴν ἐπὶ τόπου μετάθεσιν τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης, ἕαν ποτε συνιστάτο, ἀντιπρότεινε δὲ τὴν ἐν τισὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν πρωτευουσῶν σύνοδον τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπῆς. Ἡ ἰσχὺς καὶ τὸ δίκαιον τῶν ἐπιχειρημάτων, κατηγωνίσαντο τῶν βεβουλευμένων προμελετῶν, αὕτῃ δὲ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἠναγκάσθη μετὰ μικρὸν νὰ ὁμολογήσῃ τὸ ἔρθὸν τῶν συλλογισμῶν τοῦ Ἑλλήνος ὑπουργοῦ Ἀντιγιάννη, καὶ ν' ἀποσύρῃ τὰς προτάσεις τῆς. Ἡ δὲ, ἄνευ τῶν ἀνωτέρω δύο ἀγγλικῶν ὄρων, ἀνεμένετο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἡ σύστασις τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπῆς, ἐν ᾗ νέον πλεονέκτημα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἐπιτευχθῆ, ἡ διὰ πλειονοψηφίας ἀπόφασις καὶ ἡ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐξασφάλισις τῆς εὐρωπαϊκῆς πλειονοψηφίας, ὅτε γε-γρονός, ὅπερ δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν ἀπροσδόκητον, ἐπῆλθεν ἀνατρέψαν πάντα τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς ἡπείρωτικῆς πολιτικῆς, νέαν δὲ καὶ ραγδαϊότεραν πᾶρασχὸν ὤθησιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ ὑπουργεῖον τοῦ λόρδου Βήκονσφιλδ ἠττηθὲν κατὰ τὰς ἐκλογάς, ἀπεσύρετο τῶν κοινῶν, οἱ δὲ Οὐίγγροι ὑπὸ τὴν καθηγεμονεῖαν τοῦ κυρίου Γλάδστωνος

ἐκαλοῦντο ν' ἀναλάβωσι τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, ἐφαρμόζοντες τὰς ἀρχάς, ὧν ἡ ἐπικράτησις ἐν πᾶσι τοῖς στρώμασι τῆς ἀγγλικῆς κοινωνίας, ἐσημάνθη διὰ τῆς καταπληκτικῆς πλειονοψηφίας, μεθ' ἧς ἀνεδείχθη ἐν τῇ κάλπῃ ὑπερέχον τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων.

Ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ κυβερνητικῆς ταύτης μεταβολῆς ἦν ἡ βελτίωσις πάντων τῶν ζητημάτων, ἅτινα, πηγάσαντα ἀπὸ τῆς βερολινείου συνθήκης, εἶχον, ἔνεκα διαφορῶν λόγων, μείνει ἄχρι τῆς ὥρας ἐκείνης ἐκκρεμῇ. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπὶ τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ ζητήματος μεσολάβησις, καθηγεμονευούσης ἤδη αὐτῆς τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἡσκεῖτο διὰ δευτέρας συμπληρωματικῆς καὶ ἐρμηνευτικῆς συνόδου ἐν τῇ γερμανικῇ μητροπόλει, δπου, συνελθόντες οἱ ἐν Βερολίνῳ πρεσβευταὶ τῶν μεγάλων δυνάμεων, παρ' οἷς ἐτάχθησαν, ἐκτὸς ὑποδεστέρων τινῶν διπλωματῶν, καὶ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ, εἰδικὰς κεκτημένοι γνώσεις, ἐφαπτομένου ἀνεπιστήμως καὶ τοῦ κ. Βράϊλα, ἐξέδωκαν κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1880 τὴν γνωστὴν περὶ τῶν ἑλληνοτουρκικῶν ὁρίων ἀπόφασιν ἣν αἱ μεσολαβοῦσαι κυβερνήσεις, διὰ τῶν ἐν Κων[πόλει καὶ ἐν Ἀθήναις οἰκείων πρεσβευτῶν ἐπιτακτικῶς προσεκάλεσαν τὰς κυβερνήσεις Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ν' ἀποδεχθῶσιν¹). Ἡ ἑλληνικὴ

¹) Τὸ κείμενον τῆς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν

κυβέρνησις ἔσπευσεν ἀμελλητὶ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην, ἡμέρας δὲ μόλις μετὰ τὴν

κοινῆς διακοινώσεως τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων τῶν μεσολαβησασῶν, κατὰ τὴν Βερολίνειον συνθήκην Δυνάμεων, δι' ἧς ἡγγέλετο πῶς ἐν Βερολίνῳ ἡρμηνεύθη ἡ τοῦ πρωτοκόλλου γραμμὴ, ἔχει ὡδε, κατὰ τὴν μετάφρασιν τῆς «Ἐπισήμου Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως».

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι κτλ.

«Ἐπειδὴ τὸ ἐν Βερολίνῳ Συνέδριον ἐνέδειξεν ἐν τῷ ΙΓ'. αὐτοῦ πρωτοκόλλῳ τὰ κύρια σημεῖα τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς, ἣν ἐφρόνει ἀναγκαῖον νὰ ὀρίσῃ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος, αἱ Δυνάμεις προὐκάλεσαν τὸ κατ' ἀρχάς ἀμέσους, ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ, διαπραγματεύσεις, μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν. Δις δὲ κατ' ἐπανάληψιν, κατὰ τὰς ἐν Πριδέτῃ καὶ ἐν Κων[σταντινῇ] διασκέψεις οἱ Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες Ἐπίτροποι οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσαν, μετὰ μακρὰς συζητήσεως, ἢ νὰ καταδείξωσι τὴν μεταξὺ αὐτῶν διαφωνίαν. Ἀπέναντι τῶν ἀγόνων τούτων ἀποπειρῶν αἱ ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου ὠρισμέναι δυνάμεις ἔκριναν ἀναγκαῖον νὰ παρεμβάλωσι τὴν μεσιτείαν αὐτῶν.

Ἡ μεσιτεία αὕτη ἔπρεπε ν' ἀσκιθῇ ἐντελῆς καὶ πλήρης, ὅπως, ἀποδῇ τελεσφόρος, τὰ δὲ ἀνακτοβούλια, ὑπ' ὅψιν ἔχοντα τὰς ἀμοιβαίας διαθέσεις τῶν ἐνδιαφερομένων κρατῶν, ἐντείλαντο εἰς τοὺς ἐν Βερολίνῳ ἀντιπροσώπους τῶν, ὅπως συνερχόμενοι εἰς Συνδιάσκεψιν, ὀρίσωσι συμφωνίαν πρὸς τὰς γενικὰς ἐνδείξεις τοῦ ΙΓ'. πρωτοκόλλου, γραμμὴν δυναμένην ν' ἀποτελέσῃ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας καλὰ καὶ ἀσφαλῆ ἀμυντικὰ ὄρια.

Οἱ πληρεξούσιοι μετὰ πάσης προσοχῆς συζητήσαντες,

ἀποδοχὴν, τὴν 9^{ην} Ἰουλίου 1880, τὸ ὑπουργεῖον Τρικούπη ἐξέδιδε τὸ διάταγμα τῆς ἐπιστρατείας, φωτιζόμενοι δὲ καὶ ὑπὸ τῆς γνωμοδοτήσεως τεχνικῶν ἐπιτρόπων, ἐντεταλμένων ἐπὶ ταύτῃ ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων των, ἐψήφησαν ὁμοφώνως, κατὰ τοὺς δρους τῆς ἐντολῆς αὐτῶν, τὸ ἐν τῇ ἐπομένῃ πρακτικῇ, ἕπερ συμπεραίνει τὰς διασκέψεις των, περιεχόμενον διάγραμμα.

«Ἐπειδὴ αἱ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος συναφθεῖται διαπραγματεύσεις πρὸς διαρρύθμισιν τῶν ὁρίων αὐτῶν δὲν ἀπέβησαν τελεσφόροι, οἱ ὑπογεγραμμένοι πληρεξούσιοι τῶν Δυνάμεων, αἵτινες καλοῦνται ὑπὸ τῶν ὁρισμῶν τῆς Συνθήκης τῆς 13 Ἰουλίου 1878 εἰς ἀσκήσιν τῆς μεσιτείας αὐτῶν μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν, συνήλθον εἰς συνδιάσκεψιν ἐν Βερολίνῳ, συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τῶν Κυβερνήσεων των, καὶ μεθ' ὥριμον σκέψιν, ἐπόμενοι εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τοῦ Π^ρ. Πρωτοκόλλου τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου, παρεδέξαντο ὁμοφώνως τὸ ἐπόμενον διάγραμμα:

«Τὸ ὄριον θέλει παρακολουθήσῃ τὴν μισγάγκειαν (Thalweg) τοῦ Καλαμᾶ, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου εἰς τὴν Ἰόνιον θάλασσαν μέχρι τῶν πηγῶν αὐτοῦ παρὰ τὸ Χὰν Καλυβάκυ, εἴτα δὲ τὰς δειράδας (cristes) τῶν ὁρέων, αἵτινες διαχωρίζουσι τὰς λεκάνας:

«Πρὸς βορρᾶν μὲν τῆς Βογιούτης, τοῦ Ἀλιάκμονος, τοῦ Μαυρονερίου καὶ τῶν παραποταμιῶν των.

«Πρὸς νότον δέ: τοῦ Καλαμᾶ, τῆς Ἀρτης, τοῦ Ἀσπροποτάμου, καὶ τοῦ Σαλαμβριᾶ (ἀρχαίου Πηνειοῦ) καὶ τῶν παραποταμιῶν των, ὅπως καταλήξῃ εἰς τὸν Ὀλυμπον, οὗτινος θέλει παρακολουθήσῃ τὴν δειράδα, μέχρι τῆς ἐπὶ τῇ Αἰγαίῳ ἀνατολικῆς αὐτοῦ ἄκρας.

ὑπογραφὴν ἐν ξένη χώρα καὶ ἄνευ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ὀριζομένης εἰς τὴν Βουλὴν ἀνακοινώσεως. Κληθεῖσα ἡ ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεία νὰ συνέλθῃ ἐν Ἀθήναις, ἀνεστάλη, ἐπικειμένης τῆς διεξαγωγῆς τῶν σοβαρῶν αὐτῆς λειτουργιῶν, διὰ διατάγματος ἀπὸ Πετερχώφ ὑπογραφέντος, μόλις δὲ, ἐνῶ ἡ παρουσία αὐτῆς ἐπεβάλλετο τὸν Ἰούλιον, ἐγένετο δυνατὸν νὰ συνέλθῃ τὸ πρῶτον ὀκταήμερον τοῦ Ὀκτωβρίου. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Βουλῆς τὸ ὑπουργεῖον

«Ἡ γραμμὴ αὕτη ἀφίνει, πρὸς μεσημβρίαν, τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων καὶ πάντα τὰ εἰς αὐτὴν ἐκβάλλοντα ῥέθρα ὡς καὶ τὸ Μέτσοδον, ἅτινα καθίστανται κτήσεις τῆς Ἑλλάδος».

«Πάντα τὰ διδόμενα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸν Χάρτην τοῦ Αὐстро-Ὀγγρικοῦ Ἐπιτελείου».

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι λαμβάνουσι τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὰς Δυνάμεις, ὧν εἰσὶν ἀντιπρόσωποι καὶ ἐντολοδόχοι τὴν προκειμένην ἀπόφασιν, ἵνα εὐαρεστηθῶσιν αὐταὶ νὰ ἐγκρίνωσι καὶ κοινοποιήσωσιν αὐτὴν εἰς τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη».

Ἐπομένως αἱ κυβερνήσεις κτλ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 3[15] Ἰουλίου 1880.

ΕΔ. ΚΟΡΒΕΤ

ТЕРНΩ КОМΠΑΝ

(Ἵπογ.) Κόμης ΒΑΛΔΕΜΒΟΥΡΓ Α. ΦΟΡΕΣΤΑΣ

BAKEN

ΔΑΝΖΑΣ

(Ἰδε Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Ἀριθ. 73, τῆς 4 Ἰουλίου 1880).

Τρικούπη ὑπεχώρει ἡττηθὲν, ὁ δὲ κ. Κουμουνδούρος ἀνῆρχετο εἰς τὰ πράγματα. Ἡ μνεῖα τῶν βουλευτικῶν συζητήσεων καὶ τῶν ἄλλων ἐπεισοδίων φαίνεται μοι ἔσκοπος. Σημειῶ μόνον τὴν περὶ δικιτησίας πρότασιν τοῦ γάλλου ὑπουργοῦ Σαίντ Ἰλαίρ, συγκινήσαντος τὸν κόσμον διὰ τῶν πολυκρότων αὐτοῦ ἐγκυκλίων, τὴν ὑπὸ τῆς Υ. Πύλης ἀπόρριψιν τῆς γαλλικῆς ταύτης προτάσεως, καὶ τὴν κατὰ τὴν 31^{ην} Μαρτίου 1884 ἀποδοχὴν, ὑπὸ τῆς μονομεροῦς κυβερνήσεως Κουμουνδούρου τῆς τουρκικῆς γραμμῆς, ἣτις ἀρχομένη ἀπὸ Καραλὶ Δερβὲν μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σαλαμβριά (Πηνειοῦ) καὶ τοῦ Πλαταμῶνος, τέσσαρα χιλιόμετρα περίπου πρὸς νότον τῆς τελευταίας ταύτης θέσεως, διευθύνεται πρὸς δυσμὰς, ἀκολουθοῦσα τὴν ὄφρυν τῶν ὀρέων, διέρχεται ἐν πρώτοις μεταξὺ Κρανίας καὶ Ἀβερνίτσας, μετέπειτα μεταξὺ Νεζερῶ καὶ Ἀναλήψεως, ἀφικνεῖται εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Γκοδαμάν, καταβαίνει εἰτα πρὸς νότον, ἀκολουθοῦσα τὴν ὄφρυν τοῦ Ὀλύμπου, φθάνει εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Κοκκινόπετρας, καὶ διευθυνομένη πρὸς δυσμὰς ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου, μὴ ἀφίνουσα τὴν ὄφρυν ταύτην, διέρχεται μεταξὺ Λιγαρᾶς καὶ Δερβὲν-Μελόνα, καταλήγουσα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Κριτῆρι. Διευθυνομένη ἐντεῦθεν πρὸς νότον, ἡ γραμμὴ ἀφικνεῖται εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ξηριά, καὶ ἀκολουθοῦσα τὴν γραμμὴν

τοῦ χωρισμοῦ τῶν ὑδάτων πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ, φθάνει εἰς τὴν κορυφὴν τῶν ὑψωμάτων, τῶν κειμένων πρὸς ἄρκτον τοῦ χωρίου Ζάρκου, στρέφει ἀκολουθῶς βορειοδυτικῶς πρὸς τὴν Δημινίτσαν, καὶ ἀκολουθοῦσα πάντοτε τὴν γραμμὴν τοῦ χωρισμοῦ τῶν ὑδάτων, ἀφίνει τῇ Τουρκίᾳ τὸ χωρίον Ἐλευθεροχώριον. Πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς Δημινίτσαν, εἰς ἀπόστασιν δεκακοκτὼ χιλιομέτρων περίπου ἀπὸ ταύτης, ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ στρέφει πρὸς δυσμὰς, πάντοτε ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ χωρισμοῦ τῶν ὑδάτων, καὶ διέρχεται διὰ τῶν χωρίων Φλαμοκρίστη, Γκαθιανοῦ καὶ Γεωργίτσας, καταλήγουσα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Κράτσχοβο. Διευθυνομένη μετὰ τοῦτο πρὸς νότον, διὰ τῆς ὀφρύος, ἡ γραμμὴ διέρχεται διὰ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων Ζυγοῦ, Δοκίμη καὶ Περιστερί, καταλήγουσα εἰς τὸν ποταμὸν τῆς Ἄρτης (Ἄραχθον), ἀκολουθοῦσα τὸν χεῖμαρον, τὸν διὰ τῆς βραχυτέρας ἀποστάσεως φέροντα τὰ ὑέτια ὕδατα τῆς κορυφῆς τοῦ Περιστερί εἰς τὸν ποταμὸν τοῦτον, καὶ διαβαίνουσα παρὰ τὰ χωρία Καλαρρύταις καὶ Μιχαλίτσι. Ἐπέκεινα τῶν τελευταίων τούτων σημείων, ἡ γραμμὴ ἀκολουθεῖ τὴν συνάγκειαν τοῦ ποταμοῦ Ἄρτης μέχρι τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ. Ἡ γραμμὴ αὕτη ὑπεκατέστησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ ἐνδείξει τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, τὴν γραμμὴν, ἣν εἶχεν ὀρίσει ἡ ἐν Βερολίνῳ δευτέρα συνδιά-

σκεψίς τῶν μεσολαβουσῶν κατὰ τὴν βερολίνειον συνθήκην Δυνάμεων. Γνωστὴ εἶναι ἡ εὐρεῖα ἐρμηνεία, ἣν, εἰς τὸ γράμμα τοῦ ΙΓ' πρωτοκόλλου εἶχε δώσει ἡ συνδιάσκεψις αὕτη καὶ γνωστὰ τὰ στρατηγικὰ σημεῖα, τὰ κέντρα, καὶ αἱ θέσεις, αἵτινες δι' αὐτῆς παρεχωροῦντο τῇ Ἑλλάδι. Μὲ μικρὰς καὶ ἀσημάντους σχεδὸν διαφορὰς ἡ γραμμὴ τῆς δευτέρας ἐν Βερολίῳ συνδιατκέψεως ἦν ἡ αὐτὴ, ἦν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἐνδείξει διὰ τῶν πρὸς τοὺς ἐν Πρεβέζῃ ἐπιτρόπους δοθεισῶν ὁδηγιῶν.

Δύο μῆνας καὶ ἡμέρας 24 μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἀποδοχὴν τῆς γραμμῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν 24^{ην} ἰουνίου 1881, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰσῆρχετο εἰς Ἄρταν, ἀρχὴν ἐκτελέσεως ποιούμενος. Αὕτη ἐν περιλήψει ἀνακεφαλαιώσεως εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ΙΓ' πρωτοκόλλου μετὰ τῶν κυριωτέρων φάσεων τῆς κανονικῆς ἡ ἀνωμάλου αὐτοῦ ἀνεξίξεως. Διὰ διεθνoῦς ἐγγράφου ἐδόθησαν πλείονα ἡμῖν, ἡ δὲ κυβέρνησις ἔστερξεν ἐλάσσονα, ἐλπίζω δὲ ἐξ ὑπολογισμῶν καλῆς πίστεως ὁρμηθεῖσα. Ἐὰν ἔπραξε καλῶς ἢ κακῶς, θ' ἀποδείξῃ ἡ ἐν τῇ Βουλῇ συζήτησις, καὶ τῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων ἡ *πλήρης* ὑποβολή, ὅτε, ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς γνώσεως ὁδηγούμενοι, θὰ ἐξενέγκωμεν ἐν μερίζονι ἐπιγνώσει τὴν ψῆφον ἡμῶν οἱ πολῖται, οἱ μὲ τὰς μεγίστας ἐλπίδας τραφέντες καὶ πρὸ τῶν συνεπειῶν

μεγάλων συμφορῶν μὴ ὀρρωδήσαντες, χάριν ἀκριβείας εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἐξάρσεως τιμῆς ἐθνικῆς.

Ἀπὸ Μενιδίου εἰς Ἄρταν 8 Ἰουλίου.

Εὐτυχῆς σύμπτωσις μοι παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ συνταξειδεύσω μετὰ τοῦ κ. Ε. Λουριώτη, ἐκτάκτου ἐπιτρόπου τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως, ἀπερχομένου εἰς Ἄρταν διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἣν ἠκολούθουν καὶ γώ. Ὁ κ. Λουριώτης εἶναι ἀξιοπρεπέστατος τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν ἀνὴρ, εὐμαθὴς καὶ γλωσσομαθὴς, ἀρχαῖος ἀνώτερος δικαστικὸς λειτουργὸς καὶ Ἀρτηνὸς, ἐκπατρισθεὶς, παῖς ἔτι, ὅτε δειναὶ ἡμέραι διήρχοντο κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐλληνικοῦ Γένους.

Ἀπὸ τῆς 4^{ης} πρωϊνῆς ὥρας τῆς τετάρτης (8 Ἰουλίου) ἡ ἀτμάκατος ἐσύριζεν ὑπὸ τὰ παράθυρά μας, ἅτινα ἔβρεχε τὸ κύμα τοῦ Ἀμπρακικοῦ, ὅπως μᾶς ἀποσπάσῃ τοῦ ὑπο-ου, ὅστις βαρὺς ἐπεκάθιτο εἰς τὰ βλέφαρα ταλαιπωρηθέντων ὁδοιπόρων, καταπεπονημένων ὑπὸ τοῦ καμάτου καὶ τοῦ θερινοῦ καύματος, ὅπερ ἦν ἀνυπόφορον κατὰ γράμμα. Ὁ ἀπὸ Βονίτσης εἰς Μενίδιον διάπλους διαρκεῖ δέωρον σχεδόν, ποικίλεται δὲ ὑπὸ εὐαρέστων ἐντυπώσεων, ἐπιφοιτουσῶν ἐκ τῆς θέας τοῦ μὲν γλοσσεῶν τοπίων ἀναπτυσσομένων ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν ἀκαρνανιακῶν βουνῶν, τοῦ δὲ μακρᾶς σειρᾶς δένδρων ἀγρίων καὶ

στρωμαμάτων πρασίνων ἐκτεινομένων ἀπὸ τῶν κορυφῶν ἄχρι τῶν προπόδων τῶν ὁρέων τῆς ἀντίπεραν χώρας. Τὰ βουνὰ τῆς Πρεβέζης διαγράφονται εὐκρινέστατα ἀριστερόθεν τῷ πλέοντι εἰς Μενίδιον· κείμενα πρὸς δυσμὰς καὶ εἰς ὕψος ἱκανώτατον αἰρόμενα ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἀποφράσσουσιν οἶονεὶ τὴν εἴσοδον τοῦ κόλπου δι' ἑλλειψοειδοῦς στροφῆς ἀποληγούσης ἀπέναντι τῆς ἀντίπεραν ὄχθης, ἥτις εἶναι τὸ Ἄκτιον, ἔνθα πρὸ ἑννεακαίδεκα αἰώνων ὁ Ὀκταβιανὸς, ὁ μετέπειτα ἐπικληθεὶς Αὐγουστος, κατετρόπωσεν ἐν ναυτικῷ ἀγῶνι τὸν Ἀντώνιον, καὶ μετ' αὐτοῦ πᾶσαν τὴν δύναμιν τῆς Ἀνατολῆς ὑπεχώρησασαν πρὸ τῆς ἀντιπάλου δυνάμεως τῆς Δύσεως.

Ἡ μικρὰ ἡμῶν ἀτμάκκος ταχέως φερομένη ἐπὶ τῶν κυμάτων τοῦ Ἀμπρακικοῦ ἤγγιζεν ἤδη πρὸς τὴν ἀκτὴν τοῦ Μενιδίου. Ὁ ὄρμος οὗτος, ἔρημος τὸ πρότερον, παρουσιάζει μεγάλην κίνησιν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, ἐναλλάξ δὲ ἀπόπλοι καὶ κατὰπλοι ἱστιοφόρων πλοίων 2 καὶ 3,000 κοιλῶν παρέχουσι ζωὴν τῷ ἐπινείῳ, ἔνθα σκηνοῖ σήμερον στρατὸς τρισχιλίων ἀνδρῶν. Εἰς τὴν ἀκτὴν εὗρομεν προχειρῶς ἰδρυθείσας ἀποθήκας πλήρεις διπυρίτου, ἀλεύρων, ἄλατος, στρατιωτικῶν ἐνδυμάτων, πολεμοφοδίων καὶ πλείστων ἄλλων εἰδῶν. Ὁ ταγματάρχης κ. Σαράτσογλος, ὅστις εἶναι καὶ ὁ στρατοπεδάρχης, παρ

ρέσχειν ἡμῖν πάσας τὰς εὐκολίας, ἐκδοῦς διαταγὰς, παρασχὼν συνοδίας, καὶ προσπαθήσας ἐν γένει νὰ καταστήσῃ ὅσον οἶόν τε ἄνετον τὸν ἐπίπονον ἡμῶν δρόμον. Ἀδύνατον εἶναι ν' ἀναγνώρισῃ τὸ Μενίδιον ὃ πρὸ ὀλίγων μόνον μηνῶν ἐπισκεφθεῖς τὸν ὄρμον τοῦτον. Ἀντὶ τῆς πρώην ἀξένου γῆς καὶ τῆς αἰγριότητος τῆς φύσεως, σήμερον βλέπει ἀμαξητὰς ὁδοῦς, κατασκευασθείσας ὑπὸ τοῦ σώματος τοῦ μηχανικοῦ, ἀποβάθρας, φρέατα, ἐπικοινωνίαν τακτικὴν καὶ ἡμερότητα.

Ἀπὸ Μενιδίου εἰς Ἄρταν μία ἄγει ὁδὸς τακτικὴ, ἡ διὰ τοῦ Ἀννίνου διερχομένη. Τὴν 9^{ην} τῆς πρώτης τῆς τετάρτης συσκευασθέντες ἀνεχωρήσαμεν εἰς Ἀννινον, τὴν ἄσημον τοποθεσίαν (διότι οὐδὲ χωρίδιον καὶν εἶναι) πρότερον, τὴν λίαν γνωστὴν σήμερον. Ὁ δρόμος εἶναι τερπνός, ἀμαξητός, ὑφούμενος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης μέτρα τινὰ, καὶ χωρῶν ἀνὰ μέσον ζωηρῶν θάμνων αὐτοφυῶν. Ἀποσπάσματα ἐφίππου χωροφυλακῆς μὲ λευκὰ καταυχέ-ναι κυματίζοντα κατὰ τὸ ἰνίον προηγούμενα καὶ εἰπεντο τῆς πορείας ἡμῶν, ἥτις διὰ τὸ ποικίλον τῆς συσκευῆς καὶ τῆς ἵππασίας, εἶχε πολὺ τὸ περίεργον, οὐχὶ ἄμικτον καὶ τινος γραφικότητος. Σπεύδων νὰ ὀδηγήσω τὸν ἀναγνώστην εἰς Ἄρταν παρατρέχω τὰς φυσικὰς λεπτομερείας, γράφων οὐχὶ ὁδοιπορικὸν ἀλλὰ σημειώσεις μόνον παρέργους καὶ διὰ τὸν

γράφοντα καὶ διὰ τοὺς ἀναγνώστας· τὴν μονότονον ἡρεμίαν τοῦ δρόμου διέκοπτεν ἐνίοτε ὄξυς συριγμὸς ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων ἐγγὺς βουνοῦ ἐξερχόμενος, καὶ χαλαρῶς ἐκπνέων βραδέως καὶ μετ' ἀναπάλσεων εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν. Ἦτο συριγμὸς αἰπόλου καλοῦντος τὰς αἰγας αὐτοῦ, σφενδονίζοντος λίθους κατὰ τῶν μάλλον παρηκόων καὶ διὰ προτροπῶν, ᾧ μόνοι οἱ ποιμένες δύνανται νὰ ἐρμηνεύσωσι, πειρωμένου νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀτραπὸν τὰ σκιρτῶντα ἐρίφια. Ἐβλεπον τοὺς ἀκαρνᾶνας ποιμένας, μὲ τὸ ἱστορικὸν *καρυοφύλλι*, ἡρτημένον ἀπὸ τοῦ ἐτέρου τῶν ὤμων, τὴν μάχαιραν ἀνὰ μέσον τοῦ *σελλαχίου*, μὲ δερματίνην ὑδροθήκην ἐξηρτημένην ἀπὸ τινος τῶν γαμφῶν κόσμων, οὓς φέρουσιν ἐνίοτε τὰ *σιδηροφοροῦντα* παλληκάρια, καὶ τὴν ποιμενικὴν ράβδον μὲ τὸ μέσον ἐπὶ τοῦ αὐχένος καὶ τὰς δύο ἄκρας ἐκτεινομένας δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἐφ' ὧν ἀναπαυόμεναι, ἠπλοῦντο αἱ χεῖρες τοῦ ποιμένου, ἀφόδως θεωμένου ἀπὸ τῆς κορυφῆς μερικὸς φραγχοφορεμέτους διαβαίνοντας κάτωθι τοῦ *τσογκαρίου*. Οἱ συριγμοὶ ἐπανελαμβάνοντο ὄξει, προσόμοιοι τοῖς συριγμοῖς ἀτμαμάξης, ὃ δὲ ποιμὴν, ἀνήσυχος περὶ τῆς τύχης τῆς αἰγῆς, προσήρχετο ἄφοβος εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημοῦ, θεώμενος μετὰ σπουδῆς πέριξ καὶ μετ' ἀνέσεως στρεφόμενος περὶ τὸ ἀκροσφαλὲς στόμιον τῆς ἀβύσσου.

Μετὰ πορείαν ὥρας καὶ τετάρτου ἐφθάσαμεν εἰς Ἄννινον. Τὸ μέρος τοῦτο ἦν πρότερον τὸ ὄριον μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν. Μακρόθεν, ἐπὶ τοῦ στρατῶνος ὅστις ἔκειτο πρὶν ἐπὶ τουρκικῆς χώρας, διεκρίνομεν κυματίζουσαν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν. Τὸ Ἄννινον εἶναι φύραμα τεσσάρων ἢ πέντε ἐτοιμορρόπων οἰκίσκων καπνισμένων ἐσωτερικῶς, διαρρεάντων καὶ ἐλαεινῶν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Εἰς τούτων εἶχε τὴν, τιμὴν νὰ δεχθῇ πάντας τοὺς εὐρωπαίους ἐπιτρόπους, διότι ἦν τὴ τηλεγραφεῖον. Κάτωθι, μοὶ εἶπον, διεσταυροῦντο καθ' ὅλης τᾶς διευθύνσεις οἱ στρατιωτικοὶ ἀγγελιαφόροι, ὁ δὲ ἑλλην σκοπὸς ἀπὸ τῆς μιᾶς ἄκρας τοῦ στενοῦ χειμάρου καὶ ὁ ὀθωμανὸς ἀπὸ τῆς ἄλλης προσεβλέποντο βλοσυρῶς, περιπατοῦντες ἄφωνοι καὶ φρυάττοντες ἐσωτερικῶς. Ὁ χειμᾶρος οὗτος, ὅστις ἀπετέλει τὸ παλαιὸν ὄριον, ἐξεύχθη ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ ἡμῶν διὰ καλλίστης ξυλίνης γεφύρας μὲ λιθίνην τὴν βάσιν τὴν αὐτὴν ὥραν καθ' ἣν ἔτυχε νὰ ὤμεν εἰς Ἄννινον. Ἐτέρᾳ σύμπτωσις ἀγαθὴ ἦν ὅτι καὶ ἡ τηλεγραφικὴ γραμμὴ μεταξὺ Ἄρτης καὶ Ἀννίνου καὶ ἡ δι' αὐτῆς συγκοινωνία μετὰ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος εἶχε τελειώσει ἀκριβῶς τὴν ὥραν, καθ' ἣν διετρίβομεν εἰς Ἄνινον, τὸ πρῶτον δὲ εἰς Ἄρταν τηλεγράφημα ἐξέπεμψεν ὁ ἑκτακτος βασιλικὸς ἐπίτροπος, κατὰ ληλα ἀψευθύνᾳς συγχρητήρια.

Οἱ τουρκικοὶ στρατῶνες εἰς τὴν ἐκεῖθεν τοῦ χει-
 μάρου χώραν εἶναι τι ἄξιον λόγου ὑπὸ ἔποψιν εὐρύ-
 τητος καὶ στερεότητος. Ὁ κύριος στρατῶν, σταυροει-
 δὲς ἔχων τὸ σχῆμα, εἶναι ἀσάλευτον ἐκ γρανίτου οἰ-
 κοδόμημα, ἱκανὸν ν' ἀντιστῇ εἰς ταγμάτων ἐφόδους.
 Φέρει *πολεμιστρας* καθ' ἅπαν τὸ μῆκος καὶ πλάτος,
 καὶ ἀπὸ τῶν τεσσάρων γωνιῶν χαίνουσι τὰ στόμια,
 ἅτινα ἠνοίχθησαν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ τηλεβό-
 λου. Ἐντὸς αὐτοῦ στρατωνίζονται σήμερον οἱ ἡμέτε-
 ροι εὐζῶνοι, θαυμάσιοι ἄνδρες, λογάδες μεταξὺ λογά-
 δων, ἀτρόμητοι, πτερόποδες, εὐθυβολοῦντες, ἀπρόσ-
 βλητοι ὑπὸ τοῦ καύσωνος καὶ τοῦ ψύχους, καὶ τὸν
 πόλεμον ὑπολαμβάνοντες ὡς σπάνιον εὐεργέτημα τῆς
 θείας Προνοίας. Χίλιοι τετρακόσιοι τούτων τκηνοῦσιν
 εἰς Μενίδιον, εἰς διαφόρους δὲ ἀποστάσεις ὑπάρχου-
 σιν ἰσχυρὰ ἀποσπάσματα ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἀξιω-
 ματικῶν τοῦ πεζικοῦ.

Τὸ Ἄνινον ἦν ὁ τελευταῖος παρεμπίπτων σταθ-
 μὸς τῆς ὁδοιπορίας ἡμῶν. Ἐκεῖθεν ἄχρις Ἄρτης
 ἔδει νὰ βχδίσωμεν εὐθὺ, οὐδαμοῦ ἰστάμενοι, καί
 τοι ἡ ἀπόστασις εἶναι τετράωρος καὶ πλέον, ὃ
 ἥλιος εἰς τὸ ζενίθ, καὶ ὁ δρόμος γυμνὸς πάσης βλαστή-
 σεως. Εἶπον ὅτι μία ὁδὸς ἄγει ἀπὸ Ἄννινου εἰς Ἄρ-
 ταν, αὐτὴ ἦν ἠκολουθοῦμεν. Οἱ τοῦρκοι, φοβούμενοι
 εἰσβολὴν ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου, εἶχον ὀχυρώσει ἐπι-
 μελῶς πάσας τὰς κορυφὰς τῶν βουνῶν, ἅτινα, ἀρχό-

μενα ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ῥοέων τῶν ἐκείθεν τοῦ Ἀννίνου κειμένων, κατέληγον κυκλικῶς εἰς τὴν θάλασσαν, σχηματίζοντα ἀπέραντον πυροβολεῖον ὑπερ-
κείμενον τῆς πεδιάδος, ἣν ἐδίχαζε τὸ πρῶτον μονο-
πάτιον καὶ ἤδη ἡ στρατιωτικὴ ὁδὸς ἦν ἡκολουθοῦ-
μεν. Ἐθαύμαζον τὴν ὑπομονητικὴν ἐργασίαν ἣν ἐβλε-
πον, ἔμαθον δὲ ὅτι τὰ ὀχυρώματα ἦσαν ἄξια λόγου,
καίτοι ἡ ἐκλογὴ τῶν θέσεων ἐν αἷς εἶχον ἐγερθεῖ δὲν
ἦν ὅλως πρόσφορος, ἡ δὲ πληθὺς τῶν ὀχυρωμάτων,
συνεπάγουσα ἀναγκαίως τὴν κατὰ τμησιν τῶν δυ-
νάμεων, ἡδύνατο νὰ καταστήσῃ εὐχερεστέραν τὴν
ἄλωσιν. Ἀδέσποτος περιήγετο φήμη ὅτι τὰ ὀχυ-
ρώματα ταῦτα ἠγέρθησαν μετὰ προηγουμένης τοπι-
κᾶς μελέτας ἰταλοῦ ἀξιωματικοῦ. Δὲν ἤξεύρω κατὰ
πόσον ἡ τοιαύτη φήμη δύναται νὰ ᾖναι ἀληθής·
βραδύτερον ὅμως ἔμαθον ὅτι ἀληθῶς, ἐν προγενεστέ-
ρω χρόνῳ, διήλθεν ἐξ Ἄρτης ἰταλὸς ἀξιωματικὸς τοῦ
ἐπιτελείου.

Ἦδη, προσηγγίζομεν πρὸς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης,
ἣς ἐβλέπομεν τὰς πρώτας οἰκίας. Ἡμίσειαν ὥραν
μακρὰν, παρὰ φρέαρ καλούμενον τὸ «πηγάδι τοῦ
Μπάλοβου» ὁ κ. Δημ. Ν. Ἀντωνόπουλος, δήμαρχος
Ἄρτης, ὑπεδέχθη τὸν κύριον βασιλικὸν ἐπίτροπον, ἡ
τοιαύτη δὲ πρώτη συνάντησις τοῦ δημάρχου τῆς
ἐλευθέρας πόλεως πρὸς τὸν πρῶτον ἐκτακτον ἀπε-
σταλμένον τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως εἶχέ τι τὸ

ἄκρως ποιητικὸν μετὰ πολλῆς αἰσθηματικῆς συγκινήσεως ἡνωμένον. Ὅτε ἐφθάσαμεν 15 μόλις λεπτά μακρὰν τῆς πόλεως, ἴλη ἵππικου ὑπεδέχθη τὸν βασιλικὸν ἐπίτροπον, ἀπονείμασα αὐτῷ τὰς τιμὰς καὶ ἀκολουθοῦσα εἶτα κατὰ πόδας τὸν ἀνώτερον ἐπίτροπον τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.

Ἡ εἰς τὴν πόλιν εἰσοδὸς ἐγένετο μετὰ πομπῆς. Αἱ ὀπλαὶ τῶν ἵππων ἐβρόντων ἐπὶ τῶν λιθοστρώτων, οἱ δὲ κάτοικοι, προβάλλοντες ἀπὸ τῶν παραθύρων, ἐχαιρέτων, ἐνῷ οἱ ὀκλαδὸν καθήμενοι εἰς τὰ ἐργαστήρια αὐτῶν, ἠγείροντο μετὰ σπουδῆς, ἀπεκάλυπτον τὴν κεφαλὴν καὶ ἔκλινον βαθέως τὸν ἀσχέναι. Τὸ ἀόριστον τῆς εἰσόδου τοῦ ἐπιτρόπου δὲν ἐπέτρεψε τὴν συγκέντρωσιν πολλοῦ πλήθους κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀφίξεως. Ἡ συνοδία ἀφίκετο ἐν τάξει εἰς τὸ γενικὸν στρατηγεῖον, ἔνθα ὁ στρατηγὸς Σοῦτσος ἐδεξιώθη τὸν κ. Δουριώτην. Μικρὸν μετέπειτα ἀφίκετο πρὸς ἐπίσκεψιν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀρτης, διάφοροι προὔχοντες, καὶ ἄλλοι ἄστοι, τὴν δ' ἐπαύριον ὁ ἀρχιεραββῆνας, πρόκριτοι ὀθωμανοί, αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαί, καὶ ἱκανὸν πλῆθος. Ἡ δεξιῶσις ὑπῆρξεν εἰλικρινὴς καὶ ἀπέριττος. Ὁ Β. ἐπίτροπος ἐλάλησεν ἐκάστῳ καταλλήλως, εὐχαρίστως δὲ παρετήρησα, εὐθύς ἐκ τῶν πρώτων στιγμῶν τῆς ἀφίξεώς μου, ὅτι τέλειον πνεῦμα ἁρμονίας, τάξεως, ὑπακοῆς εἰς τοὺς νόμους καὶ ἀμοιβαίου πόθου εἶρη-

νικῆς συμβιώσεως ἀκμάζει παρ' ἀπάσαις ταῖς τάξεσι τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἄρτης καὶ παρ' ἅπασιν τοῖς φύλοις, ἅπερ οἰκοῦσι τὴν ἀρχαίαν Ἀμπρακίαν, ἥτις ἀπὸ ἑκατονταστηρίδων ἀπεκλήθη: «ἡ Ἄρτα».

Ἐν Ἄρτῃ τὴν 9 Ἰουλίου

Ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου πρὸς δυσμὰς, τῆς σειρᾶς τοῦ Μικρυνόρους, τῶν ὁρέων τοῦ Βάλτου καὶ ὑψηλότερον τοῦ Ῥαδοβιζίου πρὸς ἀνατολὰς, ἀπλοῦται εὐφορον πεδῖον, ὅπερ, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ χωροῦν στενούμενον πρὸς βορρᾶν, ἀπολήγει εἰς μικρὰν κοιλάδα, ἥς ὑπέρκειται δεξιόθεν τὸ χωρίον Πέτα, ἀριστερόθεν δὲ ἡ μονὴ τῆς Φανερωμένης· καὶ ὁχυρὸς στρατών. Εἰς τὸ βάθος τῆς κοιλάδος ταύτης ἀπλοῦται ἡ πόλις τῆς Ἄρτης, τρίγωνον ἰσοσκελὲς παρουσιάζουσα ἐξ ἀπόπτου μὲ κορυφὴν τὴν Μητρόπολιν, φαινομένην ὡς ἀκρωτήριον χωροῦν ἀρκτικῶς πρὸς τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ, παρ' ᾧ ἐγείρεται· δεξιὸν σκέλος τὴν ἀνατολικὴν ἄκρην τοῦ φρουρίου, καὶ ἀριστερὸν ὀθωμανικὸν τέμενος (τεκὲ) κείμενον πρὸς δυσμὰς. Τὴν ἐλλειψοειδῆ ζώνην τῆς Ἄρτης λείχουσι τὰ ὕδατα τοῦ Ἀράχθου· ἀκολουθοῦντα πορείαν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν, ἥσυχα μὲν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ θέρους, πυφλάζοντα δὲ, βομβοῦντα φθινοῶς, καὶ ὀρητικώτατα εὐθὺς μετὰ τὰς βροχὰς τοῦ φθινοπώρου,

ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν Ἀμπρακικὸν διὰ πλατυτάτων στομίων ἐντὸς τοῦ ὁρμου τοῦ Κομέρο, οὐ μακρὰν τῶν ἀλατοπηγείων τῆς Κόπρενας.

Τὰ ἀριστερόθεν τῷ εἰσίδοντι φαινόμενα λείψανα ἀρχαίων τειχῶν, ἃν δὲν εἶναι βέβαια τεκμήρια, εἶναι ὅμως ἐνδειξίς πρὸς ὑποστήριξιν ὅτι ἡ Ἄρτα κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως ὅπου ἦν ἄλλοτε ἡ Ἀμπρακία, κορινθιακὴ ἀποικία, διαδραματίσασα εὐφήμως πρόσωπόν τι κατὰ τὰς μεγάλας ἐποχὰς τῆς πολεμικῆς ἀκμῆς τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τῶν δένδρων, αἰετούμεναι εἰς ἱκανὸν ὕψος αἱ ὀξεῖαι κορυφαὶ τῶν μιναρέδων, πολυπληθεστέρων κατὰ πολὺ τῶν κωδωνοστασίων, παρέχουσιν ἄμεσον τὴν ἐντύπωσιν ἀνατολικῆς πόλεως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀμπρακίαν, ἣν κρατύνει ἡ προσεκτικωτέρα μετὰ μικρὸν παρατήρησις τοῦ συμπλέγματος, ὅπερ ἀπλοῦται παρὰ τὸν ποταμὸν, οὗτινος ἡ ἐναντι ὄχθη, χλοάζουσα ὅλη, ποικίλεται ὑπὸ τοῦ χωρίου τῆς Γρεμενίτσας, τῆς μονῆς τῶν Βλαχερνῶν, καὶ ὀλίγον ὑψηλότερον, ὑπὸ τουρκικοῦ προχώματος ἐγερθέντος τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ ἀποχωρήσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ.

Ἐνεκα τοῦ ὁμοιομόρφου καὶ ὁμοιοῦψοῦς τῶν οἰκοδομῶν τῆς πόλεως, ἡ Ἄρτα παρουσιάζει ἐπίπεδον σχεδὸν ὁροσὴν, τὸ ἐνιαῖον τῆς ὁποίας διακρίπτουσιν ἡ περιεκτὴς τῆς «Παναγίας Παρηγορίτισας» ἐκκλη-

οῖα, τὰ ὀθωμανικὰ τεμένη καὶ ἐλάχιστα ἄλλα οἰκοδομήματα. Οἱ κῆποι, μπαχτσέδες ὡς τοὺς ἀποκαλοῦσιν ἐνταῦθα, συντελοῦσι διὰ τῶν δένδρων αὐτῶν καὶ τῶν πρασίνων φυλλωμάτων εἰς τὴν γραφικωτέραν τῆς πόλεως ἄποψιν, καὶ αἱ χιλιάδες τῶν κορωνῶν, αἵτινες ἀγνοῶ τίνος ἕνεκα ἀκμάζουσι καὶ πληθύνονται οὕτω ἐν Ἄρτῃ, ἱπτάμεναι ἀπὸ στέγης εἰς στέγην καὶ κρώζουσαι διαρκῶς, ἀντιτίθενται διὰ τοῦ χρώματος αὐτῶν καὶ τῆς φωνῆς πρὸς τὰς ἱλαρὰς σκέψεις, αἷ ἐμπνέει ἡ σημερινὴ θέα τῆς πόλεως.

Ἐσωτερικῶς ἡ Ἄρτα ἔχει τύπον καθαρῶς πόλεως τουρκικῆς. Στεναὶ ὁδοὶ καὶ λιθόστρωτοι, οἶκοι πεπαλαιωμένοι, ἄχριστοι ἐξωθεν, ὑπόφαιοι ἐκ τοῦ χρόνου καὶ ἀπεριποίητοι, ξύλινοι οἱ ἄλλοι, προσλαβόντες τὸ βαθὺ χρῶμα, ὅπερ ἡ παρέλευσις τοῦ χρόνου δίδει εἰς τὰς σανίδας καὶ τὰς δοκοὺς, μὲ μακρὰς σειρὰς ἐργαστηρίων, διὰ σανιδίων φυλλωμάτων κλειομένων τὴν νύκτα, μὲ στοὰς εἰς τινὰς ὁδοὺς στηριζομένας εἰς δοκοὺς ὑπερύθρους, χαμηλὰς καὶ πληκτικὰς ἀφορήτως. Ἀπὸ τῶν στεγῶν τῶν οἰκῶν ἐκτείνονται εἰς ἡμίσεως μέτρου μῆκος ὀριζόντιοι προβολαὶ ξύλινοι καὶ κεραμόσκεποι, ὅμοιοι πρὸς τὰς ἐξοχὰς τῶν στεγῶν, αἷ φέρουσιν αἱ εὐθυμοὶ γερμανικαὶ ἀγροικίαι. Ἑλληνικαὶ σημαῖαι φαίνονται ἔτι ἡρτημέναι ἀπὸ τῶν παραθύρων καὶ εἰκόνες τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ δάφνης καὶ

μύρτου ἐστεμμέναι κρέμανται ἔξω τῶν θυρῶν καὶ τῶν παραθύρων, μείνασαι ἐκεῖ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς εἰς τὴν πόλιν εἰσόδου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Περὶ τῆς ἡμέρας ταύτης καὶ τῶν ἐπεισοδίων αὐτῆς ἐγράφησαν ἤδη ἱκανά, οὐδ' ἔχει τις νέον τι νὰ προσθέσῃ εἰς τὰς εἰδήσεις, αἵτινες κατέστησαν πασίγνωστοι σήμερον. Ἀθρόον τὸ πλῆθος εἶχε συγκεντρωθῇ παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως, καὶ ὅτε τὰ πρῶτα ἀποσπάσματα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐφάνησαν ἐρχόμενα ἐκ τῆς ὁδοῦ, πᾶσαι αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις παρεχώρησαν τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν καρδίαν καὶ εἰς τὸν λάρυγγα, ἐκπληρώσαντα ἥρωϊκῶς καὶ καρτερικῶς τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φωνητικὴν λειτουργίαν, δι' ἣν προωρίσθη.

Ὡρας μόλις διατρίβων ἐν Ἄρτῃ δὲν ἔχω εὐκαιρίαν νὰ εἰκονήσω λεπτομερῶς τὴν πόλιν. Ἐὰν πληρεστέρα αὐτῆς περιγραφὴ φανῇ ἀναγκαία, θὰ τὴν ἐπιχειρήσω βραδύτερον. Οἱ κάτοικοι φαίνονται ὥς ἀπὸ μακροῦ ἀνανήφοντες ὕπνου. Ἐχουσι τὸν συνήθη τύπον, ὅστις κοινῶς γνωρίζεται διὰ τῆς δυσήχου λέξεως «τουρκομερίτης». Μὲ ἐνδυμασίαν ἐφ' ἧς καὶ ἡ φουστανέλλα καὶ τὰ στενά καὶ τὰ σαλβάρια καὶ τὸ φέσιον καὶ τὸ φεσάκι καὶ ὁ λευκὸς σκούφος, καὶ τὰ τσαρούχια καὶ τὰ πασούμια καὶ τὰ στιβάλια ἔχουσι δικαιώματα, συμφύρονται μετὰ τῶν στρατιωτῶν, καθαρεύουσιν λαλοῦντες γλῶσσαν μὲ τὴν ἡπειρωτι-

κὴν προσωδίαν, καὶ ἐνιαχοῦ παρενείροντες τουρκικὴν τινα λέξιν ἢ ἄλλην, ἥτις δὲν φαίνεται τουρκικὴ, ἀλλ' ἣν δὲν ἐνόησα. Γυναῖκας, δὲν κατώρθωσα ἔτι νὰ ἴδω καίτοι ἐπιμόνως ἀσχοληθείς. Βεβαίως δὲν θὰ καταλίπω τὴν Ἄρτιαν πρὶν ἢ θαυμάσω τὸ ὥρατον φύλον τῆς πόλεως ὅπερ, καθὸ ἡπειρωτικόν, θὰ δικαιολογῇ ἀναντιρρήτως τὴν τοιαύτην ἐπινομίαν.

Ἐν Ἄρτῃ, τῇ 11 Ἰουλίου.

Ἐν Ἄρτῃ σταθμεύουσι σήμερον ὑπερεπτακισχίλιοι ἄνδρες, διαιρούμενοι ὡς ἑξῆς: Τὸ 4^{ον} πεζικὸν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Ἀντωναρπούλου, ὅστις, καθὸ ἀρχαιότερος τῶν σωματαρχῶν, κατέστη καὶ ὁ φρούραρχος τῆς πόλεως. Τὸ 7^{ον} πεζικὸν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ταγματάρχου Πονηροπούλου, τὸ 11^{ον} πεζικὸν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ταγματάρχου Μαυρομιχάλη, τὸ 23^{ον} πεζικὸν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ταγματάρχου Πατροπουλάκη, τὸ 2^{ον} μηχανικὸν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Σούτσου, μία ἐπιλαρχία (2 ἴλαι) τῆς 3^{ης} ἵππαρχίας ὑπὸ τὸν μοίραρχον Σοῦτζον, οὐκὸν τοῦ στρατηγοῦ, μία ἴλη τῆς 1^{ης} ἵππαρχίας ὑπὸ τὸν ἱλαρχον Γρίβαν, ἓν τάγμα ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Βάσσον, μία μοῖρα χωροφυλακῆς ὑπὸ τὸν μοίραρχον Στεργιόπουλον, τρεῖς ἐνωματίαι ἐφίππου χωροφυλακῆς ὑπὸ τὸν ὑπομοίραρχον

χον Λιάπην. Πάντα τ' ἀνωτέρω τάγματα ἐδρεύουσιν ἐν Ἄρτῃ, ἀλλ' ἐκτὸς τούτων κατὰ τὴν ἀκτῖνα τῆς Ἄρτης κατασκηνοῦσι καὶ ἕτερα σώματα, διαιρούμενα ὡς ἑξῆς: Τὸ 7^{ον} πεζικὸν τάγμα τῶν εὐζώνων εἰς Ἀννινον, ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Κανέλλον μὲ ἔδραν τὸ χωρίον Δημακιδί, ὅπερ κατέχει καὶ τοὺς σταθμοὺς τῆς παλαιᾶς ὁροθεσίας, τὸ 2^{ον} τῶν εὐζώνων ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Τσιρούλην, μὲ ἔδραν τὰ Σχωρέτσινζ καὶ μὲ σταθμὸν τὰ Τζουμέρκα, τὸ 25^{ον} τοῦ πεζικοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Σαράτσογλου μὲ ἔδραν τὸ Μενίδι. Πάντα τὰ τάγματα ταῦτα ἔχουσι δύναμιν ἀνωτέραν τῶν 1200 ἀνδρῶν ἕκαστον, εἶναι δὲ λαμπρῶς συντεταγμένα, καθαρῶτατα, κάλλιστα συντηρούμενα, μὲ σιδηρὰν τὴν πειθαρχίαν καὶ σκληρυθέντα εἰς τὰς πορείας καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς μόχθους. Ἡ τοῦ στρατοῦ διαίρεσις ἐν Ἄρτῃ ἔχει ὡς ἑξῆς: Τὸ 4^{ον} κατέχει τὸ φρούριον, τὰ 7^{ον}, 11^{ον}, καὶ 22^{ον} σκηνοῦσιν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ Ἀράχθου, μικρὸν κατωτέρω τῆς γεφύρας, παρὰ τὸ ὑποκείμενον τοῦ βουνιδίου, ἔνθα κεῖται ἡ «Κάτω Παναγιά» πεδίων· τὸ πυροβολικόν, ἱππικόν, μηχανικὸν καὶ ἡ χωροφυλακὴ στρατωνίζονται ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἡμέραν καὶ νύκτα, ἄχρι τῆς ὥρας τῆς ὑποχωρήσεως, οἱ στρατιῶται βρίθουσιν εἰς πᾶσαν γωνίαν τῆς πόλεως. Συμπεριφερόμενοι μετὰ γλυκύτητος καὶ ἀξιεπαίνου εὐπροσηγορίας, καταναλίσκοντες ἀφθόνως

τὸ χρῆμά των, περιποιούμενοι τὸν λαὸν, σεβόμενοι ὅ,τι σέβεται, κατέκτησαν τὴν ἀγάπην τοῦ πλήθους, χωροῦσαν ἄχρι πλήρους θαυμασμοῦ. Οὐδέποτε ἄρμονικώτεραι ἐγένοντο αἱ μεταξὺ πολίτου καὶ ὀπλίτου σχέσεις ἢ ἐν Ἄρτῃ τὴν ὥραν ταύτην. Μετ' ἐκπλήξεως καὶ συγκινήσεως μοὶ λέγουσιν οἱ πολῖται ὅτι οὐδεὶς στρατιώτης ἐθεάθη ἀτακτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, οὐδεὶς διατελῶν ἐν καταστάσει μέθης. Οἱ περίπολοι δείκνυνται αὐστηρότατοι πρὸς τοὺς στρατιώτας, κατ' ἀντίθεσιν τῶν πολιτῶν, οἵτινες, διατελοῦντες ἐν καταστάσει εὐδαίμονος μέθης, προσβλέπουσι μετ' εὐγλώττου ἐκφράσεως πρὸς τοὺς στρατιώτας, ὧν τὸ παράστημα εἶναι πλέον ἢ ἐπιβλητικόν. Ἡμίσειαν ὥραν πρὸ τῆς ὑποχωρήσεως, τὰ πανδοχεῖα, τὰ καφενεῖα, καὶ τὰ παντοπωλεῖα τῆς πόλεως παρουσιάζουσιν ἑκτακτον κίνησιν. Οἱ στρατιῶται συμφύρονται πυκνοί, χειρονομοῦντες, γελῶντες, ἀλλαλάζοντες, ζητοῦντες ποτὰ καὶ τροφήν, ἐπὶ πᾶσι δὲ, ἰστάμενοι μὲ τ' ἀργυρᾶ νομίσματα εἰς τὰς χεῖρας. Εἶναι εὐαρεστότατον τὸ θέαμα, πλειστάκις δὲ ἔστην πολλὴν ὥραν, ἀφιστάμενος μικρὸν τῶν στρατιωτικοπολιτικῶν τούτων ἐντευκτηρίων, ὅπως θεωρῶ τὰς ἐκτυλισσομένας σκηνάς. Ὅταν ρεῦσῃ ὀλίγον ὁ οἶνος, περιαγόμενος κοινῶς ἀπὸ τοῦ στρατιώτου εἰς τὸν Ἀρτηνὸν, ἡρωϊκὰ ἄσματα βροντοῦσιν εἰς τοὺς θόλους τῶν πανδοχείων, ἄσματα, ἐν οἷς συνεχῶς ἐπα-

ναλαμβάνονται τὰ ἔνδοξα ὀνόματα ἑλλήνων μαχη-
τῶν, ὧν δὲν ἀφίσταται μακρὰν ἢ πατρίς καὶ τὰ
θέατρα τῶν ἀγώνων, οἵτινες τοὺς ἀπηθανάτισαν.
Ἀπωτέρω, ἐν μέσῳ τῆς ἀρρενωποῦ συναυλίας τῶν
Εὐρυτάνων, Ἀκαρνάνων, Λοκρῶν, Δωριέων, Λακε-
δαίμονίων, Βελτινῶν καὶ τῶν ἄλλων πολεμικῶν
λαῶν τῆς Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου, ἀκούεται μα-
λακωτέρα τις φωνὴ μονωδοῦσα, ἢ ἐν χορῷ μέλπουσα
ᾠσματα τῆς ἰταλικῆς μουσικῆς. Οἱ ἄνδρες εἶναι
Ἑπτανήσιοι κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐθισθέντες θαυμα-
σίως εἰς τὸν στρατιωτικὸν βίον, τηροῦντες ὅλην τὴν
φυσικὴν εὐθυμίαν, καὶ διὰ τοῦ ἰδιαιτέρου *palais*
τῆς πατρίδος τῶν διακρινόμενοι ἀμέσως ἀπὸ τῶν
λοιπῶν ὀπλιτῶν, οὗς πάλιν, ἄνῃς ὀλίγον ἔμπειρος
τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, δύναται νὰ διακρίνη κατ'
ἐπαρχίας, διότι καὶ ἡ φρασεολογία καὶ τῆς προφο-
ρᾶς ὁ τρόπος ἰδίως ποικίλει περιέργως μεταξὺ πολ-
λῶν ἐπαρχιῶν τοῦ βασιλείου.

Ἡ μεταφορὰ τῶν τροφίμων εἰς τὸ στρατόπεδον
καὶ τοὺς στρατῶνας ἔχει τι τὸ πανηγυρικόν. Ἐκα-
στον τάγμα ἔχει εἰς τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ ὑπηρεσίαν
50 ἢ καὶ πλεονέστερους ἡμιόνους, δι' ὧν ἐκτελεῖται
ἡ μεταφορὰ τῶν ἐφοδίων. Περὶ δυσμᾶς ἡλίου τὸ πᾶν
εἶναι ἐμπορικὴ κίνησις. Οἱ ἡμίονοι καταπεφορτωμέ-
νοι κρεῶν, ὀρύζης, χορταρικῶν καὶ παντοίων προμη-
θειῶν, διασχίζουσι τὰς ὁδοὺς, ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν

ὀδηγούμενοι εἰς τοὺς σταθμούς των. Οἱ μάγειροι ἀναμνένουσιν ἐκεῖ, παρκαλαμβάνουσι τὰ κρέατα, ἀναρτῶσιν αὐτὰ εἰς ὑψηλοὺς κλάδους, χάριν τοῦ ἀέρος, καὶ ὀρίζουσι τὰ τῆς πανδαισίας τῆς αὖριον. Ἡ τάξις, ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἀφθονία καὶ ἡ ἀρίστη τῶν εἰδῶν ποιότης εἰσὶ παραδειγματικά. Αἱ αὐταὶ σκηναὶ ἐπαναλαμβάνονται καθ' ἐκάστην, καὶ πᾶσα ἡμέρα διερχομένη στενωτέρους καθίστησι τοὺς δεσμοὺς μετὰ ξυλαοῦ καὶ στρατοῦ καὶ μείζονα χέει ἀνακούφισιν καὶ παρακυσθίαν εἰς καρδίας, τῶν ὁποίων ἀλένωτος καὶ ἀτελεύτητος φαίνεται ἡ διάχυσις.

Σήμερον ἦν ἡ ἐορτὴ τῆς Βασιλίσσης, πρόγραμμα δὲ τοῦ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου διέταξε τὰ τῆς τελετῆς. Τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐφημερίδων ἀναπληροῦ ὁ τελλάλης, ὅστις ἀφ' ἐσπέρας ἐκήρυξεν *urbi et orbi*, ὅτι «αὖριον στῆς ἐννιᾶ ὥραις ἀλλὰ φράγκα εἶναι ἡ γιορτὴ τῆς βασίλισσας. Θὰ γείνη δοξολογία· νὰ παστρέψετε τοὺς δρόμους καὶ τὸ βράδυ νὰ κάμετε φέξι». Στῆς ἐννιᾶ ὥραις ἀλλὰ φράγκα λοιπὸν ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς καὶ τὸ προαύλιον ἔβριθε πολλοῦ πλήθους. Ὁ στρατὸς ἐτάχθη κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ, πάντες δὲ οἱ ἀξιωματικοί, ἐν μεγάλῃ στολῇ, παρετάχθησαν κατὰ τὴν εἰσοδὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας ἔσπευσε νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, λυπούμενος ὅτι τοῦτο μόνον ἐκ τοῦ παραγγέλματος τοῦ τελλάλη ἠδύνατο

νὰ πράξῃ, ἀδυνατῶν καὶ φέξῃ νὰ κάμῃ καὶ τὸ λιθό-
στρωτόν του νὰ καθάρῃ. Ἄμα ἀφικθέντος τοῦ βα-
σιλικοῦ ἐπιτρόπου εἰσῆλθεν ἐν ψαλμοῖς καὶ ἀκολου-
θίαις ὁ Σ. Μητροπολίτης ἐν πάσῃ πομπῇ, ἀκολου-
θούμενος ὑπὸ θεραπαίας καὶ τῶν δύο ραββίνων προη-
γουμένου δὲ θυμιάματος καὶ στοίχων ἱερῶν ψαλ-
μωδούντων. Ἡ δοξολογία ἤρξατο· τὸ πλῆθος συνω-
θεῖτο πυκνότατον ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ὁ ἀρχιερεὺς ἐδέετο
ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τῆς βασιλείας, τοῦ διαδόχου,
τοῦ στρατοῦ καὶ ναυτικοῦ, τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ
τῆς πόλεως. Αἱ κεφαλὴ ἐκινουῦντο ἀνὰ πάσας τὰς
διευθύνσεις ὡς λήθα, ἅτινα σείει πνέων ὁ ἐσπερινὸς
ἄνεμος. Αἱ πλεῖσται τῶν κεφαλῶν ἦσαν ἄσκεπτοι,
τινὲς ἔφερον ρεσάκι· ἦσαν, νομίζω, ἰουδαϊκαὶ κεφα-
λαί, περιέργως καὶ εὐλαβῶς στρεφόμεναι πρὸς τοὺς
ἀξιωματικούς, οἵτινες, λογάδες ἅπαντες, ἔστιλθον ἐν
μέσῳ τῶν στολῶν, τῶν ξιφῶν καὶ τῶν παρασήμων
των. Ὅτε ἡ δοξολογία ἐτελείωσε, ἑρπυδιώδισταται
ζητωκραυγαὶ διέσεισαν τὸν ναόν. Εἶδον τοὺς ραββί-
νους ὑψοῦντας τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ εὐ-
χομένους. Βεβαίως ἡ ἐνάρετος βασίλισσα τῆς Ἑλ-
λάδος, ἐὰν παρίστατο ἀφανῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν,
ἤθελε συγκινηθῇ ἐκ τοιαύτης εἰλικρινεστάτης ἐκδη-
λώσεως πλήρους ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ τῶν νέων
ὑπηκόων.

Τὸ ἐσπέρας αἱ μουσικαὶ τῆς πόλεως ἔτερψαν τοὺς

Ἄρτηνους. Ἡ μία ἐπαιάνιζεν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ φρουρίου, ἡ δ' ἄλλη παρὰ τὴν γέφυραν, ὑπὸ τὴν πλάτανον, ἣτις πολλὰ εἶδεν ἄλλοτε... Γνωστὸν εἶναι ὅτι αἱ πλάτανοι ἐχρησίμευόν ποτε ὡς τόπος θανατικῶν ἐκτελέσεων. Ἡ φέξι ἔγεινε τὸ ἐσπέρας. Μετὰ συγκινήσεως ἔβλεπον τὰς πενιχράς κανδήλας τοῦ πτωχοῦ, ἀνημμένας χάριν τοῦ ὀνόματος τῆς βασιλίσσης τῶν Ἑλλήνων. Ἐνίοτε, ἀπὸ δικτυωτοῦ τινος ἐρρίπτοντο ἔξω πρὸς τοὺς στενοὺς δρόμους ὡχραὶ τινες λάμψεις. Ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς φέξης ἣν ἐτέλει ὁ οἰκοδεσπότης. Διατρέχων τὰς στενάς καὶ σκοτεινάς τῆς πόλεως ὁδοὺς, προσκρούων εἰς τὰ καλδιρίμια, καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀκούων τὴν εὐφρόσυνον ἡγῶ οἰκογενειακῆς εὐθυμίας, φωτιζομένης ὑπὸ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς φώτων, ἔπλεον εἰς πέλχος σκέψεων καὶ συλλογισμῶν. Μεγάλην εἶχον πρὸ ἐμοῦ ἀλλοίωσιν....

Ἡ εἰσοδος εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ Ἀράχθου πηχθὲν, εἶναι ἐλευθέρα. Τὸ ἐπεσκέφθην πλειστάκις καὶ μετὰ μείζονος πάντοτε εὐχαριστήσεως. Οἱ ἀξιωματικοὶ εἶναι περιποιητικώτατοι καὶ οἱ στρατιῶται προσηnéστατοι. Μεγίστη καθαριότης ἐπικρατεῖ εἰς τὰς σκηνάς, τὰ σκεύη, τὸν ὅπλισμὸν καὶ τὰς ἄλλας ἀποσκευάς. Τὴν ἡμέραν τῆς καθαριότητος, ἣτις εἰς τοὺς στρατῶνας λέγεται *καθαριότη*, βλέπει τις τὸ πεδῖον

ἐστρωμένον πανταχοῦ ὑπὸ τῶν ὀπλων, τῶν λογχῶν, τῶν ἀορτήρων καὶ τῶν φυσιγγιοθηκῶν τοῦ ὀπλίτου. Αἱ χεῖρες ἐργάζονται δραστηρίως· λύουσι τὰ ὀπλα, τὰ καθρίζουσι, τὰ συναρμόζουσι, μελανοῦσι τὰ ὑποδήματα καὶ στίλβουσι τὸν σίδηρον. Ἐπειδὴ ἡ κατασκήνωσις ἐγένετο ἐπὶ ἐσκεπασμένου ὑπὸ δένδρων πεδίου, οἱ κλάδοι μετεβλήθησαν ἐνιαχοῦ εἰς ἱματιοθήκας, χρησιμεύοντες καὶ δι' ἄλλας εὐκολίας τῶν ὀπλιτῶν. Ἐγγὺς ὑπάρχουσι φρέατα, ἀφ' ὧν ὑδρεύεται ὁ στρατός, καὶ ἡ ἐργασία δ' αὖτη, ἣτις ἀνάγεται εἰς τῆς ὑπηρεσίας τὴν σφαῖραν, μετέχει εὐχρέστου τινὸς καὶ πανηγυρικῆς ὀφείας. Οἱ στρατιῶται, διψαλέοι ἐκ τῶν κυμάτων, ἅτινα εἶναι ἴσα πρὸς τὰ τῶν τροπικῶν, τρέχουσιν εἰς τὰ φρέατα μὲ τὸν πάγουρον ἀνὰ χεῖρας, ἀντλοῦσι, καὶ ἐπανέρχονται, ἀφιέντες τὸν τόπον ἐλεύθερον εἰς τοὺς ὀπισθεν ἀδιακόπως ἐρχομένους, οὕτω δὲ ἀποτελεῖται συνεχῆς ἄλυσις στρατιωτῶν διήκουσα ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου ἄχρι τῶν φρεάτων. Ἡ ἀδελφικὴ εὐθυμία ἀρτύσει τὴν ἀναψυχὴν καὶ τὴν ἐργασίαν τῶν στρατιωτῶν. Ἐξετίμησα τὴν τοιαύτην τῶν σωμάτων σύμπνοιαν, καὶ ἠὐχέθην πάντοτε τὸ πνεῦμα τῆς ὁμονοίας νὰ μὴ καταλίπη τὰς κυανολεύκους σημαίας τοῦ σταυροῦ, αἵτινες κυματίζουσιν ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν.

Ἡ ὥρα τοῦ ἔτους, ἰδίως ὁμοως ἡ ἑλλειψις προσφόρου τόπου, δὲν ἐπιτρέπει τὴν συνέχειαν τῶν στρα-

τιωτικῶν γυμνασίων ταξιαρχία· ἡ καὶ τάγματος. Οἱ στρατιῶται καταναλίσκουσιν ὠφελίμως ἄλλως τε τὸν χρόνον αὐτῶν, ἐφ' ὅλης δὲ τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν σκηνῶν, αἵτινες ἀπλοῦνται παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ, «δὴδὸς Βρύσεως» καὶ «Κάτω Παναγιά», οὐδείς μένει ἀργός· τακτικῶς ἤχοῦσι τὰ σκαλπίσμα-
τα, οἱ δὲ ἦχοι, ἀπλούμενοι ἐκείθεν τῆς ὄχθης τοῦ Ἄράχθου, πλανῶντι ὑπὲρ τὸ στρατόπεδον τῶν Ὀθωμανῶν, οὗ αἱ πρῶται σκηναὶ ἵστανται ἀκριβῶς καταντικρὺ ἡμῶν. Ἡ ἀπὸ τοῦ ἐνός εἰς τὸ ἄλλο στρα-
τόπεδον ἀπόστασις διὰ τῆς γεφύρας εἶναι μόλις δύο λεπτῶν, διὰ δὲ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ ποικίλει κατ'ἀποστάσεις μέχρι τῶν δέκα. Βλέπομεν τοὺς ὀθω-
μανοὺς κάλλιστα εἰς τὴν ἐναντι ὄχθην καθαριζομέ-
νους, λουομένους εἰς τὸν ποταμὸν, χειρονομοῦντας, ἀκούομεν δὲ εὐκρινέστατα τῶν φωνῶν αὐτῶν. Ὁ πο-
ταμὸς, καλούμενος κοινῶς «τῆς Ἄρτας τὸ ποτάμι»,
ρέει ὁμαλῶς μᾶλλον τὴν ὥραν ταύτην, εἶναι δὲ πλα-
τύτατος, ἀλλὰ ξηρὸς, καὶ κυλιόμενος εἰς κοίτην ἐλίγων
μέτρων πλάτους, σχηματίζει νησίδια ἐπίπεδα, ξηρὰ
καὶ χαλιδόστρωτα. Τὸ θέρος εἶναι βατὸς εἰς ὠρισμένας
θέσεις, ἀλλὰ τὸν χειμῶνα, οἶονεὶ ἐκδικούμενος διότι
τὰ ρεῖθρα αὐτοῦ μιλίονται ὑπὸ ἀνθρωπίνων ποδῶν,
ρέει μεθ' ὀρμῆς ἀνυπολογίστου, καὶ θραυόμενος κατὰ
προτίμησιν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης, κατατρώγει καὶ
παρασφύρει τὰς ὄχθας καὶ τοὺς κήπους, ὑπ' οὐδενός

κορηπιδώματος προφυλασσομένους ἀπὸ τῆς μανίας τοῦ ὕδατος. Ἀμφισβήτησις ὑφίσταται ἐὰν ὁ τανῦν καλούμενος Ἄρχθος εἶναι πράγματι ὁ αὐτός, ἢ ἐὰν διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου δὲν ἐγνωρίζετο πάλαι ὁ παράλληλος αὐτοῦ Ὅροπός ἢ Λοῦρος, ὅστις πηγάζων ἀπὸ τοῦ ὄρους Ζύριστα καὶ ἀρδεύων τὰς δυτικωτάτας ἐσχατίας τῆς πεδιάδος τῆς Ἄρτης, ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀμπρακικόν.

Ἡ ἐλληνικὴ ὄχθη εἶναι ξηρὰ σχεδὸν, κατ' ἀντίθεσιν τῆς τουρκικῆς, ἥτις εἶναι καταπράσινος. Πυκνοὶ καλαμῶνες, καὶ ἀπωτέρω ὑψηλότερα δένδρα, σχηματίζουνσι συστάδας εὐαρέστους τὴν ὄψιν, ὅταν δὲ ἐλαφρὸν πνέῃ τοῦ αἴρος τὸ πνεῦμα, αἱ κινήσεις τῶν φύλλων καὶ τῶν δυνάκων ἀποτελοῦσι μελαγχολικὸν ψίθυρον, ὅστις ἐνούμενος μετὰ τῆς βοῆς τοῦ ρέοντος ὕδατος συντελεῖ ἕν ὅλον ἥχου βυβίζοντος τὴν ψυχὴν εἰς μελέτας, ἀφ' ὧν ἡ φωνὴ τοῦ Ἑλλήνου ἢ τοῦ Τούρκου σκοποῦ ἢ ἀμφοτέρων τῶν στρατοπέδων τὰ σκαλίσματα ἀποσπᾷ αὐτὴν ἄκουσαν. Ὅλοι αἱ γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων, αἵτινες ἐκαθέσθησαν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐδρόσισαν τὰ χεῖλη των εἰς τὰ νάματα αὐτοῦ, περιέπτανται εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ περιδιαβάλλοντος περὶ δυσμὰς ἡλίου εἰς τὴν ὄχθην, καὶ θεωροῦντος τὰς τελευταίας ἀκτῖνας χρυσιζούσας τὰ ἡπειρωτικὰ βουνά, καίμενα ἐκαῖθεν τοῦ ποταμοῦ, ἐν πικραπονετικῇ καὶ περιλύπῳ

ἐγκαταλείψει . . . Αἱ ἱστορίαι τῶν γενεῶν τούτων, τὰ πηθήματά των, τὰ ἐνδοξα αὐτῶν κατορθώματα, τὰ δάκρυα δι' ὧν ὤγκωσαν τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ, τὰ αἵματα, δι' ὧν ἔβρεξαν τὸ χῶμα καὶ ἐλίπαναν τὰ δένδρα, ἀποτελοῦσι γιγαντιαίαν παράστασιν ἀνελίσσομένην πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἐργηγοροῦντος, καὶ σχεδὸν μὴ πιστεύοντος τοὺς ἰδίους αὐτοῦ ὀφθαλμούς. Ὁ ποδοβολητὸς τῶν ἐλλήνων ἱππέων διατρεχόντων μὲ μέγα τάχος τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀράχθου, τὰ λευκὰ αὐτῶν καταυχένια κυματίζοντα ἐκ τοῦ τάχους, αἱ φωναὶ τῶν ἀλλαγῶν, ἡ θεὰ τῶν ὀθωμανῶν, ἐνόπλων φυλασσόντων τὴν γείτονα ὄχθην καὶ ἡ γνῶσις τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου, μὲ εἶχον ρίψει εἰς εἶδος μελαγχολικῆς ἐκστάσεως, ἣν ἐπέτεινε καὶ ἡ ἐρημία τοῦ δρόμου ὃν ἠκολούθουν. Ὅπου τελευτᾷ ἡ τελευταία σκηνὴ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοπέδου, αἶρεται, μεταξὺ τοῦ βουνοῦ καὶ τῆς ὄχθης τοῦ Ἀράχθου, λευκὸς περίβολος ἐκκλησίας καὶ οἰκημάτων εἰς ὃν εἰσῆλθον, ὅτε ὁ ἥλιος μόλις σχεδὸν εἶχε ἀποκρυβῆ ἀπὸ τοῦ ὀρίζοντος. Ὁ ἑσπερινὸς ἤκούετο ἐντὸς τοῦ ναοῦ· τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ὅσον καὶ ἂν ἡμβλύνθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς νοθείας καὶ τῆς κιβδηλείας τοῦ αἰσθήματος, ἀνίσταται ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀνθρώπου πάντοτε, δσάκις ἡ θεὰ τῆς φυσικῆς μεγαλειότητος λαλήσῃ εἰς τὴν ψυχὴν του, προκαλοῦσα τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ

πρὸς τὸν Δημιουργόν. Ἡμην ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς ἡ *Κάτω Παραγιά*. Στρατιῶται τοῦ 11^{ου} πεζικοῦ τάγματος ἐχοροστάτουν, ψάλλοντες τὸν ἐσπερινόν· ὁ ἡγούμενος ἵστατο εἰς τὸ στασιδίον τοῦ, ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ τάγματος ἀπήγγελε τὸ «*Σοφία Ὁρθοί*», ἡρέμπεκφωνοῦντος τοῦ ἡγουμένου τὸ «*Φῶς ἰλαρόν*». Τὸ ὅλον σύμπλεγμα τῆς εἰκόνος ταύτης ἐπόμενον ἦν νὰ ταράξῃ τοὺς μυχοὺς τῆς καρδίας παντὸς χριστιανοῦ. Οἱ ψαλμοὶ τῶν στρατιωτῶν ἡμῶν ἔδονοῦντο εἰς τοὺς θόλους τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας, φωτιζομένους εἰσέτι ἐρυθρῶς ὑπὸ τῶν ὑστάτων ἀκτίνων τοῦ ἡλίου, ἐνῶ αἱ τοιχογραφίαι ἐφαίνοντο ζωογονούμεναι ἐκ τῆς ὑποτρεμούσης καὶ βαθμιαίως ἀποσβεννυμένης λάμπειος τῆς ἀμφιλύκης. Ὁ ἐσπερινὸς ἐτελείωσεν. Ὑλόγησεν ἡμᾶς ὁ ἡγούμενος καὶ ὅτε ἐξῆλθον τῆς ἐκκλησίας, τραπεῖς διὰ τῶν κλιτύων τὴν πρὸς τὴν πόλιν ἄγουσαν, τὰ πρῶτα φῶτα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἤρχιζον ἀναπτόμενα, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ βάθους τοῦ πεδίου τῆς Ἄρτης, ὅπερ ἡπλοῦτο πρὸ ἐμοῦ, δὲν εἶχεν ἔτι ἀποχωρήσει τὸ ἀμφίβολον ἐκεῖνο φέγγος, ὅπερ ἐπακολουθεῖ ταῖς δυσμαεῖς τοῦ ἡλίου.

Ἄρτα, 13 Ἰουλίου.

Τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης καὶ τὴν ἐπαρχίαν καθόλου μεγάλως θὰ συνταράξωσιν εἰς τὸ μέλλον δύο κυριώτατα δι' αὐτὴν ζητήματα. Πρωτίστως μὲν καὶ ἐγ-

γύτατα ἢ ἔξω τῆς νέας ὁροθετικῆς γραμμῆς ἐγκατάλειψις τοῦ πεδίου τῆς Ἄρτης, ἀπωτέρω δὲ τὸ ζήτημα τοῦ κανονισμοῦ τῶν σχέσεων τῶν γαιοκτημόνων πρὸς τοὺς καλλιεργητάς.

Τὸ πεδῖον τῆς Ἄρτης, κοινῶς ὁ Κάμπος τῆς Ἄρτας καλούμενον, εἶναι τρισμέγιστον τρίγωνον, ὅπερ, στηριζόμενον ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Λούρου καὶ τοῦ Ἀράχθου, χωροῦν δὲ βορείως καὶ ὀξυνόμενον, καταλήγει εἰς στενοτάτην κορυφὴν παρὰ τὰς πρώτας ὑπωρείας τῶν ὁρέων Καρθασαρά, ἅτινα δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται μετὰ τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας τῆς ἀποτελοῦσας μέρος τοῦ παλαιοῦ βασιλείου καὶ ὀρίζεται ἐξ ἀνατολῶν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτης, ἐκ δυσμῶν ὑπὸ τοῦ Λούρου, βορείως ὑπὸ τῶν βουνῶν Καρθασαρά καὶ μεσημβρινῶς ὑπὸ τῆς θαλάσσης, παρ' ἧς κεῖνται αἱ λίμναι τῆς Τσουκαλιᾶς καὶ τῆς Λογαροῦς, ἡ Σαλαγόρα καὶ ὁ ὄρμος τῆς Μέριτσας. Τὸ πεδῖον τῆς Ἄρτης εἶναι ἡ δεξαμενὴ, ἀφ' ἧς ἡ πόλις ἀντλεῖ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον πρῶτον καὶ πᾶν ἄλλο εἶδος ὄψου καὶ κρέατος εἶτα, εἶναι ἡ καρδία καὶ αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες τῆς πόλεως, ὧν ἄνευ πάντως ἀτροφικὴ καὶ ἐν πενίᾳ πεπρωμένως θὰ φθίνη ἡ Ἄρτα.

Ὁ παροξυσμὸς, ὅστις κατέλαβε τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ δευτέρου δεκαημέρου τοῦ παρελθόντος μηνός, ἐλαττούμενος καθ' ἕτον παρέρχεται ὁ χρόνος, ἀνεδεικνύει πιστὴν καὶ ἐδδνηράν τὴν εἰκόνα τῶν μελ-

λουσῶν βαςάνων εἰς τοὺς Ἄρτηνοὺς, ὧν ἡ ἠθικὴ μόνον ἐλευθερίᾳ ἐπετεύχθη, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ κτηματική. Ἀπὸ τοῦ κάμπου σιτιζόμενοι, ἐκαὶ ἔχοντες τὰ κτήματα αὐτῶν, τοὺς κήπους, τὰς βοσκὰς, τὰς ἀσκεπεῖς καὶ ἐσκεπασμένας αὐτῶν γαίαις, οἱ Ἄρτηνοὶ καὶ ὁ κάμπος εἶναι οἷον οἱ διδύμοι τοῦ Σιάμ, οἵτινες ἀδύνατον ἀποβαίνει νὰ χωρισθῶσιν. Ἀτυχῶς, ἀντὶ τοῦ Λούρου, ἡ ὁροθεσία ἠκολούθησε τὴν ροὴν τῶν ὑδάτων τοῦ Ἀράχθου, οὕτω δὲ ἀπεκόπη τελείως ἡ τροφὴ τῆς Ἄρτης καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς κατεδικάσθησαν ν' ἀποτίσωσι διὰ φρερᾶς στερήσεως καὶ ποινῆς τὸ εὐεργέτημα, οὗτινος ἔκριναν αὐτοὺς ἀξίους αἱ μεγάλοι Δυνάμεις.

Τὰ συμπτώματα, ἅτινα ἐμφανίζονται εἰς τὰς τοιαύτας ἀνωμάλους ὁροθεσίας, ὅσον ἀφορᾷ τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης εἶναι ἐκ τῶν ἀπελπιστικωτέρων. Κατὰ τὴν εἰσοδὸν ἀπὸ τοῦ κάμπου εἰς τὴν πόλιν, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, ἀγρυπνοῦσι τοῦρκοι φρουροὶ, παρακωλύοντες τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἔξοδον καὶ τὴν εἰς τὴν πόλιν εἰσοδον. Τελείως ἀπεκόπησαν αἱ συγκοινωνίαι τοῦ πεδίου καὶ τῆς πόλεως, οἱ δὲ ἀγρόται συνωθούμενοι παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, θν' ἠδύναντό τις ν' ἀποκλέσῃ ποταμὸν Βαθυλῶνος, θεῶνται τῆς ἀντίπεραν ὄχθης ἐν ἀπελπισίᾳ, διότι οὔτε τὰς ὄρνιθας αὐτῶν καὶ τὰ ὦκα, οὔτε τοὺς καρποὺς, οὔτε τὸν ἀραβόσιτον καὶ τὰς

ἐλαίας, οὔτε ἄλλο τι τῶν προϊόντων τῆς γῆς καὶ τῆς ἐργασίας των ἐπιτρέπεται αὐτοῖς νὰ συγκομίσωσιν εἰς τὴν πόλιν, ἐν ἣ ἴκλιν ἡ ὑπερτίμησις χωρεῖ κατ' ἐπίφοβον κλίμακα, διότι, ὡς εἶπον, ὁ μαστὸς, ἀφ' οὗ ζῇ ἡ Ἄρτα, εἶναι ὁ κάμπος τῆς.

Τὸν διέτρεξα χθὲς, τῇ εὐγενεῖ ἀρωγῇ τοῦ κ. Βαρζέλη, προξένου τῆς Ρωσσίας, διότι ἄλλως ἀπέβαινε λίαν προβληματικὴ ἡ ἐξοδος καὶ ἡ εἰσοδός μου. Πανταχοῦ, ὅθεν διῆλθον, ἤκουον κοπετοὺς τῶν χωρικῶν γέρων τις μοι εἶπεν ὀρκιζόμενος ὅτι τὴν προλαβοῦσαν νύκτα ὁ υἱός του εἶχεν ἀσθενήσει ἐπικινδύνως, αὐτὸς δὲ φοβηθεὶς περὶ τῆς ζωῆς τοῦ τέκνου του ἔτρεξε πρὸς τὴν γέφυραν, ἵνα εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ζητήσων ἱατρικὴν ἐπικουρίαν. Ἄλλ' ἀδύνατον ἐγένετο νὰ τῷ ἐπιτραπῇ ἡ εἰσοδος· μάτην ἐδείκνυε τὰς κενὰς αὐτοῦ χεῖρας καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν ἀνάγκην τῆς σωτηρίας τοῦ υἱοῦ του· οἱ φρουροὶ τὸν ἀπέδιωξαν, αὐτὸς δὲ ἐπανῆλθεν ἀπηλπισμένος ἄνευ ἱατροῦ.

Τὴν προσωπικὴν παρακώλυσιν τῶν ἐκ τῆς Ἄρτης θελόντων νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὰ κτήματά των καὶ τῶν ἀγροτῶν θελόντων νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν διὰ τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας τοῦ βίου, κατέστησεν ἀφόρητον νέον μέτρον, οὔτινος τὴν παῦσιν θὰ διατάξῃ ἐν τῇ εὐσυνειδησίᾳ αὐτῆς ἡ Υ. Πύλη, εὐθὺς ὡς μάθῃ τὰ δεινὰ καὶ ἀνώμαλα αὐτοῦ παρακολουθήματα.

Ἐκτὸς τῶν φρουρῶν, παρὰ τὴν εἰσαδὸν τῆς γεφύρας ἵσταται καὶ ὁ ὀθωμανὸς τελώνης, ἀπαιτῶν τελωνειακὰ δικαιώματα ἀδιακρίτως, ἐνὸς ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ὀκτὼ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς. Φέρει τις ἐκ τοῦ ἀγροῦ δέκα αὐγὰ πρὸς πώλησιν εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Ἄρτης; θὰ πληρώσῃ δικαίωμα ἐξαγωγῆς εἰς τὸ τελωνεῖον. Κομίζει 50 ἀκάδας ἀραβοσίτου; θὰ πληρώσῃ δικαίωμα ἐξαγωγῆς. Κρατεῖ τι ὁ ἐκ τῆς πόλεως ἐξερχόμενος, καὶ πρὸς ἀναψυχὴν ἔστω, κρατεῖ ἐν ἡ δύο ζεύγη ὑποδημάτων; θὰ πληρώσῃ φόρον εἰσαγωγῆς. Ἐχει ἐπὶ τῶν ἰώτων ἡ ἐπὶ τοῦ ἵππου του σκέπασμά τι μάλλινον ἢ ἄλλο παραπλήσιον; θὰ πληρώσῃ φόρον εἰσαγωγῆς. Τὸ καταθλιπτικὸν τοῦ μέτρου ἀναφάνεται ψηλαφητότερον διὰ τῆς ἐπὶ τῶν ζώων φορολογίας. Α. χ. εἰς κάτοικος τοῦ κάμπου, 10 μόλις λεπτὰ μακρὰν τῆς γεφύρας κατοικῶν, ἐπὶ τῆς ἡμιόνου ζητεῖ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. θὰ πληρώσῃ φόρον ἐξαγωγῆς τοῦ ζώου του. Μετὰ ἐν τέταρτον ὁ αὐτὸς χωρικὸς, τῆς αὐτῆς ἐπιθίνων ἡμιόνου, ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ἔξοδον τῆς γεφύρας· θὰ πληρώσῃ φόρον εἰσαγωγῆς! Πρὸς μείζονα ἀπελπισίαν μαυθάνω ὅτι τὴν φορολογίαν ἐν τοῖς $\frac{0}{10}$ ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς ἀντεκατέστησε μετὰ τὴν ἐκχώρησιν ἡ κλίμαξ τοῦ 8 τοῖς $\frac{0}{10}$. Οὕτως εἰς ἵππος τιμᾶται 1000 γροσίων, π. χ. ἐὰν εἰσαχθῇ εἰς τὴν πόλιν, θὰ πληρώσῃ δυνάμει τῆς κλίμακος 80

γρόσια ἐξαγωγήν, ἐὰν μετὰ μικρὸν ἐξαχθῇ θὰ πληρώσῃ ἴσα δικαιώματα εἰσαγωγῆς· ἐὰν εἰσέλθῃ καὶ ἐξέλθῃ τετράκις εἰς τὴν πόλιν, τετράκις θὰ ὑποβληθῇ εἰς δικαίωμα τελωνείου, καὶ ἐν τούτοις ὁ ἵππος αὐτὸς δὲν εἶναι τοῦ ἐμπορίου· εἶναι ἵππος ἢ ἡμίονος πένητος ἀγρότου, μετακομίζοντος δι' αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν ὀλίγους καρπούς καὶ ἐκ τῆς πόλεως ἐλαχίστας προμηθείας τοῦ οἴκου του. Μετὰ τ' ἀνωτέρω, εὐλόγως διεκόπησαν ἄπκσαι αἱ συγκοινωνίαι, ἡ δὲ Ἄρτα ἀπειλεῖται ν' ἀποθάνῃ βραδὺν θάνατον, ἐν φθίσει ἄγουσα τὴν νέαν φάσιν τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῆς βίου.

Ἐτέρωθεν τὸ ζήτημα τοῦ κανονισμοῦ τῶν σχέσεων τῶν ἰδιοκτητῶν πρὸς τοὺς καλλιεργητάς, καίπερ καθαρῶς δικαστικόν, θ' ἀπασχολήσῃ ὅμως μεγάλως καὶ τὴν διοίκησιν, διότι καθ' ὅσον κρίνω, προβάλει σοβαρῶς ἔξωθεν. Ὅτε τὸ κράτος Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων εἶχεν ἐκταθῇ ἐπὶ πάσης τῆς Ἠπείρου, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀρτης καὶ οἱ μεγάλας ἰδίως ἐκτάσεις γαιῶν ἔχοντες, ἐκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ δεσπότη ἐκείνου νὰ πωλήσωσιν αὐτῷ τὰς γαίας των. Ἐὰν ἤρνοῦντο, συνέπιπτε μετὰ 24 ὥρων παρέλευσιν νὰ εὕρισκονται νεκροί. Ταῦτ' οὖν δὲ συνέβαινε καὶ ἐὰν τυχὸν ἐζήτουν εὐλογον τιμὴν διὰ τὴν πώλησιν τῶν ζητουμένων γαιῶν. Μετὰ δύο τοιαῦτα παραδείγματα περιέργου συμπτώσεως ἀληθῶς, εὐδαίς,

καλούμενος νὰ πωλήσῃ εἰς τὸν Ἀλῆ ἤρνεϊτο, καὶ οὐδεὶς ἦτο τοσοῦτον ἀγνώμων, ὥστε νὰ ζητήσῃ καὶ χρήματα ἢ ἱκανὰ τοῦλάχιστον. Μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός, ὁ Ἀλῆς ἐγένετο κάτοχος εὐρυτάτων καὶ πλουσιωτάτων ἐκτάσεων, καὶ κάτοχος ἐννομώτατος, διότι ἐλάμβανε τὴν πρόνοιαν νὰ συντάσῃ ἀρμοδίως καὶ συμφώνως πρὸς ὅλους τοὺς νόμους καὶ τοὺς ἐν ἰσχύϊ τύπους τὰ πωλητήρια ἔγγραφα. Ἀλλ' ὁ Ἀλῆς, κηρυχθεὶς *φερμακλῆς*, ἤτοι ἀποστάτης, ἀπώλεσε μετὰ τῆς ζωῆς καὶ τὴν κτηματικὴν αὐτοῦ περιουσίαν, ἥτις, περιελθοῦσα εἰς τὴν κυριότητα τοῦ στέμματος, καὶ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον νεμηθεῖσα, μετεβιβάσθη διὰ τακτικοῦ πωλητηρίου εἰς τὸν ἀντιβασιλέα τῆς Αἰγύπτου, ὅστις πάλιν, ἀφοῦ ἐνεμῆθη ἐπὶ ἀρεκτὸν χρόνον τὰ κτήματα ταῦτα, τὰ μετεπώλησεν εἰς μεγιστάνας ὀθωμανούς, οἱοὶ ὁ πολὺς Ῥεσσῆ-πασᾶς, τότε ἀπλοῦς ἐφέντης, μετέπειτα μέγας βεζίρης, ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς τῆς Κρήτης, κλπ. Οἱ μεγιστᾶνες οὗτοι ἀφοῦ ἐνεμῆθησαν τὴν γῆν, τὴν μετεπώλησαν ἀκολούθως, πάντοτε δὲ διὰ τακτικῶν καὶ προσηκόντως συντεταγμένων ἐγγράφων, εἰς Ἑλληνας καὶ Ὀθωμανοὺς ἀγοραστάς, οἵτινες εἰσὶ σήμερον καὶ οἱ κάτοχοι τῶν γαιῶν τούτων. Τὰ κτήματα ταῦτα, ἡ μεταβίβασις τῆς κυριότητος τῶν ὀπαίων ἐγένετο τακτικῶς, ὥς μοι εἶπον, καὶ καθ' ἅπαντας τοὺς ὑπὸ τῆς ἰσχυοῦσης νομοθεσίας ἀπαιτού-

μένους τύπους, ἀμφισβητοῦσιν ἢ ἀποπειρῶνται μάλ-
λον ν' ἀμφισβητήσωσι πρὸς τοὺς σημερινοὺς κατό-
χους οἱ καλλιστεργηταί, ἰσχυριζόμενοι ὅτι πρὸ χρό-
νων ταῦτα ἀνῆκον τοῖς προγόνοις αὐτῶν, καὶ ὅτι
ἀφοῦ ἔγεινεν ἐλληνικὸν, θὰ λάβωσιν αὐτοὶ τὰ κτή-
ματα ὀπίσω· ἤρχισαν ἤδη ν' ἀρνῶνται εἰς τοὺς
ἐνοικιαστὰς καὶ τὸν φόρον, ὅστις εἶχεν ὁμολογηθῇ,
ὑφισταμένης τῆς πρώτης διοικήσεως. Παρετήρησα δὲ
μετὰ τινος λύπης ὅτι πρώτη ἰδέα ἐπιφοιτήσασα εἰς
τὴν κεφαλὴν ἐνίων, ὅχι ὅλων, μετὰ τὴν ἰούνην τρέ-
χοντος ἔτους, ἦτο ν' ἀρνηθῶσι φόρους καὶ δασύματα,
τὴν πολιτικὴν μεταβολὴν ἐρμηνεύοντες ἀπὸ ἀπό-
ψεως καθαρῶς συμφεροντολογικῆς. Τοῦτο ὅσον ἀπο-
ρον καὶ ἂν ἦ, ὅσον καὶ ἂν ἐλέγχῃ ἄγνοιαν τῆς συμ-
βάσεως καὶ τῶν διαταγμάτων τῆς ἐλληνικῆς κυ-
βερνήσεως, καθ' ἃ ἡ διοίκησις καθόλου θὰ ἐξακο-
λουθήσῃ λειτουργοῦσα καὶ τὸ ἀρχαῖον καθεστῶς,
μέ τινας ἐπουσιώδεις παραλλαγὰς, δύναται νὰ τύχῃ
μικρὰς τινος συγγνώμης καὶ κρίσεως ἐπισκεπτέρας,
προκειμένου περὶ τῶν χωρικῶν, οἵτινες σκέπτονται
ἐκτιμῶντες καὶ ἐρμηνεύοντες τὰ πράγματα κυρίως
ἀπὸ ἀπόψεως συμφέροντος. Τὸ ὄνομα τῆς κυβερνή-
σεως ἀναμιγνυόμενον ἀνευλαβῶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν
ταύτην, φέρεται ὡς αἰγίς προστατεύουσα δῆθεν
τοὺς τὰ τοιαῦτα εἰσηγουμένους, οὐδεμία δ' ὑπάρχει
ἀμφιβολία ὅτι ὁ κ. πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως,

ἅμα μανθάνων τοῦτο, θὰ δηλώσῃ τὴν ἀπαρέ-
σκειαν αὐτοῦ. Τὸ ἄρθρον 4^{ον} τῆς ἐν Κωνσταντινου-
πόλει τελευταίας συμβάσεως ρητῶς ὀρίζει ὅτι «τὸ
»τῆς ιδιοκτησίας δικαίωμα ἐπὶ τῶν ἀγροκηπίων,
»βοσκῶν, λειβαθίων, νομῶν (κισλάκ), δασῶν καὶ
»παντοίων γαιῶν ἢ ἄλλων ἀκινήτων, κατεχομένων
»ὑπὸ ἰδιωτῶν καὶ κοινοτήτων, δυνάμει φερμανίων,
»χοτζετιῶν, ταπίων καὶ ἄλλων τίτλων, ἢ καὶ κατὰ
»τὰς διατάξεις τοῦ ὀθωμανικοῦ νόμου, ἐντὸς τῶν
»εἰς τὴν Ἑλλάδα παραχωρουμένων μερῶν, θέλει ἀ-
»ναγκωρισθῇ ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως». Τὸ
δὲ β' ἐδάφιον τοῦ 6^{ου} ἁρθροῦ καθορίζει ὅτι «οὐδεμία
»τροποποίησις δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ εἰς τὰς με-
»ταξὺ ιδιοκτῆτου καὶ καλλιεργητοῦ σχέσεις, εἰμὴ
»διὰ γενικοῦ νόμου, ἐφαρμοστέου καθ' ὅλον τὸ βε-
»σίλειον». Μετὰ τοιαῦτα κείμενα, καὶ ἐφ' ὅσον δὲν
ἐλκρινισθῶσιν ἐπισταμένως τὰ δικαιοῦντα τοὺς χω-
ρικοὺς καὶ τοὺς γαιοκτῆμονας ζητήματα, ὁποῖαν
βάσιν ἔχουσιν ἄθεσμοι εἰσηγήσεις, ἐμβάλλουσαι
πονηρὰς σκέψεις καὶ πόθους ἀχαλινώτους, ρίπτου-
σαι τὸν σπόρον ἐπικινδύνων ἀγροτικῶν ζητημά-
των, ἐπὶ πᾶσι δὲ δημιουργοῦσαι δυσχερείας εἰς
τὴν κυβέρνησιν, ἥτις δέον νὰ ἔχῃ ἐλευθέραν τὴν
κεφαλὴν, ὅπως ἀσχοληθῇ εἰς τὰ τῆς ὀργανώσεως,
καὶ ἐγείρουσαι, κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς εἰς τὴν
Ἑλλάδα ἐκχωρήσεως τῆς Θεσσαλίας, ὑπονοίας εἰς

τὰς κεφαλὰς τῶν ὀθωμανῶν γαιοκτημόνων τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, ὅτι ἡ ἰδιοκτησία των κινδυνεύει ἀπὸ — τίς οἶδε τίνοσ — μηχανορραφίας; Βεβαίως, ἐὰν ὑπάρχωσι κτηματικαὶ ἀμφισβητήσεις, τὰ ἐλληνικὰ δικαστήρια ἐγκαθιστάμενα ἐντὸς βραχέος εἰς τὴν χώραν ταύτην θὰ ἐπιληφθῶσι τῆς λύσεώς των μετὰ τοῦ ζήλου, τῆς ἀκεραιότητος καὶ τῶν φώτων ἐκείνων, ἐφ' οἷς ἀνέκαθεν διεκρίθησαν. Οὐδεὶς ὁμῶς δύναται νὰ δημοσκοπῇ ἐπὶ βλάβῃ μεγάλων τοῦ τόπου συμφερόντων καὶ οὐδεὶς νὰ ἐπαγγέλληται τὴν ὑπὸ τῆς ἀποφάσεως δῆθεν τῆς Βουλῆς λύσιν ζητημάτων, καθαρῶς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν δικαστηρίων ὑπαγομένων. ¹⁾

Ἐάν τις εἶχε ν' ἀπευθύνῃ θερμοτάτην ἱκεσίαν

¹⁾ Ἀνέγραψα ἀπλῶς ἐντυπώσεις μορφωθείσας ἐκ τῶν πρὸς τινὰς τῶν πολιτῶν διαλέξεών μου. Ἐὰν αἱ διθεῖσθαι μοι πληροφορίαι περὶ τῆς νομίμου περιελύσεως τῶν κτημάτων εἰς τὰς χεῖρας τῶν σημερινῶν κατόχων, εἶναι ἀκριβεῖς, βεβαίως ἐγὼ δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ βεβαιώσω. Μεταγενέστερα δημοσιεύματα, κρίνοντα τὰς μεταξὺ ἀγροτῶν καὶ κατόχων ἀμφισβητήσεις, συμπεραίνουνσι κατὰ τῶν δευτέρων, ὅλλ' ἀφ' ἑτέρου, ἐτοιμῶς προσφέρονται νὰ ἀποδείξωσιν οἱ κάτοχοι, ὅτι νομίμως ἐγένοντο κύριοι τῶν κτημάτων. Πρὸ τοιοῦτου κυκεῶνος μίαν θὰ εἶχέ τις εὐχὴν νὰ διατυπώτῃ. Νὰ λυθῇ ὅτι τάχιον τὸ ὀχληρὸν τοῦτο ζήτημα, ἀπονεμομένου τοῦ δικαίου, ἐκεῖ ἐνθα ἀναμφισβητήτως ἀποδειχθῇ ὅτι ἀνήκει.

πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος, αὕτη εἶναι νὰ μελετήσῃ τάχιστα τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῆς πόλεως Ἀρτης μετὰ τοῦ κάμπου, καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν πρὸς τὰ κτήματά των, τὰ κείμενα ἐπὶ τοῦ κάμπου τούτου. Τοιαύτη τις ταχεῖα μελέτη καὶ ἐπιτευξίς *modus vivendi*, κανονίζοντος τὰ τῆς μεταβάσεως καὶ καλλιεργείας τῶν ἐκείθεν τοῦ ποταμοῦ κτημάτων, ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν Ἀρτηνῶν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ εὐηργέτῃ τοὺς κατοίκους συμπληροῦσα τὸ γεγονός, θὰ ἐμετρίαζε καὶ ἱκανὴν δόσιν πικρίας κατὰ τῆς κυβερνήσεως, ἥς κατηγοροῦσιν ὅτι, διὰ τῆς σπουδῆς αὐτῆς, ἀπεστέρησε τοὺς Ἀρτηνοὺς τῆς ἐλευθέρας νομῆς τοῦ πεδίου, οὗ εἰσὶν οἱ κύριοι. Ἀπλῇ ἡχῶ λόγων καὶ παρατηρήσεων καθίσταμαι, γράφων ταῦτα, ὅτι ὁμῶς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως καὶ μελέτης ἐπιτοπίου δύναμαι νὰ βεβαιώσω δημοσίᾳ, εἶναι ὅτι ἡ διχοτόμησις τῆς πόλεως Ἀρτης ἀπὸ τοῦ πεδίου εἶναι ὁ ὀλεθρος, ἐντελῆς καὶ πληρέστατος τοῦ ὕλικού βίου τῶν κατοίκων. Οἱ ἐν Ἀθήναις δὲν εἶχομεν ἀκριβεῖς ἰδέας τῆς διχοτομήσεως ταύτης, λέγοντες δὲ ὅτι «τὰ κτήματα τῆς Ἀρτης ἔμειναν ἔξω» οὐδέποτε ἐφανταζόμεθα ὅτι τοιαύτη πανωλεθρία εἶχεν ἐνσκήψῃ μετὰ τῆς χαρᾶς τῆς 24^{ης} ἰουνίου. Πεποιθησίς μου εἶναι ὅτι ἡ ρῆξις μετὰ τὴν Ἑλλήνων καὶ Τούρκων θὰ ἐπέλθῃ θᾶττον ἢ βράδιον, ἐὰν δὲν κανονισθῇ ἐν σπουδῇ τὸ

ζήτημα τοῦ κάμπου. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεᾶται τις ἀπαθῶς τὴν παρεμπόδισιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κτηνῶν τῶν, τελουμένην πολλάκις διὰ τραχύτητος. Καὶ συμφέρον λοιπὸν πολιτικὸν μέγιστον ὑπάρχει ἡ ὑπόθεσις αὕτη ν' ἀχθῇ ταχέως εἰς ὑποφερτὴν τινα λύσιν, ἀλλὰ σταθεράν, ἐπιτρεπομένης τῆς ἀκωλύτου ἐξόδου καὶ εἰσόδου ἀπὸ τῆς γεφύρας τῶν κατοίκων τῆς Ἄρτης καὶ τοῦ κάμπου καὶ καθισταμένης ἀκινδύνου τῆς καλλιέργειας τῶν κτημάτων, ἀσφαλοῦς τῆς συγκομιδῆς, καὶ τῆς συγκοινωνίας τέλος ἀφιεμένης ὅλως ἐλευθέρως καὶ ἄνευ περιορισμῶν. Μὲ τὴν ἑξαψιν ὅπωςδὴποτε τῶν παθῶν, μὲ τὰ πείσματα, τὰς μνησικακίας, καὶ τὴν ὀργὴν, φαίνεται μοι ἀδύνατος τὴν στιγμὴν ταύτην ἑτέρα διακανόνισις τοῦ ζητήματος τῆς Ἄρτης, ἐκτὸς τῆς διὰ τῆς διπλωματίας. Βραδύτερον, ἐὰν καταπαύσῃ ὁ ἐγερθεὶς σάλος τῶν παθῶν, καὶ ἐλπίζω νὰ καταπαύσῃ, ἔναρξις διαπραγματεύσεων πρὸς ὀριστικωτέρην τακτοποίησιν ἢ ἄλλο τι τῶν τοῦ κάμπου, ἴσως ἀπολήξῃ εἰς ἀγαθόν τι ἐξαγόμενον. Σήμερον τοῦτο φρονῶ ἀδύνατον, διότι οἱ ὀθωμανοὶ δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι θ' ἀφήσωσιν ἀπὸ τὰς χεῖράς των τὸ μέσον τῆς ποινῆς, δι' οὗ ἐβουλεύθησαν νὰ τιμωρήσωσι τοὺς Ἀρτηνοὺς, ἴσως δὲ καὶ νὰ προστατεύσωσι τὰ συμφέροντα τῆς Νέας Ἄρτης, ἣν, ὡς λέγουσι, πρόκειται νὰ ἰδρῦσωσιν ἐκεῖθεν τῆς γεφύρας. Ἀχρὶς οὐ ὅμως

εὐθετώτεροι ἔλθωσι χρόνοι, ἢ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ὀφείλει ἀνευ ἀναβολῆς νὰ ἐκθέσῃ γυμνά τὰ πράγματα ὡς ἔχουσι, τὸ ἀνώμαλον ὅπερ ἐτελέσθη καὶ ὅπερ αὐτὴ ἀπεδέχθη ἀνεξετάστως, τοὺς ἐγκυμονομένους περισπασμοὺς, ἐπὶ πάντων δὲ τούτων στηριζομένη καὶ τοῦ τερατώδους τῆς ὁροθεσίας, νὰ ζητήσῃ ἐν ἐνόματι τῆς ἡσυχίας τῶν δύο κρατῶν καὶ τῶν συμφερόντων τῶν ὑπηκόων αὐτῆς, μίαν τινὰ θεραπείαν, οἷανδὴποτε, ἀλλὰ τηρουμένην καὶ λειτουργοῦσαν εὐόρκως καὶ ἀνευ διαστροφῶν.

Ἐν Ἄρτῃ 16 Ἰουλίου.

Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1449 ἡ πόλις τῆς Ἄρτης παρεδόθη διὰ συνθήκης τῷ Φαῖτ πικτῶ κατὰ δὲ Ἰούνιον τοῦ 1881 παρεδόθη τοῖς Ἑλλησιν ἀπολέμως καὶ διὰ συνθήκης ἐπίσης. Τῶν 432 τούτων ἐτῶν ἡ ἱστορία παρίσταται ὁμοιόμορφος· ἐνὸς ἔτους, ἐνὸς μηνὸς, μιᾶς ἡμέρας τὴν σελίδα ἂν ἀναγνώσῃ τις, εὐλόγως δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἀνέγνω τῶν τεσσάρων τούτων αἰώνων τὴν χρονογραφίαν· τὸ αὐτὸ σύστημα θὰ ἴδῃ καὶ τὴν ἰδίαν τακτικὴν. Ἀμφιβάλλω εἰν ἡ πόλις ἐβιάδισεν ἐν βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω, ἀφ' οὗτου ἡ πρῶτος ἤρξατο καταλαμβάνουσα διαφοροὺς σταθμοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ὁ θεωρῶν τὴν Ἄρταν, τοὺς πόρους αὐτῆς καὶ τὴν θέσιν της λυπεῖται ὅτι κατ' ἀντίστροφον λόγον τῶν πλεονεκτη-

μάτων τούτων καὶ τῆς ὕλικῆς τῶν κατοίκων εὐμαρείας ἐβάδισεν ἡ πόλις ἐν συνόλῳ λαμβανομένη. Ἀπὸ τῆς 7^{ης} ἐσπερινῆς ὥρας ἡ πόλις ἦν νεκρούπολις. Αἱ ἔρημοι ὁδοὶ σπανίως ἐθορυβοῦντο ὑπὸ τῶν ἐσπευσμένων βημάτων περιφρόντιδος πολίτου, συνήθως ἀπερχομένου πρὸς ζήτησιν μαίας ἢ ἱατροῦ. Οὐδεμία ἐσπερινὴ κίνησις, οὐδὲν κοινῆς συνεντεύξεως κέντρον καὶ διαμοιβῆς γνωμῶν καὶ σκέψεων. Πνευματικὴν κίνησιν, ἀτυχῶς, ἐλαχίστην εἶχέ τις νὰ παρατηρήσῃ ἐν Ἄρτῃ. Σχολεῖα ὑπάρχουσιν ἀληθῶς, ἡ ὑπὸ τοῦ κληροδοτήματος, δὲ τοῦ μακαρίτου Πριοδόλου συντηρουμένη σχολὴ παράγει ἐτησίως καλλίστους καρπούς, καὶ ὑπισχνεῖται μείζονας, ἀλλὰ πνευματικὴν κίνησιν, οἷαν τὴν ἐννοεῖ πᾶς τις καὶ οἷα ἡδύνατο νὰ ᾔῃ, δὲν εἶχέ τις νὰ ἐπαινέσῃ ἐν Ἄρτῃ κατὰ τὸ παρελθόν.

Κτίρια δημόσια δὲν ὑπάρχουσιν ἐπίσης δυνάμενα νὰ κινήσωσι τὴν προσοχήν. Ὁ προορισμὸς τῶν ὀλίγων ἀξιοσημειώτων πῶς οἰκοδομημάτων, ἅτινα φαίνονται ἀραιῶς, διδάσκει περὶ τοῦ σκοποῦ, ὅστις ἐπρυτάνευσε κατὰ τὴν ἀνέγερσίν των. Εἶναι στρατώνες, ἐθαύμασα δὲ ἰδιαίτητα ἓνα τούτων, ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου κείμενον καὶ φρουρίῳ προσόμοιον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διάταξιν· ἀντὶ παραθύρων ὑπάρχουσι πολέμιστραι, ἀνὰ τὰς τέσσαρας δὲ γωνίας τέσσαρες πύργοι ὑψούμενοι

δίδουσι πολεμικωτάτην τὴν ὄψιν εἰς τὸ κτίριον. Τὸ φρουρίον τῆς Ἄρτης ὑφούται παρὰ τὸ χεῖλος τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ λέγεται ἀρχαιότατον, τὰ δ' ὑπερθεὶν αὐτοῦ τείχη εἰσὶν ἐνετικοῦ τύπου· ἡ ἐν γένει αὐτοῦ κατάστασις παρουσίᾳζεν ἐγκατάλειψιν· πολλοὶ ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν λόφοι ὑπέρκεινται τοῦ φρουρίου, οὐτινος ἡ ἐσωτερικὴ ἔκτασις εἶναι λίαν ἱκανή, ἀλλ' ἡ διέταξις ἀπρόσφορος. Ἐκτὸς τοῦ φρουρίου, ἐν τῇ πόλει, ὑπάρχουσι καὶ στρατῶνες ἐπιτήδειοι πρὸς στρατωνισμὸν ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ὀπλιτῶν. Ἐπὶ τῆς δρυϊνῆς καὶ διὰ πλατυκεφάλων ἡλῶν ἐσπαρμένης θύρας ἐνὸς τῶν ἐσωτερικῶν τούτων στρατῶνων εἶδον σχισμᾶς προξενηθείσας δι' ἐπανειλημμένων κτυπημάτων ἀξίνης. Ἡ παράδοσις περιάγει ὅτι τὰ κτυπήματα ταῦτα ἐγένοντο διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Μάρκου Βότσαρη περὶ τὴν ἐποχὴν τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως, ὅτε ὁ Σουλιώτης ἥρως εἰσήλασεν εἰς Ἄρταν ὑπὸ πεντάδος μόνον ἀκολουθούμενος ὀπαδῶν, καὶ ἀπετόλμησε νὰ προσβάλῃ τὴν φρουρὰν ἐντὸς τοῦ στρατῶνος. Οἱ ὀπλιτὰι ἔκλεισαν ἐν τάχει τὴν θύραν. Ὁ Μάρκος λαβὼν ἀξίνην κατέφερε κτυπήματα, πειρώμενος νὰ τὴν ἐκθιάσῃ. Θεορῆθαι γενομένου, ἐξώρμησκαν πολλοὶ φρουροὶ ἐκ διαφόρων σημείων ἐλαύνοντες πρὸς τὸν πολιορκούμενον στρατῶνα. Οἱ εὐάριθμοι ἐπαδοὶ τοῦ Βότσαρη, στρωθέντες παρὰ τὰς γωνίας τῶν ὀδῶν, συνεκρύβτησαν

ἀληθῆ μάχην, ἀναχιτίσαντες τοὺς ἐρχομένους διὰ πυκνοῦ καὶ θανατηφόρου πυρός. Ὅτε ἡ θέσις τῶν Σουλιωτῶν κατέστη δυσχερής, ἡ ὑποχώρησις παρηγγέλθη καὶ τὸ ἐπεισόδιον ἔληξε. Δεικνύουσι καὶ σήμερον τὰ εἰς τὴν θύραν κτυπήματα τοῦ Μάρκου καὶ τὸν στρατῶνα, ὅστις ἐγένετο τὸ θέατρον τῆς παραβόλου ταύτης ἐπιθέσεως. Κατὰ σύμπτωσιν παράδοξον, ἐν αὐτῷ τῷ ἰδίῳ στρατῶνι μένει σήμερον τάγμα μηχανικοῦ, οὗτινος ὑποδιοικητῆς εἶναι ὁ ταγματάρχης Μάρκος Βότσαρης, υἱὸς τοῦ ἐν Ἀθήναις στρατηγοῦ Νότῃ Βότσαρη καὶ ἀνεψιὸς τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου Μάρκου.

Ἀντικείμενα δικαίας περιεργείας εἶναι ἀναντιρρήτως δύο ἐν Ἄρτῃ. Ὁ ναὸς τῆς Εὐαγγελιστρίας (Παναγίας Παρηγορήτισσας), καὶ ἡ δμώνυμος γέφυρα, ἡ τὰς δύο ὁχθὰς τοῦ ποταμοῦ ζευγνύουσα. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας, ἐπὶ ὑψώματος παρὰ τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν γέφυραν κείμενος, εἶναι εὐρὺ τετράγωνον, ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου ἐπιπέδου τοῦ ὁποίου ὑψοῦνται πέντε κύριοι θόλοι, εἰς ἀπὸ πάσης γωνίας καὶ πέμπτος ὁ κεντρικὸς, ὅστις εἶναι καὶ ὁ μέγιστος. Μεταξὺ τῶν δύο ἐμπροσθίων, κατὰ τὴν κυρίαν εἰσοδὸν, θόλων ἐγείρεται χαμηλότερος ἕκτος, μικροτέρων διαστάσεων, ὑφ' ὃν ἡρτῆται ὁ κώδων. Ἡ ἐκκλησίᾳ εἶναι παναρχαιοτάτη· κτισθεῖσα κατὰ τὸ 796, διατηρεῖ τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς κάλλους, ὥς

περικαλλῆς γυνή, τὴν ὁποίαν καὶ γραΐαν θεωρῶν τις διακρίνει ὅτι ὑπῆρξεν ὥραία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς νεότητος. Ὁ ρυθμὸς εἶναι βυζαντινός· ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος ἡμυρώθη, ἕνεκα πολλῶν λόγων εἰς ἐπαναστατικὰ κινήματα διαφόρων ἐποχῶν ἀναφερομένων κυρίως, ἀπὸ δὲ τοῦ ὥραίου ψηφιδωτοῦ, ὅπερ ἐκάλυψε τὰς βάσεις καὶ τὴν περιοχὴν τοῦ θάλου, σώζεται ἐν ἀρίστη καταστάσει μόνον τὸ δεύτερον, εἰκονίζον ἐν ζωηρᾷ ἐκφράσει τὸν Παντοκράτορα. Εἶναι τὸ μόνον ὅπερ ἔχει νὰ ἴδῃ τις ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ναοῦ, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου, ἣτις λέγεται ἐκ τῶν 70 τοῦ Λουκᾶ. Περὶ τὸν Παντοκράτορα, ἐν καλῇ καταστάσει, στίλβουσιν ἀπὸ μωσαϊκῶν εἰργασμένοι οἱ προφῆται, ἐξαίρεσι τοῦ Προφητάνακτος καὶ τοῦ Σολομῶντος, οἵτινες ἀπὸ μωσαϊκοῦ πρότερον καὶ οὗτοι ὄντες ἀντεκατεστάθησαν δι' ὑδρογραφίας, ἕνεκα βλάβης ἀνεπανορθώτου προξενηθείσης κατὰ τὰς ταραχὰς τοῦ 1854. Ἡ ἐκκλησία εἶναι ἀπεριποίητος. Ἀπὸ τῆς στοᾶς τῶν κατηχουμένων ὁ ὀρθαλμὸς πλανᾶται εἰς μαγευτικὴν ἔκτασιν, περιλαμβάνων τὸ ἀρτηρὸν πεδῖον, τοῦ Ἀρχαίου τοὺς ἐλιγμούς, τὰ βουνὰ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Ἡ θάλασσα διαγελάει πρὸς μεσημβρίαν ἀποφρασσόμενη ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς Πρεβέζης, ἅτινα διαφαίνονται εὐκρινέστατα αἰρόμενα ὡς Κέρβερος ζηλότυπος καὶ

ἄγριος ὑλακτῶν μανιωδῶς πρὸς τοὺς Ὀρφεῖς τῆς ἀντίπεραν ἀκτῆς, ἀποθαυμάζοντας καὶ στενάζοντας εἰς τὸ κάλλος τῶν Θεῶν καὶ τὴν μνήμην τῆς Εὐρυδίκης...

Ἡ παράδοσις ὅτι τὴν ἐκκλησίαν τῆς *Παρηγορήτισσας* καὶ τὴν γέφυραν τῆς Ἄρτης εἰς καὶ ὁ αὐτὸς συνετέλεσε τεχνίτης εἶναι πάντῃ ἀθάσιμος. Τῆς Ἄρτας τὸ γεφύρι οὐδὲ ρωμαϊκὸν οὐδὲ βυζαντινὸν εἶναι. Ἡ ἀνέγερσις αὐτοῦ ἤρξατο τῷ 1608, συνετελέσθη δὲ τῷ 1612. Τὸ ἔργον εἶναι ἀξιόλογον, τέσσαρα μεγάλα ἔχον τόξα, ὧν τὸ τέταρτον πρὸς τὴν δεξιὰν ὄχθην ὑπερμέγιστον, καὶ ἑξ ἄλλα μικρότατα καὶ ἀσήμεντα ἐγειρόμενα ἐπὶ τοῦ κρηπιδώματος τοῦ περιβάλλοντος τὰς βάσεις τῶν τεσσάρων κυρίων τόξων· τὸ μῆκος αὐτοῦ εἶναι ἀξιοσημεῖωτον, καὶ τὸ ὕψος ἀνάλογον. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς μεγάλης στοᾶς δεσπόζει τις ἀμφοτέρων τῶν ὀχθῶν θεώμενος ἀκωλύτως τοῦ πεδίου· τὸ ὕδωρ ρέει κάτωθεν τῆς στοᾶς ταύτης, ἀφίνον ξηρὰν τὴν ἀριστερὰν ὄχθην ἄχρι τῆς ὥρας τῶν ὑετῶν. Ἕλλην καὶ τοῦρκος σκοπὸς φρουρεῖ κατὰ τὰς δύο ἄκρας, ὁρατοὶ μόνον ἀπὸ τοῦ ὑψίστου σημείου τῆς μεγάλης στοᾶς, διότι ὁ ὅλος δρόμος σχηματίζει καμπύλην, δίκην μακροτάτου τόξου ἐπὶ τόξων ἐπίσης στηριζομένου.

Ἀνέγραψεν ὅτι ἐξαίρετον παρουσιάζει ἡ Ἄρτα, ὡς πόλις. Κλείω τὰς σημειώσεις ταύτας ἐπιτάσσων

τελευταίας τινὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν ἑξέων αὐτοῦ· τὴν ιδιότητα τοῦ ἀλανθά-
σιου βεβαίως δὲν διεκδικῶ, ἐὰν ὅμως σφάλλω τὴν
πρόθεσίν μου δὲν πρέπει τις νὰ ψέξῃ ἐπὶ τούτῳ.

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἄρτης συμποτοῦνται περὶ τοὺς
ἑπτακισχιλίους· τούτων περὶ τοὺς 1000 ἦσαν Μωα-
μεθανοὶ περὶ τοὺς 500 Ἰσραηλῖται, αἱ δὲ λοιποὶ
• Ἕλληνες ὁρθόδοξοι. Ἡ μετανάστευσις τῶν πρώτων
ἠλάττωσεν ἐπὶ μικρὸν τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως,
κυμαινόμενον σήμερον περὶ τὰς 5—6000. Ἔνεκα
τῶν στενοτάτων κοινωνικῶν σχέσεων, αἵτινες ἀνε-
πτύχθησαν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν, οὗ-
τοι εἶχον ἀποβάλλει τὸ ὕψος τοῦ κατακκτητοῦ ὅπερ
συνήθως διακρίνει τὴν κρατοῦσαν φυλὴν. Οἱ Ἰσραη-
λῖται διετήρησαν ἀναλλοίωτον τὴν φύσιν τῆς ἐχυ-
τῶν καταγωγῆς μὲ τὰς συνηθείας αὐτῶν καὶ τὰς
ἑξεις, τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κέρδους ἥτις τοὺς κεντρί-
ζει εἰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, τὸ εὐκαμπτον καὶ
πανοῦργον ἐκεῖνο, ὅπερ τείνει ν' ἀναχθῇ εἰς γνώρι-
σμα σχεδὸν ἐθνικόν. Βάσις τοῦ βίου τῶν Μωαμεθα-
νῶν ἦν ἡ ἐπικαρπία τῶν κτημάτων καὶ ἡ ὑπαλλη-
λία, ἀσκουμένη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὑπ' αὐτῶν.
Οἱ Ἰουδαῖοι ἀναλίσκονται εἰς τὴν μικρὰν ἐμπορίαν,
ἧς γινος εἶναι καὶ οἱ ἀπόλυτοι κύριοι, εἰς κολλυβι-
στικὰς τινὰς ἐργασίας, προαγοράζοντες ἐντάλματα
τῶν πιστωτῶν τοῦ δημοσίου, εἰς ἄλλα παραπλήσια

ἀναμιγνύμενοι, καὶ ἐπὶ τοῦ νομίσματος κερδοσκοποῦντες. Οἱ Χριστιανοὶ ἀποζῶσιν ἀπὸ τῆς γῆς, οἱ μὲν ἐργαζόμενοι αὐτὴν, ἀπολαμβάνοντες οἱ ἄλλοι, καὶ ἀπὸ τινων τεχνῶν, ὅλως ἐν τοῖς σπαργάνοις εὐρισκομένων.

Κυριώτατος χαρακτήρ τῶν κατοίκων φαίνεται μοι ὑπερβάλλουσα ζέσις πρὸς ταχὺν καὶ ἄφθονον πλουτισμόν. Ἡ ἐπιθυμία αὕτη καθιστᾷ αὐτοὺς μικρὸν ἐπιλήσμονας ὑποχρεώσεων τινων, αἵτινες, καίπερ δευτερεύουσai, πρέπει οὐχ' ἥττον νὰ τυγχάνωσι καλλιεργείας τινός. Οὕτω, οἱ νόμοι τῆς φιλοξενίας δὲν ἀκμάζουσιν ἐνταῦθα, ἐὰν δέ τις ἐξαίρεση τὸν οἶκον τοῦ δημάρχου Ἀντωνοπούλου καὶ εἴ τινα ἄλλον, θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἄρτης δὲν ἔχουσιν εὐκρινεῖς ἐπὶ καινωνικῶν τινων θεμάτων ιδέας. Οἱ ἡμέτεροι ἀξιωματικοὶ εἶναι λίαν ὑπερήφανοι, ὥστε νὰ ἐκστομίσωσι τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν, δὲν ἦτα ὅμως δυσχερὲς νὰ τοὺς μαντεύσῃ τις· ἄλλως, μανθάνων τις ὅτι ἀπὸ τῆς 7^{ης} ὥρας κλείονται ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν, ὅτι δὲν ἔτυχον τῶν τυπικῶν καὶ δεξιώσεων τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, ὅτι διακαίόμενοι ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου δὲν ἔτυχον κοινῆς προσκλήσεως πρὸς ἀναψυχὴν, καταρτίζει ἀσφαλῆ σχεδὸν τὴν πεποιθῆσιν περὶ τῆς φύσεως τῶν πέριξ. Τοῦ πλούτου ὁ πόθος ἀπεργάζεται καὶ τινὰς δυστροφίας πρὸς ἐκπλήρωσιν ὑποχρεώσεων· ἡ παιδεία

δὲν ἀκμάζει, ὥς εἶπον, τοῦτο δὲ εἶναι λυπηρὸν φαινόμενον, οὐ τὸ τέλος ἤρξατο, εἶμαι βέβαιος, μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων.

Μ' ὅλην τὴν ἀνάγκην τῆς συναρωγῆς, ἡ ὁμόνοια τῶν χριστιανῶν κατοίκων ὑφίστατο περιοδικῶς βιαιούς κλονισμούς, ἀλλ' ἡ εὐσέβεια διετηρήθη ἀμείωτος καθ' ἅπασαν τὴν δοκιμασίαν. Ἐβίωσαν οἱ χριστιανοί, ἐλπίζω δὲ ὅτι δὲν θά βιώσωσι, βίον στερήσεως ἀπὸ πάσης κοινωνικῆς ἀναψυχῆς, ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ ἀντλοῦντες χαρὰν καὶ παραμυθίαν. Ὁ περίπατος διὰ τὰς γυναῖκας ἦτο φαινόμενον ἄξιον νὰ καθέξη θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὅσάκις ἐλάμβανε χώραν. Λαλῶ περὶ τῶν μεσαίων καὶ τῶν ἐργατικῶν τάξεων τοῦ λαοῦ, ἐννοεῖται. Αἱ παρθένοι ἅμα ἡδῶσαι, κατεκλείοντο ἐντὸς τοῦ οἴκου, ἀπὸ δικτυωτῶν θεώμεναι ἐμφόβως καὶ περιέργως τοὺς διαβαίνοντας. Τοῦτο τυγχάνει δυστυχῶς προχείρου καὶ πειστικωτάτης ἐρμηνείας. Μόνον ἅμα νυμφευόμεναι, μετὰ παρέλευσιν δεκαετίας τοῦτέστι καὶ πλεόν ἀπὸ τῆς καθεύξεώς των, ἀνέπνεον ἐπ' βραχὺ τὸν ἀέρα τῶν ὀδῶν, καλούμεναι μετὰ μικρὸν εἰς τοὺς περισπασμούς τῆς οἰκογενείας. Ὁκτεира τοιαύτην μοῖραν, καὶ ὅτε προσεῖδον φαιδράς καὶ μικρὸν μόνον ἐπτοημένους κόρας, συνεχάρην μυχίως αὐταῖς ὅτι ἐθραύσθησαν αἱ θύραι τῶν κλωβῶν, καὶ ὀποίων κλωβῶν! σκατεινῶν, ἄνευ ἀέρος, τελείων ἀδύτων. Μοὶ εἶπον ὅτι ἡ συνή-

θεια εἶχε δαμάσει τὴν φύσιν, αἱ δὲ παρθένοι διετέ-
λουν εὐτυχεῖς καὶ εὐχαριστημέναι ἐντὸς τῶν νεκρο-
ταφείων τούτων, εἰς ἃ τὰς ἐνέκλειεν ἡ σώφρων
πρόνοια τῆς μητρός. Μ' ἐξέπληξε τὸ ἔθος, καθ' ὃ
αἱ ὕπανδροι ἐξέρχονται εἰς περίπατον ἄνευ τῆς συ-
νοδίας τοῦ συζύγου, θεωροῦσαι μάλιστα καὶ ὄνειδος
τὴν τοιαύτην συντροφίαν. Διέκρινον μεγάλην λεπτό-
τητα ἐν τῷ ἐθίμῳ τούτῳ, ὅπερ ἂν δὲν εἶναι ἀντι-
γραφή ἐκ τῶν κρκατούντων, ἐλέγχει ὅλην τὴν ἀπε-
ριόριστον ἐμπιστοσύνην διατρανουμένην διὰ τῆς ἀ-
πολύτου ἐλευθερίας πρὸς τὴν σύζυγον, ἥς τὰ βήματα
καὶ μακρὰν τοῦ οἴκου εἶναι ἀσφαλῆ, ὥς εἰς ἐφέρον-
το μετὰ τῶν τοῦ συζύγου της. Λέγων ὅτι αἱ σύζυ-
γοι δὲν ἐξέρχονται μετὰ τῶν συζύγων των, δὲν ἐν-
νοῶ ὅτι ἀποτελοῦσι μέρος ἐτέρας γυναικείας συν-
τροφείας, παρ' ἧ ἀκολουθεῖ καὶ ἀνὴρ· οὐδὲν τούτων.
Αἱ γυναῖκες ἐξερχόμεναι τυχὸν ἔξω πρὸς ἀναψυχὴν
ἦσαν μόναι, ἄνευ οὐδενὸς ἀνδρός, ἐκτὸς μικρῶν παι-
δίων, ἀπαρτίζουσαι δὲ διμοιρίας ἀμαζόνων, κάτω
ὅμως νεουσῶν καὶ διαρκῶς ἐντρόμων, ἥλαυνον ἐν
σώματι, χωριζόμεναι καθ' ὅσον διήρχοντο ἀπὸ τοῦ
οἴκου ἐκάστης γυναικὸς ἀποτελούσης μέρος τῆς ἀ-
νάνδρου ταύτης ομάδος.

Ὡραίους τύπους ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν δὲν εἶδον
παντελῶς. Οἱ πρῶτοι διάγουσιν ἐργαζόμενοι ἐκτὸς
τοῦ οἴκου, αἱ δεύτεραι ἐντὸς, ἀείποτε τηροῦσαι θέ-

σιν δορυκάδος προσβλεπούσης λύκον ἐρχόμενον. Ἐν γένει εὖρον ἀγαθότητα καὶ σπουδὴν περὶ τὴν ὕλην μᾶλλον ἢ τὸ πνεῦμα. Νομίζει τις ὅτι δὲν βιοῖ εἰς τὴν πολυώνυμον Ἑπειρον, ἥς τὰ τέκνα τοιαύτης ἐξαιρέτου τυγχάνουσι φήμης καὶ ὅπου ἡ θεραπεία τῆς ὕλης κρύπτει πάντοτε ὑψηλὸν σκοπὸν ἀποθεοῦντα καὶ ἐξιδανικεύοντα καὶ τοῦ χρηματισμοῦ τὸν πόθον καὶ τὰ πρὸς ἀπόκτησίν του ἔντιμα πάντοτε μέσα. Μετὰ τὴν 24^{ην} Ἰουνίου ὅμως οὐχὶ ἐλευθερίας, ἀλλ' ἀντιδράσεως μᾶλλον πνεῦμα ἐπέπνευσεν ἐπὶ τὴν πόλιν καὶ τοὺς δήμους. Ἐν τῇ ὁρμῇ κακῶς ἐννοηθείσης χειραφετήσεως ἀπειλοῦνται ἀδικήματα, ἐπωάζουσι δὲ μεγαλείτερα.

Ἡ χαλάρωσις τῶν πρὸς τὴν ἐξουσίαν δεσμῶν τῶν κατοίκων κρίνεται ὡς τὸ πρῶτον γινώρισμα τῆς ἐλευθερίας, ὡς εἰσηγοῦνται αὐτὴν εἰς τοὺς εὐπίστους καὶ ἐκπλαγέντας ἐκ τῆς μεταβολῆς χωρικούς. Ἀκούω λαλουμένην ἐνίοτε γλῶσσαν, ἥτις βεβαίως δὲν θὰ ἤκούετο ἐπὶ τοῦ πρώην καθεστῶτος· ἡ γλῶσσα αὕτη δὲν κηρύσσει τὰ νόμιμα καὶ ὀρθά, καὶ ὅμως ἀπολύεται ἀκάθεκτος. Ἀρά γε τοῦτο εἶναι ἐλευθερία! Οὐδεμία ὅμως ἀμφιβολία ὅτι θὰ βαδίσωμεν ἐμπρὸς καὶ ὅτι εὐρύτερον θ' ἀνατείλῃ τὸ μέλλον. Ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, ἀναλαμβανούσης χρῆν πολιτικοῦ προπαιδευτοῦ εἰς καλὴν, ἀλλ' ἐλαττωματικὴν πῶς μάζαν, ἐξαρτᾶται πολὺ,

ἂν ὅχι τὸ πᾶν, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ἀπόπειραν, ἥς ἡ ἔκθασις τυγχάνει ἐξαιρέτου καὶ ἀνυπολόγιστου σημασίας. Δὲν πρόκειται μόνον καλῶς νὰ διοικηθῶμεν· πρόκειται καὶ ψηλαφητὰς νὰ καταστήσωμεν διαφορὰς τινας, ἐν αἷς εὐρύτατα καὶ τιμιώτατα θεμελιοῦνται συμφέροντα. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀποβάλλουσα πᾶσαν δευτερεύουσαν προκατάληψιν, εἰς τὴν εὐτακτον διοίκησιν τοῦ τόπου τούτου ὀφείλει νὰ ἐργασθῇ πεφωτισμένως καὶ εἰς τὴν ἄμεσον ἐγκατάστασιν ἐπιμεμελημένων δικαστηρίων ἰδίως, μεριμνῶσα μετὰ προσοχῆς μήτοι εἰς τὸ ἐλάττωμα, ὅπερ κατέλιπε τὸ παρελθόν, προστεθῇ τὸ μίσγμα, ὅπερ εἶναι δυστυχῶς ἐν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς πολιτείας, ἥτις ἀναλαμβάνει νὰ παιδαγωγήσῃ νέους καὶ σφριγῶντας ἀδελφοὺς.

Ἐν Πέτα τὴν 17 Ἰουλίου.

Βορείως τῆς πόλεως Ἄρτης, ἐπὶ τῶν κορυφῶν κυματοειδῶν λόφων, ὀριζόντων πρὸς δυσμὰς τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου καὶ ἀποτελούντων μετὰ τῶν ἀντίπεραν βουνῶν τὸν στενὸν λαιμὸν, δι' οὗ φέρονται βιαίως τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ, ὑψοῦνται λευκοὶ καὶ ὑπόφαιοι οἰκίσκοι κρεμάμενοι ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων, ὡς φωλαὶ ἀετῶν ἀπρόσιτοι εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ κατὰ πρῶτον εἰσερχόμενος εἰς τὴν Ἄρταν, ἐξ ἐνστίσκητου στηρίζει μελαγχολικῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς

αὐτοῦ πρὸς τὸ λευκόφαιον ἐκεῖνο ἄθροισμα, καὶ ὅταν, ἀδυνατῶν νὰ καθησυχάσῃ τὸ κῶμα τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ μυστηριωδῶς ἐμπνέει αὐτῷ τὸ χωρίον, ἐρωτᾷ τὸν ὀδηγόν του, ἀναπηδᾷ ἐξ ἐκπλήξεως καὶ δρμεμφύτως φέρει τὴν χεῖρα πρὸς τὴν κεφαλὴν διὰ νὰ ἀποκαλυφθῇ.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ χωρικοῦ ἐγκλείει προφανῶς ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον καὶ εὐλάβειαν. Ἐὰν μέγαρα πολύστηλα καὶ παράδεισοι θαυμαστοὶ ἡπλοῦντο κατὰ μῆκος τῶν λόφων ἐκείνων, ἡ ἀριστουργήματα ὥραίας τέχνης ἡγείροντο ἀπὸ τῶν κόλπων χέρσου χώρας, ὁ κόρος θὰ κατελάμβανε τὸν ὀφθαλμὸν καὶ οἱ πόδες θὰ ἐκινουῖντο ἐμπρός. Τοῦ διαβάτου ἑμῶς ὁ ὀφθαλμὸς, ὅστις θ' ἀπηύδα θεωρῶν τῆς ὕλης τὸ μεγαλεῖον, ἐξακολουθεῖ ἀτενίζων τοὺς πενιχροὺς τοῦ χωρίου οἴκους, καὶ μόνον ὅταν ἡ φωνὴ τοῦ ὀδηγοῦ «ἀφέντη νὰ πηγαίνομε» τὸν ἀφυπνίσῃ ἀπὸ τοὺς συλλογισμοὺς του, κεντᾷ τὸν ἵππον καὶ προχωρεῖ βραδέως καὶ στρέφων διαρκῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ χωρίον, αἰσθεῖται ἀδυνατῶν ν' ἀποσπασθῇ ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ ἐντύπωσις τοῦ ὀνόματος εἶναι μεγάλη καὶ δίκαια, καὶ ὁ ἄνθρωπος ὅστις θ' ἀντιπαρήρχετο πρὸ τῶν ἔργων χυδαίου πλούτου, ἵσταται καθηλωμένος καὶ κλίνων τὴν κεφαλὴν πρὸ τοῦ ἡθικοῦ μεγαλείου, ἅμα ἀκούων ὅτι τὸ μικρὸν ἐκεῖνο χωρίον εἶναι τὸ ΠΕΤΑ.

Εἰς τὰς γραφικὰς ἐκείνας ὑπωρείας, ἃς τινες ἐχρύ-
σονε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, εἶχε παραταχθῇ ἐν ἡμέραις
ποιήσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὁ ἀτρόμητος Δάνιας, ὁ
αἰσθηματικὸς Νόρμαν, ὁ Μιρζεύσκης, ὁ Μίνιακ, ὁ
Τάιτχμαν, ἡ εὐγενὴς φάλαγξ τῶν φιλελλήνων, ὧν τὸ
θάρος ὑπῆρξεν ἶσον πρὸς τὸ αἶσθημα καὶ τὸ αἶσθη-
μα ἶσον πρὸς τὴν θυσίαν. Ἀπὸ τῶν κορυφῶν ἐκείνων
ἠγρύπνει ὁ Γῶγος Βακῶλας ὑπὲρ τῆς ζωῆς καὶ τῆς
ὑποχωρήσεως πολυτίμων ὑπάρξεων, καὶ φεῦ! ἠγρύ-
πνει κακῶς, καὶ ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ἐκείνου βουνοῦ,
τοῦ μικρὸν ὑπερκειμένου τοῦ χωρίου, ὁ Μάρκος Βό-
τσαρης ἠγοῦμενος τῶν πολεμιστῶν του, Ἄρης τῶν
μαχῶν, ἔπαλε τὸ τουρκοφάγον ξιφὸς του, πτοῶν
διὰ μόνης τῆς ἐμφανίσεώς του, ὡς ἄλλος Ἀχιλλεὺς,
τὰ στρατεύματα τοῦ Κιουταχῆ.

Σεμναὶ ἀναμνήσεις, ἀπαράμιλλα παραδείγματα
ἐθελοθυσίας καὶ ἡρωϊσμοῦ, ὁποῖαν ἀντίθεσιν παρου-
σιάζεται πρὸς τὴν πονηρὰν ἐποχὴν μας, ἥτις διέ-
φθειρε τὸ πνεῦμά μας, καὶ κατερύπωσε τοὺς εὐγενε-
στάτους τῶν λογισμῶν καὶ τὰ αἰσθήματά μας! Διὰ
ποίου πυρίνου ποταμοῦ ἀγνισμοῦ πρέπει νὰ διέλθῃ
ἡ γενεὰ αὕτη, ὅπως ἀποβάλῃ τὰς κηλίδας τῆς, καὶ
κληθῇ ἀξία διάδοχος Σας. . . Νομίζει τις ὅτι διε-
φθαρμένων αἰώνων γενεαὶ ἐχώρισαν τὰ τέκνα ἀπὸ
τοὺς γονεῖς καὶ ὅτι κατ' εὐθεΐαν κληρονομία, πε-
ριελθοῦσα ἐξ ὑμῶν πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὰ ἐλαττώματα,

ἄτινα ἤρτυον δίκην ἄλατος, τὸν πλοῦτον τῶν ἀρετῶν Σας.

Ἐφ' ὅσον αἰ πρώται μέριμναι μ' ἐκώλυνον ν' ἀπέλθω εἰς Πέτα, ἐνόμιζον ὅτι διὰ τοιαύτης ἀπουσίας ἡσέθουν εἰς τὰ ὅστα τῶν φιλελλήνων, ἄτινα ἐσπάρησαν εἰς τὴν γῆν τῆς Ἡπείρου. Παρὰ μυθητικὴ ὑπῆρξεν ἡ στιγμὴ, ὅτε διερχόμενος διὰ τῆς κοίτης τοῦ Ἀράχθου, ἔβαινον πρὸς τὸ χωρίον, πλέων εἰς τὰς μελέτας, ἃς ἐμπνέει ἡ θεὰ τοιούτων τόπων. Ἡ μεσημβρινὴ ὑπώρεια τῆς ἀλύσεως τῶν λόφων, αἵτινες, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς ὄχθης, ἐχάνοντο πέραν πρὸς τὸ πεδίον, εἶχε κατακλυσθῇ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1822 ὑπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Ρεσῆτ, τοῦ μειέπειτα Κιουταχῆ. Πεντακισχίλιοι δεξιὰ, πεντακισχίλιοι ἀριστερὰ, τρισχίλιοι κατὰ μέτωπον ἑστέετο ἡ γῆ ὑπὸ τῶν ποδοβολητῶν, καὶ οἱ λόφοι ἐφλέγοντο ὑπὸ τοῦ πυρός. Ἰκανὴν ἀρμονίαν πρὸς τὰ ραγδαῖα πάθη, ἄτινα ἀνακυῖ ἡ θεὰ τοῦ Πέτα, ἀπετέλει ὁ συρίζων βορρᾶς, ὅστις, ἀπολυόμενος διὰ τῆς στενῆς χαράδρας, ἤτις ἄγει πρὸς τὸ χωρίον, συνέκαμπε τοὺς κλάδους τῶν δένδρων, ἀποτελῶν ἐπιβάλλουσαν μουσικὴν, ἐντείνουσαν τὰ μελαγχολικὰ πάθη, ἄτινα εἶχον βλαστήσει εἰς τὴν ψυχὴν μου. Ὁ ἥλιος εἶχε κλίνει πρὸς τὴν δύσιν του, καὶ αἰ ὠραιόταται κόραι τοῦ Πέτα ἀνῆρχοντο τὰς πλευρὰς τῶν λόφων με ὀρθίαν τὴν ὕδριαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ εἰς τὴν θεάν ξένου ἀν-

θρώπου, νεύουσαι πρὸς τὰ κάτω τοὺς ὀφθαλμοὺς μετ' αἰδημοσύνης ἐπιχαρίτου.

Φουστανέλλαι κρεμάμεναι ἀπὸ τῶν δοκῶν τοῦ προ-
αυλείου τῆς ἐκκλησίας, ὕπλα, καὶ λόγχοι ἀπαστρά-
πτουσαι ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου, φυσιγγιοθῆκα
καὶ θύσανοι σειόμενοι ὑπὸ τοῦ βορρᾶ, ἦσαν τὰ πρῶ-
τα ἀντικείμενα, ἅτινα προσεῖδον ἀνελθὼν τὰ ὑψώ-
ματα τοῦ χωρίου. Φθόγγοι ἀσμάτων ἡρωϊκῶν, ἀξιο-
μνημονεύτους ἡρωϊκὰς πράξεις ἐξαίροντες, ἐπλα-
νῶντο ὑπερῶν τοῦ Πέτα, καὶ ἐπὶ τῶν πτερύγων τοῦ
βορρᾶ φερόμενοι ἐξέπνεον πρὸς τὰ ἐγγὺς ὄρη τοῦ
Σουλίου. Ἡ θεὰ τοιούτων αἰδῶν, μὲ τὴν κομψὴν αὐ-
τῶν ἀναβολὴν ὀρχουμένων τὸν πυρρίχιον, μὲ μετέ-
φερε πρὸς τοὺς περσικοὺς χρόνους τῆς νέας. Ἑλλάδος
ὅτε ἀπὸ τῆς γῆς ταύτης εἶχον ἀναπηδήσει ἥρωες
θανόντες ὕπως ἐταιμάσωσι μέλλον εἰς κερδοσκοποῦς
Ὅποῖον παραλληλισμὸν χρόνων καὶ αἰσθήματος ἡ
δυνάμην ν' ἀποτολήσω; . . Ἐκυψα τὴν κεφαλὴν
ταχύνας τὸ βῆμα, καὶ μετὰ μικρὸν ἤμην ἐν τῷ μέσῳ
ἄρειμάνων εὐζώνων δεξιωθέντων με μεθ' ὅλης τῆς
ἀγαθότητος καὶ τῆς ἀπερίττου χάριτος ἥτις διακρί-
νει τοὺς ὀρεινοὺς μας ἰδίως. Ἐζήτησα τὸ ἱερέα, καὶ
πτερόπους ἄγγελος μετὰ μικρὸν ἐπανελθὼν ὠδήγε
τὸν ἐφημέριον ὅστις ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τοῦ χω-
ρίου ἀκολουθοῦμενος καὶ τινος γέροντος ἡμιτύφλου
γνωρίσαντος προσωπικῶς τοὺς φιλοέλληνας, ἔτεινε

τὴν χεῖρα προσφωνῶν ἄγνωστον ξένον, ἐλθόντα νὰ γονυπετήσῃ παρὰ τὰ ὁστὰ τῶν ἐλλήνων καὶ φιλελλήνων μαχητῶν τοῦ 21.

Εἰς τὸν ἐφημέριον ἐξέφρασα τὸν εὐσεβῆ πόθον, ὅστις μ' ὠδήγησεν εἰς Πέτα. Ὁ ἐφημέριος προσεπαρεύθη ἀμέσως καὶ ἡμεῖς τὸν ἠκολουθοῦμεν ἐν σιγῇ. Λιθόκτιστον ρυπαρὸν τετράγωνον, μὲ τὴν στέγην εὐρωτιῶσαν, αἱρεται εἰς μετριώτατον ὕψος παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ. Οὐδὲν ἐξωτερικὸν σημεῖον ἐφαίνετό που δηλοῦν ἔαν τὸ οἰκοδόμημα ἐκεῖνο ᾗτο καπηλεῖον ἢ παράρτημα τῆς ἐκκλησίας. Ἡ θύρα ἠνοίχθη ἄνευ κλειδῶς καὶ ἡμεῖς ὠρμήσαμεν ἐντὸς, ἀδυνατοῦντες νὰ ἐννοήσωμεν τὸν σκοπὸν τοῦ ἱερέως. Τὸ ἐσωτερικὸν ᾗτο μικρὸν, ἀκάθαρτον, σκοτεινὸν, καὶ τὴν εἰκόνα τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν ἀνθρώπων παρουσιάζων. Δεκάς εὐτελεστάτων ὑαλίνων καὶ ἑσθεσμένων κανδυλῶν ἐκρέματο διὰ συρμάτων ἀπὸ τινος ἐγκαρσίου δοκοῦ, καὶ εἰκὼν τῆς Παναγίας ὑπὸ παχυτάτης κόψεως καλυπτομένη, ἀνηρτᾶτο ἀπὸ τοῦ τοίχου παρ' ὃν διέκρινον δύο, τρία ξύλινα κιβωτίδια. Εἵχομεν ἀποβάλει πάντες τοὺς πῖλους μας καὶ ἀμοιβαίως ἠτενίζομεν ἀλλήλους μετ' ἀπορίας, οὐχὶ ἀμίκτου καὶ τινος μυστηριώδους αἰσθήματος φόβου καὶ εὐλαθείας. Λοιπὸν, εἶπον, εἰς τὸν ἱερέα, οἱ φιλέλληνες, τὰ ὁστὰ ὧν ποῦ ἀναπαύονται; Κάτω μοὶ εἶπεν ὁ ἱερεὺς δεῖ-

ξας μοι πλατεῖαν ὁπὴν χαίνουσιν ἐπὶ τῶν ἀκαθάρ-
 των καὶ ἀκανονίστων πλακῶν τοῦ ἐδάφους, ἀφ' ἧς
 ὑγρὸς ἐστύριζεν ἄνεμος. Τὸ σκότος ἤρχιζε τότε νὰ
 καθίσταται ἐπαισθητόν· οἱ κέραμοι τῆς στέγης μετε-
 κινουντο θορυβωδῶς ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὅστις σείων τοὺς
 εἴσω τοῦ ναοῦ κλώνους τῆς μεγάλης πλατάνου ὥρμα ἀπὸ
 τῶν ἐπῶν τῆς στέγης καὶ τινος φεγγίτου, συγκρούων
 τὰς κανδύλας καὶ διασπῶν τοὺς ἱστοὺς τῆς ἀράχνης
 οἵτινες ὑφαίνοντο κατὰ τὰς γωνίας. Ἐκυψα ἀμέσως
 κατὰ γῆς καὶ στρωθεὶς ἐπὶ τῶν πλακῶν ἀπεπειρώ-
 μην, διὰ τοῦ ἀρχομένου σκότους, νὰ διακρίνω εἰς τὸ
 βάθος. Ὅτε οἱ ὀφθαλμοὶ ἐσυνείθησκον, εἶδον τὴν ἐπι-
 φάνειαν τοῦ ὑπογείου, ἐστρωμένην δι' ἀνθρωπίνων
 ὀστέων καὶ ὀλίγον ἀπωτέρω, πρὸς τινὰ φεγγίτην, δύο
 τρία κρανία ὑπὸ τινος φυγάδος ἡλιακῆς ἀκτίνος φω-
 τιζόμενα, ἐφαίνοντο ὑποτρέμοντα καὶ ἀρθροῦντα ἐκ
 λόγους παρκαμυθίας, ἐλπίδος, καὶ τινος παρκαπόνου
 ἴσως. . . Μικροῦ δεῖν νὰ προσφωνήσω τὸν Μιρζέ
 σκην καὶ τὸν Τάιχμαν ὧν τὰ κρανία ἐφώτιζεν
 ἥλιος, ὅστις τοὺς εἶδε ποτὲ μαχρμένους ὑπὲρ τῆς εὐ-
 γενεστάτης τῶν ἰδεῶν· ἀλλ' ἡ φωνὴ ἀπεπνίγη ἐκ
 τὸν λάρυγγα, καὶ τὴν καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν
 τῆς σκηνῆς ἐκείνης μόλις δύνάμει νὰ συγκρίνω πρὸς
 τοὺς κλονισμοὺς καὶ τὰς συγκινήσεις αἷς ὑπέστην
 ὅτε, διατρίβων τελευταίως ἐν Χίω, εἶχον ἀσπασθῆναι
 τὰ ὅσα τῶν μαρτύρων τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, ἅτινα ἐκτὸς

τοῦ θανάτου, καὶ ἕτερος κοινὸς καὶ ὑψηλὸς δεσμὸς ἦν ὡς μετὰ τῶν τοῦ Πέτα...

Ἐξῆλθον ἀπὸ τῆς κρύπτης τοῦ Πέτα. Ὁ ἥλιος ἐπλησίαζε νὰ δύσῃ, ἀλλ' ὁ βορρᾶς ἐφόσα λυσσωδῶς πάντοτε. Ὁ ἡμίτυφος γέρον ἵστατο ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῆς ἐκκλησίας, τὴν ἐσπερινὴν ψελλίζων προσευχὴν του. Τὸν ἐπλησίασα ἡρέμα, καὶ κεντῶν τὴν μνήμην αὐτοῦ διὰ τῶν ἐρωτήσεών μου, ἠτένιζον εἰς τοὺς ἡμισθέστους ὀφθαλμούς του φῶς παρ' αὐτῶν ἀναμένων. «Νά!» μᾶς εἶπε διὰ τῆς τραχείας καὶ ἀξέστου αὐτοῦ φρασσεολογίας, ἥτις ὅμως ἐνεῖχε μεγίστην εὐγλωττίαν καὶ ἐκφρασιν. «Νά!» καίθε στὸ Κρακοῦλι ἤσαντε οἱ φιλοέλληνες. Ὁ «Μάρκο Μπότσαρης ἦτανε καίθε γιὰ στὴν Κορακο-» φωλιά, καὶ «καί στὸν Ἀϊ Νικόλα ἤσαντε φιλοέλλη-» ληνες. Πάλεψαν σὰ θεριά μόνε τ' ἀπομεσήμερο «τσάκισαν καὶ ἡ σφαγὴ ὅπου ἐγείνηκε. Μὰς τὸν λόγ-» γο ἐπρόρτασε ἡ καθαλαρία καὶ τοὺς ἔκοθεν. Ὁ «Μάρκο Μπότσαρης ἐρίχτηκε μὲ τὸ σπαθὶ νὰ τοὺς «γλυτώσῃ, ἀμὰ νὰ σοῦ κάμῃ; ἐγειόμνησεν ὁ τόπος «ἀπὸ τοῦρκους». Ἐλάλει ὁ τυφλὸς καὶ ἡμεῖς παρη-» κολουθοῦμεν τὰς συγκινήσεις αὐτοῦ καὶ τὰς ἐκφρά-» σεις ἐξαρτώμενοι ἀπὸ τῶν χειλέων καὶ τῶν ὀφθαλ-» μῶν του, διαχύσαντας σπινθῆρας, τοὺς ὑστάτους ἴσως. Πρὸ τηλικαύτης θυσίας καὶ ἀφοσιώσεως, ἐνώ-» πιον αὐτῶν τῶν θέσεων, ἐν αἷς ἐξετυλίχθη τὸ δρᾶμα

τοῦ Πέτα, ἰστάμεθα ἐν σοὶ ἀτενίζοντες πρὸς τοὺς
 βράχους, ἐνθα ἐνομίζομεν ὅτι ἐβλέπομεν ἔτι τὰ ἔχνη
 τοῦ Βότσαρη καὶ τῶν φιλελλήνων. Ἄν ἡδυνάμεθα
 τοῦλάχιστον ν' ἀσπασθῶμεν τὰ ἔχνη των, ἢ ν'
 ἀναζητήσωμεν περισπασμὸν τινὰ εἰς μεταγενεστέ-
 ρας ἐποχῆς ἐκδίκησιν φονικὴν ; . . Ἀλλὰ τὸ Πέτα
 ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ὀλέθριον εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα,
 καὶ, ἀτυχῶς, ἡ συνείδησις ὅτι τοὺς Ἕλληνας πρὶν
 ἢ ἀλῶσις ὁ ἐχθρὸς, εἶχε δαμάσει εἰς ἐγγύς χρό-
 νους ἡ Ῥοιινὺς διχόνοια, καθίστα πικροτέραν τὴν
 λύπην ἡμῶν ἐπὶ τῇ ἐλλείψει τῆς ἀντεκδικήσεως.
 Καὶ μ' ὅλην ὅμως τὴν πένθιμον γοητείαν, ἥτις ἀ-
 ναδίδεται ἀπὸ τῶν λόφων τοῦ Πέτα, μ' ὅλην τὴν
 αἰγλήν ἥτις ἔσπεψε τὴν θυσίαν τῶν φιλελλήνων,
 ἱκανὴν νὰ ἐξαλείψῃ πᾶσαν ἄλλην, ἢ μνήμη τῆς ἐπο-
 χῆς καὶ τῶν ἀγώνων τοῦ 54 ὁ' ἀπασχολῇ τὸν
 νοῦν τῶν ἐπισκεπτομένων τὸ Πέτα, συμπλεκόντων,
 ἂν οὐχὶ τὴν θυσίαν, τὴν ἀτυχίαν ὅμως ἀμφοτέρων
 τῶν ἐποχῶν. Μοὶ ἔδειξαν τὰς θέσεις, ἐν αἷς ἡγωνί-
 σθησαν, πρὶν ἢ διχονοήσωσιν οἱ Ἕλληνες τοῦ 54,
 τὰ μέρη ἀφ' ὧν ὠρμήθησαν, τοὺς οἴκους ἐν οἷς διέ-
 τριβον, καὶ ἕνα τούτων, τὸν τοῦ Σπύρου Πετανίτη,
 εἰς ἐρείπια μεταβληθέντα ἀπὸ τῆς πυρκαϊᾶς ἣν ἔθε-
 σαν οἱ τοῦρκοι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐγκατά-
 λειψιν τοῦ χωρίου. Ἀναντιρρήτως τὸν παραλληλισμὸν
 τῶν δύο ἐποχῶν δὲν ἡδυνάτο τις νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν

πρόθεσιν ὅμως κρίνων καὶ τὰ ἐλαττήρια, ἀπένεμε σέβας καὶ θαυμασμόν διὰ τοὺς μὲν, ἀλλὰ καὶ τινα ἔπαινον διὰ τοὺς δέ, μετὰ κρίσεως ἐπιεικοῦς πηγαζούσης ἀπὸ τῆς συναισθήσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἀτσελίας καὶ ταύτης ἐχούσης τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὸ φιλότιμον αἰσθημα τῆς στρατιωτικῆς φήμης καὶ τῆς ὑπεροχῆς.

Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ἡμῶν ὁπόθεν ἐμελετῶμεν τὰ παρελθόντα, ἀνῆλθομεν ὑψηλότερον ἵνα θαυμάσωμεν τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἐφαπτομένου ἤδη τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους. Ἐνόμιζον ὅτι διὰ τῆς σκηνῆς τῆς κορυπτῆς τοῦ Πέτα εἶχον ἐξαντλήσει πᾶσιν συγκινήσεως φλέβα, ἀλλ' ἐπλανώμεν. Τοῦ ἡλίου ἡ δύσις θεωμένη ἀπὸ τῆς κορυφῆς τόπων ἱστορικῶν, ὑπὸ ἐνδόξων καὶ ἀειμνήστων ὁρέων περιοριζομένων, θά ἐμπνέη πάντοτε καὶ τοὺς πεζοτάτους τὴν φαντασίαν. Εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς μας ἐνυπῆρχεν εἰσέτι σταγῶν πάθους καὶ αἰσθήματος ἀναπτυχθέντος εἰς τὴν θέαν τοῦ κλιναντος ἄστρου ὁπισθεν τῶν βουνῶν τῆς Λάκκας, ὧν αἱ κορυφαὶ ἐκώλυον ἡμᾶς νὰ χαιρετήσωμεν τὸ Σοῦλι, ἀλλ' ἡ ἀπόστασις δὲν τὸ εἶχεν ἀπομακρύνει ἀπὸ τῆς καρδίας καὶ τῆς ψυχῆς μας. Ὅπισθεν τῶν ὁρέων τούτων ἠφανίσθη ὁ ἥλιος βάφων ὑπέρυθρα τὰ ὑπεράνω τοῦ μεγαλωνύμου Ζαλόγγου πλανώμενα νέφη, καὶ λούων τὸ ὄρος τοῦτο καὶ τὴν λιθίνην μορφήν, ἥτις ἀναπαύεται ἐπὶ τῆς κορυφῆς

του, διὰ τῶν αὐτῶν αἵματοβαρῶν ἀκτίνων δι' ὧν κατηύγασέ ποτε τὰ μέτωπα τῶν Σουλιωτισσῶν, αἵτινες ἐλευθερίας ἄσματα μέλπουσαι καὶ πρὸς τοὺς ἤχους αὐτῶν τὸν πόδα ἁρμόζουσαι, κατεκρημνίσθησαν ἀπὸ τῶν ὑψηλοτάτων αὐτοῦ κορυφῶν, ἥρωϊδες ἀπαράμιλλοι χρόνων ἐκλελοιπότων. Ἡ εὐρεῖα τοῦ Ἀράχθου ταινία, ἐλικοειδῶς χωροῦσα, διήλαυε τὰς ἄκρας τοῦ πεδίου οὐτινος τὰ ὄρη τῶν Τσουμέρκων καὶ τοῦ Ραδοβιζίου ἀπετέλουν τὸ βορειοδυτικὸν ἔρεισμα, καὶ τ' ἀφρίζοντα ὕδατα τοῦ Ἀμπρακικοῦ, ὡς ἰσχυρῶς σαλευομένη κυανόλευκος ἐθόνη, ἐξετείνοντο πρὸς ἀνατολὰς καλλύνοντα τὴν χώραν, ἐφ' ἧς ἠπλωσεν ἤδη ἡ ἐλευθερία τὸν ἄχραντον αὐτῆς πέπλον.

Κατήλθομεν τοῦ ὑψώματος, καὶ ἐνῶ ἡτοιμάζοντο τὰ τῆς ἀναχωρήσεως, ἀνάψας λαμπάδα εἰσῆλθον εἰς τὴν κρύπτην ἐνθα, ἄνευ ἐξωτερικοῦ σημείου στοργῆς ἀνθρωπίνης, κεῖνται ὑγραινόμενα τὰ ὀστέων φιλελλήνων. . . . Ὅσῃ προσφιλῇ, ἅτινα εὐγενεῖς ἐκίνησε πνεῦμα, σύγγνωτε τὴν ἐγκατάλειψιν εἰς ἣν ἄκων ἐφάνη ὅτι σὺς ἔρριψε λαθρῶς δοῦλος καὶ δυστυχεστάτος, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὁποίου ἀφῆκατε τὰς πατρίδας σας καὶ τῶν πατέρων σας τοὺς τάφους. Τὸ ἀληθές ὅμῶν Μουσωλεῖον ἠγείρετο εἰς τὰς καρδίας τοῦ λαοῦ τούτου, αἵτινες δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιβάλλωσι τοὺς πόθους των, διότι ἡ τυραννὶς καὶ μετὰ θάνατον καταδιώκει τοὺς διώκτας της,

καὶ Σεῖς τὴν ἀπληγώσατε θανασίμως. Χωρὶς νὰ σᾶς ἀποβάλλῃ ἀπὸ τῆς καρδίας του, θὰ σᾶς ἐγείρῃ σήμερον περιφανὲς μνημεῖον ὁ εὐγνωμονῶν αὐτοῦ λαὸς, κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ὁποῖου ὅλας τὰς ὕβρεις ἀπέλυσαν ἄδικοι κριταί, ἐκτὸς τῆς ἀγνωμοσύνης.

Κατῆλθον τοὺς λόφους τοῦ Πέττα διευθυνόμενος πρὸς τὴν Ἄρταν. Ἡ μνηνοειδὴς σελήνη ἥτις πρὸ μικροῦ εἶχε φανῇ εἰς τὸν ὀρίζοντα, ἔδυσε καὶ αὐτὴ ὡς ὄρατὸν σύμβολον τῆς ἀρχομένης δύσεως τῆς ἡμισιλήνου εἰς τὴν Ἡπειρον.

Ἐν Ἄρτῃ 18 Ἰουλίου.

Ἐπεσκέφθην ἐν τῷ τουρκικῷ στρατοπέδῳ τὸν ὀθωμανὸν ἀντισυνταγματάρχην, διοικητὴν καὶ φρούραρχον τῆς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ τουρκικῆς στρατιᾶς. Τὴν ἐκδρομὴν ταύτην ὀφείλω εἰς τὸν ρῶσσον πρόξενον κ. Βαρζέλην, πρὸς ὃν καὶ δημοσίᾳ ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου. Ἐγενόμεθα δεκτοὶ μετὰ καρδίας ἀνοικτῆς ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων τούρκων ἀξιωματικῶν, παρετέθη ἡμῖν καφὲς, τὴν δὲ ἱστορικὴν καπνοσύριγγα ἀντεκατέστησε τὸ σιγάρον. Φυσικῶς, ὁ λόγος περιστράφη εἰς τὸ ἐλκῶδες ζήτημα τῆς ἐκ τῆς γεφύρας ἐξόδου τῶν Ἀρτηνῶν, ὧν ἡ οἰκονομικὴ κατὰστασις δὲν προμηνύεται εὐάρεστος, ἔνεκα τῶν ἀπαγορευτικῶν διατάξεων, ὧν ἡ αὐστηρότης εἶναι τὸ ἐλαφρότερον χαρακτηριστικόν. Οἱ ὀθωμανοὶ ἀ-

ξίωματικοὶ ἐφάνησαν ἐμπορούμενοι ἀγαθωτάτων διαθέσεων, τὰ πράγματα ὅμως διαψεύδουσι τὰς διαθέσεις ταύτας. Πολλάκις, μ' εἶπον, ὁ τελώνης τῆς γεφύρας ἐνεργεῖ ἀτυθοῦλως· ἐξαρτώμενος ἀπὸ τοῦ ἀρχιτελῶνους Πρεβέζης ὑπακούει εἰς τὰς διαταγὰς του, ἀδυνατῶν νὰ πράξῃ ἄλλως. Ὁ βαλῆς τῶν Ἰωαννίνων δύναται νὰ τροποποιήσῃ καὶ νὰ θεραπεύσῃ ἔτι τὸ κακὸν, ἀλλὰ συνεννόησις δὲν ἐπετεύχθη. Ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι πρέπει νὰ σταλῶσιν ὁδηγίαι εἰς τὸν τελώνην διὰ τοῦ ἀρχιτελῶνους, εἰς τοῦτον διὰ τοῦ βαλῆ, καὶ εἰς τὸν βαλῆν ἄλλοθεν, ἐν τούτῳ δὲ πάσχουσι μέγας χιλιάδων χριστιανῶν συμφέροντα, ἐκτεθειμένα κατὰ γράμμα εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ τυχόντος, νομίζομεν ὅτι ἔχομεν δικαίωμα νὰ ἐνώσωμεν τὴν μικρὰν ἡμῶν φωνὴν ὑπὲρ τῆς ταχείας διακανονίσεως ὑποθέσεως, ἥτις εἶναι ἀξιοθρήνητον ὅτι δὲν ἐκανονίσθη δι' εἰδικοῦ ἄρθρου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάσεως. Συμβιβασμὸς τις φαίνεται δῆθεν ἐπιτευχθεὶς, συνίσταται δὲ εἰς τὴν πληρωμὴν μόνον 8 τοῖς 0/0, χαριζομένου τοῦ ἐνὸς τοῖς 0/0 ἐπὶ τῶν ἐξερχομένων καὶ εἰσερχομένων ζώων. Ἄλλ' εἶναι ἄρα γε συμβιβασμὸς οὗτος;

Ἐν τούτοις αἱ ἄλλαι σχέσεις διατηροῦνται ἐν ἀρίστη καταστάσει. Ἡ κυβέρνησις παρήγγειλε τῷ Β. ἐπιτρόπῳ νὰ δηλώσῃ τοῖς ὀθωμανοῖς, ὅτι διετάχθη τὸ φρουραρχεῖον Ἄρτης νὰ ἐκδώσῃ ἀρμοδίους ὁδηγίας,

ὕπως, ἐφ' ὅσον διαρκῆ τὸ ραμαζάνιον, ρίπτωνται χάριν τῶν ὀθωμανῶν οἱ τακτικοὶ κανονοβολισμοὶ κατὰ τὰς συνήθεις ὥρας. Ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν μετὰ χαρᾶς ἀνυποκρίτου· τὸ ἐσπέρας φωτίζονται οἱ μιναρέδες, οἱ ὀθωμανοὶ συνέρχονται εἰς τὰ μέρη εἰς ᾗ ἐσύχναζον καὶ πρότερον, ἀνταλλάσσουσιν εὐχὰς καὶ ἐπισκέψεις, ἐπισκεπτόμενοι ὑπὸ τῶν χριστιανῶν καὶ τ' ἀνάπαλιν, τὸ δὲ τηλεβόλον κροτεῖ κατὰ τὰς ὑποδειχθείσας ὥρας, τέρπον καὶ τοὺς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ μωαμεθανοὺς στρατιώτας. Οὕτω ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος, ἣτις δὲν ἐπέτρεψε νὰ ριφθῇ μία βολὴ τηλεβόλου, ὅτε κατὰ πρῶτον ὑψώθη ἐπὶ τοῦ φρουρίου Ἄρτης ἡ ἐλληνικὴ σημαία, διέταξε τὸν κανονιοβολισμὸν σήμερον, ἀποκλειστικῶς χάριν τῶν ὀθωμανῶν, παρέχουσα αὐτοῖς μικρὸν δεῖγμα τῶν διαθέσεων καὶ αἰσθημάτων της, ἅτινα, ἀναλλοίωτα καὶ εἰλικρινέστατα ὄντα, δὲν θὰ ὑποτιμηθῶσιν, ἐλπίζω, ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν συμπολιτῶν ἡμῶν. Τοιουτοτρόπως τὸ πρῶτον ἐλληνικὸν τηλεβόλον, ὃπερ ἤχησεν ἀπὸ τοῦ φρουρίου τῆς Ἄρτης μετὰ τὴν κατ'ἀλήψιν, ἐρρίφθη χάριν τῶν ὀθωμανῶν καὶ εἰς ἐνδειξιν σεβασμοῦ εἰς τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα αὐτῶν καὶ τὰς ἀρχαίας συνηθείας.

Ἐνίοτε οἱ ἡμέτεροὶ στρατιῶται ἐξέρχονται ἀνὰ δύο ἢ τρεῖς, οὐχὶ δὲ πλέον τῶν 10 εἰς τὴν ἀντίπε-

ραν ὄχθην, διότι τὸ ἐλληνικὸν φρουραρχεῖον ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ λείψωσιν αἱ τοιαῦται μεταβάσεις, αἵτινες καὶ θὰ παύσωσι μετὰ τοῦτο. Ὁ τοῦρκος φρούραρχος μοι ὡμολόγησε τὴν εὐκοσμίαν καὶ τάξιν τῶν ἡμετέρων ὀπλιτῶν, προσθεὶς καὶ τινὰς κολακευτικὰς φράσεις. Ὁμολογῶ ὅτι ἤξιζε πᾶς ἔπαινος ἀπονεμόμενος εἰς τὴν παραδειγματικὴν εὐταξίαν τῶν ἡμετέρων στρατιωτῶν. Τινὲς τούτων λαλοῦσι καὶ ὀλίγα τουρκικά· πολλάκις τοὺς εἶδον φιλίως ἀναστρεφομένους μετὰ τῶν τούρκων συναδέλφων των, διαμειθοντας περιποιήσεις, καὶ ἀποχωρίζομένους φιλοφρόνως καὶ εὐγενῶς. Ἐλπίζω ὅτι μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου θὰ νοήσωσιν οἱ ἡμέτεροι γείτονες, ὅτι ὅσα συρίζουσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ ὠτὰ τῶν κακόβουλοι καὶ φίλοι δῆθεν εἶναι προῖοντα προβεβουλευμένης ἐμπαθείας, τεινούσης νὰ ὀρύξῃ διαρκὲς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν χάσμα, ὅπερ ἀμφοτέρων ἡ σύνεσις κέκληται νὰ πληρώσῃ.

Ἡ νέα διοίκησις, καίπερ παρουσιάζουσα ἀνωμαλίας τινὰς, πηγαζούσας ἀπὸ τῆς ριζικῆς μεταβολῆς, ἣτις ἐπῆλθε, χωρεῖ οὐδὲν ἥττον μετ' ἀσφαλείας. Πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ 5^{ου} ἄρθρου τοῦ διατάγματος περὶ προσωρινῆς διοικήσεως τῶν προσαρτωμένων τῇ Ἑλλάδι χωρῶν, ὅπερ εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ διατάγματος τούτου, (1) κατεβλήθη ὑπὸ

(1) Τὸ 5^{ον} ἄρθρον ἔχει ὧδε. «Οἱ Β. ἐπίτροποι θείουσιν

τῶν ἀντιπροσώπων τῆς κυβερνήσεως πᾶσα φροντίς, ὁ δὲ γραμματεὺς τοῦ Β. ἐπιτρόπου καὶ μικρὰς ἐκδρομὰς ἐπιχειρεῖ ἐνίοτε εἰς τοὺς ἔξω δήμους, δια φωτίζων τοὺς χωρικοὺς ἐπὶ τῶν ἀμφιβολιῶν των, λύων τοὺς δισταγμοὺς των καὶ ἀνατρέπων τὰς τάσεις αὐτῶν, αἵτινες παρουσιάζουσι δημευτικὸν τύπον. Ἐμνήσθην προγενεστέρας λυπηρῶν τινων συμπτωμάτων, ἀναφανέντων μετὰ τὴν προσάρτησιν, τολμηρῶς δὲ κρατυνομένων δι' ὑποκόφων ἔξωθεν προτροπῶν. Τὰ συμπτώματα ταῦτα ὑφίστανται πάντοτε, ἄχρι δὲ τῆς ὥρας οὐδὲν σημεῖον μειώσεως παρετήρησα. Ἡ ὑπὸ τινων χωρικῶν ἄρνησις τοῦ δεχθῆναι τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ιδιοκτητῶν κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἀλωνίσματος παρέσχε τῷ ἐπιτρόπῳ τὴν ἀφορμὴν νὰ λαλήσῃ αὐστηροτάτην γλῶσσαν τοῖς χωρικοῖς, δηλώσας αὐτοῖς ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν λυπηρὰν ἀνάγκην νὰ παραιτήσῃ τὴν προτρεπτικὴν αὐτοῦ καὶ ἥρεμον γλῶσσαν, νὰ διατάξῃ δὲ ἀμέσως τὴν δημοσίαν δύναμιν νὰ σωφρονίσῃ ἐφαρμόζει τοὺς ἐν ταῖς καταλαμβανομέναις χώραις ισχύοντες διοικητικοὺς νόμους καὶ κανονισμοὺς, ἐφ' ὅσον οὗτοι δὲν ἀντιβαίνουν πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς ἐν Ἑλλάδι νομοθεσίας καὶ ὅπως ἤθελον τροποποιηθῇ διὰ βασιλικοῦ διατάγματος, τηρουμένων τῶν διατάξεων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνομολογηθεῖσων συμβάσεων μεταξὺ τῆς Υ. Πύλης καὶ τῶν μεγάλων δυνάμεων καὶ μεταξὺ τῆς Υ. Πύλης καὶ τῆς Ἑλλάδος.

πάντα ταραξίαν, ἀποτολμῶντα ν' ἀπειθήσῃ εἰς τὴν δικταγὴν τῆς κυβερνήσεως, καθ' ἣν ὅ,τι ἐγίνετο πρότερον θὰ γίνεται καὶ τώρα, ἄχρι τῆς λύσεως τῶν διαφορῶν τούτων. Στενάζων ἤκουσε τὴν ἀπειλὴν χωρικός, ὅστις ὁμολογήσας εὐπίθειαν εἰς τοὺς νόμους, παρεπείσθη, ἅμα ἐξελθὼν, ὑπὸ τινων πρακτόρων καὶ τηλεγραφημάτων ἔξωθεν, βραδύτερον δὲ ἠνώθη καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων, ἀξιῶν δυνάμει τοῦ «ἔγεινε ἐλληνικὸ», ἀπόλυτον καὶ ἀδιатάρακτον νομὴν τῆς ξένης περιουσίας. Ἐὰν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐμβάλλουσιν εἰς τὰς σκέψεις ἀπλοϊκῶν καὶ ἀπαιδεύτων χωρικῶν τοιαύτας ιδέας, ἐγνώριζον ὅποιον διαπράττουσι κακὸν ἀποπειρώμενοι νὰ συνδέσωσι τὸ ἐλληνικὸ μετὰ τῆς ἀκροασίας, βεβαίως θὰ παρητοῦντο τοιούτων παρακεκινδυνευμένων μέσων πρὸς πολιτικὴν ἐπικράτησιν ἐν τόπῳ ἀδιαμορφώτῳ πολιτικῶς καὶ ἐτοιμῶ νὰ ἐξοκείλῃ ἄνευ συνειδήσεως τῆς ἰδίας αὐτοῦ πράξεως. Δύνανται νὰ ἔχωσι τὰς ιδέας των, δύνανται νὰ ἐπιδιώκωσι τοὺς σκοποὺς των, δὲν δύνανται ὅμως νὰ ἐμφυσῶσι σπέρματα ἐλεεινῶν διχονοιῶν εἰς τόπον ἀρκούντως σπαραχθέντα, καὶ νὰ ἐξάπτωσι πολιτικὰ πάθη, ἅτινα ἠπόρησεν καὶ ᾠκτεῖρα ὅτε εἶδον τοσοῦτον φοβερῶς ἀναπτυχθέντα, ἕνα μὲν μὴνα ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Ἄρταν εἰσόδου τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ.

Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν καταλείπω τὴν Ἄρταν εὐά-

ρεστον ἐκπληρῶ καθῆκον, ὁμολογῶν χάριτας τῷ Β. ἐπιτρόπῳ κ. Λουριώτῃ δι' ὅσην εὐηρεστήθη νὰ ἐπιδείξῃ σπουδὴν ὑπὲρ τοῦ χαράσσοντος τὰς γραμμὰς ταύτας. Τοῦτ' αὐτὸ πράττω καὶ διὰ τοὺς ἀδελφοὺς Ἰωάννην καὶ Δημήτριον Ν. Ἀντωνοπούλους, ὧν ὁ πρεσβύτερος, πολύτιμα τοπικῆς καὶ γενικῆς γνώσεως ἐφόδια φέρων, προαλείφεται εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας, ὁ δὲ δεύτερος ἐξακολουθεῖ ὧν δῆμυχρος Ἄρτης. Θερμότερος πόθος τῆς ψυχῆς ἐκάστου ἐπισκεφθέντος τὴν Ἄρταν εἶναι νὰ ἴδῃ τὴν πόλιν ταύτην ἀναδυομένην ἀγνὴν καὶ ρωμαλέαν ὡς ἀπὸ κολυμβήθρας Σιλωάμ, καταλείπουσαν διὰ τοῦ νέου ἀνθρώπου καὶ ὅλας τὰς ἀμαρτίας τοῦ παλαιοῦ, εἰς τὴν ὁδὸν δὲ τῆς προόδου καὶ τῆς ἀτομικῆς καὶ γενικῆς εὐδαιμονίας χωροῦσαν διὰ γενναίων καὶ ἀποφασιστικῶν μέτρων, εἰς τὴν λῆψιν τῶν ὁποίων πρωτίστως ἡ πολιτικὴ ἠθικὴ πρέπει νὰ πρυτανεύσῃ.



II

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Λαμία, τὴν 2 Αὐγούστου 1881.

Ἵπερανθρώπους ἀγῶνας πρέπει νὰ καταβάλῃ τις, ὅπως τηρήσῃ ἀνεπηρέαστον τὴν σκέψιν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἐντυπώσεων τοῦ παρελθόντος, ὁπόταν γράφῃ ἰδίως ἀπὸ τόπων, ἔνθα τὴν νύκτα φαίνονται γιγαντομαχοῦσαι ἔτι αἱ σκιαὶ τῶν ἡμιθέων τῆς δημοκρατικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ὀλιγαρχικῆς. Ὅποτον ἄδικον ἡδύνατό τις νὰ καταγνώσῃ εἰς τὸν διαβάτην, ὅστις παραπλέων τὴν νῆσον τῆς Σαλαμῖνος καὶ τὰς ἀκτὰς τοῦ Μαραθῶνος, ἐπέχει τὸν δρόμον αὐτοῦ εἰς Λαμίαν, ὁπόθεν εὐκρινῶς καθορᾷ, κατὰ τὰς μεσημβρινὰς κλιτύας τῆς Οἴτης, τ' ἀθάνατα στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, ἐὰν ἀπετόλμα μικρὰν αἰσθηματικὴν ἐκδρομὴν πρὸς χρόνους παρωχημένους, προσερχόμενος νὰ θύσῃ μικρότατον λίθανον πρὸς τὸν μέγαν βωμὸν, ὃν οὐδεμία θυσία εὐλαβῆς, ὅσω μικρὰ καὶ ἂν ᾖ, δύναται ποτε νὰ καταισχύνη; Ἀπὸ τῆς Σαλαμῖνος εἰς τὰς Θερμοπύλας. . . . Ποία ποτὲ χώρα παρουσίασεν εἰς τὴν ἱστορίαν τούτους δρόμους; καὶ σταθμούς; . . .

Ὅρως μόνον ἔχων ἐνταῦθα, εἰς βραχείας ἐπὶ τῆς πόλεως περιορίζομαι σημειώσεις. Ἡ πόλις τῆς Λαμίας, ὁ ἐπώνυμος τῆς ὁποίας πόλεμος δὲν κατέχει τὴν ἀσημοτέραν τάξιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀρχαίων ἀγώνων κειμένη ἐπὶ τῶν κλιτύων λόφων ὑψουμένων κατὰ μέσον τοῦ Φθιωτικοῦ πεδίου, εἶναι ἡ κλεισθὶς δι' ἧς ἀνοίγονται αἱ πρὸς τὴν σημερινὴν Θεσσαλίαν θύραι, διότι πάλαι καὶ ἡ Φθιώτις ἦν Θεσσαλία. Πόλις πλουσία καὶ ὀχυρά, ἡμελήθη ὑπὸ τὴν τελευταίαν αὐτῆς ἔποψιν, μόνη δὲ ἡ θῆκ τῆς Ἀκρολαμίας, ἀρκεῖ νὰ πηράσχη ἀναμφισβήτητον τεκμήριον τῆς τοιαύτης πολεμικῆς ἀμελείας τῆς Φθιωτικῆς πρωτεύουσης. Τὰ ἐξωτερικὰ τείχη τοῦ φρουρίου καταρρέουσι, πανταχόθεν δὲ προσιτὰ, ἀδυνατοῦσι νὰ ὑπερσπίσωσι τοὺς ἐσωτερικοὺς στρατῶνας ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν προσβολῶν. Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς Ἀκρολαμίας ἡ θῆκ εἶναι ἀπαράμιλλος περιλαμβάνουσα πρὸς βορρᾶν τὰς πρώτας σειράς τῆς Ὀθρυος, πρὸς μεσημβρίαν τὴν Οἶτην, ἀνατολικῶς τὴν θάλασσαν, καὶ τὸν Τυμφρηστὸν πρὸς δυσμὰς, εἰς τὸ βάθος δὲ τῆς σχηματίζομένης λεκάνης ἀπλοῦται τὸ εὐφορον Φθιωτικὸν πεδίον, ὑπερδιαρρέων ὁ Σπερχεὺς καθίστησιν εὐφορώτερον ἀλλὰ καὶ νοσῶδες. Ἡ πρὸς τὴν μεθόριον γραμμὴν ὁδὸς ἔχει διὰ στενοῦ λαιμοῦ, ἀρχειμένη ἀπὸ τῶν βορείων λόφων τῆς Λαμίας, ἀλλὰ πλατυνομένη ἐν μέσῳ δυσβάτων ὁρέων, τερματοῦται

περὶ τὴν Φούρκαν, τὸ πρῶτον πρὸς Μ. τῆς Θεσσαλίας Ἑλληνοτουρκικὸν μεθόριον καὶ τὸ ὕστατον πρὸς βορρᾶν τῆς Φθιώτιδος. Πέραν τῆς Φθιώτιδος ἀπελεύτητος ἐξαπλοῦται ἡ πεδιάς τῆς Θεσσαλίας, χέρσος ἐν πολλοῖς διαμερίσμασι, ἀλλὰ πλουσιωτάτη πανταχοῦ καὶ κοινωνοῦσα μετὰ τῶν κεντρικῶν σημείων διὰ φυσικῶν ὁδῶν εὐχερῶς χρασσομένων ἐπὶ γῆς μαλακῆς καὶ καθολοκληρίαν ἀλίθου.

Ἐν Λαμίᾳ ἔχει στήσῃ τὸ στρατηγεῖον αὐτοῦ ὁ στρατηγὸς Σοῦτσος γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, ὑπὸ τὰς διαταγὰς δ' αὐτοῦ διατελεῖ ἄπας ὁ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν Ἑλλάδα στρατός, κατανεμηθεὶς ὅσῳ ἀφορᾷ τὴν Λαμίαν καὶ τὴν ἀκτῖνα τῆς Λαμίας εἰς 14 τάγματα τῆς γραμμῆς, εἰς 6 τῶν εὐζώνων, εἰς 2 τοῦ πυροβολικοῦ, εἰς 10 ἵλας ἵππικοῦ, 1 τάγμα μηχανικοῦ καὶ 2,000 χωροφύλακας. Πλέον τῶν 25,000 ἀνδρῶν ἀποτελοῦσι τὴν φρουρὰν τῆς Φθιώτιδος, ἐξαίρεσει ἐννοεῖται τῶν φρουρῶν τῶν γειτνιαζουσῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες εἶναι πλήρεις ἐπίσης στρατοῦ ἡ φρουρά αὕτη εἰς πέντε κατ'εἰρησθεῖσα φάλαγγας ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῶν συνταγματάρχων Δημητρακοπούλου, Μακρῆ, Καμπάνη, Καραϊσκάκη, καὶ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Α. Μαυρομιχάλη ὅστις ἀπουσιάζει, θὰ εἰτελάσῃ εἰς Θεσσαλίαν διὰ διαφόρων σημείων ἅτινα δύνανται κατὰ προσέγγισιν νὰ ὀριεθῶσιν ὡς ἐξῆς.

Ἡ α'. φάλαγξ, ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Δημη-
τρακόπουλον, συγκεντρωθήσεται εἰς Δερβέν-Φούρκα,
βορειῶς τῆς Λαμίας ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ συνόρου 850
ποδῶν ὕψος ἔχοντος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσ-
σης, ἀποτελουμένη ἐξ ἑνὸς τάγματος πυροβολικοῦ,
4 ἰλῶν καὶ 5 ταγμάτων ὧν τὸ ἐν εὐζωνικόν, θὰ
εἰσελάσῃ διὰ τῆς Φούρκας αὐτῆς εἰς Θεσσαλίαν,
ἀκολουθοῦσα βορειοανατολικὴν διεύθυνσιν. Ἡ β'.
φάλαγξ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ συνταγματάρχου
Μακρῆ συγκεντρωθήσεται εἰς Δερβέν-Καρυὰ δυτικώ-
τερον τῆς Λαμίας καὶ τῆς Φούρκας, ἀποτελουμένη
δὲ ἐκ τριῶν ταγμάτων πεζικοῦ καὶ ἀναλόγου δυνά-
μεως τεχνικῶν ὅπλων, θὰ εἰσελάσῃ, ἀκολουθοῦσα
διεύθυνσιν μικρὸν δυτικῶς, πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ἡ
γ'. φάλαγξ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Καμπάνην
συγκεντρωθήσεται παρὰ τὸ ὄρος Μοχλοῦκα καὶ τὴν
ὁμώνυμον θέσιν δυτικώτερον τῆς Λαμίας καὶ τῆς
Δερβέν-Καρυᾶς, ἀποτελουμένη δὲ ἐξ ὀρεινοῦ πυροβο-
λικοῦ, ἀναλόγου ἵππικοῦ καὶ τριῶν ταγμάτων, ὧν
τὸ ἐν εὐζωνικόν, θὰ βαδίσῃ πρὸς τὴν λίμνην τῆς
Ξηνιάς, ἀκολουθοῦσα διεύθυνσιν πρὸς βορρᾶν. Ἡ
δ'. φάλαγξ ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκη, τὸν υἱὸν τοῦ με-
γάλου στρατηγοῦ, συγκεντρωθήσεται εἰς Γιανιτσοῦ,
μεθόριον ἀκριβῶς χωρίον, κείμενον δυτικῶς τῆς Μο-
χλοῦκας, ἀποτελουμένη δὲ ὑπὸ τσεσάρων ταγμάτων
πεζικοῦ, ἵππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ, θὰ βαδίσῃ βο-

ρεῖως πρὸς κοινὸν σημεῖον συναντήσεως. Ἡ ἐ. φά-
λαγξ, ἥς διοικητὴς ὠρίσθη ὁ ἀπουσιάζων ἀντισυν-
ταγματάρχης Ἀ. Μυρομιχάλης, ἀποτελουμένη ἐκ
τριῶν ταγμάτων πεζικοῦ, ἱππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ,
συγκεντρωθήσεται πρὸς τὴν Σούρπην, κωμὴπολιν
μεθόριον τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος πρὸς ἀνατολὰς
κειμένην καὶ ἔχουσιν ἀπέναντι τὸν Ἀλμυρὸν, τὴν
πρωτεύουσάν τοῦ δ'. ἐκχωρηθισομένου διαιμερί-
σματος.

Οὐδείς δύναται νὰ ἐγγυηθῇ περὶ τῆς ἄκρι τέλους
ἀμεταβλήτου ταύτης τοποθετήσεως. Εἰς τὴν τάξιν
τῆς εἰσόδου καὶ καταλήψεως θὰ ἐπιδράσῃ μεγάλως ἡ
εἰς Βῶλον διατρίβουσα διεθνὴς Ἐπιτροπὴ, οὐδόλως
δὲ πκράδοξον, ἐὰν ἄλλως εὐαρεστηθῇ ἡ ἐπιτροπὴ
αὕτη νὰ ὀρίσῃ.

5 Αὐγούστου.

Παρά τὰς ὑπωρείας τῆς ἱστορικῆς Οἴτης ἐκτεί-
νονται γραφικώτατα χωρία εὐδαίμονα κατὰ τὸ
πλεῖστον χάρις εἰς τὴν ποιότητα τῆς φθιώτιδος
γῆς. Πλησίον δύο τῶν χωρίων τούτων, τὸ Φραγετζί
καὶ Κομποτάδαις ἀπλοῦνται αἱ σκηναὶ τῶν στρα-
τιωτῶν μας, ὧν μέρος καταυλίζεται ἐκεῖσε. Ἐ-
πανῆλθον πρὸ ὀλίγου ἀπὸ τῆς εἰς Κομποτάδαις ἐκ-
δρομῆς μου μὲ πλήρη χαρὰς καὶ ἐλπίδος τὴν καρ-
δίαν. Διὰ τίνος θαύματος τὰ χθεσινὰ παιδιὰ ἔγει-
ναν σήμερον ἡλιοκαεῖς στρατιῶται, παίζοντος ἐν

ταῖς χερσὶ δίκην μαστιγίου τὸ Γκρᾶ, ἀγνοῶ. Συνήντησα πολλοὺς καὶ καλλίστους ἀρχαίους γνωρίμους, φίλους καὶ συμμαθητάς. Εὐχαριστῶ διὰ τὰς δεξιώσεις, τὰς φωνὰς τῆς χαρᾶς, τὴν ἔντασιν τῆς εὐθυμίας, ἣτις μετὰ τῶν κόπων παρακολουθεῖ τὸν ἐν τοῖς στρατοπέδοις βίον. Οἱ στρατιῶται οὗτοι πρὸ 40 μόλις μηνῶν ἦσιν οἱ ἀβροδαιτιτότατοι τῶν Ἑλλήνων· σήμερον διήνυσαν δεκαῶρους ἐσπευσμένως πορείας μὲ τὸν σάκκον πλήρη ἐπ' ὤμων, τὸ Γκρᾶ καὶ 400 μετᾶλλινα φυσίγγια ὑπὸ θερμοκρασίαν 36°, καὶ τὰς διήνυσαν καρτεριώτατα. Εἶδον τάγματα, ἅτινα, ὑπερβαλλόντως καὶ τὸ Μακρυνόρος καὶ ὅλα τὰ βουνὰ τῆς Ἀκαρνανίας, ἔφθασαν 48 ὥρας πρὸ τῆς ταχθείσης προθεσμίας εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον των. Ἔτρεα, ἀναχωρήσαντα ἀπὸ τὸν Ἰσθμὸν, διήλασαν ἅπασαν τὴν Στρεάν ἐντὸς διαστήματος βραχυτάτου. Γελῶντες, ἔλεγόν μοι πλείστοι γνώριμοι, συνειθίζοντες νὰ διέρχωνται τὸ θέρος εἰς τοὺς παραδείσους τῆς Ἰταλίας καὶ τὰ Ἑλβετικά *chateaux* ὅτι εὐαρέστως ἀντήλλαξαν τὸν πρόσθεν βίον μετὰ τοῦ σημερινοῦ, ἀρρενωποτέρου καὶ εὐγενεστεροῦ κατὰ πολὺ. Μ' ἐξέπληξαν αἱ προμήθειαι τοῦ στρατοῦ· τοιαύτην ἀφθονίαν δὲν ἐφανταζόμεν καὶ τοιαύτην ἀρίστην καὶ ἐκλεκτὴν ποιότητα τῶν εἰδῶν. Ἀπὸ τῶν θέσεων ἡμῶν ἐβλέπομεν τὰς κορυφὰς τῆς Οὔτης, τὴν τοποθεσίαν «τοῦ Ἡρακλέους τὰ πηδῆ-

ματα» ἥτις βεβαίως ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπὸ τὸν μῦθον τῆς πυρκαϊᾶς καὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ Νέσσου, καὶ τὰς Λιχάδας αἵτινες προέκυψαν ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ τκλαιπώρου Λίχα. Μακρὰι συστάδες δένδρων διέκοπτον τὸ δμαλώτατον τοῦ φθιωτικοῦ πεδίου, φαινομένῳ ἐκ τῆς ποικίλης καλλιεργείας καὶ τοῦ θερισμοῦ ὡς μωσαϊκοῦ ἀπεράντου, εὐχρεστοτάτου καὶ στίλβοντος. Ἀπεχαιρέτησα ἀγαπητοὺς φίλους, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ταχυτάτης συναντήσεως εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐν μιᾷ φωνῇ ἤκουσα εὐχαριστίας ὑπὲρ τῶν ἀξιοματικῶν καὶ διοικητῶν, ὧν οἱ μὲν προσφέρονται ὡς ἀδελφοί, οἱ δὲ ὡς πατέρες τῶν στρατιωτῶν.

Ἀκολουθῶν τὴν ροὴν τοῦ Σπερχειοῦ ἔφθασα εἰς Μοσχοχώρι. Ἐνταῦθα ἐδρεύει ἡ α'. ὑπὸ τὸν κ. Π. Μυρομιχάλην ἱππαρχία, περιλαμβάνουσα λογάδας ἄνδρας ἐν ἐπιστήμας καὶ στρατιωτικῷ ἥθει. Καὶ ἐνταῦθα πολλοὺς εὖρον τοὺς γνωρίμους ἀμφιβάλλω ἐὰν οἱ Κένταυροι τῆς γείτονος χώρας ἦσαν ἱππικώτεροι τῶν ἱππέων μας. Βεβαίως εἰς τὴν ἰδιοφυίαν τοῦ Ἑλλήνος πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὸ φαινόμενον τοῦ μετασχηματισμοῦ αὐτοῦ εἰς πεζὸν ὀπλίτην, ἱππέα, πυροβολητὴν ἐντὸς χρονικοῦ διαστήματος μόλις ἀρκοῦντος ἐν ἄλλαις χώραις, ὅπως μνηθῇ ἄκρῳ δακτύλῳ ὁ νεοσύλληκτος τὰ στρατιωτικά. Οἱ ἱπποὶ τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Ἀλγερίας

πυχύνονται νεμόμενοι τὰς φθιωτικὰς νομάς, καίτοι δὲ ὑπὸ τὸν ἥλιον μένοντες εἰσὶν ὑπὲρ ποτε ἀκμαῖοι. Τὰς αὐτὰς ἤκουσα ἐκδηλώσεις χάριτος ὑπὲρ τοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν ἀξιωματικῶν, ὑπὲρ τῆς στοργῆς ἣν δεικνύουσι πρὸς τοὺς στρατιώτας καὶ τῆς διακαίας καὶ ἴσης αὐστηρότητος. Σπαρτιατικὸν γεῦμα συνήθροισε πολλοὺς συναδέλφους ἐν νόμοις καὶ ξίφει πρὸς τὸν μικρὸν καὶ ψυχρὸν ρύακα ὅστις διχοτομεῖ τὸ Μοσχοχώρι· ἡ εὐθυμία τηρεῖται ἀμείωτος ὥς καὶ ἡ καρτερία εἰς τοὺς κόπους τῆς βαρείας στρατ. ὑπηρεσίας, ἰδίως δὲ τῆς ἱππικῆς. Ἐγγύτατα κεῖνται τὰ καταχωθέντα στενὰ ἐνθα ἐμεγαλούργησεν ἡ ἐπιφανεστάτη μορφή τοῦ Ἑλληνικοῦ ἡρώισμου κατὰ τοὺς περσικοὺς χρόνους. Μικρὸν ἀπωτέρω δεικνύουσι τὸν οἶκον τοῦ Ἀθανασίου Διακού καὶ τὴν θέσιν ἐνθα ἐνεκαρτέρησε μαχόμενος, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου του, οὐτινος ὁ τάφος ἔκειτο ἀπωτέρω. Αἱ σάλπιγγες ἠχήσασαι διέλυσαν τὸ λιτὸν συμπόσιον. Τὸ rendez-vous ἐδόθη ταχέως εἰς Θεσσαλίαν.

Δ Αὐγούστου.

Σήμερον ἀφίκετο ἐκ Βώλου ἡ διεθνὴς ἐπὶ τῆς ἐκκενώσεως ἐπιτροπὴ, ἥς τὰ μέλη, καίτοι γνωστά, ἀναγράφω ἐκ περισσοῦ: Ἀγγελία ὁ στρατηγὸς Ἀμλε ἔχων παρ' ἑαυτῷ ὥς β' ἐπίτροπον τὸν ἀντισυνταγματάρχην Κλαίρου, τὸν ταγματάρ-

χην Σβαίν, καὶ τὸν λοχαγὸν Βζινσάν. *Αἰστροία* δ' συνταγματάρχης Bach μετὰ τοῦ λοχαγοῦ Μανέγα. *Γαλλία* δ' λοχαγὸς Μενιέλ ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὸν λοχαγὸν Δουμαρτρέ. *Γερμανία* δ' συνταγματάρχης Μπλουμέ μετὰ τοῦ λοχαγοῦ φὸν Δάινες. *Ἰταλία* δ' συνταγματάρχης Βελλίνη, μετὰ τοῦ λοχαγοῦ Παλλαδίνη. *Ῥωσία* δ' συνταγματάρχης Φιλίππῳφ μετὰ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Δεπόπεν. Τὴν Υ. Πύλην ἀντιπροσωπεύει ὁ στρατηγὸς Χιδαγέτ πασᾶς, τὴν δὲ Ἑλλάδα ὁ ἀντισυνταγματάρχης τῶν ἐπιτελῶν Κοκίδης μετὰ τοῦ λοχαγοῦ Κωνσταντινίδου. Τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιτροπῆς ἱατρὸς ἐτάχθη ὁ στρατ. ἱατρὸς κ. Βερνάρδος.

Ἐν Βώλῳ ἡ ἐπιτροπὴ ἔτυχεν ἐξαιρέτων τιμῶν, αἱ ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ ἀσθενεῖς, ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὰς τοπικὰς ἀρχάς. Ὁ πρῶτος τῆς Υ. Π. ἐπίτροπος Χιδαγέτ πασᾶς ἀπῆν ἐκ Βώλου ἔνθα μόνον παρευρέθη ὁ Βελῆ πασᾶς β' ἐπίτροπος καὶ τις ἀρμένιος μεγάλως ἀσχοληθεὶς νὰ καταστῇ ἀρεστὸς τοῖς ὀθωμανοῖς διὰ τοῦ ὑπερβάλλοντος αὐτοῦ ζήλου. Ἐζητήθη ν' ἀπαγορευθῇ πᾶσα ἐκδήλωσις χαρᾶς τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἐκχωρηθησομένων χωρῶν, πρὸς τοῦτο δὲ καὶ ὅπως ἀποσπάσῃ ἔγγραφον παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς τὴν τοιαύτην ἀπαγόρευσιν, μεγάλως ἡσχολήθη ὁ ἀρμένιος ὑπάλληλος, τυχὼν τῆς βαθυτάτης ἀδιαφορίας τῆς ἐπι-

τροπῆς. Νομίζω ὅτι κατ' οὐσίαν ἐνίκησεν ἡ Υ. Πύλη, διότι, καίτοι φαίνεται ὅτι ἐξάήμερος μόνον ἀναβολὴ ἐδόθη, τὸ πραγματικὸν εἶναι ὅτι διὰ τῆς εἰς ζώνας διαιρέσεως τοῦ β'. τμήματος, τοῦ ὁρισμοῦ τριημέρων προθεσμιῶν ἐκχωρήσεως τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας εἴτα ζώνης, καὶ τῆς ἀναστολῆς τῆς πορείας τοῦ ἐλλ. στρατοῦ, ἅμα ἀφικνουμένου ἔξωθεν τῆς Καρδίτσας, ἄχρι τῆς παρελεύσεως μιᾶς ἐπὶ ἐβδομάδος, ὁλόκληρον δεκαπενθήμερον θὰ παρέλθῃ, ἐνῶ φαίνεται ὅτι ἐξάήμερος μόνον ἐδόθη ἀναβολή. Par compensation, ὡς λέγει τὸ γαλλικὸν κείμενον, ἡ ἐλλ. κυβέρνησις δύναται νὰ καταλάβῃ τὸ 4^{ον} διαμέρισμα, ὅπερ παράλιον τυγχάνον ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, καὶ ἔχον ὄρμους, συντρέχει εἰς τὸν ἀκοπώτερον ἐπισιτισμὸν τοῦ ἐλλ. στρατοῦ. Ἡ χορηγηθεῖσα ἐν τούτοις ἀναβολὴ αὕτη, ἂν δὲν ἔχει ὡς παρακολουθήματα καὶ νέας ἀναβολὰς, δὲν θὰ βλάβῃ καιρίως οὐδὲν ζήτημα, καθόσον γνωρίζω καλῶς ὅτι ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἐπιτροπῆς ὑπάρχει ἀμετάθετος ἀπόφασις νὰ ἐκχωρηθῶσιν ἄχρι τῆς 3)15 Σεπτεμβρίου καὶ τὰ πέντε τμήματα, ἐκτὸς ἐννοεῖται τοῦ Βώλου.

Ἡ ἐλλ. κυβέρνησις παρεκάλεσε νὰ συντομευθῇ, εἰ δυνατόν, εἰς ἑξ. τὸ πολὺ ἐβδομάδας ἡ διὰ τὴν παραχώρησιν τοῦ 5'. τμήματος προθεσμία, ἂν ὅμως κρίνωμεν ἐκ τῆς ἐξακολουθοῦσης σιγῆς τῆς Υ. Πύ-

λης φαίνεται ὅτι θ' ἀποτύχη εἰς τὴν παράκλησίν
 τῆς ταύτης. Καθόλου εἰπεῖν, ἐκ πολλῶν τεκμηρίων
 προάγεται τις εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς πεποιθήσεως,
 ὅτι ἀνισότης τις ἠθικῶν ὠφελημάτων ὑφίσταται
 κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Μέλη τινὰ τῆς ἐπιτροπῆς ἄτινα
 περιττὸν εἶναι νὰ ὀνομασθῶσι, καίτοι ἐνίοτε θορυ-
 βοῦντα ὑπὲρ τῶν ἑλλ. ὑποθέσεων καὶ μεμψιμοι-
 ροῦντα κατὰ τῶν τυχόν αἰτήσεων ἀναβολῶν, κατὰ
 βάθος ὅμως ἔχουσιν ἀντιπαθείας δρώσας λεληθό-
 τως. Πρὸς μείζονα διευκόλυνσιν τῆς ἐκχωρήσεως
 τῶν ζωνῶν τοῦ β' τμήματος, ἡ διεθνὴς ἐπιτροπὴ
 ἔγνω νὰ καταρτίσῃ ὑποεπιτροπὰς ἐκ τῶν δευτερευ-
 όντων μελῶν αὐτῆς ἀποτελουμένης (τῶν *ad hoc*)
 αἵτινες μεταβαίνουνσαι εἰς τὴν ὀροθετικὴν γραμμὴν
 νὰ συνεννοῶνται μετὰ τῶν ἐλληνικῶν καὶ ὀθωμα-
 νικῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῶν συνδεσμένων πρὸς τὴν ἐκχώ-
 ρησιν καὶ κατάληψιν ζητημάτων. Ἡ α'. ὑποεπι-
 τροπὴ (*sous comission*) ἀποτελουμένη ἐκ τῶν δευ-
 τέρων ἀντιπροσώπων τῆς Γερμανίας καὶ Αὐστρίας
 ἀναχωρεῖ τὴν 7]19 τρέχοντος εἰς Δομοκὸν, πρὸς
 ῥύθμισιν μὲν διαφορῶν τινῶν, ἀλλὰ πιθανῶς πρὸς
 πρόληψιν ἐνδεχομένων ἐκδηλώσεων πρὸ τῆς εἰσόδου
 τοῦ ἑλλ. στρατοῦ. Τριαύτη ὑποεπιτροπὴ, δευτέρα τὴν
 τάξιν καὶ ὑπὸ τῶν δευτέρων μελῶν τῆς Ἀγγλίας,
 Γαλλίας καὶ Ἰταλίας ἀποτελουμένη, θ' ἀναχωρήσῃ
 τὴν αὐτὴν ἡμέραν, 7]19 Ἀπριλίου εἰς Γιανιτζοῦ,

τὴν μεθόριον κόμην, ὅπως συνοδεύσῃ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγαν τοῦ ἑλλ. στρατοῦ, τὴν μέλλουσάν να καταλάβῃ τὴν πρώτην ζώνην τοῦ β' διαμερίσματος. Τρίτη τὴν τάξιν ὑποεπιτροπὴ ἐκ τῶν δευτέρων ἀντιπροσώπων τῆς Ρωσσίας καὶ Μ. Βρετανίας ἀποτελουμένη, θ' ἀπέλθῃ τὴν 17]29 Αὐγούστου εἰς Ἀλμυρὸν τὴν πρωτεύουσάν τοῦ δ' διαμερίσματος ὅπως ρυθμίσῃ τὴν κίνησιν τῶν στρατῶν ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις. Οἱ ἡγέται τῆς ἐπιτροπῆς, οἱ πρῶτοι τοῦτέστι πληρεξούσιοι, θ' ἀπέλθωσι τὴν 8]30 Αὐγούστου εἰς Δομοκόν.

Ἐπὶ θεμάτων δυναμένων ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν να τροποποιηθῶσιν, ὀρθῶς πράττει τις φαινόμενος ἐφεκτικός. Τὴν ὥραν τούτην μανθάνω ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ, ἣτις διετέλει συνεδριάζουσα καὶ συζητοῦσα τὰ τῆς ἐκκενώσεως καὶ κατοχῆς, ἀπεφάσισεν να εἰσέλθωσι μεθ' αὐρίον (παρὰ πικρὴν) τέσσαρες φάλαγγες ἐκ σημείων πλειόνων τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων. Χωροῦσα: αἱ φάλαγγες αὗται ἐμπρὸς καὶ χωρισμένως, θὰ συναντηθῶσιν εἰς προορισθέντα σημεία, τῶν ὀθωμανῶν ἀποσυρομένων πρὸς τὴν Ἀγρίννην. Ἑλλ. ἀπόσπασμα ἀπὸ τοῦ χωρίου Μοῦχα (ἥτις ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ) ὁρμώμενον, θὰ καταλάβῃ τὴν νατίαν σειρὰν τῶν θεσσαλικῶν Ἀγρᾶφων, τῆς προόδου τοῦ Ἑλλ. στρατοῦ ἐξακολουθήσεως ἄχρι τοῦ χωρίου Γοῦρτσι, ἐνθα ἐπὶ ἑξαήμερον θὰ σταμα-

τήση. Μετὰ τὴν πάροδον τῆς προθεσμίας ταύτης, κατὰληφθήσεται ἡ Καρδίτσα, μερὶς τῆς ἐπαρχίας Τρικυάλων, τὸ Φανάρι, καὶ τελευταῖος ὁ Ἀλμυρός. Ὁ στρατηγὸς Σουζος θ' ἀπέλθῃ τὸ σάββατον ἢ καὶ ταχύτερον εἰς Δερβέν-Φούρκα ὑπὸ ἱλῆς ἱππέων ἀκολουθούμενος. Εἰς τὸ σύνορον μετέβησαν ἤδη ἀποσπάσματα μηχανικοῦ χάριν κατασκευῆς ὁδοῦ ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ, καὶ ἀπεστάλησαν κύλινδροι τηλεγραφικοῦ σύρματος καὶ δοκοὶ πρὸς ἄμεσον ἀποκατάστασιν τηλεγράφων. Ἡ ὑγίεια τοῦ στρατοῦ εἶναι ἐξαίρετος, τὸ πρᾶσθημα ἐπιβόλλον, καὶ τὸ αἶσθημα ἀκμαιότατον.

Ἐν Δομοκῷ 8 Αὐγούστου.

Ἐστημείωσα ἐν Δερβέν Φούρκᾳ τὴν ὥραν καθ' ἣν κατὰ πρῶτον ὁ ποῦς ἑλληνοῦ στρατιώτου ἐπάτησε τὸ ἔδαφος τῆς Θεσσαλίας. Εἰς Φούρκαν καὶ εἰς τὰ πέριξ τῆς Φουρκᾶς ἀπὸ 48 ἤδη ὥρων ἤρξαντο συγκεντρούμενα τὰ διάφορα σώματα τῆς ἀ. μεραρχίας, ἧτις, ὑπὸ τῆς διαταγᾶς τοῦ συνταγματάρχου Δημητρακοπούλου, εἶχε διαταχθῇ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸ θεσσαλικὸν ἔδαφος. Τὴν πόλιν τῆς Λαμίας καὶ τὴν ἡρεμὸν αὐτῆς πεδιάδα, ἐτάραττεν ὁ κρότος τῶν τυμπάνων, τῶν σαλπίγγων καὶ τῶν μουσικῶν τῶν διαφόρων ταγμάτων τοῦ στρατοῦ, ὧν τινες διήλυνον τὴν πόλιν, ἀπερχόμενα εἰς τοὺς ὀρισθέντας σταθμούς, ἕτερα δὲ τρεπόμενα διευθύνσεις πρὸς δυσμὰς

ιδίως, κατελάμβανον τὰς πρὸς τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν εἰσόδους, ἀναμένοντα τὴν ἔλευσιν τῆς ὥρας, καθ' ἣν ὤφειλον νὰ ἐκκινήσωσι συναντηθησόμενα βραδύτερον εἰς προορισθέντα σημεῖα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Θεσσαλίας.

Τὴν φύσει δυσχερῇ ἐκκίνησιν τῶν στρατῶν, δυσχερεστέραν καθίστα σήμερον ἡ ἔλλειψις τῶν ὑποζυγίων, ἀπειρία τις τῶν ἀναλαβόντων τὰ τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ ὕλικου τοῦ στρατοῦ, καὶ τῶν ἀγωγέων αἱ τάσεις, ἐπιζητούντων μεγάλας ὠφελείας ἐν στιγμαῖς μεγάλων δυσχερειῶν. Δύο εἶχον μισθώσει ἵππους καὶ ἐν τούτοις διήνυσαν πεζῇ τὴν ἀπὸ Λαμίας εἰς Φοῦρκαν καὶ τὴν ἀπὸ Φούρκας εἰς Δομοκὸν, διότι ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀγωγέως, ὅστις δυστυχῶς ἦν Θεσσαλὸς, ἠναγκάσθη νὰ καταλίπω ἅπαντα τὰ πράγματά μου εἰς Λαμίαν, περὶ ὥραν δὲ 2 1/2 τῆς πρωῒας ν' ἀναχωρήσω ἐν σπουδῇ ἀπὸ τῆς φθιωτικῆς πρωτευούσης, ὅπως παρευρεθῶ ἀκριβῶς κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐκκινήσεως τῶν σωμάτων, ὅπερ καὶ κατώρθωσα εὐτυχῶς. Ποιοῦμαι τὴν παρτήρησιν ταύτην ἀπλῶς ὡς χαρακτηριστικὴν.

Ἡ ἀπὸ Λαμίας εἰς Φοῦρκαν ὁδὸς, γραφικὴ ἄλλως, καθίστατο γραφικώτερα ἀπὸ τῶν καταυλισμῶν τῶν σωμάτων καὶ τῆς πρωϊνῆς ἀφυπνίσεως τῶν στρατοπέδων. Ἀπὸ τῶν λοχμῶν ἀνέθρωσκον οἱ καπνοὶ τῶν νυκτερινῶν φυλακῶν, καὶ οἱ χρεμε-

τισμοὶ τῶν ἵππων, ἐνούμενοι μετὰ τῶν ἐγερτηρίων, ἀντήχουν εἰς τὰς κοιλάδας καὶ τὰς φάραγγας τῆς Ὄθρου. Ἐδῶ παρετάσσετο τάγμα πάνοπλον πεζικοῦ, περαιτέρω τάγμα πυροβολικοῦ ἵθυνεν ἐν σπουδῇ τοὺς διευθέτας καὶ ἡτοιμάζετο πρὸς πορείαν, ὑψηλότερον ἕτερον τάγμα ἀνέπτυσσε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς φάλαγγας, καὶ τὸ ἱππικόν, ὅπερ ἀπὸ τῆς 2¹/₂ ὥρας τῆς πρωῒας εἶχε καταλίπει τὴν Ταράτσαν, ἐνθα κατηυλίζετο, παρήρχετο παταγωδῶς καὶ νέφη κονιορτοῦ αἶρον, κατευθυνόμενον εἰς τὴν Φοῦρκαν καὶ τοὺς παραπλεύρους σταθμούς. «Καλημέρα, πατρίδα», ἐφώνει πεζὸς πρὸς διερχόμενον ἱππέα, «δὲν κάμνομεν ἀλλαγὴ τοῦ ὅπλου;» «τοῦλάχιστον δὲν μὲ παίρνεις στὰ καπούλια;» Συνήπτετο ἐν τούτῳ ταχὺς διάλογος μεταξὺ τῶν πεζῶν καὶ τῶν ἱππέων, πλήρης ἄλλας καὶ εὐφυῶν σκωμμάτων, καὶ μετ' ὀλίγον ἀντὶ ἵππου καὶ ἱππέως, διέκρινέ τις μόνον νέφη κονιορτοῦ ταχέως διχσπωμένου ὑπὸ τῆς πρωΐνης αὔρας.

Εἰς Φοῦρκαν εἶχε προαπέλυσαι ἡ διεθνὴς ἐπιτροπὴ καὶ ὁ στρατηγὸς Σοῦτσος, τὴν ὥραν δὲ καθ' ἣν ἐφθάσαμεν καὶ ἡμεῖς, τὸ πᾶν ἦν κίνησις καὶ ζωὴ εἰς τοὺς τέως ἀφώνους βράχους τοῦ ὀρίου. Ὅπισθεν ἡμῶν ἐβάδιζε στρατὸς, ἔμπροσθεν παρετάσσετο στρατὸς ἐπίσης, καὶ τὰ ὑποζύγια μὲ τὰ ὕλικά καὶ τὰς πολεμικὰς ἀποσκευὰς ἐκινουῦντο ἑτοιμα πρὸς

πορείαν. Οἱ λόφοι τοῦ συνόρου, πράσινοι ἐκ τῆς βλάστησεως, διεκόπτοντο ὑπὸ τῶν ἐρυθροῦ χρώματος, εὐζωνικῶν φεσίων καὶ τοῦ λευκοῦ τῆς φουστανέλλας. Τὰ ὄρεϊνὰ ταῦτα τέκνα τῆς Ἑλλάδος, εἶχον ἀνέλθει εἰς τὰ ὕψη, ὅπως ταχύτερον ἴδωσι τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἐστρωμένοι κατὰ γῆς, πρηνεῖς ὕπτιοι πλαγίως ἢ ὀρθοί καὶ χειρονομούντες οἱ περὶ πόδες, ἐκράτουν τὸ Γκρά, τοὺς Γκράδες ὅπως τοὺς λέγουν, στοιχηματίζοντες περὶ τῆς εὐστοχίας ἑκαστος τοῦ ὅπλου. Ἡ σάλπιγξ τοῦ στρατηγοῦ ἠχήσασα διέκοψε πᾶσαν κίνησιν. Ἦν ἤδη ἡ 5^η ὥρα καὶ λεπτὰ 22 ὅτε ἐλληνικὸν ἀπόσπασμα διέβη πρῶτον τὸ παλαιὸν ὄριον κατευθυνθὲν πρὸς τὸν λαϊμὸν τῆς Φούρκας, καὶ ἄφεν ἀριστερόθεν τὸν ὁμώνυμον τουρκικὸν σταθμὸν, ἐν ᾧ οὐδὲν ἔμφυχον ὃν ὑπῆρχε πλέον ἐκτὸς τῶν φθειρῶν.

Καίτοι δὲν ἐφαίνετο οὐδαμῶθεν κίνδυνός τις αἰφνηδίας προσβολῆς, οὐχ ἦττον ἡ πορεία εἶχε διαταχθῆ μετὰ περισκέψεως, χωρήσασα μεθ' ὅλων τῶν προφυλάξεων, ἃς ἐνδεικνύει ἡ τέχνη. Δύο ἤλασαν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν φάλαγγες, ἡ μὲν ἀπὸ τοῦ Κόρνοβο, παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Μουχλοῦκα καὶ ἀριστερόθεν τῆς Φούρκας, καὶ ἦτις ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ συνταγματάρχου Μακρῆ διατελοῦσα, ὥφειλε νὰ βαδίσῃ παραπλεύρως τῆς Ξηνιας, τοῦ Δκουκλή, καὶ τῆς Ὀμβριακῆς πρὸς τὴν θέσιν «Μάτι» ἐξῴθεν

τοῦ Δομοκοῦ, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς Φούρκας, ὑπὸ τὰς δια-
ταγὰς τοῦ συνταγματάρχου Δημητρακοπούλου,
παρ' ἧ ἦν καὶ ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς Σουτζος, μετὰ
τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος συνταγμα-
τάρχου Δεσιδέρη, ἔμελλε ν' ἀκολουθήσῃ εὐθὺς πρὸς
βορρᾶν ὁδόν, τῆς συναντήσεως ἀμφοτέρων τῶν
φαλάγγων ἐπερχομένης κατὰ τὸ «Μάτι» ἔξωθεν τοῦ
Δομοκοῦ. Ἡ τοῦ συνταγματάρχου Μακρῆ φάλαγγ,
τὴν ὥραν καθ' ἣν ἐδόθη τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρή-
σεως ἀπὸ Φούρκας, εἶχεν ἤδη ἐκινήσει, ἡ τοῦ Δη-
μητρακοπούλου, παρ' ἧ εὐρίσκετο καὶ ὁ γράφων τὰς
γραμμὰς ταύτας, ἐκινήθη τὴν 6^η ὥραν ἀκριβῶς,
ἀκολουθοῦσα τὴν ἐξῆς πολυμικρῆς πορείας τάξιν.
Πρωτοφυλακή. Τρεῖς ἴλαι ἵππικοῦ ἐκκινήσασαι τὴν
6^η πρωϊνὴν ὥραν. Τὴν 6^{1/2} καὶ ἀπὸ ἀποστάσεως
2,000 μέτρων ἐκινήθη τὸ βέλος τοιαύτην ἔχον ἐπω-
νυμίαν ἀπὸ τοῦ σχήματος τοῦ στρατιωτικοῦ σώμα-
τος, ὅπερ ὀξὺ, χωρεῖ πλατυνόμενον πρὸς τὰ ὀπίσω.
Εἰς 400 μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ βέλους ἤρχετο
ἡ 5^η ἴλη τῆς α'. ἱππαρχίας κλείουσα τὴν προπομπήν
τῆς πρωτοφυλακῆς.

Μετὰ τὴν «προπομπήν» ἠκολούθει ἡ *κεφαλὴ* τῆς
πρωτοπορείας κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν: Ὁ 2^{ος},
3^{ος} καὶ 4^{ος} λόχος τοῦ 8^{ου} εὐζωνικοῦ τάγματος, μεθ'
οὗς, εἰς ἀπόστασιν 400 μέτρων ἤρχετο ἡ 1^η ὁρειβα-
τικὴ κανονιστοικία. Τὸ μικρὸν τοῦτο σῶμα ἀπετέλει

τὴν κεφαλὴν, μεθ' ἧν ἀμέσως ἠκολούθει ὁ κορμὸς τῆς πρωτοπορείας κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν: Εἰς 50 μέτρων ἀπὸ τῆς ὀρειβατικῆς κανονιστοικίας ἤρχετο ὁ φαλαγγάρχης ὑπὸ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ ἀκολουθοῦμενος, μεθ' ὃν εἰς ἀπόστασιν 12 μέτρων, ἠκολούθει ἐνωμοτίᾳ ἵππικου, καὶ μετὰ ταύτην, εἰς 30 μέτρων ἀπόστασιν ἤρχετο τὸ 17^{ον} τάγμα τῆς γραμμῆς, μεθ' ὃ εἰς 20 μέτρων ἀπόστασιν ἠκολούθει τὸ 1^{ον} κινήτων χειρουργεῖον μετὰ ἀποσπάσματος ἰατρῶν κτλ. Διὰ τοῦ χειρουργείου τούτου ἐκλείπει ὁ κορμὸς τῆς πρωτοπορείας καὶ ἡ πρωτοπορεία αὐτή.

Ἀμέσως μετὰ τὴν πρωτοπορείαν, ἀπὸ ἀποστάσεως 2,000 μέτρων, ἤρχετο τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν: Ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς στρατηγὸς Σουτζος μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος συνταγματάρχου Δεσιδέρη. Εἰς 50 ἀπὸ τούτων μέτρων ἠκολούθει ἡ 3^η ἔλη τῆς 3^{ης} ἵππαρχίας, 30 δὲ μέτρα μετὰ ταύτην τὸ 9^{ον} πεζικὸν τάγμα καὶ 140 μέτρα κατόπιν ἡ β' ὀρειβατικὴ κανονιστοικία. Τὸ 14^{ον} τάγμα τοῦ πεζικοῦ ἠκολούθει ἀμέσως ἐξ ἀποστάσεως 130 μέτρων, μεθ' ὃ ἤρχετο τὸ 18^{ον} τάγμα ἐξ ἀποστάσεως 140 μέτρων, καὶ μετὰ τοῦτο ἐξ ἴσης ἀποστάσεως ἠκολούθει τὸ 2^{ον} φορητὸν χειρουργεῖον. Τὴν ὀπισθοφυλακὴν ἀπετέλει εἰς οὐλαμὸς ἵππικου, μεθ' οὗς ἤρχοντο δύο μόνοι ἵππεῖς. Μετὰ τούτους,

εἰς ἀπόστασιν 2,000 μέτρων, ἤρχετο εἰς μοίραρχος τῆς χωροφυλακῆς μετὰ μοίρας ἐφίππων καὶ πεζῶν χωροφυλάκων, μεθ' ὧν ἐπηκολούθει ἡ ἀποσκευὴ τῶν ἀρχηγείων, καὶ μετὰ ταύτην τὰ ταμεία τῶν ταγμάτων. Εἰς 50 μέτρων ἀπὸ τούτων ἀπόστασιν ἤρχοντο κατὰ σειρὰν πᾶσαι αἱ ἀποσκευαὶ τῶν πυροβολαρχιῶν καὶ ταγμάτων, δι' ὧν ἐκλείετο ἡ τελευτήρια γραμμὴ, ἡ τῶν μεταγωγικῶν οὐλαμῶν καλουμένη. Τοιαύτη ἐν περιλήψει ἦν ἡ τάξις τῆς πορείας τῆς φάλαγγος ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς ἐκκινήσεως σημειωθείσα καὶ ἀκολουθηθεῖσα.

Εὐθὺς μετὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, μηχανικοὶ καὶ ἄλλοι ἐπελήφθησαν δραστηρίως τῆς τακτοποιήσεως τῆς ὁδοῦ, χάριν τῆς πορείας τοῦ πυροβολικοῦ ἰδίως, καὶ τηλεγραφικοὶ ὑπάλληλοι μετ' ἐργατῶν ἐμπείρων ἤρξαντο κατασκευάζοντες τὸν ἀπὸ Φούρκας εἰς Δομοκὸν τηλεγράφον, ὃν κατέστρεψαν ἐπιμελῶς οἱ Ὀθωμανοί ¹⁾. Ἐνῶ τὸ σύρμα ἐκτυλίσσεται κανονικῶς ἀπὸ τῶν κυλίνδρων καὶ χαράσσονται οἱ δρόμοι, ἃς παρακολουθήσωμεν τὸν εὐθυμον στρατὸν λευκὰ περιβεβλημένον καὶ σφριγόντα, χωροῦντα δὲ διὰ τοῦ λαιμοῦ τῆς Φούρκας πρὸς

¹⁾ Τῆς ἐλληνικῆς τηλεγραφικῆς ὑπηρεσίας ἐν τῇ στρατῷ προέστατο ὁ κ. Σκεδαρῆς ἐπιτελῆσαι ἀκαμάτως καὶ μετὰ μεγίστης νοημοσύνης τὸ δυσχερὲς αὐτοῦ ἔργον.

τὸ πεδίον τοῦ Δομοκοῦ. Οἱ διοικηταὶ ἐπέτρεψαν μικρὰν χαλάρωσιν τῶν συζυγιῶν, ἵνα ἀνετώτερον βαδίζωσιν οἱ ἄνδρες διὰ τοῦ πνιγροῦ καύσωνος, ὅστις κατατρώχει τοὺς ὀπλίτας. Εἰς ἄρχεται ἄδων σοβαρῶς, σοβαρῶς δ' ἁμέσως ἔσονται συνάδελφοι ἐπαναλαμβάνουσι τὸ ἄσμα, ὅπερ, καίπερ μονότονον, δὲν στερεῖται χάριτός τινος, εἶναι δὲ μεστὸν ἐκφράσεως. Πρόκειται περὶ τῆς ἡρωϊκῆς μάχης τῆς Ἀράχωβας, καὶ τοῦ Διστόμου καὶ τῶν περιφανῶν ἀντιποίνων, ἅτινα ἔλαβον οἱ Ἕλληνες, κατατροπώσαντες τοὺς δημίους τῶν Μεσολογγιτῶν.

Δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῶν λόφων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν χαράδραν, δι' ἧς ἔχει ἡ ὁδὸς τοῦ Δομοκοῦ, δὲν εἶδον, ὥς εἰς τὴν πρὸς τὴν Ἄρταν ἄγουσαν, οὔτε τὸ πλῆθος, ἀλλ' οὐδὲ ἔχνος τῆς ὀχυρωματικῆς. Αἱ κορυφαὶ καὶ αἱ πλευραὶ εἶναι γυμναὶ πάσης πολεμικῆς περιβολῆς, μόνον δὲ εἰς τὸ ὑψηλότατον σημεῖον ἀφισταμένου βουνοῦ δεξιόθεν τῷ βαίνοντι, διέκρινον λιθόκτιστον οἶκημα, στρατῶνα πιθανῶς. Εὐάρεστον ἐκπληξιν δοκιμάζει τις, ὅτε, φθάνων εἰς τὸ τέλος τοῦ λαιμοῦ τῆς χαράδρας ὅπου ἄρχεται τὸ ψιλὸν πεδίον, βλέπει ἀριστερόθεν τὰς ὄχθας θαλάσσης, εἰς ἣν τὰ ἡμικυκλικὰ πέριξ ὄρη, δίδουσι τὸ σχῆμα ὠραίας λεκάνης. Εἶναι ἡ λίμνη τοῦ Δαουκλῆ ἢ τῆς Ξηνιας, μικρὸν ἀπέχουσα ἀπὸ τοῦ τέως παρρηίου βουνοῦ τῆς Μοχλοῦκας, καὶ ἥτις, ὀριζομένη ἀ-

νατολικῶς ὑπὸ τοῦ Δαουκλῆ, παρ' οὗ ἔλαθε καὶ τὸ ὄνομα, ἐκτείνεται βαθέως πρὸς δυσμὰς, ἐγγὺς τῆς Καίτσης καὶ τῶν θέσεων «τὰ Καλύβια τῆς Καίτσης».

Τὸ πεδῖον, ὅπερ δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν «τοῦ Δομοκοῦ» ἡπλοῦτο ἤδη, φλεγόμενον καὶ ἀναδίδον ἀτμοὺς ἀπὸ τῆς μεγάλης ἡλιακῆς θερμότητος. Ἡ ἔκτασις τοῦ μ' εἶχε προξενήσει αἰσθησιν, ἥτις ἐγνώρισα ἐπόσον παράλογος ἦν, εὐθύς ὡς εἶδον ἀπὸ τοῦ Δομοκοῦ τὴν ἐριβώλακα καὶ ἀτελεύτητον γῆν τῆς Θεσσαλίας. Τὸ πεδῖον τοῦ Δομοκοῦ τυγχάνει καθολοκληρίαν ἀκαλλιέργητον καὶ πλῆρες ξηρῶν ἀκκνωθῶν, ἐν αἷς τίθεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν πῦρ. Ἡ γῆ αὐτοῦ εἶναι ὑπομελαίνη καὶ φαίνεται ὥστε λιπανθεῖσα ἀφθόνως ὑπὸ λιπασμάτων αἰγείων καὶ προβείων, ἐνῷ πράγματι εἶναι ἀμιγῆς. Ἐὰν τὴν βρέξῃ τις δι' ὀλίγου ὕδατος, ἀποτελεῖται γλοιώδης ὕλη, παχεῖα καὶ προσομοία λίπαι χοιρείῳ. Ἐνῷ ἐβλίνομεν ἀκολουθοῦντες τὸν δρόμον ἡμῶν πρὸς τὸν Δομοκὸν, εἶδομεν πρὸς τ' ἀριστερά μας μακροτάτην σειρὰν κινουμένην εὐθέως καὶ σπινθηροβολοῦσαν. Ἦτο ἡ φάλαγξ τοῦ συνταγματάρχου Μακρῆ, ἥτις ἐκκινήσασα ἀπὸ τοῦ Κόρνοβο ἔβαινε πρὸς τὸν Δομοκὸν, ἀκολουθοῦσα παράλληλον ἡμῶν δρόμον. Αἱ δύο ἀφιστάμεναι φάλαγγες ἀπετέλουν λόγχην ὀξυτάτην ἔμπροσθεν εὐρείαν ὀπισθεν, οὕτω δὲ κανονι-

κῶς καὶ εὐρύθμως ἐκινουῦντο, ὥστε ἐνόμιζέ τις ὅτι πορεῖα ἐτελείτο ὑπὸ τοῦς ἀύστηροτέροις γεωμετροῦς ὁρισμοῦς. Ἦκουσα πολλοὺς ἐπαίνους διὰ τοῦ χαράζαντας τὰ τῆς πορείας καὶ διὰ τὸν ταγματάρχην Ἰσχυόμαχον ἰδίᾳ, μοι εἶναι δὲ ἐξαιρέτως εὐχάριστον νὰ μνημονεύσω τῶν ἐπαίνων τούτων, ὧν τὸ ὄρθον ἐξ ἰδίας ὀψέως ἀντελήφθην.

Οἱ στρατιωταί μας, καίπερ τὸν σάκκον φέροντες ἐπὶ τῶν ὤμων, ὑπὸ τῆς δίψης καταφλεγόμενοι, καὶ ὑπὸ τῶν ἀκτίνων θερμοτάτου ἡλίου βαλλόμενοι εἰς ἀνυδρον καὶ ἀσκεπῇ γῆν, ἐβλάδιζον ἀκμαίως καὶ συντόνως. Οἱ εὐζωνοὶ ἔφερον καὶ τὰς βαρυτάτας κάπνας τῶν, ἔτρεχον δὲ σείοντες ἐκ συνθείας τὰς φουστάνελλας τῶν· καταβιβάζοντες ἄχρις ὀφρύων τῶν φέσιά τῶν καὶ κρύπτοντες τοὺς θυσσάνους ἐφάνοντο ἑτοιμοὶ πρὸς ἔφοδον. Ἀξιωματικὸς εἰδήμας μοι ἔλεγεν ὅτε ἐκινήσαμεν ἀπὸ Φούρκας: «Τοὺς βλέπεις αὐτούς; (δείξας μοι τοὺς πτερόποδας φουστάνελλοφόρους)· δὲν ἔπρεπε νὰ τοὺς δεσμεύσουν μὲ τὸ βραδὺ αὐτὸ βῆμα. Ἐπρεπεν ἀπλῶς νὰ τοῖς εἴπουν: σὲ δύο ὥρας νὰ ἦσθε στὸ Δομοκὸ. Ἔστὲ βέβαιος, κύριε, ὅτι εἰς δύο ὥρας θὰ ἦσιν εἰς Δομοκὸ, καίτοι ἡ ἀπόστασις εἶναι τετράωρος, καὶ ὁ ἥλιος καίει». Περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων τοῦ ἀξιωματικοῦ πείθομαι καὶ γὰρ. Οἱ εὐζωνοὶ μας εἶναι λαμπρὰ ζύμη, ἀτρόμητοι εἰς τοὺς κινδύνους, εἶναι μαλακώτατοι καὶ γλυ-

κύτατοι εἰς τὰς πόλεις καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεισιν τῆς ὑπηρεσίας των.

Ἐβαδίζομεν ἤδη τρεῖς ὥρας καὶ ἡμίσειαν, ὅτε ἀμφότεραι αἱ παράλληλοι τέως φάλαγγες, συμπλησιάσασαι κατὰ τὴν τάξιν τῆς πορείας, ἠνώθησαν ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν «Μάτι», ἐξώθεν τοῦ Δομοκοῦ, ὡς εἶχε προορισθῆ. Εἰς τὰ πρῶτα ὑψώματα καὶ τοὺς ἐντεῦθεν τῆς πόλεως λόφους διέκρινα περιβολάς τινας καὶ ὀχυρώματα, ἀλλ' ἀραιότατα. Εἰς τὸ «Μάτι» ἐστήμανε παῦσις, τὸ μὲν ἵνα διαταχθῶσι τὰ τῆς εἰσόδου, τὸ δὲ ἵνα ἀναπαυθῶσι καὶ ὑδρευθῶσιν οἱ ἄνδρες ἀφ' ὧν ὁ ἰδρὼς ἔρρεεν εἰς συνεχεῖς θρόμβους. Ἀπασα ἡ πεδία τῆς θέσεως τχύτης ἐπληρώθη ἀμέσως στρατοῦ, φαινομένου μακρόθεν ὡς σινδὼν ἰωματίζουσα καὶ κατάλευκος. Τὰ ὅπλα ἐτέθησαν εἰς πυραμίδας, αἱ σκοποὶ ἐτοποθετήθησαν καὶ οἱ ἄνδρες ἐξάγοντες ἀπὸ τῶν σάκκων των δίπυρον ἔτρωγον μετ' ὀρέξεως φρικαλέας. Συνεμερίσθην καὶ γὰρ τοιοῦτοῦ σφαγέστου προγεύματος. Πρέπει νὰ ᾔνοι τις ἔξυπνος ἀπὸ τῆς 3^{ης} πρωϊνῆς ὥρας, νὰ ὀδοιπορήσῃ δὲ 8 συνεχεῖς ὥρας ὅπως ἐκτιμῆσῃ τὴν ἀξίαν εἰλικρινοῦς προσφορᾶς, καὶ καθ' ἣν ὥραν μάλιστα οὐδὲν εἶχε προβλέψει πρὸς θεραπείαν τῶν ἰκτεσιῶν ἀκμαίου στομάχου. Τὴν μικρὰν παῦσιν διεδέχθη τὸ ἐγερτήριο σημήναν δι' ὅλων τῶν σαλπίγγων ἀπάντων τῶν ταγμάτων καὶ τῶν δύο ταξιαρχῶν. Ἐπρεπε νὰ

Ἰδὲ πάλιν τότε τοὺς στρατιώτας τρέχοντας δρομαίως
 λύνοντας τὰς πυραμίδας τῶν ὄπλων, τασσομένους εἰς
 γραμμὴν καὶ μασῶντας ἀπλήστως τὸ τελευταῖον
 τεμάχιον τῆς γαλέκτας, ἐνῷ ἕκαστος διοικητὴς πα-
 ρήλαυνεν ἔφιππος ἐπιθεωρῶν τὸ τάγμα του. Ὁ στρα-
 τηγὸς ἔφθασε καὶ αὐτὸς ἐν μέσῳ λαμπροῦ ἐπιτε-
 λείου, μετὰ μικρὸν δὲ, ἡγουμένου τοῦ συνταγματάρ-
 χου Μικρῇ καὶ ἐπομένου τοῦ τάγματος τοῦ ταγ-
 ματάρχου Μαμουρῇ, ἤρξατο ἡ εἰς τὸν Δομοκὸν εἰσο-
 δος. Ἦλθαν κατὰ τάξιν τρία τάγματα πεζικοῦ,
 μεθ' ἃ τὸ ἵππικὸν ἐφάνη κυματίζον μακρόθεν, λευκὰ
 περιβεβλημένον καὶ ἐπὶ ἀφρίζοντων ἵππων. Ἐπιβάλ-
 λουσα ὑπῆρξεν ἡ στιγμή ὅτε ὁ στρατηγὸς Σαῦτσος
 μετὰ τῶν ἐπιτελῶν του ἐφάνη τέλος πάντων ἐρχόμενος
 πρὸς τὴν εἰσοδὸν τῆς πόλεως, ἐνθ' ὁ σεβασμιώτατος
 ἐπίσκοπος Δομοκοῦ ὑπὸ τοῦ κλήρου τῆς πόλεως καὶ
 τῶν χωρίων ἀκολουθούμενος καὶ πολλοῦ πλήθους με-
 παυναργεῖς τὰς στολὰς, ἀνέμενε τὸν Ἑλληνα στρα-
 τηγὸν μετὰ σιμαίων, ἐξαπτερύγων, φανῶν, καὶ ἄλ-
 λων ἔθνικων συμβόλων. Τὴν ἐμφάνισιν τοῦ στρατη-
 γοῦ ἡκολούθησαν φρενητιώδεις ζητωκραυγαὶ ὑπὲρ τῆς
 Ἑλλάδος καὶ τοῦ βασιλέως. Ὁ ἐπίσκοπος προσεφώ-
 νησε τὰ ἑξῆς ¹⁾.

¹⁾ Καταχωρίζω τὴν προσφώνησιν τοῦ ἐπισκόπου Θαν-
 μακῶν, καθόσον ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐπίσημος χαιρετισμὸς.

«Ἐλλην στρατηγὲ, ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, τέκνα τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος, καλῶς ἤλθετε. Δεῦτε ἀσπασώμεθα ἀλλήλους ψάλλοντες Ἀναστάσεως ἡμέρα καὶ λχμπρυνθῶμεν λαοί. . . Ἴδου ἐν χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ ἀγαλλιάσει, φίλοι Θεσσαλοὶ, χαιρετίσαστε τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ μετ' ἀσπασμῶν ἀδελφότητος ἐναγκαλισθήτε τοὺς ἀδελφοὺς Ἕλληνας στρατιώτας. Ἀπὸ σήμερον Ἕλληνες ἀδελφοὶ νέκ ἄρχεται δι' ἡμᾶς ἐποχὴ ἐλευθερίας καὶ νομίμου τάξεως. Εἶθε ὁ Παντεπόπτης καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν Δοτὴρ εὐδοκήσοι νὰ πραγματοποιηθῶσιν αἱ ἐλπίδες μας καὶ εἰσακούσῃται τῶν ἐνδομύχων ἡμῶν εὐχῶν, αἱ ὑπὲρ τῆς φίλης πατρίδος καὶ τῆς συνταγματικῆς βασιλείας εὐλογοῦντες ἀναπέμπομεν».

»Ζήτω ἡ Ἑλλάς, οἱ βασιλεῖς καὶ ὁ ἑλληνικὸς στρατός».

Εἶτα δὲ ζητωκραυγοῦντος τοῦ πλήθους, ἐν μέσῳ σημαιῶν, μουσικῶν, ποδοβολητοῦ ἵππων καὶ βημάτων στρατιωτικῶν, ἐν μέσῳ εὐχῶν, δεξιῶσεων, συνωθήσεων καὶ χαρᾶς, ὠδηγήθη ὁ στρατηγὸς εἰς τὸ κατάλυμά του, ἐνῷ τὸ πλῆθος συνωθούμενον περὶ τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς ἤνοιγεν

ὁ ὑπὸ τοῦ τέως δούλου κλήρου τῆς Θεσσαλίας ἀπευθυνθεῖς πρὸς τὸν στρατὸν μας.

ἐκπλήκτους ὀφθαλμοὺς οἶοναι μὴ πιστεῦον εἰς ὅ, τι ἔβλεπεν. Οἱ ὀθωμανοὶ δὲν παρευρέθησαν. Οἱ ὀλίγοι-
στοι μείναντες εἰς Δομοκὸν, ἐτήρησαν ἀξιοπρεπεσ-
τάτην θέσιν, οὐδὲν εἰπόντες, οὐδὲν ἐκφράσαντες,
ἀλλ' ἐν κοσμιότητι, μετὰ τινος ἀδιαφορίας ἐθεῶντο
τὴν παρέλασιν τοῦ στρατοῦ διὰ τῆς πόλεως. Οἱ εὐ-
ρωπαῖοι ἐπίτροποι, οὐδὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐκ-
δήλωσιν τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων. Ἀπὸ τοῦ ἐξώστου
αὐτῶν εἶδον τὴν παρέλασιν, τελεσθεῖσαν μικρὸν
μ. μ. Ὁ Δομοκὸς ἐσημασιοστολίσθη, ἅπαντα δ' αὐτοῦ
τὰ πέριξ ἐπληρώθησαν στρατοῦ, οὐτινας ἡ θεὰ κα-
τέστησεν ἤδη ἀγερῶχους τοὺς πολίτας ἐν γένει.

Ἐν Δομοκῷ 9 αὐγούστου

Ἀπὸ τῆς χθὲς εἶμαι εἰς Δομοκὸν, τὴν κλειδα τῆς
Θεσσαλίας. Τὴν στρατιωτικὴν ἀξίαν τῆς πόλεως ταύ-
της δὲν ἀποτελεῖ κυρίως τὸ φρούριον, ἐφ' ὃψώματος
ἀρκούντως ἐχυρῷ ἐκτισμένον, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἔμ-
προσθεν τοῦ φρουρίου λόφοι πρὸς τὴν μεταξὺ Φούρ-
κας καὶ Δομοκοῦ πεδιάδα, οἱ καὶ δεσπόζοντες τοῦ
φρουρίου καὶ ἐφ' ὧν ἀπὸ τοῦ 1867 ἡ ὀθωμανικὴ κυ-
βέρνησις ὕψωσεν ὀχυρώματα ἀποχρώντως σπου-
δαῖα ἀληθῶς καὶ δυσάλωτα. Ἡ τελευταία ὀχύρω-
σις τοῦ Δομοκοῦ ἐγένετο μετὰ πλείστης ἐπιμελείας
καὶ τέχνης ἱκανῆς. Τὰ ἐπὶ τῶν λόφων ὀχυρώματα
ἀσχοῦσιν ἀλάνθαστον ἀστυνομίαν ἐπὶ τῆς πεδιάδος.

τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ φυσικὴ τῆς χώρας διάταξις, ὥστε ὁ κάτοχος τοῦ Δομοκοῦ καὶ τῶν πέριξ μὲ ὀλίγους λόχους ἀκροβολιστῶν καὶ τινες ἵλας ἵππικοῦ καθιστᾷ πρόβλημα τὴν ἀπὸ τῆς πεδιάδος πρόσδον καὶ ἐγείρει εἰς ζήτημα ἀνθρωπίνης ἐκκτόμης τὴν ἄλωσιν τῶν ἐξωτερικῶν περιβολῶν, αἵτινες εἶναι καὶ αἱ σπουδαιότεραι.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Δομοκοῦ, ὡς πρὸς τὸ ἀνὸμαλον καὶ ἀκάθαρτον, ὁμοιάζει τουρκικὴν πόλιν. Αἱ οἰκίαι εἶναι λιθόκτιστοι, ἀλλ' ἄχριστοι. Τὰ λιθόστρωτα ἐκτείνονται εἰς τοὺς κυριωτέρους τῆς πόλεως δρόμους, ἡ δὲ ἀποψὶς τῆς πόλεως εἶναι ἀμφιθεατρικὴ καὶ ἄτακτος. Οἱ κάτοικοι ἐμποροῦνται ἐξόχως χρηματιστικῶν διαθέσεων, ἀλλ' οὕτω ἀχαλινώτων, ὥστε ἂν εἶπον ὅτι αἱ τὴν Ἄρταν κατοικοῦντες «δὲν ἔχουσι διακεκριμένας περὶ φιλοξενίας ιδέας», δὲν ἡξέυρω τί πρέπει νὰ εἴπω περὶ τῶν κατοίκων τοῦ Δομοκοῦ. . .

Ἡ ἐν τῇ πόλει συμπεριφορὰ τῶν θωμανῶν πρὸ τῆς ἐκκενώσεως δὲν ὑπῆρξε κατὰ πολὺ ἀξιέπαινος· ἰδίως μνημονεύουσι τῆς τραχύτητος Κιοκασίου τινὸς πασᾶ, ὅστις, παραγνῶρίζων τὰς διαθέσεις τῆς Ὑ. Πύλης, προσεφέρθη οὐχὶ εὐπρεπῶς πρὸς λαοὺς οὗς ἐπὶ μακροῦς χρόνους διώκησε καὶ ἐκαρπώθη ἡ θωμανικὴ κυβέρνησις. Μηνθάνω ὅτι τὸ χωρίον Κῆττα ἐγένετο παρηνάλωμα τοῦ πυρός. Ὁ πρῶτος ἐπίτροπος μεγάλης εὐρωπαϊκῆς, δυνάμεως, παρ' οὗ ἔμαθον κατὰ πρῶτον

τὴν εἰδῆσιν ταύτην, ἣτις ἐλπίζω ὅτι διαψευσθήσεται, μοὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν ἠδύνχτο νὰ ἐννοήσῃ ποῦ ἔκειτο ἡ εὐχαρίστησις τοιούτων μέτρων, καὶ τίνα ἠδονὴν ἠδύνατο ν' ἀπολαύσῃ τις καίων τοὺς οἴκους δυστυχῶν χωρικῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ἤμην εἰς ἀδυναμίαν νὰ λύσω τὴν ἀπυρίαν τοῦ κ. ἐπιτρόπου, ὃν καὶ παρέπεμψα εἰς ἄλλους εἰδημονεστέρους. Ἐπεισόδιόν τι, λαβὼν χώρην κατὰ τὴν εἰς τὸν Δομοκὸν εἰσοδὸν τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπῆς ἀφηγοῦμαι ὡς ἐκ περικοπῆς, καθ' ἃ ἐξ αὐτόπτου ἔμαθον μάρτυρος. Ὅτε ἡ ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῆς ἐκκενώσεως ἀφίκετο εἰς τὸ «Μάτι», τὴν γνωστὴν θέσιν ἔξωθεν τοῦ Δομοκοῦ, ἀνεστάλη κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἐκ τῆς ἐμφανίσεως ὀθωμανοῦ ἀξιωματικοῦ, ζητήσαντος νὰ λαλήσῃ πρὸς τὸν γερμανὸν πρόεδρον τῆς ἐπιτροπῆς. Δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν ἴσταντο ἑνὶ πλοὶ ἑριπποὶ καὶ πεζοὶ ὀθωμανοὶ στρατιῶται. Ὁ τοῦρκος ἀξιωματικὸς ἐδήλωσε τῷ προέδρῳ τῆς ἐπιτροπῆς, ὅτι ἐξ ὀνόματος τοῦ Χ δαγέτ πασᾶ θ' ἀπηγόρευε τῇ ἐπιτροπῇ τὴν εἰς τὸν Δομοκὸν εἰσοδὸν καὶ συνεπῶς τὴν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ὃν μὴ πρότερον Ἕλληνα ἀξιωματικὸς ὑπέγραφεν ἐπὶ τοῦ χάρτου τὴν παραλαβὴν τῶν ἐν τῇ πόλει στρατώνων καὶ δημοσίων καταστημάτων. Ὁ Ἕλληνα ἀξιωματικὸς παρετήρησεν εὐλόγως ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπογράψῃ ἑγγράφον, δηλοῦν παραλαβὴν δημοσίων κτιρίων, χωρὶς προηγουμένως νὰ ἴδῃ τί παρελάμβανε

καὶ πόσα τὸν ἀριθμόν. Ὁ τοῦρκος ἀξιωματικὸς ἔμενεν ἀνένδοτος, ἡ ἐπιτροπὴ ἐστενοχωρήθη, ἀλλὰ τὴν στενοχωρίαν αὐτῇ, ἔλυσε ὁ ἑλληὴν ἀξιωματικὸς, ἀποδεχθεὶς νὰ ὑπογράψῃ ἑγγραφὸν παραλαβῆς. Τότε ὁ ὀθωμανὸς ἐξήγαγε ἀπὸ τοῦ κόλπου του τεμάχιον χάρτου, ἐφ' οὗ ὑπῆρχεν ὁ κατάλογος, ὃν ὑπέγραψεν ὁ ἑλληὴν, καὶ οὕτω ἐλύθη τῆς ἐπιτροπῆς ἡ δυσχερὴς θέσις. Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν ἀπεμακρύνθησαν διὰ νεύματος οἱ ἑνοπλοὶ τοῦρκοι, τοῦθ' ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι ἡ ἐκεῖσε παρουσία αὐτῶν δὲν εἶχε διαταχθῇ τυχαίως, οὐδ' εἶχε τιμητικὴν μόνον πρόθεσιν. Τοὺς ἐπιτρόπους εἰσελθόντας προσεφώνησε ὁ Σ. ἐπίσκοπος Δομοκοῦ ἐξένισε δὲ, παρσχὼν στέγην, ἐγὼν ἄνθρωπος. Εὐκταῖον θὰ ἦτα, ἐὰν μεγαλητέρα ἐλαμβάνετο φροντίς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς, ὅπως καθίσταται ὅσον οἷόν τε ἀκοπώτερος ὁ βίος τῶν ἀξιοτίμων τούτων ἀξιωματικῶν ξένων κρατῶν, οἵτινες τὸ πολὺ πολὺ, μόνον ἐπὶ δευτερευόντων καὶ τριτευόντων πραγμάτων διχτυποῦσιν εὐγενέστατα παρακλήσεις τινάς. Καὶ αἱ ταχυδρομικαὶ συγκοινωνίαι καὶ οἱ τηλεγράφοι, πρέπει νὰ ὀργανισθῶσι ταχέως καὶ ἀσφαλῶς χάριν τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ χάριν τῶν ξένων οἵτινες θ' ἀπορήσωσιν ἐὰν παρατηρήσωσιν ἀδικαιολογήτους βραδύτητας εἰς κοινότατα πράγματα καὶ τῆς πρωτίστης ἀνάγκης.

Ἐν Δομοκῷ 10 αὐγούστου

Εἰς τὴν πρώτην ἐκ Αχμίας ἀφήγησέν μου ἐσημείωσα τὴν τάξιν τῆς πορείας καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐξελευσομένων φαλάγγων. Μικρά τις ἐπὶ τούτων ἀνακεφαλαιώσις νομίζω ὅτι θὰ φωτίσῃ πλείότερον, καὶ ἰδίως τοὺς λαμβάνοντας τὴν ὑπομονὴν νὰ μελετῶσιν ἐπὶ τοῦ χάρτου τὴν πορείαν τοῦ στρατοῦ.

Εἰς τέσσαρας διαιρεθεῖς φάλαγγας ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς, ἐκ τεσσάρων ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς πρώτης μεθορίου γραμμῆς σημείων· α') ἀπὸ τὸ σημεῖον τῆς Δερβέν Φούρκας, βορείως καὶ μικρὸν δυτικῶς τῆς Αχμίας· β') ἀπὸ τὸ σημεῖον τῆς Καρυᾶς, δυτικώτερον τῆς Φούρκας· γ') ἀπὸ τὸ σημεῖον τῆς Μουχλούκας, δυτικώτερον καὶ βορειότερον τῆς Καρυᾶς, καὶ δ') ἀπὸ τὸ σημεῖον τῆς Γιανιτσοῦς, δυτικώτερον καὶ βορειότερον τῆς Μουχλούκας. Ἡμέρα τῆς ἐξόδου εἶχεν ὀρισθῇ ἡ 8 αὐγούστου, ὥρα δὲ ἡ 6 πρωϊνὴ. Τὴν ἡμέραν ταύτην ἀκριβῶς καὶ τὴν ὥραν ἔλαβε χώραν ἡ ἐξόδος, τῶν καταλαμβανομένων σημείων ἐρχομένων διαδοχικῶς ὡς ἐξῆς· Ἡ α'. φάλαγγς, ἡ τῆς Φούρκας, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ συνταγματάρχου Δημητραπεοπούλου, κινηθεῖσα τὴν πρώτην κατέλαβε τὸ χωρίον Λεύκα πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Δομοκοῦ, μεθ' ἧ τὸν Δομοκὸν αὐτὸν, καὶ τὸ βορείως τοῦ Δομοκοῦ κείμενον χωρίον Ἡρακλῆ. Ταυτοχρόνως ἡ β'. φάλαγγς ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Μικρῆν, ἀπὸ Δερβέν-Κα-

ρουὰ κινήθεισιν πρωϊαίτατα, κατέλαβε τὸ ἐγγὺς τῆς
ὀμωνύμου λίμνης χωρίον τοῦ Δκουκλῆ, τὴν Σκάρ-
μιτσαν, χωρίδιον παρὰ τοὺς δυτικούς πρόποδας
τῶν λόφων ἐφ' ὧν εἶναι ἐκτισμένος ὁ Δομοκός, καὶ
τοὺς Βελεσιώταις, χωρίον μικρὸν βορειότερον καὶ
δυτικώτερον τῆς Σκάρμιτσας. Αἱ ἕτεροι δύο φά-
λαγγες αἱ ἀπὸ τῆς Μουχλούκας καὶ τῆς Γιανιτσῶν
ἐκκινήσασαι, ἐνωθεῖσαι πρὸ τοῦ Σμοκόβου, ὅπου
καὶ κατέλαβον, ἐπροχώρησαν καταυλισθεῖσαι πρὸ
τῆς γεφύρας τῆς Δράνιτσας μικρὸν βορειότερον τοῦ
Σμοκόβου. Τὸ ἱππικὸν προχωρήσαν ἀπὸ τῆς Δράνι-
τσας κατέλαβε τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὸ Τσαμάση, τὸ
πρῶτον χωρίον μεσημβρινῶς ἀπὸ τῆς σειρᾶς ἣν δι-
έρχεται ὁ κοινῶς λεγόμενος ποταμὸς Σοφαδίτικος.

Τὴν 9^{ην} τρέχοντος, ἥτις ἦν ἡ δευτέρα ἡμέρα τῆς
καταλήψεως, αἱ ρηθεῖσαι φάλαγγες τῆς Μουχλού-
κας καὶ Γιανιτσῶν, προχωρήσασαι κατέλαβον τοὺς
Σοφάδες, πλούσιον ἐπὶ τῆς πεδιάδος χωρίον μεσημ-
βρινοανατολικῶς τῆς Καρδίτσας, καὶ τὸ Καλλιφῶνι
καὶ Ροῦσο, ὧν τὸ πρῶτον μεσημβρινῶς τῶν Σοφά-
δων, τὸ δὲ δεύτερον ἐπὶ τῆς αὐτῆς παραλλήλου δυ-
τικῶς αὐτῶν καὶ πρὸς μεσημβρίαν τῆς Καρδίτσας.
Σήμερον, ἥτις εἶναι ἡ γ'. τῆς καταλήψεως ἡμέρα, ἀ-
ποσπάσματα τῶν φαλάγγων τούτων προχωροῦσι
πρὸς τὰ χωρία Παλαιόκαστρον, Πύργον καὶ Μου-
ζάκι ἐξωθεν τῆς Καρδίτσας. Ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ

χωρίου Φουρνᾶ ἐγγὺς τῆς Ρεντίνας καὶ πολὺ δυτικώτερον τῆς Γιανιτσούς τάγμα εὐζώνων προχωρήσαν κατέλαβε τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀσπροποτάμου εἰς τὰ θεσσαλικά Ἀγρᾶφᾶ καταυλισθέν.

Γνωστὸν εἶναι ἤδη ὅτι πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς β'. ζώνης τοῦ β'. διαμερίσματος καταληφθήσεται τὸ 4^{ον} διαμέρισμα ὅπερ εἶναι τὸ τοῦ Ἀλμυροῦ μεταξὺ τοῦ 2^{ου} καὶ τοῦ 6^{ου} καίμενον. Εἰκοσιτέσσαρες ὥρας πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς β'. ζώνης τοῦ 2^{ου} διαμερίσματος, καταληφθήσεται τὴν 17^{ην} αὐγούστου ὁ Ἀλμυρὸς, μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ ὁποίου θεωρεῖται λήξασα ὀριστικῶς τοῦ διαμερίσματος τούτου ἡ κατοχή· πρὸς τοῦτο τὴν 17^{ην} αὐγούστου φάλαγγ ἐκ τριῶν πεζικῶν ταγμάτων ἀποτελουμένη μεθ' ἵππικου καὶ πυροβολικοῦ, κινουμένη ἀπὸ τῆς Σούρπης, τοῦ ἀνατολικωτάτου καὶ ἀκροτάτου μετὰ τὴν Μιζέλαν ἐλληνικοῦ συνόρου πρὸς τὸν Παγασητικόν, θὰ εἰσελάσῃ εἰς τὸ 4^{ον} διαμέρισμα· τῆς φάλαγγος ταύτης θὰ ἡγῆται ὁ συνταγματάρχης Δημητράκοπουλος, ἀπερχόμενος ἐντὸς ὀλίγου ἐντεῦθεν εἰς Σούρπην. Τὴν 18^{ην} αὐγούστου καταληφθήσεται καὶ ἡ β'. ζώνη τοῦ 2^{ου} διαμερίσματος, μετὰ τῶν κυριωτάτων πόλεων αὐτοῦ, τῆς Καρδίτσης, Φαρσάλων, Φαναρίου, κτλ. Εἰσέτι δὲν ὠρίσθησαν αἱ διὰ τὴν κατάληψιν ταύτην φάλαγγες.

Σημειῶ πρὸς ἱστορικὴν ἀνάμνησιν τὰς ἡμέρας

καὶ τὰς προθεσμίας τῆς ἐκκενώσεως καὶ τῶν πέντε διαμερισμάτων, ἐκτὸς τοῦ Βώλου, ὡς ἐξῆς· α'.) ἐκκένωσις τῆς α' ζώνης τοῦ β' διαμερίσματος τὴν 8, 9 καὶ 10 αὐγούστου β'.) ἐκκένωσις τοῦ δ' διαμερίσματος (Ἀλμυροῦ) τὴν 17 αὐγούστου γ'.) ἐκκένωσις τῆς β' ζώνης τοῦ β' διαμερίσματος (Καρδίτσα) τὴν 18 αὐγούστου δ'.) ἐκκένωσις τοῦ γ' διαμερίσματος (Τρίκαλα) τὴν 22, 23 καὶ 24 αὐγούστου ε'.) ἐκκένωσις τοῦ ε' διαμερίσματος (Λύρισσα) τὴν 30 καὶ 31 αὐγούστου καὶ τὴν 1 καὶ 2 Σεπτεμβρίου. Οὕτω μεθ' ἡμέρας 23 ἀπὸ σήμερον, ἡ κατάληψις τῶν πέντε διαμερισμάτων ἔσται γεγονός, διότι γενικῶς φρονεῖται, καὶ πολλὰ ἔχω διδόμενα νὰ πιστεύω, ὅτι εἰς οὐδεμίαν πρὸς ἀναβολὴν αἴτησιν θὰ εὑρεθῶσι πρόθυμα τὰ ὦτα τῶν εὐρωπαίων ἐπὶ τῆς ἐκκενώσεως ἐπιτρόπων.

Δομοκός, 12 αὐγούστου

Ἐν Δομοκῷ σήμερον καὶ ἐν ἀκτίνι ὥρα· ἀπὸ τοῦτου, καταυλίζονται δεκάκις χίλιοι ἄνδρες παντὸς ὅπλου, ἀξιοθαύμαστον τηροῦντες εὐπρέπειαν καὶ τάξιν. Ὁ β'. ρώσος ἐπίτροπος ἀντισυνταγματάρχης Πόπεν, ὁ β'. ἄγγλος ταγματάρχης Σβαῖν, καὶ ὁ β'. ἑλλην λοχαγὸς Κωνσταντινίδης, ἀνεχώρησεν τὴν πρωτὴν τῆς σήμερον εἰς Λαμίαν καὶ Σούρπην, ὅπως ἐκεῖθεν πρωταίτατα τὴν 17^{ην} τρέχοντος ἀπέλθωσιν

εἰς Ἄλμυρόν, ἔφοροι τῆς ἐκκενώσεως. Πρόεδρος τῆς διεθνούς ἐπιτροπῆς, κατέστη ἤδη ὁ αὐστριακὸς συνταγματάρχης Bach, διότι μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἐκκενώσεως τῆς α'. ζώνης τοῦ β'. διαμερίσματος, ἔληξεν καὶ ἡ προεδρεία τοῦ πρώτου συνταγματάρχου Blumel. Καίτοι ἐσημείωσα τινὰ περὶ ἐκκενώσεως τῶν λοιπῶν διαμερισμάτων, προστίθημι ἔτι ὅτι τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἐξ Ἄλμυροῦ ἀποχωρήσουσιν εἰς τὰ διαμερίσματα 5^{ον} καὶ 6^{ον}, ὅτι ἀπὸ τῆς β'. ζώνης τοῦ β'. διαμερίσματος οἱ ὀθωμανοὶ ἀποχωρήσουσιν εἰς τὸ 3^{ον} καὶ 5^{ον} διαμέρισμα, τῶν Ἑλλήνων προχωρούντων ἀπὸ τῶν σημείων Δομοκοῦ, Σοφάδων καὶ Ροῦσο, ὅτι οἱ Τούρκοι τοῦ 3^{ου} διαμερίσματος θ' ἀπασυρθῶσιν ἄλλοι μὲν πέραν τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς, ἄλλοι δὲ εἰς τὸ 5^{ον} διαμέρισμα, εὐθὺς ὥς οἱ Ἕλληνες ἐκκινήσωσιν ἀπὸ τῶν σημείων Φαναρίου καὶ Καρδίστης, ὅτι ἑλληνικαὶ φάλαγγες ὁρμώμεναι ἐκ Φαρσάλων καὶ Τρικάλων θ' ἀ καταλάβωσι τὸ ε'. διαμέρισμα, τῶν ὀθωμανῶν ἀποχωρούντων πέραν τῆς νέας ὁροθετικῆς γραμμῆς, ἄλλων δὲ εἰς τὸν Βῶλον καὶ τὴν περὶ τὸν Βῶλον ζώνην. Ἡ Καρδίτσα καταληφθήσεται τὴν 18, τὰ Τρίκαλα τὴν 23, ἡ Καλαμπάκα τὴν 24 καὶ ἡ Λάρισα τὴν 31 αὐγούστου. Ὁ Χιδαγὲτ πασᾶς δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν παρὰ τῇ διεθνεί ἐπιτροπῇ Ἕλληνα ἐπίτροπον, ῥητήσατο τὴν συνδρομὴν καὶ προστασίαν τῶν ἑλλή-

νικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν δεκάτων, ἅτινα τυγχάνουσιν ἀποθηκευμένα εἰς διαφορά χωρία τῆς Θεσσαλίας. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, πρὸς ἣν ἀνηνέχθη ἡ αἵτησις αὕτη, διέταξεν ἄμέσως νὰ χρηγηθῇ ὅλη ἡ συνδρομὴ πρὸς τὴν τοιαύτην μεταφορὰν, καὶ γὰρ ἐνεκοινώθη τῷ Χιδαχέτ πασᾷ ἡ διαταγὴ αὕτη τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως.

Τὰς βραχείας περὶ τῆς ὀχυρώσεως τοῦ Δομοκοῦ σημειώσεις, συμπληρῶ ἤδη μετὰ τινα ἐπὶ τόπου μελέτην. Καὶ περὶ τῆς πόλεως καὶ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Δομοκοῦ συμβαίνει ὅ,τι δυστυχῶς συνήθως γίνεται ἐν 'Ελλάδι· ἡ γνῶσις τοῦτέστι τῶν τόπων, τῶν τρωτῶν ἢ ἀτρώτων μερῶν, τῶν ἐρυμνῶν σημείων, τῶν βατῶν λόφων ἢ τῶν ἀβάτων ὁρέων, εἶναι ἀτελεστάτη· καίτοι φρονῶ ὅτι μετὰ τὴν κατάληψιν ἀκριβέστατα τοπογραφικὰ διαγράμματα θὰ σταλῶσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν, οὐχ ἥττον βραχέα ἐπὶ τοῦ Δομοκοῦ, ὡς πόλεως ὀχυρᾶς, ἀποτολμῶ, οὐχὶ ὡς στρατιωτικὸς ἐπιστήμων, ἀλλ' ὡς ἀπλούστατος παρατηρητῆς, μηδεμίαν εἰς τὰς ὀχυρωτικὰς καὶ ἐπιτελικὰς μου γνώσεις ἔχων πεποιθήσιν.

Τὸ Δομοκὸν ἔχει τρεῖς φυσικὰς ἀμυντικὰς ζώνας διὰδοχικῶς αἰρουμένας ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν. Ἡ πρώτη τῶν ζωνῶν τούτων εἶναι τὸ φρούριον τοῦ Δομοκοῦ, ἐπὶ μετρίου πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως καὶ

μετ' αὐτῆς συνεχομένου βράχου ὑψούμενον, εὐδατό-
τερον ἀπὸ τῆς δυτικο-βορείου πλευρᾶς, καὶ καθόλου
εἰπεῖν, μὴ παρουσιάζον σοβαρὰ στρατιωτικὰ πλεο-
νεκτήματα. Αἱ ἐπ' αὐτοῦ εἶναι ἀπλοῦ λακτί-
σματος ὑπόθεσις, οἱ στρατῶνες ἄσημοι, ἡ περιοχὴ
μικρά, καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ κέντρου κυκλοτερὲς πυροβο-
λεῖον, ἐλαχίστας δυνάμενον νὰ προσενέγκῃ ὑπηρε-
σίας, διὰ τὴν ὑποκειμένην αὐτοῦ θέσιν, τὴν γυμνό-
τητα, ἔνεκα τοῦ χαμηλοῦ καὶ ἐλσεινοῦ τῶν ἐπ' αὐ-
τῶν, καὶ τοῦ λίθου ὅστις εἶναι ἡ πρώτη ὕλη τῆς
οἰκοδομῆς, γνωστὸν δ' εἶναι ὅτι ὁ λίθος ἐστὶ κατὰ
πολὺ ὑποδεέστερος τοῦ χόματος, προκειμένου περὶ
πυροβολείων. Ἡ πόλις ὑπόκειται ἀπολύτως εἰς τὸ
φρούριον, ἄνωθεν δ' ἐκτυλίσσεται ὡς τρίγωνον ἐπὶ
λόφων καθιστώντων καὶ τούτων ὄχυράν τὴν πόλιν
τοῦ Δομοκοῦ, εὐκρινῶς δὲ διακρίνει τις τοὺς ἀνθρώ-
πους εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ δύναται ἀσφαλέστατα νὰ
τοὺς γνωρίσῃ καὶ τοὺς σκοπεύσῃ κατὰ προτίμησιν.
Ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ἐπ' αὐτῆς ἐπὶ προχείρῳ ἴστω
κυματίζει ἡ ἐλληνικὴ σημαία, ἀθορύβως ὑψωθείσα,
λόχος δὲ πεζικοῦ φρουρεῖ τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Δομο-
κοῦ, ἥς ἡ φήμη τελευταίως ἐξήρθη εἰς μέγιστον
βαθμόν· ὅστις θὰ διέθρυπτε βεβαίως τὸ φρούριον
εἰάν εἶχεν αἰσθήσεις.

Δευτέρᾳ ζώνῃ εἶναι ἡ ἐγγύτατα τοῦ φρουρίου πρὸς
Μ. σειρὰ τῶν λόφων, οὓς βαθεῖα χαράδρα χωρίζει.

ἀπὸ τούτου. Τὸ ἕκρον πρὸς δυσμὰς σημεῖον τῶν λόφων τούτων, ἐφ' ὧν ἐγείρονται τὰ ὀχυρώματα, καλεῖται «Ντελῆ Ἀχμὰτ» καὶ παρουσιάζει στρατῶνα λιθοκτιστον μετὰ χωματίνης περιβολῆς ἱκανῶς εὐρείας καὶ παχείας. Ὡς μεμονωμένος λαμβανόμενος ὁ στρατὸν οὗτος βεβαίως δὲν εἶναι τι ἀξιόλογον ὡς συμπλήρωμα ὅμως ἀμυντικοῦ σχεδίου καὶ ὀχυρώσεως ἔχει τὴν ἀξίαν του, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι ἐφορεύει καὶ τὴν ΒΔ ἐκβολὴν τοῦ λαιμοῦ, παρὰ τὴν βάσιν τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ Σκάρμυτσα.

Ἀπὸ δυσμῶν βαίνοντες πρὸς ἀνατολὰς ἐπὶ τῶν αὐτῶν κορυφῶν τῶν λόφων, ἀπαντῶμεν δύο ἔτι ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς στρατῶνας. Ὁ μεσαῖος καλεῖται «τῆς Ἀμπάρας» καὶ ὁ ἀνατολικὸς «τῆς Καλ-
λιακόθρας». Εἶναι λίθινοι ἀμφότεροι οἱ στρατῶνες οὗτοι μεταποιηθέντες δι' ὅσων ἐνῆν βελτιώσεων εἰς ὀχυρὰ σημεία, προσφορώτατα εἰς ἄμυναν. Κατὰ τὴν προεκβολὴν τοῦ μεσαίου λόφου εἰς τὴν μεσημβρινὴν αὐτοῦ ἄκραν, ἐπὶ θέσεως καλουμένης «Στοῦ Ρήγα τῇ βρύσι» αἱρεται τὸ ἐπιφοβώτατον τῶν τουρκικῶν ὀχυρωμάτων, λιθοχωμάτινον πυροβολεῖον δεσπόζον τῆς πεδιάδος, τοῦ φρουρίου Δομοκοῦ καὶ τριῶν παραλλήλων στρατώνων. Κατὰ μέσον τῆς περιβολῆς ἐγείρεται εὐρὺς ὀδοντωτὸς λίθινος πύργος, ἐπὶ τοῦ κέντρου τοῦ ὁποίου εὐρεῖα βάσις ἐδέχετο τὸ τηλεβόλον λειτουργοῦν ἀκωλύτως καὶ ἐπὶ σιδηροῦ

δρόμου καθ' ἀπάσας τὰς διευθύνσεις. Ὅσω καὶ ἂν ἦ τις ἀδελφὴ τῆς ὀχυρωματικῆς, ἀμέσως κατανοεῖ ὅτι τὸ πυροβολεῖον τοῦτο θ' ἀπέβαινε πολὺτιμον τοῖς Ὀθωμανοῖς, ἀφοῦ μάλιστα δυτικὴ τις ἐσχάτια πρὸς τὴν Ὀμβριακὴν, «Ψηλὸραχι» καλουμένη καὶ τὸ μόνον σημεῖον ἀφ' οὗ προσεδάλλετο ὁ πύργος καὶ ἡ ἄλλη περιβολή, εἶχε καταληφθῇ καὶ ὀχυρωθῇ ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν. Μόνον ὅταν πρὸ τριετίας ἐξῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς, τὸ ἑλληνικὸν ἐπιτελεῖον, μελετήσαν τὴν τοποθεσίαν, διέκρινε τὴν ἀξίαν τῆς «Ψηλὸραχis» ἣν καὶ κατέλαβε. Μετὰ τὴν ἐπαναστροφὴν τοῦ στρατοῦ οἱ Τούρκοι, ὧν οἱ ὀφθαλμοὶ διηνοίχθησαν ἤδη, ἔσπευσαν νὰ καταλάβωσι καὶ ὀχυρώσωσι τὴν «ράχιν» ταύτην ἀσφαλίσαντες τὸ ἄριστον καὶ χρησιμώτατον τῶν πυροβολείων των.

Τρίτη ἀμυντικὴ ζώνη, καὶ πρώτη ἀπὸ Φούρκας, ἀξιοσημεῖωτος ἐπίσης καὶ ἐπίφοβος, εἶναι τὰ ὀχυρώματα, ἅτινα ἠγέρθησαν ἐπὶ τῶν ράχων «αἱ Γολίναις» τῶν πρώτων ἀπαντωμένων ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Δομοκοῦ, περὶ τὰ 3 ἢ 4 χιλιόμετρα μακρὰν τῆς θέσεως «Μάτι». Τὰ ὀχυρώματα ταῦτα εἶναι μικρᾶς χωρητικότητος ἀλλὰ πυκνὰ, ἐγειρόμενα δὲ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν λόφων, ἐφορεύουσι τῶν πεδίων, ἀπείργοντα πᾶσαν πρόοδον. Παράλειψίς τις ἥτις μοὶ ὑπέδειχθη, καὶ ἦν καὶ ἐγὼ αὐτὸς διέκρινον ἐν τοῖς ὀχυ

ρώμασι τῆς Ἀρτης, προελήφθη ἐν τοῖς τοῦ Δομοκοῦ. Εἶναι δ' αὕτη ἡ κατασκευὴ περιβολῶν καὶ ὀχυρωμάτων κατὰ τὰς κλιτύας τῶν ὑψωμάτων, εἰς τρόπον ὥστε ὅχι μόνον αἱ κορυφαί, ἀλλὰ καὶ οἱ πρόποδες τῶν λόφων νὰ ὑπερασπίζονται. Τὰ ὀχυρώματα πάντα εἶνε ἐντὸς βολῆς ὅπλου, ἡ δὲ δυσχερὴς ἄλωσις ἐνὸς ἐλάχιστον θ' ἀπεκόμιζε κέρδος εἰς τὸν νικητὴν, διότι τὸ πυροβολεῖον θὰ ὑπέκειτο ἐτέρου ὑψηλοτέρου καὶ κειμένου ἐντὸς ζώνης πυροβολήτου.

Τὴν ἀξίαν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Δομοκοῦ ἀποτελεῖ ὡς εἶπον ἡ διττὴ σειρὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἀμυντικῆς ζώνης, ἣτις δὲν εἶναι καὶ ἡ μόνη ἡ δυνάμενη νὰ προσφέρῃ ὑπηρεσίας εἰς τὸν πολιορκούμενον. Ἐν γένει, εἰς Δομοκὸν εὐρίσκει τις προσφορωτάτας πρὸς ἀμυναν τοποθεσίαις, λυομένου δ' ἅπαξ τοῦ ζητήματος τοῦ ἐπισιτισμοῦ, ἡ ὑπόθεσις τῆς ἀλώσεως τοῦ Δομοκοῦ, ὡς οὗτος τελευταίως εἶχεν ὀχλωθῇ, ἀνάγεται εἰς τὴν τάξιν δυσχεροῦς προβλήματος. Τὸ ὕδωρ ἐρχόμενον ἐξῴθεν καὶ δυνάμενον ν' ἀποκοπῇ, παρουσιάζει τὴν μόνην ἴσως, ἀλλὰ καὶ τὴν καιρίαν ἀδυναμίαν τῆς πόλεως. Ὑπάρχουσιν ὅμως φρέατα ἐντὸς τοῦ Δομοκοῦ ἡ δὲ γεωλογικὴ σύστασις τοῦ ἐδάφους καὶ τὰ κοιλώματα, ἅτινα πιθανώτατα θὰ εὐρίσκωνται ὑπὸ τοὺς λόφους, παρέχουσι μεγίστας ἐλπίδας, ὅτι διὰ τῆς τρυπάνης δύναται καὶ ἡ ἀδυναμία αὕτη νὰ τεθῇ ἐκποδὼν.

Παράτολμος θὰ ἦτο ἡ κατὰ μέτωπον προσβολὴ τοῦ Δομοκοῦ, ἐὰν ἐπῆρχετο πόλεμος. Αἱ πρὸς τὴν πεδιάδα ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἔξοδοι καὶ ἀναπτύξεις τοῦ στρατοῦ θὰ ἐκρίνοντο ὡς λυσιτελέστερον δυνάμεναι νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν πολιορκητὴν ἢ ματαιωτάτῃ ἔφοδος μὲ ἀμφίβολον τὴν ἔκβασιν. Οἱ ὀθωμανοὶ εἶχον ἀρκετὰ καλῶς ὀπλίσει τὸν Δομοκόν, οἱ δὲ εὐθύβολοι καὶ ἡσκημένοι Ἀλβανοὶ, ἐὰν τοιαύτην εἶχον φρουράν, θὰ πρέβλαπτον μεγάλως τοὺς ἔξωθεν. Τοιαῦται εἶναι αἱ πρῶται ἐντυπώσεις παρατηρητοῦ, ἀγεύστου πάσης πολεμικῆς τέχνης, ὑπὲρ οὗ ἐπιεικὴς κρίσις τῶν εἰδημόνων ἡμῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἐπιτελῶν ἔσεται ἐφόδιον εὐάρεστον καὶ ἀναπόφευκτον.

Ὁ στρατηγὸς Σοῦτσος ἀναχωρεῖ ἀπόψε εἰς Σοφάδες, ὅπως κάλλιον διαρρυθμίσῃ τὰ τῆς εἰσόδου τοῦ στρατοῦ εἰς Καρδίτσαν. Αἱ φάλαγγες τῶν συνταγματάρχων Καμπάνη καὶ Μακρῇ ἀποτελέσωσι τὴν φρουράν τῆς πόλεως ταύτης, τὰ δὲ τάγματα 14^{ον} καὶ 17^{ον} τοῦ πεζικοῦ μετὰ μιᾶς πυροβολαρχίας, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀρχαιοτέρου τῶν σωματάρχων, θὰ καταλάβωσι, τὴν αὐτὴν μετὰ τῆς Καρδίτσης ἡμέραν, τὰ Φάρσαλα, ἔνθα μεταβήσεται καὶ ὁ ταγματάρχης Ἰσχόμαχος ἀκολουθούμενος ὑπὸ δύο ἰλῶν ἱππικοῦ. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπιτροπὴ ἐξέδωκεν ἤδη καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Ἕλληνα στρα-

τηγὸν τὰς περὶ ἐκκενώσεως δοθείσας ὁδηγίας, οὐδὲν νέον παρουσιαζούσας. Οἱ ὀθωμανοὶ κάτοικοι ἀνεχώρησαν σχεδὸν πάντες ἐκ Δομοκοῦ, ἀλλ' εἶναι ἐλπίς ὅτι θὰ ἐπανακάμψωσι ταχέως εἰς τὰς ἐστίας των. Ὁ στρατηγὸς καλέσας χθὲς τοὺς προκρίτους ἐκ τῶν ὀλίγων ἐνταῦθα, εἶπεν αὐτοῖς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέερνησις διέταξε νὰ παρασχεθῶσιν αὐτοῖς πᾶσαι αἱ εὐκολίαι διὰ τὴν ἐπικειμένην ἐορτὴν τοῦ βαγρὰμίου. Τὸ φρούριον θὰ ρίψῃ κανονιοβολισμοὺς ἐὰν ἐκδηλωθῇ τοιαύτη ἐπιθυμία, αὐτοὶ δὲ οἱ ὀθωμανοὶ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ πυροβολήσωσιν, ἐὰν τοιοῦτον ἔθιμον ἀνάγεται εἰς ἀρχαίας συνηθείας. Οἱ ἐνταῦθα ὀθωμανοὶ εἶναι ἐνθουσιασμένοι μὲ τὴν συμπεριφορὰν τῶν στρατιωτῶν ἡμῶν, συνέδεσαν δὲ καὶ σχέσεις καὶ ἡμεῖψαν προσκλήσεις εἰς γεύματα καὶ διασκεδάσεις. Αἱ περὶ λειποταξιῶν τούρκων στρατιωτῶν φῆμαι φαίνονται πάντως ἀβάσιμοι, καίτοι ἐθρυλλήθη ὅτι ἄτακτοὶ τινες ἐνεφανίσθησαν δῆθεν εἰς τὰς προφυλακὰς τοῦ κατὰ τὴν πεδιάδα καταυλιζομένου ἑλληνικοῦ ἱππικοῦ.

Ἐν Σοφάδαις, 15 αὐγούστου

Κατέλιπον τὸν Δομοκὸν τὸ ἑσπέρας τῆς 13^{ης} τρέχοντος, ἀφοῦ κατεῖδον ὅτι οὐδὲν πλέον ἄξιον μελέτης ἠδύνατο νὰ παρουσιάσῃ διὰ τὸν ἐπειγόμενον ν' ἀπέλθῃ ὁδοιπόρον ἡ πόλις τῶν Θυμακῶν. Ὁ στρατηγὸς Σοῦτσος εἶχεν ἀπέλθει εἰς Σοφάδες, ἐγγὺς τῆς Καρ-

δίτσης, ὅπως ἡρεμώτερον μελετήσῃ τὰ τῆς κατοχῆς, εἰς τὴν πλουσίαν δὲ ταύτην κώμην, τὴν βαρέα φέρουσαν ἔτι τὰ ἔχνη τῆς πρὸ τριετίας δηλώσεως, μετέδχινον καὶ γὰρ, ἐγγίζων πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ β' διαμερίσματος, ὅπερ μετ' ἡμέρας τρεῖς παραδίδοται.

Δύο ἦγον εἰς Σοφάδες ὁδοί· ἡ τοῦ Καραλάρ, καὶ ἡ τῶν Βελισιωτῶν, ἣν καίπερ ἐκτρεπομένην μικρὸν, ἠκολούθησα, ἅτε δὴ ποθῶν νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ στρατόπεδον, ἔνθα ἡ Α'. Ἰππαρχία κατὰυλίζεται μικρὸν ἐκείθεν τοῦ χωρίου παρὰ τὴν θέσιν «Μάτι». Ὁ ἥλιος εἶχεν ἀποκρυβῆ ὀπισθεν τῶν ὀρέων, ὅτε συνήντησα τὰς προφυλακὰς τοῦ στρατοπέδου, περιπολούσας εἰς τὸ πεδῖον μὲ καραδίναν ἀπὸ τῶν νώτων ἡρτημένην, πιστόλιον πολύκροτον εἰς τὰ πλάγια καὶ ξίφος. Καίτοι ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἄγει εἰρήνην ἀπόλυτον πρὸς τοὺς γείτονας, οὐχ ἦττον προνοίας μέτρον ὑπηγόρευσε τὴν λῆψιν ἀπασῶν τῶν προφυλάξεων τῶν ἐν ἀμφιβόλῳ ἐδάφει λαμβανομένων. Εἶδομεν τοὺς προφύλακας καλπάζοντας περὶ τὸ στρατόπεδον καὶ ἠκούομεν τὸν κρότον τοῦ ξίφους, καὶ τὸν γδοῦπον χαλαρούμενον βαθμηδὸν, καθ' ὅσον ἀπεμακρύνοντο οἱ περίπολοι. Ὅτε ἔστημεν τέλους πρὸ τοῦ σκοποῦ τοῦ κεντρικοῦ στρατοπέδου ἦτο νύξ, καὶ οἱ ἐκ τοῦ ἡμερησίου καύματος καταπεπονημένοι ἵππεῖς, ἐφαίνοντο προβάλλοντες ἀπὸ τῶν σκηνῶν καὶ

τῶν ρωγμῶν τῆς μικρᾶς χαράδρας, ἥτις ὑπέρκει-
ται, κατερχόμενοι βραδέως πρὸς τὸ πεδῖον καὶ μετὰ
μικρὸν ἤφανίζοντο ἐντὸς τῶν πτυχῶν τοῦ σκότους
ὅπερ εἶχεν ἀπλωθῆ.

Ὁ ξένος εἶναι πάντοτε δεκτὸς μετ' εἰλικρινοῦς
χαρᾶς εἰς τὰς σκηνάς τοῦ ἑλλήνος στρατιώτου, ὅταν
δὲ συμπέσῃ ὁ ξένος αὐτός νὰ συνδέηται διὰ πολυ-
τίμων δεσμῶν σχέσεων καὶ φιλίας μετὰ τῶν ἀξιο-
ματικῶν καὶ τῶν ὀπλιτῶν, ἡ χαρὰ αὕτη μεταβάλλ-
εται ἀμέσως εἰς ἄκρατον εὐθυμίαν, ὁμοίαν τῇ παρὰ
τῇ οἰκογενειακῇ τραπέζῃ ἐμφανιζομένη. Μὲ ὀλίγα
ἐδέσματα, ἀλλὰ μὲ πλουσιωτάτην καὶ εἰλικρινε-
στάτην τὴν καρδίαν ἐξένισαν ἡμᾶς φίλοι, μεθ' ὧν
ἀνεμνήσθημεν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ὅλως διαφόρων
τέρψεων τῶν παρουσιαζομένων σήμερον εἰς τὸν σκλη-
ρὸν καὶ περιπετιώδη, ἀλλ' ἀγαπητὸν πάντοτε βίον
τοῦ στρατιώτου. Αἱ ἀλλαγαὶ τῶν φυλάκων ὑπέ-
δειξαν ἡμῖν τὴν ὥραν τῆς ἀναπαύσεως· ἡ νύξ εἶχε
προχωρήσει ἀληθῶς, ἀλλ' ὁ χρόνος φεύγει ἀνε-
παισθήτως, ὅταν τὸν διέρχηταί τις ἐν μέσῳ κα-
λῆς καὶ ἐκλεκτῆς ὁμηγύρεως, ἥτις εἰς τὴν εὐγέν-
ειαν τῶν αἰσθημάτων καὶ τὸ ἀτρόμητον θάρρος τῆς
ψυχῆς ἦν τοῦ βαθύτατον συναίσθημα τοῦ κατή-
κοντος καὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀντὶ παντὸς καὶ κατὰ
πάντα ἐκπληρώσεώς του.

Ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ δαμασθῇ τις ὑπὸ τοῦ

ὕπνου, ὅταν, στεγαζόμενος ὑπὸ ἑλληνικὴν πολεμικὴν σκηνὴν, καταυλίζεται εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Θεσσαλίας, ἐφ' ὧν ἀφρόνους εἶχε χύσει τὰς νύμφας καὶ τὰς νηρηίδας αὐτῆς ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ τὸ ὅλον ἔδραφος σπείρει διὰ θαυμασίων ἀλληγοριῶν. Τὴν ἐπανάστασιν τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου ἔτρεπον καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ σκηναί, αἵτινες, ἀναπτυσσόμεναι ἐν ὥρᾳ βαθυτάτης νυκτὸς καὶ σιγῆς, προτελάμβανον μερίζονα ἐπίτασιν καὶ γοητεῖαν. Τὰ βήματα τοῦ παρὰ τὴν σκηνὴν βαδίζοντος σκοποῦ, αἱ φωναὶ τῶν φυλάκων, ὁ ποδοβολητὸς τῶν προφυλάκων, μακρόθεν ἐκπνέων εἰς τὴν γαλήνην τῆς νυκτὸς, καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ τοῦ στρατοπέδου φρουροὶ ἦσαν καὶ μόνα ταῦτα ἱκανὰ νὰ ἀποδιώξωσι τὸν ὕπνον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας, καὶ ὅτε οἱ τὰ πλανώμενα καὶ τὰ σταθερὰ φῶτα τοῦ στρατοπέδου ἀναζητοῦντες ὀφθαλμοὶ ἐκλείοντο τέλος ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ κόπου, ἤχοι φαιδροὶ μουσικῆς καὶ σαλπίγγων διέχυσαν τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἄλκιμον ἀπόφασιν εἰς τὰς καρδίας. Ἐσήμαινε τὸ ἑωθινὸν καθ' ἅπαν τὸ στρατόπεδον, οἱ δὲ στρατιῶται ἀναπηδῶντες ἀπὸ τῶν σκληρῶν στρωμνῶν ὤρων νὰ δροσισθῶσιν, ἐνῶ οἱ ἵπποι ἤρξαντο χρεμετίζοντες καθ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν. Ἡ σκηνὴ ἦτο ἀξιοθαύμαστος· τὴν πρῶην βαθεῖαν σιγὴν εἶχε διαδεχθῇ γοργὴ κίνησις· ἐκεῖ παρετάσσοντο οἱ οὐλαμοὶ, περαιτέρω οἱ ὀπλῖται ἀνε-

πήδων ἐπὶ τῶν ἵππων των, ἀπερχόμενοι εἰς ἐκτέ-
λεσιν ὑπηρεσίας, ὑψηλότερον ἐγίνετο ἀρίθμησης, οἱ
φύλακες τῆς νυκτὸς ἐπέστρεφον, οἱ πρωῒνοι ἀνεχώ-
ρουν, τὸ δὲ στρατόπεδον φωτισθὲν ἤδη ὑπὸ τῶν
πρώτων λάμπσεων τῆς αὐγῆς, ἐφαίνετο ἀπέραντος
κύκλος, ἐν ᾧ ἕκαστος ἐξεπλήρου μερίδα ἐργασίας,
κινουσαν ἐν ὄλῳ τὴν ἀνθρωπίνην ταύτην μηχανήν.

Ἀπὸ τοῦ Δαρμοκοῦ ἄχρι τοῦ στρατοπέδου τοῦ ἵπ-
πικοῦ ἡ ἀπόστασις ἦν δῖωρος, τετράωρος δὲ ἀπὸ
τούτου εἰς Σοφάδες. Ἀπεχαιρέτισα μετ' εὐχαρι-
στιῶν τὸν διοικητὴν κ. Μαυρομιχάλην καὶ τὸ σῶμα
τῶν κυρίων ἀξιωματικῶν, ὅτε δὲ ἐρρίφθην εἰς τὰ
πρῶτα χεῖλη τῆς ἀγούσης εἰς τὴν κώμην ὁδοῦ, ἡ
ἡλιος ἀνεφάνη ὑπερθεῖν τῶν θεσσαλικῶν ὄρεων, χρυ-
σώσας τὰς ὀξείας κορυφὰς πενιχρῶν μιναραέδων, οὕς
ἐσπαρμένους μόλις διέκρινον τῇδε καλκεῖσε μεμονω-
μένους καὶ διὰ μέσου τῶν δένδρων τῶν Κονιαροχω-
ρίων. Ἡ ὁδὸς ἦν ὁμαλὴ, φυσικὴ καὶ κατὰ τὸ πλεῖ-
στον ἀχάρακτος. Εὐρύταται ἐκτάσεις γῆς ἐξικνούμε-
ναι ὅσον καὶ ὁ ὀφθαλμὸς, ἠπλοῦντο δεξιόθεν καὶ ἀρι-
στερόθεν ὅλως ἀκαλλιέργητοι καὶ χέρσοι. Ὅποια
μεταλλεῖα ἔμενον ἀνεκμετάλλευτα δι' ἔλλειψιν χει-
ρῶν καὶ ἀσφαλείας, καὶ πόσον πλοῦτον ἐρριμμένον
εἰς τὴν γῆν ἐκείνην ἀντιπαρήρχετό τις, ἐνῷ μόνον
τὴν χεῖρα εἶχε νὰ ἐκτείνῃ ἐπὶ μίαν τριμηνίαν ὅπως
τὸν συγκομίσῃ! Ἡ γῆ ἦν ἀκανθοσκεπὴς κατὰ μέγα

μέρος, ὑπομέλαινα πανταχοῦ, καὶ ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου τεμαχίου λίθου. Ὅπου συνέπιπτε, ἐγγὺς τῶν χωρίων, νὰ ὑπάρχῃ μικρά τις φυτεία, ἔβλεπέ τις ἀμέσως τὴν ἐπίδοσιν καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ ἐδάφους. Ἡ παραγωγή εἶναι πολλή, ποικίλη, καὶ ἐκλεκτή καὶ ἡ νομή αὐτῇ. μοὶ ἔλεγον, ἐξέχει πασῶν τῶν ἄλλων· διὰ τοῦτο οἱ θεσσαλικοὶ ἵπποι, τρεφόμενοι ἀφθόνως καὶ καλῶς διακρίνονται τῶν ἄλλων. Ἐβλεπέ τις ἀπέραντα πρὸ αὐτοῦ πελάγη γῆς ἀρωσίμου καὶ μακρῆς καὶ ἐθλίβετο ὅτι ἐχάνετο τσοῦτος πλοῦτος, δυνάμενος οὐχὶ νὰ θρέψῃ μέχρι κόρου, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπερπλουτίσῃ πληθυσμοῦς πολλαπλοῦς ἐν τῇ Τουρκίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι.

Ὅτε ὁ ἥλιος ἤρξατο πυρακτῶν τὴν γῆν ἐσθασα εἰς Σοφάδες, ἐνθα πρὸ μικροῦ εἶχεν ἀφ' ἧθ' καὶ ὁ στρατηγός. Εἰς τὸν ἀνώτερον ἡγέτην τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς ἐγένετο ἡ ἐμπρέπουσα δεξίωσις, πολλῶν πολιτῶν ἐξεληθόντων μετὰ σημαίων παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ Σοφαδίτικου ποταμοῦ, ὅστις χωρίζει ἀπὸ τῆς ἄλλης πεδιάδος τὴν κώμην. Χαίρων ἔμαθον τὴν συγκινητικὴν δεξίωσιν, ἥτις ἐγένετο εἰς τὸν στρατόν μας, ὅτε πρὸ τινων ἡμερῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν ζώνην τοῦ β' διαμερίσματος. Εἰς τὸ χωρίον Φίλια, ἀνεξαίρετως τὰ γυναικόπαιδα ἐξῆλθον κρατοῦντα ὑδρίας ὅπως ποτίσωσι τοὺς στρατιώτας, πάντες δὲ οἱ πολῖται ἄθροοι ἐσπευσαν μετὰ σημαίων

καὶ δακρύων, ὅπως δεξιωθῶσι τοὺς ἀδελφούς των.
 Ἀπασαι αἱ οἰκογένειαι κατέθηκαν τοὺς ἄρτους των,
 ὅπως φάγωσι δωρεὰν οἱ στρατιῶται, πλείστοι δὲ
 προσέφερον καὶ τὰ ποιμνιά των ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ
 στρατοῦ. Εἰς Σοφάδες εὗρον γλυκυτέρας τὰς ὄψεις,
 εἰλικρινεστέρους τοὺς τρόπους καὶ τὸ αἶσθημα τῆς
 φιλοξενίας καὶ τῆς ἀγάπης ἐν σχετικῇ τινι ἀκμῇ.

Ἐν Σοφάδες, 10 Αὐγούστου

Εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ κατὰ μῆκος τῆς ἀρχομέ-
 νης ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς Ὁρθρουοῦ Γικνιτσοῦς καὶ τε-
 λευτώσης βορείως κατὰ τὴν ροὴν τῶν ὑδάτων τοῦ
 Πηνειοῦ παρὰ τὸ Ζάρκον, κεῖνται ἐπὶ εὐρυτάτης
 πεδιάδος οἱ Σοφάδες, τερπνὴ καὶ πλουσία κω-
 μόπολις, ἀνήκουσα προγενεστέρως τοῖς χωρικοῖς,
 οὕσα τουτέστι Κεφαλοχώρι, σήμερον δὲ ἰδιοκτησία,
 τουτέστι τσιφλῆκι. Μικρὸν ποτάμιον, ὃ Σοφαδίτι-
 κος καλούμενος, πηγάζον ἀπὸ τῶν θεσσαλικῶν Ἀ-
 γράφων, παρὰ τὸ Σμόκοθον, διαρρέον τὸ πεδῖον, τὴν
 κώμην τῶν Σοφάδων καὶ πλείστα χωρία κείμενα
 ἐπὶ τῆς πεδιάδος βορείως πάντοτε διευθύνσεως, ἐνού-
 μενον δὲ μεταξὺ τοῦ Βλοχοῦ καὶ τοῦ Κορτίκι, καὶ
 δύο ἢ τριῶν ἄλλων ποταμιδίων, ὧν τὸ ἕτερον εἶναι
 ὁ ἀρχαῖος Ἐνιπεὺς, Τσαναρλῆς νομίζω καλούμενος
 σήμερον, ἐκβάλλει εἰς τὸν Πηνειὸν, ὅστις εἶναι οἶονεἰ
 ἡ θάλασσα ἐν ᾗ χύνονται τὰ πλείστα τῶν μεγαλη-
 τέρων ποταμιδίων τῆς Θεσσαλίας.

Ὁ πληθυσμὸς τῶν Σοφάδων κυμαίνεται μεταξὺ διακοσίων πεντήκοντα οἰκογενειῶν ἀπασῶν ἀσχολουμένων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Οἱ δημητριακοὶ καρποὶ, τὸ σησάμιον, ὁ καπνὸς, ὀλίγος ἰνδικὸς κάνναβις, καὶ παντοῖα ἄλλα εἶδη παράγονται ἀφθόνως εἰς τὴν γῆν τῆς Θεσσαλίας, ἣν ἠλόγησεν ἡ φύσις, κατηράσθη ὅμως ὁ ἄνθρωπος. Δὲν ἀρνεῖται τὴν ἐργασίαν του εἰς τὴν γῆν ταύτην ὁ ἄνθρωπος, οὔτε τ'ἀνάπαλιν ἡ γῆ ἀρνεῖται τὴν ἀμειβὴν εἰς τοὺς ἰδρωτάς καὶ τοὺς μόχθους τοῦ ἀνθρώπου. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν παραγόντων τούτων τῆς παραγωγῆς ἥμιλλα ἱκανοποιήσεως καὶ εὐλογίας· τὸ κακὸν κεῖται ἀλλαχόσε, καθῆκον δ' ὑπολαμβάνεται ἡ βραχεῖα ἐξέτασις ἀγροτικού ζητήματος, ὑφισταμένου ἐν Σοφάδες, ἀκμάζοντος δὲ ἐν πολλαῖς κώμαις τῆς Θεσσαλίας καὶ συνδεομένου στενῶς μετὰ τῆς γαλήνης καὶ εὐτυχίας τῶν νέων ἐλλήνων πολιτῶν.

Ὅ,τι ἐρρέθη περὶ Ἀρτης καὶ τῶν διχαζόντων τὴν ἐπαρχίαν ζητημάτων, λεκτέον καὶ περὶ Σοφάδων, ἀλλ' ὑπὸ περιστάσεις βαρυτέρας τῶν ἐν Ἡπείρῳ. Τὸ χωρίον, ὡς εἶπον, ἦν ποτε ἰδιόκτητον, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκόρεστον δίψαν καὶ τὰ δίκτυα τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ περιπλεκέν, κατέστη τσιφλῆκι αὐτοῦ, περιελθὸν εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Στέμματος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀλβανοῦ δεσπότη. Ἐπὶ Σουλ-

τὰν Ἀζίζ πρὸ χρόνων 18, οἱ Σοφάδες μετὰ τριῶν ἄλλων εὐδαιμόνων χωρίων ἐδωρήθησαν ἀπογόνῳ τινὶ τοῦ Ἀλῆ, Ἰσμηλ πασᾶ καλουμένῳ, παρὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ὁποίου πρὸ διετίας ἐπωλήθησαν τῷ γνωστῷ καὶ γενναϊόφρονι Ἕλληνι κ. Γ. Ζαρίφη ἀντὶ 16, 000 λιρῶν, κατανεμηθεισῶν εἰς 11,000 λίρας διὰ τὰς γαίας, 5,000 δὲ διὰ τοὺς οἴκους καὶ τὰς καλύβας τοῦ χωρίου. Τὸ ὅλον τῆς κτήσεως περιλαμβάνει ἑκτασιν κυμαينوμένην ἀπὸ 24 — 25,000 στρεμμάτων γῆς.

Τὰ θολοῦντα τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν κυρίων ζητήματα εἶναι πολλὰ, ἀλλ' ἡ ἐξέτασις των δὲν φαίνεται ἐπίκαιρος οὐδὲ ὀρθὴ ἤδη. Ἀδύνατον ὁμῶς εἶναι νὰ παρίδῃ τις σοβρὰν ἀμφισβήτησιν φλεγμαίνουσαν ἤδη ἐν τῷ χωρίῳ καὶ προοιούσαν εἰς ἐπίφοβον ἀκμὴν, καθόσον παρέρχεται ὁ χρόνος. Ἡ ἀμφισβήτησις αὕτη περιστρέφεται περὶ τὴν κατοχὴν τῶν οἰκῶν καὶ τῶν καλυβῶν, τῶν χωρικῶν διατεινομένων καὶ προσφερομένων ν' ἀποδείξωσι δι' ὅλης τῆς Θεσσαλίας ὅτι αὐτοὶ καὶ οἱ γονεῖς των ἔκτισαν τοὺς οἴκους των, τοῦ δὲ ἐπιστάτου τοῦ νῦν κατόχου, ἥτοι τοῦ κατόχου αὐτοῦ, ἰσχυριζομένου ὅτι μετὰ τοῦ χωρίου ἠγόρασε καὶ τοὺς οἴκους. Οἱ ταλαίπωροι χωρικοὶ, εἰς τὰς δυστυχίας των ὁποίων ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ καμφθῇ τις, ἐνόσω ἐλειτούργει τὸ παρελθὸν καθεστῶς, ἐπνιγον τὰ δάκρυα καὶ

τοὺς στεναγμούς των, διότι ἡ δημοσία δύναμις, ἀρ-
μοδίως διατάσσουμένη, προσεφέρετο εἰς τὸν ἐπιστά-
την τοῦ χωρίου νὰ σωφρονίσῃ δι' ἁλανθάστων μέ-
τρων πάντα ὅστις θὰ ἐτόλμα νὰ ψιθυρίσῃ καὶ ὅτι τὰ
πράγματα ἔχουσι διαφόρως, ἢ ὅπως θέλει καὶ ἀξιοῖ
ὁ ἐπιστάτης. Πρὸ ἐβδομάδος ὁμοῦς ἥλλαξεν ἐπαισ-
θητῶς ἡ θέσις τῶν πραγμάτων. Οἱ χωρικοὶ σχε-
δὸν ἐναγκαλίζονται τοὺς οἴκους ἐν οἷς ἐγεννήθησαν
καὶ ἀνετράφησαν, καὶ ὅπου εἶδον γεννηθέντα τὰ τέκνα
των καὶ θανόντας τοὺς γονεῖς των, ὁμνύοντες δὲ καὶ
ἐπιμαρτυρόμενοι τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀνεξαι-
ρέτως, δηλοῦσιν ὅτι τοὺς οἴκους αὐτῶν τοῦλάχιστον
δὲν θ' ἀφήσωσι ποτε νὰ τοὺς κατὰσχῃ ὁ ἐπιστάτης,
λόγῳ ὅτι περιλαμβάνονται ἐν τῇ ὀλικῇ ἀγορᾷ τοῦ χω-
ρίου. Εἰς πίστωσιν τῶν λόγων τῶν χωρικῶν ἔρχονται
δύο κυρίως γεγονότα, εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμενα διά-
ψευσιν. Τὸ πρῶτον τούτων εἶναι ὅτι δι' ἠθικῆς καὶ
ἀγρίας σωματικῆς ἐκθιάσεως ὁ σημερινὸς ἐπιστάτης
ἐπειράθη νὰ παραπείσῃ τοὺς χωρικοὺς νὰ ὑπογρά-
ψωσιν ἔγγραφον, δι' οὗ νὰ δηλώσωσιν ὅτι οὐδεμίαν ἔ-
χουσιν ἐπὶ τῶν ἰδίῳν οἴκων ἀπαίτησιν. Οἱ χωρικοὶ
ἠρνήθησαν διαρρήδην· ἐδάρησαν σκληρῶς διὰ τοῦτο,
60 δὲ οἰκογενειάρχαι ἀπεδήμησαν πανοικεῖ ἐκ φό-
βου μεταγενεστέρων παρὰ τοῦ ἐπιστάτου κακώσεων
καὶ ὅπως ἀποφύγωσι τὴν ὑπογραφὴν τῆς ἐξευτελε-
στικῆς ἀνεστιότητος καὶ δουλοπαροικίας· τὸ δεύ-

τερον τῶν γεγονότων εἶναι ὅτι διὰ τοῦ Σ. Μητροπολίτου Λαρίσσης, εἰς τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπὶ τοῦ ὑπάγονται οἱ Σοφάδες, προσήνεχθησαν τοῖς χωρικοῖς τρισχίλιαι λίραι, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἐπισήμου αὐτῶν παραιτήσεως ἀπὸ παντὸς δικαιώματος ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν οἰκῶν αὐτῶν. Οἱ χωρικοὶ ἠρνήθησαν μετ' ἀγανακτήσεως, ἐπηκολούθησε δὲ δίκη ἐν Καρδίτῃ, καὶ ὡς συνεχῶς συμβαίνει, ἐν τῇ συγκρούσει δύο ἀνίσων δυνάμεων, ἡττᾶται ὁ ἀσθενέστερος, πολὺ μάλλον ὅταν πόρρωθεν ἀφικόμεναι ὑψηλαὶ διαταγαὶ, διέταξεν τὸν δι' ὅλως ἡρωϊκῶν μέτρων συνετισμὸν ἀπάντων τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι τὰ πράγματα ἔχουσιν ἄλλως ἢ ὅπως ἤθελον οἱ τὰς διαταγὰς προκαλέσσαντες.

Οὕτω σκληρῶς ἐβάρυνεν ἐπὶ τῶν χωρικῶν ἡ ἀνεστιότης καὶ τὸ μὴ ἔχειν κατὰ γράμμα «ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει», ὥστε ἐπιτροπὴ Σοφιδιτῶν ἀπῆλθε μετὰ τὴν τελευταίαν ἀγορὰν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐκλιπαροῦσα τὸν ἀξιότιμον ἀγοραστήν νὰ δεχθῇ τὰς 14,000 λίρας, ἃς ἐπλήρωσε διὰ τὴν ἀγορὰν τῶν γαιῶν τοῦ χωρίου, ν' ἀφεθῶσι τοῖς χωρικοῖς οἱ οἰκοί των, περιέλθῃ δ' οὕτω ὁλόκληρον τὸ χωρίον εἰς τὴν κατοχὴν τῶν χωρικῶν. Ἡ πρότασις τῶν χωρικῶν ἔτυχεν ἀπολύτου ἀρνήσεως. Περίλυποι ὑπέστρεψαν εἰς τὰς ἐστίας των... οὔτε εἰς αὐτὰς, διότι ἦσαν δοῦλοι, ἀνέστιοι, Ἀθίγγανοι οἱ δυ-

στυχεῖς!! ὑπέστρεψαν εἰς τοὺς ἀμφισβητούμενους
 οἴκους των, σιτιζόμενοι διὰ τῶν δακρύων των, ἄ-
 χρις οὐδ' ἑλληνικὸς στρατὸς κατέλαβε τὸ χωρίον.
 Σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ὥρμησαν τότε οἱ μετανα-
 στεύσαντες χωρικοὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τοὺς οἴκους,
 οὓς ἔνεκα τῆς σκληρᾶς διαγωγῆς τοῦ ἐπιστάτου
 ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσιν, ἀλλ' ἡ ράβδος
 τοῦ ἐπιστάτου ὑψωθείσα ἀπειλητικῶς κατεπτόησε
 τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ὄντα, ἅτινα δίκην ποιμνίου
 ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, μὴ προφθάσαντα νὰ καλυφθῶ-
 σιν ὑπὸ τοὺς κυματισμοὺς τῆς ἑλληνικῆς σημαίας.
 Ἄνευ στέγης καὶ ἄνευ ἐλπίδος ἐπλανῶντο εἰς τοὺς
 ἄγρους οἱ νέοι ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλή-
 νων, τρέμοντες εἰς τὰς ἐπανειλημμένας ἀπειλὰς τοῦ
 ἐπιστάτου, παρ' ᾧ καταλύει καὶ ὁ ὕπατος ἀντιπρό-
 σωπος τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ βασιλέως στρατη-
 γὸς Σοῦτσος, ὅτε ἠτύχησαν νὰ ἴδωσι διαναιγομένην
 τὴν πατρικὴν θύραν, καὶ, ἰκέται καθεσθέντες παρὰ
 τὴν ἐστίαν τοῦ ἰδίου ἐαυτῶνοἴκου, νὰ ζητήσωσι παρ'
 αὐτὴν, ὡς ξένοι καὶ ἀνέστιοι ἄσυλον, ἀδυνατήσαντος
 τοῦ μαινομένου ἐπιστάτου νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἐκεῖθεν.
 Δυστυχεῖς δουλοπάροικοι! Πολῖται ἀνελεύθεροι ἐν-
 τὸς ἐλευθέρᾳς χώρας, εἶδον ἐρυθροὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς
 σας ἐκ τῶν δακρύων, περίφοβα καὶ συνωθούμενα τὰ
 τέκνα σας εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἐπιστάτου, ἐπτοη-
 μένας τὰς ὄψεις σας καὶ τινας ἐξ ὑμῶν φέροντας

ἔτι μύλωπας ἐκ τῶν πληγῶν τοῦ ἐπιστάτου, καὶ ἀνεμνήσθην τῶν μαύρων τῆς Γουϊνέας καὶ τῆς σωμα-
τεμπορίας ἣτις κατήσχυνε τὴν ἀνθρωπότητα...!

Νέος Θεσσαλὸς, τῶν Σοφάδων κάτοικος γεωργὸς
μοὶ ἔλεγε μετὰ πόνου χθὲς, ὅτε τὸν εἶδον παρὰ τὸ
χεῖλος τοῦ ποταμοῦ, ἄγοντα μικρὰν ὥραν σχολῆς:
«Τὶ θὰ κάμω ἐγὼ τὸν πατέρα μου καὶ τὴν μάνα
μου, ὅταν αὐριοῦν μὲ πάρουν στρατιώτῃ; Ἐγὼ τοὺς
ζῶ μὲ τὰ χέρια μου. Ἐάν ὁ ἀφέντης (διὰ τοῦ ὀνό-
ματος τούτου διακρίνουν τὸν κύριον τοῦ χωρίου),
ἐάν ὁ ἀφέντης ἰδεῖ ὅτι δὲν εἴμεθ' ἡμεῖς πλέον χρήσιμοι,
θὰ μᾶς διώξῃ καὶ ἀπὸ τὰ σπήτια μας, διότι καὶ
αὐτὰ λέγει ὅτι εἶναι δικά του, ἐνῶ εἶναι δικά μας·
ποῦ νὰ πάγω τὴν μάνα μου χωρὶς σπίτι;» Μοῦ ἤλ-
θον δάκρυα εἰς τὴν λογικὴν καὶ παθητικὴν πα-
ρατήρησιν τοῦ Θεσσαλοῦ καὶ ὅτε ἀνελογίσθην τί
πάσχει ὁ δυστυχὴς οἰκογενειάρχης ὅστις, θνήσκων,
ἐν τῇ κλίνῃ τοῦ θανάτου, βλέπει πέραξ αὐτοῦ τὴν
σύζυγον καὶ τὰ μέλλοντα ὄρφανά του, ἅτινα ἀφίνει
εἰς τὸν κόσμον ἄνευ στέγης καὶ ἄνευ ἡμίσεως στρέμ-
ματος γῆς, ἥσθάνθην ὅλην τὴν ἀδικίαν τῶν ἀνθρώ-
πων καὶ κατηράσθην τοὺς νόμους, τοὺς ἀδίκους νό-
μους, οἵτινες τοιαύτην ὀδυνηρὰν καὶ ἐνιαχοῦ κτη-
νώδη ἀνισόττητα ἱδρυσαν μεταξὺ λογικῶν ὄντων, τέ-
κνων τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτῆς πατρίδος.

Πλειστάκις ἀνέφερον ἀνωτέρω τὸ ὄνομα «ἐπι-

στάτης», εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι αἱ περὶ τοῦ κυρίου
τούτου ἐντυπώσεις τῶν ἀναγνωστῶν δὲν τυγχάνου-
σι τὸ παράπαν εὐχάριστοι. Ἐπεθύμουν ν' ἀπέφευ-
γον πᾶσαν περιπτώσιν ἐναμίξεως ὀνομάτων καὶ πάν-
τα ἔπαινον ἢ ψόγον, εἰς καθαρὰν ἀφήγησιν ἀνα-
λίσκόμενος. Δὲν δύναμαι ὅμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου
νὰ μὴ ὑψώσω τὴν φωνήν μου ὑπὲρ τῶν ἀτυχῶν Σο-
φιδιτῶν καὶ κατὰ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἐνταῦθα
ἐπιστάτου τοῦ γενναίου κ. Γ. Ζαρίφη, ἐν ἀγνοίᾳ
τοῦ ὁποῖου καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποῖου βλαπνύ-
ζουσι τοὺς κατοίκους τῶν Σοφιδῶν. Ὁ ἐπιστά-
της οὗτος, οὗτινος ἐκ συγκαταβάσεως ἀποσιωπῶ τὸ
ὄνομα, ἀπέβη ὀχληρότατος καὶ αὐθαδέστατος τυ-
ραννίσκος. Ἀσικῶν ἀπόλυτον καὶ ἀνεξέλεγκτον ἐξου-
σίαν, ἐχρήσατο αὐτῇ ἐπὶ κακῷ, μισούμενος ὑπὸ τῶν
χωρικῶν ἀνεξαιρέτως, καὶ τὸ χεῖριστον, κινδυ-
νεύων νὰ καταστήσῃ μισητὸν, ἀγαπητὸν εἰς τὸν ἐλ-
ληνικὸν κόσμον ὄνομα, μεθ' οὗ συνδέεται μέγα μέρος
τῆς πνευματικῆς κινήσεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀφοῦ ἡ
φωνὴ τῶν χωρικῶν δὲν φθάνει ἄχρι τοῦ κ. Ζαρίφη, ἡ
φωνὴ τῆς δημοσιογραφίας, ἥτις δὲ φοβεῖται τὴν ρά-
βδον τοῦ ἐπιστάτου γνωστοποιεῖ εἰς τὸν κύριον τῶν
Σοφιδῶν, ὅτι ἡ κατάστασις ἦν ἐδημιούργησεν εἰς τοὺς
χωρικοὺς ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἐπιστάτου, πρέπει λίαν
συντόνως νὰ κινήσῃ τὴν προσοχὴν του καὶ ἐξαιρέτως
μετὰ τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων. Ὁ ἐπιστάτης

οὗτος, ὑποκαταστήσας ἑαυτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ εἰς τὰς
 χεῖρας τοῦ συγκεντρώσας πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ πᾶ-
 σαν δύναμιν, παρεμβάινει εἰς τὸν δημόσιον καὶ τὸν
 ἰδιωτικὸν βίον τῶν χωρικῶν, ἐκδιάζων αὐτοὺς νὰ
 ἐργάζωνται τὰς Κυριακάς, νὰ μὴ συνάπτωσι γάμους
 ἀπαρέσκοντας, αὐτῷ νὰ ἀρνῶνται τὴν φιλοξενίαν,
 νὰ μὴ εὐρίσκωνται εἰς τὰς ὁδοὺς μετὰ τὴν δύσιν τοῦ
 ἡλίου, νὰ μὴ συνομιλῶσιν ἰδιαιτέρως, νὰ μὴ διέ-
 πωσι τὰ τοῦ οἴκου των αὐτοβούλως, νὰ μὴ τολμῶσι
 νὰ ἔχωσι γνώμην ἰδίαν ἢ σκέψιν, νὰ μὴ λαλῶσι ὅταν
 δὲν θέλῃ, νὰ μὴ βλέπωσι ὅταν τοῦτο τὸν δυσχε-
 στη. Ἀντιγράφων τὸν Λουδοβίκον ἀνέγραψε τὸ «Σο-
 φάδες εἰμι ἐγὼ», καὶ ἐκ τούτου ἀν᾿ χωρῶν, ὑπο-
 κατέστησε τὴν ἐπονειδιστοτέραν δουλείαν, παραβά-
 νων βεβαίως τὰς ὁδηγίας τοῦ κυρίου των. «Ἐγὼ εἰμι
 ἰδῶ», «ἐγὼ εἰμι τὸ πᾶν», «σεῖς δὲν εἴσθε τίποτε»·
 αὐταὶ εἶναι καὶ πρὸς τοὺς χωρικοὺς λέξεις καὶ φράσεις
 τοῦ κ. ἐπιστάτου, ὅστις ἀπετόλμησε καὶ τοὺς οἴ-
 κους των νὰ κρημνίσῃ καὶ ὅστις, καίπερ λαμβάνων
 δικαιώματα διὰ τὴ σχολαῖον, οὐδὲν ἔτι ἐπεχείρησε,
 τιτρώσκων τὴν φήμην τοῦ κ. Χαρίφη εἰς τὴ φωτει-
 νότερον αὐτῆς μέρος. Κύριον μέσον πρὸς διοίκησιν
 τῶν χωρικῶν ἔχει ὁ ἐπιστάτης τὴν γάβδον. Ὅτε μὲν
 δέρων αὐτοὺς προσωπικῶς, ὅτε δὲ δι' ἀξίων συνεργα-
 τῶν καὶ συμβοηθῶν, καὶ ἄλλοτε χρώμενος τούρκους
 στρατιώταις ἐδασκάνιζε τοὺς ἀνθρώπους, ὧν τινες ἔ-

φευγον ὅπως σωθῶσιν ἀπὸ τοὺς ραβδισμοὺς τοῦ ἐπιστάτου. Ἐμαθον πολλὰ ὀνόματα τοιούτων φυγάδων, διέσωσα δὲ εἰς τὴν μνήμην μου ἓν μόνον, τὸ τοῦ Σωτηρίου Κατσίνα, ὅστις φιλότιμος ὢν ἀνὴρ καὶ δαρεῖς ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου δημοσίᾳ, ἔφυγε τὴν γῆν τῶν πατέρων του μετοικήσας εἰς γειτνιαζόν χωρίον. Ὁ ἐπιστάτης οὐδὲ μακρὰν τὸν ἀφῆκεν ἥσυχον, ἀλλὰ πέμψας *νιζάμιδες* ἐνετείλατο αὐτοῖς νὰ ξυλοκοπήσωσι τὸν Κατσίναν, ὅστις, δαρεῖς καὶ πάλιν, ἐγκατέλειψε καὶ οἶκον καὶ οἰκογένειαν καὶ περιουσίαν, καταστάς ἀντάρτης ἐξ ἀπελπισίας, καὶ φονευθεὶς ἔντινι μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν συμπλοκῇ.

Ἐγείρω ἐν ὀνόματι τῆς φιλανθρωπίας θερμὴν φωνὴν ὑπὲρ τοῦ ἀναξιοπαθοῦντος πληθυσμοῦ τῶν Σοφάδων, ἐπιφυλασσόμενος ἅμα ὥς ἐπανέλθω εἰς Ἀθήνας νὰ ἀνακοινώσω λεπτομερέστερον τὰ πράγματα εἰς σεβαστοὺς καὶ ἰσχύοντας φίλους, ὅπως ἐπέλθῃ ταχυτάτῃ θεραπεία τοιούτου ὀνείδους. Τάχα πρέπει ν' ἀπελπισθῶμεν ὅτι ὁ κ. Ζαρίφης θὰ κλείσῃ τὰ ὦτά του εἰς τοὺς ὀλολυγμοὺς τσοῦτων ἀνθρώπων καὶ δὲν θὰ σπεύσῃ φιλανθρωπῶς νὰ θεραπεύσῃ τὰς ὀδυνηρὰς πληγὰς των; Ὁ ἀνὴρ, ὅστις δαπανᾷ ἐτησίως πολλὰς χιλιάδας λιρῶν ὑπὲρ τῆς παιδείας καὶ τῆς ἀγαθοεργίας, θὰ φειδωλευθῇ ἐλάχιστα παραιτούμενος τῶν ἐπὶ τῶν οἰκῶν τῶν χωρικῶν ἁξιώσεών του, καὶ δωρούμενος ζώην, χαρὰν καὶ ἐλπίδα εἰς

τόσους δυστυχείς, ὧν τὸν μέλανα ἄρτον βρέχει τὸ δάκρυον καὶ ἀρτύει ὁ πόνος; Πολλὴν πρέπει νὰ ἔχωμεν πεποίθησιν εἰς τὴν γενναιοφροσύνην τοῦ κ. Ζαρίφη. Πρὸ πάντων ὅμως τὸν ἄκαρδον καὶ μισούμενον τοῦτον ἐπιστάτην εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀντικαταστήσῃ ταχέως, μετριάζων τὰς ἀλγυδόνας τῶν Σοφαδιτῶν, ἴσως δὲ καὶ προλαμβάνων ἐγκυμονομένους ταρχάς. Οὐδεὶς ζητεῖ ἀνεξετάστως νὰ ἐπέλθῃ τοιαύτῃ ἀντικατάστασις. Τοῦναντίον πεφωτισμένη ἔρευνα ἔσεται εὐεργέτημα. Ἀλλ' ὅταν οὐδεμία ἡκούσθῃ οὐδαμοῦ φωνὴ ὑπὲρ αὐτοῦ¹⁾, ὅταν εἰς τὸ ὄνομά του μόνον γενικὸς ἀκούεται ἀλλαλαγμὸς κατάρας καὶ πλατύνωνται ἐξ ἀγανακτήσεως οἱ μυκτῆρες τῶν χωρικῶν, τὸ δὲ πάθος ἐξορυᾷ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς γλώττης, ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ αἰτήσωμεν τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν προσοχὴν

¹⁾ Δῖσθησιν μοὶ ἐπροξένησεν ἡ γενικὴ κατὰ τοῦ ἐπιστάτου καταφορά. Σημειῶ ὅμως πρὸς τιμὴν του, ὅτι οὐδεὶς μοὶ παρέστησεν αὐτὸν ὡς ἀκόλαστον ἢ ἄλλως ἀσεβῆ πρὸς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὰ ἥθη. Ἡ ὁμολογία περὶ τῆς κατὰ τοῦτο χρηστότητος αὐτοῦ, κατ' ἀντίθεσιν τῆς τραχύτητος τῆς ἄλλης συμπεριφορᾶς του συμβάλλει καὶ αὐτὴ εἰς τὴν ἐδραίωσιν τῆς πεποιθήσεώς μου περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν παραπόνων τῶν χωρικῶν, οἵτινες ἐάν κατ' ἄρχὴν ἤθελον νὰ δυσφημήσωσι τὸν ἐπιστάτην, οὐδεμίαν θὰ εἶχον δυσκολίαν νὰ μοὶ παραστήσωσιν αὐτὸν καὶ ὡς ἀνθρωπὸν χαλαρῶν ἡθῶν καὶ ἐκλελυμένον.

τοῦ κ. Ζαρίφη ὑπὲρ τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων πολι-
τῶν, ὧν καὶ αὐτὸ τὸ δημόσιον δίκαιον εἶναι χλεῦθ
καὶ περιέργως εἰς τὰς χεῖρας ἐνὸς κοινοῦ ὀργάνου.

Εἰς ὧρας ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Σοφάδων κεῖται ἡ
κώμη Ματαράγκα προλαμβανουμένη καθ' ἑδὴν ὑπὸ
τῶν χωρίων Μασκολοῦρι καὶ Πύργου Ματαράγκας.
Εἰς τὴν Ματαράγκαν, καίπερ ὑπὸ ὀθωμανῶν φρου-
ρουμένην καὶ τῆς ἀσφαλείας λεγομένης προβλημα-
τικῆς, ἀπῆλθον χθές, τελῶν φόρον εἰς τὸ χωρίον
ὅπερ ἐγένετο ἡ μόνη ὁδὸς ἐν τῷ μέσῳ τῆς μεγά-
λης Σαχάρας, ἣν παρουσίασεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ
1877 καὶ 78. Ἡ ὁδὸς εἶναι δυσχωρὶς καὶ δυστυ-
χῶς τὸ αὐτὸ θέαμα τῆς τελείας ἀποχερσώσεως τῶν
εὐφύρων τόπων παρατηρεῖται εἰς ἀτέρμονας ἀπο-
στάσεις. Μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἔπλεον εἰς θάλασσαν, καὶ
ὅταν, πολὺ μακρὰν, δένδρον τι τυχαίως φῖν ἐπὶ τῆς
πεδιάδος, ἢ τάφρου, ἢ λοφίσκος ἐκκιοῦτο εἰς τὴν
ἀπόστασιν, ἐνόμιζον ὅτι ἦν πλοῖον διατρέχον τὸ εὐ-
ρύτατον πεδῖον, ἐν ᾧ ἐναμίλλως ἠγωνίζετο ἡ Δῆ-
μητρα καὶ ὁ Ποσειδών. Οἱ χωρικοὶ ἐφαίνοντο περι-
διεῖς εἰς τοὺς ἀγρούς, «καλὴ λειθεριὰ» ψιθυρίζον-
τες καὶ ταχύνοντες τὸ βῆμα πρὸς τὴν ἐναντίαν διεύ-
θυνσιν. Ἀριστερόθεν καὶ πρὸς δυσμὰς ἠπλοῦτο σειρὰ
λοφίσκων, ἐφ' ὧν κρατερός συνεκροτήθη τὸν Μάρ-
τιον τοῦ 77 ἀγών, καὶ ὅστις, ὀφείλομεν νὰ τὸ εἴ-
πωμεν, δὲν ἀπέβη κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Πρώτη ἐμοῦ

ἐντύπώσεις, ἅμα ἀφικομένου εἰς τὸ χωρίον ἦτο «πῶς ἐτόλμησε δρᾶξ ἀνθρώπων νὰ κατέλθῃ εἰς το σῦταν ἀνοικτὸν πεδῖον ὑποστᾶσα ἀγῶνα ἐννεακισχιλίων ἀνδρῶν - ακτικῶν μετὰ πυροβολικοῦ καὶ ἵππικου». Ἡ πρώτη μορφή ἥτις ἔλαμψε κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου εἶναι ἀναντιρρήτως ὁ Τερτίππης, ἀπλοῦς λοχίας τότε, ἀνθυπολοχαγὸς εἰς τὸ 6^{ον} εἰζωνικὸν σήμερον, ὅστις ἐξεπλήρωσεν ἀπαραμίλλως τὸ καθήκον του, προκαλέσας ὁμέριστον τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸ σέβας τῶν κατοίκων ¹⁾. Τὸ χωρίον ὑπέστη μείζονα φθοράν τῆς προξενηθείσης ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν ἐν τοῖς χωρίοις Σοφάδες, Πύργου Ματαράγκας κλπ. Σχεδὸν εἶχε κατακαῆ ὁλόκληρον, ἐγκαταλειφθὲν ὑπὸ τῶν χωρικῶν, καθ' ὧν μεγάλῃτεροι συμφοραὶ ἐπεκρέμαντο, ἐκτὸς τῆς δηλώσεως καὶ τῆς ἀρπαγῆς.

Εὖρον τοὺς κατοίκους μιγνύοντας τὴν χαρὰν μετὰ

¹⁾ Μοὶ εἶναι λίαν εὐχάριστον εἶναι δύναμαι εἰς τὴν μὴ κρὰν ταύτην σημείωσιν νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἐν Ματαράγκα ἐκρατύνθη ἐν τὴν πεποῖθητιν ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος δὲν ἀμείβεται πάντοτε διὰ τῆς παραγνώσεως καὶ τῆς λήθης. Τὸ ὅμα τοῦ Τερτίππης ἤκουσα μετ' εὐλογιῶν πανταχοῦ προφερόμενον, πλεῖστα δὲ γυ αἴκας τοὶ ὠμολόγησαν ὅτι τὴν ζωὴν καὶ τὴν κινήτην αὐτῶν περιουσίαν ὤρελλον εἰς τὴν σύνεσιν, τὴν τιμιότητα καὶ τὸ θάρρος τοῦ ἐπεναστάτου Τερτίππης.

τῆς ὀδύνης. Ἀνέμενον τὴν 18^{ην} Αὐγούστου, ἀλλ' ἐν τούτῳ ἔπασχον μεγάλως ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν, οἵτινες διαιρέσαντες κατὰ μῆνας τοὺς ἐγγεῖους φόρους καὶ καθόλου τοὺς φόρους, ἀπῆτουν τὰ δοσίματα τοῦ Αὐγούστου, ἐνῶ οἱ ἀραβόσιτοι, τὰ σησάμια καὶ πολλὰ ἄλλα εἶδη δὲν εἶχον ὥριμάσει, ὅντα εἰσέτι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ χρῆζοντα καλλιέργειας. Ἐάν ἔλεγον εἰς τὸν εἰσπράκτορα ὅτι ἀδίκως ζητεῖ φόρον, ἀφοῦ οὐδεμίᾳ ἐγένετο συγκομιδῇ, ἡ ράβδος ἐλειτούργει ἀκωλύτως, μεθ' ἣν ἤρχετο ἡ φυλακὴ, καὶ τέλος ἐζητεῖτο ἡ πληρωμὴ τοῦ φόρου εἴτε εἰς μετρητὰ εἴτε εἰς σῖτον, ἐνῶ ἐπρόκειτο περὶ ἄλλου εἶδους ἐγγείου παραγωγῆς. Καὶ τὴν Ματαράγκαν καὶ τὰ πλείστα τοῦ Κάμπου χωρία διαιροῦσιν ἀγροτικὰ θέματα, ἱκανὰ νὰ προκαλέσωσι σοβαρῶς τὴν προσοχὴν τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ Ματαράγκα, κτῆσις κατὰ πρῶτον τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ, Βελῆ πασᾶ, εἶναι σήμερον τσιφλίκιον τοῦ Τεφῆκ ἢ μᾶλλον τῶν κληρονόμων γαμβρῶν του, μεθ' ὧν ἀγροτικὰς τινὰς ἀμφισβητήσεις ἔχουσιν ὅλον ἐν οἱ ἀγρόται. Ἀστεῖον μοι ἐφάνη ὅτι εἰς τῶν γαμβρῶν τοῦ Τεφῆκ πασᾶ καὶ κύριος συνεπῶς, μεταπεμφθᾶμενος τοὺς χωρικοὺς ἐνετείλατο αὐτοῖς νὰ καταρτίσωσι κατάλογον τῶν ζημιῶν αἱ ὑπέστησαν παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν ὅπως ἀπαιτήσῃ τὴν ἀποζημίωσιν παρὰ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως. Οἱ χωρικοὶ ἀπήντησαν μετ' ἀσυνήθους θάρρους ὅτι παρὰ

τῶν ἐπαναστατῶν δὲν ἐζημιώθησαν τὸ παράπαν, καὶ ὅτι παρ' ἄλλων πρέπει ν' διαζητηθῇ τοιαύτη ἀποζημίωσις, ἧς ἄλλως αὐτοὶ παραιτοῦνται.

Χαίρω ὅτι τελεία ὁμόνοια διακρίνει τοὺς ἑλληνας στρατιώτας καὶ τοὺς ὀθωμανοὺς ἀγρότας καὶ τοὺς ὀπλίτας. Ἐγένετο σύνθετος δι' ἐμὲ θέαμα ἡ θέα ἑλλήνων καὶ ὀθωμανῶν στρατιωτῶν συγκαθημένων, συμπινόντων καρπὸν καὶ ρακὴν, ἐπὶ πᾶσι δὲ διατρανούντων φιλικώτατα αἰσθήματα, ἀτινα γνωρίζω ὅτι ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων εἶναι εἰλικρινέστατα. Πονηροὶ κερδοσκόποι εἶχον σπεῖρει κατ' ἀρχὰς ποικίλας φήμας κατὰ τῶν Ἑλλήνων, παριστάντες αὐτοὺς ὡς αἰμοχαρεῖς καὶ ἀχαλινώτους ὅπως ἐκβιάσῃ τοὺς φιλησύχους Μωαμεθανοὺς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ χωρία των, καταστῶσι δὲ αὐτοὶ κύριοι ἀντὶ εὐτελοῦς τιμήματος. Οἱ ὀθωμανοὶ ἀπατηθέντες κατ' ἀρχὰς διέγνωσαν βραδύτερον τὸν δόλον καὶ ἤδη κατέστησαν προσεκτικώτεροι. Εἶναι ἐνθουσιασμένοι μὲ τὴν νέαν διοίκησιν, τὴν τάξιν, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς αὐτοὺς σεβασμὸν, ὀφείλω δὲ νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἀπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σούτσου ἄχρι τοῦ τελευταίου στρατιώτου, ἀπόλυτον πνεῦμα ἀγάπης καὶ προστασίας τῶν ὀθωμανῶν ἐπικρατεῖ. Εἶναι ταῦτα ἀλήθειαι αἵτινες δύνανται πανταχοῦ νὰ κηρυχθῶσι, χωρὶς οὐδεὶς ποτε νὰ τολμήσῃ τὴν ἀνασκευὴν των. Αὐριον ἀναχωρῶ εἰς Καρδίτσαν, ἔνθα

θ' ἀπελθῇ καὶ ἡ διθυῆς ἐπὶ τῆς ἐκκενώσεως ἐπι-
τροπῇ, ἀναμένων τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν, καὶ πα-
ρατηγῶν τὰς κινήσεις τῶν τούρκων, ὧν αἱ φρουραὶ
ἡραιώθησαν κατὰ πολὺ τελευταίως. Εἶναι χα-
κτηριστικὸν ὅτι ἐντὸς τῆς ἑλληνικῆς ζώνης ἡ ἡσυχία
καὶ ἡ ἀσφάλεια παραμένει ἀδιατάρακτος, ἐνῶ τοῦ-
ναντίαν εἰς τὴν ἑτέραν εἶναι καθολοκληρίαν προ-
βληματική.

Ἐν Καρδίτῃ 18 Αὐγούστου

Τὴν ὥραν καθ' ἣν ἀπηρχόμην τῶν Σοφάδων ἡ
πέριξ πεδιάς ἀντήχει ὑπὸ τῶν ἤχων τῶν σαλπύγ-
γων τῶν ἐλαυνόντων ἐγγὺς τῆς Καρδίτσης σωμά-
των. Αἱ κινήσεις τοῦ στρατοῦ ἐπίτηδες εἶχον δια-
ταχθῇ ἐνωρίς, ὅπως δοθῇ εἰς τοὺς ἄνδρας ὁ ἀναγ-
καῖος χρόνος πρὸς τὴν κατάλληλον συσκευὴν, συν-
τομευθῇ δὲ ἡ ἀπόστασις τῆς χωριζούσης γραμμῆς
τὸ ἑλληνικὸν σύνορον ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ. Πᾶσα ἐπὶ
τὰ πρόσωπορεια τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐχαιρετίζετο
δι' ἀνυποκρίτου χαρᾶς ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἀδιακρί-
τως θρησκείας καὶ γλώσσης, εὐνόητον δ' ἀπέβαινε
τὸ τοιοῦτον αἶσθημα, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν ἑλληνι-
κὴν ζώνην διέκρινε πληρεστάτη τάξις καὶ ἀσφάλεια,
ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ πείρα εἶχεν ἤδη ἀποδείξῃ τὴν ἀδια-
φιλονείκητον χρηστότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ,
περὶ ἧς οἱ ὀθωμανοὶ ἔτρεπον δυστυχῶς ὑποναίας,
διασκεδασθείσας, ἐλπίζω.

Εὐάρεστον καὶ ὀδυνηρὸν ἄμα μοι ἐπροξένησεν αἰσθησιν τὸ θέαμα τῶν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ παλινυστούντων Σοφιδιτῶν, Ματαραγκιτῶν, καὶ πλείστων ἄλλων κατοίκων τῆς πεδιάδος, οἵτινες ἐκπατρισθέντες ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐπανάστασεως καὶ εἰς θάνατον οἱ μὲν, εἰς μακρὰν ὑπερορίαν οἱ δὲ καταδικασθέντες, ἐτήκοντο μακρὰν τῶν ἐστιῶν τῶν, ἃς μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μόνον εἶμαρτο νὰ ἴδωσι πάλιν. Τοιαῦται σκηναὶ ἐνέχουσι πολὺ τὸ τραγικὸν ἠνωμένον μετὰ τοῦ παθητικοῦ, δυσχερῶς δὲ ἡδύνατό - ις νὰ συναντήσῃ ἀδάκρυτον ὀφθαλμὸν εἰς τὴν θέαν τῶν ἀσπασμῶν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ εἰς τὰς ἀναφωνήσεις τοῦ φυγάδος, ἀσπαζομένου τὴν μητέρα του καὶ τὸν οἶκον ἐν ᾧ ἀνεδράφη!

Πᾶσα ἡ ἀπὸ Σοφάδων ἔχρη Καρδίτσης ὁδὸς, περί τὰ 15 στάδια περίπου, παρίστα θέαμα καθ' ὅλοκληρίαν πανηγυρικόν. Τὴν πρωτοπορίαν, συγκειμένην ἐκ δύο λόχων μηχανικοῦ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ λοχαγοῦ κ. Ψαρροδήμου, ὑπεδέχοντο κλαίοντες οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς ἐνδεδυμένοι τὰς στολὰς μετὰ τῶν ἑξαπτερύγων. Ἦτο νύξ ἔτι, καὶ μόλις διέκρινον τοὺς ἐορτάσιμα ἐνδεδυμένους χωρικοὺς μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, παρατασσομένους μετὰ σημαίων πέριξ τῶν χωρίων τῶν, προφωνοῦντας διὰ παθητικωτάτων στροφῶν τοὺς στρατιώτας μας καὶ ἀντιφωνομένους περιπαθῶς ἐπίσης ὑπὸ τῶν

ὀπλιτῶν. Οἱ ζωηρότεροι ἐξήρχοντο ἐνίοτε τῶν τάξεων τῶν, ἀντήλλασσαν ἀδελφικὸν ἀσπασμὸν μετὰ τοῦ πρώτου χωρικοῦ καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν γραμμὴν εὐχαριστημένοι ὅτι ἱκανοποίησαν τῆς ψυχῆς τῶν ἐπιθυμίαν. Σταφυλαὶ εἶχον ἐτοιμασθῇ ὅπως προσενεχθῶσι δωρεὰν τοῖς στρατιώταις, ἀνὰ πάσας δὲ τὰς διευθύνσεις γυναῖκες καὶ παῖδια ἔφερον ὕδωρ εἰς τοὺς ὀπλίτας, ἀφ' ὧν ὁ ἰδρῶς ἔρρεεν ἀδιάκοπος ἀπὸ τοῦ μετώπου μετὰ πλείστης κόνεως μεμιγμένος.

Ὁ ἥλιος τῆς 18^{ης} ἀνέτειλε λαμπρὸς ὅπισθεν τῶν ὄρεων, ὅτε ἡ πρωτοπορεία ἀφίκετο εἰς σταδίου μὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Καρδίτσης. Δίκην μελισσῶν ἐβόμβει περίξ τὸ πλῆθος τῶν χωρικῶν, οἵτινες μετὰ σημαίων ἐγκαταλείψαντες ἀπὸ μακρῶν ἀποστάσεων τοὺς οἴκους τῶν ἤρχοντο νὰ χαιρετίσωσιν ἀδελφοὺς μεθ' ὧν μακρὰ σειρὰ παθημάτων κοινῶν καὶ ἐλπίδων κοινῶν ἐπίσης τοὺς εἶχεν ἐνώσει ἀδιαρρήκτως. Ἐν τῇ πόλει τῆς Καρδίτσης ἐπεκράτει ἔκτακτο κίνησις· οἱ οἴκοι ἐσημαιοστολίζοντο ἐν τάχει, καὶ τοῦτο διότι κατὰ τὴν παρελθοῦσαν νύκτα, ἔνεκεν τῆς ὑστάτης παρουσίας τῶν θηωμανῶν, δὲν εἶχον ἀποτολμήσει νὰ προβῶσιν εἰς οὐδεμίαν τοιαύτην προκαταρκτικὴν ἐργασίαν· θριαμβευτικαὶ ἀψίδες κηρύσσοντο εἰς διάφορα τῆς πόλεως σημεῖα καὶ κλάδοι φηγοῦ καὶ ἐλάτης ἀπὸ τῶν γραφικῶν Ἀγράφου ἄρτι ἀποκοπέντες, περιέβαλον τὰς σανίδας τῶν ἀ-

ψίδων, ἐνῶ τὰ ἄσματα τῶν ἐργατῶν ἐδίδασκον ὅτι
μεγάλῃ ἀλλοίωσις σχέσεων καὶ φρονημάτων εἶχεν
ἀκαριαίως ἐπέλθει. «Γέμησε τὸ μουλαλήρι ἀπὸ κα-
βάλαις», ἔλεγε καταφθάνων ταχὺς θεσσαλὸς ἵππευς,
ὅστις ἐλχύνων ἀπὸ ρυτῆρος, ἐκράτει ἐλληνικὴν ση-
μαίαν καὶ ἔτρεχεν ὡς φρενήρης. «Τὰ τόπια ἐφθασαν
ἀπὸ πίσω, οἱ μηχανικοί... πλάκωσε τ' ἀσκέρι», ἔ-
κουον πανταχοῦ, καὶ ὁ παχὺς κονιορτὸς, ὅστις ἡ-
γεῖρετο ἀπὸ τῆς ἀνατολικομεσημβρινῆς γραμμῆς τῆς
πεδιάδος, ἐδήλου ὅτι τὸ κύριον σῶμα εἶχεν ἀφίχθῃ
ἐντὸς τῆς ζώνης τῆς Καρδίτσας, ἐνθὰ πρὸ 48 ὡ-
ρῶν εἶχον ἀφίχθῃ καὶ οἱ εὐρωπαῖοι ἐπιτροποί. Μι-
κρὸν μετὰ τὴν ἀφίξιν τῆς πρωτοπορείας, δύο τῶν
μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς ἐπεσκέφθησαν τὸν ἐπὶ κε-
φαλῆς ἀξιωματικὸν, ἡ ἐκπλήρωσις ἀπάντων τῶν τύ-
πων ἐγένετο κανονικῶς, καὶ τὴν 7^{ην} ὥραν ὁ στρα-
τὼν τῆς πόλεως καὶ τὸ δικαστήριον ἦσαν εἰς χεῖρας
τῶν ἐλλήνων στρατιωτῶν τῆς πρωτοπορείας, τῶν
Τούρκων τραπέντων τὴν πρὸς τὰ Τρίκκαλα ἄγουσιν.

Τὰς γεννηθείσας ἐν ἐμοὶ ὑπὲρ τῆς Καρδίτσας συμ-
παθείας κατὰ τὴν πρώτην ἐντύπωσιν ἐμεγάλυνε καὶ
ἐκράτυνε ἡ μοναδικὴ ὑποδοχὴ τοῦ στρατοῦ, ἀληθῆς
πανηγυρίς μετ' ὀψews θριαμβευτικῆς. Πῶς νὰ μὴ ἀ-
πονεύμῃ τις σεβασμὸν εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς τὸ
εἰλικρινὲς καὶ κοχλάζον πατριωτικὸν αἶσθημα τοῦ
πληθυσμοῦ τῆς Καρδίτσας; Ἐν στόμα δὲν ἔμεινε

κεκλεισμένοι, ἐν στήθος μὴ κτυπήσαν βία ὅτερον
τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν ἑλληνικῶν
λογγῶν ἐφάνη ἀπαστράπτουσα καὶ κινουμένη εἰς τὸ
πεδῖον. Ἐτελείτο ἱερουργία σιωπηλῇ, καὶ βωμὸς
τῆς τοιαύτης ἱεροτελεστίας ἦν ἡ καρδιά ἐκάστοις
Καρδιτσιώτου.

Μακρὸν κατωτέρω τοῦ ξενῶνος τῆς ἐκκλησίας με-
γαλοπρεπῆς ἀψὶς ἀνέμενε σημαιστόλιστος καὶ γλο-
αζουσα τὴν ὁδὸν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Σημαία
ἐθὶ καὶ ἐκυμάτιζον εἰς τὴν κορυφὴν καὶ τὰς πλευ-
ρὰς τῆς ἀψίδος καὶ ἐπιγραφαὶ ποικίλαι ἐστόλιζον
τὰ κενά, ἅτινα ἐπίτηδες εἶχεν ἀφήσει ὁ ἐργάτης.
Εἰς μίαν τοῦτων ἀνέγνων ἐν συγκινήσει: «Λεβέντε
ἑλληνόπουλα, μὲ ὅπλα στολισμένα, Σας λέγουσιν Κα-
λῶς ἡλθατε, ἀδελφία πονεμένα». Τὸ πεδῖον εἶχε
στρωθῆ δι' ἀνθρωπίνων κεφαλῶν, ὀρθίων εὐτυχῶν
καὶ δ' ἀσημαίων ἑλληνικῶν ὑψηλὰ αἰρομένων καὶ
κυματιζουσῶν ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τοσοῦτων νέων ἑλ-
λήνων καὶ μητέρων ἑλληνίδων. Οὐδεὶς ἐνόεε τί ἐγί-
νετο, οἱ πάντες ὁμῶς ἔβλεπον ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἦν
ἡ αἰτία τῆς λαοβοῆς ἐκείνης, καθ' ἣν αἱ φωναί
«νάτοι, ἐφθασαν, ἔρχονται, στάσπρα εἰν' ντυμένοι
τί ὤμορφοι ποῦ εἶναι, ἐφυγαν οἱ νιζάμιδες», ἐστα-
ροῦντο ὡς πῦρ δίζυγον ἐκχεόμενον ἐκ τῶν ἀπολυ-
θέντων εἰς ἀγαλίνωτον ἐνθουσιασμόν στομάτων τῶν
κατοίκων.

Ἰσταμένη ἐν θέσει ὑψηλῇ ἐπισκοπῶν τὴν ἄπειρον ἐκείνην κίνησιν, ὅτε συνεχῆς κωδωνοκρασίᾳ προῦ- κάλετε τὴν προσοχὴν μου πρὸ τῆν ἐκκλησίαν. Μακρὸς στοῖχος ἱερέων μετὰ φωνῶν, ἑξαπτερῶγων καὶ εἰκό- νων προπορευομένων, ἐφάνη ἐξερχόμενος τοῦ περι- βόλου τῆς ἐκκλησίας καὶ ἤχου φωνῆς γλυκείας καὶ συμπανοῦς ἐχύθησαν εἰς τὴν ἀτμόσφαιρην, μέλπον- τες ἡρώϊκά ἄσματα, εἰς γαληνιαίαν μουσικὴν τονι- σθέντα. Παιδιά, οὐδ' εἰς τὰς θύρας τῆς ἡθῆς προσ- πελάσαντα, λευχειμονοῦντα καὶ ταινίαις κυαναῖς κοσμούμενα καὶ χειροκρατούμενα ἀνὰ δύο, ἐβλάδιζον μετὰ τοὺς ἱερεῖς. Τ' ἄθωα τῶν παιδίων τούτων στό- ματα ἔφαλλον τὰς πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεις καὶ ἐτό- νιζον τοὺς πολεμικοὺς φθόγγους, οὓς πρὸ μικροῦ εἶ- χον ἀκούσει. Ὀλομέταξοι σημαῖαι· διὰ χρυσῶν πα- ρυφῶν κοσμούμεναι, ἐθνικὰ σύμβολα παντοῖα, ση- μαῖαι τῶν συντεχνιῶν τῆς πόλεως Καρδίτσης, ση- μαῖαι τῶν χωρίων, σημαῖαι ἰδιαιτέραι πολιτῶν καὶ ἀγροτῶν, ἐκάλυψαν ἐντὺς μικροῦ τὴν ὁδόν, δι' ἧς ἐ- μελλε νὰ διέλθῃ ὁ στρατός, ἐκτὸς δὲ τῶν παιδίων, χοροὶ ἐκκλησιαστικῶν μουσικῶν τὴν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ψάλλοντες, διέχεον τὴν ἀγαλλίασιν εἰς τὰς συγκεκινημένας ψυχὰς τῶν κα- τοίκων. Προφανῶς ἐωρτάζετο παλιγενεσίαις, ἣν ἀποχρώντως ὑπετύπου τὸ Χριστὸς ἀνέστη, δι' οὗ ἐλυτρώθη ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων.

Δύο ἱεράρχαι, ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Δαρίσης, ἐπίτηδες ἔλθων εἰς Καρδίτσαν ἐκ τῆς Μητροπόλεώς του, καὶ ὁ ἐπίσκοπος Θαυμακῶν, ἐπίτηδες καὶ αὐτὸς ἐκκινήσας ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς του, συνεπλήρουν καὶ ἐμεγάλυνον τὴν μεγαλοπρεπῆ τελετήν. Ἰδοὺ τέλος οἱ πρῶτοι ἄγγελοι τῆς ἀφίξεως τοῦ στρατοῦ. Αἱ κεφαλαὶ κυματίζουσιν, οἱ πόδες ὀρθοῦνται, οἱ μικροῦ ἀναστήματος στενάζουσι, καὶ τὰ αἰσθήματα συγκεντροῦνται ἅπαντα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ὁ χορὸς ἐντείνει τὰς ψαλμωδίας, οἱ παῖδες ἐντείνουνσι τὰ ᾄσματα, αἱ σημαῖαι κινοῦνται, καὶ τὰ στόματα βροντοῦσι σμερδαλέας ζητωκραυγὰς. Ἐλαύνει πρῶτον τὸ πεζικὸν μὲ τὴν μουσικὴν ἐπὶ κεφαλῇς· κλίνουσιν ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται τὰς κεφαλὰς διερχόμενοι πρὸ τῶν εὐλογούντων ἱεραρχῶν, κλίνουσιν αἱ σημαῖαι τῶν ταγμάτων, χαιρετίζουσαι τὰς ἀδελφάς των σημαίας τοῦ λαοῦ, καὶ τὸν Ἐσταυρωμένον. Ὁ λαὸς ἤτον ἀκράτητος, ἀλλὰ καὶ τίς ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ ἑαυτοῦ; Τὸ θέαμα λαοῦ ἐγκαθισταμένου εἰς τοὺς ἡθικοὺς σταθμούς, ὁπότεν εἶχεν ἐκβλήθῃ, ἔσεται ἐπιτηδειότατον εἰς τὴν ἔγερσιν τῶν εὐγενεστάτων παθῶν τῆς ψυχῆς, ἥτις ὑπὸ τῆς θείας αὐτῆς φύσεως ἐλαυνομένη πυθεῖ τὴν χειραφέτησιν. . . Ὁ λαὸς ἔχαιρε καὶ εὐλόγως· ἀνεκτᾶτο τὴν εὐγενεστάτην τοῦ ἀνθρώπου κληρονομίαν, καὶ εὐτυχῶς ὁ λαὸς τῆς Καρδίτσας εἶχε πλήρη τὴν συ-

ναίσθησιν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἠθικοῦ πλούτου, ἐν ᾧ τὴν ὥραν ἐκείνην ἐγκαθίστατο.

Ὁ στρατηγὸς ἐφάνη μετὰ μικρὸν, ὅποτε καὶ ἡ κλίμαξ τῶν ζητωκραυγῶν ἐξηντλήθη κατὰ τοὺς ὑψηλοτέρους αὐτῆς τόνους. Ἀρίππευσεν αὐθωρεὶ ἅμα ἰδὼν τὸν Μητροπολίτην, καὶ προσελθὼν ἠσπάσθη τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν δεξιάν του, ἀκροασθεὶς τοῦ συγκινητικωτάτου λογιδρίου, δι' οὗ ὁ ἅγιος Λαρίσσης προσεφώνησε τὸν ἐθνικὸν στρατὸν μα· Τίς, βλέπων τὴν ὥραν ἐκείνην τὸν Ἑλληνα ἱερέα εὐλογοῦντα τὸν στρατιώτην, δὲν ἀπεκαλύπτετο εὐγνωμονῶν πρὸ τῶν δύο μεγάλων παραγόντων τῆς μερικῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ ἔθνους, καὶ δὲν ἔτρεφε τὴν ψυχὴν του δι' εὐφροσύνων ἐλπίδων ἀτενίζων εἰς τὴν συμβολικὴν ἐκείνην παράστασιν τῆς ἐνώσεως τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ ξίφους; . . .

Ἐν Καρδίτῃ 18 Αὐγούστου νῦν.

Τὸ πᾶν ἐορτάζει σήμερον. Καὶ ὁ θάνατος ὑποκιρᾷ τὸ πένθος αὐτοῦ πρὸ τῆς μεγάλης χαρᾶς ἥτις εὐφραίνει τὸ πλῆθος. Καθ' ἣν ὥραν εἰσῆρχετο εἰς τὴν Καρδίτσαν ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς, ἀνὴρ μέσης ἡλικίας ἀπέθνησκεν, ἀσθενὴς ἀπὸ τινος, τακεὶς ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ παραστῇ εἰς τὸ χαρμύσινον θέαμα. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀσμάτων καὶ τῶν χορῶν, τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ἀσπασμῶν, τῶν δοξολογιῶν καὶ

τῆς χαρᾶς, μικρὰ πένθιμος συνοδεία φαίνεται χω-
ροῦσα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἣτις ἐνεδύθη κυανόλευ-
κον καὶ αὕτη ἐσθῆτα. Πρὸ τῆς νεκρικῆς συνοδίας
φέρεται ἡ ἑλληνικὴ σημαία· ὁ νεκρὸς σκεπάζεται ὑπὸ
τῆς σημαίας, οἱ κρατοῦντες τοὺς φανούς· καὶ τὰ ἐξα-
πτέρυγα φοροῦσι κυανόλευκα, οἱ δὲ ψάλλται καὶ οἱ
ἱερεῖς κηδεύουσι τὸν νεκρὸν, ψάλλοντες τὴν ἀκολου-
θίαν τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὸ Χριστὸς Ἀνάστη.
Οὐδεμία πένθιμος φωνὴ ἐπιτρέπεται νὰ ταράξῃ τὴν
χαρὰν τῶν πολιτῶν καὶ νὰ σκοτίσῃ ποθεινὴν πα-
ραμυθίαν ἀνατείλασεν τέλος. Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλλη-
νες, καὶ οἱ Καρδιτσιῶται Θεσσαλοὶ ἔχουσι σήμερον
τὰ Ἐλευθέρια αὐτῶν, καὶ οὕτω περιπαθῶς τελοῦσι
τὴν τελετὴν των ὥστε ἐμπνέουσι σέβας.

Πᾶς οἶκος μετεβλήθη εἰς θυσιαστήριον. Ὅσοι οἴ-
κοι, τόσαι σημαῖαι ἑλληνικαί. Εἰς τοὺς ὀλίγους ἐξώ-
στας, εἰς τὰ παράθυρα, εἰς τὰς εἰσόδους τῶν οἰκῶν
ἐτοιμάζονται αἱ φωταΐαι τῆς νυκτός. Πενεστάτη
γραῖα γῆρας, ἀναρτᾷ μίαν μόνον κανδήλαν εἰς τὴν
ἐξώθυράν της. Εἶναι τὰ δύο λεπτὰ τῆς γῆρας τοῦ
Ἐξαγγελίου, συγκινοῦντα πλειότερον τὴν ψυχὴν ἢ
τὰ τάλαντα τῶν πλουσίων. Ἀποσκευασθέντες οἱ
στρατιῶται, εἰσρέουσιν εἰς τὰς ὁδοὺς εὐθυμοὶ καὶ
εἰς οὐδὲν λογιζόμενοι τοὺς κόπους τῶν πορειῶν. Τὰ
ἔσματα διαδέχονται τὰς προπόσεις, ἡ τάξις εἶναι
ἀσάλευτος, ἡ χρηστότης καὶ εὐκοσμία τῶν στρατιω-

τῶν ἐκπλήσσει τοὺς πολίτας. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εἰσόδου τῶν Ἑλλήνων, εὐρωπαῖος ἐπίτροπος, εἰδημοκράτος τῆς ἐπιστήμης του, μοι ἐξῆρε τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας καὶ τὸ πολεμικὸν ὕλικόν. Ὑπερεπήνεσε τὸ πυροβολικὸν καὶ τὴν συσκευὴν του, ἐκφρασθεὶς εὐνοϊκώτατα καὶ ὑπὲρ τοῦ ἱππικοῦ μας. Τὸ δεύτερον διοικεῖ ὁ Ἀσπροποταμίτης ταγματάρχης Χατζῆ Πέτρος υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ, τὸ πρῶτον ὁ λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Σχινᾶς, καὶ τὴν ὅλην φάλαγγα ὁ συνταγματάρχης Καμπάνης. Ὁ δὴμαρχος τῆς πόλεως Καχρημὰν βέης ὤρισε τὰ καταλύματα τῆς ἐπιτροπῆς, τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῶν ἀξιωματικῶν. Ἡ πρώτη κατέλυσεν εἰς κάλλιστον οἶκον, τὸν τοῦ ὀθωμανοῦ Χασὰν βέη, ὁ στρατηγὸς εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἰθαγενεοῦ κ. Καζαμπάκκ, καὶ ὁ συνταγματάρχης εἰς τὸν τοῦ Ὀσμὰν βέη. Στρώμα λινῶν καταυχενίων κυματίζει εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως· οἱ περίπολοι, πεζοὶ καὶ ἑφιπποὶ ἐξῆλθον πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως· συνετὸν τὸ μέτρον πλὴν μάταιον. Ἡ τάξις εἶναι ἀσάλευτος, καὶ διὰ τῆς καθόλου συμπεριφορᾶς αὐτῶν οἱ κάτοικοι τῆς Καρδίτσας, δεικνύουσιν ὅτι γνωρίζουσι πάσας τὰς ὑποχρεώσεις αἱ ἐπιβάλλει αὐτοῖς ὁ τίτλος τοῦ ἐλευθέρου πολίτου.

Εἶναι ἤδη νύξ καὶ αἱ βρίθουσιν ὁδοὶ τῆς πόλεως ἀντηχοῦσιν ὑπὸ ἀσμάτων καὶ προσφωνήσεων. Ἡ φωταψία εἶναι γενικὴ καὶ ἀνεξάireτος. Διέρχονται

ἐγγώριαι μουσικαὶ ὑπὸ πολιτῶν ἀκολουθοῦμεναι. Ζητωκραυγάζουσιν ὑπὲρ τοῦ Ἑθνους, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τῆς πατρίδος καὶ τοῦ στρατοῦ. Εἶναι μεσάνυκτα καὶ ἡ ἀπὸ τῆς 7^{ης} ἐσπερινῆς ὥρας καθεύδουσιν πρῶην Καρδίτσα ἀντηχεῖ ἐξ εὐθύμων παιάνων καὶ ζητωκραυγῶν. Οὐδεὶς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ν' ἀναπυθῇ, ἐνῶ πάντες ζητοῦσι νὰ μετὰσχῶσι πάσης ἐθνικῆς διασκεδάσεως. Ἐν τούτοις αἱ φωναὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀποσβέννυνται, καὶ μόνον αἱ κανδηλαὶ καὶ τὰ φῶτα ἀνάπτουσι, χύνοντα ζωηρὰν λάμψιν εἰς τοὺς τέως σκοτεινοὺς δρόμους τῆς Καρδίτσας.

Ἐν Καρδίτῃ 19 Αὐγούστου.

Ἡ πόλις τῆς Καρδίτσας ἐπόθησε νὰ μιμηθῇ τὸν Πολυκράτην. Μὴ ἔχουσα δακτύλιον ὅπως προσφέρει ὡς ἀντιστάθμισμα τοιαύτης χαρᾶς καὶ πρὸς ἱλασμὸν ζηλοτύπου μοίρας προτέφερον ἐκ συμβολῆς τὸ ἄριστον μέρος τῆς ἀγορᾶς αὐτῆς, ἀποτεφρωθὲν διὰ νυκτός. Τὰς περὶ τοῦ πυρὸς διαδόσεις οὐδόλως πιστεύω. Οὐδὲν πιθανώτερον πυρκαϊᾶς ὅταν ἐν μέσῳ ξυλίνων καὶ πεπαλαιωμένων ἐργαστηρίων, ὧν ἡ ὕλη κατέστη ἐκ τῆς πολυχρονιότητος καὶ πυρίτιδος εὐφλεκτοτέρη, ἀνάπτωνται ἀνοικτοὶ φανοὶ καὶ κανδηλαὶ δυνάμεναι νὰ ἐξαικοντίσωσι μικροὺς σπινθηρας. Ὅπωςδὴποτε τὸ λυπηρὸν ἐπεισὸδιον πρὸς στιγμὴν μόνον συνετάραξε τὴν χαρὰν τῆς πόλεως. Ἡ

εὐθυμία ἐπὶ πᾶσι, καὶ τοῦτο συνέτεινεν ὅπως ἐκτιμήσω πλείοτερον τοὺς Καρδίτσιώτας.

Περὶ τὰ 420 ἐργαστήρια ἀπετεφρώθησαν, ἀλλὰ τὰ ἄριστα καὶ πλουσιώτερα. Αἱ ζημίαι, κατὰ τοὺς εὐρυτέρους ὑπολογισμοὺς ἀνέρχονται περὶ τὰς δεκακισχιλίας λίρας· τὰ κτίρια ἦσαν τῶν τούρκων, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐλλήνων. Οὕτω, τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες ἐζημιώθησαν ἀνίσως μὲν, ἀλλὰ ἐζημιώθησαν ὁπωσδήποτε. Διὰ τὴν Καρδίτσαν, τὴν εὐδαίμονα θεσσαλικὴν πόλιν, τοιαύτη ζημία ἔσται μὴδὲν· ἡ ἐργατικότης τῶν κατοίκων, τὸ ἐπιχειρηματικὸν αὐτῶν πνεῦμα, καὶ ὁ πλοῦτος τῆς χώρας, ὑπισχνοῦνται ταχυτάτην τὴν ἀνακαίνισιν καὶ ἀνὼρθωσιν καταστημάτων καὶ περιουσίας, καὶ ἵνα τὸ κακὸν μὴ φαίνεται ἄμικτον καλοῦ, ἡ πυρκαϊά ἔξει τὸ ἀγαθὸν ὅτι θὰ εὐθυγραμμίσῃ τὸ καὲν μέρος, ὅπου λιθόκτιστα ὠραῖα κτίρια θ' ἀνεγερθῶσι βεβαίως ἐντὸς βραχέος χρόνου. Οὐδεὶς ἄνθρωπος ἔπαθε, οὐδεμία ἄλλη εἰς τὴν πόλιν ἐπῆλθε ζημία. Ὁ στρατὸς, καὶ τὸ μηχανικὸν ἰδίως, ἐξεπλήρωσε θαυμασίως τὸ καθήκον του, ἀλλ' ἐμάχετο πρὸς ξύλινα ξηρότατα παραπήγματα πλήρη πετρελαίων, κηρίων, χαρτίων, καπνῶν καὶ ἄλλων ξηρῶν ὑλῶν. Σύρομεν πέπλον ἐπὶ ἐπεισοδίου, ὅπερ αὖριον ἀμέσως λησμονηθήσεται.

Ἐν Καρδίτσει, 20 Αὐγούστου.

Ἄδικοῦσι μεγάλως τὴν Καρδίτσαν οἱ υποθέτοντες

κήπους. Τὰ τρία ταῦτα κεχωρισμένα, οὕτως εἰπεῖν ἀπ' ἀλλήλων τμήματα, συνεχόμενα εἰς ἓν ὅλον ἀποτελοῦσι τὴν πόλιν τῆς Καρδίτσης, ἐπὶ πεδίου ἀπαρμιλλοῦ καὶ πλουσιωτάτου κειμένην, μὲ βάσιν τὰ ἐγγύτατα καὶ ὠραιοτάτα βουνὰ τῶν Ἀγρᾶφων καὶ ἀκτῖνα τὴν ἀπέραντον πεδιάδα, ἣν ὀρίζει ἀνατολικῶς αὐτὸ τὸ πεδῖον, δυτικῶς τὰ ὄρη τῶν Ἀγρᾶφων εἰς διπλὰς μαγικὰς σειρὰς αἰρούμενα εἰς τὰ ὕψη, βορείως ἡ ἄλυσις τῶν ὀρέων Χάσια, καὶ μεσημβρινῶς τὰ βουνὰ τοῦ Δομοκοῦ. Ὀλίγαι πόλεις ἔχουσι τὸ πρόσφορον καὶ γεωγραφικῶς ἐπιτήδειον τῆς Καρδίτσης, ἡ δὲ ὑπόθεσις ὅτι τὸ ὄνομα αὐτῆς ἔλαβεν ἐκ τοῦ «καρδία» δὲν εἶναι ἄστοχος, διότι ἡ Καρδίτσα εἶναι κέντρον, εἰς ὃ εἰσρέει μέγιστον θεσσαλικὸν ἐμπορίον καὶ πάμπολλοι ἰθαγενεῖς καὶ ἔξωθεν πληθυσμοί, ὧν οἱ κυριώτεροι εἶναι οἱ Γκέγκαι καὶ οἱ ποιμένες ἐρχόμενοι νὰ παραχειμάσωσι καὶ ἀφίνοντες εἰς τὴν ἐπαρχίαν μέγα μέρος τῶν νομαδικῶν αὐτῶν προϊόντων, ὧν πρωτεύει τὸ ἔριον καὶ τὰ γαλακτώδη.

Ἐν Καρδίτῃ, καὶ τοι βλέπει τις τὴν σφραγίδι τῆς στασιμότητος, διακρίνει οὐχ' ἥττον τὸν ἄγωνά ὅστις ἐτελείτο ὅπως θραυσθῶσι τὰ δεσμὰ τῆς στασιμότητος ταύτης. Ἐν σχετικῇ ζυμώσει τυγχάνουσι πάντα τὰ ἐπαγγέλματα, ὁμολογῶ δὲ ὅτι ἐξεπλάγην ὅτε παρετήρησα βιενναῖον ζῦθον καὶ ποτὰ

πωλούμενα εἰς πανιοπωλεῖα κάλλιστα ἐφωδιασμένα καὶ ἐκάστου εἵδους, παρέχοντα δὲ οὐχὶ φύρδην μίγδην ποικίλα καὶ ἀνόμοια εἶδη πρὸς πώλησιν, ἀλλ' ὁμογενῇ καὶ συναφῇ. Τὴν σχετικὴν αὐτῆς ἐπίδοσιν ἡ πόλις ὀφείλει ἀναντιρρήτως εἰς τὴν μετὰ τοῦ Βώλου γειτνίασιν καὶ εἰς τὴν συνεχῇ καὶ ἀδιάλειπτον ἐμπορικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐπιμιξίαν, ἣτις ἐνώνει τὸ πολύτιμον τοῦτο ἐπίνειον πάσης τῆς Θεσσαλίας πρὸς τὰ μεσόγαια καθόλου. Τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βώλου, τοῦ θύραθεν τοὔτεστι καὶ διὰ τῆς θαλασσίας ὁδοῦ ἐρχομένου πολιτισμοῦ, διέκρινον καθ' ἅπασαν τὴν μετὰ τῆς πόλεως ταύτης συναλλαττομένην γραμμὴν, κατ' ἀντίθεσιν τῆς μετὰ τῆς Λαμίας ἐπικοινωνούσης, ἣτις διατελεῖ εἰς λυπηρὰν ὁπισθοδρόμησιν. Ἐν τοῖς χωρίοις τοῖς συνδεομένοις δι' οἰωνδήποτε δεσμῶν πρὸς θαλάσσια σημεῖα, εὖρον ἐπίδοσιν, σχετικὴν πάντοτε, κατοίκους μᾶλλον προηγμένους, βιοῦντας ἐπὶ τὸ ἀνετώτερον, ποιοῦντας χρῆσιν καθαρῶν χειρομάκτρων καὶ ἄλλων ἀναποφεύκτων σκευῶν τῆς τραπέζης, ἔχοντας δὲ γνώσεις τινὰς κοινωνικὰς, καὶ συνειδότας τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐγκεντρισμοῦ τῆς προόδου εἰς χώρας, ὧν μόνον τὴν εὐφορίαν θαυμάζει τις, ἐνῶ πλεῖστα ἄλλα οἰκτεῖρει. Ἡ συναίσθησις τοιαύτης ἀνάγκης ἐκ μέρους τῶν ἀγροτῶν εἶναι ἄξιον λόγου ἐφόδιον εἰς τὰς χεῖρας τιμίας καὶ πεφωτισμένης κυβερνήσεως, εὐρι-

σκοῦσης, ἐτοίμην τὴν μάζαν, δι' ἧς σκοπεῖ νὰ οἰκοδομήσῃ, καὶ μὴ ἐχούσης ἀνάγκην νὰ μοχθήσῃ πρότερον καὶ καταναλώσῃ πολλοὺς χρόνους, ἐτοιμάζουσα ὕλην κατ' ἄλληλον.

Τὰ δημητριακὰ πρωτίστως, τὸ σπασάμιον, ὁ καπνὸς, ἡ μέταξα καὶ μικρὰ προϊόντα ὕλοτομίας εἰς τὰς ἐγχωρίους ἀνάγκας δαπανώμενα, ἀποτελοῦσι τὴν ἀσφαλῆ βάσιν, περὶ ἣν ἀναπτύσσεται ἡ ἐμπορικὴ κίνησις τῆς πόλεως. Ἀνὰ πᾶσαν Τετάρτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, μία τῶν εὐρυτάτων πλατειῶν τῆς πόλεως, πληροῦται παντοῦ τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ συνερχομένου εἰς Καρδίτσαν καὶ ἐκθέτοντος εἰς πώλησιν τὰ εἶδη ἐκάστης τοπικῆς παραγωγῆς. Ἐκεῖ βλέπει τις κριθὴν καὶ βρώμην ἀξιόλογον, σίτον ἐκλεκτὸν, καπνοὺς καλλίστους, ἵππους σφριγῶντας. Ἀντὶ 15 λιρῶν ὀθωμανικῶν ἀγοράζει τις καλὸν θεσσαλικὸν ἵππον, μικρόσωμον, καρτερικὸν, ρωμαλέον καὶ νοσημονέστατον. Ἀντὶ 20 ἐπιτυχᾶνει φυσικῶς κρεῖσσονα, ἡ τοιαύτη δ' εὐκολία τῆς προμηθείας σχετικοῦ ἀριθμοῦ ἵππων, ἐντὸς ἥδη τῆς ἐλευθέρας ἑβδομάδος, εἶναι μέγα πλεονέκτημα, ὕπερ μικρὸν ἂν καλλιεργήσῃ ἡ κυβέρνησις θὰ δώσῃ καρποὺς βεβαίως ἀνταξίους τῶν δαπανῶν, αἱ συνεπάγονται τὰ ἵπποφορεῖα. Τάλλα εἶδη τῶν ὑποζυγίων διατελοῦσιν ἐν μοίρᾳ δευτερευούσης. Τὰ ποῖμνια εἶναι πατριαρχικά, καὶ ἀγέλαι πλουσιώταται καὶ ἐκλεκταί, καίτοι δὲ ἡ

ἐπιζωοτία κατελυμάνθη τελευταίως τὴν Θεσσαλίαν ἀπωλέσασαν περὶ τὰς 100,000 προβάτων καὶ ἀγελάδων, τὸ κρέας εἶναι εὐθυνότατον. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην χώραν ἢ ἐν Θεσσαλίᾳ, νοεῖ τις ἀμέσως ὅποια θαύματα παραγωγῆς καὶ δημοσίου πλούτου δύναται νὰ παρουσιάσῃ σῶρων κυβέρνησις, ἐργαζομένη εἰς ἐριθώλακκα γῆν, εὐλογηθεῖσαν ὑπὸ τῆς φύσεως ἀφθόνως. Καίτοι ὁ τόπος εἶναι οὕτω ἀρχιῶς κατωκημένος, ὥστε ἡ ἀναλογία τῶν κατοίκων κατὰ στρέμμα θὰ παρουσιασθῇ μεγάλως χωλαίνουσα, καίτοι πολλὰ ἄλλα ὀλεθρίως ἐπέδρων, ὁ τόπος εὐδαίμωνει, σχετικῶς, καὶ εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ἀνέσεως θὰ φθάσῃ βεβασίως, ἐὰν τύχῃ ἀγαθῆς κυβερνήσεως καὶ δικαίας ἐπιλύσεως ἀγροτικῶν τινῶν διαφορῶν, αἵτινες διακίρουσι τοὺς χωρικοὺς, καὶ ἐφ' ὧν ἀνάγκη μεγάλη νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἡ νέα κυβέρνησις.

Τὸ κλίμα εἶναι ἐκ τῶν εὐκρασιστάτων καὶ ὑγιεινοτάτων. Αἱ συγκοινωνίαι, τακτικαὶ κατὰ τὰς ὥρας τῆς ξηρασίας, πάσχυσι μετὰ τὰς βροχάς, διότι ἡ ἔλλειψις καὶ ἡ κακὴ συντήρησις τῶν ὑπαρχουσῶν ὁδῶν παρακωλύει τὴν ἀπὸ χωρίου ἢ πόλεως μετάβασιν εἰς ἄλλην πόλιν, τῆς γῆς μεταβαλλομένης εἰς πηλὸν καὶ ἰλὸν πάντη ἀπρόσφορον εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἵππου καὶ τοὺς ἡσίοδεῖους τροχοὺς τῆς βοχμάξης. Πᾶσα περιστροφὴ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συγ-

κοινωνίας καὶ τὴν ἐπιχλίκωσιν φαίνεται κοινὸς τόπος, διότι τὸ ζήτημα τῆς συγκοινωνίας κατενοήθη ἤδη ἐν Ἑλλάδι ὅτι ἀνάγεται εἰς τὴν πρώτην σφαῖραν τῶν καθηκόντων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν δήμων. Ἐὰν στρωθῇ δι' ὁδῶν ὁ τόπος οὗτος, καὶ τοῦτο εἶναι εὐχερὲς διότι οὐδὲν κώλυμα παρουσιάζει τὸ ἔδαφος καὶ εἰς οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα τεχνικὰ ἔργα θὰ ἐξαναγκασθῇ ἡ κυβέρνησις καὶ ἐὰν τὴν διακλάδωσιν τῶν ἐπαρχιακῶν καὶ δημοτικῶν ὁδῶν καταστήσῃ χρησιμωτέραν μία σιδηροδρομοῦ προέκτασις, νομίζω ὅτι ἀσφαλές τετα ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς προαγωγῆς τοῦ τόπου· ἡ ἀσφάλεια, ἡ ἀγαθὴ διοίκησις, καὶ τῶν κητοίκων αἱ ἀρεταί, θὰ συμπληρώσωσι τὰ λοιπά.

Ἐν Φαναρίῳ, 21 Αὐγούστου

Ἐκτὸς τοῦ Δομοκοῦ, τοῦ Βώλου καὶ τῶν Τρικκαίων, καὶ ἡ κωμόπολις Φανάριον ἀσφαλίζεται ὑπὸ φρουρίου, ἐπὶ κωνοειδοῦς λόφου αἰρομένου κατὰ τὴν βορειοτέραν προεκβολὴν τῆς χαμηλοτέρας σειρᾶς τῶν Ἀγραφῶν. Ὑπάρχουσι δύο σειραὶ Ἀγραφῶν, ἐνιαίαν ἀποτελοῦσαι ἄλυσιν, ἀλλὰ διακρινόμεναι ἀπ' ἀλλήλων εὐχερῶς· τούτων ἡ μία εἶναι χαμηλὴ, ἐφαπτομένη τῆς πεδιάδος τῆς Θεσσαλίας κατὰ τοῦ πρόποδας αὐτῆς, ἐνῶ ἡ ἑτέρα ὑψηλοτάτη καὶ μάλλον ἀφεστῶσα πρὸς δυσμὰς, χωρίζεται διὰ λαιμοῦ παρ' ᾧ ἔκειντο οἱ ἀρχαῖοι Γόμφοι, οὐ μακρὰν τοῦ

Παμίσου ποταμοῦ. Τὸν μεταξὺ τῶν δύο παραλλήλων ὁρέων σχηματιζόμενον πόρον διαρρέει ὁ ποταμός Πορτιάτης, ὅστις καὶ διαχωρίζει τ' Ἀγραφα ἀπὸ τοῦ Ἀσπροποτάμου, κειμένου πρὸς δυσμὰς τῶν πρώτων. Ὁ Πορτιάτης αὐτὸς ῥέων παραλλήλως τοῦ ἀρχαίου Παμίσου, τανῦν καλουμένου Μπλιούρη, ἐκβάλλει εἰς τὸν Πηνειὸν, ἀφ' οὗ ἀρδεύσῃ προηγουμένως μερία τοῦ πεδίου τῶν Τρικκάλων, ἅτινα ἀπλοῦνται μεγαλοπρεπῶς ἐπὶ τῆς πεδιάδος, στηριζόμενα εἰς τὰς νοτίας ἐσχατίας τοῦ ὄρους Χάσια.

Ἡ ἀπὸ Καρδίτσης εἰς Φανάριον ἀπόστασις εἶναι δῖωρος καὶ μικρὸν πλέον. Ἡ ὁδὸς ἄγει εὐθὺς πρὸς τὸν κῶνον, διήκουσα διὰ ψилоῦ πεδίου, ἀπολήγοντας εἰς τὰς πρώτας χλοερὰς ὑπωρείας τῶν χαμηλῶν Ἀγραφῶν, παρ' αἷς κεῖνται κῶμαι γραφικαὶ ἐνμέσῳ δένδρων καὶ θάμνων κατεσπορμέναι. Αἱ ἔνθεν κακείθεν τῆς ὁδοῦ γαίαι ἐλαχίστην παρουσιάζουσι τὴν καλλιέργειαν, αὐχμηραὶ δὲ κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ γονιμώταται πρᾶγματι, ἀναμένουσι τὸ ἄροτρον νὰ σχίσῃ τὰ σπλάγχνα τῶν, ἀφ' ὧν ἔτοιμος κεῖται ν' ἀπηδήσῃ ὁ πλοῦτος, ὃν γῆν καὶ θάλασσαν σχίζει συνεχῶς ὁ ἄνθρωπος, πλανώμενος μακρὰν ὁπῶς ἀναζητήσῃ.

Ἐὰν ἐξαίρεσθαι τις τὴν ἀπαράμιλλον τοῦ Φαναρίου τοποθεσίαν καὶ τὸ ὄχυρόν, ὅπως δῆποτε τῆς θέσεως, δεσποζούσης δύο πεδίων, τοῦ τῶν Τρικκάλων

καὶ τῆς Κηρυξίσεως, τὸ Φανάριον ἀπομένει ἀσήμεντος· τρώγλη, εἰς τρεῖς διακρουμένη συνοικίαι, τὴν ὀθωμανικὴν πρὸς ἀνατολὰς, τὴν ὀθωμανικὴν ἐπίσης πρὸς δυσμὰς, καὶ τὴν χριστιανικὴν ἀνά μέσον, ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς κλιτύος τοῦ κώνου ἀπλευμένην. Πασῶν τῶν συνοικιῶν τούτων δεσπόζει τὸ φρούριον, προσετὴ βυζαντινὴ μάνδ.α, εὐχερῶς δυναμένη νὰ καταστῇ ἀπρὸς μάχης διὰ τῆς τέχνης, ἐν ᾗ ἐρείπια τεμένους ὀθωμανικοῦ ἀπειλοῦσι αἰφνηδίαν κατὰ πτωσιν, καὶ θολωτὴ πυριτιδικποθήκη στερεὰ καὶ κανονικῇ, παρίσταται ὡς μόνη ἐπισημότης ἐν μέσῳ ἀσήμεων στρατιωτικῶν. Εἰς τὴν ἀρκτικὴν κλιτὺν τοῦ λόφου θν στέφουσιν αἱ βυζαντιναὶ ἐπάλξεις, ἐγείρεται ἄξιος λόγος στρατῶν, εὐρύτατος, τριώροφος κατὰ τὴν βυρείαν πλευρὰν, διώροφος δὲ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν, καὶ μονόροφος κατὰ τὴν μεσημβρινὴν μετὰ δεξικμενῆς πληρουμένης δι' ὑψεῖου ὕδατος, μαγειρίων καὶ μικροῦ κατωτέρω παρὰ τὴν ὁδὸν λουτρῶνος, βυζαντινοῦ ἐπίσης, ὅστις, καίπερ ἀφιστόμενός· πῶς τοῦ στρατῶνος, θεωρεῖται οἶοναί ἐξάρτημα τούτου, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν στρατιωτῶν θφιερωμένος. Ἀπέναντι τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ κείται τὸ φρούριον, ὑψοῦται βουνὸν, τῶν Ἀγραφῶν ἐπίσης, ἐφ' οὗ στρατῶν φρουριοειδὲς δεσπόζων τοῦ κυρίου φρουρίου, καὶ ἐντὸς βολῆς παρκατάσσει τὴν σφηνοειδῆ τάφρον του καὶ τὰς τουφεκοθυρίδας, προα-

επίζων καὶ προσβάλλων ἅμα τὸ φρούριον τοῦ Φαναρίου. Δεξαμεναί, στρατώνες καὶ ἀποθήκαι πολεμικοῦ συμπληροῦσι τὴν μεγάλην καὶ ἐπίκαιρον χρησιμότητα τοῦ στρατῶνος τούτου, ὅστις ἔχει καὶ πυροβολοστάσιον ἐπὶ ζώνης καλυπτομένης δι' ἐπιχώματος. Ἡ θέσις εἶναι στρατηγικωτάτη, ὥς δὲ ἦν ὠχυρωμένη, ἐκρίνετο ὀξυλόγοις ἀφειρητῶς πρὸς παρὰ κώλυσιν πάσης διὰ τῶν οὐρεστικῶν Ἀγρᾶφων εἰσβολῆς εἰς τὸ Φανάριον καὶ εἰς τὸ πεδῖον τῶν Τρικάλων.

Πληθυμὸν τὸ Φανάριον ἔχει περὶ τὰς 400 οἰκογενείας, ὧν αἱ 80 ὀθωμανικαί. Πρωτῶς ἔτι, τὴν 18^{ην} αὐγούστου κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἀπαρτιζομένου ἐκ 4 ταγματῶν πεζικοῦ, συνιστώντων δύναμιν 5,500 ἀνδρῶν, δύο ἰλῶν ἵππικοῦ καὶ δύο κανονιοστοιχιῶν, ὅστις ὑπὸ τῆς διαταγῆς τοῦ συνταγματάρχου Καραϊσκάκη, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Φανάριον, μετὰ τῆς προηγηθείσης καὶ γνωστῆς διατυπώσεως. Ἡ εἰσόδος τοῦ Καραϊσκάκη παρήγαγε συγκίνησιν τινα εἰς τὸ διαμέρισμα, διότι οὐ μακρὰν τοῦ Φαναρίου, εἰς ὥρας σχεδὸν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Ἀγρᾶφων, κεῖται τὸ χωρίον Μυρομμάτι, ὅπερ εἶναι ἡ πατρίς τοῦ ἀθανάτου στρατηλάτου τῆς ἐθνεγερσίας. Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ ἐσπευσαν νὰ ἰδῶσι τὸν υἱὸν τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ, συγκινητικώτατα δὲ ἐπεισόδια διεδραματίσθησαν ἐν Φαναρίῳ, ἰδίως

ὅτε ὑπέργηρος δθωμανὸς Χατζῆ Χουσεῖν Ἀλῆς καλούμενος, παλαιὸς δεσβέναγας τῶν Ἀγράφων καὶ φίλος τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη, ἔσπευσε κλαίων ν' ἀπεικασθῇ τὸν υἱὸν τοῦ φίλου του, ἀποκαλῶν αὐτὸν «παιδί του». Ἕτεροι γνῶριμοι τοῦ στρατηγοῦ ἔτρεξαν ἀθρόοι, ἐλαυνόμενοι καὶ ὑπὸ τῆς δικαίας φήμης τοῦ ὀνόματος, νὰ προσαγορεύσωσι τὸν προῖστάμενον τῆς ἐλληνικῆς φάλαγγος, καὶ ὀλίγιστοι γέροντες πολεμισταὶ τῆς Ἀρχαίας ἀναμνησθέντες τοῦ περιφανοῦς ἀρχηγοῦ των, ἐκινήθησαν νὰ ἴδωσι τὸν υἱόν, οὔτινος βαρεῖα βεβαίως εἶναι τοιαύτη ἐπίζηλος κληρονομία. Ὁ κ. συνταγματάρχης προσηνέχθη ἐξαιρέτως πρὸς πάντας, ὑποχρεώσας διὰ τοῦ τρόπου του Τούρκους καὶ Χριστιανοὺς, καὶ δικαιοῦσας πληρέστατα τοὺς λόγους, οἵτινες ὑπηγόρευσαν τὸν ἐπιτυχῆ αὐτοῦ διορισμὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ φαλαγγάρχου τῶν Ἀγράφων.

Τὸ θεσσαλικὸν Φανάριον ἀσκεῖ ἰσχυρὰν θρησκευτικὴν γοητείαν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανικοῦ τῆς περιοχῆς πληθυσμοῦ, διότι, παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ λόφου ἐθανατώθη ὁ ἱερομόναχος Σεραφεῖμ, ὅστις ἡγίασε, ἐθαυματούργησε, καὶ ἐτίμησε διὰ τοῦ ὀνόματός του πλουσίαν μονὴν ἐπὶ τῶν Ἀγράφων κειμένην. Συνεμερίσθην ὅλας τὰς δοξασίας εὐσεβοῦς πληθυσμοῦ, καὶ δὲν ἀντέτεινον εἰς τὸ πασιφανὲς δεῖγμα μεγάλου σημείου, ὅπερ μοὶ ἔδει-

Ξαν κατακείμενον παρὰ τινὰ κρήνην τῆς κώμης. Τὸ σημεῖον καὶ τὸ δεῖγμα ἦν μέγας κορμὸς πλατάνου πρὸ 300 καὶ ἐπέκεινα χρόνων φυτευθείσης ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν. Ἀκριβῶς τὴν ὥραν καθ' ἣν ἀπεχώρουν ὀριστικῶς τοῦ Φαναρίου οἱ ὀθωμανοί, ἡ πλάττης αὕτη κατέπεσε καὶ τὸν κορμὸν καὶ τοὺς κλάδους τῆς εἶδον κ' αὐτὸ χαμαὶ, κινεῶντας τὴν ἐπίμονον συζήτησιν τῶν σημειολόγων Φαναριωτῶν—τῆς Θεσσαλίας. Ἐκθαμβοὶ ἔμεινα, ὅτε ἐγγιζούσης τῆς ἐσπέρας, εὐρέθην ἐπὶ σημείου, ἀφ' οὗ ἔβλεπον ἀπλούμενα πρὸ τῶν ποδῶν μου τὰ πεδία τῶν Τρικκάλων καὶ τῆς Κροδίτσης, καὶ τὸν ἥλιον χρυσίζοντα τὰ ὄρη τῶν Ἀγρᾶφων καὶ τοῦ Ἀσπροποτάμου. Ὅποῖαι θαυμάσιαι πεδιάδες! Πῶς δύνανται τίς, ζήσας ἐν αὐταῖς νὰ τὰς ἀποχωρισθῇ, χωρὶς ν' ἀφίσῃ τὸ ἥμισυ τῆς καρδίας του, ἀδυνατῶ νὰ ἐννοήσω. Ἀκουσίως ἀνεμνήσθην τοῦ Βααβδὶλ καὶ τῶν Μαύρων, οἵτινες εἰς τοὺς ἀφρικανικοὺς πλανώμενοι τροπικοὺς, ἐστὲν αἶνον εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῆς Γρενάδης καὶ τῶν πεδιάδων τῆς Βαλεντίας. Εἶναι Παρασκευὴ, καὶ ὁ μουεζίνη ψάλλει μεγαλοπρεπέστερον ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ μινάρε τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ἀληθῶς ὁ Θεὸς εἶναι εἰς δι' ὅλα του τὰ πλάσματα, καὶ χριστιανὸς ἐγὼ ἀπεκαλύφθην εἰς τὴν φωνὴν μωαμεθανοῦ, ὑμνοῦντος τὴν παντοδυναμίαν τοῦ κοινοῦ Πατρὸς πάντων τῶν ἀνθρώπων.

Ἐν Καρδίτῃ, 22 Αὐγούστου

Ἐκ τοῦ ὀλίκου ἀριθμοῦ τῶν ὀθωμανῶν κατοίκων τῆς Καρδίτσης, δεκάδες μόνον κατέλειπον προσωρινῶς τὴν πόλιν, ἀπελθούσαι εἰς Λάρισσαν. Ζήτημα εἶναι ἂν ὁ ὀθωμανικὸς τῆς Θεσσαλίας πληθυσμὸς θὰ παραμείνῃ ἐν τῇ χώρᾳ, ἥδη ὁπότε ἐπῆλθεν ἀλλαγὴ καθεστῶτος. "Ο τι ἀνθρωπίνως εἶναι δυνατόν, πρᾶττει ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις πειρωμένη διὰ πάντων τῶν μέσων ν' ἀνακουφίσῃ τὰ τραθέντα αἰσθήματα τῶν Μωαμεθανῶν, διότι ὁ τι καὶ ἂν λεχθῇ, τὸ πραγματικὸν εἶναι ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ βαρέως φέρουσι τὴν μεταβολήν, καὶ τοῦτο εἶναι φυσικόν, ἀφοῦ ἀπὸ δεσποτῶν κατέστησαν πολίται. Ἡ ὑπερβάλλουσα τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως εὐμένεια, ἡ πρόθυμος παροχὴ καὶ ἡ ἱκανοποίησις τῶν κοινοτέρων αἰτημάτων τῶν ὀθωμανῶν κατοίκων, ἡ πληρεστάτη συμμόρφωσις τῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν πρὸς τὰς φιλομωαμεθανικὰς ὁδηγίας τοῦ ὑπουργείου, φαίνεται, τό γε νῦν ἔχον, ὅτι δὲν θὰ βαρύνῃ μεγάλως εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς ἀποφάσεως τῶν νέων ἡμῶν συμπολιτῶν, οἵτινες καίπερ μείναντες ἐν τῇ χώρᾳ, θεωροῦσιν ὅμως ἐκυτοὺς πάντῃ παρρησιᾷ, καὶ ἐξακολουθοῦσι βουλευόμενοι τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἐδάφους, μεθ' οὗ συνεδέθησαν διὰ δεσμῶν προσφιλῶν καὶ ἀναμνήσεων τεσσάρων ἐκατονταετηρίδων.

Δύσκολον εἶναι νὰ ἐξιχνιάσῃ τις κατὰ βάθος πάσας τὰς αἰτίας αἰτινες ἐξωθοῦσι τοὺς Μουσουλμάνους εἰς ἐγκατάλειψιν χώρας, παρ' ἧ εὐρήσουσιν ἀναντιρρήτως πάντα τ' ἀγαθὰ τῆς ἐσότητος καὶ ἰσοπολιτείας. Ἀφοῦ αὐτὸ τὸ ὕλικόν συμφέρον ὕπερ τυγχάνει ὁ ἰσχυρότατος μετὰ τὸ αἶσθημα τῆς πατρίδος καὶ τῆς θρησκείας παράγων τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων δὲν λαλεῖ ἰσχυρῶς εἰς τὴν καρδίαν τῶν Μωαμεθανῶν, προαγόμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι μεταφυσικοὶ οὕτως εἰπεῖν λόγοι, ἠθικὰ κέντρα ἀνώτερα πάσης ὕλικῆς ἐπιβολῆς ὥθοῦσι τοὺς Μωαμεθανοὺς νὰ καταλίπωσι τὰς εὐφόρους γαίας καὶ τὸν σχετικῶς ἄνετον αὐτῶν βίον, ἀντὶ δὲ εὐτελοῦς ἀμοιβῆς ἐκδίδοντες τοὺς ἀγροῦς των νὰ ζητήσωσιν ἄσυλον εἰς ξένην χώραν, ξένοι καὶ μεταξὺ ὁμοφύλων ἔτι καὶ ὁμοθρήσκων. Διότι ὅσην καὶ ἂν ὑποθέσῃ τις ὅτι εὐρήσουσι στοργὴν καὶ ἀδελφικὴν δεξίωσιν οἱ Θεσσαλοὶ ὀθωμανοὶ παρὰ τοῖς ὁμοθρήσκοις των τῆς Τουρκίας, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ ἀμφίβολα ἠθικὰ ὠφελήματα ἅτινα θὰ συγκομίσωσιν ἐκ τῆς μεθ' ὁμοφύλων συμβιώσεως οὐδόλως θὰ ἰσοφαρίσωσι πρὸς τὰς μεγάλας ὕλικὰς ἀπωλείας, αἷς συνεπάγεται τέλειος ἐκπατρισμὸς καὶ πώλησις ἀκινήτων, συνεπλουμένη καθ' ἣν ὥραν ἡ ὕλικὴ τοῦ τόπου εὐημερία εἰς οὐδεμίαν δύναται νὰ ὑπαχθῇ ἀμφισβήτησιν.

Πολὺν πρέπει νὰ διατρίψῃ τις χρόνον ἐν μέσῳ τῶν

ὀθωμανῶν ὅπως διαγνώσῃ κατὰ προσέγγισιν τοὺς λόγους, οἵτινες ἐμβάλλουσιν αὐτοῖς τὸν πειρασμὸν τῆς ἀναχωρήσεως. Τὸ ζήτημα τῆς γενικῆς στρατολογίας φαίνεται μοι λόγος ἀποχρῶν καὶ ἰκανός, διὰ τὴν φύσιν τοῦ ὀθωμανοῦ, νὰ προσωθήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν παραβολωτέραν ἀπόφασιν. Νὰ ταχθῇ ὑπὸ σημαίαν φέρουσαν τὸν σταυρὸν ὁ ὀθωμανὸς τοῦ 1881, διότι περὶ αὐτοῦ καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ μέλλοντος ὀθωμανοῦ ὁ λόγος, εἶναι οὕτω πικρὸν διὰ τὴν ζηλωτὴν αὐτοῦ εὐσέβειαν, ὥστε ἡ ἐπαγωγὴ παντὸς ἄλλου λόγου θὰ ἐκρίνετο περιττὴ, καὶ τὸ ζήτημα θὰ ἐλύετο κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ κωλύματος τούτου, εἰ μὴ ὑπῆρχεν ἡ ἀποτροπὴ τοῦ ἐμποδίου διὰ τῆς τηρήσεως τῆς ὀθωμανικῆς ὑπηκοότητος ὑπὲρ ἧς καὶ ἡ τελευταία σύμβασις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ αὐτοὶ οἱ ἑλληνικοὶ νόμοι ἐπαρκῶς ἐπρονόησαν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον τὸ ἐμπόδιον τοῦτο. Τὸ ζήτημα τῆς οἰκογενείας βαρύνει μεγάλως εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ὀθωμανῶν. . . ἄλλως ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν ἀσάλευτος παραμένει ἡ σφαλερὰ πεποίθησις ὅτι σκληρὰ ἀντίποινα θ' ἀποτίσωσιν διὰ τὰς προγενεστέρους ἐκβιάσεις, καὶ ὅτι οἱ Χριστιανοὶ, ἅπαξ καθιστάμενοι κύριοι τῆς ἀρχῆς, θὰ ἐκτραχηλισθῶσιν εἰς βιαιότητος καὶ ὕβρεις, ὥς ἡ ἔμφυτος καὶ θρησκευτικὴ εὐχισθησίᾳ τῶν ὀθωμανῶν ἀδύνατον εἶναι, οὐχὶ ν' ἀνεχθῇ, ἀλλ' οὐδὲ νὰ φαν-

ταςθῇ καὶν. Ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀφροστῶτος παρελθόν-
τος ἐγείρεται ὡς ἀπειλητικὴ σκιά, μεγεθυνομένη
φοβερῶς πρὸ τῶν ὤψεων τῶν Τούρκων τῆς Θεσσαλίας,
καὶ ἡ δόξα περὶ τῆς ὑποκρισίας καὶ πονηρίας τῶν
ἐλλήνων, ἣν δὲν θέλουσι, μᾶλλον τ' ἀντίθετα τεκμήρια,
ν' ἀποβάλλωσι, ἐμβάλλει αὐτοῖς τὴν ὑπόνοιαν ὅτι εἰς
τὸν μετὰ γενέστερον χρόνον ἀπόκειται ἡ τῶν ἀντι-
ποίνων ἀπότισις, καὶ οὐχὶ νῦν, ὅτε καὶ τῆς Εὐρώπης
οἱ ὀφθαλμοὶ ἀσκοῦσιν ἀστυνομίαν ἐπὶ τῶν καθόλου
σχέσεων τῶν ἐλλήνων καὶ ὀθωμανῶν.

Εὐτύχημα θὰ ᾔητο ἐὰν ἡδύνατο νὰ παρασταθῇ εὐ-
κρινῶς καὶ καταστῇ ψηλαφητὴ ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀ-
τόπου τῶν ὀθωμανῶν ὑποθέσεως καὶ τοῦ ἀβασίμου
τοιούτων ὑπονοιῶν, αἵτινες δὲν ἀφίνουσιν αὐτοὺς νὰ
κατανοήσωσιν ὅτι πάντες οἱ ὀφθαλμοὶ οὗτοι εἶναι πά-
σης βάρους ἐστερημένοι καὶ ἀνεμώλιοι. Δυστυχῶς
δὲν διεβίωσε μεγάλη ὀθωμανικὴ πλειονότης ὑπὸ κυ-
βέρνησιν ἐλληνικὴν, ὅτε εὐχερεστέρα θ' ἀπέβαινε
διὰ τοῦ παραδείγματος, ἡ καταπολέμησις τοιούτων,
δοξασίων. Τῆς Χαλκίδος τὸ παράδειγμα ὀλίγην ἀ-
σχεῖ ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ πνεύματος, ὅπερ
ἀποκλίνειν μεγάλως, καθὸ ἀνατολικόν, εἰς τὴν ὑ-
περβολὴν, πλάττει ὑποθέσεις καὶ κινδύνους φαντα-
στικοὺς ὅλως καὶ ἀπεργαζομένους ζημίας, αἵτινες
ὁμως οὐδόλως ἰσχύουσι νὰ ἀναστείλωσι τὴν ὀρμητι-
κὴν φορὰν τῆς πρώτης αὐτῶν ἀποφάσεως. Ἄν κα-

ταστῇδυνατὸν νὰ κρατήσῃ τις αὐτοὺς ἐπ' ὀλίγα μόνον ἔτη εἶμαι βέβαιος ὅτι τοὺς ἔπεισεν ὀριστικῶς.

Λίαν εὐχάριστον θὰ ᾔηται, ἐὰν οἱ ὀθωμανοὶ τιμώμενοι καὶ ἀγαπώμενοι παραμείνωσιν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὡς διακαῶς ποθοῦσιν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, ἡ κυβέρνησις Αὐτοῦ, καὶ ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, ὅστις ἐν μόνον ἐνθυμεῖται τὴν στιγμὴν ταύτην καὶ πάντοτε, ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ, ὑπήκοοι Ἕλληνες καὶ μὴ καὶ εἰς ἑλληνικὴν γῶραν βιοῦντες, εἶναι συμπολίται καὶ φίλοι, εἰς τὴν ἀγάπην του πρὸ πάντων ἔχοντες δικαίωμα, καὶ εἰς τὸν ἀπόλυτον σεβασμὸν του.

Ἐν Καρδίτῃ, 22 Αὐγούστου

- + Τὴν 2^{αν} ὥραν μ. μ. σήμερον ἀναχωρεῖ εἰς Μεσδάνι ὁ στρατηγὸς Σοῦτσοι, ὅστις αὖριον εἰσέρχεται εἰς Τρίκκαλα, ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ. Ἡ γ'. φάλαγξ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Καμπάνην καὶ ἡ δ'. ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην μεταβήσονται. ἡ μὲν εἰς Μεσδάνι, ἡ δὲ εἰς Μεγάλα Καλύβια, ἐνθα καταυλισθήσονται τὴν νύκτα, ἐνούμεναι δ' αὖριον πρωῒαν, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀρχαιοτέρου συνταγματάρχου Καμπάνη, εἰσέρχονται εἰς Τρίκκαλα. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπνυθύνθη πρὸς τὴν διεθνῇ ἐπιτροπῇ, παρακαλοῦσα αὐτὴν νὰ μεσιτεύσῃ ὅπως κατορθωθῇ ἡ παράδοσις τῆς Πούντας ἐντὸς τῆς ἐβδομάδος. Συνεπεία τῆς παρακλήσεως ταύτης συνῆλθεν εἰς συνε-

δρίξιν ἢ διεθνῆς ἐπιτροπῇ, ἀπεφάσισε δὲ νὰ γράψῃ φιλικῶς, ἀλλὰ λίαν στενῶς τῷ Χιδαγέτ πασᾷ παρκαλοῦσα αὐτὸν προσωπικῶς νὰ διευκολύνῃ ὅτι τάχιον τὴν παράκλησιν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, τάσσουσα προθεσμίαν ἄχρι τῆς 27 Αὐγούστου Ὁ Χιδαγέτ πασᾶς δὲν ἀπήντησεν ἔτι. Σήμερον τὴν πρῶτον ἀπῆλθεν εἰς Τρίκαλα ἡ διεθνῆς ἐπιτροπῇ.

Ἀπὸ Καρδίτσης εἰς Τρίκαλα.

Ὅπως ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ Ἑλλάδι, οὕτω καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας δὲν παραλλάσσουσι μεγάλως ἀπὸ τῶν ἐν γρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Δευκαλίωνος. Τὰ ἔχνη τοῦ τροχοῦ διακρίνει τις ἐπὶ τῆς γῆς τῶν μεσημβρινῶν τμημάτων τῆς χώρας, ἀλλ' εἶναι ἔχνη τροχῶν αὐτοσχεδίων, οὐδεμίαν δυναμένων νὰ ἔχωσιν ἀξίωσιν ἐπὶ τοῦ προσφόρου καὶ τεχνικοῦ. Μόνον αἱ μεταξὺ τῆς Λαρίσσης, τῶν Τρικκαλῶν, τοῦ Βώλου καὶ εἰς τινος δευτερευούσης πόλεως ἡ κόμης συγκοινωνίαι τελοῦνται διὰ περιέργων τῶ σχῆμα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν ἀμαξῶν· ἀλλ' ἡ ἐλαχίστη ἀναλογία, ἣν παρουσιάζουσιν αἱ τακτικαὶ ἀμαξηταὶ ὁδοὶ πρὸς τὴν ἑκτασιν τῆς Θεσσαλίας καὶ τοὺς φυσικοὺς ὁρόμους, δὲν ἐπιτρέπει τὴν σημείωσιν ὅτι ἀληθῶς κέκτηται ὁ τόπος ἄκοπον καὶ ἄμεσον συγκοινωνίαν, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐν ᾧ ῥα χειμῶνος, ἀποβαίνει πρόβλημα ἡ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν μετάβασις ἀμάξης, εἴαν ἡ ὁδὸς, δι' ἧς πρόκειται

νὰ διέλθῃ, δὲν εἶναι ἐστρωμένη διὰ χαλίκων. Τὰ ὑποζύγια εἶναι τὸ προχειρότερον μέσον διὰ τὴν τήρησιν τῶν συγκοινωνιῶν. Ἀντὶ ἐνὸς ταλλήρου ἐμισθοῦ τις ἔππον ἢ ἡμίονον δι' ἐξάωρον καὶ πολλάκις πλειότερον δρόμον, ἀλλὰ σήμερον, μὲ τὴν ὑπερτίμησιν ἣτις ἐπῆλθεν εἰς τὸν τόπον, θὰ δαπανήσῃ διπλάσιον. Εἰς τὴν τάξιν τῶν λεμβούχων καὶ τῶν ἀμαξηλατῶν, οἵτινες εἶναι οἱ αὐτοὶ πανταχοῦ πρέπει νὰ περιλάβῃ τις καὶ τοὺς ἀγωγεῖς ἢ κυρατζίδαίς, ὡς τοὺς ἀποκαλοῦσιν ἐνταῦθα. Πονηροὶ καὶ πανούργοι, εἶναι ἀπληστοὶ κέρδους, ἐπιτηδειότατοι ὅμως κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπιπόνου αὐτῶν ἐπαγγέλματος.

Ἡ ἔλλειψις ἔππων μὲ ἠνάγκασε νὰ μισθώσω ἡμίονον διὰ τὸν ἀπὸ Καρδίτσης εἰς Τρίκκαλα δρόμον μου. Τὸ θεσσαλικὸν ζῶον εἶχε γεννηθῇ μεγάλως εὐαίσθητον καὶ εἰς τὴν ἐπιπολαιότεραν ψαῦσιν τοῦ μικροῦ κλάδου, ὃ ἐκράτουν εἰς χεῖρας· μόλις ἤγγιζον τὰ νῶτα αὐτοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ τᾶχύνη τὸν δρόμον του, πάρχυντα ἀμφοτέροι οἱ ὀπίσθιοι πόδες τοῦ ζώου ἠγείροντο εἰς τὸν ἀέρα, ἐλάκτιζον κατ' ἐπανάληψιν δις, τρίς, τετράκις καὶ πολλάκις πεντάκις εἰς τὸ κενόν, ἐνῶ ὁ ἀναβάτης, εἰς δεινὸν σάλον χερσαίου καραγκιλοῦ εὐρισκόμενος, ἀνεθεμάτιζε τὰς συνηθείας τοῦ ζώου, ἀφιερούμενος ταῦτοχρόνως εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν συνδρομὴν τοῦ ἡμιονογροῦ, ὅστις μακρόθεν ἱστάμενος μετὰ προσοχῆς, ἀπηύθυνε

προτροπὰς μόνον πρὸς τὸ ζῶον, χωρὶς νὰ τολμᾷ νὰ πλησιάζῃ. Ἐξετίμησα μεγάλως τὴν πρόνοιαν ταύτην τοῦ ἡμιονηγοῦ καὶ ἀφεθείς εἰς τὰς συνηθείας τῆς ἡμιόνου οὐδεμίαν τροποποίησιν ἀπετόλμησα καὶ πολὺ ὀλιγώτερον τὴν χρῆσιν τοῦ κλάδου ὃν καὶ ἔρριψα μακρὰν ἐκ φόβου, μήτοι ἐν στιγμῇ λάθους δοκιμάσω πάσας τὰς συνεπειὰς δευτέρου χειρετισμοῦ τοῦ ζώου.

Τὴν Καρδίτσαν χωρίζει ἀπὸ τῶν Τρικκάλων ἑξάωρος ἀπόστασις. Ἄν τις δὲν ἦνε εἰδῆμων τῆς προχείρου ἀναλογίης τῶν ἀποστάσεων εἰς τὰς πεδιάδας, ὑποπίπτει εἰς περιέργους πλάνας ὑπολογίζων εἰς δίωρον μόλις διάστημα, ὅπερ πέντε ὅλας ὥρας χρειάζεται ἵνα διατρέξῃ τις. Ὁ δρόμος εἶναι φυσικὸς καὶ ὁμαλὸς, ἐκτεινόμενος εἰς τὸ πεδίον, οὐτινος μερίζοντες σχετικῶς ἐκτάσεις εἶδον καλλιεργημένας. Ἐξεπλάγην ὅτι τὰς αὐτὰς τραγικὰς ἀφηρητάς, ἃς τινες εἶχον ἀκούσει ἀπὸ τοῦ Δομοκοῦ καὶ ἐντεῦθεν, ἤκουον καὶ ἤδη παρὰ τῶν δυστυχῶν χωρικῶν, ὧν ὁ βίος διήρχετο ἐν πικρίαις καὶ στερήτεσιν, ἄνευ προστασίας, ἄνευ χαρᾶς τινος ἢ ἐλπίδος. Πολὺ πρέπει νὰ παρήκουον εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Υ. Πύλης οἱ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν ἐντεταλμένοι τὴν τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τὴν εἰσπραξιν τῶν φόρων. Ἐάν ἦτο δυνατόν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις νὰ ἐμάνθανε πόσον ἠσέβουν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς οἱ ἴδιοι αὐτῆς ὑπάλληλοι, βεβαίως θὰ κατε-

λαμβάνετο ὑπ' ὀργῆς καὶ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν θὰ ἐδίσταζε νὰ τιμωρήσῃ καὶ ἤδη τοὺς σκληροὺς ὑπηρέτας τῆς, οἵτινες ἐγένοντο δι' αὐτὴν μειζόνων κακῶν αἰτιοί, ἢ οἱ θανασιμώτεροι ἐχθροὶ τῆς. Ἡ ἔκνομος συμπεριφορὰ αὐτῶν εἶχεν ἀποξενώσει ἀπὸ πάσης συμπαθείας τὴν κυβέρνησιν τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἐνῶ αἱ προθέσεις τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἐνδεχόμενον νὰ μὴν ἦσαν κακαὶ, τὰ ὄργανά τῆς, διὰ τῶν ἀκολάστων αὐτῶν διαβημάτων, τὰς παρίστων εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πολλῶν ὡς σκοπούσας τὸν πλήρη καὶ τέλεον ὄλεθρον τῶν χριστιανῶν.

Ἀνέκφραστος ἦτο τῶν ἄγρετῶν ἡ μακαριότης, ἀναμενόντων τὴν διάβασιν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὰ χωρία Μεγάλα Καλόβια καὶ Μεσίδυρι, ὧν τὸ πρῶτον ἀνήκει εἰς τὸν σεβάσμιον ἐρημίτην τῆς Βροσθένης κ. Κ. Ζάππαν, τὸ δὲ εἰς τὸν κ. Χρηστάκην Ζωγράφον, πολλαπλαί ἐτελοῦντο ἐτοιμασίαι, διότι κατὰ μέσον τῶν χωρίων τούτων ἐπρόκειτο νὰ συντελεσθῇ ἡ ἔνωσις τῶν πρὸς τὰ Τρίκκαλα βαδίζουσῶν φαλάγγων. Ἐμαθον μικρὸν κατόπιν ὅτι οἱ στρατιῶταί μας ἔμειναν ὑποχρεωμένοι ἐκ τοῦ τρόπου τῶν χωρικῶν καὶ τῶν ἐπιστατῶν ἀμφοτέρων τῶν χωρίων, παραθεσάντων ἀμνοὺς καὶ ὄρνιθας, τυρὸν, σταφυλὰς καὶ ἄρτον τοῖς ὀπλίταις, παρ' ὧν, ἐπιμενόντων νὰ πληρώσωσιν, οὐδεὶς ἐδέχετο χρήματα. Ἐκύκλωσαν τοὺς ὀπλίτας οἱ χωρικοί, ἡρεύνων περιέρχως

τὸν ὀπλισμὸν τῶν ἔχαιρον εἰς τὴν θέαν τῶν στρατιωτικῶν ἑλιγμῶν, καὶ ἔπασχον εἰδος ἐκστάσεως μὴ τολμῶντες νὰ πιστεύσωσιν ὅτι τὸ «ἀσκέρι ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔπηξε τὸ μουλαλῆκι» εἶναι ἀσκέρι ἑλληνικόν, ἔχον σημαίαν τὸν σταυρὸν ὃν ἐλάτρευον εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν. Περὶ κύκλους ἀξιωματικῶν ἢ ὑπαξιωματικῶν ἱστάμενοι εἰς ἀπόστασιν οἱ χωρικοὶ ἐψιθύριζον μεταξὺ τῶν ἀνοίγοντες μεγάλους ὀφθαλμοὺς καὶ θεωροῦντες ἀτενῶς τὰ παράσημά τῶν. Δὲν ἐνόουν τοὺς βαθμοὺς καὶ ἄπασα ἡ συζήτησις περιεστρέφετο εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ βαθμοῦ, καὶ εἰ δυνατόν τοῦ ἀντιστοίχου παρὰ τούτοις. Εἶναι τζακούσης, ἔλεγεν εἷς, ἀλλὰ τζακούσης χριστιανός, ἔλληνας. Εἶναι μπίμπασης, κολαγασὶ κτλ. Ὁ Καρὰϊσκάκης εἶναι μιρχλάης, ὁ Σούτσος μουσίρης αὐτοὶ εἶναι τοπτσίδες, δεικνύοντες τοὺς ἄνδρας τοῦ πυροβολικοῦ, ἐκεῖνοι σουβαρίδες, δεικνύοντες τοὺς ἵππεῖς κτλ.

Ἐγγὺς τῶν χωρίων τούτων ἡ καλλιέργεια φαίνεται ἀκμαιοτέρα καὶ μᾶλλον συνεχής. Σχετικῶς εὐρὺς ποταμὸς, ὁ τοῦ Μεσδᾶν καλούμενος, ρέει παραλλήλως τῶν χωρίων, διὰ γεφύρας δὲ λιθίνης καὶ καλλίστης ζευγνυόμενος ὑπηρετεῖ τὰς συγκοινωνίας τῆς Καρδίτσης καὶ τῶν Τρικάλων. Ἐντὸς τῶν ρεόντων ὑδάτων τοῦ ποταμιδίου τούτου εἶδον πλουσίας ἀγέλας μελανῶν βουβάλων δροσιζομένων ἀπὸ τῶ

καῦμα τῆς ἡμέρας καὶ βραδέως βαδιζόντων πρὸς τὰς ὄχθας, ὅπου ἕτεραι παμπληθεῖς ἀγέλαι βοῶν καὶ ποίμνια προβάτων ἔβοσκον εἰς πλουσίους λευκὰς μῶνας. Ἀνεμνήσθην τῶν σκηνῶν τῆς Γραφῆς, τῶν πατριαρχικῶν χρόνων, ὅτε οὕτω ἀπλᾶ ἤκμαζον τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ βίος ἔρρεεν ἀθόρυβος, θεώμενος τὰ ὕδατα τοῦ μικροῦ ποταμοῦ ὃν ἐθαύμαζα μετ' ἀπληστίας. Νέαι κόραι τῶν χωρίων, ὡς ἄλλαι Ρεβέκκαι, ἤρχοντο εἰς τὰ φρέατα καὶ τὰς ὄχθας νιάντλησασιν ὕδωρ, δειλότεραι δὲ τῶν συναδέλφων τῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, δὲν ἐπέτρεπον εἰς χριστιανὸν Ἐλεάζαρ νὰ προσέλθῃ παρ' αὐταῖς ὅπως καταπαύσῃ τὴν δίψαν του.

Ἀπὸ τοῦ Μεσθᾶν χωροῦντες βορειοδυτικῶς φθάνομεν ἀνεπαισθήτως εἰς τὰς ὄχθας ποταμοῦ, ἀοράτου τέως, καὶ ἀποκαλυπτομένου αἰφνης ἀπὸ ἀποστάσεως ἐγγυτέρας τῶν ὀχθῶν του. Εἶναι ὁ Πηνειὸς ὁ κάλλιστος τῶν ποταμῶν τῆς Θεσσαλίας, ὁ μέγας διαδραματίζων πρόσωπον εἰς τὰς εἰκόνας καὶ τὰς ἀλληγορίας τῶν Ἑθνικῶν. Ροδοδάφνην δὲν φύονται εἰς τὰς ὄχθας του, οὔτε πλάτανοι ἀποτελοῦσι μουσικὴν ὑπὸ τὰς αὔρας τῆς ἐσπέρας καὶ τοὺς πρωῒνους ἀνέμους. Τὸ μέρος ἐξ οὗ τὸ πρῶτον καταφαίνεται, τῷ ἀπερχομένῳ εἰς Τρίκκαλα, ὁ Πηνειὸς εἶναι χαμηλὸν καὶ ξηρὸν τοιοῦτον δὲ τραυματίζει τὴν φήμην ἐνὸς τῶν διασημοτάτων ποταμῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐξ

οὐ ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νέα ποίησις ἤντλησαν ἐμπνεύσεις ἐξόχους καὶ ὑψηλὰς.

Ἀπὸ τοῦ Πηνειοῦ ἄχρι Τρικκάλων, ἡ ἀπόστασις εἶναι ὥρας. Ἐντὸς δένδρων πρασίνων καὶ σκιερῶν ἀπλοῦται ἡ κυριωτάτη αὕτη πόλις τῆς Θεσσαλίας, διαρροεμένη ὑπὸ τοῦ Τρικκαλινοῦ, τοῦ ἀρχαίου Λιθαίου, καὶ ἀντλοῦσα ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου πεδίου τῆς πάντας τῆς εὐζωίας τοὺς πόρους. Τὰ ὕδατα ἀφθονοῦσι πανταχοῦ, ὅσω δὲ προχείρως καὶ ἂν σκάψῃ τις ἀνευρίσκει ἀξιόλογον ὕδωρ μετ' ἀφθονίας ἀναβλύζον ἀπὸ τῆς γῆς.

Ἐν Τρικκάλαις, 23 Αὐγούστου

Τὴν νύκτα τῆς 22^{ας} πρὸς τὴν 23^{ην} ἡ πόλις τῶν Τρικκάλων διῆλθεν ἐν ἀγωνίᾳ καὶ ποθητῇ προσδοκίᾳ. Τέλος τὴν πρωΐαν ἡ πόλις ἐξύπνησεν ἐν σπουδῇ, καίτοι δὲ εἶναι Κυριακὴ, βλέπει τις ὅμως ὅτι τὰ εορτάσιμα ἐνδύματα τῶν γυναικῶν, τῶν ἀνδρῶν αἱ κατάλευκοι λινοστολαὶ, ἡ ἀπόλυτος καθαριότης ἥτις στίλβει ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς παραστάσεως ἀπάντων τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἀψύχων τῶν Τρικκάλων, δὲν ἐγένετο μόνον ἕνεκα τῆς ἡμέρας ἥτις ἀναμimνήσκει εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος.

Οἱ τελευταῖοι ἤχοι τῶν τουρκικῶν σαλπικῶν, σημαίνουσιν σύναξιν, διεσκεδάσθησαν ἤδη εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν, ἀλλὰ παραδόξως οἱ ἀόριστοι τῶν Τρικ-

καληνῶν φόβοι δὲν ἐξερριζώθησαν ἔτι ἀπὸ τὰς καρ-
 δίας των. Ἡ ἀγγελία ὅτι αἱ πρῶται προφυλακαὶ
 τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ διήλθον τὸν Πηνειὸν κατευ-
 θυνόμεναι πρὸς τὴν πόλιν των ἐπενήργησεν ἡρωϊ-
 κῶς, καὶ πάντα τὰ αἰσθήματα ὑπενέδωκαν πλέον
 εἰς τὴν χαρὰν καὶ τὸν ἀχαλίνωτον ἐνθουσιασμόν.
 Ἀπὸ τῶν πέριξ χωρίων καὶ τῶν μακρὰν ἤρχοντο ὅ-
 μιλοι χωρικῶν, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου γεγραμ-
 μένον ἐπὶ τῆς σημαίας, εὐθυμοὶ δὲ καὶ σὺν γυναιξὶ
 καὶ τέκνοις δισσπεύροντο παρὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς πό-
 λεως, ἀμφισβητοῦντες μικρὰν θέσιν εἰς τοὺς προ-
 κατόχους, διότι ἀπὸ βεθείας νυκτὸς, καὶ σχεδὸν
 κρύφα, χωρικοὶ καὶ ἄστοι κατῆλθον ὅπως ἐγκαί-
 ρως τοποθετηθῶσι. Ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ συγκινηθῇ
 τις εἰς τὴν θέαν τοιαύτης πανηγυρικῆς τελετῆς,
 καθ' ἣν τὰ λαμπρότατα τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν πε-
 ριβλήθεισαι αἱ χωρικαί, καὶ πλεῖσται γαλουχοῦσαι
 τὰ τέκνα των, ἐξήγουν εἰς τοὺς παῖδας τὴν ἀξίαν
 τῆς ἡμέρας ταύτης.

Περὶ τὴν 7^{ην} ὥραν τὸ πλῆθος κατέστη πυκνότα-
 τον· ἡμφισβῆται τις βῆμα πρὸς βῆμα τὴν διάβασιν,
 καίτοι δὲ εἴμεθα ἐπὶ πεδιάδος ἢ κυκλοφορίαδὲν ἦτον
 εὐκολος. Ὅλα τὰ Τρίκκαλα κατῆλθον ἵνα ὑπο-
 δεχθῶσι τοὺς ἀδελφούς των, καὶ μετὰ τῶν Τρικκά-
 λων ὅλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ κατὰ σημαίαν τόπου
 καὶ ἄδων. Ταχεῖς ἑφιπποὶ, σημαίας κρατοῦντες καὶ

ἄλλα σύμβολα, ἐφέροντο ἀπὸ ρυτῆρος, ἐπιδείξιν τῆς ἱππικῆς αὐτῶν τέχνης ποιούμενοι, ἢ ὡς ἀγγελιαφόροι τῶν σωματείων χρησιμεύοντες ἔχαιρον ὅτι τελοῦσιν ὑπηρεσίαν εἰς ἐθνικὴν περιωπὴν ἀναγομένην. Αἱ φρουρὰν ἐλλὰ τῶν ἐκυμάτιζον ἐκ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἵππου, οἱ δὲ ἱππεῖς, μὲ τὴν μίαν χεῖρα κρατοῦντες, ἰσχυρῶς τὴν σημαίαν καὶ μὲ τὴν ἄλλην χειρονομοῦντες, ἐκφραστικῶς, ἐχάνοντο ἄχρι τῶν τελευταίων ἐσχατιῶν τοῦ πεδίου, ὅπως ἀφῆσωσιν ἐλευθέραν δίοδον εἰς ἄλλους, μετὰ τάχους ἐπερχομένους καὶ ἀπαστράπτοντας ἐκ καθαριότητος καὶ χαρᾶς. Αὐταὶ αἱ γυναικες εἶχον ἀποβάλλει πᾶν ἥθος δειλίας καὶ συνοχῆς. Πρὸ τοιαύτης ἡμέρας, πρὸ τῆς ἱερότητος τηλικαύτης τελετῆς, αἱ χωρικαὶ παρθέναι δὲν ἦσαν τὰ περιδεῆ πλάσματα τῶν ἀγρῶν, ἅτινα ἢ πόρρωθεν ἐμφάνισις ξένου ἤρκει νὰ τρέψῃ εἰς φυγὴν. Ἀκωλύτως διατρέχουσαι τὰς τάξεις τοῦ πλήθους μετεῖχον τῆς κοινῆς εὐφροσύνης, τὸ πρῶτον ἴσως ἤδη νοοῦσαι ὅτι πνεῦμα χειραφετήσεως ἐπέπνεεν, καθ' ὅσον ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἤλαυνε πρὸς τὰ μέρη τῶν.

Εἰς τὴν ἄκραν τῆς κυρίας εἰσόδου τῆς πόλεως ἡγέρθησαν προχείρως ἀψίδες, ἐφ' ὧν αἱ σημαῖαι τῶν μεγάλων δυνάμεων καὶ αἱ ἑλληνικαὶ ἐκυμάτιζον συγχεόμεναι μετὰ τῶν κλάδων τῆς δάφνης καὶ τῶν βαλῶν. Περί τὴν ἀψίδα ταύτην συνηθοῖσθησαν οἱ λογάδες πολῖται τῶν Τρικκάλων, ἀναμένοντες τὴν

ἄφιξιν τοῦ κλήρου, ἣν ἀνήγγειλον αἱ κωδωνοκρουσαίαι καὶ αἱ ἀγγελίαι τῶν ταχυπόρων ἱππέων. Μετὰ μικρὸν ἀληθῶς ἐφάνησαν οἱ ἱερεῖς, κυανολεύκους στολὰς περιβεβλημένοι καὶ ψάλλοντες τὸ: «*Τίς Θεὸς μέγας ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν*» καὶ τὸ: «*Τῇρ Ἀράστασίρ Σου Χριστὲ Σωτήρ*». Αἱ παρθένοι τῶν σχολείων λευχειμονοῦσαι, μὲ τὰς κώμας λυτὰς ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ μὲ πλατείας κυανᾶς ταινίας ἀπὸ τῆς ὁσφύος καὶ τῶν ὤμων πιπτούσας ἤρχοντο κατὰ σειρὰν νὰ χαιρετίσωσι τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας καὶ νὰ προσφωνήσωσι καρτερικοὺς ὑπερμάχους τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀθωότητος. Τὰ παιδιὰ τῶν σχολείων, μὲ ἑορτασίμους στολὰς καὶ κυανόλευκα ἐμβλήματα ἐπίσης ἤρχοντο κατόπιν ψάλλοντα ἄσματι, καὶ οἱ παῖδες τῶν ἰουδαίων ἰδιαιτέρως, μὲ τὸν διδάσκαλόν των ἐπὶ κεφαλῇ, μὲ ἐρυθρὰς χλαίνας καὶ κυανολεύκους ταινίας καὶ παρυφὰς ἐπὶ τῶν ἐρυθρῶν χλαινῶν, ἐφαίνοντο, προηγουμένων ἔξ σημαιῶν ἑλληνικῶν, ἄνευ σταυροῦ ἐπὶ τῆς ὀθόνης, καὶ μὲ τεμάχιον μετὰλλου ἐπὶ τῆς κορυφῆς πενταγωνίως ὀξυνομένου. Οἱ ἰουδαῖοπαῖδες ἐκράτουν εἰς χεῖρας χάρτην, ἐφ' οὗ ὑπῆρχον ἐβραϊστὶ γεγραμμένον ἄσμα πρὸς τιμὴν τῆς ἡμέρας καὶ δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ.

Τέσσαρες Μητροπολίται, ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι μετὰ πολυαρίθμου κλήρου, χρυσοῦφάντους περιβεβλημένοι στολὰς, ἀνέμενον ν' ἀγιάσωσι πρῶ-

τοι τοὺς Ἕλληνας. Ὅτε ἐπίσημος ἀγγελιαφόρος ἐκόμισε τὴν εἰδήσιν ὅτι ἐκινήθησαν ἐμπρὸς αἱ φάλαγγες, νευρικός σπασμὸς κατέλαβε τὰ πλήθη, αἱ μητέρες ἤγειρον ἐπὶ τῶν βραχιόνων τὰ μικρά των, ἕτινα ἐννοήσαντα καὶ αὐτὰ περὶ τίνος ἐπρόκειτο «ἤθελον νὰ ἴδουν τοὺς ἀδελφοὺς Ἕλληνας». Αἱ πορεῖαι τῶν ἐφ' ὧν ἀνεστάλησαν καὶ πᾶσαι αἱ καφλαὶ ἐστράφησαν πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως, ὅθεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἤχρ' ὁ σαλπύγκων ἐφέροντο εἰς τὰς πτέρυγας τοῦ ἀνέμου. Τὰ παιδία τοῦ σχολείου ἤρξαντο ἐν χορῶ μελποντα ὡς ἐξῆς: «Χαῖρ' ἐγείρου Θεσσαλίαν! σφόγγισε τὰ δάκρυά σου στεναγμοῦς καὶ θρήνους παῦσον, λήγουν πλέον τὰ δεινὰ σου». Αἱ παρθέναι εἰς τὴν ἐναντι σειρὰν τεταγμέναι, ἀπὸ τῶν ἐν χορῶ ᾄδουσαι ὡς ἐξῆς: «Θυλοὶ εἰν' οἱ ὀφθαλμοί σου, εἶναι κάτωχρα τὰ χεῖλη, ἄχρωμοι αἱ παρειαί σου, καὶ ἡ ὄψις, πατρὶς φίλη»· τὰ παιδία ἐπανελάμβανον ἀμέσως: «Ἦ Ἑλλὰς θερμὰς ἀγκάλας, ὦ πατρίδες μας, σοὶ προσβάλλει, καὶ μὲ δόξης ἀλουργίδα μητρικῆς, σὲ περιβάλλει». Αἱ παρθέναι, συνεχίζουσαι τὸν ὕμνον ἤρχιζον «Ἦ ἑλληνικὴ σημαία ἀρεταὶ καὶ κυματίζει, πόλεις δὲ καὶ φρούριά σου εὐπρεπέστατα στολίζει. Ζήτω ἡ Ἑλλὰς ἡ μήτηρ. Ζήτω τὸ ἑλληνικὸν τὸ ἔθνος. Ζήτω ὁ σεπτὸς μας Ἄναξ. Ζήτησαν οἱ ἐξ Εὐρώπης εὐεργέται μας γενναῖοι, τῆς Ἑλλάδος θιασῶται καὶ προστάται μας ἑδραῖοι».

Ἐν τούτῳ τὸ μεταῦ, καὶ ἂν τις εἶχεν ἀπολειφθῇ κατὰ λιθος εἰς Τρίκκαλα, ἔσπευδεν ἅ παρὰ στήν εἰς τὸ συγκινητικὸν θέαμα. Οἱ σηκιοφόροι ἐπεφάνησαν πανταχοῦ, καὶ ὁπουδήποτε ἔστρεφε τις ἑλληνικὰς σημαίας ἐβλίπεν, ὅψεις γελώσας, ὀφθαλμοὺς πλήρεις δακρύων καὶ στόματα λαλοῦντα συγκρίσεις καὶ παραβολὰς παρελθόντων καὶ παρόντων. Ἡδὴ εὐκρινῶς ἀκούονται οἱ ἤχοι τῆς μουσικῆς: «ἔφθασαν τέλος πάντων» ἀκούεται πανταχοῦ καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις συγκεντρῶνται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς.

Ἀληθῶς ἐφάνη μετὰ μικρὸν ὁ στρατηγός, μέλανος ἐπιβαίνων ἵππου καὶ μετὰ τὸ παράσημον τῶν ἀνωτέρων Ταξιαρχῶν τοῦ ἑλλαν. Τάγματος. Πάντες οἱ βέηδες τῶν Τρικκάλων, ἡγουμένου τοῦ δημάρχου Καδρῆ βέη, ἀποτελοῦσι στενὸν κύκλον ἔριπποι περὶ τὸν ἔριππον στρατηγὸν, ὅστις εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν ἔχων εἰς τὰ δεξιὰ του τὸν δήμαρχον καὶ περὶ τοῦ τοῦ μωαμεθανοῦ προὔχοντα. Τὸ ἐπιτελεῖον ἔρχεται κατόπιν, καὶ ἀμέσως τὸ πεζικὸν ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἄκραν χωροῦν εὐρύθμως καὶ μεγαλοπρεπῶς. Νομίζω ὅτι καὶ οἱ νεκροὶ τῶν Τρικκάλων θ' ἀφυπνίσθησαν ἀπὸ τὴν βοὴν τῶν φωνῶν, ζήτωκραυγῶν, εἰχῶν, πάντων τῶν εἰδῶν τῆς ψυχικῆς ἐκδηλώσεως, ἣν ἀδύνατον ἦτο νὰ συγκρατήσῃ τις. Γέρων πολὺς ἀφαιρεῖ τὸ φέσιόν του τὴν ὥραν καθ' ἣν παρήλαυνεν ἐν μέσῳ τῆς τιμητικῆς φρουρᾶς ἡ ση-

μαίᾳ τοῦ τάγματος, καὶ «Ἡναγιᾶ μου, λέγει, ἃς πεθάνω· ἀκουγὰ μουσικὴ καὶ ἔλεγα πῶς ἦσαντε *τιζάμηδες*». Θερμὰ καὶ συνεχῇ δάκρυα διέκοψαν τὸν γέροντα ὅστις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ὁμιλίαν του· ὁ δυστυχὴς εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ σπασμῶν καὶ ἐκίνει τὸ φέσιόν του εἰς ἐνδειξιν χαιρτισμοῦ τῶν στρατιωτῶν. Πολλοὶ ἐποίουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἐγὼ δὲ εἶδον γυναῖκα γονυπετοῦσαν τὴν ὥραν καθ' ἣν διήρχοντο αἱ σημαῖαι. Ἀρχαλίνωτον ἐνθουσιασμὸν ἐγείρει ἡ ἐμφάνισις τῶν εὐζώνων· ὅτε ὁ σημαιοφόρος ἐκλινε τὴν σημαίαν του ἵνα χαιρستῇ τὸν κληρὸν, ὁ ἐνθουσιασμὸς μετετρέπεται εἰς κύμα μανίας, τὸ ὁποῖόν μόνον χεῖρ Θεοῦ ἠδύνατο ν' ἀναστείλῃ. «Μῶρ, τί μαννάδει σᾶς γένησαν κ' ἤροτε νὰ μᾶς ἐλευθερώσετε», ἔλεγον χωρικοὶ τραχεῖς, ὧν οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ὑγροὶ καὶ τὰ χεῖλη ἔτρεμον ἀπὸ συγκίνεσιν. Αἱ μητέρες δεικνύουσας τοὺς στρατιώτας εἰς τὰ χαίνοντα παιδιὰ των τὰ προέτρεπον νὰ μεγαλώσωσι «γὰ νὰ ζωθοῦν τ' ἄρματα».

Παρήρχετο διαρκῶς στρατὸς, ἀλλ' ἡ σιδηρὰ γραμμὴ ἐφαίνετο ἀτελείωτος. Τοῦτο εὐηρέσκει ἀπείρως τὸ πλῆθος, θεώμενον τὴν πληθὺν τῶν ὀπλιτῶν καὶ ἀποθαυμάζον τὴν ἀποσκευήν. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τοῦ ἵππικοῦ ἐξήσκησεν ἀληθῆς κατὰ πληξίν. Ἐθαύμαζον τοὺς στρατιώτας, ἐθαύμαζον

τὰς ἡμιόνους, καὶ ὑπερεπήνουν τοὺς ἵππους, περὶ
 ὧν ἔλεγον ὅτι ἔχει «σαράντα λίραις ὁ ἕνας». «Ἀμ-
 βασιλικά πράγματα», παρετῆρει γέρων τις, ἐνῶ ἕ-
 τερος διορθῶν αὐτὸν ἔλεγε, «καὶ βασιλικά καὶ ἑλ-
 ληνικά γέρω παπποῦ». Ἡ παρέλασις καὶ ὁ καταυ-
 λισμὸς ἐγένοντο ἀκόπως καὶ ἐπιτυχῶς. Εἰς ἀμφο-
 τέρας τὰς ὄχθας τοῦ Τρικκαλῆνου κατηυλίσθησαν
 ὑπὸ τὰς σκιὰς τῶν δένδρων οἱ στρατιῶται, στήσαν-
 τες εἰς πυραμίδας τὰ ὄπλα των, ἐφ' ὧν ἀκοντιζό-
 μενος ὁ ἥλιος παράγει χιλιάδας φωτεινῶν ἀναλαμ-
 πῶν, αἷς θρησκευτικῶς βλέπουσιν οἱ κάτοικοι. Τὴν
 νύκτα οἱ οἴκοι ἐφωταγωγήθησαν, ἡ μουσικὴ ἐπαίά-
 νισε, καὶ ὁ λαὸς, ὅστις ἀπὸ τῆς 7^{ης} ὥρας χθὲς εἰ-
 χεν ἀποσυρθῆ πολυμέριμνας, ἐχύθη εἰς τὰς ὁδοὺς
 μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων. Ἐν μιᾷ στιγ-
 μῇ τὰ πάντα ἡλλαξάν. . . . Ἐν μέσῳ χαρᾶς, ἀσμά-
 πων καὶ τάξεως, ἀπεκοιμήθη τὴν νύκτα τῆς 23^{ης}
 ἡ πόλις τῶν Τρικκάλων, ἀνχμένουςα τὸν ἥλιον τῆς
 αὐρίου νὰ τὴν φωτίσῃ ἀναβαπτισθεῖσαν. Εἰς τὰς
 ὁδοὺς ἀγρυπνοῦσιν ἔλληνες φρουροί, καὶ ὅ,τι δὲν ἐ-
 τόλμων εἰς τὰ ὄνειρά των νὰ φαντασθῶσιν οἱ κάτοι-
 κοι, τὸ βλέπουσιν ἐγρηγορότες, καὶ ἡ διάνοιά των
 ἵπταμένη πρὸς τὸν Δημιουργὸν εὐχαριστεῖ ἐπὶ τῷ
 εὐεργετήματι.

Ἐν Ναλαμπάκῃ, 26 Αὐγούστου

Πρὸς βορρᾶν τῶν Τρικκάλων, μετὰ μικρᾶς πρὸς

δυσμᾶς ἀποκλίσεως, κεῖνται οἱ ἀρχαῖοι Σταγοί, ἡ Καλαμπάκα τῆς σήμερον, περιώνυμος διὰ τὸν κρατερὸν ἀγῶνα, ὃν συνεκρότησαν κατὰ τὸ 1854 οἱ ἐπαναστατήσαντες Ἕλληνας καὶ οἱ ἔξωθεν ἀφιχθέντες. Τέσσαρας πλήρεις ὥρας διαρκεῖ ὁ ἀπὸ τῶν Τρικκάλων εἰς τὴν Καλαμπάκαν δρόμος, ἐπίπεδος ὅλως καὶ ὁμαλῶτατος, διχαζὼν πεδῖον ἰκαλλιεργητον κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ ἀριστερόθεν διαρρεόμενον ὑπὸ τῶν σπανιζόντων ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ. Μόνον ὅταν φθάσῃ τις εἰς ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς κωμοπόλεως, τέρπεται εἰς τὴν θέαν τῆς χαριστάτης πεδιάδος τῆς Καλαμπάκας, ἥτις μωρεόφυτος καὶ ὑπὸ ἀραβοσίτων διακοπτομένη, χωρεῖ ἀπὸ τῶν πρώτων ὑπωρειῶν τῶν ὑπερφυσικῶν Μετεώρων ἄχρι τῶν ἐχθῶν τῆς Σαλαμβριᾶς, παρ' ἧς ἐγείρεται καὶ ὁ μύλος, ὅπου διεκρίθη ὁ μαχητὴς Νικόλαος Αεωτσάκος.

Καθ' ὅδον ἐθεώρουν πραγματικὰς μετοικεσίας χωρικῶν, οἵτινες πᾶσιν τὴν συσκευὴν αὐτῶν κομίζοντες ἐπὶ τῶν νώτων δύο ἢ τριῶν ὑποζυγίων, καὶ ἐπὶ ἐτέρου ὀδηγοῦντες τὰ μικρὰ τέκνα των, ἐφέροντο πρὸς τὰ ὄρη τῶν Χασίων. Ἡ παρουσία ξένου ἀνθρώπου ἀνέσταλε τὸν δρόμον αὐτῶν, καὶ ἐκίνει τὴν γλώσσάν των εἰς παράπονα πικρότατα, ἅτινα ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ κινήσωσι τὴν συμπάθειαν τοῦ ἀκροατοῦ. Οἱ δυστυχεῖς οὗτοι κατῴκουν ἐπὶ τῶν πρώτων κορυφῶν τῶν Χασίων ὄρεων, ἀλλ' ἕνεκα τῆς λη-

στείας, τῆς ἀτελεστάτης ἀσφαλείας καὶ τῶν εὐνοή-
των καταπιέσεων, ἃς ὑφίσταντο, ἐγκατέλειψαν τοὺς
οἴκους των καὶ ἀπῆλθον μακρὰν, ζητοῦντες ἄσυ-
λον καὶ ἄρτον διὰ τῆς ἐργασίας των. Ἡ ἔλευσις
τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἀμέσως ἐπακολουθή-
σασα ἀδικιὰρχος, τάξις καὶ ἀσφάλεια ἐπειπεν αὐ-
τοῖς νὰ παλινοστήσωσιν εἰς τὰς προσφιλεῖς των ἐ-
στίας, οὕτω δὲ ἀνήρχοντο εἰς τὰ ἄρη οἱ δυστυχεῖς
μὲ πλήρη τὴν καρδίαν χαρᾶς καὶ ἐλπίδος ὅτι θὰ ἔ-
ζων ἀσφαλῶς. Μὲ ἡρώτων ἐν ἐθεωρεῖτο βίσιμος ἡ
τοιαύτη προσδοκία των, καὶ ὅτε τοὺς ἐνεθάρρυνα,
βεβαιώσας αὐτοὺς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπό-
φασιν ἀμετάθετον ἔχει νὰ ἐδραιώσῃ ἀπανταχοῦ τὴν
τάξιν, ἀπῆλθον εὐλογοῦντες τὸν Θεόν, καὶ μετὰ μι-
κρον ἐθεῶντο εἰς τὰς κορυφὰς φερόμενοι πανοικειῇ
πρὸς τὰς καλύβας των, ἃς ἠγνόουν ἐὰν θὰ εὑρισκαν
ὀρθίας.

Θλιβεραὶ ἦσιν καὶ αἱ ἄλλαι πληροφορίες ἃς ἐλάμ-
βανον καθ' ὁδὸν καὶ εἰς τὰ χωρία, εἰς ἃ ἐπίτηδες
ἐστάθμευον μικρὸν, ὅπως διαλέγωμαι τοῖς χωρικοῖς.
Οἱ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ Ἑλλάδι βιοῦντες δὲν δυνάμεθα
νὰ μορφώσωμεν οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν, ἰδέαν τινὰ
τῆς πρώην καταστάσεως τῶν Θεσσαλῶν. . . .

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Καλαμπάκας δὲν ἔχει τι τὸ
ἄξιον παρατηρήσεως. Ἡ κώμη εἶναι μεγάλη, ἔδρα
ἐπισκοπῆς τοῦ Σταγῶν καὶ ἐπίκαιρος. Ἡ ἐκκλησίαι

τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου εἶναι ἀρχαιοτάτον οἰκοδόμημα, 1040 ἐνιαυτῶν, τοῦ Ἀνδρονίου κατ' ἴσχυρα, ἐσωτερικῶς δὲ πενιχρὰ, ἄνευ θόλων, τρισυπόστατος καὶ τοιχογραφίαις κοσμουμένη. Κατὰ μέσον ἀκριβῶς τῆς ἐκκλησίας ἐγείρεται περίεργος θρόνος, ἄγων διὰ μαρμαρίνης κλίμακος ἐξ ἐξάθλου εἰς κεντρικὸν κύκλον μαρμαρίνον σκεπόμενον ὑπὸ κουβούκλιου πενταγωνίως ὀξυνομένου κατὰ τὴν κορυφὴν. Πρὸς τὴν Ὁρασίαν Πύλιν ἄγει συνεχὴς κλίμαξ ἐξ ἐξάθλου ἐπίσης, μαρμαρίνη, τῶν αὐτῶν σχεδὸν διαστάσεων πλάτους καὶ ὕψους. Ὁ κύκλος στηρίζεται εἰς δύο μαρμαρίνους στήλας πολυτελεῖς, ὧν ἡ ἑτέρα ἐκ πολυτίμου λίθου ἐξ ἰάσπιδος. Ἐξ μικρῇ στήλαι στηρίζουσι τὸ κουβούκλιον, μέτρου μήκους ἔχουσιν. Δὲν ἠξεύρω, ἐὰν τοιαύτην καινοτομίαν ἅπαντ' αἱ εἰς ἄλλας χριστιανικὰς ἐκκλησίας, καὶ ἐὰν ἡ τῆς Καλαμπάκας ἐπισκοπὴ κέκτηται τὸ ἰδιάζον τοῦτο προνόμιον, τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ θρόνος οὗτος, ἔχει πολὺ τὸ πρωτότυπον πολυτελείας, ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν πενιχρότητα ἐκκλησίας, οὐδὲν ἕτερον, ἐκτὸς τῆς ἀρχαιότητος, δυνάμενης νὰ παρουσιάσῃ. Κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας φαίνεται ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου ἀνάγλυφον ἡμίσεως μέτρου, κακῶς διατηρούμενον, καὶ εἰκονίζον κεφαλὴν καὶ στέφον γυναικὸς μεθ' ὀλοκλήρου παιδίου, κατὰ δὲ τὴν ἀρκτικὴν ἐπὶ τοῦ

ἐσωτερικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος, ἀναγέγραπται χρυσοβούλον δηλοῦν τὰς κτήσεις τῆς ἐκκλησίας.

Ὑπεράνω τῆς Κελυμπάκας ὑψοῦνται εἰς καταπληκτικὸν ὕψος οἱ ἀπότομοι καὶ κάθετοι βράχοι τῶν Μετεώρων, ὧν ἡ σῆμα ὅσον καὶ ἂν ᾖ μεγάλη, πάντως δὲν φθάνει τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐμποιεῖ ἡ ἐπὶ τοῦ τόπου θεωρία αὐτῶν. Καταπληκτικώτατοι ὄγκοι, πολύμορφοι, ἰδιόμορφοι, ἰδιοτροπότατοι, φαιοὶ, ἐξ αὐμοῦ συντεθειμένοι καὶ πολυσχιδεῖς ἐνιαχοῦ, προβάλλουσιν ἀποτόμως ἀπὸ τῶν κόλπων πεδιάδος, παρ' ἣ ἄρχεται ἡ πρώτη ὑπώρειξ τῶν Χασίων, ἅτινα δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι συνέχονται μετὰ τῶν Μετεώρων. Ἐπιβάλλουσαι καὶ πωτοφανεῖς γεωλογικαὶ ἐμφανίσεις φαίνονται ἐξ ὑπογείων κλονισμῶν μορφωθείσαι καὶ ἐνύδρου συστάσεως, ὅπου δὲ οἱ ἀμμόλιθοι δὲν εἶναι γυμνοὶ, φύεται εἶδος λειχήνης καὶ βρύου ὁμοιοτάτου τῷ καλύπτοντι τοὺς ἐν τῇ θαλάσῃ βράχους. Τὰ Μετέωρα εἰσὶν ἐκ τῶν σπανίων ἀντικειμένων, ἅτινα διαφεύγουσι πᾶσαν περιγραφὴν, καὶ πᾶσαν πόρρωθεν ἀντίληψιν. Εἰσὶν ἐκ τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ, τῶν ἀνακαλούντων τὴν δύναμιν Αὐτοῦ, καὶ ἐμπιπλόντων φόβου, θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως καὶ τὸν ἀτρομώτερον τῶν θνητῶν. Εἰς τὸν χριστιανὸν ἀνακαλεῖ τῶν Μετεώρων ἡ ἐμφάνισις τὸν διάβολον καὶ τὰ μυθολογούμενα ἔργα του· εἰς τὸν ἐθνικὸν τοὺς ἀγῶνας τῶν Τιτάνων καὶ

τοὺς Γίγαντας· εἰς τὸν φυσικὸν καὶ τὸν ἐπιστήμονα τὸν πρωτογενῆ κόσμον, τὴν βαθμιαίαν ἀνάδυσιν τοῦ ἐδάφους ἀπὸ τοῦ ὕδατος, τὴν ψύξιν τῆς ἐπιφανείας καὶ τὰς ἀνατροπὰς τῆς, ὅτε τὸ κέντρον τῆς γῆς καὶ ἡ γῆ συγκλονίζεται ὑπὸ τῶν ἀερίων, εἰς δὲ τὸν ἀπλοῦν καὶ ἀπαίδευτον τὰ ἔργα τοῦ ὀξαποδῶ. Ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ φρίξῃ τις θεωρῶν τὰ Μετέωρα. Εἶναι πελώριοι σταλακτῖται, μελανοί, αἰρόμενοι εἰς ὕψος καταπληκτικόν, ὡς ἀτίθαστοι δαίμονες, οὓς ὁμοῦς ἐδάμασε καὶ ὑπέαξεν ἡ θρησκεία καὶ τῶν ὁμολογητῶν τῆς ἡ ἐγκαρτέρησις καὶ ἡ ἐπιμονή.

Ἀπὸ τῶν βράχων τῶν Μετεώρων, 26 Αὐγούστου μ. μ.

Ἡ ὅλη ἔκτασις, ἡ περιλαυβάνουσα τὴν περισσοτάτην συλλογὴν τῶν φυσικῶν τοῦ ὧν θαυμάτων, νομίζω ὅτι δὲν ὑπερβαίνει ἐν περιμέτρῳ τὰς δύο ὥρας. Ἀφετηρία ἐκκινήσεως πρὸς σπουδὴν εἶναι συνήθως ἡ κώμη τῆς Καλαμπάκας, παρὰ τὴν βῆσιν δύο γυμνασιῶν τοιοῦτων ὄγκων ἐκτεινομένη, τῆς Ἀγιάς καὶ τῆς Πανοσκυρήσεως τῆς τοιαύτης ἀλύσεως τοῦ Πέτρου. Ἡ Ἀγιά εἶναι ὁ ὑψηλότερος μονόλιθος τῶν Μετεώρων, ὑψηλότερος καὶ τῆς «Ὑψηλοτέρης» καταπληκτικοῦ γρανίτου αἰρουμένου εἰς ὕψος μέγα, ἐγγὺς τῆς μονῆς Βασιλάμ καὶ νοτίως αὐτῆς.

Ἐκ τῶν πρώην 24 μονῶν, αἵτινες ἐκρέμαντο ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν Μετεώρων, 7 μόνον σώζονται

σήμερον. Τὸ *Μετέωρον*, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, τὸ *Βαρλαάμ* ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀγίων Πάτερων καὶ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἡ *Ρωσάνη*, ἐπ' ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως καὶ τῆς Ἀγίας Βαρβάρας, ἡ Ἀγία *Μορή* ἐπ' ὀνόματι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ὁ Ἅγιος *Νικόλαος*, ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Μύρων, ἡ Ἀγία *Τριάς*, ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ τοῦ Ἀγίου Τρύφωνος, καὶ ὁ Ἅγιος *Στέφανος*, ἐπ' ὀνόματι τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς χριστιανωπύνης καὶ τοῦ Ἀγίου Χαρχλάμπους. Ἐκ τῶν μονῶν τούτων αἱ δύο πρῶται καὶ ἡ τελευταία εἰσὶ σταυροπήγια, ὑπαγόμεναι κατ' εὐθεΐαν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Μ. Ἐκκλησίας, αἱ δ' ἄλλαι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπισκόπου Σταγῶν, ἥτοι τῆς Καλαμπάκας. Ἡ εἰς τὸ *Μετέωρον* καὶ τὸ *Βαρλαάμ* ἀνοδος δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὰς γυναῖκας.

Ὅταν ὑπὸ τὰς μεσημβρινὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ἐκίνησα μετὰ τοῦ ἐκ Καστρακίου ὁδηγοῦ μου ἱερέως ὅπως ἐπισκερθῶ τὴν περιοχὴν καὶ τὰς μονὰς, δὲν ἐφантаζόμην ποτὲ ὅτι ἐμελλον νὰ ἴδω ὅσα ἀνεξίτηλα πλέον θὰ παραμείνωσιν εἰς τὴν μνήμην μου. Ἡ περίξ φύσις τῶν Μετεώρων, θάλλουσα ὅλη καὶ εὐθυμος, ἀναδεικνύει ζοφερώτερην τὴν καταπληκτικὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν μονολίθων τούτων, οἵτινες φερόμενοι ἐν μέσῳ πετρώδους καὶ ὀξέως ἐδάφους, οὐδὲν βλαστήσεως ἔχοντες παρουσιάζουσιν, οὐδὲν ση-

μεῖον ζωῆς ἄλλης. Ἱέρακες καὶ γύπες ἱπτάμενοι κατὰ τὰς πλευράς καὶ τὰς κορυφὰς τῶν βράχων, καταπτοῦσι τὰ ὀλίγα πτηνὰ, ἅτινα ἔντρομα καταλείπουσι τὴν πένθιμον πεδιάδα, ἐν ᾗ ἐπιβάλλοντα μυστήρια φαίνονται τελεσθέντα, καὶ ἔνθα τὰ ἴχνη ἀγῶνος θεינוῦ καὶ προφανῶς ὑπερφυσικοῦ ἀπαντῶσιν ἀνὰ πᾶν βῆμα τοῦ περιπλανηθέντος ὀδῶ- πόρου, ἱσταμένου περιδεῶς καὶ ἀτειζόντος πρὸς τὰ ἄνω τοῦς καθεύτους βράχους, ἐνῶ οἱ πόδες του κλονίζονται καὶ ὁ νοῦς του ἱλιγγιᾷ, ἀδυνατῶν ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἐντύπωσιν.

Πῶς ἐμορφώθησαν, καὶ τίνοι τρόπῳ, οἱ βράχοι οὗτοι, ἡ ἐπιστήμη μόνη δύναται ἐπακριβῶς νὰ ὀρίσῃ. Τοὺς βλέπει τις ὑπερκειμένους, ἐνῶ βαδίζει ἔντρομος ἀνὰ μέτον ἀνηλίων γραδῶν, καὶ ταχύνει τὰ βῆμά του, σπεύδων νὰ σωθῇ ἀπὸ τῆς πτώσεώς των, ἣν ὑπολαμβάει ἐπικειμένην. Πολλάκις ἠσθάνθη λυόμενα τὰ γόνατά μου, ὅτε ἀναρριχώμενος μετὰ κόπου εἰς τὸ ἄναντες τῆς ἀτραποῦ, ἔστρεφον τυχαίως τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἔβλεπον ἐμαυτὸν κυκλοῦ- μενον ἀπὸ τῶν γιγαντικῶν μονολίθων, ἀγνοοῦντα πόθεν ἦλθον, καὶ ἀδυνατοῦντα νὰ μαντεύσω ποῦ πορεύομαι. Δὲν εἶναι μόνον τὸ κάθετον ὕψος των ἐκπληκτικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ σχῆμά των, καὶ τὸ χρομιά των, καὶ ὁ καθόλου σύνδεσμός των, καὶ ἡ μορφή. Ποῦ προέχοντες, ποῦ ἀφιστάμενοι, ἄλλοτε κλίνουν

τές, καὶ πάντοτε ἰδιοτρόπως ἐκτεινόμενοι εἰς τὸ ὕψος, οἱ βράχοι τῶν Μετεώρων εἶναι φαινόμενον, συμπλέκον τὸ μεγαλεῖον μετὰ τοῦ φοβεροῦ, εἰς τὴν θέαν τοῦ ὁποῖου ἰσοπεδοῦται καὶ τοῦ ἀπαιδεύτου καὶ τοῦ ἐπιστήμονος ἡ κεφαλὴ.

Ἐπὶ τῆς ἀνάτου κορυφῆς πολλῶν τῶν μονολίθων τούτων ζηλωταὶ τῆς πίστεως καλόγηροι καὶ τοῦ κόσμου περιφρονηταί, ἤγειρον πρὸ αἰώνων μονάς, ὧν τινες κατέσχον ἐπίσημον θέσιν ἐν τοῖς μοναχικαῖς χρονικοῖς. Τὴν ὁρμὴν τῆς πίστεως καὶ τὴν καρτερίαν τῆς ἀποφάσεως τῶν μοναχῶν τούτων ἀναλογιζόμενος, ἔφθασα εἰς τὸν στενὸν λαιμὸν, ὃν σχηματίζει ὁ λίθος ἐφ' οὗ ἐγείρεται τὸ Βασιλάμ. Ἀφ' ἐνὸς καὶ δύο κολοσσοὶ ἀφ' ἑτέρου, ὧν ὁ ἕτερος καλεῖται ἡ «Ὑψηλοτέρα». Ὅποῖας ἐντυπώσεις δὲν γεννᾷ ἡ θέα τῶν γρανιτῶν τούτων, ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν ὁποίων βλέπει τις τοὺς τοίχους πενιχροῦς μονῆς, καὶ τρέχει ταχέως φοβούμενος μήτοι κυλίσωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του οἱ μόλις συγκρατούμενοι λίθοι! Ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς ἀβύσσου ἀκριδῶς ἔκτισαν οἱ μοναχοὶ ἐκεῖνοι τὰ ἐρημητηριά των, καὶ ὁ ἑντρομος διαβάτης, στρέφων τὴν κεφαλὴν καὶ θεωρῶν μόλις διακρινόμενον ἐπὶ τοῦ περαθύρου καὶ τοῦ βράχου τὸν καλόγηρον, σταυροκοπεῖται καὶ νεύει ταχέως πρὸς τὰ κάτω τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀναμένων ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν ν' ἀκούσῃ τὴν φωνὴν τοῦ ὀλισθήσαντος καὶ νὰ

ἴδῃ τὸ σῶμά του συντετριμμένον καὶ ἀσπαῖρον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους!

Ἦδη κάλιδως καὶ αἰσθητῶν ὄλως, προσήγγισα τὸ Μετέωρον, ἐφ' οὗ σκοπὸν εἶχον ν' ἀνέλθω, καίτοι δ' μυστικὸς φόβος ὅστις μ' ἐταλάνιζε καθ' ὁδόν, ηὐξήθη μεγάλως, ἀφ' ὅτου εἶδον τὰς μονὰς καὶ ἔγνω τὸν τρόπον τῆς ἀναβάσεως. Οἱ ἐθισθέντες μοναχοὶ γελῶσιν εἰς τὴν θεάν τῆς ἀπειρίας τοῦ ξένου καὶ τῶν δισπραγμῶν, οἵτινες ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ ἀναστείλωσι τὸ πνεῦμα καὶ τοῦ μάλλον παραβόλου· δότι ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ ἀνερχόμενος διὰ τῆς ξυλίνης ἐξωτερικῆς κλίμακος, ἣτις σείεται δολόκληρος ἐκ τῆς κινήσεως τῆς ἀναβάσεως ὥς καὶ δὲ αὐτοῦ δικτυωτοῦ ἐπίσης, παίζει κατὰ γράμμα τὴν ζωὴν του, ὑποκείμενος εἰς τὴν συνέπειαν πιθανοτάτης ρήξεως, ἣν ἀγνοῶ τίνας ἔνεκεν οἱ καλόγηροι φρονοῦσιν ἀδύνατον.

Ὅτε ἔφθικα εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ Μετεώρου, ἀφ' ἧς καθὼ χαμηλοτέρως γίνεται ἡ ἀνάβασις, ἔστην καὶ ἀνεμέρων τὸ θάρος καὶ τὴν ἀπόφασίν μου. Τὸ ὕψος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ἄχρι τοῦ ξυλίνου παραπήγματος, ὁπόθεν σύρουσι τὸν ἀναβάτην, ἀνέρχεται περὶ τὰς 30 ὀργυῖας. Σχοινία τινὰ μετρίου πάχους ἐκρέμαντο ἄχρι τοῦ μέσου· ἥμην μόνος μετὰ τοῦ ἱερέως, ὅστις καθεσθεὶς παρά τινα βράχον καὶ στρέψας πρὸς τ' ἄνω τὴν κεφαλὴν, ἤρξατο φω-

νάζων ἰσχυρῶς. «Αἶ! . Βενιαμὴν, Παρθένιε! ρίξτε τὸ σχοινὶ ν' ἀναβῇ ὁ κύριος». Ἐπεθύμουν καὶ δὲν ἐπεθύμουν ν' ἀκούσῃ ὁ Βενιαμὴν καὶ ὁ Παρθένιος· ἐν ἑμοὶ ἐτελεῖτο ἰσχυρὰ πάλη, τῆς ἐντροπῆς ἠνικουμένης μετ' ἀκαταμαχότητος περιεργείας, καὶ τινος φόβου, εὐλόγου ἄλλως, καὶ ὅτινα οὐδεὶς δύναται νὰ καταδικάσῃ, ἐὰν ᾔναι δίκαιος. Ἐνῶ ἰστάμην ἀμφιρρέπων καὶ ἀναμετρῶν τὴ ὕψος καὶ τοὺς κινδύνους του, κεφιλὴ μόλις ὁρατὴ ἐπεφάνη ἄνωθεν, καὶ φωνὴ ἀπὸ τοῦ παραπήγματος μᾶς ἠρώτησε τί θέλομεν. «Αἶ! καλημέρα Παρθένιε, εἶπεν ὁ ἱερεὺς, ἀπάνω εἶσι: ὁ ἡγούμενος;»—Ἀπάνω. «Ρίξτε τὸ σχοινὶ, ν' ἀναβῇ ὁ κύριος νὰ ἰδῇ τὸ μοναστήρι.» Ἡ κεφαλὴ ἠφανίσθη, καὶ μετὰ μικρὸν εἶδον δύο, τρεῖς κεφαλὰς, ὧν ἡ ἑτέρα πωγωνοφόρος, ἐκταυείσας ἄνωθεν καὶ θεωρούσας ἡμᾶς τοὺς ἐν τῇ γῇ, μετὰ περιεργείας. «Ρίξτε τὸ σχοινὶ γρήγορα, εἶπεν ὁ ὀδηγός μου, αἶ, νᾶχες τὴν εὐχὴ τῆς Παναγίας»—«Τώρα, καρτέρεσε», καὶ μετ' ὀλίγον, ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ξυλίου ἐξώστου, ἤρξατο ἐκτυλισσόμενον σχοινίον, ἐπὶ τῆς ἄκρας τοῦ ὁποίου ἔβλεπόν τι κινούμενον χωρὶς νὰ δύναμαι νὰ διακρίνω καθαρῶς τί ἦτο. Τὸ σχοινίον βραδέως καταρχόμενον προσήγγιζεν ἤδη πρὸς ἡμᾶς καὶ μετ' ὀλίγον ἔπασεν εἰς τοὺς πόδας μας, ἀπλώσαν κατὰ γῆς δικτυωτὸν πλέγμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου καθήμενοι οἱ ἀναβάται, ἀνέλκονται εἰς τὰ ὕψη τῶν Μετεώρων,

χωρὶς νὰ προσφεύγωσιν εἰς τοῦ Ἰκάρου τὴν τέχνην, οὐδ' εἰς τὰς ὑπηρεσίας τῶν ἀεροσπιντων, οὐδ' εἰς τῶν ποδῶν τῶν τὴν χρῆσιν ἢ τῶν ὑποζυγίων.

Ὁ ἱερεὺς βλέπων με περιέργως ἀτενίζοντα καὶ ψηλαφοῦντα τὸ δικτυωτὸν, μ' ἐνεθάρρυνε λέγων ὅτι οὐδεὶς ποτε ἐκρημνίσθη ἀπὸ τῆς μονῆς. Ἡ ἐνθάρρυνσις ἦτο λίαν ἄκαιρος, ἐγὼ δέ, καίπερ ἀποφασίσας πλέον ν' ἀνέλθω, δὲν ἐθεώρησα ἄσκοπον νὰ ἐξετάσω τὸ σχοινίον, ἀφ' οὗ ἔμελλον ν' ἀναρτήσω τὴν ζωὴν μου. Ἦτο χονδρὸν τὸ καλώδιον καὶ ἐφαίνετο ἀσφαλές· εἰς τὴν ἄκρην κρέμεται σιδηρὰ ἀρπάγη ἱκανοῦ πάχους, ἀφ' ἧς ἀναρτάται τὸ δικτυωτὸν, ἐν ᾧ δίκην ἰχθύος ἢ ἀγρίου θηρίου κάθεται ὀκλαδὸν ὁ ἄνθρωπος. Ἀνωθεν εὐρίσκεται βαροῦλκον ἀτφαλές, προσόμοιον τῷ ἐργάτῃ τῶν πλοίων, ὅπερ στρέφοντες διὰ ξυλίνων μοχλῶν οἱ καλόγηροι, ἀνέλκουσι τὸ βάρος ἀπὸ τῆς γῆς. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐξώστου ὑπάρχει ἡ τροχαλία ἐφ' ἧς, συρόμενος ὁ κάλως στρέφεται περὶ τὸ σῶμα τοῦ βαροῦλκου. Πᾶσα περαιτέρω ἀναβολὴ μ' ἐφαίνετο πλέον γελοία, ἐφ' ᾧ καὶ καθήσας κατὰ μέτρον τοῦ ἐξαπλωθέντος δικτυωτοῦ, ἐτυλίχθην ἐπιμελῶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως ὅστις ἐμπήξας προσεκτικῶς τὰς ἄκρας εἰς τὴν ἀρπάγην, προτρέψας με δὲ νὰ διατελῶ ἄφοβος καὶ ψιθυρίσας ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν μου βραχεῖαν προσευχὴν, μ' ἐγκατέλειψεν εἰς τὴν τύχην μου, λαθόμενος τῆς κλίμα-

κος, ἐφ' ἧς ἀνεπήδα ὡς αἰγαγρος ἐπὶ τοῦ βράχου.

«Αἶντε Παρθένιε, τράβα» ἐφώνησεν ὁ ἱερεὺς, ἐνῶ ἐχώρευεν ἡ κλίμαξ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῆς κλίμακος. Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων δευτερολέπτων, ἅτινα ἐγὼ γνωρίζω πῶς διήλθον, ἡσθάνθην τὸ δίκτυον ἐντεινόμενον, καὶ τὸ σῶμα μου, ὑπεῖκον εἰς τὸν νόμον τῆς βαρύτητος, νὰ κατέρχεται πρὸς τὰ κάτω, ἐνῶ αἱ ἄκραι τοῦ δικτύου ὠρθοῦντο. Ἀμέσως ἐτανύσθη τὸ δικτυωτόν, ὅξυνθὲν πρὸς τ' ἄνω καὶ πλατυνθὲν καθέτως, καὶ ἀπεχαιρέτισε τὴν γῆν μετὰ τῆς λείας του, ἥτις συσπειρωθεῖσα ἀνέστειλε καὶ τὴν ἀναπνοήν, ἐκ φόβου μὴ προσθέσῃ εἰς τὸ βάρος. Μόλις εἶχον ἀνέλθει ὁ μέτρα, τὸ δίκτυον ἤρξατο στρεφόμενον κυκλικῶς· εἰς τὰ 4 ὁ μέτρα ἐφέρετο μετὰ τινος δρμῆς δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ὡς ἡ κούρτια τῶν κορασίων ἐν τοῖς παρθεναγωγείοις, διαγράφον μικράν τροχίαν, διότι, καθ' ὅσον ὑψούμην, ὁ ἄνεμος ἔπνεε ἰσχυρότερος, καὶ συνεπῶς καὶ ἡ κίνησις τοῦ ἀνθρωπίνου τούτου ἐκκρεμοῦς ἦτον ἰσχυροτέρα. Ἐσπερον περιδεῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ βλέπων τὰς χαράδρας τῶν Μετεώρων χαινούσας ὑπὸ τοὺς πόδας μου, ἐλαμβανόμεν ἁπελπιστικῶς τοῦ δικτύου, ὡς ἐὰν τὸ δίκτυον μόνον νὰ ἦτο δυνατὸν νὰ με σώσῃ, ἐὰν δυστύχημά τι ἐπῆρχετο εἰς τὸν κάλων, τὴν τροχαλίαν, τὴν ἀρπάγην ἢ ἄλλο τι τῆς συνθέτου ταύτης μηχανῆς. Μὲ εἶχον πλέον τῶν 30 μέτρων ἀνελκύσει, ὅτε πᾶσα

κίνησις ἔπαυσεν, ἤκουσα τριγμὸν ὑπόκωφον ἐνῷ ταῦτοχρόνως τὸ σχοινίον ἐχαμήλωσε κατὰ δύο δακτύλους. «Ἄ! μωρὲ, τί κάνεις διάολε», ἠκούσθη ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς μου ἰσχυρὰ φωνή, ἀοράτως ἐξελθοῦσα ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ἐξώπτου. Τὸ σχοινίον ἤρξατο ἀνερχόμενον ἀμέσως καὶ ἐγὼ μετὰ τοῦ δικτωτοῦ, ὅπερ ἐκινεῖτο ταχύτερον. Μαντεύει ἕκαστος τὴν ἀμυχανίαν μου. Ἡμην εἰς ὕψος, ἀφ' οὗ καὶ κώνωψ πίπτων ἠδύνατο νὰ φονευθῇ. Ἐφερόμην ἐντὸς σχοινοπλέκτου δικτύου, δυναμένου κατὰ πᾶσαν πιθκνότητα νὰ πάθῃ, καὶ ἤκουσα τὴν ἀγρίαν φωνὴν βαλλομένην, καθ' ἣν ὥραν ἐπῆλθε καὶ ὁ τριγμός. Ἀπετόλμησα νὰ ἰδῶ πρὸ τὰ κάτω ἄβυσσος· ἔστρεψα πρὸς τὰ ἄνω, μοὶ ὑπελείπετο ἔτι δρόμος· περίξ κενὸν καὶ διὰ τούτου ἀνελατόμενος ἐντὸς ἀνθρωπίνης ἀπόχης καὶ σφίγγων σπασμωδικῶς τὰ νήματα τοῦ δικτύου· ἡ θέσις ἦτο κομικὴ, βεβαίως ὅμως οὐχὶ καὶ εὐχάριστος. Τέλος ἔφθασα εἰς τὸ ἀκρότατον ὕψος· τὸ σχοινίον προσκροῦσεν εἰς τὸν λαιμὸν τῆς τροχαλίας προσέκοψε, καὶ ἐγὼ ἔστην αἰωρούμενος εἰς τὸ κενόν. Ἄ! πόσον ἦσαν βραδεῖς οἱ καλόγηροι, αἵτινες δὲν μὲ ἀνῆρπασαν ἀμέσως ἐντὸς καὶ ἀνευ πολλῶν διατυπώσεων!

Ἐβλεπον τοὺς στρέφοντας τὸν ἐργάτην ἀκινήτους καὶ προσέχοντας. Εἰς τούτων ἀφίνει αἶφνης τὴν θέσιν του, τρέχει, ἀποσπᾷ τεμάχιον ξύλου κινήτου,

χρησιμεύοντος ἀντὶ κυγκλίδος τοῦ ἐξώστου καὶ λαμβάνει εἰς τὰς στιβαράς χεῖράς του τὸ δίκτυον, ὅπερ αὖρει ἐντός. Εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς ἑλξίως καὶ εἰς τὸν κλονισμόν τῶν χειρῶν τοῦ στροφέως ἐκλινεν ἡ κεφαλὴ καὶ τὰ νῶτα πρὸς τὸ χάος, ἐνῶ οἱ πόδες εὐρίσκοντο μικρὸν ὑπεράνω τοῦ δαπέδου. Δευτέρᾳ βιαιοτέρᾳ ἑλξίς μ' ἔσπευε βαθύτερον πρὸς τὰ ἔσω, ὅτε ἄμεσος χαλάρωσις τῆς στροφειγγίης, καὶ συνεπῶς τοῦ σχοινίου, μ' ἔρριψε κατὰ γῆν, ἀνζητήσαντα αὐθωρεῖ τὰς χεῖρας τοῦ ἡγουμένου. «Καλῶς ὤρισες», μ' εἶπον πάντες μετ' ἀγαθότητος καὶ τινος θυμηδίας, ἴσως προερχομένης ἐκ τῆς ταραχῆς μου, ἐνῶ ἐγὼ ἐγειρόμενος καὶ εἰς ἀσφαλὲς πατῶν ἔδραφον, ἡσπαζόμεν τὴν χεῖρα τοῦ ἡγουμένου. Νομίζω ὅτι οὐδέποτε ἐφίληται χεῖρα κληρικῶ μετὰ μεῖζονος διαχύσεως. Ἀποῦ ἐκκαθέσθην μικρὸν, ἐρευνῶν περιέργως τὰ πέριξ, ἐζήτησα τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τριγμοῦ, τῆς χαμηλώσεως καὶ τῆς φωνῆς, ἥτις ἐμολογῶ ὅτι δὲν μ' ἐνεθουσίασε παντελῶς. Τὸ σχοινίον στρεφόμενον ἐκτρέπεται ἐνίοτε τῆς θέσεώς του, ἐπιπλεκόμενον ἐν τῇ στροφῇ, ὅτε καὶ κατέρχεται εἰς τὴν θέσιν του μετ' ὑποκόφου τριγμοῦ καὶ ἀνατινάξεως τοῦ φορτίου. Τοιοῦτόν τι συνέβη, ἡ δὲ φωνὴ ἦν προτροπὴ ἀπλή, πρὸς ταχεῖαν διευθέτησιν. Πολὺ θὰ ἐπεθύμουν τριαῦται προτροπαὶ νὰ ἐγίνοντο διὰ χαμηλοτέρης φωνῆς, καί, εἰ δυνατόν, διόλου.

Ἦγουμένου τοῦ προϋσταμένου τῆς μονῆς ἐπεσκέ-
 φθην κατὰ πρῶτον τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐκ καθήκον-
 τος καὶ ἐξ εὐπρεπείας. Τὸ οἰκοδόμημα εἶναι βυζαν-
 τινὸν καὶ εὐρύτατον. Ὑπὸ ἔποψιν τέχνης καὶ ἐσω-
 τερικοῦ πλούτου, ἡ ἐκκλησία τοῦ Μετεώρου δὲν μοὶ
 ἐφάνη τι ἐξέχον· ἄλλως αἱ ἀναμνήσεις τοῦ ναοῦ τῆς
 «Νέας Μονῆς» ἐν Χίῳ, εἰσέτι ζωηρόταται εἰς τὴν
 φαντασίαν μου ὑφίσταντο. Οἱ τοῖχοι καλύπτονται
 πάντες ὑπὸ ὑδρογραφικῶν εἰκονίζουσιν σκηνᾶς τοῦ βίου
 τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος φαίνεται
 ἀρχιερέως ζώοντος, πεποικιλμένος μικροτάτοις
 ὀστρεῖνοις καὶ λευκοῖς τεμαχίοις, ἐν τέχνῳ ἡρμοσμέ-
 νοις τοῖς ἄρμοις καὶ τῷ σώματι τοῦ θρόνου. Ἐπὶ
 τῆς ζωφόρου, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ θρόνου καὶ διὰ
 γραμμάτων παλαιοῦ ρυθμοῦ καὶ δυσαναγνώστων,
 φαίνεται ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ, ἐὰν ἀνέγνων καλῶς. «Ὁ
 παρὼν θρόνος τῆς ἀγίας καὶ σεβασμίας καὶ βασιλι-
 κῆς μονῆς τοῦ Μετεώρου καὶ πνευματικοῦ πατρὸς
 Γερασίου καὶ κόπου πληρωτοῦ Χρύσανθος ΖΡΚΣ».
 Εἰκόνας ἀξιοσημειώτους διὰ τὴν τέχνην, τὴν μεγά-
 λην ἀρχιερέα ἢ ἄλλην ἱστορίαν δὲν εἶδον. Μόνον
 ἐν τῷ σκευοφυλακείῳ μοὶ ἔδειξαν ἐντὸς ἀργυρᾶς θήκης
 τεμάχιον τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου, τοῦ σπόγγου καὶ
 ἀφθονίαν ἀγίων λειψάνων. Ὡς γνωστὸν, πᾶσα χρι-
 στιανικὴ μονὴ κέχτηται τεμάχια τοῦ ἀκανθίνου στε-
 φάνου τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοῦ σπόγγου, ὅστις τίς οἶδεν,

ἐάν δὲν κρατεῖ ἔτι εἰς τοὺς πόρους τοῦ καὶ τὸ ἄξιας, δι' οὗ οἱ θεοκτόνοι ἐπότισαν τὸν Υἱὸν τοῦ Ἀνθρώπου.

Σπουδαῖον μοι ἐφάνη τὸ τμήμα τῶν βιβλίων, ὅπερ φαίνεται ὅτι ὑπῆρξέ ποτε πολλοῦ λόγου ἄξιον. Χειρόγραφα ὑπάρχουσι πλεῖστα, ἀλλ' ὕλης θρησκευτικῆς. Σπανίας τυπογραφικὰς ἐκδόσεις εὗρον τὴν ἐν Βασιλείᾳ κατὰ τὸ 1567 γενομένην ἑλληνολατινιστὶ ἐκδοσιν τοῦ Ὀμήρου· ἐκδοσιν ἀξιόλογον Διαδώρου τοῦ Σικελιώτου, τοῦ Ἰωσήπου Φλαβίου τ' ἅπαντα ἑλληνολατινιστὶ ἐν Γενεύῃ ἐκδοθέντα, τοῦ Ἀριστοφάνους τὰς κωμωδίας ὑπὸ Μάρκου Μουσούρου τοῦ Κρητῆς ἐκδοθείσας, τὴν ἱστορικὴν σύνοψιν Κωνστ. Μανασῆ. Ἐκτὸς τούτων καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν βυζαντινῶν εὗρισκονται εἰς τὰς σκοτεινὰς καὶ κονιορτώδεις θυρίδας τῆς μονῆς τοῦ Μετεώρου, ἀνκνένοτες μετὰ πολλῶν χειρογράφων εἰδήμονα χεῖρα διὰ τὴν καθόλου διάταξιν. Ἡ περισύλυσις τοιούτων κειμηλίων ἔμαθον ὅτι ἐνεργεῖται θρασύτατα. Οἱ καλόγηροι, ἀγνοοῦντες τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀξίαν τῶν βιβλίων καὶ τῶν χειρογράφων, εἴτε τὰ ἀπεμπολοῦσιν ἐκ κέρδους ἐλαυνόμενοι, εἴτε τὰ χαρίζουσιν, ὥς ἔμαθον, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς, ἥτις ἀπὸ σπουδαιοτάτης καθίσταται ἄσημος, ἐνεκα ἀσφόργου διοικήσεως. Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποῖου ὑπῆγετο ἡ μονή, ὀλίγην εἶχε δεῖξει σπουδὴν ὑπὲρ τῆς μο-

νῆς καὶ τῶν φιλολογικῶν κειμηλίων τῆς, ἅτινα ἐκλάπησαν ἐκεῖθεν, καὶ θὰ ἐξυκολουθῶσι κλεπτόμενα, ἐνόσω δὲν σταματήσῃ τὸ κακὸν χεῖρ ὑπερτέρᾳ. Τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἐὰν πρόκειται νὰ περισυληθῶσιν ὑπὸ τυγχάνων κερδοσκοπῶν τὰ χειρόγραφα, αἱ ἐκδόσεις καὶ εἴτι ἄλλο ἄξιον λόγου φιλολογικὸν σύγγραμμα δύνανται νὰ περιλαμβάνῃ ἢ βιβλιοθήκῃ τῆς μονῆς τοῦ Μετεώρου, ἠθέλομεν συμβουλευσεῖν τὸν ζηλωτὴν ἔφορον τῆς ἐν Ἀθήναις βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς νὰ ἐπιχειρήσῃ μικρὰν ἐκδρομὴν ἄχρι τῆς Θεσσαλίας. ὣσως τότε θὰ τῷ ὤφειλε μείζονα τὸ τμήμα τῶν σπανίων βιβλίων.

Ἀπὸ τῆς βιβλιοθήκης μετέβημεν εἰς ἐπίσκεψιν τῶν οἰκημάτων τῆς μονῆς. Πανταχοῦ ἡ ὑπάτι ἐλευνότης ἐφαίνετο. Ἡ πενία, ἡ ἀκαθαρσία, ἡ παραμέλησις, ἡ πικρὴ γυμνότης ἦτον ὅ,τι ὤκτειρα εἰς τὴν μονήν, ἥτις ὑπῆρξέ ποτε, καὶ κατ' ἀξίαν βασιλική. Αἰσχροκερδεῖς καλόγηροι καὶ ἡγούμενοι ἐνοσφίσθησαν τὴν περιουσίαν τοῦ Μοναστηρίου, καθ' ἧς ἀνίκηστον τραῦμα κατήνεγκε καὶ ἡ τοῦ Κουζα γνωστὴ δήμευσις ἐν Ρουμανίᾳ. Τὸ πατριαρχεῖον μόνον περὶ τῆς ἀνελλιποῦς εἰς τὸ ταμεῖόν του εἰσαγωγῆς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐμερίμνα, οἱ δὲ καλόγηροι οὐδένα ἔχοντες ἔφορον, οὐδένα ἑλεγχον, ἐνέμοντο αὐτοβούλως τὰ τῆς μονῆς, ἀποστέλλοντες εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἰσολογισμοὺς τὸ πλεῖστον εἰκονικούς. Οὕτω

ἐχώρησαν ἀπὸ τοῦ κακοῦ εἰς τὸ χεῖριστον τὰ πράγ-
ματα τῆς μονῆς, ἢ μᾶλλον τῶν μονῶν τῶν Μετεώ-
ρων, διότι πανταχοῦ, ἐκτὸς τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ὡς
ἔμαθον, ἡ αὐτὴ ἀθλιότης βασιλεύει.

Ἀφοῦ ἐπίουμεν τὸν καφέ, ἀπήλθομεν μετὰ τοῦ
ἡγουμένου, θεασόμενοι τὴν πέριξ φύσιν, ἀπὸ τοῦ ὕ-
ψους τοῦ ὁροπεδίου. Τὸ θέαμα εἶναι θαυμαστόν, ποι-
κιλόμενον ὑπὸ ὀρέων, ποταμῶν, πεδιάδων καὶ λό-
φων, καὶ τῆς θεᾶς τῶν ἄλλων βράχων τῶν Μετεώ-
ρων, ἅτινα εὗρίσκοντο ὑπὸ τοὺς πόδας μου κατ' ἀ-
νατολικὴν καὶ νοτικὴν διεύθυνσιν. Ἀδύνατον νὰ κο-
ρεσθῇ τις ἀποθαυμάζων καὶ φοβούμενος, διότι, ἀλη-
θῶς, τὸ δέος ἐξακολουθεῖ, καὶ ἀκουσίως αἰσθάνεταί
τις συγκαπτόμενα τὰ γόνατά του, ὅτε, ἀποτολμῶν
νὰ προχωρήσῃ μικρὸν, βλέπει κάτωθεν αὐτοῦ τὸ
χάος καὶ ἀπὸ τούτου μονήρῃ ὑφούμενον καὶ ἀθεμε-
λίωτον τὸν βράχον ἐρ' οὗ περιφέρεται. Ἐλάχιστα
δενδρύλλια ἀναπτύσσονται φθιστικῶς εἰς τὸ λεπτὸν
στρώμα τοῦ χώματος, δι' οὗ εἶναι ἐπιπασμένος ὁ
βράχος. Τὰ πάντα, ἐκτὸς τοῦ ὕδατος, συλλεγομέ-
νου ἐντὸς δεξαμενῆς, κομίζονται ἔξωθεν διὰ τοῦ
δικτύου ὑπερ εἶναι ἡ κοινὴ ὁδὸς τῶν ἀνθρώπων καὶ
τῶν ὄψων. Ἄλλ' ὁ καιρὸς μ' ἐβίαζεν ἔμπρπε νὰ
κατέλθω εἰς τὰ γήϊνα συνήθροισα τοὺς 4 ἢ 5 ἀν-
θρώπους τῆς μονῆς τοὺς ἀπεχειρέτησα συστήσας
αὐτοῖς, πρὸς Θεοῦ, προσοχὴν, καὶ ἐξήτησα τὴν

συνδρομήν των. «Φέρ, τὸ δίχτυ» εἶπεν ὁ ἡγούμενος· τὸ δίκτυον ἤχθη καὶ ἠπλώθη ἐπὶ τοῦ πατώματος. «Κάθισσε κάτω», μ' εἶπεν ὁ ἡγούμενος· ὑπήκουσα καὶ ἐκαθέσθην ἔχων τὰ νῶτα ἐστραμμένα ἐντός. «ὄχι ἔτσι», ἐπανέλαθεν ὁ ἡγούμενος, «βάλ' τὰ μάτια σου μέσα, διότι μπορεῖ νὰ σοῦρθη ζάλη.» Ἡ παρατήρησις ἦ-ον ὀρθή καὶ ἐστράφη ἀμέσως θεὸς πρὸς τὴν ἐξοδὸν τὰ νῶτα. Ὁ ἡγούμενος συνέλεξεν ἀπάτας τὰς ἄκρας τοῦ δικτύου, ὕψωσεν αὐτὰς ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν μου, τὰς ἀνῆρτησεν ἀπὸ τῆς σιδηρᾶς ἀρπάγης, μὲ πύχθη, καὶ διέταξε νὰ στρέψωσι τὸ βαροῦλκον. Ἡσθάνθην ἐμαυτὸν ἀνασυρόμενον μικρὸν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους· τὰ τοιοτρόπως ἡ στήθερά χεῖρ χωρικοῦ ὑπηρέτου μὲ ἤρπασε, καὶ ἄφα ρέσασα τὴν ἀσφαλιστικὴν κιγκλίδαν, μὲ ὤθησε βιαίως πρὸς τὸ γάρος, ἐνθ' ἔμεινα κρεμώμενος ὡς στρυφύλῃ. Οἱ πάλμοί μου ἤρχισαν ἐκ νέου· ἐνόμιζον ὅτι εἶχον συνειθίσει, διὰ τῆς ἀναβάσεως, ἀλλ' ἠπατώμην.

Ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἀπὸ τῶν βράχων τῶν Μετεώρων. 26 Αὐγούστου. Ἡσπέρα.

Εἶδον τοὺς μοναχοὺς στρέφοντας βρονθεῶς καὶ προσεκτικῶς τὸν κύλινδρον, καὶ ἡσθάνθην ἐμαυτὸν δονιζόμενον καὶ κατερχόμενον ἐνταυτῷ. Ἡ κυκλικὴ στροφή ἐπανελήφθη, ἀλλ' ἡ ἐκκρεμὴ κίνησις ἦν ὀλιγωτέρα. Κάτω ἔχαινε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ βαθυ-

τάτη χαράδρα, σκοτεινὴ καὶ ξηρὰ, ἀλλὰ τὸ μέρος πρὸς ὃ κατηρχόμην, ἰσοπεδωθὲν ὑπὸ τῶν καλογήρων διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἀναβάσεως καὶ καταβίσεως, δὲν ἦτον ἄβυσσος. Συνεσταλμένος ὡς ἤμην ἐντὸς τοῦ δικτύου, ἀπετόλμων ἐνίοτε νὰ παρατηρῶ πέραξ. Βεβχίως δὲν ἐγεννήθην δι' ἀερόστατα· ἡ ἐντύπωσίς μου ἦτο φοβερά καὶ ηὐχόμην νὰ πατήσω ταχέως τὴν γῆν, ἣν καίπερ ἐξ οὐρανῶν κατερχόμενος, εὐρισκον πολλῶ προτιμότεραν. Ἡ κυκλικὴ κίνησις ἐξηκολούθει πάντοτε, καὶ βραθυνοῦς ἐφευγον πρὸ ἐμοῦ οἱ βρίχοι τοῦ Μετεώρου. Ὅτε ἔφθασα εἰς 40 μέτρων ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἀνέπνευστα ἐλευθέρως. Εἰς ἄλλας περιστάσεις θὰ ἐτρόμονζον, ἀλλ' ὅταν κατέρχεται τις ἀπὸ τῶν Μετεώρων δέκα μέτρων ὕψος εἶναι παιδιά.

Ἡ κίνησις ἐχαλαρώθη καὶ μετὰ μικρὸν προσήγγισα τὴν γῆν· ὁ συνοδεύων με ἱερεὺς εἶχε κατέλθει διὰ τῆς κλίμακος πρὸ ἐμοῦ, ἔλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν ἀρπάγην, ἀπῆλλαξε τὰς ἄκρας τοῦ δικτύου καὶ μὲ ἀπεκάλυψε. Ἠγέρθην τότε καὶ ἔστρεψα ἵνα ἴδω τὸν δρόμον ὃν διήνυστα χωρὶς νὰ κινηθῶ· ὁμολογῶ ὅτι ἐξεπλάγην. Ἡ θεὰ τοῦ θανάτου ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ τρόπου ἀποβαίνει ἐνίοτε φοβερά ἢ ἀδιάφορος. Δύναται τις νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς κανονιστοικίας ἐχθροῦ, νὰ ὀρμήσῃ ἐντὸς κρημιζομένου ὑπὸ σεισμοῦ οἴκου, ὅπως σώσῃ ἀνθρώπινα

πλάσματα, προφανέστατον διατρέχων κίνδυνον, καὶ ἐν τούτοις νὰ ἱλιγγιᾷ εἰς τὴν ἀνάθασιν τοῦ βράχου. Ἐγκεῖται τοῦτο εἰς τὴν νευροπάθειαν καὶ τὴν φρόνησιν ἴσως, διότι ἐπαναλαμβάνω ὅτι, μολονότι δὲν μνημονεύονται δυστυχήματα, παίζει τις ἐν τούτοις τὴν ζωὴν του, καὶ ἄνευ σκοποῦ, ἀλλ' ἐκ περιεργείας ἀπλῶς. Ὁ ἡγούμενος προβαλὼν ἄνωθεν τὴν κεφαλὴν του μ' ἐχειρέτα εὐχόμενος τὸν ἀντεχειρέτισα ὡς παλαιότατον φίλον, καίτοι πρὸ δύο ὥρων μόλις εἶχον γνωρίσει αὐτόν, ἀλλ' εἶχον συνδεθῇ μετ' αὐτοῦ διὰ κινδύνου, συνήθως δὲ τοιοῦτοι σύνδεσμοι εἶναι ἰσχυρότεροι τῶν κοινῶν. Οἱ ἄλλοι ἐκ τῆς μολῆς ἐκτείνοντες τὰς κεφαλὰς των μὲ προσηγόρευον συμπαθῶς, ἐνῶ τὸ σχοινίον δι' οὗ κατήλθον, συρόμενον ἔσωθεν ὑπὸ τοῦ ὑπέρτερου, κατελίμπανε τὴν γῆν, αἰωρούμενον εἰς τὸ κενόν. Τὸ εἶδον ἄτενῶς, παρηκολούθησα τὴν ἑλξίν του καὶ τὴν ὥραν καθ' ἣν ἠφάνιζετο εἰς τὰ ἔσω, τὸ ἀπεχειρέτησα μετὰ στοργῆς· δὲν εἶχον συνδέσει τὴν τύχην μου μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς στερεότητός του; Δὲν μὲ εἶχεν ὑπηρετήσει πιστῶς; Διὰ τί νὰ μὴ λυπηθῶ διὰ τὴν ἀπώλειαν φίλου, ἔειπα καὶ ἀψύχου, ὅν πιθανῶς ποτὲ πλέον δὲν θὰ ἐπανίδω; Ἀπὸ τῶν ἄνω ἠφάνισθησαν ἤδη πᾶσαι αἱ μορφαὶ, καὶ ἐγὼ λαβὼν τὴν ράβδον μου, ἠκολούθησα τὸν ἱερέα διὰ τοῦ μονοπατίου, εὐχαριστημένος πολὺ, τὸ ὁμολογῶ, καὶ μὲ ἀπόφασιν νὰ ἦμαι ὅλη-

γώτερον περίεργος εἰς τὸ μέλλον, κυρίως ὅταν πλησιάζω εἰς τὰ Μετέωρα.

Διήλθομεν ἀνὰ μέσον τῶν γρηνιτῶν, μετὰ κόπου βαδίζοντες, καὶ μόνοι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀψύχου περιοχῆς. Ὅσα καὶ ἂν εἶχον θαυμαστικὰ δὲν θὰ μοι ἐπῆρκουν διὰ τὴν ἐκφρασιν τῶν συγκινήσεων, ὅς μοι ἐνεπύει τὸ πολύμορφον σύμπλεγμα τῶν Μετεώρων, ἐφ' ὧν πνεῦμα θείας ἐγκαταλείψεως φαίνεται πλανώμενον. Μόνον ἀφοῦ ἐβαδίσσαμεν ἀρκετὰ, διεκρίναμεν διὰ τῶν σχισμῶν τὸ χωρίον Καστράκι ἐν μέσῳ μικρᾶς καὶ ἀνωμάλου κοιλάδος, γείτονος τῶν Μετεώρων. Ἦσαν ἡ πρώτη ἐμφάνις τῆς κοινωνίας ἐν μέσῳ τῆς ἐρήμου, ἥτις ἐξετείνετο ὀπισθεν ἡμῶν. Ἀνερχόμενοι πάντοτε καὶ πάντοτε ἀσθμαίνοντες καὶ βαδίζοντες τῇ βοηθείᾳ καὶ τῶν χειρῶν, ἀφικόμεθα εἰς τὴν ἐπὶ βράχου ἐκτισμένην μονὴν τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἥτις εἶναι καὶ ἡ μόνη ἐν ἣ φθάνει τις χωρὶς ν' ἀναοριχθῇ ἀπὸ κλίμακος ἢ νὰ συλληφθῇ ἐντὸς δικτύου, διότι, καίπερ ἐκτισμένη ἐπὶ βράχου ἀποτόμου, χωρίζεται ἀπὸ τῆς συνεχοῦς ξηρᾶς διὰ στενοῦ χάσματος βαθυτάτου, ὅπερ ὅμως ζευγνύει κινητὴ καὶ στερεὰ κλίμαξ. Τὴν διήλθομεν, σκοποῦντες νὰ διανυκτερεύσωμεν εἰς τὴν μονήν, καὶ τὴν ἐπαύριον νὰ ἐπανακάμψωμεν εἰς Τρίκκαλα. Οἱ μοναχοὶ ἐδέχθησαν ἡμᾶς μετὰ μεγάλης προσηνείας, ἐπιδεικνύοντες προθυμοτάτην καὶ εὐκρινεστά-

την φιλοξενίαν, ἐφ' ᾧ καὶ χάριτας ὁμολογῶ αὐτοῖς δημοσίᾳ. Ὁ Ἅγιος Στέφανος εἶναι ἡ μόνη τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων, ἐν ᾗ βλέπει τις ὅτι πνεῦμα φειδοῦς καὶ φρονήσεως πρωτανεύει ἐν παντί. Ὅταν ἔφθασα εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πέτρας ἔσπωθεν, ἄρ' ὅπου ἐστήθη ὁ διὰ τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν ἱστός, ὁ ἥλιος ἔδυσεν ὀπίσθεν τῶν βουνῶν. Τὰ θεσσαλικά πεδία πολύχρωμα καὶ ἀτελεύτητα, ἐχάνοντο εἰς τὰς ἀποστάσεις, ἔνθα καθαρώς διέκρινον τὰ χωρία, τὰς κόμης καὶ τὰς πόλεις τῆς Θεσσαλίας, ἀνθρωποσκύτας ἀπὸ χλοερῶν κήπων, δίκην θάσεων ἐν μέσῳ γονίμου καὶ εὐδχίμονος Σχάρας. Ἡ κοίτη τοῦ Πηνειοῦ, πλατυτάτη καὶ ἐλικοειδὴς ἀνεπτύσσετο ἀπὸ τῶν λαϊμῶν, οὓς σχηματίζουνσι τὸ βουνὸν τοῦ Κόζακα καὶ αἱ προεκβολαὶ τῶν Χασιῶν, φερομένη δὲ διὰ τῆς ἐριβώλακος πεδιάδος, ἤφην' ἔστω ἐντὸς αὐτῆς, οἶονεῖ αἰσχυνομένη ὅτι παρίστα ὁ ἄνυδρος. Τὸ θέαμα ἦν μεγαλοπρεπὲς καὶ ζωγραφικώτατον, καὶ τὴν ψυχικὴν συγκίνησιν, ἣν ἐπόμενον ἦτο νὰ γεννήσῃ τοιαύτη θέα ἀπὸ τοιούτου τόπου, ἐνέτεινεν ὁ ἦχος τοῦ σημαντροῦ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, καλοῦντος εἰς τὴν ἑσπερινὴν προσευχὴν τοῦ μοναχοῦ.

Ἐν Τρικκάλοις, τῇ 27 Αὐγούστου.

Ὀλίγαι πόλεις τῆς Θεσσαλίας κέκτηνται τὸ ἐπίκαιρον τῆς στρατηγικῆς θέσεως, τὸ τερπνὸν τοῦ

κλίματος, τὸ ἄφθόνον τοῦ ὕδατος, καὶ καθόλου τὸ ἐράσμιον τῆς φύσεως, ἢ τὰ Τρίκκαλα. Ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν χαμηλῶν λῶφων ἐκτισμένα, διαρρεόμενα ὑπὸ τοῦ Τρικκαλῆνου ποταμοῦ καὶ κατέχοντα μετὰ τῆς Καλαμπάκας τὰς εἰσόδους ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν ὁρέων εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ διὰ τῆς στρατηγικωτάτης καὶ ἐγγυὲς θέσεως «ἡ Πόρταις» τὰς πρὸς τὴν Ἑπειρὸν ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας διόδους διὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου, τὰ Τρίκκαλα ἐνοῦσι ταύτοχρόνως θαυμασίας ιδιότητας ἐμπορικῆς, στρατιωτικῆς καὶ ἀναψυκτικῆς πόλεως, διότι καὶ ἡ φύσις, καὶ ἡ τοπογραφία καὶ ἡ παραγωγὴ τυγχάνουσιν ἐξείρετοι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν.

Τὸ φρούριον τῶν Τρικκάλων εἶναι μετρίωτατον οἰκοδόμημα, οὗτινος ἡ χρησιμότης δὲν φαίνεται ἀξιόλογος. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς λοφιδίου ὑψοῦμενον, ἐκτείνεται ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, εἰς τρεῖς διακεκριμένους διαιρούμενον ζώνας. Πρὸς βορρᾶν τοῦ φρουρίου εὗρηται λόφος δεσπόζων τῆς ἀκροπόλεως, ἐφ' οὗ οἱ ὀθωμανοὶ ἀνήγειρον ἀξιόλογον περιβολὴν σκοποῦσαν ν' ἀσφαλίζει ἐπὶ μᾶλλον τὸ φρούριον, νὰ τὸ προκσπίζει τελειότερον, καὶ νὰ τὸ προσβάλλῃ ἀλίσκόμενον. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου καὶ τῆς περιβολῆς ἡ θέα ἐκτείνεται θαυμασίως εἰς τὸ πεδῖον τῶν Τρικκάλων καὶ τῆς Καρδίτσης. Τὸ φρούριον τοῦ Φαναρίου ἴσταται ἀντιμέτωπον, τρίωρον ἀπέ-

χον ἀπὸ τῶν Τρικκάλων καὶ σχεδὸν ἴσον ἀπὸ τῆς Καρδίτσης. Βορειότερον ἢ πεδιάς τῆς Καλαμπάκας καὶ τὰ Μετέωρα διαγράφονται εὐκρινῶς εἰς τὸν ὀρίζοντα καὶ νοτίως ἢ μακρὰ ἄλυτις τῶν βουνῶν τῶν Ἀγραφῶν, προσπελάζουσα τὴν ἀρχομένην ἄλυσιν τῶν βουνῶν τοῦ Ἀσπροποτάμου, χωρίζεται ἀκριβῶς εἰς τὸ χαῖνον καὶ μεσημβρινότατον σημεῖον, ἐπὶ τῶν προπόδων ἀμφοτέρων τῶν θεισσαλοηπειρωτικῶν ἐρυθρῶν ὁρέων. Αἱ ἀπότομοι κλίσεις τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν κλιτύων ἀποτελοῦσι τὰ περιώ-
 νυμα στενὰ, ἢ τὰς διόδους αἵτινες γνωρίζονται ὑπὸ τὸ ὄνομα «Πόρταις» καὶ εἰσὶν αἱ αὐταί, δι' ὧν ρωμαῖοι στρατηγοὶ καὶ ἄλλοι στρατηλάται εἰσῆλθον ἀπὸ τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τ' ἀνάγκη. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ᾔναι τις ἀξιωματικὸς τοῦ ἐπιτελείου, ὅπως ἐννόησεν ἀμέσως τὸ ἐπίκαιρον τοιαύτης θέσεως, ὑποστηριζόμενης μάλιστα ὑπὸ τῆς κατοχῆς τῶν Τρικκάλων καὶ τῆς Καλαμπάκας, ἀμφοτέρων στρατηγικῶν σημείων. Ἀνὰ μέσον τῶν «Πορτῶν» ῥέει ὁ Πορτιάτης ποταμὸς, ὅστις καὶ Ἀκάποδος καλεῖται ὑπὸ τῶν κατοίκων, διότι παραβιάζων τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ροὴν, στρέφεται ἀριστερόθεν, ῥέων ἐπὶ τινα χρόνον παραλλήλως τοῦ μεμνημένου βουνοῦ Κόζακα, καὶ εἶτα χύνεται εἰς τὸν Πηνειὸν, διαγράφων καμπύλην, ἀντὶ τῆς εὐθείας, ἣτις ἦτο ἡ φυσικωτέρα ροὴ του.

Τὰ Τρίκκαλα εἶναι ἐξαιρέτως τόπος ὑδάτων. Ὅπουδῆποτε καὶ ἂν σκάψῃ τις εἰς ἐλάχιστον βάθος, ἐμφανίζονται γλυκύτατα καὶ καθαρώτατα φλέβες ὑδατος, ἀναπηδῶντος μεθ' ὀρυθῆς ἄνω. Τὰς ὄχθας τοῦ Λιθαίου ἐξωραϊζοῦσι σύσκια δένδρα, πλάτανοι, αἰγυριοὶ καὶ παντοῖα ἄλλα γένη ἀγρίων δένδρων, θαυμασίως ἐπιδωσάντων καὶ ἀναπτυχθέντων εἰς τὸ ὑγρὸν ἔδαφος. Καρνεῖα, ἀτελέστατα δυστυχῶς καὶ ἀμόρφωτα, ἰδρύνοντι εἰς τὴν διζιάν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, καττοχουμένου εἰς τὴν ἐκβολὴν του, καὶ γέφυραι λιθοκτιστοὶ καὶ πολύτοξοι αἱ μὲν, χερμηλόταται καὶ ξύλιναι αἱ δὲ, ὑπηρετοῦσι τὰς συγκοινωνίας τῆς πόλεως, διχαζομένης ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ, ὅστις χρησιμεύει καὶ ὡς ὀχετὸς, ἰδιαιτέρως δὲ ὡς πλυντήριον τῆς πόλεως. Τὰ ὕδατα εἶναι πόσιμα, ἀλλὰ τούτων δὲν γίνεται χρῆσις, τὸ μὲν ἕνεκα τῶν ἄλλων χρήσεων δι' ἧς προώριται ὁ ἀτυχὴς Λιθαῖος, τὸ δὲ διὰ τὸ ἄφθονον τῶν προχθίων πηγῶν, ἀφ' ὧν καὶ ὑδρεύεται ἡ πόλις. Τὰ Τρίκκαλα, ἀρχαία τῆς Θεσσαλίας πρωτεύουσα, δευτέρα αὐτῆς πόλις, καὶ μετὰ τὴν ἱστορίαν της, ἦσαν ἔδρα διοικητοῦ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ, καὶ διαμονὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Τρίκαλης.

Οἱ ὀθωμανοὶ κάτοικοι τῶν Τρικκάλων τάσσονται ἐν ταῖς πλουσιωτάτοις τῶν οἰκούντων τὴν Θεσσαλίαν. Κάτοχοι μεγάλων καὶ γονίμων *τσιφλικίων* εἰ-

ναί μπέηδες οὐχὶ ψιλῶ μόνον ὀνόματι, ὑπερβαίνον-
 τε· δὲ τοὺς χριστιανούς· κατὰ τὸν πλοῦτον, μειονε-
 κτοῦσιν αὐτῶν κατὰ τὴν δραστικότητα τῆς ζωῆς· καὶ
 τὴν ἐνέργειαν. Εἶχον τὴν συνείδησιν τοῦ πλούτου
 αὐτῶν καὶ τῆς διοικητικῆς ἐπικρατίσεως, καίτοι δὲ
 δὲν ἐσημείωσαν δι' αἵμα τοῦτοῦ γραμμῆς τὴν ἐξά-
 σκησιν τῆς ἐθνικῆς τῶν κυριαρχίας, οὐχ' ἦττον ὁ
 τρόπος τῶν, ἡ στάσις τῶν, ἡ φράσις τῶν πολλάκις,
 ὑπεμνήνησκον, τίνες ἦσαν οἱ κρατοῦντες καὶ τίνες
 οἱ δουλεύοντες. Σινικὸν ταίχο· ἐχώριζεν αὐτοὺς ἀπὸ
 τῶν χριστιανῶν, ἀνεξαρτήτως δὲ τῶν κοινῶν προσ-
 αγορεύσεων καὶ τῆς μικρᾶς ἐκείνης ἐπικοινωνίας, ἣν
 ἐπεζητοῦν πάλιν ἐν τῷ συμφορῶντι αὐτῶν τῶν ἰδίων,
 οὐδ' ἐν σπαργάνοις καὶ διετέλουν αἱ μεταξὺ τῶν
 ὀθωμανῶν καὶ τῶν χριστιανῶν σχέσεις. Διὰ τὰ εἴ-
 μοι ἀκριθέστερος, ἐφείλω νὰ γενικεύσω τὴν φράσιν
 μου παρατηρῶν ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ καθόλου τῶν πό-
 λεων τῆς Θεσσαλίας, ἐχωρίσθησαν ἀγερώχως ἀπὸ τῶν
 χριστιανῶν, ἀνελθόντες τὴν ἀνωτέραν βαθμίδα τῆς
 πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς κλίμακος, ἀφ' ἧς προσέβλε-
 πον ἐνίοτε τὸν συμπολίτην τῶν χριστιανῶν. Οἱ τοῦρ-
 κοὶ διὰ τῆς φυσικῆς αὐτῶν ἀντιλήψεως, κατενόησαν
 τάχιστα ὅτι ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν κοινωνικῶν, ἐμ-
 πορικῶν καὶ τῶν ἄλλων αὐτῶν πρὸς τοὺς χριστια-
 νοὺς σχέσει, ἤθελον εὐρεθῆ πρὸ μοιραίου διλήμματος,
 οὗτινος μίαν λύσιν ὥφειλεν ἀναποδράστως νὰ

ἐπιζητήσωσιν. Ἐπρεπε νὰ συγκαταμιχθῶσι μετὰ τῶν χριστιανῶν διατρέχοντες τὸν κίνδυνον τῆς ἀφομοιώσεως, ἥς εἶναι ἱκανὸν τὸ χριστιανοελληνικὸν στοιχεῖον, ἢ ἔπρεπε νὰ τραπῶσι τὴν ὁδὸν τῆς ἀγερωχίας καὶ τῆς περιφρονήσεως πρὸς δορυάλωτον λαόν, οὗτινος ὅμως τὴν λανθάνουσαν δρᾶσιν δὲν ἴσχυε νὰ παρακωλύσῃ ἡ ἄδικος ἀνισότης τῶν ἀστύκων καὶ τῶν ἄλλων καθόλου προνομίων. Πρὸ τοιοῦτου διλήμματος οἱ ὀθωμανοὶ ἐτράπησαν ἐπὶ τὸν δευτερεὸν δρόμον, τὸν μᾶλλον ταῦτιζόμενον πρὸς τὰ ἄθνη αὐτῶν καὶ τὰς συνηθείας, καίπερ δὲ μὴ ἀγνοοῦντες πιθανῶς, ὅτι οὕτω εὐρύτερον ἠνοίγετο τὸ χάσμα τῆς διαιρέσεως, ὅλχ' ἦττον ἐπροτίμησαν τοῦτο ἀντὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις, ὅσω καὶ ἂν ᾖ ἔτι ἐν σπαργάνοις, ἠδύνατο ἐν τούτοις νὰ ζυμώσῃ καὶ τὴν ἀξεστοτέραν μάζαν. Ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ὀθωμανῶν, φαίνεται μοι ὅτι ἐπηρεάσθη μεγάλως τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν, περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι διαμονῆς εἰς τὸν τόπον. Διότι, ἐὰν ἐν τῇ ἀνισότητι ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς πῦξανε κρατυνόμενος, μετὰ τὴν ἐπέλευσιν ἀγαθῆς διοικήσεως καὶ πραγματικῆς ἰσότητος, τὰ ἐξαγόμενα ἔσονται εὐνοϊκώτερα, ἢ δὲ πλουτολογικὴ κλίμαξ καὶ ἡ κοινωνικὴ θὰ χωρῇ ἐτεροσκελῆς ἐπὶ ζῆμιά τῶν ὀθωμανῶν. Τοῦτο κατανοοῦσιν οἱ ὀθωμανοὶ, ὑπερήφανοι δὲ φύσει, δὲν θ' ἀνα-

χθῶσιν ἀνισότητα, ἥτις, καίπερ προερχομένη ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἐργασίας, τῆς δραστηριότητος, τῆς ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τοῦ λόγνου ἐπὶ τὰ πρόσω ὀργασμοῦ τῶν μὴ ὀθωμανῶν, τιτρώσκει ὁμῶς αὐτοὺς βαθέως, ἅτε δὴ ἀναγομένη παρ' αὐτῶν οὐ μόνον εἰς κοινωνικὴν, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικὴν ὕβριν. Τοιαύτας ἰδέας συνέλαβον ὅτε μικρὸν ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδω τοὺς ὀθωμανοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Καρδίτῃ δὲ ἐσημείωσα τινὰ ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα. Καὶ σήμερον ὅτε ἡ διατριβὴ μου ἐγένετο σχετικῶς μακροτέρα καὶ αἱ μικραὶ σχέσεις μου ἠϋξήθησαν, ἔστω καὶ ἀσημάντως, οὐδεμίαν ἔσχον ἀφορμὴν νὰ τροποποιήσω τὰς πρώτας μου πεποιθήσεις, ἃς τοῦναντίον ἐκράτυνεν ἡ μικροτάτη μου πείρα.

Ἐμπόριον κανονικὸν ἀσκεῖ ἡ πόλις τῶν Τρικκάλων μετὰ τῶν πέριξ ἀκτίνων, τῆς Λαρίσσης καὶ τοῦ Βώλου. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Τρικκάλων κατέρχονται ὅπως παραχειμάσωσιν οἱ νομάδες, πολλὸν ἀφίνοντες πλοῦτον ἐκ τῆς ἐνοικιάσεως τῶν βοσκῶν καὶ τῆς ἐκποιήσεως τῆς ἐκ τῶν ποιμνίων παραγωγῆς. Ὅτε εἰδικὸν ἄρθρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάσεως ὥριζε τὴν ἀκώλυτον ἐξαχολούθησιν τῆς ἀρχίας ταύτης ἐκ Μακεδονίας καὶ ἀλλαχόθεν θερυνῆς καθόδου, τινὲς κατεξάνεστησαν ἐν Ἀθήναις, μὴ κατανοήσαντες φαίνεται ἀκριβῶς τὰ πράγματα. Ἐὰν ἐμελέτων ἐπιτοπίως τὰ πράγματα, ἤθελον

πεισθῇ ὅτι τὸ μέτρον ὅπερ ἔψεξαν οὐ μόνον θέν εἶναι ἐπιβλαβές, ἀλλὰ καὶ ὠφελιμώτατον, διότι καὶ ὁ τόπος ἀπολαμβάνει, καὶ ἱκαναὶ πρῶται ὕλαι ἀποταμιεύονται, ἐξαγόμεναι ἀπὸ ἑλληνικῶν λιμένων, καὶ τὰ κρίατα τέλος ἀγοράζονται εὐθηνότερον, ὑπαρχούσης μείζονος τῆς ἀφθονίας. Οἱ Τρικκαλινοὶ ἐν γένει εἰσὶν εὐποροὶ ὁ πολιτισμὸς, ὡς καθόλου ἐννοεῖται, θέν εἰσεχώρησε λίαν παρ' αὐτοῖς, αἱ τέχναι εἰσὶν ἀτελέσταται, αἱ ἀναπαύσεις τοῦ βίου σπανιώταται, ἡ δὲ πνευματικὴ κίνησις στάσιμος. Φιλόμουσος ἀρχιερεὺς ἰδρύσας παρὰ τὴν μητρόπολιν ἀξιόλογον σχολὴν ἀποκληθεῖσαν «Δουσιθεῖαν» ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ φιλοτίμου ἱεράρχου, ἀλλὰ τῆς παιδείας τὸ πνεῦμα θέν εἰσέδυσεν ἀκαταμαχήτως ἐτι εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πολιτῶν. "Εν τι, ἐπουσιῶδες, μολαταῦτα θὰ τὸ σημειώσω καίπερ τρέχων τὸν κίνδυνον νὰ χαρακτηρισθῇ περὶ τὰ μικρὰ τυρβάζων, ἐνῶ πλεῖστα σοβαρὰ ζητήματα ἀπασχολοῦσι τὸν τόπον· εἶναι τοῦτο ὅτι αἱ γυναῖκες ἐνταῦθα ἐκτελοῦσι τὰ χρέη τῶν ἀχθοφόρων· τὰς εἶδον βεβαρυμένας ὑπὸ φορτίου καὶ κυπτούσας ὑπὸ τὸ βάρος 70 ὀκάδων διὰ νὰ κερδίσωσι δύο γρόσια· ἄρά γε ἡ πρὸς τὰς γυναῖκας συμπεριφορὰ, καὶ ὁ βίος καθόλου αὐτῶν θέν εἶναι ἐν τινι μέτρῳ ὁ γνῶμων τῆς προαγωγῆς ἐνός τόπου;

Τεμένη ἐν Τρικκάλῳις ὑπάρχουσι πολλὰ καὶ καλὰ

τὸ ἑσπέρας ὃ ὀθωμανὸς ἱερεὺς ἀνερχόμενος τὸ ὕψος τοῦ μιναρὲ καλεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχήν. Οὐδὲν ἄτοπον συνέβη ἅφ' ὅτου ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀσκαί τὴν ἀστυνομίαν τῆς χώρας. Οἱ μπαταχτζήδες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, οἱ ἀγαθοὶ πολῖται Χριστιανοί, Μωαμεθανοὶ καὶ Ἰσραηλῖται ἀνεθάρρουν εὐέλπιδες περὶ τῆς προστασίας, ἣς θὰ τύχωσι παρὰ τῶν νόμων τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοῦτο εἶναι ὁ ἄριστος τῶν τίτλων τοῦ νέου καθεστώτος, ἡ δὲ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν προσφερομένη τιμὴ ἡ καλλίστη ἀμοιβὴ τῆς ἀπκραμίλλου αὐτοῦ χρηστότητος καὶ τοῦ ἱπποτισμοῦ.

Ἀπὸ Τρικκάλων εἰς Λάρισσαν.

Χαρακτηριστικώτατον τεκμήριον τῆς ἐπικρατοῦσης γνώμης περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν ὁδῶν, ὅπου δὲν ἀφίκετο ἔτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς, εἶναι ὅτι καὶ ἄλλοι καὶ ἐγὼ αὐτῆς ἀπετράπην ἐπιμόνως παρ' ἀξιοτίμων προσώπων νὰ ἐπιχειρήσω τὸ ἀπὸ Τρικκάλων εἰς Λάρισσαν ταξεῖδον, ἅτε δὴ κινδύνων μεστέον. Πρὸ τινῶν ἡμερῶν πολλοὶ ἄνδρες ἐκακοποιήθησαν καθ' ὁδὸν μετακλίνοντες ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, παρὰ τινὰ δὲ ὑδρόμυλον ἐγγὺς τοῦ Ζάρκου εὐρέθη φονευμένος φουσττανελλοφόρος ἀνὴρ, ὅστις εἰκάζεται ὅτι ἦτον εὐζωνος, τίς οἶδε πῶς περιπλανηθεὶς ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς ζώνης. Καίπερ εὐρίσκων ὀλίγον ὑπερβολικὰς τοιαύτας ἀφηγήσεις, ἔβλεπον

οὐχ ἦττον ὅτι ἡ κατάστασις τῆς δημοσίας ἀσφαλείας δὲν ἦτο παντάπασιν εὐχάριστος· ἀλλ' ἐὰν δὲν ἀπηρχόμην τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν, θὰ καθυστέρουν ἐκ τῆς εἰς τὴν Λάρισσαν εἰσόδου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Τὸν δρόμον ὅθεν ἐπεχείρησα ἀφόβως, καὶ εὐτυχῶς οὐδὲν ἀπευκταῖον παρενέπεσε καθ' ὁδόν.

Οἱ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ τὸ μέσον τῆς Θεσσαλίας ταξιδεύοντες δὲν τέρπουσι τὰς ὄψεις αὐτῶν εἰς ποικιλίαν φυσικῶν θαυμάτων. Αἱ ἐκτιλυσόμεναι εἰκόνες, εἶναι πάντοτε σχεδὸν αἱ αὐταί. Πεδιάδες κατὰ τὸ 4]7 ἴσως καλλιεργούμεναι μόλις, θρηνηδίαί χωρικῶν διὰ παρελθόντα δεινὰ, λυπηρὰ συμπεράσματα, συναγόμενα ἐκ τῆς καταπληκτικῆς ἀραιότητος τοῦ πληθυσμοῦ, διεσπαρμένον ὡς σημείου μικροῦ ἐντὸς εὐρυτάτης λεκάνης δυναμένης νὰ δεχθῇ χιλιοπλάσιον ἀριθμὸν καλλιεργητῶν, καὶ τῆδε κακείσε μικραὶ συνοδεῖαι ὁδοιπόρων, εἶναι περιπτώσεις συνηθέστατα προσβάλλουσαι τὰς ὄψεις καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ὁδοιποροῦντος. Ἐξαιρέσειν τοῦ κανόνος τούτου δὲν ἀπετέλεσεν ὁ ἀπὸ Τρικκάλων εἰς Λάρισσαν δρόμος μου, χωρήσας διὰ τῶν χωρίων Μεσδάνι καὶ τοῦ Ζάρκου, ὅστις φαίνεται ἀξιόλογος στρατιωτικὸς σταθμὸς, τὸ μὲν διότι κεῖται ἐγγὺς τῆς διὰ τοῦ Κριτῆρι διερχομένης νέας ὁροθετικῆς γραμμῆς, τὸ δὲ διότι κέκτηται ἐπικαίρους διόδους καὶ λαίμους ἀφ' ὧν εἰσέρχεται ὁ Πηνειὸς εἰς τὴν βορείαν

πλευρὰν τῆς Θεσσαλίας. Τὰ στενὰ τοῦ Ζάρκου εἶναι καὶ ἡ κυριωτέρα, ἂν μὴ ἡ μόνη ὁδὸς ἡ ἄγουσα ἐκ τῆς δυτικῆς εἰς τὴν ἄλλην Θεσσαλίαν· ὁ κάτοχος τῶν λαϊμῶν τούτων μυρίας δύναται νὰ παρεμβάλλῃ δυσχερεῖας εἰς τὴν κίνησιν στρατοῦ ἢ ἄλλου πληθυσμοῦ, δεσπόζων τῶν θέσεων, παρ' αἷς συμβάλλουσιν εἰς τὸν Πηνειὸν ἅπαντες τῆς Θεσσαλίας οἱ ἄλλοι ποταμοί· διότι ἐκεῖθεν τοῦ Ζάρκου πλέον οὐδὲν ποτάμιον χύνεται εἰς τὴν κοίτην τοῦ Πηνειοῦ, ἐκτὸς τοῦ Ξηριά (Τιταρησίου) ὅστις, πηγάζων ἀπὸ τῶν Καμβουνίων καὶ παραρρέων τὸν Τύρναβον, ἐνοῦται μετὰ τοῦ Πηνειοῦ πολὺ βορείως τῆς Λαρίσσης, ἐκβάλλων μετ' αὐτοῦ, διὰ τῶν Τεμπῶν, εἰς τὸ Αἰγαῖον. Τὰ ὕδατα τῆς βορειοανατολικῆς Θεσσαλίας, ἅτινα δὲν ἀποταμιεύονται εἰς τὴν μεγάλην δεξαμενὴν τοῦ Πηνειοῦ εὐρίσκουσι διέξοδον ἐν τῇ Βοιθητῇ λίμνῃ, τεκνῶν τῆς Κάρλας, παρὰ τὸ Πύλιον ὄρος, ἐν ᾗ ἐκβάλλει διὰ τεναγῶν καὶ ἑλῶν φερόμενον τὸ ποτάμιον Ἀσμάκω.

Ἡ ὕδρα τῶν ἀγροτικῶν διαιρέσεων καταφαίνεται ἐν πάσῃ Θεσσαλικῇ γωνίᾳ, διότι ἐὰν ἐξαιρέση τις τοὺς ὄρεινους τόπους, πᾶσα ἡ πεδινὴ Θεσσαλία εἶναι τοιαύτη. Δύσκολον εἶναι ν' ἀποφανθῇ τις ἀπὸ καθέδρας ἐπὶ ζητημάτων οὕτω σοβαρῶν, ἢ νὰ ἐκφράσῃ γνώμην, ἐπιπολαίως μόνον μελετήσας θέματα, χρῆζοντα ἐπισταμένης ἐρεῦνης καὶ νοῦ ἀπροκα-

ταλήπτου. Μέγα μέρος συμπαθειῶν ἀσφαλίζεται τοῖς χωρικοῖς, οἵτινες, Πενέσται τῶν ἀρχαίων χρόνων, διάγουσι βίον, ὅντινα δὲν δύναται τις βεβαίως νὰ θαυμάσῃ. Ἀντὶ ἐλευθέρως νομῆς τῶν ζώων αὐτῶν εἰς τοὺς λειμῶνας τοῦ κυρίου, στέργουσιν οἱ χωρικοὶ νὰ παρέχωσι τὸ 1]3 τῆς παραγωγῆς μετὰ τὴν ἀφίρσιν τῆς δεκάτης, καταβάλλοντες αὐτοὶ τὸν σπόρον, ὅστις ἐδεκατίσθη ἤδη, καὶ ὑποκείμενοι ἀπολύτως εἰς τὸν κύριον, ὅστις, ἐὰν τύχῃ ἰδιότροπος, δύναται νὰ τυραννίσῃ τοὺς ἀγρότας μὴ ἐξουσιάζοντας οὐδὲ τὴν γῆν ἔνθα θὰ σκαφῇ ὁ τάφος των. Τὸ ζήτημα τῆς ἀγροτικῆς ρυθμίσεως ἐν Θεσσαλίᾳ δέον πεφωτισμένως νὰ μελετηθῇ καὶ κατεπειγόντως ὑπὸ τε τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν γαιοκτημόνων, εἰς τὴν γενναιοφροσύνην τῶν ὁποίων πρέπει νὰ στηρίζωμεν γενναίως ἐλπίδας οἱ διὰ τὰς τύχας τῶν χωρικῶν μὴ ἀπακρύπτοντες τὸ ζωηρὸν ἡμῶν ἐνδιεφέρον. Ὅσον ἀφορᾷ ὁμῶς τοὺς οἰκούς τῶν *τσιφλικίων*, τὴν κατοχὴν τῶν ὁποίων διακaiώματι ἀρχικῆς κατοχῆς γῆς καὶ οἰκοδομῆς διεκδικοῦσιν οἱ χωρικοὶ, νομίζω ὅτι δυσχερῶς θὰ εὕρισκετο ὁ ἀνὴρ, ὁ οἰψὼν μελανὴν κατὰ τοῦ χωρικοῦ ψῆφον. Καὶ εἶναι ἀληθῶς φρικαλέον! Οὐτε μίαν πενιχροτάτην στέγην, μίαν καλύβην ἀξίας 200 δραχμῶν νὰ μὴ ἔχῃ ὁ ἄθλιος ἀγρότης ἀφοῦ μάλιστα προσφέρεται ν' ἀποδείξῃ ὅτι αὐτὸς ἔκτισε τὴν κα-

λύβην ἐπὶ τῆς γῆς του. (1) Ἡ σύστασις τραπεζῶν γεωργικῶν, δυναμένων νὰ παρέχωσι τοῖς χωρικοῖς κεφάλαια πρὸς μέλλουσιν ἐξαγορὰν γαιῶν, καὶ ἡ συγκατάθεσις τῶν γαιοκτημόνων ν' ἀπαλλοτριώσωσιν ἀντὶ ἀνελλειποῦς τιμῆματος τὰ *τσιφλίκια* των ἠδύνατο νὰ ἐπιλύσῃ τὸ ζήτημα. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι τοῦ μέλλοντος θέματα καὶ ἐκτιμήσεως βεβου-τέας, καὶ δὴ κυβερνητικῆς προνοίας ἀντικείμενα. Ἐὰν ἀσφαλισθῇ ἀμέριστος τοῖς γαιοκατόχοις ἡ ἀ-

(1). Μετὰ συγκινήσεως θὰ ἐνθυμοῦμαι πάντοτε τὴν ὀδύνην τῶν χωρικῶν ἐτραγωδούντων μοι τὴν ἰδίαν ἀνεστιότητα. Ἀντίθετον τῆς συμπαθείας αἰσθημα, ἐγέννησε μοι ἡ γλῶσσα ἐπιστάτου μικροῦ τινος Θεσσαλικοῦ χωρίου, ἔστις οἷον ἐπὶ θεομηνίας οἰστρολητατούμενος μοι ὡμολόγει ἀπλυστάτα καὶ φυσικώτατα ὅτι τὸ μόνον καθήκον τῶν χωρικῶν ἦν πῶς νὰ καταστῶσιν ἕρεστοι εἰς τὸν ΚΥΡION ΤΙΝ. Ἀδυνατῶ νὰ παραστήσω τὴν ἀγανάκτησιν ὑφ' ἧς κατελήφθην τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Δὲν λέγω βεβαίως, ὅτι αἱ σκηναὶ τῆς «Καλύβης τοῦ Θωμᾶ» μεταφέρθησαν ἐκ τοῦ Νέου Κόσμου εἰς τὴν γηραιάν καὶ ποιητικὴν Θεσσαλίαν. Λέγω ὅμως ὅτι, καίτοι ἠδύνατό τις νὰ εὑρίσκειν ἐνίοτε ὀλίγον ὑπερβολικὰ τὰ παράπονα τῶν χωρικῶν, ἡ συνείδησις ὅμως ὅτι πλεῖστοι ἐπιστάται ὀπέθησαν ἐν Θεσσαλίᾳ πρότυπα ἐγωῖσμοῦ, ἀπληστίας καὶ ἐνίοτε σκληρότητος, ἡσφάλιζεν ὑπὲρ τῶν χωρικῶν τὰς συμπαθείας τῶν παρεπιδήμων, καὶ συνήργει λεληθότως ἀλλ' ἰσχυρότατα εἰς τὴν μόρφωσιν φρονήματος συμπαθοῦς ὑπὲρ τῶν ἀνεστιῶν καλλιεργητῶν.

πόλαυσις τῶν δικαίων τῶν, διότι ἐννοεῖται ὅτι ἀνα-
τροπὰς οὐδεὶς φρόνιμος παραδέχεται, καὶ ἐὰν εἰς τὸ
ζήτημα τῆς κατοχῆς τῶν οἰκῶν ἐπέλθῃ συνεννόησις
τις, θὰ βαδίσωσιν ὁμαλῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ
πράγματα, ἄχρις οὗ ὁ χρόνος ὑποδείξῃ τὸ ἄριστον
τῆς λύσεως μέτρον.

Τὴν μονοτονίαν τοῦ δρόμου ἀπὸ Ζάρκου ἄχρι
Λαρίσσης, διακόπτει μόνον ἡ ἀπὸ τῆς θέσεως «Κορυ-
μένη ράχη» αἰφνίδιος ἀποκάλυψις τῆς θεσσαλικῆς
μητροπόλεως ἀναπαυομένης ἐπὶ τῆς πεδιάδος, μὲ
τοὺς παμπόλλους αὐτῆς μιναρέδες, ὧν αἱ δὲξιαι κο-
ρυφαὶ πλανῶνται εἰς τὰ ὕψη. Τερπνὴ ὁποῖς ποι-
κιλλομένη ὑπὸ τοῦ Πηνειοῦ, οὗτινος τμήματα στίλ-
βοντα ἐμφανίζονται τῇδε κάκεισε εἰς τὸ πεδίον, καὶ
τῶν νοτίων δευράδων τοῦ Ὀλύμπου μετὰ τῆς Ὀσ-
σης, ὑψούσης τὴν κωνοειδῆ κορυφὴν της, ὠραίαν καὶ
ἐν τῇ φηλακρότητι αὐτῆς. Ὁ Τύρναβος ἐπὶ τῶν
προπόδων τοῦ ὄρους Κριτῆρι καὶ τοῦ Γαβχνὰ στηρι-
ζόμενος, ἀπλοῦται εἰς τὴν πεδιάδα ἐπὶ θέσεως εὐ-
αρέστου βαρείως καὶ ἀριστερόθεν τῷ χωροῦντι εἰς
Λάρισσαν, ἥτις ὥς δέσποινα υπερέφχνος ἐκτείνεται
μεγαλοπρεπῶς, λούουσα τοὺς πόδας της εἰς τὰ ὕδα-
τα τοῦ ποταμοῦ τελούντα φόρον ὑποταγῆς εἰς τὴν
εὐδαίμονα μητρόπολιν. Τὸ δ' ὄν σύμπλεγμα εἶναι
γραφικώτατον καὶ τερπνόν. Ἐξῶθεν τῆς Λαρίσσης
καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Πηνειοῦ, ἀγρυλοῦντες οἱ

ποιμένες συρίζουσι τὸν αὐλὸν, καὶ ὁ διερχόμενος ἐν ὥρᾳ ἀρχομένης νυκτὸς τὴν λαρισσαίαν πεδιάδα, αἰσθάνεται καὶ γεύεται ὅλην τὴν μαγείαν τῆς φύσεως καὶ δικαιολογεῖ τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν, ἐξαρίσσασαν εἰς τὰς θεσσαλικὰς πεδιάδας τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, οὔτινες ἐξόριστοι εἰς τὴν γῆν ἀπέστερξαν τὸν οὐρανὸν, προτιμήσαντες νὰ ζήσωσιν εἰς τὰ Τέμπη καὶ τὰς κοιλάδας, ἃς ἄρδεύει ὁ τὸ ποιητικώτατον τοῦ Πηνειοῦ ὄνομα μεταλλάξας βραδύτερον διὰ τῆς Σαλαμβριᾶς.

Ἐν Λαρίσση τῇ 30 Αὐγούστου.

Εἰς τὴν Λάρισσαν ἄγουσι πάμπολλαι ὁδοί, διακρινόμεναι διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων, εἰς ἃς τερματοῦνται αἱ ἀπὸ τοῦ θεσσαλικοῦ κέντρου πρὸς τὰς βορείους, μεσημβρινὰς, ἀνατολικὰς καὶ δυτικὰς ἁκτῖνας κατευθυνόμεναι προεκτάσεις. Οὕτως ἔχομεν πύλην καὶ δρόμον Ἀγιάς, πύλην καὶ ὁδὸν Τρικκάλων, Φερσάλων κλπ. Ἐρχόμενος ἐκ Τρικκάλων, εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν διὰ τῆς φερωνύμου ὁδοῦ. Ἡ συγκίνησίς μου ἀπέβαινεν εὐνόητος. Ἐπάτουν τὴν κλασικὴν Λάρισσαν, περίφημον καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὀνομαστήν καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, προσφιλῇ δὲ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ψυχὰς, ὡς αἱ συνάδελφοι αὐτῆς Ἰωάννινα, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ εἰς τις ἄλλαι.

Δὲν ἀνέμενον νὰ ἴδω ἐν τῇ Λαρίσση πόλιν παρού-

σιάζουσιν τὰ πλεονεκτήματα τῶν ὀλίγων διακρινόμενων τῆς Ἀνατολῆς, οὔτε τὴν εὐθυγραμμίαν, ἢ τὸ ἄλλο ἀρχιτεκτονικὸν κάλλος. Διὰ τοῦτο ἡ ἐντύπωσίς μου δὲν ἀπέβη δυσάρεστος. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπιτροπὴ ἤσκει τὴν ὑπερέτεραν αὐτῆς ἐφορείαν ἐπὶ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Τούρκων, οἵτινες διατέλουν εἰς ἀδιάκοπον κίνησιν μεταφέροντες νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὕλικὸν καὶ ἀποσκευὰς δι' ὅλων τῶν ἐν χρήσει μέσων, ἐκτὸς, νομίζω, τῶν ἀγγαρειῶν. Τὴν προτεραίαν ὁ γενικὸς διοικητὴς καὶ μουσίρης Χιδαγέτ πασσᾶς, περὶ τῆς δραστηριότητος καὶ εὐφυΐας τοῦ ὁποίου ἤκουσα πλεῖστα, εἶχε καλέσει τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπιτροπὴν νὰ παραστῇ εἰς γυμνάσια τάγματος τουρκικοῦ, μέλλοντος νὰ γυμνασθῇ εἰς πυκνὴν φάλαγγα ἐπὶ τῆς πεδιάδος δι' ἧς ἄγει ὁ πρὸς τὴν Ἀγίαν δρόμος. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπιτροπὴ, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπίτροποι κατ' ἀκολουθίαν, ἀποδεχθέντες λίαν εὐαρέστως τὴν πρόσκλησιν, παρέστησαν εἰς τὰς λογχομαχίας καὶ τὰ γυμνάσια τοῦ τουρκικοῦ τάγματος ἐκ 400 ἀνδρῶν συγκειμένου, ἅτινα ἦσαν ἄριστα καὶ ἀνεπὶλήπτα ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν, προκαλέσαντα τὸν ἔπαινον ἀπάντων τῶν παρισταμένων ἀνεξαίρετως· καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβῇ ἄλλως, ἀφοῦ καὶ οἱ ἄνδρες ἦσαν οἱ λογάδες τοῦ στρατοῦ, καὶ εἰς ἑξαετείς διαρκεῖς ἀσκήσεις εἶχον καταναλώσει τὰς πνευματικὰς αὐτῶν καὶ σωματικὰς δυνάμεις.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἐπὶ τῆς ἐκκενώσεως εὐρωπαϊκῇ ἐπιτροπῇ θὰ παραμείνῃ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ μετὰ τὴν ὁλοσχερῇ κατάληψιν τοῦ ἐ. διαμερίσματος ἄχρις οὗ ἡ ἑτέρα ἐπὶ τῆς ὁροθεσίας ἐπιτροπὴ (¹) περατώσει τὰς συζητήσεις καὶ σφοδρὰς αὐτῆς ἀμφισβητήσεις ἐπὶ ὁροθετικῶν τινων σημείων, ἡ ἐπίλυσίς τῶν ὁποίων ἀνατεθήσεται πιθανῶς εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν τῶν μεγάλων δυνάμεων. Ἡ προεκταρκτικὴ διαφορὰ ἠγέρθη ἐπιτοπίως ὑπὸ τῆς ὁροθετικῆς ἐπιτροπῆς, ταχθείσης ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν ἀξιώσεων. Τὸ ζήτημα ἔχει οὕτω ἐν βραχυλογίᾳ. Οἱ ὀθωμανοὶ, ἔχοντες λόγους νὰ ἀποκλείσωσι τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τοῦ ὅρου Κριτῆρι, τοῦ μεταξὺ Ἑλασσῶνος καὶ Τυρνάβου μεσολαβοῦντος, ἰσχυρίσθησκν ὅτι ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ τῆς Υ. Πύλης διέρχεται οὐχὶ ἀπὸ Κριτῆρι, ὅπερ ἀ-

(¹). Τὰ ὀνόματα τῶν πρώτων μελῶν τῆς ἐπὶ τῆς ὁροθεσίας ἐπιτροπῆς εἶναι ταῦτα:

Ἀγγλία. Ὁ Ταγματάρχης: Ἄρδαγ.

Αὐστρία. Ὁ Λοχαγὸς Τσάνιτζ.

Γαλλία. Ὁ Συνταγματάρχης: Μιῶ.

Γερμανία. Ὁ Λοχαγὸς φῶν Ἐγκελμρεχτ.

Ἰταλία. Ὁ Ταγματάρχης Μποζέλλη.

Ρωσία. Ὁ Συνταγματάρχης Σολογουόφ.

Τῆς Υ. Πύλης ἀντιπρόσωπος ἦν ὁ Συνταγματάρχης Ταχίρ-βέης, καὶ τῆς Ἑλλάδος ὁ Συνταγματάρχης Γεράσιμος Μεταξᾶς.

χαμφιλέκτως μένει τῇ Τουρκίᾳ, ἀλλ' ἀπὸ Ἀκρωτῆρι ἀσημάντου καὶ ἀγνώστου τοποθεσίας, ἣν οὐδεὶς τῶν γνωστῶν καὶ δοκίμων γεωγραφικῶν χαρτῶν ἐσημείωσε ποτε ἅτε δὴ παρέργου. Πάντες οἱ χάρται, καὶ ὁ ἀγγλικὸς, ὅστις, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἐχρησίμευσεν ὡς ἡ πρώτη βάσις ἐφ' ἧς εἰργάσθη τὸ ὀθωμανικὸν ἐπιτελεῖον διὰ τὴν γραμμὴν Κωνσταντινουπόλεως, σημειοῦσι Κριτῆρι καὶ οὐχὶ Ἀκρωτῆρι. Ἡ ἀμφισβήτησις αὕτη ἐλύθη ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, οὐδεὶς δὲ ὑπάρχει λόγος νὰ πιστεύωμεν ὅτι οἱ εὐρωπαῖοι ἐπὶ τῆς ὁροθεσίας ἐπιτροποὶ θὰ ἐπανέλθωσιν ἐπὶ τὸ δεδικασμένον. Ἀλλὰ ζήτημα σοβαρότερον καὶ ἀκανθώδεςτερον ἠγέρθη ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τῆς ὁροθεσίας, λαβὼν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς ἐπιμόνου ἀξιώσεως τῶν ὀθωμανῶν ἐπιτρόπων, ὅτι ἡ ὁροθετικὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως γραμμὴ φθάνουσα εἰς τὸ Κριτῆρι, δὲν τρέπεται διὰ τοῦ Ξηριά, μεταξὺ τῶν χωρίων Ἐλευθεροχωρί καὶ Γριζάνο, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ Κριτῆρι παρεκκλίνουσα ἀνατολικῶς κατέρχεται χαμηλῶς, ἀπτομένη τοῦ Τυρνάβου οὐ τινος καὶ δεσπόζει, εἴτα δὲ διχοτομοῦσα τὸν Ξηριὰ παρὰ τὰς θέσεις Λοσφάκη καὶ Σιδεροπάλουκον, κατέρχεται ἀκόμη νοτίως, καὶ χωροῦσα ἐγγὺς καὶ παραλλήλως τοῦ Πηνειοῦ, τελευτᾷ εἰς τι σημεῖον μεταξὺ Γριζάνο καὶ Ἐλευθεροχωρί. Διὰ τῆς τοιαύτης νέας καὶ ἀπροσδοκήτου τῶν ὀθωμανῶν ἀντιρρήσεως σχημα-

τίζεται εὐρὺ τρίγωνον μὲ ἀνατολικοβόρειον σκέλος, γραμμὴν ἀρχομένην ἀπὸ Κριτῆρι καὶ τελευτῶσαν εἰς τὸ Σιδεροπάλουκον, ὅπερ καθίσταται οὕτως ἡ κορυφὴ τοῦ τριγώνου, μὲ δυτικὸν δὲ σκέλος, γραμμὴν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τριγώνου, ἥτοι τὸ Σιδεροπάλουκον, καὶ λήγουσαν εἰς τὸ ἀόριστον μεταξὺ Γριζάνου καὶ Ἐλευθεροχωρίου σημειῖον.

Ὁ σκοπὸς τῶν ὁθωμανῶν ἐπιτροπῶν ἐρμηνόντων εἰς τὴν διακorrύμεισιν ταύτην, εἶναι εὐνόητος. Σκοποῦσι ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀξιολογώτατον καὶ ἐπικαιρότατον τμήμα τῆς κοιλάδος τοῦ Ξηριῶ, ὅπερ εἶναι, μετὰ τῆς Ἐλασσῶνος, αἰὼνεὶ ἡ κλεις, δι' ἧς τεσσαρες ὁδοὶ ἄγουσιν ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς Μακεδονίαν. Κερδιζουσα, μετὰ τῆς Ἐλασσῶνος, τὸ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τρίγωνον, ὅπερ σημειοῦται ὡς ἐλληνικὸν ἤδη, ἡ Τουρκία, κρατεῖ πρῶτον καὶ ὀριστικῶς ἀσφαλίξει πάντας τοὺς δρόμους, ἐξαιρέτως δὲ τὴν διόδον τοῦ Σαρανταποτάμου, τὴν ἀπὸ τῆς Ἐλασσῶνος ἄγουσαν πρὸς τὰ Σέρβια, διὰ τῶν γνωστῶν *Σιδηρῶν πυλῶν*, τῶν παρ' ὁθωμανοῖς *Δεμιρ* καποῦ κρατεῖ δεύτερον τὴν ἐπικαιρὸν ὁδὸν τῶν *Στενῶν* τῆς *Πέτρας*, ἀφ' ὧν πλείστοι στρατηγοὶ εἰσέλασαν κατὰ τὴν ἀρχιότητα εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἥτις διερχομένη μετὰ τῶν ὁρέων Φλάμπουρο καὶ τοῦ Ὀλύμπου, εἰσδύει εἰς τὰ πλεურὰ τῆς Μακεδονίας κατὰ διθυνασίαν βορειοανατολικήν· τὴν ὁδὸν τρίτον τοῦ Νεζα-

ροῦ ἥτις ἄγουσα ἀπὸ τοῦ Πηνειοῦ καὶ Δερελῆ, διὰ Νεζερὸς καὶ τῆς ἐπὶ τῶν δειράδων τοῦ Ὀλύμπου Σκοτίνης, προσπελάζει τὸν Πλαταμῶνα σχίζουσα μακεδονικὸν ἔδαφος· καὶ τέταρτον τὴν ὁδὸν τῶν Τεμπῶν. Ἀντιφάρμακον κατὰ τῆς περιελεύσεως εἰς ἑλληνικὰς χεῖρας τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀνεζητήθη εἰς τὴν κατοχὴν τῆς ὁδοῦ τοῦ Πλαταμῶνος. Οὕτω διὰ τῆς μεταγενεστέρως ταύτης τροποποιήσεως τοῦ συνόρου, ἣν ἐπιμόνως ἀπαιτοῦσιν οἱ ὀθωμανοί, καὶ ἧς ἔδωκα μικρὰν εἰκόνα διὰ τῶν ἀνωτέρω, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπε τοῦτο ἡ ἑλλειψὶς εἰδικῶν γνώσεων, οἱ τοῦρκοι τείνουσι καὶ ἀγωνίζονται νὰ κερδίσωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τὰ ὀχυρώτατα στενὰ τοῦ Δαμασίου, ἃτινα ἀποτελεῖ ἡ κοίτη τοῦ Ξηριά, καὶ δι' ὧν εὐρῆται ἡ μόνη καθοδὸς ἀπὸ τῆς Ἑλασσῶνος εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀρίστης. Ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἥτις διὰ τῶν ὀργάνων αὐτῆς εἶναι εἰς ἀρίστην θέσιν νὰ κρίνῃ περὶ τῆς στρατηγικῆς ἀξίας τῆς θέσεως καὶ περὶ τῆς ἀπωλείας, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι ἐμερίμνησε προσηκόντως νὰ σώσῃ μικρὰ ράκη ὑποφερτῆς ὁροθεσίας, ἃτινα εἰς τὴν τελευταίαν ὥραν ζητοῦσι ν' ἀπαλλοτριώσωσιν ἀπὸ ἐδάφους, ὅπερ ἡ τελευταία γραμμὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρεχώρησε τῇ Ἑλλάδι. Τὴν τοιαύτην ἐπίμονον τῶν ὀθωμανῶν πληρεξουσίων ἀπαίτησιν καὶ τὰς ἐπὶ ταύτης ὀλίγας δυστυχῶς ἀντιρρήσεις τῆς πλειοψηφίας τῆς ἐπὶ τῆς ὁροθεσίας ἐ-

πιτροπῆς, ζητεῖ ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη νὰ φέρῃ ἐνώπιον τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν τῶν μεγάλων δυνάμεων, καλουμένων νὰ λύσωσι ὁριστικῶς τὴν διαφοράν. Ὡς ἀνωτέρω εἶπον, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ παραισίνη μικρὸν ἔτι ἐν Θεσσαλίᾳ ἡ ἐπὶ τῆς ἐκκενώσεως εὐρωπαϊκῇ ἐπιτροπῇ, ἄχρις οὗ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ ἐξενέγκωσι τὴν κρίσιν των ἐπὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν τμήματος τῆς γραμμῆς ταύτης.

* Ἀσχολίαστος δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἐπίσης ἡ ὀψιγενὴς ἐξ ἴσου ἀπαίτησις τῶν ὀθωμανῶν ἐπιτρόπων περὶ τῆς διαχαράξεως οὐδετέρως ζώνης διηχιλίων μέτρων ἐντεῦθεν τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς μεταξὺ τῶν χωρίων Θωμαῖ μεσημβρινῶς τῆς Γούνιτσας καὶ τοῦ χωρίου τῆς Γούνιτσας καί μενόμεν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὀχθῆς τοῦ Πηνειοῦ, μεταξὺ Λαρίσσης καὶ Ζάρκου, καὶ ἀκριβῶς κατὰ τὴν πρὸς τὴν λαρισσαίαν πεδιάδα ἔξοδον τῶν ὀχυρῶν στενῶν τοῦ Καλαμακίου. Τὴν ἀξίωσιν ταύτην στηρίζουσιν οἱ ὀθωμανοὶ ἐπιτρόποι εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐλύθη ἔτι ὁριστικῶς ἡ ὁροθεσία τοῦ μέρους τούτου. Ὁ στρατηγὸς Σοῦτσος παρετήρησεν ὅτι ἀδυνατεῖ ν' ἀποδεχθῇ τοιαύτην ἀπαίτησιν, διότι αἱ μετὰ τοῦ Ζάρκου συγκοινωνίαι τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ καθίστανται τότε ἀδύνατοι, καὶ ἰδίως ἐὰν βροχὴ τις καταστήσῃ ἄβαντον τὸ ρεῖθρον τοῦ Πηνειοῦ. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι μεταγενεστέρως πάν-

τοτε χρηματιζόμενοι οἱ ὀθωμανοὶ ἐπίτροποι διατυ-
ποῦσι σήμερον ἀξιώσεις καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χωρίου
τῆς Γούνιτσας, ἥτοι τῶν στενῶν τοῦ Καλαμακίου,
διότι ἀδιαιρέτως δὲν δύνανται νὰ ληφθῶσι τὰ στενὰ
καὶ τὸ χωρίον. Ὅπως ἐννοηθῇ τὸ περίεργον, ἵνα μὴ
εἴπω ἄλλο τι τῆς ἀξιώσεως ταύτης, παρατηρῶ ὅτι
διὰ τῆς κατοχῆς τῆς Γούνιτσας οἱ ὀθωμανοὶ καθίσαν-
ται οἱ κύριοι καὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ,
τοῦτο δὲ εἶναι τερατῶδες κυριολεκτικῶς, διότι πρὸς
τοῖς ἄλλοις οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ὅτι ἡ ὄχθη τοῦ Πη-
νειοῦ, ἀποτελεῖ ὄριον μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας.
Ἐλπίς εἶναι ὅτι θὰ διασκεδασθῇ ταχέως τὸ παρά-
λογον τριούτων ἀπαιτήσεων, ἥδη μάλιστα ὅτε με-
ρὶς τῆς ὁροθετικῆς ἐπιτροπῆς πλέει εἰς Κωνσταντι-
νούπολιν. Οἱ ἄγγλοι ἐπίτροποι τῆς ὁροθετικῆς ἀ-
φίκοντο εἰς Ἐλευθεροχώρι. Σημειῶ πρὸς τοῦτοις ὅτι
ἡ ἐγερεθεῖσα διαφωνία περὶ τῆς ὁροθεσίας τοῦ Ζάρκου
καὶ Κριτῆρι δὲν ὑπέστη ἔτι τὸν ἑλεγχον τῶν ἄγγλων
ἐπιτρόπων, οἵτινες οὐδὲ τὴν ψῆφόν των ἐπὶ τῆς δι-
φωνίας ταύτης ἔδωκαν εἰσέτι. Ἡ πεφωτισμένη ἐξέ-
τασις τῶν εἰδημόνων τούτων ἀξιωματικῶν, θὰ δι-
καιώσῃ, ἐλπίζω, τοὺς Ἕλληνας καὶ θὰ λύσῃ τὴν δι-
φωνίαν ἐπὶ τόπου, χωρὶς νὰ παραστῇ ἀνάγκη τῆς
εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκκλήσεως.

Αἱ παρεμπροσθὰς αὗται παρατηρήσεις μ' ἐκάλυ-
σαν νὰ σημειώσω τὴν κατάστασιν εἰς ἣν εἴρον τὰ

πνεύματα ἐν Λαρίσση ἅμα ἀφίχθεις. Ἐνταῦθα τὸ πᾶν εἶναι τὴν στιγμὴν ταύτην εὐτυχῆς προσδοκία. Οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτε διήρχοντο τὴν ἔρημον ἀχθόμενοι καὶ πάσχοντες, ἀδύνατον εἶναι νὰ ἡσθάνθησαν μείζονα τῆς τῶν Λαρισσαίων χαρὰν, ὅτε τὸ στόμα τοῦ Μωϋσέως ἐκῆρυξεν ὅτι ἐγγίξει ἡ γῆ τῆς Ἐπαγγελίας. Ἡ ἡσυχία φαίνεται ἀπόλυτος εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν οἰκων, ὅπου τὸ ὄμμα τῆς τουρκικῆς περιπόλου ἀδυνατεῖ νὰ εἰσδύσῃ, ζῶντα ἐπικρατεῖ κινήσεις σημαίων, κανδηλῶν, ταινιῶν, ἀνθέων καὶ στεφάνων δάφνης καὶ μύρτου. Διὰ νυκτὸς ἐλπίζουσιν οἱ Λαρισσαῖοι νὰ ἐτοιμάσωσι τὰ πάντα, καίτοι δὲ μικρὰ εἶναι ἡ προθεσμία, οὐχ ἥτον θαρροῦσιν εἰς τὴν ταχύτητα τῶν ποδῶν καὶ χειρῶν των. Τὸ ὑλικὸν διὰ τὰς ἀψίδας ἡτοιμάσθη, οἱ οἰκοὶ ἠδὲ πρεπίσθησαν, τὰ προαύλια ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἡ πόλις προητοιμάσθη τὴν καλλίστην τῶν στολῶν τῆς διὰ τὴν μεγάλην τῆς αὐριον ἑορτήν.

Ἡ εἰς Λάρισσαν εἰσοδος.

Ἡμέρα ποιήσεως καὶ ἀγίας παρκαμθίας ἀνέτειλες τέλος πάντων ! Ἐπρεπε ν' ἀναπληρῇ ἀπὸ τοῦ βοιωτικοῦ αὐτοῦ τάφου ὁ Πίνδαρος ὅπως, τονίζων τὴν λύραν τοῦ ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἔσῃ τὰ θαυμάσια τῆς ἀξιομνημονεύτου ἡμέρας, καὶ ἢ ἢν ἡ Λάρισσα προσῆλθε νὰ κλίνη τὴν κεφαλὴν της ὑπὸ

τὸν μητρικὸν κόλπον. Ὅποια νύξ παλμῶν καὶ ἐλπίδων, ὅποιον ἐκφραστικὸν μεταίχμιον τῆς ὥρας, καθ' ἣν αἱ πρῶται λάμψεις τῆς προοιούσης αὐγῆς ἀπεδίωκον τὰ σκότῃ τῆς νυκτὸς! . . . Ἡ πόλις διετέλει ἐν ἐγρηγόρσει· ὑπήκουεν εἰς τὸ παράγγελμα τοῦ Σωτῆρος καὶ ἡγρύπνει, μήτοι ὁ νυμφίος ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτὸς τὴν προκαταλάβῃ ἀνέτοιμον.

Εὐπρεπισθέντες οἱ κάτοικοι ἐχύθησαν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἅμα τῇ ἑῷ εἰς τοὺς δρόμους τῆς πόλεως, ἀνταλλάσσοντες ἀσπασμούς ἀναστάσεως καὶ ἡθικῆς παλιγγενεσίας. Διὰ νυκτὸς αἱ ἀψίδες εὗρέθησαν ὀρθαί, καταπράσιναι, σημαίαις κεκοσμημέναι καὶ ρητοῖς πατριωτικοῖς. Ἡ ἀρίστη εἶχεν ἐγερθῇ κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φερσάλων, ὅπου τὸ πλῆθος ἐκάλυψε τὴν πεδιάδα ἐστραμμένον πρὸς τὴν διεύθυνσιν ὅθεν ἀνεμένετο τῶν αἰώνων ὁ Μεσσίας, διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ ὁποίου πολλὰ εἶχον ρεύσει δάκρυα καὶ πολλοὶ στεναγμοὶ προσπνέχθησαν, ἱλαστήριος θυσία, εἰς τὸν θρόνον τοῦ Δημιουργοῦ. Ἡ νεότης τῆς πόλεως, μὲ τὴν ἀγνόητά της ὡς σύμβολον καὶ ἔνδυμα ἐξῆλθε πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἕτοιμος νὰ τὸν προσφωνήσῃ καὶ ἀνυπομονοῦσα νὰ τὴν ράνη μὲ ἄνθη συλλεγέντα ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Πηνειοῦ τὰς ὄχθας. Λευκὰ φέρουσαι αἱ λαρισσαῖαι παρθένοι μετὰ τῶν ἐθνικῶν χρωμάτων, πα-

ρετάχθησαν δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς ἀψίδος, καὶ περ' αὐταῖς οἱ παῖδες τῶν Χριστιανῶν καὶ οἱ Ἰουδαϊοπαῖδες, καινουργεῖς φέροντες στολὰς μετὰ ταινιών κυανῶν καὶ σημαίων πολυτίμων ἑλληνικῶν, ἔμελπον ᾠδὰς καὶ ᾠσματα εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν, ἥς ὁ ἐν ἀσθενείᾳ τελειούμενος δάκτυλος ἐπλανᾷ το ὑπὲρ πάς κεφαλὰς τοῦ εὐγνώμονοῦντος ἐκείνου πλήθους.

Ὁ κληρὸς, μεθ' οὗ πᾶσαν χαρὰν καὶ πᾶσαν ὀδύνην συνεμερίσθη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπὸ τῶν χαλεπωτάτων τοῦ ἐσχάτου βίου του χρόνων, ἐπεφάνη κυανόλευκα φέρων, προφεγγουσῶν λαμπράδων, ἐθνικὰ φερουσῶν χρώματα, καὶ εἰκόνων τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, ἄνθεσι λευκοῖς καὶ κυναῖς ταινίαις πλουσίαις καὶ κυματιζούσαις κεκοσμημένων. Ὁ Σ. μητροπολίτης Αἰρίσσης, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τρικαλῶν, ὁ ἐπίσκοπος Θυμακοῦ, ὁ ἐπίσκοπος Φαναριοφερσάλων, ὁ ἐπίσκοπος Γαρδικίου, μετὰ κλήρου πολλοῦ, καὶ πάντα τὰ σύμβολα τῆς ἀξίως αὐτῶν φέροντες, περετάχθησαν κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς ἀψίδος, ἐν χορῷ ψάλλοντες τὰ Ἀναστάσιμα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Αἱ παρθένοι ἔμελπον, οἱ παῖδες τῶν Χριστιανῶν ὕμνου, οἱ δὲ τῶν Ἰουδαίων, συμμεριζόμενοι ἀνυποκρίτως τὴν καθολικὴν χαρὰν, ἀνέπεμπον θερμὰς δεήσεις εἰς τὸν Θεὸν τῶν πατέρων αὐτῶν, προστατεύσαντα τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα. Ὅσοι δὲν ἐτόνιζον τὸν ὕμνον τῆς χαρᾶς καὶ τῆς

εὐγνωμοσύνης, ἀπηύθυνον διὰ τοῦ νοῦς εὐχαριστή-
σεις εἰς τὸν Θεόν.

Δύσκολον εἶναι νὰ εὕρῃ τις τὰ προσήκοντα χρώ-
ματα πρὸς παράστασι τῶν αἰσθημάτων πάσχοντος
λαοῦ, ἀποδιδομένου εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν χειραφετου-
μένην πατρίδα του. Ὁ λαὸς τῆς Λαρίσσης ἤνθει τὸ
μέγεθος τῆς τελετῆς. Εἶχε καὶ αὐτὸς πάθει πολλὰ,
εἶχε πολλὰ ὑποστῇ, καὶ αἱ θέσεις ἐν αἷς συνωθεῖτο,
ἡ πέριξ φύσις καὶ τὰ ὄρη, αἱ ὕχθαι τοῦ ποταμοῦ
καὶ αἱ πεδιάδες, τῷ ἀνεμίνησκον τραγικὰς σκηνάς,
ὧν θύματα καὶ ἥρωες ἐγένοντο ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν
εἰμάρτο νὰ χαιρετήσωσι τὴν ἡμέραν, ἥτις θὰ ἐβαλ-
σάμωνε τὰς πληγὰς των, ἀμείβουσα τὴν θυσίαν αὐ-
τῶν καὶ τὸ μαρτύριον.

Ὅταν εἰς τὸ βάθος τῆς μεγάλης λεκάνης ἦν ἀπο-
τελοῦσι τὰ περὶ τὴν Λάρισσαν κυκλικὰ ὄρη ἐπε-
φάνη ἡ ἐναέριος καὶ στίλβουσα γραμμὴ τῶν ἑλλη-
νικῶν λογγῶν, πολλοὶ ἐπεφώνησαν : « Νῦν ἀπολύ-
εις », καὶ οἱ μὲν συνωθούμενοι, οἱ δὲ ἀπολυθέντες
ἀπὸ ρυτῆρος, ἕτεροι ἀναβάντες εἰς ὑψώματα καὶ
ἄλλοι ὀρθωθέντες ἐπὶ τῶν ποδῶν των προσέβλεπον
τὴν κινουμένην γραμμὴν, ὡς ἄλλοι Ἰουδαῖοι ὄρων-
τες τὴν νεφέλην τοῦ πυρὸς ἥτις ὡδήγει αὐτοὺς διὰ
τῆς ἐρήμου. Βαθμυδὸν ἡ ἀπόστασις ἐσμικρύνθη, ὁ κο-
νιορτὸς, προσφιλὴς καὶ ἀνεκτίμητος κονιορτὸς, κα-
τέστη πυκνότερος, οἱ δὲ στοῖχοι τῶν Ἑλλάνων διε-

κρίθησαν χωροῦντες εὐσταθῶς πρὸς τὴν ἀψίδα, ἣν καὶ ἔφθασαν ἤδη. Τότε ἐβρόντησεν ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου ὁ Ζεὺς ὑποκαταστήσας τοὺς κεραυνοὺς αὐτοῦ διὰ τῶν στομάτων τοῦ πλήθους. Τί δύναται νὰ γράψῃ τις καὶ πῶς ν' ἀποτολμήσῃ τὴν παράστασιν τοιοῦτου θεάματος! Αἱ χεῖρες τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν ὑψοῦντο ὡς ἀδιαπέραστον δάσος πρὸς τὸν στρατὸν καὶ τὸν στρατηγόν· «τ' ἀδελφία μας» ἤκουέ τις πανταχοῦ, καὶ ἅπαντες οἱ ὀφθαλμοὶ πλέοντες εἰς τὰ δάκρυα, ἠτένιζον τὴν ἐθνικὴν σημαίαν φερομένην ἐντὸς τῶν λογχῶν, σειομένην ἀπὸ τὰς αὔρας τῶν 42 κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου, καὶ καταυγαζομένην ἀπὸ τὴν ἀόρατον συνοδείαν ὅλων τῶν σκιῶν ἐκείνων, οἵτινες ζῶντες ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τῆς ἐννοίας της.

Διατὶ νὰ μὴ δύναμαι νὰ περισυλλέξω ἐντὸς δακρυοληκύθου ὅλα ἐκεῖνα τὰ δάκρυα ἅτινα ἐχύθησαν τὴν στιγμὴν τῆς εἰς Λάρισσαν εἰσόδου τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ; Ἡὕelson ταῦτα ἀποκρυσταλλώθη εἰς διαφανεστάτους μαργαρίτας, δι' ὧν θὰ ἐκοσμεῖτο ὁ στέφανος θν θὰ ἔθετεν ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ πατριωτικωτάτου καὶ προνοητικωτάτου τῶν υἱῶν της. . . Περίλυπος Ἕλλην, τοῦ Ῥήγα τὴν ἐνδυμασίαν φέρων, ἔκλαιεν ἀπωτέρω διὰ δακρύων πικρῶν ἅτινα οὐδὲν πρὸς τὴν τελετὴν εἶχον κοινόν. «Κλαίεις συμπολιτα»; τῷ λέγω. Δὲν εἶμαι συμπο-

λίτης σου, ἀπκντᾷ μετ' ἀπέλπιδος πικρίας. Τὸ χω-
ριό μου ἔμεινεν ἔξω! Ὅποίαν ἔκτασιν ὑποχρεώσεων
καὶ καθηκόντων ἐνέκλειεν ἡ πένθιμος αὕτη ἀπάν-
τησι!

Ὁ ἀκράτητος καὶ ἀκαταδάμαστος ἐνθουσιασμός
τοῦ λαοῦ μετεδόθη, δίκην ἡλεκτρικοῦ σπινθήρος, εἰς
τοὺς παρελάνοντας στρατιώτας καὶ τοὺς ἀξιωμα-
τικούς· οἱ πρῶτοι ἀφαιροῦντες τοὺς πῖλους των ἔσειον
αὐτοὺς εἰς τὸν ἀέρα ἀντιχαιρετώντες, οἱ δεῦτεροι
σειόντες τὰ ξίφη των ἀντιπαρήρχοντο τὰ πλήθη
χαιρετώντες καὶ παθαινόμενοι ἀπὸ τοιαύτης ἀδελ-
φικῆς καὶ ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς. Κλῆρος λαὸς καὶ
στρατὸς, παρθένοι, μητέρες, νέοι καὶ γέροντες ἠκο-
λούθουν τὴν παρέλασιν, καὶ, τοὺς ὀπλίτας ἀτενίζον-
τες, ἀπεθύμαζον τὰς ἀγριωπὰς ὄψεις, τὰς τραχυν-
θείσας εἰς τὸν κάματὸν τῶν πορείων καὶ τοὺς μό-
χθους τοῦ στρατιωτικοῦ βίου.

Παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Πηνειοῦ ἤγειρε τὰς λογ-
χοφόρους αὐτοῦ πυραμίδας ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς,
καὶ ὁ ἥλιος, ὅστις ἐφώτισέ ποτε τὴν χυδαίαν σφύ-
ραν ἥτις ἔθραυσε τὰ ὀστᾶ τῶν μάρτύρων τοῦ Γέ-
νους, ἀκοντιζόμενος ἐπὶ τοῦ εὐγενοῦς καὶ στίλβον-
τος σιδήρου τῆς πολεμικῆς λόγχης, ἀπετέλει πέ-
λαγος μαρμαρυγῆς στεφούσης τὴν ἀτελεύτητον
γραμμὴν τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων. Ἀτενίζων πρὸς
τοὺς εὐέλπιδας βλαστὰς τῆς Πατρίδος, τοὺς περι-

βληθέντας ἐτοίμως τὴν πχνοπλίαν τοῦ στρατιώτου, ἀνηρχόμεν διὰ τῆς διανοίας πρὸς τὴν ζοφερὰν καὶ ἀπαισίαν νύκτα τῆς δουλείας τοῦ Γένους, καὶ ἔχαιρον ὅτι ἡ προφητικὴ φωνὴ τοῦ ἀρματοῦ καὶ τοῦ ἱερέως, ὑψηγοροῦντος τὴν ἀνάστασιν τῆς Πατρίδος, ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ὀρέων ἢ τὰ βάθη τῶν δεσμωτηρίων, ἐτύγγχανε τὴν ἡμέραν ἐκείνην εὐοϊώ-
νου, καὶ ἐν τῇ ἀτελείᾳ αὐτῆς, πραγματοποιήσεως. . .
Καὶ ὅταν τὴν ἐπαύριον ἀθρόα ἔσπευσεν εἰς τὰς ἐκ-
κλησίας ἢ πόλιν τῆς Λαρίσσης ὅπως εὐγνωμονήσῃ
τῷ Κυρίῳ — Ἐλευθερωτῇ, διὰ τοῦ σκιεροῦ τῶν στοῶν
τῆς Ἐκκλησίας ἐνόμιζέ τις ὅτι ἔβλεπεν ἀντιπαρερ-
χομένας καὶ ἰλαρῶς μειδιῶσας τὰς σκιὰς τῶν ἀθα-
νάτων προμάχων τῆς Πατρίδος, καὶ ὅτι φωνὴ ἀνε-
παισθήτως ἤχοῦσα εἰς τὸ κενὸν τοῦ Ναοῦ, ἐπέτασσε
τὴν πρὸς τὴν Πρόνοιαν εὐγνωμοσύνην, καὶ συνεβού-
λευε τὴν καρτερίαν εἰς τὰς δοκιμασίας, τὴν πίστιν
εἰς τὸν Θεόν, τὴν ἐλπίδα εἰς τὴν φιλανθρωπίαν Του,
τὴν ἀγάπην καὶ τὴν θυσίαν εἰς τὴν Πατρίδα, τὸ
πολυτιμότεον καὶ εὐγενέστατον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς
ἀγαθῶν.

Ἐν Τυρνάβῳ τὴν 3 Σεπτεμβρίου

Ἐπὶ τῆς πρὸς βορρᾶν τῆς Λαρίσσης ἐκτεινομέ-
νης πεδιάδος, ἐνταχοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ξηριά
διαρρεομένης, κεῖται εἰς 10 λεπτῶν ἀπόστασιν ἀπὸ
τῶν προπόδων μικρῶν βουνῶν, ὁ Τύρναβος, μίαν καὶ

ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχων ἀπὸ τῆς Λαρίσσης διὰ τῆς ἀμάξης. Αἱ μετὰ τῶν δύο πόλεων συγκοινωνίαι τελοῦνται δι' εἰδους ἀμαξῶν πρασόφσκαὶ καλουμένων, καὶ αἵτινες ὑπὸ δύο ἢ τριῶν ἱππων συρόμεναι, σχήματος δὲ ὑψηλοῦ καὶ ἐπιμήκους μᾶλλον, μεταφέρουσιν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν ταξειδιώτας ἀντὶ τιμῆματος, μὴ ὑπερβαίνοντος κατ' ἄτομον τὰ δύο ἢ τρία φράγκα.

Ὁ Τύρναβος εἶναι πόλις προκαταλαμβάνουσα εὐνοϊκώτατα τὸν περιηγητὴν ἀμέσως μετὰ τὴν πρῶτην εἰσοδὸν του. Καθαροὺς καὶ λιθοκτίστους περιλαμβάνων οἴκους, διασχίζεται ὑπὸ εὐρυτάτων δρόμων λιθостρώτων, οὓς ἡδυνάτο τις ν' ἀποκαλέσῃ λεωφόρους· πλάγιοι δρομίσκοι, στενοὶ, ἀκάθαρτοι ἢ μὴ ἀπολήγοντες εἰς διέξοδον, δὲν ὑπάρχουσιν εἰς Τύρναβον, μίαν τῶν ἀρίστων ὁμολογουμένως πόλεων, ἃς εἶδον ἐν Θεσσαλίᾳ. Τὸ νότιον χεῖλος τῆς πόλεως διαρρέει ὁ Ξηριάς, ὁ Τιταρήσιος τῶν ἀρχαίων, ὃν γέφυρα λιθοκτίστος 180 βημάτων μῆκος ἔχουσα, τριῶν πλάτος, καὶ ἐπὶ 16 στηριζομένη τόξων ζευγνύει κατ' ἄμφω τὰς ὄχθας, τηροῦσα τὰς μετὰ τῆς Λαρίσσης συγκοινωνίας τὸν χειμῶνα, ὅτε τὸ ὕδωρ ῥεεῖ ὀρμητικῶς. Ἔνεκα τῆς χαμηλότητος τοῦ ἐδάφους, ὁ Τύρναβος δὲν καθοράται μακρόθεν· μόνον ὅταν διαβῇ τις τὴν γέφυραν καὶ εἰσχωρήσῃ εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς πόλεως, ἐκτιμᾷ τὴν ἐσωτερικὴν αὐ-

τῆς εὐπρέπειαν, τῶν κατοίκων τῆς τὸ ἡμέρον ἡθος, τὴν φιλοκαλίαν των, καὶ τὴν καθαριότητά, ἥτις ἐσώτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς διακρίνει τὰς οἰκοδομὰς τοῦ Τυρνάβου.

Ἡ θέσις τῆς πόλεως καθιστᾷ τὸν Τύρναβον σημειῶν ἐπίκαιρον συναθροίσεως στρατοῦ καὶ ἀφειρηρίας πρὸς κίνησιν. Εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τῆς Μακεδονίας θεσσαλικῆς σταθμῆς, ἔχει πλουσίας νομὰς εἰς τὴν περιοχὴν του, ὕδατα ἱκανά, καὶ ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων ἀπωτέρω βουνῶν τοῦ σημεία προσφορώτατα ἀμύνης. Οἱ Ὀθωμανοὶ, κατανοήσαντες τὴν στρατιωτικὴν ἀξίαν τῆς τελευταίας πρὸς βορρᾶν θεσσαλικῆς πόλεως, ὠκοδόμησαν πρὸ χρόνων πολλῶν πρώτης τάξεως στρατῶνα, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ δεκακισχιλίους ἄνδρας πεζικοῦ, ἵππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ μετὰ τῶν ἀποσκευῶν καὶ πάντων τῶν ἐφοδίων. Ὁ στρατὸν οὗτος, ὅστις τιμᾷ ἀναντιρρήτως τὴν ἐθωμανικὴν κυβέρνησιν, εἶναι σήμερον ἐλεεινότατον ἐρείπιον, εἰς φωλεὰς μόνον κορωνῶν δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ. Ἐκτὸς τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, δυναμένη νὰ περιλάβῃ περὶ τοὺς 800 ἢ 1000 πεζοὺς, πᾶσι αἱ ἄλλαι πλευραὶ καὶ αἱ διάμεσοι ἀκτῖνες, καταναλωθεῖσαι ὑπὸ τοῦ πυρὸς, αἶρονται σήμερον εἰς ἐρείπια τοίχων, δύο ἢ τριῶν μέτρων ὕψος ἔχοντα, ἀχρησιμοποίητα δὲ, ὥς ἔχουσι σήμερον, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Τὰ περίξ τοῦ στρατῶνος ἐκάλλυνον συστά-

δες δένδρων, κατακοπεῖσαι πρὸ διμηνίας ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν στρατιωτῶν, οἵτινες καὶ δι' ἀναριθμήτων ἀκαθαρσιῶν εἶχον χρίσει τοὺς τοίχους καὶ τὰ δάπεδα τῶν στρατώνων. Ἐὰν ἡ τοιαύτη αὐτῶν συμπεριφορὰ ἠδύνετο νὰ ληφθῇ ὡς γνώμων ἡμερώσεως καὶ τῆς ἐπὶ τῶν κατωτέρων ἐφορείας τῶν ἀνωτέρων, τὰ πορίσματα δὲν θὰ ᾔσαν βεβαίως εὐάρεστα.

Τὰ ὑπερκείμενα τοῦ Τυρνάβου ὄρη εἶναι τὸ Λοσφάκι, τὸ ἀνώνυμον, ἀκριβῶς ὑπερθεν τοῦ λόφου «Προφήτης Ἡλίας», ἱερᾶς μονῆς ἐχούσης ἀξιόλογον βυζαντινὸν ναὸν πανάρχαιον καὶ ρυθμοῦ καλλίστου, καὶ τὸ Σιδεροπάλουκον. Τὸ Λοσφάκι αἵρεται δεξιόθεν τῷ ἀνερχομένῳ πρὸς τὰς κορυφάς, τὸ Σιδεροπάλουκον ἀριστερόθεν, ἀνὰ μέσον δὲ ἀμφοτέρων τούτων τὸ ἀνώνυμον. Τὰς λεπτομερείας ταύτας αἵτινες θὰ ἐκρίνοντο ἴσως σχολαστικαί, ποιῶμαι διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ οὐδέτερα ζώνη ἥς ἐμνημόνευσα ἐν τοῖς προσθεν, ἄρχεται ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν ὁρέων τούτων, ἔτινα ἐπεσκέφθην, ὅπως ἰδίῳις ὁμμασι κρίνω περὶ τοῦ κατασκευάσματος, οὕτινος ἡ τύχη κριθήσεται ἐν Κωνσταντινουπόλει πιθανῶς. Ὅπως καὶ προγενεστέρως ἐσημειώθη, ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις διατείνεται ἤδη, ὅτι οὐχὶ τὸ Κριτῆρι, ἀλλὰ τὸ Ἀκρωτῆρι ἔθετο ἀρχικὸν ὄριον μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας κατὰ τὴν γραμμὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ Ἀκρωτῆρι τοῦτο εἶναι προσομοιωτάτον πράγ-

ματι ἀκρωτηρίῳ, ἐκτεινόμενον κατὰ κλίμακα χαμηλουμένην διαρκῶς ἀπὸ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ Λοσφάκι καὶ τερματούμενον εἰς τὴν πεδιάδα εἰς ἀπόστασιν $\frac{1}{4}$ τῆς ὥρας ἀπὸ τοῦ Τυρνάβου.

Ὅστις ἀνέλθῃ τὰς πλευρὰς τῶν ἀποτελούντων τὴν οὐδετέραν ζώνην ὁρέων καὶ ἐξετάσῃ μετὰ μικρᾶς ἐπιμελείας τὰ περίξ, δὲν θὰ ἀξιώσῃ οὐδεμιᾶς συζητήσεως τὸ ζήτημα τοῦτο, ἅτε δὴ προσβαλλομένης αὐτῆς ταύτης τῆς λογικῆς. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Λοσφάκι, τοῦ Σιδεροπαλούκου καὶ τοῦ ἀνωνόμου, πενταετὲς πειδίον ρίπτειν τεμάχιον λίθου, προσβάλλει ἄνθρωπον εἰς τὸ ὑποκείμενον ἑλληνικὸν πεδίον, οὗτινος ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τὴν κορυφὴν μόλις εἶναι $\frac{1}{2}$ ὥρας. Γραμμὴ ἀμυντικὴ οὐδεμία ὑπάρχει· οἵανδὴποτε ὥραν τῆς νυκτὸς ἢ τῆς ἡμέρας, δύνανται ἀκωλύτως οἱ Τοῦρκοι νὰ κατέρχωνται ἐνῆπλοι, νὰ προσβάλλωσιν ἢ ἀπάγωσι τὰς εἰς τὸ πεδίον ἐργαζομένας γυναῖκας, νὰ ληΐζωνται τοὺς καρποὺς, νὰ σφάζωσι τὰ ποίμνια, νὰ αἰχμαλωτίζωσι τοὺς ἀγρότας, νὰ καύσωσι τὸν Τύρναβον, χωρὶς οὐδὲν ἀνθρωπίνως νὰ δύνανται ἡ ἑλληνικὴ κυθέρνησις νὰ πράξῃ ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων τῆς. Ἀπόλυτοι κύριοι καὶ ἀστυνόμοι οἱ Ὀθωμανοί, κτίζοντες στρατῶνας ἐπὶ τῶν κορυφῶν, δύνανται κατ' ἀρέσκειαν νὰ παραγγείλωσιν εἰς τὸν δήμαρχον τοῦ Τυρνάβου τὴν παραγγέλωσιν εἰς τὸν δῆμαρχον τοῦ Τυρνάβου τὴν παραγγέλωσιν εἰς τὸν δῆμαρχον τῶν ὁρέξεων των, καὶ ὁ δῆμαρχος

νὰ ἴσταται ἀπορῶν τὶ νὰ πράξῃ, διότι τὴν θέσιν τοῦ Τυρνάβου πρὸς τὸ ὄριον, ὅπερ ἀγνοῶ ἂν σοβαρῶς ἢ παρέργως ζητοῦσιν οἱ Ὅθωμανοί, δύναται τις νὰ παραλληλίσῃ πρὸς τὸν ἐντὸς φρέατος εὐρισκόμενον, παρ' οὗ ὁ ἐπὶ τοῦ χεῖλους ἰστάμενος μὲ ὀγκώδη λίθον εἰς χεῖρας ζητεῖ τι.

Λεῖψανα τοῦ μεγάλου βιομηχανικοῦ πνεύματος ὅπερ ἐξωογόνησε κατὰ τὴν παρελθούσαν ἑκατονταετηρίδα τὸν θεσσαλικὸν ἀνσεατικὸν σύνδεσμον τῆς βαφικῆς καὶ νηματοουργίας, διέκρινον ἔτι ἐν Τυρνάβῳ, τῇ μιᾷ τῶν πόλεων, ἥτις, μετὰ τῶν Ἀμπελακίων, ἐξεῖχε κατὰ τὴν βαφικὴν καὶ τὴν ὑφαντικὴν. Γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἐργάζονται τὸν βάμβακα, ὅστις, λαμβανόμενος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐν τῷ τόπῳ μεταβαλλόμενος τῇ βοηθείᾳ τῶν χειρῶν μόνον εἰς νῆμα, μεταποιεῖται διὰ τῶν προῖστορικῶν ἀργαλειῶν εἰς ἰσχυρότατον ὕφασμα λευκόν, ἐλαττούμενον μὲν κατὰ τὴν ὀμαλότητα καὶ τὴν παχύτητα τοῦ μηχανικοῦ, ὑπερτεροῦν ὁμῶς κατὰ τὴν διάρκειαν. Τὸ ὕφασμα ἐξερχόμενον τῆς χειρὸς τοῦ ὑφαντουργοῦ, εἴτε παραδίδεται λευκὸν εἰς τὴν ἐμπορίαν, εἴτε, ἐμπιστευόμενον εἰς τὰς χεῖρας βαφέως, ἐξέρχεται θαυμασίως βεβαμένον διὰ χρωμάτων ἅτινα λέγουσιν ἀνεξίτηλα. Μέγας κλάδος ἐμπορίου καὶ ὑφαντουργίας εἶναι τὰ ὑφάσματα, ἅτινα, καλούμενα ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν χρωμάτων καὶ τῆς διατάξεως τῶν

πικιλιμάτων, «γιαργανοκαρδιαίς», καταναλίσκονται εἰς προετοιμασίας νυμφικῶν ἐφαπλωμάτων, ἢ καὶ ποιούτων ἀπλῶς. Τὰ χρησιμεύοντα πρὸς στρώσιν πῶν σοφάδων «μηντέρια» κατασκευάζονται ἐπίσης εἰς Τύρναβον, εἶναι δὲ ἀρίστης ποιότητος μὲ λαμπροὺς χρωματισμοὺς καὶ διακλαδώσεις ὀλίγας καὶ οὐχὶ πολυσυνθέτους. Τὴν ἀξίαν τοῦ γεγονότος ἀποτελεῖ κυρίως ὅτι καὶ αἱ πρῶται ὕλαι καὶ ἡ βιομηχανία ἀνεπτύχθη ἐν τῷ τόπῳ, παρέχουσα ἐργασίαν εἰς τόσας τιμίας οἰκογενείας, ὧν τὰ μέλη συνέχαιρον εἰλικρινῶς, καὶ, ἐκφράζοντα φόβους περὶ παρακμῆς τῆς ἐργασίας ἕνεκα τῆς ἀλλαγῆς τοῦ καθεστώτος, ἐνεθάρρουνον λέγων ὅτι τὸν ἀντίον ἡ ἑλληνικὴ κυβερνήσις θὰ ἐμψυχώσῃ ἐντιμοτάτην βιομηχανίαν, μεθ' ἧς ἐντίμως εἶχε συνδεθῇ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, ὅτε ἡ Ἑλλὰς μόνον εἰς τῶν ἀλγούντων ποιητῶν τὴν φαντασίαν ἤκμαζε. Καὶ βεβαίως ἡ ἑλληνικὴ κυβερνήσις θὰ ἐμψυχώσῃ τὴν βαφικὴν καὶ ὑφαντουργίαν τοῦ Τυρνάβου, καὶ εἴτινα ἄλλην, ἐὰν δέ ποτε εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν Ὀλυμπίων ἐκτεθῶσι καὶ τὰ ἐγχώρια προϊόντα τῆς εὐφυΐας, τῆς φιλοπονίας, καὶ τῆς τέχνης τῶν Τυρνάβιτῶν, θὰ δμολογήσῃ ἕκαστος ὅτι δὲν γράφω ὑπερβολάς, καὶ θὰ εὐχηθῇ ὑπὲρ τῆς εὐδωΐσεως καὶ τῆς συγκροτήσεως ὑφαντουργικοῦ καὶ βαφικοῦ συνδέσμου, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς κυβερνήσεως τιθεμένου. Εἶναι περίεργον πῶς, ἀπαίδευτοι χωρικοί,

οὐδεμίαν ξυλογραφίαν ἔχοντες γινώσκον, χαράσσουσιν ἐπὶ τοῦ ξύλου τὰς ἁρμονικὰς γλυφάς, αἵτινες διὰ τῆς βαφῆς ἀποτυπώνονται ὕστερον εἰς τὸ ὕψισμ.α. Πόσα ὠραῖα ἄνθη, ὅποιοι κλάδοι, ὅποια ποικιλία σχήματος καὶ ἀναλογίαν ἀποστάσεως παρατηρεῖται εἰς τὰ ξυλογραφήματα τῶν βαφῶν τοῦ Τυρνάβου, οἵτινες, αὐτοδίδακτοι καὶ αὐτοί, ἐργάζονται ἐξαιρέτως τὰς βαφάς, συμπληροῦντες τὴν παρὰ γὰρ βιομηχανίαν τῆς πατρίδος τῶν. Ἰδιαιτέρως νομίζω πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι, ἐκτὸς ὀλίγου ἐρυθροδάνου καὶ μικρᾶς ποσότητος βαφῆς, ἐρχομένης ἐξ ὠθεν, ἅπαντα τ' ἄλλα εἶναι τοῦ τύπου προϊόντα, ἐξευγενιζόμενα καὶ χρησιμοποιούμενα ὑπὸ τῆς ἐργασίας τῶν κατοίκων, ὑπὲρ ἧς θερμῶς πρέπει νὰ ἐπικαλεσθῇ τις τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προστασίαν τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Τὸν Τύρναβον διακρίνει κλίμα ὑγιέστατον, τύπος καλλίστης ἐκφράσεως παιδικῶν κεφαλῶν καὶ γυναικείας καλλονῆς, πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ καλλιέργεια γραμμάτων. Φιλότιμον τέκνον τοῦ Τυρνάβου, ὁ Δημήτριος Ζήσης Χατζῆ Ἀντωνίου, ἐκπατρισθεὶς εἰς ἐποχὰς ζοφεράς καὶ πλουτήσας ἐν Βιέννῃ, ἐπροίκισε τὴν πατρίδα του δι' ἀξιολόγου παρθεναγωγείου, ἐν ᾧ ὑπερδιακόσια φοιτῶσι κοράσια. Ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα ὑπάρχουσι δύο καὶ σχολὴ ἑλληνικὴ. Τῶν κατοίκων τὸ αἶσθημα διεγύθη ἀκράτητον, ὅτε

χθές ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. Ἡ εἰλικρίνεια τῶν Τυρναβιτῶν ἡμιλλᾷτο πρὸς τὴν δύναμιν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν προθέσεων των. Σήμερον ἀπεδόθησαν εἰς τὴν πατρίδα, ἥτις ἐδέχθη φιλοτίμους καὶ ἐργατικούς υἱούς, μὴ εἰδότες τί νὰ πράξωσιν ὅπως φανῶσιν ἀρεστοὶ εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἐκδηλώσωσι τὴν εἰς τὴν γενικὴν πατρίδα ἀφοσίωσιν των.

Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἐξόχως δὲ ἀπὸ τῶν πέριξ βουνιδίων, ἡ θεὰ εἶναι ἀπαρχμίλλος. Ὅτε ἐπιστρέφων ἀπὸ τῆς ἐκ τοῦ συνόρου ἐκδρομῆς μου, καὶ, σπεύδων νὰ ἐγκαταλείψω τὰς τουρκικὰς προφυλακὰς, ἐστράφην πρὸς ἀνατολὰς, φωνὴ θαυμασμοῦ ἐξέφυγεν ἀκουσίως τοῦ στόματός μου. Ὁ Ὀλυμπος καὶ ἡ Ὅσσα ἐκλείον τὴν ἀνατολικοβόρειον ἑκτασιν τῆς πεδιάδος, ἥτις πρὸς νότον περικλειομένη ὑπ' ἄλλων χαμηλοτέρων ὄρεων, ἐφαίνοντο ὑπὸ τοὺς πόδας μου ὡς παρμύγιστος κύκλος, ἀφ' οὗ ἡ Λάρισσα καὶ ὁ Τύρναβος ἤγειρον κορυφὰς μιναρῶν, κωδωνοστασίων καὶ δένδρων, φανταστικῶς συμπλεκόμενας καὶ συγχρομένας εἰς τὴν ἀπόστασιν. Τὸ ἐξαίσιον τῆς εἰκόνης ἐπηύξανε καὶ ἡ πλουσία βλάστησις, ἥτις, ἀκμαιοτέρα καὶ πυκνοτέρα εἰς τὴν ζώνην ταύτην, διέκοπτε τὴν μονοτονίαν τῆς πεδιάδος, ἀναπαύουσα τὸν ὀφθαλμόν. Ἰστάμενος ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐκείνης, καὶ βλέπων κάτω τὴν

πεδιάδα, ἐσχημάτισα τὴν πεποίθησιν ὅτι συντεταγμένος στρατός χυνόμενος εἰς τὸ πεδῖον καὶ προκταλχυμβάνων τοὺς ἐν αὐτῷ φρουρούς, μόνον εἰς τὸν Δαμοκλὸν δύναται ν' ἀνακοπῇ. Ἰδοὺ ποῖον ὄριον νομίζουσι δίκαιον ν' ἀφήσωσι τῇ Ἑλλάδι, ἧς ἡ κυβερνησις δὲν εἶναι καλὸν πάντοτε νὰ σιγᾷ καὶ νὰ ὑπακούῃ.

Ἐν Ἀρισσῇ τὴν 5 Σεπτεμβρίου

Σφεδρὰν ὑφίσταται τὴν ἐξαφάνισιν πάντων τῶν τερπνῶν αὐτοῦ ὀνείρων ὁ κατὰ πρῶτον ἐπισκεπτόμενος τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀναζητῶν ν' ἀναγνωρίσῃ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ τὴν παλαιὰν καὶ εὐδαίμονα χώραν, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ κοιτὶς ἐξόχων λαῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τὰς λαμπράς ἰδιότητας αἵτινες διέκρινον τὰ παλαιάτα Θεσσαλικά φυλαγματαίως θ' ἀνεζήτει τις εἰς τοὺς ἀφαιρεθέντας τὸ ἥμισυ τῆς ἀρετῆς αὐτῶν πεδινούς, καὶ μόνον ἀναλλοίωτον σημεῖον παραλληλισμοῦ ἀρχαίας καὶ νέας Θεσσαλίας παρέμεινε τοῦ ἐδάφους ἡ γονιμότης, ἣτις θ' ἀπῆρχετο καὶ αὐτῇ, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι εἶχον τὴν δύναμιν ν' ἀλλάσωσι τὴν φύσιν τῆς γῆς, ὥπως ἀλλάσωσι τὴν τῶν κατοίκων.

Οἱ τὴν φαντασίαν αὐτῶν τρέφοντες διὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἀναμνήσεων τῆς κλασικῆς τῶν Ἑλλήνων ἐποχῆς, ὁρθῶς θὰ ἔπραττον ἐὰν ἀπείχον τῆς

ἐπισκέψεως τῶν τόπων, ἐν οἷς ἀπογοητεύσεις μόνον θὰ ἔδρεπον, καὶ τὴν πικρὰν ἐπιμαρτύρησιν τῶν μεγάλων ἀλλοιώσεων, ἀς οἱ αἰῶνες ἀπεργάζονται εἰς τοὺς λαοὺς καὶ τὰ ἥθη τῶν. Ἐπὶ τῶν ὄχθων τῶν ποταμῶν, εἰς τὰ βάθη τῶν δασῶν καὶ τὰς γοητευτικὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, δὲν φαίνονται πλέον οἱ βωμοὶ τῶν Θεῶν καὶ θεαινῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, οὐδ' εἰς τὰς πόλεις ἀπαντᾷ τις τὸν ζωηρὸν, ἐνίοτε ἀκατάστατον, καὶ πάντοτε προηγμένον καὶ λεπτὸν λαόν, οὗτινος ἐθαυμάζετο ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἐπεδύλλετο τὸ πολεμικὸν σθένος. Οἶχονται καὶ βωμοὶ καὶ θύται, καὶ θεωροὶ καὶ τελεταί, ὅπου δὲ ἡ ποίησις ἱκανοποίησε τὴν ὑψίστην τῆς ἐμπνεύσεως πτῆσιν, πλανᾶται σήμερον ὁ ληστής ἀπείργων τὸν διαβάτην καὶ καθιστῶν δυστυχεστέραν τὴν σύγκρισιν τῶν ἐποχῶν καὶ ψηλαφητοτέραν τὴν ἀλλοίωσιν.

Πέντε μόνον ἡμέραι ἐλευθερίας παρήλθον καὶ ὁμως νομίζει τις ὅτι ἡλλαξεν ἡ πέριξ φύσις, καὶ ὠρθώθη τῶν κατοίκων ἡ κεφαλή, ἦν τινα οὐδέποτε ἤγειρον πρὸς τὸν οὐρανὸν εἰμὴ μόνον ὅταν προσήχοντο. Ἡ ἀκαταδάμαστος τῆς χειραφετήσεως ἐπιρροή ἀρχεται ἐλαύνουσα τοὺς κατοίκους· ἐθερμάνθη τὸ χαυνὸν πνεῦμα, καὶ οἱ ὀφθαλμοί, οὔτινες ἀνελεύθερα δάκρυα εἶχον συνειθίσαι νὰ χύνωσι, ζωογονοῦνται σήμερον ὑπὸ τοῦ πυρὸς, οὗτινος τὴν θείαν ἐκπόρευσιν καὶ

τὴν σύστασιν διαγινώσκει τις αὐθωρεῖ. Τὸ ἄχθος τῶν αἰώνων καὶ τὸ εἶδος τοῦ βίου, καίτοι γεννήσαντα πληθὺν ἐλαττωμάτων, δὲν κατάρθωσαν ὅμως νὰ προσβάλλωσι καὶ διαφθείρωσι τὴν εὐγενεστέραν οὐσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μικρὰ δέ τις διακοπὴ τοῦ συνήθους βίου ἴσχυσε νὰ προκαλέσῃ ἐπανάστασιν καὶ τελείαν ἀνατροπὴν κοινωνικῆς ζωῆς, ἐμπεδωθείσης ὑπὸ τὴν πάροδον μακροτάτων ἐνιαυτῶν. Εἰς τὴν Ἀρίσσαν νέον ἐπεπνευστε πνεῦμα, ὅπερ διασκεδάσαν τὴν αἰνῶλην, ἀπεκίλυψεν αἴφνης ὅλους τοὺς λανθάνοντας σπινθῆρας καὶ τὰ ζώπυρα, τὰ εὐδέποτε θανόντα καὶ διαρκῶς ζήσαντα ἐν μέσῳ τοῦ διωγμοῦ καὶ τῆς εἰμαρμένης καταστροφῆς.

Δὲν ἠλλάξαν οἱ ἄνθρωποι μόνον, καὶ ὁ αὐτὸς φαινεται διάφορος. Αἱ πρόην περίφοβοι οἰκογενεαὶ καὶ διαχύσεις, αἱ συνήθως διὰ πικρὰς ποινῆς ἀποτινόμεναι ἀκολουθῶς, ἐγένοντο κοινὰ ἤδη, προσλαβοῦσαι τὸν τύπον θρησκευτικῆς πανηγύρεως καὶ τελετῆς. Τὴν μετωπίδα ἐκάστου οἴκου κοσμεῖ ἡ ἐθνικὴ σημαία, καὶ ἕκαστος ἐξερχόμενος ἢ εἰσερχόμενος κλίνει πρὸς αὐτὴν τὴν κεφαλὴν, εὐλογῶν τὸν Θεόν. Εἰς τὰς ὁδοὺς, ἔπου πρότερον σιγὴ καὶ ὑποψία ἐβασίλευεν, ἀκμάζει σήμερον ἡ εὐθυμία καὶ ἡ ἀσφάλεια. Οἱ ὀθωμανοὶ περιφέρονται ἐλευθέρως, καὶ, φιλικῶς προσπελάζοντες τοὺς ἡμετέρους στρατιώτας, ὁμολογοῦσι ἀνυποκρίτως αὐτοῖς τὴν πλάνην.

εἰς ἣν εὐρίσκοντο, κρίνοντες ἐκ προθεβουλευμένων
φημῶν τὸν στρατὸν τῆς Ἑλλάδος. Δὲν κατορθό-
νουσι νὰ ἐννοήσωσι πῶς τοιαύτη ἀπολύτως τάξις βα-
σιλεύει εἰς τόσον μέγαν ἀριθμὸν ἄσκετοῦ. Αἱ ὀθω-
μανίδες, αἵτινες τὴν πρώτην ἡμέραν σχεδὸν δὲν
ἐφάνησαν εἰς τὴν πόλιν, ἐπανελάβον ἀμέσως μετὰ
τὴν δευτέραν ἡμέραν ἀπάσας τὰς ἑξεῖς τοῦ ἐξωτε-
ρικοῦ αὐτῶν βίου, διατρέχουσαι τὰς ἀπωτέρας ὁδοὺς
τῆς πόλεως, εὐλαβούμεναι γενικῶς καὶ πραγματι-
κῶς ὑφ' ὅλου τοῦ πλήθους καὶ τῶν στρατιωτῶν,
οἵτινες, γνωρίζοντες τὴν εὐαισθησίαν τῶν ὀθωμανῶν,
προσέχουσι μῆτοι ἢ ἐλαχίστη παρεννοήσεως ἀφορμὴ
δοθῇ τῷ ἐλαχίστῳ. Ἡ τοιαύτη τῶν στρατιωτῶν
συμπεριφορὰ πληροῖ εὐδαιμονίας καὶ εὐγνωμοσύνης
τοὺς ὀθωμανοὺς, ἔχοντας τὴν λεπτότητα ν' ἀνομο-
λογῶσι τὸ ἐξαίρετικὸν καὶ παραδειγματικὸν τοῦ
στρατοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, μέγα μέρος τοῦ λα-
ρισσαίου πληθυσμοῦ ἐξέρχεται εἰς τὰς ὄχλας τοῦ
Πηνειοῦ. Παρὰ τὰς ὄχλας ταύτας καταυλίζονται
ἐπτακισχίλιοι ὀπλιταὶ ἀσκούμενοι τὴν ἡμέραν, καὶ
μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀναψυχοῦμενοι διὰ τῶν
ἀσκήσεων, ὡς ἐκληροδότησεν ἡμῖν ἀρχαιοτάτη ἑξίς.
Ὁ δίσκος, τὸ ἄλμα, ὁ δρόμος, εἰσὶν αἱ συνήθεις τέρ-
ψεις καὶ ἡ ἀναψυχὴ τῶν ὀπλιτῶν ἡμῶν. Ἀντιθέ-
τως καταπράσινος ἀπλοῦται ἡ δεξιὰ ὄχλη τοῦ Πη-

ναιοῦ καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὁ ἥρεμος ροῦς τοῦ ὕδατος ἱέρπει τὴν ψυχὴν δι' εἰκόνων ἀγροτικῶν ἀφ' ἑνὸς, πολεμικῶν ἀφ' ἑτέρου καὶ πάντοτε εὐαρέστων. Ἡ γειτνίασις τοῦ Ὀλύμπου κεντρίζει τοὺς ἐν τῷ στρατῷ αἰδοὺς οἵτινες, αὐτοσχέδιοι μιμηταὶ τῶν λαμπρονόντων τὰ ὁμηρικὰ δεῖπνα αἰδῶν, ψάλλουσιν ἐν χορῷ τὴν δόξαν καὶ τὸ κάλλος τοῦ παπποῦ Ὀλύμπου, ποιῶντες εὐχὰς γενναίας καὶ ὅλως ἀνταποκρινομένας πρὸς τὰ πληροῦντα τὰς ψυχὰς τῶν αἰσθήματα. Τὰ πάντα συντείνουσι ν' αὐξήσωσι τὴν γαλήνην τῶν Θεσσαλῶν, οἵτινες, ναυαγαὶ εἰς τὸν ἄγριον κατακλυσμὸν τῆς δουλείας, εἶδον ἀφ' ἑνὸς ἐπιφανεῖσαν τὴν ἰριδα, καὶ τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ἄλλον Νῶε τηροῦντα ἐν τῇ Κιβωτῷ τὰ σπέρματα τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ἐκτείνασαν πρὸς αὐτοὺς σώτειραν χεῖρα διὰ τοῦ γνόφου, ὅστις ἐβάρυνεν ἐπὶ τῆς τύχης τῶν. Ὁμοίᾳ πρὸς τὸν πελαργόν, ἡ ἐλευθερωθεῖσα Πατρίς, ἐκέντησεν ἀείποτε καὶ ἀνενδοιάστως τὴν πλευρὰν αὐτῆς, παρέχουσα τὸ αἷμα τῆς ζωῆς καὶ ἐλπίδα εἰς τοὺς ἀτυχεῖς, ὧν μέλας ἔτι ἐξακολουθεῖ ὁ κλῆρος. . . Ἐὰν κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βραχυτάτου καὶ πολυκυμάντου πολιτικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος, ἡδύνατό τις νὰ κρίνῃ αὐστηρῶς τὴν κυβερνητικὴν αὐτῆς πρόνοιαν, ἀναντιρρήτως τὴν φιλοστοργίαν τῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραγνωρίσῃ. Καὶ ἡ περίσσεια τοῦ συγχοῦς αὐτῆς αἰσθήματος, καὶ τῆς

πατριωτικῆς προθέσεως, ἐπηρέασα κατὰ περιστάσεις τὴν διαύγειαν τῆς κρίσεώς της, ἵσως τὴν ὥθησεν εἰς ὀλισθήματα, ἀφ' ὧν ἡ πείρα τοῦ παρελθόντος ἐλπίζωμεν ὅτι θὰ τὴν προφυλάξῃ εἰς τὸ μέλλον, χωροῦσαν τὸν ἐθνικὸν καὶ δυσχερῆ αὐτῆς δρόμον.

Ἐν Λαρίσῃ 6 Σεπτεμβρίου.

Τὸ σπουδαιότερον θέμα εἰς ὃ θὰ ἐγκύψῃ προσεκτικῶς ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς διοικήσεως ἐν Θεσσαλίᾳ, εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ ἐπικληθὲν «ἀγροτικὸν ζήτημα». Μακρῶν ἐτῶν συνήθειαι, καταστάσαι νόμοι ἐκ τῆς ἕξεως καὶ τῆς πολυχρονιότητος, διέπουνσι τὰς σχέσεις τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ γαιοκτημόνων πρὸς τοὺς καλλιεργητὰς τῆς γῆς, καίτοι δὲ αἱ συνήθειαι αὗται κατέστησαν καὶ ἐλειτούργησαν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ἐγκαλουμένης ἤδη ἀνισότητος, διετέλεσαν οὐχ' ἥττον σεβασταί, τό γε νῦν, ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, καὶ θὰ ἐξακολουθῶσιν οὔσαι τοιαῦται, ἄχρις οὗ ἡ δικαστικὴ καὶ νομοθετικὴ ἐξουσία, ἐπιλαμβανόμεναι τῆς δυσχεροῦς διονυχίσεως τοῦ πολυπλόκου ζητήματος, καταλήξωσιν εἰς ἐξαχγόμενόν τι οἶονδῆποτε, τεμνομένης τῆς ἀμφιρρεποῦς καὶ ἐπιβλαβεστάτης εἰς τὴν τάξιν καθόλου καὶ τὴν γεωργίαν καταστάσεως ταύτης.

Ἐκ προγενεστέρων ἀλλαχόθεν παρατηρήσεών μου.

ἐγνωρίσθη τίνι τρόπῳ προέκυψε τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἀπὸ ποίας ἐποχῆς χρονολογεῖται. Ἔχουσι δίκαιον οἱ ἀγρόται; ἔχουσιν ἄδικον οἱ κύριοι τῆς γῆς; Θὰ ἐγκατασταθῶσιν οἱ μὲν εἰς τὰς διεχδικουμένας δι' ἀπαιτήσεων γαίας, θ' ἀφελῶσιν ἀνενόχλητοι οἱ κάτοχοι; εἶναι ταῦτα ζητήματα διαφεύγοντα τὴν ἐξέτασιν, καθ' ἣν ὥραν ἡ κατάληψις τῆς Θεσσαλίας δὲν συνεπληρώθη ἔτι. Αἱ πολιτικαὶ καὶ δικαστικαὶ ἀρχαὶ θὰ λύσωσιν ἐν καιρῷ τὴν ἀμφισβήτησιν, αἵρουσαι πᾶσαν σύγκρουσιν, καὶ ἐπαναφέρουσαι τὰ πράγματα εἰς κανονικὴν ὥσθι δυνάτον τροχίαν. Καὶ τῶν γεωργῶν, καὶ τῶν γαιοκατόχων, καὶ τῆς Κυβερνήσεως τὸ καθαρὸν συμφέρον ἔγκειται εἰς τὴν δικαίαν τακτοποίησιν τοῦ ζητήματος τούτου, οὕτινος, ἀναμένοντες εὐχάριστον λύσιν, ἐξετάσωμεν διὰ βραχέων τὰς κυριωτέρας τῶν λεπτομερειῶν του.

Τὴν Θεσσαλίαν διήρπασεν ἡ φύσις εἰς ὄρεινὴν καὶ πεδινὴν, τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην διήρπασεν οἱ ἄνθρωποι εἰς δύο διακεκριμένας κατηγορίας. Τὸν Κάμπον ἢ μουλαλῆν, τὴν πεδιάδα τῶν Τρικκάλων τοῦτέστι καὶ τῆς Καρδίτσης, ἣτις περιλαμβάνουσα τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς χώρας καὶ τι πλεον ἴσως, ἐκτείνεται ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ὄρους Κόζακα, ἐγγὺς τοῦ Ἀσπροποτάμου, καὶ τελευτῶσα εἰς τὴν χαμηλὴν σειρὰν τῶν ὄρεων τῶν ἀπὸ Ζάρκου

ἀρχομένων καὶ παρὰ τὰ Φέρσαλα τελευτώντων, καὶ τὰ Ρεβένια, ἦτοι τὰ $\frac{2}{3}$ τῆς ἄλλης χώρας τῆς ἀρχομένης ὁπόθεν τελευτᾷ τὸ ὄριον τοῦ Κάμπου καὶ ληγούσης εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ Αἰγαίου, μετὰ τῆς Λαρίσσης ὡς πρωτευούσης. Οἱ τὴν πεδιάδα τῶν Τρικκάλων οἰκοῦντες ἀγρόται ἐκλήθησαν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς χώρας *Καμπήσοι* ἢ *Καραγκούνηδες*, ἵσως διότι φέρουσι τὸν χειμῶνα μελανὰς ἀρναιίδας, εἰς τὸ τουρκικὸν μεταφραζομένας *καρχοῦν*, ἵσως δὲ διότι ἀποδίδουσιν αὐτοῖς καταγωγὴν ἐκ τῶν μελανῶν ὀρέων· τούναντίον οἱ τῶν Ρεβενίων κάτοικοι ἀπεκλήθησαν *Ρεβενήσιοι*, ἀμφοτέρω δὲ ὑπὸ τῶν ξένων τῶν ἀγνοούντων τὰς διαιρέσεις ταύτας θὰ κληθῶσι θεσσαλοὶ πεδινοὶ, κατ' ἀντίθεσιν τῶν ὄρειων, οἵτινες, μετρίωτεροι ὀπαδοὶ τῆς Δήμητρος, θύουσι καὶ εἰς τὸν Ἄρην, τὸν πολέμαρχον Θεόν.

Ὡς διάφορος τυγχάνει ἡ διαίρεσις τῆς χώρας, οὕτω διάφοροι ἐγέναντο καὶ αἱ συνθήκαι αἱ ὀρίσασαι τὰς μεταξὺ τοῦ κυρίου καὶ τοῦ ἀγρότου σχέσεις. Καθ' ἣν ὥραν τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα τῆς Θεσσαλίας φαίνεται ἐν ἀκμῇ καὶ τινι φλεγμονῇ, μικρὰ ἐξέτασις τῶν συνθηκῶν τούτων ἴσως δὲν θὰ ἐκρίνετο ὡς πάρεργος καθολοκληρίαν. Οὕτω ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς διὰ τοῦ ὀνόματος Ρεβένια γνωριζομένης, προκειμένου περὶ τῶν σχέσεων τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας ἔχομεν τοὺς ἑξῆς ὅρους.

Χειμερινοὶ καρποί, ἕτοι δημητριακά, ὄσπριζ, κλπ.

Λαμβάνεται ὁ σπόρος, πρὸς τοῦ ἰδιοκτῆτου συνήθως, ἀλλ' οὐχὶ δωρεάν. Ὁ γεωργὸς καταθέτει τὴν ἐργασίαν του, ὁ χρόνος τῆς συγκομιδῆς ἐπέρχεται καὶ ἄρχεται ἡ διανομή. Ἐὰν λάβωμεν ὅτι κατὰ τὴν μέσσην παραγωγὴν ἔχομεν 25 κοιλὰ ἐπὶ τοῦ ἑνός, θὰ καταρτίσωμεν τὴν ἐξῆς διανομήν. 4000 κοιλὰ σπόρος δημητριακῶν ἔδωκαν 6000 κοιλὰ εἶδος· μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ δεκάτου τὰ 6000 κοιλὰ ἡλαττώθησαν εἰς 5400 ἐφ' ὧν, ὡς καθαροῦ ἥδη προϊόντος, ἄρχεται ἡ διανομή. Λαμβάνει πρῶτον ὁ γαιοκτῆμων τὰ 4000 κοιλὰ, ἅτινα ἔδωκε κατ' ἀρχὰς διὰ τὸν σπόρον, λαμβάνει ἀκολούθως καὶ ὁ γεωργὸς ἕτερα 4000 κοιλὰ διὰ τὴν σποράν τοῦ μέλλοντος ἔτους, καὶ οὕτω ἐκ τῶν ἀρχικῶν 5400 κοιλῶν ἔχομεν καθαρὰ πρὸς διανομήν κοιλὰ 3400. Τὸ $\frac{1}{2}$ τῶν κοιλῶν τούτων, ἥτοι 1700 κοιλὰ λαμβάνει ὁ γαιοκτῆμων, ἕτερα δὲ 1700 ὁ γεωργός. Τὰ θειριστικά τῶν ἐργατῶν πληρόνει ἐξ ἡμισείας ὁ καλλιεργητὴς καὶ ὁ κύριος, ἀλλ' ἡ μεταφορὰ τοῦ εἶδους ἄχρι τῶν ἁλωνίων καὶ τὸ ἁλώνισμα βαρύνει ἀποκλειστικῶς τὸν γεωργόν, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ κυρίου καὶ τοῦ καλλιεργητοῦ λήψις προκαταβολικῶς τῶν 4000 κοιλῶν καλεῖται καρσηλῆκι.

Καὶ ταῦτα μὲν γενικῶς ὅσον ἀφορᾷ τοὺς χειμερινοὺς καρπούς. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιμέτρησιν ἄλλου εἴ-

δους προϊόντων, ὧν ἀφθονεῖ τό τε μουλαλῆκι καὶ τὰ ρεθένια οἱ ἔροι ποικίλousι κατ' ἀναλογίαν τὴν ἐξῆς. Ἐπὶ τοῦ βράμβacos, σπασαμίου, καλαμβοκίου, ἅτινα εἶναι τὰ καλοκαιρινὰ προϊόντα, ὧν τὸν σπόρον δὲν προκαταβάλλει ὁ ἰδιοκτήτης, ὁ γεωργός, ἀφαιρουμένης πρότερον τῆς δεκάτης, λαμβάνει τὰ $\frac{2}{3}$, τὸ δ' ἕτερον τρίτον ὁ γαιοκτήμων· ἐπὶ τοῦ καπνοῦ ἐφαρμόζεται ἰδιαιτέρα συμφωνία κανονιζομένη προγενεστέρως, συνήθως ὁμῶς οὐδέποτε ἢ δότις εἰς τὸν κύριον ὑπερβαίνει τὰς 15—30 ὀκάδας καπνοῦ καθ' ἕκαστον στρέμμα γῆς. Οἱ τὸν ἄριστον καπνὸν παράγοντες δίδousι συνήθως 15 ὀκάδες, οἱ δὲ τὸν δεύτερον 25—30. Μέτρον τοῦ δημητριακοῦ εἶδους εἶναι τὸ κοιλὸν Κωνσταντινουπόλεως (22 ὀκάδες διὰ τὸν σίτον καὶ 18 διὰ τὴν κριθήν, νομίζω) Σταμπούλι καλούμενον ἐνταῦθα, ἴσως ἐκ τῆς Σταμπούλ.

Ἐλαφρότερον σχετικῶς φαίνεται τὸ ἐπὶ τῶν ἀμπέλων δόσιμον τοῦ καλλιεργητοῦ πρὸς τὸν κύριον, ρυθμιζόμενον ὑπὸ τῆς συνθηέας, ἥτις δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ πάντοτε καθ' ὅλην τὴν Θεσσαλίαν. Ὑπάρχousι μέρη εἰς ἃ ὁ ἀγρότης δίδει 5 γρόσια καθ' ἕκαστον στρέμμα τῷ ἰδιοκτήτῃ, ἀλλαχοῦ πληρώνει 10, καὶ ἄλλου ἄλλως. Καθόλου ὁμῶς εἰπεῖν, οὐδέποτε δεκάγροσον τίμημα ὑπερβαίνει τὸ δικαίωμα τοῦ κυρίου ἐπὶ τῶν ἀμπέλων.

Διάφορον ἔχομεν τὴν διανομὴν ἐν τῇ πεδιάδι τῶν

Τρικάλων καὶ τῆς Καρδίτσης τῇ «Κάμπῳ» συνήθως λεγομένη ἢ «Μουλαλήκι». Ἐδῶ ὁ ἰδιοκτήτης δὲν ἐπιφορτίζεται ὑπ' οὐδεμιᾶς δαπάνης, ὁ γεωργὸς καταθέτει ἐξ ἰδίων του τὴν σποράν, πᾶν ἐξοδὸν καὶ πᾶσα ἄλλη δαπάνη βαρύνει τὸν γεωργόν, ἐπιστάσης δὲ τῆς ὥρας τῆς διανομῆς τῶν τε χειμερινῶν καὶ καλοκαιρινῶν καρπῶν, τοῦ σίτου τοῦτέστι, κριθῆς, βρώμης, ὀρύζης, ἐρεβίνθων, φακῆς, κυάμων, ἄραβοσίτου, λευκοκαλαμβοκίου, σησαμίου, βάμβακος, κτλ. ὁ γεωργὸς, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς δεκάτης, λαμβάνει τὰ $\frac{2}{3}$ τοῦ καθαροῦ προϊόντος, διδομένου τοῦ μείναντος τρίτου εἰς τὸν κύριον. Ἡ συνήθεια αὕτη δὲν ἐφαρμόζεται διὰ τὸν καπνὸν καὶ τὰς σταφυλὰς, τηρουμένης καὶ ἐνταῦθα τῆς αὐτῆς ἀναλογίας, ὥς εἰς τὰ ρεβένια.

Παρατρέχων ἀπάσας τὰς χωριζούσας τοὺς καλλιεργητὰς καὶ τοὺς κυρίους σοβαρὰς διαφορὰς, σημειῶ ὅτι τὰ ζῶα τῶν γεωργῶν οἵτινες δουλεύουσιν εἰς τὰ τσιφλήκια τῶν κυρίων ἀπολαμβάνουσι δωρεάν νομῆς, συνήθως εἰς μέρη ὀριζόμενα ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν. Ἐκτός τῶν κυρίων γεωργῶν, ὑπάρχουσι καὶ τινες παρακεντέδες καλούμενοι, μὴ γεωργοὶ καὶ ἀπροσδιόριστον ἔχοντες ἐργασίαν· τούτων τὰ ζῶα πληρόνουσι δικαίωμα νομῆς συνήθως 4 — 5 γρόσια δι' ἕκαστον αἰγίδαπρόβατον καὶ 10 — 12 δι' ἕκαστον βοῦν ἢ ἄλλο τι εἰς τῶν γονδρῶν ζώων τὴν τά-

ξιν ὑπαγόμενον. Περιπλέον οἱ παρακερτέδες πληρόνουσι καὶ ἐνοίκιον τῆς καλύβης ἐν ᾗ διαιτῶνται, οὗτινος λέγουσιν ἐξηρημέναις τὰς χήρας καὶ τοὺς πάντη ἀπόρους.

Ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σπουδαιότερον, μετὰ τὴν ἀμφισβήτησιν περὶ τῆς κατοχῆς τῶν γαιῶν, θέμα, τὸ τῆς κατοχῆς τῶν οἰκῶν καὶ καλυβῶν τοῦ τσιφλικίου. Εἶπον ἄλλοτε ὅτι τοὺς οἴκους τούτους ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ στέργουσιν οἱ χωρικοὶ νὰ καταλίπωσιν ὑπὲρ τῶν κυρίων τοῦ χωρίου· ἀλλὰ περὶ τούτου δὲν πρόκειται ἤδη. Λαμβανομένου ὅτι οἱ οἴκοι ἀνήκουσι τῷ κυρίῳ, ἔχομεν τοὺς ἐξῆς ὅρους. Ὁ χωρικός δὲν πληρόνει ἐνοίκιον· αἱ ἐπισκευαὶ τῶν οἰκοδομῶν καὶ ἡ ἀνέγερσις νέων βαρύνει ἀποκλειστικῶς τὸν ἰδιοκτήτην τοῦ χωρίου, ἥτοι τὸν κύριον. Ἐκαστος γεωργὸς εἶναι ἐλεύθερος νὰ μετοικήσῃ, ἀλλάσσων κύριον, ἕκαστος δὲ κύριος εἶναι ἐλεύθερος ν' ἀποπέμψῃ τὸν γεωργόν. Ὁ δεχόμενος μετοικοῦντα γεωργόν, κύριος ἑτέρου τσιφλικίου, ὑποχρεοῦται εἰς τὴν πληρωμὴν ἀπάντων τῶν χρεῶν, ἅτινα εἶχε συνομολογήσει πρὸς τὸν πρῶτον κύριον καὶ ἰδιοκτήτην ὁ μετοικῶν.

Οἱ γαιοκτήμονες λέγεται ὅτι παρέχουσιν ἐνίοτε εὐκολίας εἰς τοὺς χωρικοὺς, οἷον δανείζοντες αὐτοῖς ἀτόκως πρὸς ἀγορὰν ζευγαρίων, καὶ καθόλου εἰπεῖν, ἐρχόμενοι ἐπὶ κούροι τοῖς χωρικοῖς, πιεζομένοις σὺν

χνάκας ὑπὸ χρεῶν ἰδιαιτέρων. Οἱ θώμανοὶ καὶ οἱ χριστιανοὶ κύριοι τῶν τσιφλικίων ἐδάνειζον, ἀγνοῶ ἂν καὶ ἤδη δανείζουσι, τοῖς χωρικοῖς ἐπὶ τόκῳ $12\frac{0}{10}$ τοῖς $0\frac{0}{10}$. Μοὶ εἶπον ὅτι χριστιανὸς πλούσιος τραπεζίτης καὶ γαιοκτήμων, μακρὰν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως διατρίβων, ἐδάνειζε τοῖς χωρικοῖς πρὸς $2\frac{0}{10}$ τοῖς $0\frac{0}{10}$ ἐπιστρέφων καὶ ἅπαντας τοὺς τόκους, ἐὰν οἱ χωρικοὶ ἐξώφλουν τὸ χρέος αὐτῶν ἐντὸς τριετοῦς διαστήματος. Περὶ τοῦ ἀκριβοῦς τῆς πληροφορίας δὲν ἠρεύνησα, συνεπῶς δὲ δὲν δύναμαι νὰ ἐγγυηθῶ.

Ἀξιότιμος πρόνοια, ὀφειλομένη εἰς τὸ περίεργον ἐκεῖνο κράμα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγριότητος τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ εἶναι ὅτι ἕκαστον χωρίον ἔχει τὸ ἴδιον βακοῦφ, δι' οὗ συντηρεῖται ἡ παιδεία, παρέχεται δὲ τοῖς ξένοις καὶ τοῖς ἀπόροις ἡ πρώτη συνδρομή. Καλλιεργοῦσιν οἱ χωρικοὶ λ. χ. ὠρισμένην ἔκτασιν γῆς τοῦ χωρίου. Τὰ $2\frac{2}{3}$ τοῦ παραχθέντος προϊόντος, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς δεκάτης, λαμβάνει ὁ γεωργὸς, ἐνῶ τὸ ἕτερον $\frac{1}{3}$ δίδεται τῇ ἐκκλησίᾳ, συντηροῦσα διδάσκαλον, σχολεῖον, ξενῶνα πολλάκις, καὶ εἴτι παραπλήσιον. Οἱ διαδεχθέντες τοὺς θώμανοὺς κατόχους χριστιανοὶ κάτοχοι, ἐτήρησαν εὐτυχῶς τὴν συνήθειαν, οὕτω δὲ οἱ πρῶτοι τοῦλάχιστον πόροι, δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τὰς σχολὰς τῶν κοινοτήτων. Ἀτυχῶς μοὶ ἐγένετο ἀδύνατον νὰ πλη-

ροπορηθῶ ἐπακριβῶς τὴν ὕλην παραγωγὴν τῆς Θεσσαλίας καθ' ἕκαστον εἶδος, καὶ τὰ ποσὰ ἅτινα εἰσέπραττε τὸ δημόσιον ταμεῖον ἀπὸ τὴν ἐκποίησιν τῆς δεκάτης, τὸ ἀγνάνμ., ἥτοι τὸν ἐπὶ τῶν προβάτων φόρον, κτλ. Τὰ δημόσια βιβλία, ὅσον ἀτελῶς καὶ ἂν ἐτηροῦντο, θὰ μοὶ παρεῖχον τὰς πληροφορίας ὧν εἶχον ἀνάγκην, ἀλλὰ ταῦτα εἶχον, μετὰ τῶν ἀρχείων, μετακομισθῇ μακρὰν τῆς Λαρίσσης. Ὁ λιμὴν δι' οὗ μεταφέρονται ἔξω ἅπαντα τὰ προϊόντα τῆς Θεσσαλίας, εἶναι φυσικῶς ὁ τοῦ Βώλου. Οἱ αἵτοι καταναλίσκονται ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Γενούην, διότι διὰ τὸ ἄγαν ἐλαστικὸν τῆς μάζης, κρίνονται προσφορώτατοι εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ζυμαρικῶν· τοῦ βάμβακος ἡ κατανάλωσις γίνεται σχεδὸν ἅπασα ἐν τῷ τόπῳ· οἱ καπνοὶ ἀποστέλλονται εἰς Κρήτην, Ἑπειρον καὶ Αἴγυπτον, καὶ τὸ σησάμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Μασσαλίαν. Οὐδεμία στατιστικὴ εἰσαγωγῆς ἢ ἐξαγωγῆς ὑπῆρχε, καὶ πάσας τὰς πληροφορίας ἠναγκάζετό τις ν' ἀντλή ἀπὸ ἰδιωτικῶν πηγῶν, ὧν ἡ αὐθεντεία δὲν εἶναι πάντοτε ἀπρόσβλητος. Προκειμένου περὶ τῆς γεωργικῆς Θεσσαλίας, μίαν εὐχὴν θερμοτάτην ἔχει τις νὰ διατυπώσῃ. Πρὸ παντὸς τάξις καὶ ἀσφάλεια ἀπρόσβλητος καθ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν, βελτίωσις τῆς καλλιέργειας καὶ ἐπικουρία ἐργατικῶν χειρῶν, διότι χιλιάδες στρεμμάτων ἀργοῦσι, συγκοινωνία καὶ διευ-

θέτησις εὐχάριστος τῶν ὑφισταμένων ἀγροτικῶν διαφορῶν. Ἡ τετρακτὺς αὕτη ἔσεται ὁ στηλοβάτης, ἐφ' οὗ θ' ἀναστηλωθῇ ἡ προσδος καὶ ἡ βεβραία εὐδαιμονία τῆς καλῆς Θεσσαλίας.

Ἀπὸ Λαρίσσης εἰς Τέμπη.

Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὰς Ἀθήνας καὶ ὀκνῶν νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐλέγχεται ἴσως ἀδιάφορος πρὸς τὴν πλαστικὴν δύναμιν καὶ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ καλλιτέχνου ἀνθρώπου, ἀλλ' ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν Θεσσαλίαν καὶ παρατρέχων τὰ Μετέωρα καὶ τὰ Τέμπη, ἐλέγχεται ἀναίσθητος πρὸς τὴν δύναμιν καὶ τὴν πλαστικότητα τοῦ ὑψίστου τῶν καλλιτεχνῶν, τῆς φύσεως, ἐργασθείσης οἷον εἰδικῶς πρὸς παραγωγὴν τῆς κοιλάδος, ἣν ὕμνησαν οἱ ἀρχαῖοι, ἐθαύμασαν οἱ θεοὶ καὶ ἐζήλευσαν οἱ ἄνθρωποι καθόλου.

Μεταξὺ τῶν Μετεώρων καὶ τῶν Τεμπῶν ἀνευρίσκει τις τὴν κοινὴν ιδιότητα, ὅτι ἀμφοτέρω ἐξ ὑπογείων δονισμῶν μορφωθέντα τὸ πρῶτον, εἰς τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου ἀριστουργήματα συλληφθέντα κατὰ διαφόρους ὁμῶς στιγμὰς, ἀμφοτέρω διαφεύγοντα τὴν δύναμιν τῆς περιγραφῆς. Διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις τὸ κάλλος καὶ τὸ φοβερὸν τῶν Τεμπῶν, δὲν ἀρκεῖ νὰ ἀναγνώσῃ τὰς περιγραφὰς τῶν ὁδοιπόρων, διατρεχόντων ἐν τάχει τὴν κοιλάδα, ὥρας μὲν

διατριβόντων καὶ ἐκ τῆς σπουδῆς ἀδυνατούντων νὰ θεωρήσωσι τὰ πλεῖστα τῶν περιέεργων, ἅτινα παρουσιάζει ἡ περιβόητος κοιλάς. Τὰ Μετέωρα, ὅπως καὶ τὰ Τέμπη, μελετώνται οὐχὶ εἰς τὰ βέλια, ἀλλ' ἐπὶ τόπου, διότι μόνον ἐκεῖ ἔχομεν κατὰ προσέγγισιν πλήρη τὴν ἐντύπωσιν καὶ τὴν ἐννοίαν ἀκριβεστέραν καὶ πραγματικωτέραν.

Λέγοντες ὅμως Τέμπη, ὀφείλομεν νὰ διακρίνωμεν ἀκριβῶς τὴν φερώνυμον κοιλάδα ἢ σχισμάδα, καὶ διὰ τῆς ὀνομασίας ταύτης νὰ μὴ συγχέωμεν ἅπασαν τὴν ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Γόννου ἄχρῃ τῆς θαλάσσης, ἐνθα ἐκβάλλει ὁ Πηνειὸς, μακρὰν ἔκτασιν. Ὅπως ὁ Ἡρακλῆς εἶχε δώσει κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς πλείστους συγχρόους ἡρώας, ἀσκούοντας τοῦ προστάτου τῆς ἀδυναμίας τὸ εὐγενὲς ἔργον, οὕτω καὶ τὰ Τέμπη, ἄλλος Ἡρακλῆς ἐκπροσωπήσας τῆς φύσεως τὴν ἰδιότροπον δύναμιν, εἶχον δώσει τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς πολλὰς κοιλάδας τῆς Θεσσαλίας συγχωνευθείσας τέλος εἰς τὴν γνωστὴν καὶ ἀππράμιλλον, ἣν σχηματίζουν αἱ κλίσεις τοῦ κάτω Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὀσσης μετὰ τοῦ Πηνειοῦ ἐν τῷ μέσῳ, καὶ ἥτις ἀρχαίᾳ τανῦν ἀπὸ τῶν πρώτων, μικρὸν ἐκείθεν τοῦ χωρίου Μπαμπᾶ, ἀπαντασῶν σχισμάδων, τελευτᾷ, κατὰ διεύθυνσιν βορειοανατολικήν, εἰς τὴν ἀρχὴν πεδιάδος, διαρρομένης ὑπὸ τοῦ Πηνειοῦ καὶ ὀριζομένης ὑπὸ τῶν ἐκ-

βολῶν του καὶ τῆς θαλάσσης πρὸς ἀνατολὰς, ὑπὸ τοῦ Ὀλύμπου βορείως καὶ τῆς Ὀσης νοτίως.

Μῆκος τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν ἔδιδον οἱ ἀρχαῖοι περὶ τὰ τεσσαράκοντα στάδια, πλάτος δέ, κατὰ τὸ εὐρύτερον διάστημα, δύο καὶ ἥμισυ¹. Ἡμεῖς ἔφριπποι, καὶ μὴ σπεύδοντες διατρέξαμεν τὴν κοιλάδα εἰς 75 λεπτὰ τῆς ὥρας. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ λόγος αὐστηρῶς περὶ τῆς κυρίας κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, ἣτις ἐκτείνεται ἀείποτε στενουμένη, καὶ ἄχρι τοῦ ἀνατρέψαι καὶ αὐτὸν τὸν γεωγραφικὸν ὅρισμόν τῆς κοιλάδος, καὶ ἦν ἡ ἀρχαιότης καὶ ἡ παγκόσμιος ποίησις ἀπεθανάτισε διὰ τῆς προσωυμίας τὰ «Θεσσαλικὰ Τέμπη».

Μὲ τὴν ψυχὴν ποθοῦσαν τὸν χρυσοῦν αἰῶνα, καθ' ὃν ὁ Ἀπόλλων ἐποίμαине τὰς ἀγέλας τοῦ θεσσαλοῦ

¹) Καθ' ὃν τρόπον μετροῦμεν σήμερον ἡμεῖς τὰ στάδια, ὑπολογίζοντες τὸν σχοῖνον (5 στάδια), εἰς ὥραν μίαν, ἡ ἔκτασις τῆς κυρίας διασφάγος τῶν Τεμπῶν, θ' ἀνήρχετο εἰς ὀκτῶ ὥρας. Ἵνα μή τις περιπέσῃ εἰς ἐνδεχομένην πλάνην, καλὸν εἶναι ν' ἀναμνησθῇ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ὑπελόγιζον τὴν ἔκτασιν τῶν σταδίων αὐτῶν διαφόρως ἢ ἡμεῖς. Κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν ἀρχαίων, τὸ στάδιον εἶχεν ἔκτασιν $2\frac{1}{2}$ λεπτῶν περίπου, οὕτω δὲ τὰ τεσσαράκοντα στάδια τῶν Τεμπῶν δὲν παρουσιάζουσιν ἀντιστοίχους ὀκτῶ σχοίνους καὶ ὥρας ὀκτῶ, ἀλλὰ μόνον λεπτὰ τῆς ὥρας ὀγδοήκοντα ἢ ἐννεήκοντα ἅτινα ἡνάλισκέ τις ὅπως διατρέξῃ τὸ μῆκος τῆς κοιλάδος.

βασιλέως Ἀδμήτου, ἐκινήσαμεν, πρωίας ἔτι, ὅπως ἐπισκεφθῶμεν τὰ ἱερὰ Τέμπη, ἄσημοι ὁδοιπόροι, χωροῦντες ἐπὶ τὴν ὁδὸν, ἣν ἐπάτησαν οἱ θεοί, οἱ ἡμί-θεοι καὶ οἱ ἥρωες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἡ διάοικα ἡμῶν δικτρέχουσα ἀκαριαίως ἅπαν τὸ πέλαγος τῶν αἰώνων, οἵτινες ἐμεισολάβουν μεταξὺ ἐκείνων καὶ ἡμῶν, ὀλίγον προσεῖχε πρὸς τὰς συνήθεις εἰκόνας ἃς παρουσίᾳζεν ἡ ὁδὸς, καὶ εἰς τὴν φαινομένην ὁροθετικὴν γρχμὴν τοῦ Τυρνάβου, περὶ ἧς τίς ἐσκέπτετο πλέον, ἔχων πρὸ αὐτοῦ ζωντανὴν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐφημέρου τῶν ἀνθρωπίνων, διαρκῶς ἀλλοιούμενων καὶ διαδεχομένων ἀλλήλα, ὥς θαλάσσια κύματα ἐπὶ κοίτης μόνης ἀναλλοιώτου βομβοῦντα; Ποιοὶ κατόικουν καὶ τίνες κατοικοῦσι τὰς χώρας ταύτας; Ποῦ εἶναι αἱ ἀνθηραὶ θεσσαλιωτικαὶ πόλεις, αἵτινες ἠγείροντο εἰς τὰς κλιτύας τῶν ὀρέων, εἰς τὰς πεδιάδας, τὰς κοιλάδας καὶ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ; Πρὸ τοῦ σβεσθέντος ἐκείνου μεγαλείου, δέσμιον τὸ πνεῦμα τοῦ νέου Ἑλλήνος, ἀρέσκεται εἰς τὸ παρελθὸν πάντοτε νῆ τυρβάτῃ, καθότι ἐν αὐτῷ καὶ τῇ ἀνεσπέρῳ αὐτοῦ λαμπρότητι, ἀνευρίσκει τὸ θάρρος διὰ τὸ παρὸν καὶ τὴν ἐλπίδα διὰ τὸ μέλλον.

Ὅταν, μετὰ τὸν σταθμὸν μας εἰς τὸ μικρὸν χωρίον Μπαμπᾶ, ἱππεύσαντες ἐχωρήσαμεν πρὸς τὸν ἀρχόμενον λαϊμὸν, ἡσθάνθημεν τὴν ἀόριστον ἐκείνην συγκίνησιν, ἣν ἐμπνέει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ προσπέ-

λασις μυστηριώδους τόπου. Εἰσηρχόμεθα εἰς τὰ Τέμπη τὴν ἑναοξὶν τῶν ὁποίων ἀνήγγελεν ἀκμαία τῶν προπόδων βλάστησις, καὶ πυκνὴ πλατάνων φυτεία, δι' ὧν, δίκην ἀργυροειδοῦς σπινθηροβολοῦντος ἐλάσματος, διαφαίνεται ὁ Πηνειὸς, ἐπιχαρίτως κυλιόμενος καὶ σχεδὸν ἀδιοράτως ἐν μέσῳ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Κισσάβου. Ἡθέλέ τις εἰπεῖ ὅτι ἡ φύσις ἀποκαμουῖσα ἐκ τῶν πεδιδάδων, ὧν τὴν ψιλότητα μόνον πρὸς τὸ κοῖλον τῆς χειρὸς δύναμαι νὰ παρομοιάσω, ἐφιλοτιμήθη νὰ φανῇ εἰς τὰ Τέμπη ἐν ὅλῃ τῇ φυτικῇ αὐτῆς ἀκμῇ καὶ ἰδιοτρόπῳ πλοκῇ τοσοῦτω περιέργως καὶ ἀποτόμως ἄρχεται ἡ πράσινη σινδόνη ἐνδύουσα τὰς ὄχτας τοῦ ποταμοῦ. Ἡ κολουθοῦμεν τὴν ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Ὀσσης μόνην ὁδὸν, καὶ ἀπὸ ταύτης περιεφέρομεν ἀπλήστους καὶ ἀχορτάστους ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ φυσικὸν αὐτὸ κάλλος, ὅπερ λαμπρότερον ἀνεδείκνυσεν ἡ μετὰ τοῦ ἀγριωποῦ τῶν ὁρέων συμπλοκὴ καὶ θεωρία. Ἐνθεν κἀκεῖθεν τῶν ὀχθῶν, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου εὐρισκομένων, καὶ ὧν τὰς ἄκρας ἔλειχεν ἡ ἐλαιώδης ροὴ τοῦ ποταμοῦ, πλάτανοι αἰώνων ἡλικίαν φέρουσαι, δασύφυλλοι, μὲ κλάδους, ὧν ἕκαστος ἡδύνατο νὰ ἐκληφθῇ ὡς γιγάντειος κορμὸς, ἥπλωνον, δίκην ἀλεξηλιών, τὰ φυλλώματα, ἄτινα, καμπτόμενα ἐνιαχοῦ, ἀπετέλουν πράσινον τόξον χαριέστατον ζευγνύον τὰς δύο ὄχτας, ὧς δ', ἐν μεγαλοπρεπῇ ἡρεμίᾳ

φερόμενος, ἐκυλίστο ὁ ἀθάνατος Πηνειός. Πυκνοὶ κισσὶ, περιβάλλοντες τοὺς γυμνοὺς τῶν πλατάνων κορμούς, ἀπετέλουν χλοερὰς πυραμίδας βρεχομένας κατὰ τὴν βάσιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν ὑδάτων, καὶ ἄγριαι κληματίδες, ἀπὸ τῆς ὄχθης φυόμεναι καὶ ἐπὶ τῶν κλάδων ἔρπουσαι, ἐσχημάτιζον οἷονεὶ γεφύρας μεταξὺ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος καὶ τῶν ἄκρων τῶν δένδρων. Ἀπὸ τῶν πλαγίων χασμάτων τῶν βουνῶν, ὕδατα θροσερώτατα καὶ γλυκύτατα ἀνέβλυζον μετὰ ἡδέως θορύβου, διερχόμενα δὲ τὴν βραχυτάτην καὶ χλοερὰν ἀπὸ τῶν πηγῶν ἄχρι τῶν ὄχθων ἀποστασιν, ἐχύνοντο εἰς τὸν ποταμὸν, καταλειβόμενα δίκην μαργαριταρώδους σειρᾶς διαφανεστάτης, ἐξορμώσης ἀπὸ βάσεως χλοαζούσης καὶ ἀνθηρᾶς, διότι καὶ οἱ βράχοι αὐτοὶ τῶν Τεμπῶν, καλυπτόμενοι ἔστιν ὅτε ὑπὸ κισσῶν καὶ ἄλλων ἐρπυστικῶν φυτικῶν γενῶν, παρουσιάζονται ὡς πελώριοι καταπράσινοι γίγαντες, ἰδιοτροπωτάτης μορφῆς καὶ ὕψους ἐπιβάλλοντος.

Ἐνεκα τῶν κλίσεων τῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ ποικίλοντος ὕψους τοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ ἐστρώθη, ὁ ποταμὸς φαίνεται ἐνίοτε εἰς τὸ βάθος, ῥέων ἀδιαταράκτως, καὶ ἀσπαζόμενος κατὰ τὸν δρόμον του τὴν χλοερὰν σινδὸνν, ἥτις σχεδὸν ἐράπτεται τῶν ὑδάτων του. Ὅπου οἱ παρόχθιοι χωρικοὶ ἐβουλεύθησαν ν' ἀναστείλωσι τὴν φεράν του, κατασκευάζοντες εἶδη λιθίνων γεφυ-

ρῶν ἄχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος αἰρομένων, χάριν ἀλυσίδας, ἐκεῖ σχηματίζεται αὐτοσχέδιος ἀφρώδης καταρράκτης, μίγνυν τὸν κελαρισμὸν τοῦ μικρὸν καταπίπτοντος ὕδατος, πρὸς τὸν ψίθυρον τῶν δένδρων καὶ τὸν ἡδὺν συριγμὸν τοῦ ἀνέμου, ὅστις πνέει διὰ τῆς κοιλάδος. Ὅλοι οἱ χαρρακτῆρες, ἕλαι αἱ ψυχικαὶ διαθέσεις ἱκανοποιοῦνται ἐπαρκέστατα εἰς τὴν θείαν παύτην διατριβήν, ἐνθα ὑπὸ τὴν σιγὴν τῆς νυκτὸς καὶ τὸ σεληνιαῖον φῶς, ὁ ρωμαντικὸς ἀνευρίσκει τὴν πραγματοποίησιν τῶν φανταστικωτέρων ὀνείρων του, καὶ ὁ τραχὺς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν τρικυμιώδης ἀνὴρ, ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ θεωρεῖ καὶ θαυμάζει τὴν τελειοτάτην παράστασιν τῶν μυθίων αὐτοῦ καταιγίδων. Διότι τὰ Τέμπη, κατ' ἰδιότροπον παραγωγὴν τῆς φύσεως, ἐνοῦσι τὸ τερπνὸν καὶ ἀπαλὸν τῆς βουκολικῆς ποιήσεως, πρὸς τὸ ἀγριωπὸν καὶ συνεφῶδες τῆς ποιήσεως τοῦ Ὀσσιανοῦ. Ἐνῷ διὰ τοῦ στενοῦ πόρου, ὃν σχηματίζουν τὰ δύο ἄρη, καὶ δι' οὗ ῥέει ὁ Πηνειὸς, ἐκτυλίσσεται ὅλη ἡ μαγεία τοῦ ἔκρος, εἰς τὰς κορυφὰς ἀμέσως τῶν βουνῶν ἐμπανίζεται ἡ καταστροφή καὶ τοῦ χειμῶνος ἡ γυμνότης, καὶ ἐνῷ ὁ κορυθαλλὸς ψάλλει κεκρυμμένος εἰς τὸ φύλλωμα τῆς πλατάνου, εἰς ἑκατοντάδων ποδῶν ὕψος, ὑπερθεν τοῦ ἀποτόμου βράχου τοῦ Ὀλύμπου, πλανᾶται ὁ ἀετὸς, τοῦ Διὸς ὁ προσφιλεῖς σύντροφος καὶ τὸ σύμβολον, εἰς τὴν ἐμ-

φάνισιν τοῦ ὁποίου πτήσσει τὸ ἡρεμον πτηνὸν, καὶ ἐνίοτε ἡ αἶξ, ἥτις ἀπὸ τῶν ῥωγμῶν τοῦ βράχου θεᾶται ἀταράχως τὴν πάροδον τοῦ ὁδοιπόρου.

Γοητευμένοι ἐκ τοιούτων σκηνῶν, ἠκολουθοῦμεν τὸν δρόμον ἀφέντες ἤδη ὀπίσω τὸ «Κάστρο τῆς Ὠραίας ἢ Ὠριάς», ὅπερ ἀπηθανάτισεν ἡ δημοτικὴ ποίησις. Εἰς ποίαν ἐποχὴν ἀνάγεται τὸ κτίσιμον τοῦ «Κάστρου» καὶ τίς ὁ ἥρως καὶ ἡ ἡρώς, νομίζω ὅτι δὲν εἶναι διευκρινισμένον ἔτι. Τὸ Κάστρο τῆς Ὠριάς κεῖται ἐντὸς τῶν Τεμπῶν, ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς Ὀσσης, αἵρεται δὲ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀποτομωτάτου βράχου καθέτως κεκομμένου καὶ ἀπροσίτου. Λείψανα τείχους διέκρινον κατὰ τὰς χθαμαλωτέρας κλίσεις τοῦ ὄρους, καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λιθόκτιστον μικρὸν οἰκισμὸν, μὲ χάσμα σαυροειδὲς ἐν τῷ μέσῳ, προκαλεῖ τὴν συζήτησιν ἐὰν ὡς θύρα, ἢ ὡς λείψανον τῆς σειρᾶς τοῦ τείχους διεσώθῃ. Ὑπάρχουσι πολλὰ Κάστρα τῆς Ὠραίας, ἴσως διότι πολλαὶ ὑπῆρξαν αἱ Ὠραῖαι καὶ πλείοτεροι οἱ θαυμασταὶ τῶν. Τὸ γνωστότερον ὅμως, καθόσον γνωρίζω, εἶναι τὸ τῶν Τεμπῶν ὅπερ «οἱ Τοῦρκοι τὸ πολεμᾶνε χρόνους δώδεκα», κατὰ τὸν ἄγνωστον ποιητὴν, εἰς ὃν κυρίως ὀφείλει τὴν φήμην αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐν μέσῳ τῶν Τεμπῶν μνεῖαν, τὸ φρούριον τοῦτο.

Ἐξερχόμενοι τῶν στενῶν, εὐρισκόμεθα ἐνώπιον εὐρείας πεδιάδος, ἥς ὅμως ἡ θεὰ εἶναι εὐχάριστος,

διότι δένδρα ὑψίκομα καὶ ποικίλα στολίζουσι τὴν περιφέρειαν καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πεδίου. Καίτοι τὰ Τεμπη ἔληξαν ἤδη, ἡ βλάστησις ὁμως ἐξακολουθεῖ. Ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῶν Τεμπῶν ἄχρι τῆς θαλάσσης, ἡ ὁδὸς χωρεῖ διὰ τῆς πεδιάδος, ἐφαπτομένη τῶν προπόδων τῆς Ὀσσης ἐνίοτε, τοῦ Ὀλύμπου ἀφισταμένου ἤδη μακρὰν. Ὁ ὄρμος καὶ ἡ κόμη τοῦ Τσιάγτσι πρὸς ἣν ἀφικόμεθα μετὰ δῖωρον πορείαν, παρουσιάζει τερπνὸν θέαμα, τῆς θαλάσσης ἐκτετατομένης ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς πεδιάδος ἀφ' ἑτέρου ἐστολισμένης ὑπὸ δένδρων, καὶ τῶν σειρῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὀσσης τελευτουσῶν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὸ πεδίου. Πλοῖά τινα ἐσάλειον ἐπ' ἀγκύρας καὶ λέμβοι ἀλιευτικαὶ καὶ μονόξυλα ἐφαίνοντο τῇδε κακεῖσε ὡς μελανὰ καὶ λευκὰ σημεῖα ἐπιπλέοντα τοῦ ὕδατος. Ἀδύνατον ἦτο νὰ χαλινώσωμεν τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν νὰ πλεύσωμεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἣν, ὡς προσφιλεστάτην εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν ψυχὴν, εἶχομεν θερμῶς χαιρετίσει, ἅμα ἐπιφανέσαν, ἀπὸ τινος τῶν ὑψωμάτων τῆς ὁδοῦ. Τοῦ Πηνειοῦ αἱ ἐκβολαὶ ἐδείκνυντο ὀλίγον ἀπαιτέρῳ τοῦ Τσιάγτσι, καὶ πρὸς αὐτὰς ἐπλεύσαμεν εὐθὺς, καθ' ἣν ὥραν ὁ ἥλιος ἔδυνεν ὀπισθεν τῶν Τεμπῶν καὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου.

Ἐνῶρα θερούς ὁ Πηνειὸς μίαν ἔχει ἐκβολὴν, τὴν δι' ἧς εἰσεδύσαμεν ἀναπλέοντες αὐτόν. Καίτοι ὁ

ροῦς τοῦ ποταμοῦ φέρεται ἡσύχως, εἰς τὸ στόμιον,
 πρὸς τὴν θάλασσαν, σχηματίζεται ρεῦμα ἀρκούντως
 ἰσχυρὸν, ὅπερ ὅμως κατενίκησε τῶν ἡμετέρων κω-
 πηλατῶν ἡ ρώμη. Ὁ ποταμός, μᾶς εἶπον, εἶναι μέ-
 χρις ἀποστάσεως πλευστός, τοῦθ' ὅπερ μοι ἀνέμνη-
 σεν ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ κάτοικοι τῆς Γόν-
 νου, πόλεως κειμένης ἐπὶ τῶν λοφοσειρῶν τοῦ Ὀ-
 λύμπου, ἀριστερόθεν τοῦ σημερινοῦ χωρίου Μπα-
 μπᾶς, κατέπλεον πρὸς τὰς ἐκβολάς, τελουμένων ἐ-
 πισήμων ἐσρτῶν καὶ πρὸς ἀπλὴν ἐμπορίαν. Ὁ ἀνά-
 πλους ἡμῶν ἦν ἥσυχος μετὰ τινος ποιητικῆς ἐμπνεύ-
 σεως ἀρτυόμενος. Ἡ ἀμφιλύκη εἶχε σκορπίσει τὰ
 ἐρυθρὰ χρώματά της εἰς τὸ στερέωμα, ὅπερ, ἀντικα-
 τοπτριζόμενον εἰς τὴν λείαν ἐπιφάνειαν τοῦ ποτα-
 μοῦ, τὸν ἐχρωμάτιζεν ὑπέρυθρον. Αἱ κορυφαὶ τῆς Ὀσ-
 σης καὶ τοῦ Ὀλύμπου διεφαίνοντο ἐντὸς τῶν χρω-
 ματισθέντων ὑδάτων, ἅτινα τὸ κτύπημα τῆς κώπης,
 θραῦον πρὸς στιγμὴν, τὰ ἐρρυτίδου ἐπιπολαίως. Αἱ
 ἀκταὶ τοῦ ποταμοῦ, ὑπὸ καλαμώνων καὶ ἄλλων ὑ-
 δροχαρῶν φυτῶν περιβαλλόμεναι, διεφαίνοντο ἐνθεν
 κἀκεῖθεν διὰ τῆς ἀμφιλύκης, καὶ τὰ πτηνὰ, πτοούμενα
 ἐκ τοῦ θορύβου τῶν κωπῶν μας, ἐξώρμων μετὰ βίας
 ἀπὸ τῶν ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ χλοερῶν νησιδίων τρε-
 πόμενα διευθύνσεις ἀτάκτους. Ἐμένομεν σιωπηλοί,
 καὶ ἕκαστος ἡμῶν, βυθισμένος εἰς τὰς σκέψεις ἃς
 τινὰς ἐνέπνεεν ἡ ὥρα, καὶ τῆς φύσεως τὸ κάλλος

καὶ ἡ γαλήνη, ἠκολούθει, διὰ τῆς ἐντὸς τοῦ ὕδατος χειρὸς τὴν κίνησιν τῆς λέμβου, ἄχρις οὗ κάμψασα κατέπλευσε πρὸς τὴν θάλασσαν. Μεθ' ἡμίσειαν ὥραν εἵμεθα ὑπὸ στέγην πλανῶντες τὰ ὄμματα ἡμῶν πρὸς τὸ πέλαγος καὶ τὰ γείτονα ὄρη. Φεῦ! Οὔτε ὁ Ποσειδῶν, οὔτε ἡ Θέτις ἀναπνέδ᾽ πλέον ἀπὸ τοῦ ὕδατος, οὔτε ὁ Ζεὺς ἐκπέμπει τὸν Ἑρμῆν, ἄγγελον τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ βουλήσεων, οὔτε ἡ πλησίον κελαρίζουσα πηγὴ ζωογονεῖται ὑπὸ τῶν Νηρηίδων, καὶ τὰ δάση ὑπὸ τῶν Σατύρων. Ἡ ἀρχαία ποίησις ἐνέδωκε καὶ αὐτὴ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς θρησκείας, συντετριμμένοι δὲ κεῖνται οἱ βωμοὶ καὶ σιωπηλὰ τὰ δάση, ἅτινα ἤχησάν ποτε ἀπὸ τοὺς αὐλοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὰς τρυφερὰς ἐπικλήσεις τῆς Ἀρτέμιδος, καλυπτομένης εἰς νέφη καὶ ἀναζητούσης τὸν Ἐνδυμῖωνα . . .

Τὴν ἐπαύριον, ἐνῶ οἱ ἵπποι ἡτοιμάζοντο, ἀπῆλθον πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς ἐπὶ τινος κλιτύος τῆς Ὀσσης ἱερᾶς μονῆς Ἀγίου Δημητρίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἐν μέσῳ δάσους φιλλυρῶν, δρυῶν, καστανεῶν, κρανεῶν, καὶ παντοίων ἄλλων ἀγρίων δένδρων, αἶρονται τὰ τεῖχη τῆς ἀρχαίας ταύτης μονῆς, πλουσίας καὶ φιλοξένου ποτέ, ἐρήμου καὶ πενθίμου σήμερον, διότι πρὸ δεκαπενταετίας σχεδὸν, ἄθλιος μοναχὸς ἐλαυνόμενος ὑπὸ τῆς δεξασίας ὅτι ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς μονῆς κρύπτεται θησαυρός, ἔθηκε πῦρ εἰς τὸ κτίριον,

καταστρέψας μετ' αὐτοῦ καὶ τὴν πλουσίαν καὶ ἐκ-
λεκτὴν βιβλιοθήκην. Ὡς καὶ ἡ προσωνομίᾳ τῆς μο-
νῆς ἐδήλου, τὸ κτίριον ἰδρύθη ἀναλώμασι τῶν αὐτο-
κρατόρων Κομνηνῶν, ἐλέγετο δὲ περικαλλές. Ἐκ
τῶν σκευῶν τῆς ἐκκλησίας, ἦν φιλοτίμως πειρα-
ταὶ ἤδη ν' ἀνακαινίσῃ ὁ ἡγούμενος Βαρθολομαῖος,
ἐσημειώσαμεν ἰδιαιτέρως μικρὸν ὀρειχάλκινον πολυ-
έλαιον, διασωθέντα ἐκ τοῦ πυρός, βυζαντινῆς ἐργα-
σίας, καὶ φέροντα ἔτι ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας μετὰ τῆς
ἀλύσεως συναρμογῆς, τὸν δικέφαλον ἀετὸν τῶν αὐ-
τοκρατόρων. Ἐπιγραφαί τινες κεῖνται ἐκτισμέναι
ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ κτιρίου τοῦ Η' μ. Χ. αἰῶνος, καὶ
εἰς θρησκευτικὰ περιστρεφόμεναι. Ἡ ἀπὸ τοῦ ἐξώ-
στου τῆς μονῆς θύρα εἶναι ἐξαισία. Βλέπει τις ἐκείθεν
καθαρῶτατα τὸ φρούριον τοῦ Πλαταμῶνος καὶ τὰς
ἀκτὰς τῆς Αἰκατερίνης, τὸν μυχὸν τοῦ Θερμαϊκοῦ,
καὶ τὴν Χαλκιδικήν. Ἡ θάλασσα συντρίβεται εἰς
τοὺς πεφυτευμένους ἐξ ἀγρίων δένδρων λόφους καὶ
τὴν χλοάζουσαν παραλίαν τοῦ μοναστηρίου, οὕτινος
ἡ ἀπαράμιλλος τοποθεσία καὶ τὸ ἀδιακόπως ῥέον
ὕδωρ τυγχάνουσιν ἐξαιρέτου φήμης.

Κατελθόντες καὶ προκαριστήσαντες, ἐππεύσαμεν, ἀ-
κολουθοῦντες τὴν πρὸς τὴν ἔξοδον τῶν Τεμπῶν ἄγου-
σαν, εἰσοδὸν ἥδη δι' ἡμᾶς. Εἶπον οὐτὶ ὁδὸς χωρεῖ ἀπὸ
τῆς ἐξόδου τῆς κοιλάδος, ἐν μέσῳ πλουσίου πεδίου,
ἐν ᾧ, ἡ πλάτανος ἐξαιρέτως, καὶ ἄλλα δένδρα ὑψί-

κομα φύονται ἀφθόνως, καίπερ κατακοπτόμενα δυστυχῶς ὑπὸ τῶν χωρικῶν, ὅπως καταστῇ ψιλή ἡ γῆ φυτευθῶσι δὲ ἀραβόσιτοι!! Παρεστήσαμεν τοῖς χωρικοῖς τὴν ἱεροσυλίαν ἣν διαπράττουσιν· ἂν μὴ ὅμως ἡ κυβέρνησις ἔλθῃ ταχὺς ἐπίκουρος, τὸ ὠραῖον δάσος τῆς πρὸ τῶν Τεμπῶν πεδιάδος, πρὸς τὴν θάλασσαν, κινδυνεύει ἐκ τῆς μωρίας ἀπαιδεύτων ἀγροτῶν. Ἦδη εἰσηρχόμεθα εἰς τὰ Τέμπη, ἀκολουθοῦντες τὴν πρὸς τὴν Λάρισσαν ὁδὸν καὶ προσηλυῶντες μελαγχολικὸν ὄμμα πρὸς τὴν περικαλλῆ κοιλάδα, ἣν, τίς οἶδεν, ἐὰν θά ἐπανιδῶμέν ποτε. Τὸ θέαμα, καίπερ παρξσταθὲν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς προτεραίας, ἐφάνη ὅλως νέον ἡμῖν. Ἀνερχόμενοι ἢ κατερχόμενοι, εἴχομεν ἀδιάλειπτον τὴν ἐκτύλιξιν τῶν φυσικῶν καλλωνῶν, ὅτε δὲ μετὰ κόπου ἐπειθόμεθα ν' ἀποστρέψωμεν τὸν ὀφθαλμὸν ἀπὸ τῆς μακρᾶς καὶ ἑλικοειδῆ πρασίνης σφῆνας, ἥτις ἐδονεῖτο ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος, καὶ ἤτενίζομεν τὸ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν μας πελώριον χάσμα, ἡ ἀνάμνησις τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἀλωιδῶν Ὡτου καὶ Ἐφιάλτου, ὅτε τὸ Πῆλιον ἐπесоρευθῆ ἐπὶ τῆς Ὀσσης, καὶ προσεβλήθη ἡ κατοικία τῶν Θεῶν, ἐπληξεν τὴν φαντασίαν μας, ἐνδιατρίβουσιν περὶ τὴν μυθολογίαν. Ὡς δύο ἀκαταγώνιστοι γίγαντες ἵστανται ἀντιμέτωποι ὁ Ὀλυμπος καὶ ἡ Ὀσσα, μετὰς βαθείας καὶ ἀποτομωτάτας ἐσοχὰς καὶ ἐξοχὰς, τὴν

κάθετον τμησιν ἑνιαχοῦ, τὴν ποικίλῃν τοῦ βράχου
 γυμνότητα, καὶ τὴν αἰφνίδιον ἀπόκλινιν, ἐξ ἧς, μορ-
 φοῦμεναι προεκβολαὶ ὅτε μὲν δεξιόθεν ὅτε δὲ ἀρι-
 στερόθεν, παρουσιάζεται ἀποφρασσόμενον τὸ τμημα
 ἐν ᾧ ὁ διαβάτης ἀμυθιάλλει περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐ-
 ξόδου ἀπὸ τοῦ χάσματος ἐκείνου, καὶ ὅπου τεμά-
 χιον οὐρανοῦ θεωρεῖ τις ἄνω, δύο πελωρίους καὶ σκυ-
 θρωποὺς βράχους ἐγχειρομένους ἀντιμετώπους ἀπει-
 λητικῶς καὶ ἐτοιμοὺς νὰ ριφθῶσιν ὁ εἰς κατὰ τοῦ
 ἄλλου, καὶ τὸν Πηνειὸν ἐν μέσῳ, ῥέοντα διὰ θελκτι-
 κωτάτης βλαστήσεως, καὶ οἶονεὶ παίζοντα τὸ πρό-
 σωπον διαλλάκτου καὶ φραγμοῦ ἀνυπερβλήτου κατὰ
 τῆς μκνίας τῶν κατακερματισθέντων παλαιστῶν.
 Ἡ δόξα περὶ τῆς βιαίας διασπάσεως καὶ τῆς συνε-
 ποῦς μορφώσεως τοῦ χάσματος, ἐν ᾧ εὗρηνται τὰ
 Τέμπη, προσεπικυροῦται διὰ τῆς θεωρίας καὶ σπου-
 δῆς τῶν βράχων, οἵτινες φαίνονται χθές ἔτι ἀπο-
 σπασθέντες ἀπ' ἀλλήλων ἐκ τῆς ὀργῆς ὑπερέρας
 δυνάμεως, πρὸ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος νοεῖ τὴν μη-
 δαμνότητά του.

Ἐνῷ θεώρουσιν τὸ ὕστατον τὴν κοιλάδα, κλειομέ-
 νην ἤδη ὀπισθεν ἡμῶν, φωνὴ Τούρκου προσέβαλε τὰ
 ὦτά μου. Ὁ Ἀπολλὼν, ὦ Μοῦσαι ! . . . Ποίους ὕδρεις
 ὑπέστη τὸ κλασικὸν ἔδαφος, καὶ τίνες αἱ γενεαὶ
 τῶν βροτῶν, αἵτινες ἐμίανον τὰς θέσεις ὅπου ἐρ-
 ρέμβαζον οἱ θεοί ; . . Ἐτάχυνα τὸν δρόμον τοῦ ἔπη

που ἀποστρέφων τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ φράσσων τὰ ὦτα. Τῶν Τεμπῶν τὴν περιγραφὴν δυσχερῶς θάπε-
τόλμα τις, καὶ ἰδίᾳ ὁ διατρέξας ἐν τάχει τὴν δια-
σφάγα, καὶ ἐκ τῆς σπουδῆς μὴ προφθάσας νὰ ση-
μειώσῃ καὶ τὰ ἐξαίρετα τῆς κοιλάδος. Ἀλλως, καὶ
ἀναλόγως τῶν ὥρων τοῦ ἔτους ποικίλλει τὸ ἐξαίσιον
πάντοτε θέαμα, ἀλλέως δὲ ἐν ὥρᾳ σιωπηλῆς ἐαρινῆς
νυκτός, ὑπὸ τὸ γλυκὺ τῆς σελήνης φῶς καὶ τὴν ἀραιὰν
φωτὴν τῶν νυκτοβίων θὰ λάβῃ τις τὴν ἐντύπωσιν τῆς
κοιλάδος, ἀλλέως ἐν ὥρᾳ θερμῆς θερινῆς μέσημβρίας,
ἐν μέσῳ παραμυθητικῆς δριόσου καὶ τῶν ἀσμάτων
τῶν πτηνῶν, καὶ ἄλλως ὅταν ὁ τρχχὺς βορρᾶς, ἀπο-
λυόμενος διὰ τοῦ χιονοσκεποῦς στενοῦ, συνταράσσει
τὴν φύσιν, ἀπειλὼν νὰ ἐκριζώσῃ τὰ βοτῶντα καὶ ἄλ-
ληλοκρουόμενα δένδρα. Ἡμεῖς ἐπεσεκέσθημεν τὰ πο-
λυύμνητα Τεμπη οὐχὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκ-
μῆς των, ἐὰν ὑπάρχῃ καὶ παρακμὴ διὰ τὴν κοιλάδα
ταύτην, ἣν, ἐὰν εἴμεθα Ἑθνικοὶ, εὐλόγως ἡδυνάμε-
θα νὰ ἐκλάβωμεν ὡς τὴν γῆνιν ἀντιπαράστασιν
τῶν Ἑλυσίων.

Εἵχομεν ἤδη ἐξέλθει ἐριστικῶς τῶν Τεμπῶν, καὶ
ματαίως ἐστρέφομεν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀναζητοῦντες
νὰ τὰ ἰδῶμεν πάλιν. Ἀριστερόθεν τῷ χωροῦντι ἐκ
τῆς κοιλάδος πρὸς τὴν Ἀάρισσαν, ἐπὶ χαράδρας κα-
ταφύτου ἐξ ἀγρίων δένδρων καὶ τινων ἡμέρων, ἀ-
πλοῦται ἡ κόμη τῶν Ἀμπελακίων, ἥς ὀλίγιστοι μόνον

ἐφαίνοντο αἱκοί, καὶ τινεῖς ἰδιαιτέρως ἐξέχων, λευκοὶ, καὶ μετὰ τινος ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ πρὸς τὴν κώμην τῶν Ἀμπελακίων ὁδὸς χωρεῖ ὅλως ἀνάντης, ἐπικίνδυνος ἐνιαχοῦ, πετρώδης καὶ κοπιωδεστάτη. Δι' ἡμᾶς ὁμῶς, γνωρίζοντας μικρὸν τὴν ἑντιμον ἱστορίαν τῆς κώμης, τὸ φιλογενέστατον τῶν κατοίκων τῆς, καὶ τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐτίμησε πρὸ αἰῶνος τὴν κώμην καὶ τὸν γεωγραφικὸν ὁρισμὸν τότε τῆς Ἑλλάδος, τοιαῦτα κωλύματα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μᾶς ἀποτρέψωσι ἀπὸ ἐπισκέψεως, ἣν, ἐγὼ τοῦλάχιστον, ὑπελάμβανον καθῆκον εὐσεβείας. Ἐτράπημεν τὴν πρὸς τὴν κώμην ἄγουσαν πεζήν, διότι αἱ ἵπποι δυσχερῶς ἔβαινον, κάθιδροι δὲ καὶ μετὰ πορείαν ὥρας καὶ πλεόν, διεκρίνομεν βαθμιαίως ἐκτυλισσομένην τὴν κώμην ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς χαράδρας. Τὴν ἔλλειψιν τῶν ξενοδοχείων ἀνεπλήρωσαν ἡ προθυμοτάτη φιλοξενία τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἐπισκόπου Πλαταμῶνος κ. Ἀμβροσίου, οὗτος ἐδρα ἐναλλάξ καθίσταται ἡ κώμη Ῥαψάνη καὶ τὰ Ἀμπελάκια, ἰδίως ὁμῶς ἡ δευτέρα, καθόσον ἡ πρώτη, ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου κειμένη κώμη, ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1878. Ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ διατρίψωμεν εὐαρέστως εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου καὶ νὰ μὴ ἀναμνησθῶμεν ὅλων τῶν εὐγενῶν ἐκείνων ὑπάρξεων, αἵτινες ἠνάλωσαν καὶ χρήματα καὶ ζωὴν, ὅπως ὑπηρετήσωσι πατρίδα δυστυ-

χρεστάτην. Τὰ Ἀμπελάκια ἤνθουν ποτέ, καὶ ἀπὸ τῶν σχολῶν τῆς μικρᾶς ταύτης κώμης, ἔνθα ἐδίδαξεν ὁ πολὺς Εὐγένιος Βούλγαρης, ὁ Βάμβας, ὁ Κούμας, ὁ Γαζῆς καὶ τόσοι ἄλλοι, διεχύθη ἅπλετον φῶς διασκεδάσαν τὸν ζόφον τῆς ἀμαθείας ἐν ἡμέραις δυστυχίας καὶ ἀπογνώσεως. Μετ' εὐλαθείας καὶ συγκινήσεως ἀνέγων πρῶτότυπον συμφωνητικοῦ ἐγγράφου, δι' οὗ ἔκτῳ ἔμφρονες καὶ προνοητικοὶ πατριῶται, ιδρύσαντες εἶδος ἐταιρείας, συνετέλεσαν τὴν ἐκδοσιν τῶν γνωστῶν λεξικῶν τοῦ Γαζῆ, ἅτινα εὐηργέτησαν τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν. Ζητήσας ἔλαβον ἀντίγραφον πιστὸν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, μετὰ χαρᾶς δὲ τὸ παραδίδω εἰς τὴν δημοσιότητα.¹⁾ Ἀτυχῶς, ὁ κάτο-

1) Τὸ ἐγγράφον ἔχει ὡς ἐξῆς.

• Ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι, ὅτε Ἀνθιμος Γαζῆς, καὶ Δημήτριος Σφάρτζ, ὁ Ἰωάννης Χρόνια Δροσινού, ὁ Ἰωάννης Χ. Κῶνστα, ὁ Εὐθύμιος Ἰωάννου Γκορτζιώτης, ὁ Δρόσος Νικολάου Χ' Ζαφείρου, Ἀμπελακιῶται, ὁ Κωνσταντῖνος Μιχαήλ Λαρισσατός, καὶ ὁ Στέφανος Οἰκονομίδης Τζαριτσανιώτης μὲ κοινὴν θέλησιν μας ἐσυμφωνήσαμεν, διὰ νὰ συντεθῇ καὶ νὰ ἐκδοθῇ διὰ τοῦ τύπου ἐν πληρέστατον λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, καταβάλλοντες ἑξοδα περὶ αὐτοῦ, ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς φλορίνια χιλιάδες πέντε, ἥτοι φλορ. 5000, ὁ δὲ Δημήτριος Σφάρτζ φλορίνια χιλιάδες πέντε, ἥτοι, φλορ. 5000· ὁ Ἰωάννης Χρόνια, καὶ Ἰωάννης Χ'. Κῶνστα ἕκαστος ἀπὸ φλορίνια πέντε χιλιάδας, ἥτοι φλορ. 5000, ὁ Εὐθύμιος Γκορτζιώτης, καὶ Δρό-

χος τοῦ πρωτοτύπου ἐδυσκολεύθη νὰ μοῖ τὸ παραχωρήσῃ, καίπερ θερμῶς παρκαλέσαντι. Ἐσκόπουν νὰ τὸ κομίσω, ὡς μικροτάτην συμβολήν, εἰς τὴν βί-

σοι Νικολάου Χ'. Ἐκαστος ἀπὸ φλορίνια δύο χιλιάδας, καὶ πεντακόσια ἦτοι φλορ. 2500, ὁ Κωνσταντῖνος Μιχαήλ φλορίνια δύο χιλιάδας, καὶ πεντακόσια, ἦτοι φλορ. 2500, καὶ ὁ Στέφανος Οἰκονομίδης φλορίνια χίλια καὶ πεντακόσια ἦτοι φλορ. 1500, ὑπόσχεται δὲ ὁ Ἀνθιμος Γαζής νὰ ἐπιστατήσῃ εἰς τε τὴν σύνθεσιν καὶ ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου, εὐρίσκοντας ἀνθρώπους ἀξίους διὰ δούλευσιν, τοὺς ὁποίους θέλει τρέφει καὶ πληρώνει ἐκ τῆς ἀνωτέρω καταβληθείσης ποσότητος. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν θέλει γένῃ τοῦτο, εἶναι ὁ ἀκόλουθος· ἡ σύνθεσις αὐτοῦ θέλει γένῃ ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας διὰ τὸ εἶναι ἐκεῖ πλουσίας βιβλιοθήκας, ἡ δὲ ἐκδοσις ὅπου ἤμπορεῖ νὰ γένῃ μὲ ἐξόδα ὀλιγώτερα. Διὰ βᾶσιν τοῦ λεξικοῦ λαμβάνομεν τὸν τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου Ὑπασυρᾶν τῆς ἐλληνικῆς διαλέκτου, ἐκτὸς τῆς μεθόδου, καθ' ἣν τὸ ἐδικὸν μας θέλει συγκροτηθῇ κατὰ τὸν πλάνον τοῦ ἐλλογιμωτάτου διδασκάλου κ. Λάμπρου Φωτιάδου, καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις προφέσορος τῆς ἐλληνικῆς διαλέκτου κυρίου Ἰωάννου Βαπτιστοῦ d' Ansse de Villosion· κάθε λέξις θέλει ἀρχεῖται ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸν ἐρμηνευομένη εἰς τὸ ἀπλοῦν κατὰ τε τὴν γραμματικὴν μέθοδον καὶ τὴν τῶν συγγραφῶν χρῆσιν, καὶ τὴν διὰφορον ἐκάστης σημασίαν· θέλει διαιρεθῇ εἰς τόμους δύο, ὧν ἕκαστος θέλει εἶναι ἴσος τὸ μέγεθος καὶ τὸ πάχος, μὲ τὸ τοῦ Σκάπουλα λεξικόν. Σώματα θέλει ἐκδώσωμεν χιλιάδας τρεῖς, εἰς τοῦτο θέλει πασχίσωμεν νὰ εὕρωμεν ὅσους συνδρομητὰς ἡμπορέσωμεν, διορίζοντες τὴν τιμὴν των φλο-

ἐλίσθηκην τῆς Βουλῆς μετ' ἄλλων χειρογράφων ἢ ἀρχαίων βιβλίων, ἅτινα ἤλπιζον ὅτι θὰ εὑρισκοῦν εἰς τὴν κώμην. Ὁ κάτοχος, ἑγγονος τοῦ ἐν τῷ συμφωνητικῷ ἐγγράφῳ μνημονευομένου Δημ. Ι. Σφάρτζ,

ρίνια 30 καὶ ἀφ' οὗ εὗγουν τὰ ἐξόδα ὅλα, τὸ κέρδος, καὶ τὰ καταληφθέντα βιβλία θέλει τὰ μοιράσωμεν ἀναλόγως, κατὰ τὸ καταβληθὲν ἐκάστου ποσὸν τῶν ἄσπρων, ὑποσχόμεθα δὲ νὰ μετρώμεν ἄσπρα εἰς Βιένναν, ὁπόταν τὸ καλεῖ ἡ χρεία, καὶ μᾶς ζητεῖ ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς, καὶ ὅποιος ἤθελε διῶδη προτιήτερα ἄσπρα, νὰ πέρνῃ τὸ διάφορον πρὸς ἑκατὰ τὰ ἑκατόν, ἕως οὗ νὰ καταβάλῃ καὶ ὁ ἑσχατος. Εἰς διανομήν τῶν βιβλίων, καὶ συναξίν τῶν ἄσπρων τῆς συνδρομῆς ὑποχρεοῦνται οἱ τιμιώτατοι κύριοι Ἀροσινὸς Χ'. Ἰδίου Σφάρτζ καὶ συντροφία, καὶ οἱ κύριοι Αὐτάδελφοι Σφάρτζ, καὶ συντροφία, ἕως οὗ νὰ δοθῇ ὁ τελευταῖος λογαριασμός αὐτῶν. Εἰς δὲ τὴν τούτου ἔνδειξιν καὶ βεβαίωσιν ἐγένετο τὸ παρὸν ἡμῶν συμφωνητικὸν ἀντιγεγραμμένον εἰς ὅκτις ἀπαράλλακτα, ὑπογεγραμμένον ἕκαστον μὲ τὰς ἰδίας ἡμῶν ὑπογραφάς, καὶ ἐδόθη ἐκάστῳ ἡμῶν.

Ἐν Ἀμπελακίῳ, 1804 Φεβρουαρίου 2.

ΑΝΘΙΜΟΣ ἀρχιμανδρίτης ΓΑΖΗΣ ὑπόσχομαι
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΦΑΡΤΖ ὑπόσχομαι
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΟΝΙΑ ΑΡΟΣΙΝΟΥ ὑπόσχομαι
ΙΩΑΝΝΗΣ Χ' ΚΩΝΣΤΑ ὑπόσχομαι
ΑΡΟΣΟΣ Χ'. ΖΑΦΕΙΡΙΔΗΣ ὑπόσχομαι
ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΙΩΝ. ΓΚΟΡΤΖΙΩΤΗΣ ὑπόσχομαι
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Λαρισσαῖος ὑπόσχομαι
ΣΤΕΦ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ Τζαρτζανιώτης ὑπόσχομαι,

πεισθεῖς εἰς τὰς παρακλήσεις μου, μοι ἔδωκε δημοσίᾳ τὸν λόγον του νὰ πέμψῃ βραδύτερον καὶ τὸ ἐγγραφον καὶ ὅ,τι ἄλλο συγκομίσῃ ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ποτὲ πλουσιωτάτου πάππου του, εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς, ἔνθα, τῷ εἶπον, ἐκτὸς τῆς ἄλλης χρησιμότητος, καὶ τὸ ὄνομά του ἡδύνατο κάλλιον νὰ ὑπηρετηθῇ. Ὁ ἐν τῷ ἐγγράφῳ μνημονευόμενος Κωνσταντ. Μιχαὴλ Λαρισσαῖος εἶναι ὁ γνωστὸς διδάσκαλος τοῦ Γένους Κούμας, ὁ δὲ Στέφανος Οἰκονομίδης Τσαριτσανιώτης, ἀδελφὸς τοῦ μεγάλου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Ἐν Ἀμπελακίῳ εὗρον πρὸς τούτοις καὶ πρωτότυπον ἐπιστολὴν τοῦ Γεωργίου Σίμωνος Σίνκ, πατρὸς τοῦ πρό τινος ἀποθανόντος ἑκατομμυριούχου, τότε μεσείτου πλουσίας Ἀμπελακιωτικῆς οἰκογενείας, ἐν Βιέννῃ ἐδρευούσης, καὶ ἐμπορευομένης τὰ προϊόντα τῶν ἐργαστασίων τῆς κώμης. Ἡ περιεργότερα περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀναφέρεται «εἰς τὰς παραχὰς ὅπου κάμνη εἰς τὴν Εὐρώπην αὐτὸς ὁ Βοναπάρτης».

Τὰ Ἀμπελάκια κέκτηνται σήμερον ἀξιόλογον δημοτικὴν καὶ ἑλληνικὴν σχολὴν, ὥκοδομηθεῖσαν διὰ κληροδοτήματος γενναίου τέκνου τῶν Ἀμπελακίων, τοῦ Διαμαντῆ Θωμᾶ Μάνιαρη, διευθυντοῦ τοῦ ἐν Σύρῳ ὑποκαταστήματος τῆς ἐθνικῆς Τραπεζίης, ἀποθανόντος δὲ κατὰ τὸ 1870. Τὰς 114 αὐτοῦ μετοχὰς τῆς ἐθνικῆς Τραπεζίης ὥρισεν ὁ μακαρίτης Μάνιαρης

πρὸς σύστασιν τριῶν σχολείων ἐν τῇ πατρίδι του, δύο ἀλληλοδιδακτικῶν, ἐνὸς τῶν ἀρρένων, καὶ ἐνὸς τῶν θηλέων, ἑτέρου δὲ ἀνωτέρου τῶν ἀρρένων διὰ τὰ ἑλληνικὰ μαθήματα. Ἀνέγνω τὴν διαθήκην του, καὶ ὑψόγησα τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός, ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ὁποίου καὶ ἄλλα προήλθον εὐεργετικὰ κληροδοτήματα. Ἐκτελεστάς εἶχεν ἀφήσει τὸν ἀδελφόν του, τὸν τότε ταμίαν τοῦ ὑποκαταστήμ. τῆς Τραπεζῆς ἐν Σύρῳ κ. Κουτσοδόνην, καὶ τὸν δήμαρχον Ἑρμουπόλεως. Ἡ ἐξῆς περικοπὴ, ἀντιγραφεῖσα ἐκ τῆς διαθήκης, λαλεῖ εὐγλωττότερον παντός ἄλλου σχολίου. « Ἐὰν δὲ, λέγει ὁ μακαρίτης Μάνιαρης, ἕως » τότε ἢ ἤδη ὑπὸ τὸν ζυγὸν πατρίς μου ἤθελεν ἐλευθερωθῇ καὶ προσαρτηθῇ εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα » ἀντί τοῦ δηάρχου Ἑρμουπόλεως θέλει εἶσθαι ὡς » δεύτερος ἐκτελεστής ὁ κατὰ καιροὺς δήμαρχος τῆς » πατρίδος μου Ἀμπελακίων». Οἷα προφητικὴ ἔμπνευσις!

Ἐκ τῶν μεγάλων νηματοργείων καὶ βαφείων τῶν Ἀμπελακίων, οὐδὲν ἀπομένει σήμερον ἐκτὸς ἐλσεινῶν ἐρείπιων. Μόνον τὸ πνεῦμα τῶν τολμηρῶν ἐπιχειρηματιῶν, οἵτινες ἀνέδειξαν καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὴν κώμην καὶ τὴν Ἑλλάδα, πλανᾶται ὑπὲρ τοὺς ἐρήμους τοίχους ἔνθα ἡ ἄτρακτος καὶ ἡ βαφὴ τοῦ Ἀμπελακιώτου, παρῆγε κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα μοναδικὰ νήματα, ἀπλήστως ἀναζητούμενα εἰς τὴν

Γερμανίαν, τὴν Αὐστροίαν καὶ τὴν ἄλλην Εὐρώπην. Καὶ σήμερον; . . . Ἡ ἀράχνη ὑφαίνει τοὺς δυσκοί-
 νους ἱστούς της, ἐκεῖ ἔνθα, ἐν χρόνοις τρόμου καὶ
 συμφορᾶς, τοσαύτη κίνησις ἐπεκράτει, τοσαύτη ζωὴ,
 τοιαύτη τιμιότης καὶ σοφὴ κατανομὴ κέρδους καὶ
 ἐργασίας! Νὰ μελετήσῃ τις ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης
 ματαιότητος ἀπὸ τῶν εὐτελῶν ἐρειπίων τῶν Ἀμπε-
 λακίων, ἴσως εἶναι παράτολμον, ἀφοῦ ἀνά πᾶσαν
 ὥραν δύναται νὰ προσπελάσῃ διὰ τῆς διανοίας τὴν
 Νινευτὶ καὶ τὴν Τύρον, τὴν Καρχηδόνα καὶ τὴν Παλ-
 μύραν, τὴν Βαβυλῶνα, καὶ τὴν Ῥώμην αὐτήν. Ἀλλὰ
 καὶ τὸ οἰκτρὸν θέαμα τῶν ἐρήμων ἐρειπίων τῆς κώ-
 μης, ὅσῳ καὶ ἂν ᾗ ἄσχημον ἐν συγκρίσει, διαθέτει
 οὐχ ἡττον μελαγχολικῶς τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ, μα-
 ταιῶς ἀναζητοῦντος τὸν φίλεργον ἐκεῖνον ἐσμὸν ὄ-
 στις ἐξωογόνησέ ποτε τὴν ὄλην κυψέλην τοῦ χωρίου,
 καὶ παρέσχεν ἑαυτὸν ὑπόδειγμα σώφρονος ἐμοσπον-
 δίας καὶ ἀλληλοβοηθείας ἀξιοσημειώτου. Τῆς πάλαι
 λαμπρότητος ἰχνη, καὶ τοῦ πλούτου, διέκρινον τῆδε
 κακεῖσε ἐπὶ τῶν οἰκῶν καὶ ἐνίων σκευοθηκῶν. Καὶ
 τοῦτο ὅμως συνέτεινε ν' αὐξάνῃ τὴν ἀθυμίαν μου.
 Ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον τὰ λείψανα ὠραίου, καὶ πλου-
 σίων ἐμπορευμάτων μεστοῦ πλοίου, συντριβέντος, ἐκ
 τῆς μανίας τῶν κυμάτων, κατὰ τῶν σκοπέλων καὶ
 τῶν βράχων τοῦ αἰωνίου χρόνου. . . .

Ἐπειγόμεθα ν' ἀναχωρήσωμεν ἐξ Ἀμπελακίων.

Κατήλθομεν πάλιν πεζῇ, ἱππεύσαντες παρὰ τό χω-
ρίον Μπαμπᾶ, παρ' ᾧ εὑρηται καὶ σχεδιά διὰ τὴν
ἀπὸ ὄχθης εἰς ὄχθην διαπεραίωσιν ἐπὶ τοῦ Πηνειοῦ.
Με ποίαν θλίψιν τῆς ψυχῆς ἐγκατέλειπον τοὺς τό-
πους, οἵτινες μερίζονται, μετὰ τῆς Ἱερουσαλήμ,
τοὺς πόθους τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν ; . . . Τὸ
ἐσπέρας ἀφικόμεθα εἰς Λάρισσαν.

Ἐν Φερσάλοις τὴν 17 Σεπτεμβρίου.

Ἀπὸ τῆς καθέδρας τῆς ἀρχαίας Πελασγιώτιδος,
κατήλθον μεσημβρινῶς πρὸς τὰ Φέρσαλα, τὴν ἀρ-
χαίαν Φάρσαλον, καὶ τὴν ἐπισημοτάτην τῶν φθιω-
τικῶν πόλεων τῆς πάλαι Θεσσαλίας. Αἱ πρῶται
βροχαὶ τοῦ φθινοπώρου, ποτίσασαι ἐπιπολαίως τὴν
γῆν, μοὶ κατέδεξαν τὸ μέχρι τοῦ ἀδυνάτου χωροῦν
δυσχερές, τῆς ἐν ὥρᾳ χειμῶνος συγκοινωνίας ἐν Θε-
σαλίᾳ, ὅπου βρεχομένη ὑπὸ τῶν ὑετῶν ἡ λιπαρὰ
γῆ καθίσταται γλοιώδης παρακωλύουσα ἐξ ὀλο-
κλήρου τὴν κυκλοφορίαν τοῦ τροχοῦ. Πυροβολαρχία
ὀρειβατικὴ ἀπήρχετο τὴν αὐτὴν ὥραν ἀπὸ Λαρίσ-
σης εἰς Ἀλμυρόν, διὰ Φερσάλων, πρέπει δέ τις νὰ
ἐγεύθη ὅλης τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ μονοτονίας καὶ τῆς
ἀνιαρρότητας τῶν ἀτερπῶν ὁδοιποριῶν, ὅπως ἐκτι-
μῆσιν πρεπόντως τοιαύτην ἀγαθὴν σύμπτωσιν, κατα-
στᾶσαν εὐαρεστοτέραν ἐκ τῆς προσηθείας τῶν ἀξιω-
ματικῶν τῆς πυροβολαρχίας, καὶ τοῦ διοικητοῦ αὐτῆς

κ. Ι. Χαντζοπούλου λοχαγοῦ, οὗτινος ἡ ἔμφυτος εὐγένεια τῶν τρόπων καὶ τῆς προαιρέσεως, τῷ ἀσφαλίζει τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τῶν μετ' αὐτοῦ συνδεθέντων.

Ὁ δρόμος ἡμῶν ἐχώρει ποικιλώτερος ἤδη, διότι τὴν ἀπὸ Λαρίσσης εἰς Φέρσαλα ὁδὸν, διακόπτουσιν ἐνιαχοῦ λοφοσειραί. Δὲν ἔχει τις πρὸ αὐτοῦ τὸ ἀτελεύτητον τοῦ πεδίου, ἐνθα βαδίζει αἰωνίως καὶ αἰωνίως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ εὖρηται σημείου. Ἀνὰ πᾶσαν ὥραν ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγος ἀνήγγελε παῦσιν τῆς πορείας, ὅτε καὶ ἡ ἐπιθεώρησις τῶν ἡμιόνων ἤρχιζεν ἐπιμελῶς, διηυθετοῦντο οἱ φόρτοι, καὶ ἀνεπαύοντο οἱ ὄπλιται. Ἡ πορεία ἡμῶν μετεῖχεν ὀψεως ἐκστρατείας καὶ ὅτε τὴν νύκτα ἀφικόμεθα εἰς τὸ χωρίον Μπουχλάρ, ἐνθα ἔμελλε νὰ καταυλισθῇ τὸ στρατιωτικὸν σῶμα, ἐν μιᾷ στιγμῇ εὗρέθημεν πρὸ σχηματισθέντος στρατοπέδου, ἐν ᾧ τηλεβόλα, ξίφη, ἵπποι, ἡμίονοι, παρετάσσοντο προσεκτικῶς, καὶ ἠνάπτοντο αἱ πυραὶ πρὸς μετριασμόν τῶν ἐσπερινῶν ψυχῶν ἅτινα ἤρχιζον ἀποβαίνοντα ἐπαισθητά. Ἀξιοθαύμαστος ἦν ἡ ταχύτης καὶ ἡ ἐτοιμότης τῶν ὀρεσινῶν ἡμῶν πυροβολητῶν, κατὰ τὴν ἐπιμοχθον λειτουργίαν τῆς ὑπηρεσίας των. Δὲν εἶχεν ἔτι ἀρθρώσει ὁ διοικητὴς τὸ πρόσταγμα «ἐκφορτώσατε», καὶ τηλεβόλα καὶ κιλίβαντες, καὶ τροχοὶ ἔκειντο ἔτοιμοι καὶ ἡρμοσμένοι κατὰ γῆς, ἐνῶ οἱ

ἡμίονοι, ἐλκόμενοι ὀπισθεν, ἡσφαλίζοντο ἀπὸ τοῦ
ρυτῆρος ἐντὸς περιβόλου, σχηματισθέντος ἤδη ὑπὸ
τῶν ραγδαίων ὀπλιτῶν.

Αἱ στρατιωτικαὶ πορεῖαι ἄρχονται χειμῶνός τε
καὶ ἔαρος πρωϊαίτατα. Ἐβαδίζομεν πρὸς τὰ Φέρσαλα
ἐλαύνοντες ἀνὰ μέσον ἰσθμῶν καὶ πενιχρῶν χωρι-
δίων, ὧν οἱ ἀφυπνισθέντες κάτοικοι ἐθεώρουν περιέρ-
γως τὴν παρέλασιν, καὶ τοὺς ἡμιόνους, καταπεφορ-
τωμένους τηλεβόλων καὶ πυρομαχικῶν, ἀνερχομέ-
νους τοὺς λόφους καὶ σχηματίζοντας μακροτάτην
ἄλυσιν. Αἰσθησιν μοι ἐπροξένησε τὸ βαρὺ ἄσμα νέου
πυροβολητοῦ, μέλποντος τὸν θάνατον καπετάνιου
τινὸς κλεπτῶν πληγωθέντος κατὰ τὴν συμπλοκὴν.
Ἐνῷ ψυχομαχεῖ ὁ κλέφτης, ἀπευθύνει πρὸς τοὺς συν-
τρόφους τοῦ τὰς ὑστάτας παραγγελίας, νὰ ὀρύξωσι
τὸ μνημῆμά του ἀφίνοντες δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν
παράθυρα ὅπως κατορθώωνη νὰ πολεμᾷ ὀρθίος καὶ
δίπλα, καὶ ἵνα βλέπῃ ἀνὰ πᾶσαν ἐσπέραν διερχομένην
τὴν κλεπτουρίαν καὶ τὴν καλησπερίζῃ· «ὅταν ἐπι-
στρέψῃτε, λέγει, εἰς τὸ χωριό μου, μὴν ᾗτε εἰς
τὴ μάσσα μου καὶ τὴν ἀδερφή μου πῶς λαβώθηκα·
πές τε πῶς παντρεύτηκα εἰς τὰ ξένα, καὶ πῶς πῆρα
τὴν πλάκα πεθερά, τὴν μαύρη γῆς γυναῖκα, ὀλίγα
λιανολίθαρα πῆρα γυναικαδέρφια, καὶ τὰ σκουλίκια
συντροφία, ἀδέρφια καὶ ξαδέρφια». Καὶ ὁ βαρὺς ἤχος
τοῦ ἀοιδοῦ, καὶ ἡ μελαγχολία καὶ ἡ ἔκφρασις τοῦ ἄ-

σματος, καὶ τῶν ξιφῶν ὁ ἦχος, συνετέλουν εἰς τὴν αὐξήσιν τῶν ἐκ τοῦ ἄσματος ἐντυπώσεων, κρατυνομένων ἐκ τῆς θέας τῶν ρωμαλαίων στρατιωτῶν, ὧν τινες, τίς οἶδε, ἐὰν δὲν ᾗσαν οἱ ἀπόγονοι τῶν πολεμιστῶν οὓς ὕμνει ὁ ψάλτης καὶ ἐθαύμαζον οἱ ἀκούοντες.

Διαβάντες τὸν παραρρέοντα τὰ Φέρσαλα Ἐνιππέα, «ὃς κάλλιστός ἐστι ποταμῶν», κατηυθύνθημεν, κατὰ μέτωπον, πρὸς τὴν πόλιν, ἧς τὴν ἀκρόπολιν διεκρίνομεν μακρόθεν. Ὁ Ἐνιππεὺς δυνατὸν νὰ ἔχῃ ὅλας τὰς ἀρετάς, βεβαίως ὅμως δὲν εἶναι καλλίρρος. Ἡ χαλικώδης κοίτη του, ξηρὰ καὶ ἱκανῶς πλατεῖα, ἐστέφετο ὑπὸ ψιλῶν ὀχθῶν, ζευγνυομένων, ἀπωτέσω τῆς διαβάσεώς μας, ὑπὸ γεφύρας, ἥτις μοι ἐφάνη ἀρίστη. Ἡ ἀπὸ ταύτης ἄχρι τῆς πόλεως ἀπόστασις δὲν εἶναι μεγάλη· φυσικοὶ δρόμοι ἄγουσιν ἀπὸ Φερσάλων εἰς ἀπάσας τὰς θεσσαλικὰς πόλεις, μεθ' ὧν διεστήρει ἐμπορικὰς ἐπικοινωνίας ἡ πόλις, ἧς οὐδὲν ἶχνος τῆς πάλαι λαμπρότητος ἀπέμεινέ που, ἐκτὸς τῶν ἐρείπιων τῆς ἀκροπόλεως.

Μεγάλως ἐξεπλάγην ὅτε, ζητήσας, ἐκ περιεργείας παρὰ τοῦ δημαρχείου τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, ἔμαθον, παρὰ τοῦ ὀθωμανοῦ ἄρχοντος, ὅτι ἤγνοετο ὁ ἀριθμὸς, καὶ μόνον τοῦ καζὰ τὸν πληθυσμὸν ἠδύνατο νὰ μοῦ εἴπῃ. Τὰ Φέρσαλα διετέλουν κέντρον ὀθωμανικοῦ πληθυσμοῦ κατανεμομένου ἐν ἀναλο-

γίγνεται $\frac{2}{3}$ τῶν κατοίκων, καὶ αἰκοῦντος τὸ μέτον τῆς πόλεως. Κατ' ἀμφοτέραις τὰς ἄκρας τῶν Φερσάλων ἐγείρονται προάστεια, ἐν αἷς ἀποκλειστικῶς οἰκοῦσιν οἱ Χριστιανοί, τούτων δὲ τὸ ἐν, Βαρούση καλούμενον, εἶναι τὸ κέντρον τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, ἀποσυρομένου τὴν νύκτα ἐκεῖ, μετὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἡμέρας, τελουμένας ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως. Πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν Φερσάλοις ἐπεκράτει ἀρκοῦσα τοπικὴ κίνησις, χωροῦσα σήμερον ἐλαττουμένη, διότι οἱ Ὀθωμανοὶ ἤρξαντο ἀπεμπωλοῦντες τὰ σκεύη αὐτῶν καὶ τὰ ἀκίνητα, σκοποῦντες ν' ἀπέλθωσι τῆς χώρας. Ἐν Φερσάλοις παρατίθεται καὶ ἐξαίρετος χαλβάς, ἐτοιμαζόμενος διὰ βουτύρου, ὃν τινα γευθέντες εὖρομεν ὑπέρτερον τῆς φήμης του καὶ οὐδαμῶς καταισχύνοντα τὴν περὶ τῆς ἱκανότητος τῶν ὀθωμανῶν γενικὴν δοξασίαν. Ἀνὰ πᾶσαν Τετάρτην τελεῖται ἐν τῇ πόλει ἐμπορικὴ ἀγορά, συναγειρομένων πολλῶν χωρικῶν καὶ περιοίκων, ἐκθετόντων ποικίλα εἶδη παραγωγῆς τοῦ τόπου, ὅστις ὅμως διὰ τὸ νοσηρὸν αὐτοῦ καὶ ἀτάσιμον θεωρεῖται φευκτέος.

Ὑπεράνω τῆς πόλεως, αἵρεται εἰς τρίδυμα ὑψώματα, ἡ ἀκρόπολις τῶν Φερσάλων, ἥ τὸ φρούριον τοῦ Ἀχιλλέως, ὡς τινες λέγουσι. Λεῖψανα ἀρχαιοτάτων τειχῶν, ἑλληνικῆς κατασκευῆς, φαίνονται πάμπόλλα, καὶ ἐπὶ τούτων, ἐνετικὰ ἀσβεστόκτι-

στα, ἐχρησίμευσαν ὡς μικρὰ βάσις εἰς ἀσήμαντα ὀχυρωματικὰ ἔργα τῶν θωμανῶν. Ἡ ἀνάβασις δὲν εἶναι μεγάλως κοπιαστικὴ, πλουσίως δὲ ἀμείβει ἡ ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως θεὰ τῶν χλοερῶν γηλόφων ἀφ' ἑνὸς, καὶ τῆς πεδιάδος ἀφ' ἑτέρου, ἔνθα εὐρηνται ἐσπαρμένα πάμπολλα χωρία, ἡ Καρδίτσα, τὸ Φανάριον, καὶ τῶν Μετεώρων οἱ βράχοι. Οὐδὲν λόγου ἄξιον φαίνεται ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς ἀκροπόλεως, ἔνθα μικρὰ ἐπίπεδος ἔκτασις γῆς, δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ὀχυρωτικῆς καὶ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ φρουρῶν. Διέκρινον λείψανα νεωτέρων δεξαμενῶν, καὶ θύρας, δι' ὧν οἱ ἀρχαιοτάτοι οἰκίσται τῆς πόλεως καὶ τῆς ἀκροπόλεως εἰσῆρχοντο εἰς τὸ φρούριον, οὗτινος μακρῶν τειχῶν προεκτάσεις εἶδον ἐν ἀποστάσει ἱκανῶς ἀξιολόγως τηρουμένας, καὶ κανονικῶς ὑψουμέναις εἰς ὕψος μετριώτατον ἀπὸ τῆς γῆς.

Ἀπὸ τοῦ βράχου τῆς Φαρσάλου, ἐν μέσῳ τῶν ἀψύχων καὶ σιωπηλῶν μνημείων, ἅτινα εἶδόν ποτε τὴν θεῖαν μορφήν τοῦ Ἀχιλλέως, ἐθεώρουν εἰς τὸ βάθος τὴν ἐκτεταμένην πεδιάδα, ἔνθα, περὶ τὰ μέσα τῆς τελευταίας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, δύο ἐπιφανέσταται μορφαὶ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης ὥρμησαν εἰς ἀγρίαν ἀλληλοκτενίαν. Ἡ λύσσα τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου εἶχε καταλάβει ἅπαντα τὰ στρώματα τῆς δημοκρατικῆς Ῥώμης, ἀπὸ τῶν εὐγε-

νεστάτων ἄχρι τῶν κατωτάτων, ὁ Καῖσαρ εἶχε διαβῆ τὸν Ῥουδίκωνα, καὶ ὁ μέγας ἀντίπαλος αὐτοῦ, διαπλεύσας τὸν Ἀδρίαν, ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν Ἡπειρον χωρῶν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἥτις ἐπέπρωτο ν' ἀποβῇ μοιραία εἰς τὸν Πομπήϊον. Εἰς τὴν πεδιάδα ταύτην, ὑπεράνω τῆς ὁποίας καὶ τὴν στιγμὴν ταύτην πλανῶνται ὄρνεα σαρκοφάγα, ὅπως καὶ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης, συνηντήθησαν στρατοὶ ἀδελφοί, καὶ ὁ πατὴρ κκτεσπάραξε τὸν υἱὸν καὶ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα. Ἡττημένος ἀπέδρα ὁ ὑπερήφανος πατρίκιος διὰ τῆς Λαρίσσης καὶ τῶν Τεμπῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπως εὖρη ἄτιμον θάνατον, ἀνάξιον τοῦ βίου καὶ τῶν κατορθωμάτων ἅτινα τὸν ἐκλείσαν. Καὶ ὁ ὑψηλόφρων Λουκανὸς οἰκτεῖρων τοιαύτην μοῖραν καὶ στενάζων ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς, ἃς ὁ δαυλὸς τῆς διχονοίας σπεῖρει εἰς τοὺς λαοὺς καὶ τὰς πόλεις των, παρατηρεῖ, ἐν ποιήσει ἀξιοθαυμάστῳ, ὅτι ἡ μάχη τῆς Φαρσάλου δὲν ὁμοιάζει τὰς ἄλλας αἱματηρὰς καὶ ὀλεθρίους καθ' ὧν εἶχεν ἀφελθῇ ἡ Ῥώμη. Ἐκεῖ, εἰς τοὺς ἄλλους ἀγῶνας, λέγει, ἡ Ῥώμη, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν νεκρῶν στρατιωτῶν ἡρίθμει τὰς ἀπωλείας, ἀλλ' εἰς τὴν Φάρσαλον τὰς ἀριθμεῖ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν λαῶν· ἐκεῖ ἐθρήνηι τις τὸν θάνατον τῶν πολιτῶν, ἀλλ' εἰς τὴν Φάρσαλον θρηνοῦμεν τὸν θάνατον τῆς πατρίδος.

Τοιαύτην ἐξήσκησε τὴν ἐπιροὴν ὁ ἐμφύλιος ἀγὼν,

οὔτινος τελευταία πράξις ἐγένετο τὸ πεδῖον καὶ ἡ μάχη τῆς Φαρσάλου. Καὶ ἀφοῦ περὶ Ῥώμης καὶ ἀγώνων ὁ λόγος, ἃς σημειώσωμεν τελευταῖον τὴν ἀπολυτον ἦταν, ἦν, ἓνα καὶ ἡμισυ αἰῶνα, πρὸ τῆς μάχης τῆς Φαρσάλου ὑπέστη μικρὸν ἀπωτέρω, κατὰ τὰ φαινόμενα μελανὰ ἐκεῖνα ὄρη αἱ «Κυνὸς κεφαλαί», ὁ Φίλιππος, κατατροπωθεὶς ὑπὸ τοῦ Κοῖνκτου τοῦ Φλαμινίου, τοῦ προδρόμου τούτου τοῦ Μουμίου, ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ ὁποῦ καὶ τὸ ὄνομά της αὐτὸ ἀπώλεσεν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς.

Ἐν Ἀλμυρῷ, τὴν 19 Σεπτεμβρίου 1881.

Τὸ ἀπὸ τῶν Φερσάλων ἄχρι τοῦ Ἀλμυροῦ διάστημα κυμαίνεται ἄχρι τῶν πέντε ὥρων. Ἡ αὐτὴ γαιολογικὴ σύστασις ἐξακολουθεῖ, ὑπενδιδούσης τῆς πεδιάδος εἰς ὠραίους γηλόφους, καλλιεργησίμους καὶ τερπνοτάτους, μὲ χωρίδια ἐπὶ τῆς κορυφῆς καὶ τῶν πλευρῶν τῶν γηλόφων τούτων. Ἀξιόλογον θέαμα, μεταξὺ τῶν χωρίων Ἰνελῆ καὶ Τσαγκλῆ, εὔρηται ἡ Ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας θεσσαλικῆς πόλεως Ἐρετρίας, ἥς τὰ ἰσχυρὰ τεῖχη καταφαίνονται εὐκρινέστατα ἐπὶ τῶν πλευρῶν καὶ τῶν χειλέων τῶν μικρῶν, ἐπὶ τοῦ βράχου, ὀροπεδίων. Ἐπὶ εὐρείας κείμενος πεδιάδος ὁ Ἀλμυρὸς, ποικίλλεται ὑπὸ συνεχῶν σειρῶν κυπαρίσσω, παρσεχουσῶν ῥωμαντικωτάτην ἄποψιν εἰς τὴν μακρὰν κώμην, ἣν διαρρέει πλατὺς

χείμαρρος, ἐκεῖθεν τοῦ ὁποίου εἶναι ἐκτισμένος κάλλιστος λίθινος στρατῶν, χωρητικότητος δύο ταγματῶν, μετὰ πενταγωνίου περιβολῆς, ἐπὶ τῶν ἄκρων τῆς ὁποίας εὑρηνται λέκτρα διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ τηλεβόλου. Σταῦλοι, μαγειρεῖα, τάφροι, καὶ ἀποθῆκαι κάλλισται, ἀσφαλιζοῦσι τὸν στρατῶνα τοῦ Ἰαλμυροῦ, οὗτινος, ἡ ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἄκρων ὕψωσις τεσσάρων πύργων, δίδει εἰκόνα μικροῦ φρουρίου, ἐκ τῶν παρ' Ὀθωμανοῖς ἐθιζομένων. Ἐγγὺς τοῦ Ἰαλμυροῦ φαίνεται ἡ κώμη Πλάτανος, πλειστάκις καεῖσα, ἔνεκα ἐπαναστατικῶν λόγων, καὶ ἥς οἱ κάτοικοι καὶ σήμερον ἔτι περιφέρονται ἄστεγοι, πυρποληθείσης τῆς κώμης κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1878. Ἐπίκειον, οὐχὶ πολλοῦ λόγου ἄξιον, κέκτηται ὁ Ἰαλμυρὸς τὸν γείτονα ὄρμον, 1 1/2 ὥραν ἀπέχοντα, παρὰ τὰς ἀκτὺς τοῦ ὁποίου δύο ἐλκεῖν αἰ καλύβαι παρέχουσι στέγην ταῖς ταξιδιώταις. Ἐγγὺς κεῖται ἡ Νέα Μιζέλα, ἡ Ἀμαλιάπολις τῶν πρὸ τῆς μεταπολιτεύσεως χρόνων, ἀνθηρὰ πόλις, μετὰ ναυτικὸν ἱκανόν, καὶ τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, διατρέχοντες τὰ πελάγη, ἀθροίζουσι πολὺν πλοῦτον εἰς τὴν κώμην, διὰ μικροῦ λαίμου χωριζομένην ἀπὸ τῆς θαλάσσης τοῦ Ἰαλμυροῦ. Ἐπὶ τοῦ Ἰαλμυρικοῦ ἀλιπέδου, σκηνοῦσιν, ὑπὸ τὴν ἄξιον συνταγματάρχην Δημητρακόπουλον, ἐξακισχίλιοι ὀπλίται, τυχόντες φρενιτιῶδους ὑποδοχῆς παρὰ τῶν κατοίκων, ὧν οἱ Ὀθωμανοί, οἱ καὶ εἰδι-

κώτεροι περὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ γνωστοῦ καπνοῦ, ἀμφίβολον εἶναι ἐὰν θὰ παραμείνωσιν εἰς τὸν τόπον. Ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τοῦ Ἀλμυροῦ, ἐνθα πολλάκις τῆς ἐβδομάδος προσεγγίζει ἤδη ἀτμόπλοιον, ἢ κατ' εὐθείαν ἄχρι Βώλου ἀπόστασις δὲν ὑπερβαίνει τὰ 15 μίλια. Δεκαπέντε μίλια! Ἀπλοῦν ἄλλα ἀληθῶς. Καὶ ὅμως ἡ ἀπόστασις εἶναι ἄβυσσος, διότι τὸν Ἀλμυρὸν καλύπτει ἡ ἐθνικὴ σημαία καὶ καταυγάζει ἡ Ἐλευθερία, ἐνῶ τὸν Βῶλον σκοτίζει ἔτι ἡ ὀθόνη τοῦ δεσποτισμοῦ.

Ἐν Βώλῳ τὴν 2 Νοεμβρίου 1881

Ταχέως ἔρευσεν ὁ ταχθεὶς χρόνος διὰ τὴν κατάληψιν τοῦ ΣΤ' καὶ τελευταίου θεσσαλικοῦ διαμερισματος. Διὰ τῶν στιλβόντων ὑδάτων τοῦ Παγασητικοῦ, ἅτινα κῦλάκωσέ ποτε ἡ τρόπις τῆς Ἀργοῦς, προσέρχεται σήμερον ἡ Ἑλλάς, αἰώνιος τῆς προόδου Ἀργοναύτης, ὅπως διαγράψῃ νέους, εὐκλεστέρου βίου, κύκλους εἰς τὴν χώραν, ἀφ' ἧς ὠρμήθησάν ποτε, οἱ διὰ τοῦ σκότους τῆς μυθικῆς ἐποχῆς προέχοντες ἀπτόητοι σκαπανεῖς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς νηπιαζούσης ἐμπορίας. Τὴν μεγαλοπρέπειαν τηλικαύτης ἡμέρας, ἑορτάζει, μετὰ τῶν θνητῶν, καὶ ἡ φύσις, προχέουσα ἄφθονα τὰ φθινοπωρινὰ αὐτῆς κάλλη. Καὶ ἀφοῦ ζῶμεν ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπιχαρίτου μυθολογίας, καὶ θερμαίνομεν τὸ πνεῦμα

ἡμῶν ἐκ τῆς θέας τῶν ὁρέων, ἅτινα ἐκλείσεν ἡ ποίησις, τίνος ἔνεκα δὲν δυνάμεθα, μετὰ συγγνωστῆς ἀδείας, νὰ φαντασθῶμεν ὅτι τὴν ἐθνικὴν τῆς νέας Ἑλλάδος τελετὴν, λαμπρύνει σήμερον καὶ ἡ παρουσία τῶν ἐθνικῶν θεῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ ὅτι τὰ λευκὰ νεφίδια ἅτινα πλανῶνται ὑπερθευ τοῦ Πηλίου, δὲν εἶναι τὰ κυματίζοντα κρήδεμνα τῶν νυμφῶν, ὀρχουμένων ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, καὶ προσφωνοῦσάν τήν, διὰ τῆς Ἑλλάδος, παλινροστήσανθ ἑὰν Ἑλευθερίαν;

Ὅποίας ἀναμνήσεις δὲν ἐγείρει εἰς τὴν ψυχὴν ὁ ποιητικὸς οὗτος κόλπος, καὶ τὸ πράσινον χρῶμα τοῦ ὄρους, ἐφ' οὗ, δίκην πυκνοῦ σμήνους περιστερῶν λευκῶν, εὗρηται κατεσπαρμέναι πλούσιαι κῶμαι; Σχεδὸν ἐπιλανθάνεται τις τῆς μεγάλης τελετῆς, ἣν ἄγουσι τὴν στιγμὴν ταύτην αἱ ἀρχαῖαι Παγασσαί, θεωρῶν τὸ ἀπαράμιλλον πανόραμα, ὅπερ ἐκτυλίσσεται εἰς τὴν ἀπόστασιν, ἐν μέσῳ γλαυκῆς θαλάσσης, ὑπὸ ἥλιον σπινθηροβόλον, διαυγῆ καὶ ἀρωματώδη τὴν ἀτμόσφαιραν, καὶ τὸ Πῆλιον, μὲ τὰ δάση αὐτοῦ, βρεχόμενον ἀπὸ τὸ ἐκπνέον κῦμα τοῦ κόλπου! Ἐν μόνον ἔλειπεν. Ἑλευθερία! Καὶ ταύτην ἦλθεν ἄγουσα ἡ Ἑλλάς. Τὸ ὄνομά Της εἶναι τὸ σύμβολον τῆς τάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ φωνὴ Της, ἡχώ ἐλπίδος καὶ παραμυθίας. . . καὶ τὰ ὅπλα Της ἡ σφενδόνῃ ἡ συντρίψασα τὸν Φιλισταῖον.

Ὁ Βῶλος ἀπέβη σήμερον ἑλληνικὸς καὶ κατὰ τὸν τύπον, ἀναντιρρήτως δὲ, ἡ εἰς τὴν ἑλληνικὴν διοίκησιν περιέλευσις του, ἀσφαλίξει εἰς μὲν τὸ ἔθνος πολύτιμου ὀρμητήριον, εἰς δὲ τὴν πόλιν βεβαιωτέραν τὴν μέλλουσαν αὐτῇ ἐπίδοσιν. Ἴσως εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πόλιν τῆς Τουρκίας λαμβάνει τις ψηλαφητοτέραν τὴν ἀπόδειξιν τῆς μεταξύ Ὀθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων διαφορᾶς, ἢ εἰς τὸν Βῶλον, θεωρῶν τὴν φθισικὴν, τειχογύριστον, καὶ ἀπόζουσαν τουρκικὴν πόλιν, καὶ ἀτενίζων εἶτα τὴν παρὰ τὴν παραλίαν ἐκτεινομένην ἔνθα, ὅφ' ὅλην τὴν νοσώδη ἐπήρειαν τῆς ἐγχωρίου διοικήσεως, ἡ ἑλληνικὴ δραστηριότης ἐδημιούργησε κατὰ γράμμα. Ὁ πλοῦτος τοῦ Βώλου, καὶ τὸ εὐρὺ αὐτοῦ μέλλον, προσέλαβον διὰ τοῦ νέου καθεστῶτος, ἀσφαλεστέρας τὰς ἐγγυήσεις. Οἰκούμενος ὑπὸ πληθυσμοῦ νοήμονος, καὶ ἐπιχειρηματίου, κατέχων θαυμασίαν γεωγραφικὴν θέσιν, καὶ ἀποβὰς ἡ μόνη ἀγορὰ δι' ἧς ἐξάγεται ὁ πολὺς θεσσαλικὸς πλοῦτος καὶ εἰσάγωνται τὰ πρὸς τὴν κατανάλωσιν τοῦ ὅλου θεσσαλικοῦ πληθυσμοῦ, θὰ ἐπικρατήσῃ βεβαίως ἡμέραν τινα, ἐγερόμενος ἐπίφοβος ἀντίπαλος τῶν πλείστων ἀνατολικῶν ἀγορῶν, ἀφ' ὧν ἀντλοῦσιν ἤδη οἱ γείτονες λαοί. Ἀσκῶν ἀπόλυτον μονοπώλιον εἰσχωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς, θὰ ἐξακολουθῇ ἐπὶ μακρὸν ἔτι, χρησιμεύων ὡς τὸ ἀναπόδραστον κέντρον τῆς ὅλης θεσσαλικῆς διαμετακομῆσεως

ἄχρις οὗ, ὁ πολλαπλασιασμός τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, χαλαρῶν πιθανῶς τὰ σκῆπτρα τῆς ἐμπορικῆς ἀποκλειστικότητος ἣν ἀσκεῖ σήμερον ὁ Βῶλος, παράσχη ζωὴν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀσημάντους λιμένας τοῦ κόλπου, καὶ τὸν ὄρμον τοῦ Τζάγερσιν αὐτόν, ὅστις, κείμενος ἐγγύτατα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ζωογονεῖται ὑπὸ πληθυσμοῦ ναυτικοῦ. Ὁ ἀνεξάρτητος καὶ τολμηρὸς χαρακτήρ τοῦ Ἑλλήνος, ῥέπων ἀδιαλείπτως εἰς τὴν χάραξιν νέων ἐμπορικῶν ὁδῶν, δὲν εἶναι ἀπίθανον ν' ἀποπειραθῇ τὴν σύστασιν μικροτέρων ἐμπορικῶν πυρῆνων, οἵτινες, ὅσῳ καὶ ἂν ᾧσι τὸ κατ' ἀρχὰς ἀσήμενται, ἐνδέχεται νὰ ἐπιδώσωσι διὰ τοῦ χρόνου, παραβλάπτοντες τὸ μονοπώλιον τοῦ Βώλου, διὰ συνδέσμου ἀμέσων σχέσεων πρὸς τὰ ἔξωθεν μεγάλα κέντρα.

Ἐνῶ αἱ ὁδοὶ κατεκλύσθησαν ὑπὸ ἀνθρωπίνων κυμάτων, καὶ ἕκαστος οἶκος τοῦ Βώλου μετετράπη εἰς ἐστίαν εὐδαίμονος καὶ πατριωτικῆς διαχύσεως, ἃς κλείσωμεν τὰ περὶ Θεσσαλίας σημειώματα, ὑπερμέτρως ἴσως παραταθέντα, δι' ὀλιγίστων καὶ ταχυτάτων συμπληρωμάτων.

Καὶ περὶ μὲν τῆς γεωγραφικῆς, ἐμπορικῆς, καὶ στρατιωτικῆς θέσεώς τῆς Θεσσαλίας, περὶ τῶν ἔξω τῶν κατοίκων αὐτῆς, τῶν προσόντων καὶ τῶν τυχόν μειονεκτημάτων, τῆς ἐξετάσεως καὶ ἐξηγήσεως αὐ-

τῶν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γείνη λόγος ἐνταῦθα. Τοιοῦτον ζήτημα ἀνάγεται εἰς ὅλως εἰδικὴν σφαίραν, καὶ χρήζει εὐρείας ἀναπτύξεως, μετὰ προηγουμένην μακρὰν καὶ εἰδικὴν μελέτην ἐπὶ τόπου. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαγνώσῃ τις ἀκριβῶς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, μετὰ τῆς αὐτῆς εὐχερείας, μεθ' ὅσης τὴν φύσιν τῆς γῆς ἢ τὴν καλλιέργειαν. Ἡ ἐκτίμησις τῶν ιδιοτήτων τῶν Θεσσαλῶν εἶναι ψυχολογικὸν πρόβλημα, ὅπερ ἐνδίδει τὴν ὥραν ταύτην πρὸ τῶν ὀλίγων παρατηρήσεων, ἐπὶ τῶν δυναμένων νὰ ὑποπέσωσιν ἀμέσως εἰς τὴν, κατὰ προσέγγισιν, ἀσφαλῆ ἐκτίμησιν τοῦ παρατηρητοῦ.

Τῆς Θεσσαλίας ἡ παραγωγή, καὶ τοὶ τιτρωσκομένη ὑπὸ τῆς λυπηρᾶς ἀραιότητος τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ τῆς καταθλιπτικῆς διοικήσεως, ἀπέβαινε πάντοτε ποικίλη καὶ ἄφθονος. Εἰς τὰς πεδιάδας αὐτῆς, τὰς ἀτελευτήτους ὡς ἡ θάλασσα, ἐπιδίδει ὁ σῖτος καὶ ἅπαντες τῆς Δήμητρος οἱ καρποί, τὸ σπασμίον, ὁ βάμβραξ, τὰ ὄσπρια, ὁ καπνός, ἡ ἐλαία, ἡ ἄμπελος. Ἡ κτηνοτροφία, ἀδελφὴ ἀχώριστος τῆς γεωργίας, πληθύνεται εἰς τὴν παχεῖαν θεσσαλικὴν ἄρουραν, ἱκανοποιουσα διὰ τοῦ ἐρίου, τῶν γαλακτωδῶν, τῶν ἀγελῶν, καὶ τῶν ποιμνίων τὰς φροντίδας τοῦ κτηνοτρόφου, καὶ τὰ πλούσια δάση τῶν κυκλοπόντων τὴν μακαρίαν θεσσαλικὴν λεκάνην ὀρέων, μετὰ τῆς εὐεργετικῆς αὐτῶν ἐπιδράσεως καὶ τῶν μεταλ-

λούχων χώρων, ἐπαρκῇ παρέχουσι καὶ τὴν ξυλείαν, τοὺς ἡμέρους καὶ ἀγρίους καρποὺς, τοὺς ἄνθρακας, καὶ πᾶν τὸ πρὸς τὸ φυτικὸν βασιλεῖον συναφές. Ἡ βιομηχανία ὑποσκάζει, ἀλλὰ καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ προκόψῃ; . . . Ἐξάγονται οὐδὲν ἥττον ἀπὸ τῆς χώρας δέρματα ἱκανῶς κατειργασμένα, καὶ μέταξα, ἐν ἀκατεργάστῳ κατὰ τὸ πλεῖστον μορφῇ, ἀντιπαριστάσῃ τὴν ἐμβρυογενῇ κατὰστασιν βιομηχανίας, ἥτις ἀποθήσεται ποτε ἹΗρακλῆς, χάρις εἰς τὸν ὑπάρχοντα πλοῦτον τῆς χώρας, τὸν μείζονα ἀνεκμετάλλευτον, καὶ τὰς φυσικὰς εὐκολίας, πρὸς ἃς ἐπίκουρος ἐλεύσεται καὶ ἡ τέχνη. Δὲν εἶναι φαντασιοπληξία νὰ ἰσχυρισθῇ τις, ὅτι τιμία καὶ πεφωτισμένη διοίκησις δύναται νὰ ὑποτυπώσῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν τὸν ἰδεώδη ἐκείνου αἰῶνα, ὅστις διὰ τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ ἀπεκλήθη «χρυσοὺς». Πρωτίστως ὅμως ἀπαιτεῖται νὰ ἐξαρθῇ τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ, καὶ ἰδιαιτέρως νὰ χειραγωγηθῇ ἐν τῇ ὁδῷ τῆς εὐλαβείας τοῦ νόμου, καὶ τῆς ἀκριβοῦς συνειδήσεως τοῦ δικαίουματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ πολίτου. Τὸν τρέμοντα δουλοπάροικον θὰ ἦνε ἀπαίσιον εἰάν ὑποκαταστήσῃ ὁ ἐπικίνδυνος δημαγωγός. Ἐλευθέρα δὲ πολιτεία, ἀποστολὴν ἔχουσα νὰ μορφώῃ **ΠΟΛΙΤΑΣ**, ἀνεγείρει τὸν πρῶτον, ἀλλὰ πατάσσει τὸν δεύτερον. Ἐάν ἡ συνειδήσις δικαίως ἐξανίσταται εἰς τὴν θέαν τῆς καταθλίψεως τοῦ ἀδυνάτου, ἐξανίσταται οὐχ

ἦττον καὶ διὰ πᾶσαν ἀναστροφὴν προσώπων καὶ ὄρων ἀγροτικοῦ ἢ κοινωνικοῦ βίου, διότι τὸ ἀδίκημα δὲν ἐπιμετρᾶται κατὰ λόγον τοῦ δράστου, ἀλλὰ καταδικάζεται διὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὴν συνέπειαν.

Διὰ τῆς κατοχῆς τοῦ Βόλου καὶ τοῦ ΣΤ' διαμερίσματος, συνεπληρώθη ἡ ὅλη κατάληψις τῆς Θεσσαλίας, καὶ τοῦ τμήματος τῆς Ἡπείρου, ἀρξαμένη τὴν 24^{ην} Ἰουνίου 1881, διὰ τῆς εἰς Ἄρταν εἰσόδου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ λήξασα, διὰ μεσολαβήσασων προθεσμιῶν μακρῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον, σήμερον 2 Νοεμβρίου 1881. Διὰ τῆς ὁροθετικῆς τροποποιήσεως ἣτις ἐπῆλθεν ἤδη, τὸ Ἑλληνικὸν βασιλεῖον ἤϋξεν τὸν πληθυσμὸν αὐτοῦ κατὰ 300,000 ψυχῶν περίπου, προσλαβὼν ἑκτασιν 243 $\frac{1}{2}$ τετραγωνικῶν μιλλίων, μετὰ παραλίας 176 μιλλίων ναυτικῶν.¹ Ἡ πρὸς τὴν Ἡπειρον, ἐξόχως, ὅμως ἢ πρὸς

1 Ἡ ἑκτασις τοῦ παραχωρηθέντος ἐκ τῆς Ἡπείρου τμήματος ἀνέρχεται εἰς μίλλια $\square 20 \frac{1}{2}$ ἢ δὲ τῆς Θεσσαλίας εἰς $\square$ μ. 222 $\frac{88}{100}$. Τὸ μήκος τῆς παραλίας ἀπὸ Καραλή-Δερβέν, τοῦ βορειοτάτου πρὸς τὴν Θεσσαλίαν παραλίου σημείου, ἄχρι τῆς Σηπιάδος ἄκρας εἶναι 59 μιλλίων, τὸ δὲ ἀπὸ ταύτης ἄχρι τοῦ λιμένος τοῦ Βόλου 82 μ. καὶ τὸ ἀπὸ τούτου ἄχρι τοῦ Ἀλμυροῦ μ. 21, ἐν ὧν μ. 162. Εἰς ταῦτα προσθετέα καὶ ἡ ἑκτασις τῆς παραχωρηθείσης ἀκτῆς τοῦ Ἀμπρακικοῦ, ἣτοι ἡ παραλία τῆς Πούντας περιλαμβάνουσα ἑκτασιν 7 μιλλίων, καὶ ἡ ἐπὶ Μενιδίου ἄχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀράχθου μήκους 7 ἐπίσης μιλλίων.

τὴν Μακεδονίαν ἐγγυτέρα γειτνίασις τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ὅσω καὶ ἂν ἐλήφθη φροντίς νὰ καταστή ἀκίνδυνος, διὰ τῆς παραδιάσεως ὅλων τῶν κανόνων καὶ τῶν ἀξιωμάτων τῆς ὁροθετικῆς ἐπιστήμης, βεβαίως δὲν εἶναι τὸ μᾶλλον ἀσήμαντον ὠφέλημα, καὶ τοι, ἀφορῶν τις εἰς τὴν καταβληθεῖσαν ἐξαγοράν, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς σημερινούς πόρους τῆς χώρας, καὶ τὴν ἀπώλειαν καιριωτάτων σημείων καὶ διόδων, ἡδύνατο, ἐν στιγμῇ ψυχροῦ ὑπόλογισμοῦ, ν' ἀποκαλέσῃ τὸ δῶρον βεβαίως οὐχὶ ἄδωρον, πιθανῶς ὅμως δυσανάλογον. Ἐκεῖ, εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὸ πνεῦμα τῆς ὁποίας ἀποπειρῶνται ν' ἀποπλανήσωσι ὅπως ἀκοπώτερον εἶτα διαφθείρωσι τὸ σῶμα, ἐκεῖ, εἰς τὴν ἀτυχῇ χώραν καθηλώθη ὁ Ἕλλην Προμηθεύς, σπαίρων ἐκ τῆς ὀδύνης καὶ κράζων τὸν Ἡρακλέα. . . Εἰς ἡρωϊκὸς βασιλεὺς τῶν ἡμερῶν μας, εἰς ὃν ὁ λαὸς τοῦ ἀπένειμε τὸν ἐκφραστικὸν τίτλον τοῦ galantuomo, ὠρθώθη ἡμέραν τινα, εὐγενῆς καὶ ἀποφασιστικῆς, πρὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Πατρίδος Του, καὶ ἐκήρυξεν ἐν ἐνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἑθνους, ὅτι ἡ «φωνὴ τῆς ὀδύνης» ἣτις πλήσσει τὰς ἀκοάς του, ἐρχομένη ἀπὸ δούλων χωρῶν, στεναζουσῶν μακρὰν τῆς ἐλευθέρας Ἰταλίας, δὲν ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ καθεύδῃ ἀμέριμνος. Ἐλπίσωμεν ὅτι διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ δὲν ἀπωλέσθη πᾶς τύπος φιλοτίμου, πατριώτου, καὶ galan-

λυομο βασιλέως, διακυβεύοντος τὸ στέμμα αὐτοῦ, ὅπως συντελέσῃ τὴν ἐνότητα τῆς Πατρίδος, στερεώτερον δὲ καὶ ἐνδοξότερον εἶτα τῷ ἀσφαλίῳ ἑαυτῷ καὶ τοῖς διαδόχοις. Τοῦλάχιστον ἡ «φωνὴ τῆς δδύνης» ἡγεῖ πάντοτε, διότι ἂν διεκόπη ἀπὸ τῶν δ-χθῶν τοῦ Ἀδρία, ἀκούεται ὅμως σπαρακτικὴ ἀπὸ τῶν δ-χθῶν τοῦ Αἰγαίου...

Μετ' ὀλίγον ἀποχαιρατῶ τὸν Βῶλον, ἑλληνικόν, ἐλεύθερον, εὐτυχῆ. Εἶθε, ἄσημος χρονογράφος, νὰ σημειώσω ταχέως ὁμοίαν τὴν τύχην καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων... Τελευταίαν ἐπεφύλαξα τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ γλυκυτέρου καθήκοντός μου. Ν' ἀποδώσω τὸ ὀφειλόμενον σέβας εἰς τὸν ἵπποτισμὸν τοῦ στρατοῦ, νὰ θαυμάσω τὴν καρτερίαν του, νὰ ἐνισχύσω τὰς αἰέποτε ἀκμαίας ἐλπίδας ὡς θεμελιούμεν πάντες εἰς τὸ θάρρος αὐτοῦ καὶ τὴν προθυμίαν. Τὸν παρηκολούθησα καθ' ἅπασαν τὴν κατάληψιν, οὐδαμῶς δὲ ἐπηρεάζομαι ὑπὸ ἐθνικῆς περιφιλauτίας, ὁμολογῶν ὅτι ἦτον ἀξιοθαύμαστος. Καὶ ἡ χρηστότης αὐτοῦ, δι' ἧς ἐτίμησεν ἑαυτὸν καὶ τὴν Πατρίδα, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, δὲν ἦτο ἡ ἀσημοτέρα τῶν ὑπηρεσιῶν ἣν ὁ στρατὸς προσήνεγκεν εἰς τὸ ἔθνος. Πεποιθυῖα ἡ Ἑλλάς ἀτενίζει ἐπ' αὐτὸν καὶ τὸ ναυτικόν της, ἀξιοῦσα νὰ ζήσῃ εἰς τὸ μέλλον, οὐχὶ χάριν τοῦ ἀπαραμίλλου αὐτῆς παρελθόντος, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐργασίας τοῦ ἰδίου αὐτῆς παρόντος, ὅπερ ἔσεται τῶν χειρῶν της τὸ ἐξαγόμενον, καὶ τῆς φρονήσεως καὶ προνοίας αὐτῆς τὸ ἀπαύγασμα.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελίς	Στίχος	Ἀντί	Γράφε
6'	3	πανωλεθρίας	πανωλεθρίας-
40	17	αἰρομένου	αἰρομένου.
20	τίτλος	ἐπεισόδια	ἐπεισόδια.
24	τίτλος	»	»
25	12	εἰς	πρὸς
27	11	εἰς	πρὸς
32	26	ἱλαράς	ἱλαράς-
36	16	ἔκαθον	ἔμαθον
39	26	Μηνᾶ	Μηνᾶ.
44	6	μάντης	μάντις.
45	11	ἴλεος	ἴλεως
46	13	κρατοῦταν	κρατοῦσαν
»	14	περιῆγε τὴν	περιῆγε τὸν
»	15	ταύτην	τοῦτον
»	20	εἶχε θάψι	εἶχε θάψει
47	8	ἀποτείνουσιν	ἀποτίνουσιν
49	6	ὀλόκληρος	ὀλόκληρος
50	16	διε μηνεὺς	διερμηνεὺς
»	25	μορφωμένου	μορφωμένου.
»	26	συ εἶδῃσιν	συνεἶδῃσιν
»	26	στρατιώτου	στρατιώτου.
51	23	ἐπικαλούμενοι	ἐπικαλούμεναι.
58	11	σανιδοπαγῆς	σανιδοπαγῆς
59	20	modé	modèle
60	14	πλανώμενεν	πλανώμενον.
62	22	φράγκων	φράγκων.

Σελίς	Στίχος	Ἀντί	Γράφη
63	43	ἐκινήθησαν	ἐκινήθησαν
»	24	ἔτρεπε	ἔτρεπε
65	3	εὐχαριστείας	εὐχαριστίας
69	8	κακείσαι	κακείσε
75	3	φιλοξενείας	φιλοξενίας
»	13	ἐπεισοδείων	ἐπεισοδίων
»	20	ὄρους	ὄρους
»	24	σύδδενδρον	σύνδενδρον
84	7	φύσιν	φίλους
85	22	ἡπίως	ἡπίως
89	45	αὐτοῦ	αὐτῷ.
»	21	μὲ	μοί
90	23	λοφου	λόφου
91	5	ἐφ' οὔ	ἐφ' ἧς
»	7	τας	τάς
94	16	στρῶμμα	στρῶμα
95	1	χ ακὸν	χιακὸν
»	19	αὐτοσχέδ ον	αὐτοσχέδιον
112	17	σπευδῇ	σπεύδει
118	4	τριακοσίων	ἐβδομήκοντα γράφη
		τριάκοντα ἑπτὰ	
124	3	τεμένοις	τεμένεσι
127	17	ἡγεμῶν	ἡγεμῶν
130	9	ἐπὶ	ἀπὸ
133	22	περιορίζων	περιορίζουσα
134	29	ὑπὲρ	ὑπὸ
154	23	τοπίων	τοπείων
155	1	στρωμμάτων	στρωμάτων
158	8	τήν,	τήν
160	1	δοέων	δρέων
173	13	ἴσα	ἴσα

Σελίς	Στίχος	Ἀντί	Γράττε
477	4	ἐκκλησιίας	ἐκκλησιίας
241	10	ἡμισιλήνου	ἡμισελήνου
221	18	τούτους	τοιούτους
262	12	των	τῶν
301	21	ν' ἀπηδήση	ν' ἀναπηδήση
315	5	ὕν	θν
316	7	ἐθαύμαζο	ἐθαύμαζον
»	8	ἄλλαν	ἄλλαι
»	9	νι'	ν'
»	22	πρωϊνού	πρωϊνοῦς
319	22	ἀψίδες	ἀψίδες
338	3	ἐλ ξως	ἐλξεως
342	7	δροπεδίου	δροπεδίου
350	23	ἀρχιεπισκόπον	ἀρχιεπισκόπου
351	3	ζωῆ	ζωῆς
»	13	συμφέ οντι	συμφέροντι
»	19	βαθμ δα	βαθμίδα
352	18	μεγάιλως	μεγάλως
»	19	μέλλοντ	μέλλοντι
354	8	αὐτοῖ	αὐτοῖς
355	15	ἀσφαλε ας	ἀσφαλείας
356	9	ἐκτιλυσσόμεναι	ἐκτυλισσόμεναι
361	8	ἀρδεύει	ἀρδεύει
383	18	ἐφαίνοντο	ἐφαίνετο
402	26	μεγαλοπρεπῇ	μεγαλοπρεπεῖ
431	3	πολύτιμου	πολύτιμον

Ὁ ἀριθμὸς τῆς σελίδος 614 διορθωθήτω 416.

Εἴ τι ἄλλο παρεισέφρυσε ἀφίεται εἰς τὴν εὐμένειαν τοῦ ἀνζγνώστου.

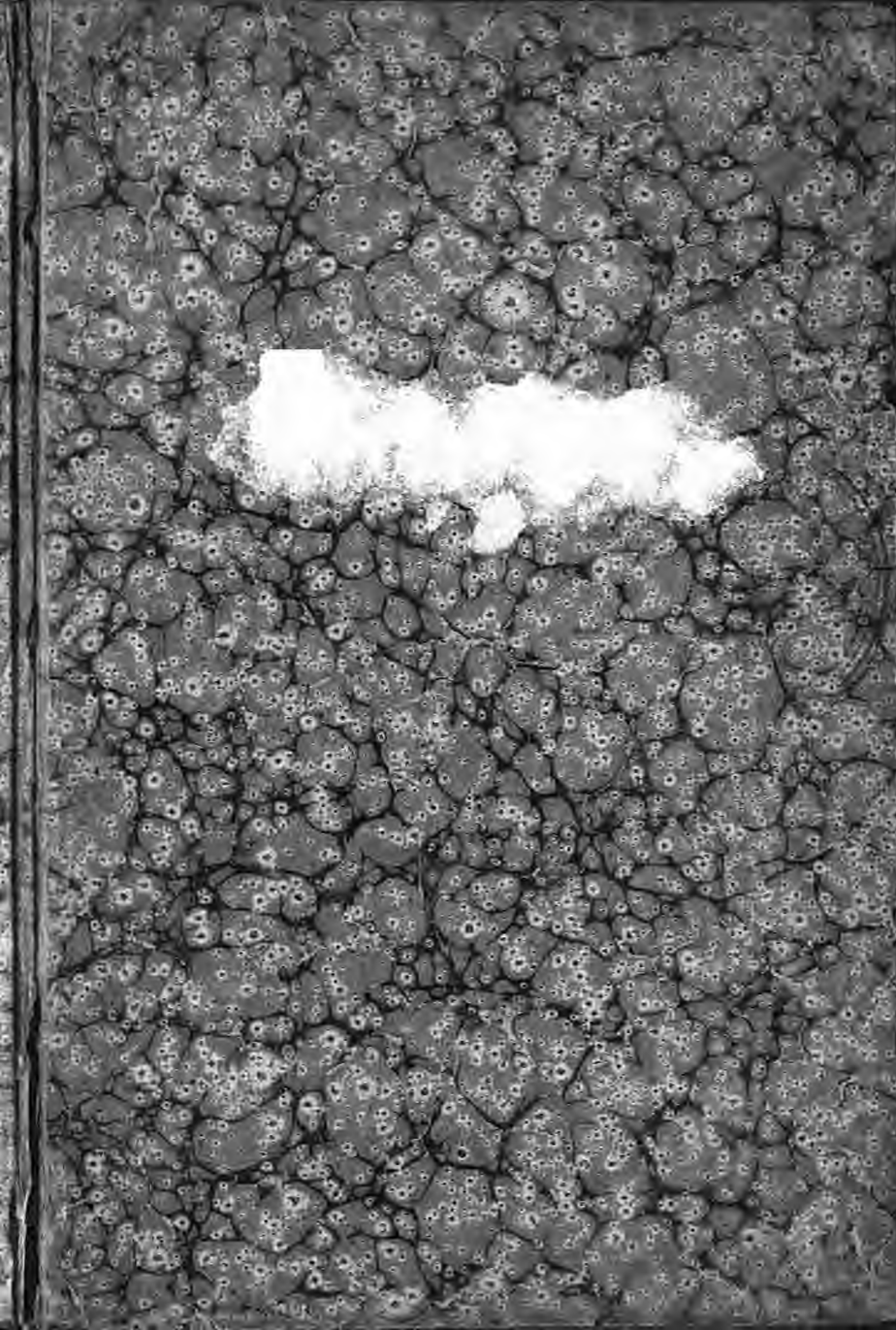
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

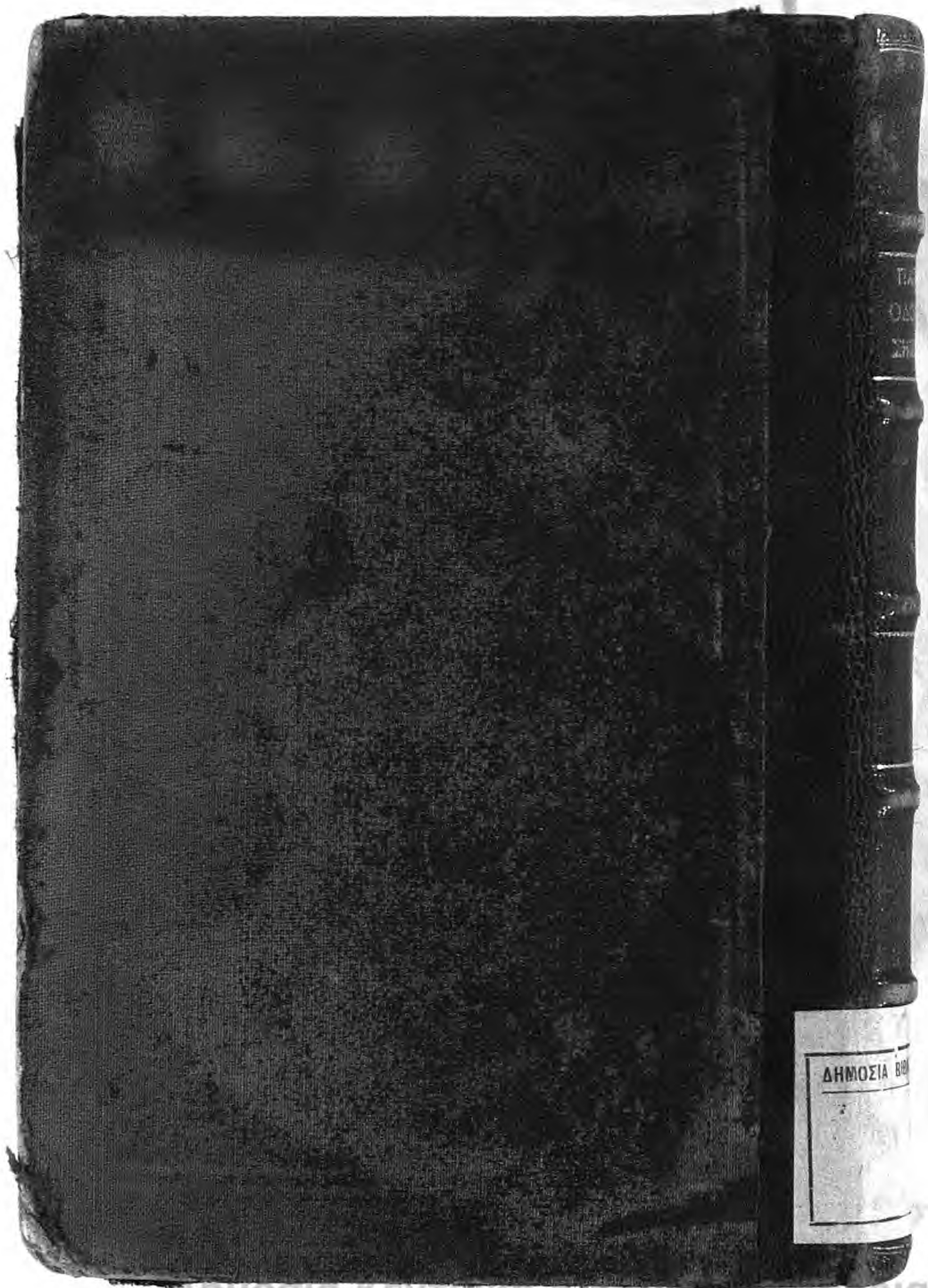
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1919
1881

1139







ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Βεροίας